

MARS

PODREČZNIK
WOJSKOWY

JÓZEF PIŁSUDSKI
PIERWSZY MARSZAŁEK POLSKI

L. 380, tjo. II. Wyszł.
Ministerstwo Spraw Wojskowych.
Biuro ogólna-organizacyjne.
Telefon MSWojsk. 77.

Warszawa, dnia 11 kwietnia 1927.

Podręcznik wojsk. p. t. „Mars”.

Zezwalam na używanie w oddziałach, szkołach, zakładach i instytucjach podręcznika wojskowego p. t. „Mars”. — „Mars” jest encyklopedycznym skrótem regulaminów i przepisów wojskowych i może służyć jako „vadamecum” szczególnie dla ojicera młodszego, oficera rezerwy oraz dla stowarzyszeń P. W.

II. Wiceminister
Spraw Wojskowych.

CM 314684

Z DRUKARNI ZAKŁADU NARODOWEGO IM. OSSOLIŃSKICH WE LWOWIE
POD ZARZĄDEM KAZIMIERZA FIGWERA

Wpisano do Księgi Akcesji

Akc. DI nr 155 /2011/ CM

PRZEDMOWA.

Pomimo bujnego rozkwitu polskiej literatury wojskowej, zwłaszcza od chwili odzyskania niepodległości, odczuwa się ciągle, szczególnie w linji, brak praktycznego podręcznika, któryby dawał dcy niższego szczebla czy też instruktorowi p. w. encyklopedyczny skrót licznych obowiązujących regulaminów wojskowych, trudnych do pamięciowego opanowania a koniecznych w codziennem zastosowaniu.

Wypełnić tę dotkliwą lukę i dać instruktorowi wojskowemu jako podporę pamięci popularny i treściwie ujęty przewodnik po regulaminach własnej broni lub służby, oraz możność zorjentowania się w regulaminach innych broni lub służb, które przynajmniej w ogólnym zarysie znać jest obowiązany, to było celem podpisanego komitetu redakcyjnego.

Skromna ta książka nie rości sobie pretensji do oryginalności, gdyż jest tylko zbiorem skrótów regulaminowych, ułożonym na wzór pokrewnych wydawnictw armij obcych; oddając ją do użytku wojska polskiego i wszystkich interesujących się jego służbą, czynimy to w nadziei, że przyniesie ona należyłą usługę i spotka się z życzliwą oceną tych, którym ją poświęcamy, to jest wszystkich pionierów przygotowania narodu pod broń.

KOMITET REDAKCYJNY.

STRESZCZENIE:

	Str.	§§
Rozpoznanie	1	
Rozpoznanie strategiczne	1	8
Rozpoznanie taktyczne	1	4
Kawalerja samodzielna	1	5
Zadanie i wykonanie zadania	2	6, 7
Oddziały rozpoznawcze i ich praca	2	8, 11
Dca oddziału rozpoznawczego	2	10,
Posuwanie się oddziału rozpoznawczego	3	11
Zwiady, patrole, podjazdy	3	12, 13, 14
Nawiązanie styczności z nplem i bitwa w roz- poznanu	4	15, 16
Przesyłanie wiadomości wtył, środki łącz- ności, meldunki, akładnica meldunkowa	4	17, 18, 19, 20
Kawalerja dywizyjna	5	21
Balony	5	22
Służba informacyjna, oficer wywiadowczy pułku	5	23, 24
Badanie jeńców, zbiegów, mieszkańców	5	25, 26
Marsze	6	27
Składanie kolumn	6	28
Długość i czas przemarszu kolumn	6	29
Szybkość marszu	7	30
Odległość w zwartej kolumnie marszowej	7	31
Przebywanie brodów	7	32
Przeprawa promem	7	33
Przeprawa przez lód	7	34
Marsz w górach	8	35
Zarządzenia do marszu	8	36
Czynności przed wyruszeniem	8	37
Wykonanie marszów, łączność	9	38
Odpocynku	9	39
Krzyżowanie się kolumn	10	40
Postoje	11	
Rodzaje postojów	11	41
Rozkaz postaju	11	42
Przygotowanie kwater	12	43
Obowiązki dcy oddziału kwaterunkowego i kwaterunkowych	12	44, 45
Zajęcie kwater, kwatery alarmowe	12, 13	46, 47
Zakończanie biwaku	13	48
Zaciąganie biwaku	13	49
Biwak kwaterunkowy	14	50
Obozy	14	51

	Str.	§§
Slużba na postojach, przestrzeganie porządku, przeciwdziałanie szpiegostwu	14, 15	52, 53
Ubezpieczenia	16	54
Przesłanianie	16	55
Ubezpieczenie marszu, marsz odwrotny	18	56
Marsz odwrotny	19	57
Marsz boczny	20	58
Marsz w szczególnych warunkach	20	59
Odpuzynek ubezpieczony	21	60
Ubezpieczenie postoju i zadania czat	22	61
Zadania poszczególnych broni, gotowość bojowa i meldunki czat	22	62
Rodzaje czat	23	63
Rozkaz zaciągnięcia czat i zmiana czat	24	64
Czaty główne, rozkaz decy czaty głównej i zachowanie się w razie natarcia nieprzyjacielskiego	25	65
Placówki	26	66
Czupek	26	67
Przekraczanie linii placówek i czujek od strony npla	27	68
Patrole, ronity, podsłuchy, posterunki badające	28, 29	69, 70, 71, 72
Odwrot i pogotowie czat	29	73
Artylerja czat	29	74
Czaty kawalerji samodzielnej	30	75
Walka	31	76
Plan działania	31	77
Ugrupowanie w głąb	31	78
Wybór punktów walki	32	79
Zakłócenie npla	32	80
Pas działania	32	81
Front bojowy	33	82
Współdziałanie broni w walce	33	83
Poszczególne rodzaje broni w walce	33	84
Walka zaczepna	33	85
Natarcie główne	34	86
Natarcie jmmocnicze	34	87
Ogólne działania wstępne	34	88
Działanie wstępne przeciw pozycji obronnej	34	89
Działanie wstępne w walce ruchowej	35	90
Poszczególne bronie w działaniach wstępnych	35	
Zadania artylerji	35	91
Zadania lotnictwa	36	92
Zadania kawalerji	36	93
Zadania wojsk technicznych	36	94
Czynności decy	36	95
Plan walki i ugrupowanie do boju	37	
Rodzaje natarć	37	96
Organizacja dowództwa w natarciu	37	97
Dowództwo artylerji	38	98
Podporządkowanie czolgów	38	99
Zależność lotnictwa	38	100

	Str.	§§
Wykonanie natarcia	38	
Współdziałanie poszczególnych broni w natarciu	38	101
Okres zbliżania się	38	102
Współdziałanie artylerji w okresie zbliżania	39	103
Poparcie artylerji	39	104
Łączność artylerji z piechotą	39	105
Odwody	39	106
Szturm	39	107
Pościg	40	
Ogólna charakterystyka pościgu	40	108
Przeprowadzenie pościgu	40	109
Manewrowanie w pościgu	41	110
Obrona. — Ogólne zasady	41	
Zadanie i charakterystyka obrony	41	111
Walka odwrotna	42	112
Układ sił w obronie. — Ugrupowanie sił	42	113
Przesłanianie i ubezpieczenie	42	114
Rozmieszczenie odwodów	42	115
Ośrodki i punkty oporu	42	116
Ugrupowanie artylerji	43	117
Ubezpieczenie terenu styku	43	118
Czołgi, lotnictwo, kawalerja w obronie	43	119
Zmieszany jednostek walczących	43	120
Odwrót	44	121
Obowiązki decy i oddziałów	44	122
Właściwość poszczególnych walk	45	
Walki nocne (charakterystyka ogólna)	45	123
a) (Walka zaczepna.) Zadania działań zaczepnych w nocy	45	124
Czas przeprowadzania działań nocnych	45	125
Sposób działania	46	126
Artylerja i inne bronie	46	127
b) (Walka obronna.) Przygotowanie do walki ogniowej w nocy	47	128
Przeciwdzierzenie	47	129
Współdziałanie broni (walki nocne)	47	130
Czynniki zwycięstwa (walki nocne)	47	131
Walka z kawalerją (zasady ogólne)	48	132
Działania przeciw wielkim jednostkom konnym	48	133
Ekonomja sił	48	134
Charakterystyka walki z kawalerją	49	135
Przygotowanie walki	49	136
Współdziałanie lotnictwa	49	137
Czynniki powodzenia	50	138
Partja i wojna partyzancka (partja)	51	139—141
Działania partyzanckie (zasady działań)	52	142—150
Wojna partyzancka	54	151—153
Ochrona etapów. — Zwalczanie partyzantki	55	154—159
Zaczepne zwalczanie partyzantki	56	160—161
Piechota — jej znaczenie	58	162
Podział na jednostki taktyczne — organizacja	58	163
Ogólna piechoty — jego znaczenie	59	164
Tablica narzędzi ognia piechoty	59—60	165

	Str.	§§
Karabin powtarzalny Mausera wz. 98	60	166
Karabin powtarzalny Berthiera wz. 16	61	167
Karabin powtarzalny Manlichera wz. 95	61	168
Karabinek powtarzalny Manlichera wz. 95	61	169
Ręczny karabin maszyn. Chaucharda wz. 16	61	170
Lekki karabin maszyn. Bergmanna wz. 15	61	171
Ciężki karabin maszyn. Hotchkissa	62	172
Ciężki karabin maszyn. Maxima wz. 08	64	173
Ciężki karabin maszyn. Schwarzlose wz. 7/12	62	174
Kierownicy ogniem	63	176
Otwarcie ognia	63	176
Prawdopodobieństwo trafienia	64	177
Tabela rozrzutu broni	64	178
Rodzaje ognia karab. powtarzalnych	64	179
Ogień z gniazda	65	180
Rodzaje ognia r. k. m.	65	181
Rodzaje ognia l. k. m.	65	182
Rodzaje ognia c. k. m.	66	183
Napad ogniowy	66	184
Kierowanie ogniem	66	185
Stanowisko ogniowe	66	186
Ocena odległości	67	187
Wstrzeliwanie się k. m.	67	188
Ocena na odległość na oko	67	189
Podział odległości	68	190
Szybkość ognia	68	192
Przerwanie ognia	68	193
Karność ognia	68	194
Uzupełnianie amunicji	69	195
Ostrzeliwanie płotów	69	196
Ogień przeciw kawalerji	70	197
Teoria strzału	70	
Tor pocisku	70	198
Składowe części toru	71	199
Linja celowania	71	200
Punkt celowania	71	201
Punkt oddania	72	202
Punkt trafienia	72	203
Rozrzut broni	72	204
Środek rozrzutu	72	205
Prostokąt rozrzutu	72—73	206
Wpływ chwili	73	207
Tabele rozrzutu	73	208
Rozrzut pionowy	73	209
Rozrzut dopuszczalny	73	210
Rozrzut ognia oddziału	74	211
Pole śmierci	74	212
Pole martwe	74	213
Strzelanie na strzelnicy szkolnej	74—75	214
Procent trafień — obliczenie	76	215
Strzelanie bojowe	76	216
Granaty ręczne i karabinowe	76	
Znaczenie granatów ręcznych i karab.	76	217
Zastosowanie rodzaju granatów w walce	77	218
Chwyty granatów do rzutu	78	219

	Str.	§§
Rzucanie ostre	78	220
Zachowanie się na rzutni	78—80	221
Tabela strzelnicza dla granatów V. R.	80	222
Granat karabinowy V. II.	81, 82	223
Granat francuski F. 1 obronny	81	224, 227
Granat francuski O. F. zaczepny	81	225
Granat jądowy niemiecki obronny	82	226
Garlacz V. B.	82	228
Granat polski zaczepny	83	229
Granat polski obronny	83	230
Działanie powisku kb. powł.	83	231
Tabele strzeleckie kb. powtarzalnych	84—85	232
Szyki	86	233
Znaki przyjęte	86	233
Szyki drużyny — rozsypywanie	87—91	234
Szyki plutonu	92	235
Szyki zwarte kompanji	93	236
Szyki zwarte baonu	94	237
Kompanja karab. maszyn.	94	
Cechy k. m.	94	238
Techniczne rodzaje ognia c. k. m.	95	239
Wybór i zajmowanie stanowisk	95—96	240
Taktyczne rodzaje ognia c. k. m. Ogień bezpośredni	97	241
Ogień pośredni	98	243
Rodzaje ognia pośredniego	98—99	244
Szyki karab. masz.	99	245
Szyki drużyny k. m. ze sprzętem na wozach	100	246
Szyki drużyny k. m. ze sprzętem zdjętym	100	247
Szyki plutonu k. m. ze sprzętem na wozach	101	248
Szyki plutonu k. m. ze sprzętem zdjętym	102	249
Szyki kompanji k. m. ze sprzętem na wozach	103	250
Szyki kompanji k. m. ze sprzętem zdjętym	104	251
Ustawienie komp. k. m. do przeglądów	105	252
C. k. m. w walce	105	
Natarcie	105	253
Działanie wstępne	106	254
Przygotowanie natarcia	105	255
Wspieranie natarcia	105—106	256
Rozkaz natarcia	106	257
Szturm	106	258
Pościg	106—107	259
Odwrót własny	107	260
Obrona — k. m. w obronie	107	261
Linja czuwania	107	262
Linja głównego oporu	107	263
Wspieranie przeciwwuderzeń	107	264
Zwalczanie przygotowań npla do natarcia	108	265
Ochrona k. m.	108	266
Plan ognia	108	267
Wypad	108	268
Pluton broni towarzyszącej	108—123	269
Działko piechoty 37 mm/fr.	109—111	270

XIV

	Str.	
Moździerz I. D.	111—114	271
Tabela kątów podniesień moźdz. I. D.	113	272
Moździerz Stokesa wz. 1918	114—123	273
Tablice strzelnicze moździerza Stokesa	118—123	274
Czołgi — organizacja	124—126	280
Typy czołgów	124	282
Czołg Renaulta	124—125	283
Zasady użycia czołgów	125—126	284
Walka zaczepna	127—158	285
Zwiady bojowe	127	286
Okres zbliżania się	127	287
Szyki luźne	127	288
Szyk bojowy	128	289
Natarcie właściwe	128	290
Ogień grenadierów	129	291
Manewr	129	292
Obserwacja pola walki	129	293
Wykorzystanie ognia do ruchu	129	294
Słusunek dowódców piech. do artylerji	129—130	295
Pułk w walce zaczepnej — obowiązki		
decy pułku	130	296
Okres zbliżania się	131	297
Szyk luźny	131	298
Wykonanie ruchu	131	299
Obrona przeciwlotnicza	131—132	300
Walka straży przedniej	132	301
Natarcie — myśl przewodnia	132	302
Odwód	133	303
Rozkaz do natarcia	133—134	304
Pasy działania i ugrupow. baonów	134	305
Przedmiot natarcia	134	306
Współdziałanie z art. bezp. wsparcia	134—135	307
Artylerja towarzysząca	135	308
Użycie c. k. m. baonów 2 rzutu	135	309
Szturm	135	310
Urządzenie i utrzymanie zdobytego terenu	134—136	311
Natarcie przy frontach obustronnie ustatkowanych	136	312
Pościg	136—138	313
Baon w walce zaczepnej	138—145	314
Okres zbliżania się	138	
Zwiady bojowe	138	315
Ubezpieczenie	138	316
Rozczłonkowanie w szys luźny	138—139	317
Wykonanie ruchu	139	318
Obrona przeciwlotnicza	139	319
Walka wstępna	139—140	320
Artylerja — karab. maszyn.	140	321
Baon 2 i 3 rzutu	140	322
Natarcie baonu	140	333
Myśl przewodnia natarcia	140	334

	Str.	§§
Srodki ogniowe baonu	140—141	335
Artylerja	141	336
Odwód	142	337
Miejsce dowódcy	142	338
Rozkaz natarcia baonu	142	339
Szturm	142	340
Utrzymanie zdobytego terenu	142—143	341
Natarcie przy frontach obustronnie usta- lonych	143	342
Baon 2 i 3 linii	144	343
Pościg	145	344
Kompanja w walce zaczepnej	145	345
Rozkaz do zbliżania	145	346
Szyk luźny	145—146	347
Wykonanie ruchu	146	348
Natarcie — szyk bojowy	146	349
Mysl przewodnia	146—147	350
Rozkaz natarcia	147	351
Zadania plutonów	147	352
Przydzielone c. k. m.	147	353
Artylerja — c. k. m. dzialania ogólnego	147	354
Łączność — styczność	147	355
Ogień	148	356
Walka	148	357
Szturm	148	358
Zajęcie zdobytego terenu	149	359
Natarcie przy frontach obustronnie usta- lonych	149	360
Komp. jako odwód decy baonu	149	361
Pościg	149—150	362
Pluton w walce zaczepnej	150—154	
Okres zbliżania	151—151	363
Rozkaz do zbliżania	151	364
Natarcie	151	365
Ugrupowanie do natarcia	151	366
Rozkaz decy plut. do natarcia	151—152	367
Kierowanie ogniem	152	368
Sposób walki	152	369
Manewr	152	370
Szturm	152—153	371
Łączność — styczność	153	372
Natarcie na ufortyfikowaną pozycję	153—154	373
Czołgi	154	374
Pluton w odwodzie	154	375
Pościg	154	376
Drużyna w walce zaczepnej	154—157	377
Obowiązki drużynowego w walce	155	378
Okres zbliżania się	155	379
Pokonywanie się drużyny	155—156	380
Ubezpieczenie	156	381
Natarcie	156	382
Rozkaz do natarcia	156	383
Ogień	156	384

	Str.	§§
Walka	156—157	385
Manewr	157	386
Szturm	157	387
Pułk w obronie	158—165	388
Rozpoznanie	158	389
Rozkaz obrony	158	390
Plan obrony	159	391
Pozycja ubezpieczająca	160	392
Pozycja głównego oporu	160	393
Rozmieszczenie ośrodków	160—161	394
Plan ognia	161	395
Plan użycia artylerji	161	396
Otwarcie ognia piechoty	162	397
Obserwacja	162	398
Przeciwdzierzenia	162	399
Przeciwnalarcia	162	400
Zarządzenia alarmowe	162	401
Urządzenia techniczne	162	402
Ochrona przeciwczołgowa	163	403
Obrona przeciwlotnicza	163	404
Ochrona przeciwgazowa	163	405
Maskowanie	163	406
Urządzenia pozorne	163	407
Łączność	163—164	408
Przeprowadzenie działań obron- nych	164	409
Rozpoznanie	164	410
Działanie wstępne	169	411
Zawiązanie i rozwój walki	164	412
Walka pozycyjna	165	413
Bataljon w obronie	165—168	414
Rozkaz — plan obrony	166	415
Przygotowanie obrony	166	416
Ośrodek oporu	166	417
Plan ognia	166	418
Współdziałanie artylerji	166	419
Udział c. k. m.	168—167	420
Udział broni towarzyszej	167	421
Odwód — przeciwdzierzenia	167	422
Sily na pozycji ubezpiecz.	167	423
Alarm	167	424
Urządzenia techn. i przeszkody	167	425
Maskowanie	167	426
Ochrona przeciwczołgowa	167	427
Obrona przeciwlotnicza	167	428
Ochrona przeciwgazowa	167	429
Obserwacja — łączność	167	430
Miejsce dyw	168	431
Przeprowadzenie walki	168	432
Zmiana obsady	168	433
Komp. strzelocka w obronie	168—171	434
Rozkaz obrony — wskazówki	168	435
Punkt oporu — rozmieszczenie	168—169	436

	Str.	§§
Obserwacja	169	437
Styczność z sąsiadami — odstępy	169	438
Łączność	169	439
Alarm — pogotowie	169	440
Fortyfikacje — maskowanie	170	441
Ochrona przeciwgazowa	170	442
Pogotowie	170	443
Walka	170	444
Zmiana	170—171	445
Komp. w odwodzie	171	446
Komp. na pozycji ubezpiecz.	171	447
Pluton w obronie	171—173	448
Wskazówki obrony	172	449
Ugrupowanie plutonu	172	450
Grupa gniazd oporu	172	451
System ognia	172	452
Obserwacja — czuwanie	172	453
Pogotowie	172	454
Łączność	172	455
Umocnienia — przeszkody	173	456
Walka	173	457
Drużyna w obronie	173	458
Walka	174	459
Pułk w odwrocie	175	460
Wypadki odwrotu	175	461
Przeprowadzenie odwrotu	175	462
Odwrot w bojowej styczności z nplem	175—176	463
Artylerja	176	464
Straż tylna	176	465
Pułk w straży tylnej	177	466
Zarządzenia do odwrotu	177	468
Styczność	177	469
Bata w odwrocie	177—178	470
Komp. w odwrocie	178	471
Pluton — drużyna w odwrocie	178—179	472
Tabory pułku	179	473
Tabor bojowy	180	474
Tabor bagażowy — żywnościowy	180	475
Zapatrzenie w amunicję	180—181	476
Walka gazowa	182	477
Obowiązki kierowników	182	478
Rodzaje walki gazowej	182—183	479
Rodzaje gazów i ich działanie	183—185	480
Dymy bojowe	185	481
Środki gazowe i dymowe w rodzajach broni	185—187	482
Ochrona przeciwgazowa	187	483
Ochrona indywidualna	187—188	484
Ochrona zbiorowa	188	485

	Str.	§§
Organizacja służby obserw.-alarm.	188—189	446
Schrony przeciwgazowe	189	487
Oznaki napadów gazowych	189	448
Przebieg alarmu	190	489
Zachowanie się podczas alarmu	190	490
Zachowanie się po napadzie gazowym	191	491
Aparat tlenowy Draegera H. S. S. i typy masek przeciwgazowych	191—197	492
Kawalerja		
Kawalerja — szyki. Część I	198	493
Środki dowodzenia	198	494
Znaki dowódcy	198	495
Znaki gwizdkiem	199	496
Szyki konne	199	497
Pluton	199	498
Szyki zwarte	200	499
Szyki luźne	201	506
Szwadron	203	507
Apel bojowy	205	510
Dywizjon	206	511
Pułk	208	513
Muszlra konna i szyki oddziałów k. m.	210	516
Pluton k. m.	210	517
Szwadron k. m.	211	518
Szyki piesze	213	521
Pluton (dwie drużyny)	214	522
Szwadron	215	524
Zasady walki. Część II	215	526
Walka przeciw kawalerji	216	527
Walka przeciw piechocie	217	528
Walka przeciw artylerji	217	529
Walka przeciw k. m.	218	530
Szyk tatarski (ława)	218	531
Działania w nocy	218	532
Marsz pod obserwacją lotników	218	533
Zadania bojowe plutonu	218	534
Zadania bojowe szwadronu	218	536
Zadania bojowe dywizjonu	219	536
Zadania bojowe pułku	219	537
Ogólne zadania kawalerji	219	538
Pościg i osłona odwrotu	219	539
Walka piesza	220	540
Taktyka spieszonej kawalerji	220	541
Podział sił w walce	220	542
Spieszanie	221	543
Rozpoznanie terenu przez dowódcę	221	544
Tabor bojowy	221	546
Udwód	221	546
Rozkuz bojowy	221	547—548
Walka zaczepna	221	549
Fazy bojowe	222	550
Rola kawalerji spieszonej w natarciu	222	551
Szturm	222	552
Napotykanie na zbyt silny opór	222	553
Nocne napady	223	556—557
Walka obronna	223	558

	Str.	§§
Organizacja obrony	223	559
Ugrupowanie	223	561
Walka o czas (opóźnienie)	224	564
Znamiona broni samoczynnej	224	565
Działanie ogniem	225	566—569
Wybór celu i rozdzielanie ognia	228	574—576
Szybkość ognia	227	577
Przegląd w szyku konnym	228	580
Defilada	229	587
Czoło pułku defilującego	229	592
Kapela trębaczy i trębacze	230	593
Chody	230	594
Artylerja	231	595
Artylerja polowa (organizacja, opis		
sprzętu, armata 75 mm wz. 97	234	596
Haubica 10 cm wz. 14	242	599
Amunicja do arm. 75 wz. 97	243	600
Amunicja haubicy 10 cm	244	602
Utrzymanie sprzętu i amunicji	246	603
Miejsca obsługi i szyki	248	605
Artylerja konna	253	607
Opis sprzętu	253	608
Opis amunicji	255	609
Artylerja górska	256	613
Opis sprzętu	257	614
Amunicja	257	615
Artylerja ciężka	259	617
Armata pol. 105 mm wz. 1913	259	618
Haubica 155 mm wz. 1917	261	619
Armata 120 mm dl. wz. 1878	263	620
Artylerja pieszka	266	627
Artylerja przeciwlotnicza	267	629
Część II. Instrukcja strzelania —		
wiadomości ogólne	269	631
Działanie pocisków	270	635
Obserwacja	276	641
Prawidła strzelania	278	646
Wstrzeliwanie	278	647
Ogień skuteczny	281	652
Rodzaje ognia	281	654
Balistyka wewnętrzna	283	655
Balistyka zewnętrzna	286	663
Krzywa lotu	289	669
Część taktyczna (podział, cechy charaktery-		
styczne i zadania)	290	670
Marsze	292	672
Postoje	293	678
Ubezpieczenie	293	679

	Str.	§§
Obserwacja artyl.	294	684
Łączność	295	691
Walka	297	694
Wywiad artyl.	301	702
Rodzaje walki — działania zaczepne	303	706
Działania obronne	306	717
Artylerja w działaniach z kawalerją	308	726
Dane dotyczące wykonania ognia — niszcze- nie żywej siły	309	727
Zwalczanie artylerji	310	731
Niszczenie fortyfikacji, zabudowań i urządzeń technicznych	311	732
Zwalczanie czołgów i balonów	312	739
Bezpośrednie wsparcie	313	740
Wzbranianie i nękanie	314	743
Zadymanie	314	747
Zakazanie pociskami gazowemi	315	751
Lotnictwo		
Wojska lotnicze	319	764
Lotnictwo obserwacyjne (zasady użycia)	319	765
Łączność lotnicza	320	772
Łączność pilotów z ziemią	321	775
Rozpoznanie lotnicze	322	776
Łączność lotnicza z artylerją	324	782
Prawidła obserwacji wstrzeliwania	325	786
Watrzeliwanie	326	789
Dozorowanie odcinka	328	794
Strzelanie do celów wskazanych przez lot- nika	328	796
Strzelanie do celów wskazanych przez arty- lerję	334	799
Łączność lotnika z piechotą	336	803
Dane cyfrowe dotyczące lotnictwa observa- cyjnego	338	810
Lotnictwo myśliwskie	339	812
Warunki pracy lotnictwa myśliwskiego	339	814
Walka powietrzna i ruchy w ugrupowaniach	340	817
Rodzaje zadań lotnictwa myśliwskiego	341	820
Ćwiczenia walki powietrznej	347	824
Dane cyfrowe dotyczące lotnictwa myśliw- skiego	348	826
Lotnictwo niszczyielskie	348	828
Lotnictwo niszczyielskie bombardowania nocnego	350	833
Lotnictwo niszczyielskie bombardowania dziennego	351	835
Dane cyfrowe dotyczące lotnictwa niszczy- ielskiego	354	840
Wojska balonowe	355	843
Łączność		
Łączność taktyczna i łączność techniczna	358	845
Obowiązek nawiązania i utrzymania łącz- ności	358	846
Zasady organizacji łączności. Środki łącz- ności	359	848

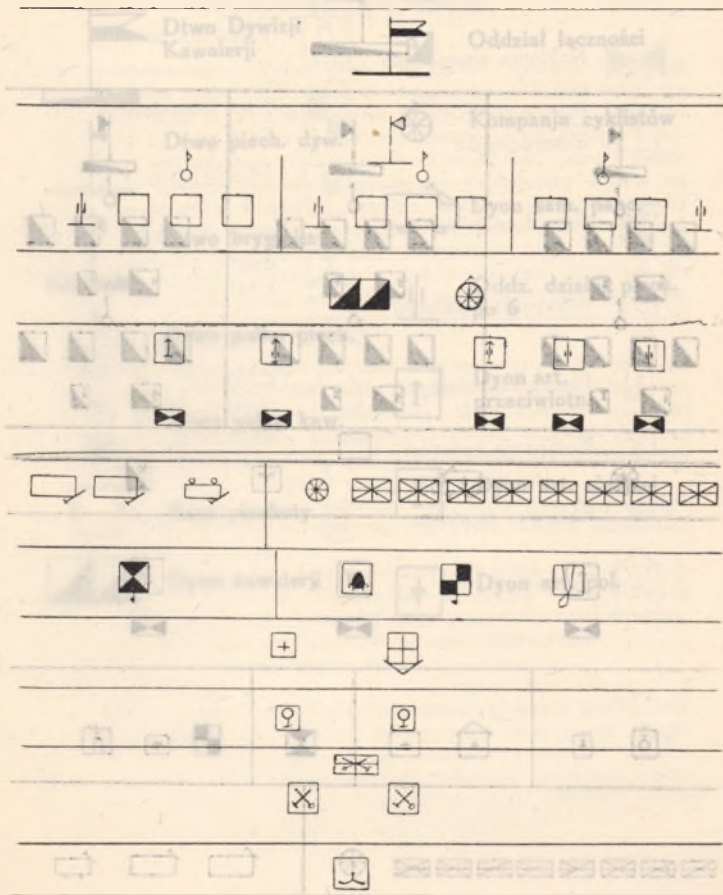
	Str.	§§
Rozkazy i plany łączności	365	860
Łączność w różnych warunkach działań	367	865
Organizacja sieci łączności w polu	369	872
Organizacja służby podsłuchowej	370	873
Znakowania techniczne	372	874
Wojska i służba saperów	373	876
Fortyfikacja polowa	373	877
Zakładanie ufortyfikowanego stanowiska	375	881
Grubość osłon od ognia artylerji	381	893
Wykonywanie prostych robót betonowych i żelbeton.	385	900
Obserwatorja	386	904
Prace obronne saperackie	387	906
Organizacja punktu oporu	388	907
Organizacja ośrodka oporu	389	908
Mosty wojenne	390	909
Mosty pojazdowe	393	924
Nośność mostów pojazdowych	394	926
Właściwości różnych typów mostów polowych	396	927
Kładki	398	928
Przeprawy	398	930
Zabezpieczenie mostów i przejście przez most	399	937
Przewożenie przez rzeki	400	942
Organizacja pracy (przy budowie mostów)	400	943
Korsowanie i obrona rzek	403	948
Samochody pancerne	407	953
Taktyczne użycie samochodów pancernych	407	953
Zasady taktycznego użycia samochodów pancernych	408	957
Rozpoznanie	409	959
Ubezpieczenie	410	964
Marsze	410	965
Postoje	411	971
Walka	412	976
Łączność	415	986
Zaopatrzenie	416	988
Pociągi pancerne (Wojska kolejowe)	417	989
Taktyczne użycie pociągów pancernych	417	990
Marsze	417	993
Postoje	419	1002
Łączność	420	1007
Obserwacja	421	1010
Muszkowanie	422	1014
Walka	422	1017
Charakterystyka walki pociągu pancernego	426	1038
Służby	427	1019
Przewozy (ogólne pojęcie)	428	1040
Koleje	428	1041
Samochody	431	1045
Wozy konne	432	1047

	Str.	§§
Środki wodne	433	1019
Środki specjalne	433	1052
Przewóz materiału	433	1056
Organizacja i działanie taborów w dywizji (s. br. kaw.) i w pułkach	434	1067
Zoopatrywanie (zasady ogólne)	435	1064
Zoopatrywanie w żywność	436	1068
Zoopatrywanie w amunicję	441	1089
Zoopatrywanie w broń	443	1070
Zoopatrywanie w materiał saperski	443	1071
Zoopatrywanie w materiał sanitarny	444	1072
Zoopatrywanie w materiał weterynaryjny	444	1073
Zoopatrywanie w przetwory ropne	444	1074
Zoopatrywanie w mat. różny i sprzęt	444	1075
Zoopatrywanie w konie	445	1078
Evakuacja (zasady ogólne)	445	1077
Evakuacja sanitarna	445	1078
Evakuacja jeńców	448	1080
Evakuacja weterynaryjna	449	1081
Evakuacja sprzętu i materiału	449	1082
Rozkazodawstwo	451	1083
Wydawanie rozkazów	452	1086
Wykonanie rozkazów	452	1087
Sprawozdania	452	1088
Sposób informowania	452	1089
Raporty bojowe	453	1090
Sporządzanie raportów, meldunków, szki- ców i t. p.	453	1091
Skróty taktyczne	453	1091
Znaki konwencjonalne	459	
Dziennik działań	476	1092
Służba rozjemcza	477	1093
O rozjemcach	477	1093
Służba rozjemców specjalnych	482	1100
Terenoznawstwo	489	1108
I. Podział i nazwy terenu pod względem topograficznym	489	1109
II. Podział i nazwy terenu pod względem wojskowym	494	1114
III. Oryentowanie się w terenie	497	1117
IV. Szkice	499	1118
V. Podział map	505	1125
Część druga	509	
Organizacja pokojowa	509	1131
Organizacja przystosowania wojskowego	509	1133
Organizacja pokojowa broni	510	1134
Organizacja pokojowa służb	514	1146
Ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej	521	
Streszczenie ustawy o powsz. obowiązku służby wojskowej	521	1165

	Str.	§§
Pragmatyka oficerska	529	1189
Kodeks karny wojskowy	536	1210
Poradnik w sprawach honorowych	543	1213
Pragmatyka szeregowych	550	1223
Uposażenie oficerów i szeregowych	553	1253
Służba wewnętrzna	568	
Artykuły wojenne	568	1281
Regulamin służby wewnętrznej	570	1282
Przepisy dyscyplinarne	573	1285
Porządek koszarowy	577	1316
Służba w garnizonie	581	1340
Służba warlownicza	589	1366
Część trzecia	611	
Szkoły wojskowe	611	1419
Praca oświatowo-wychowawcza nad żołnie-		
rzem	619	1441
Wychowanie fizyczne	624	1448
Przysposobienie wojskowe	627	1456
Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej	628	1458
Obozy letnie przysposobienia wojskowego	630	1460
Kursy zimowe	631	1461
Przysposobienie wojskowe kobiet	632	1462
Naczelna Rada i Komitety W. P. i P. W.	632	1463
Różne — Miary — Wagi	633	
Statystyka geograficzna	635	
Kalendarz historyczny	637	
Kalendarz wojny polskiej 1918—1920	638	

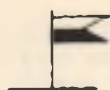
C Z Ę Ś Ć P I E R W S Z A

SKŁAD NOWOCZESNEJ DYWIZJI PIECHOTY (jako przykład).

The diagram illustrates a ship's deck layout with various symbols and icons. At the top, a flag is shown on a pole. Below it, the deck is divided into three main sections. Each section contains a flag on a pole, a small circle, and several rectangular blocks. The bottom section features a large rectangular area with a grid of small squares, a central circle, and a small flag. The entire diagram is enclosed in a rectangular border.

LEGENDA.

Dtmo Dywizji
Piechoty

Dtmo Dywizji
Kawalerji

Dtmo piech. dyw.

Dtmo bryg. kaw.

Dtmo pułku piech.

Dtmo pułku kaw.

Baon piechoty

Dyon kawalerji

Szwadron kawalerji

Szwadron C. K. M.

Oddział łączności

Kompanja cyklistów

Dyon sam. panc.

Oddz. działek piech.
po 6

Dyon art.
przeciwn.łn.

Dyon art. ciężkiej

Dyon art. pol.

LEGENDA.

Dyon art. konnej

Kolumna amunicyjna

Eskadra obserwacyjna

Szwadron pionierów

Kompania łączności

Pluton radiotelegr.

Kompania saperów

Kolumna saperska

Szpital polowy

Kompania sanitarna

Piekarnia polowa

Park intendenty

Obora bydła

Park uzbrojenia
dywizji piechoty
i kawalerji

Kolumna tab. dyw.

Kolumna samochodowa

Ruch. skład mat.
pędnych

Warsztat taborowy

ROZPOZNANIE.

1. **Rola rozpoznania:** Wojna jako całokształt działań bojowych i bitwa jako pojedyncze działanie odosobnione rozpoczyna się rozpoznaniem, czyli zdobywaniem wiadomości o nplu. Rezultat kampanji i bitwy zależy w znacznej mierze od wczesnego i dokładnego rozpoznania. Stąd wypływa jego rola, jako najważniejszego zadania bojowego, mającego decydujący wpływ na myśl przewodnią działania dcy na każdym szczeblu, czyto w zamiarach zaczepnych (marsz w kierunku npla), czy też obronnych (zabezpieczenie przed natarciem).
2. **Podział:** Zależnie od rozmiarów zadań wojennych skala wiadomości potrzebna dcom na różnych szczeblach będzie różna. Podług tego dzielimy rozpoznanie zależnie od zadania na strategiczne i taktyczne.
3. **Rozpoznanie strategiczne:** jest zadaniem agencji wywiadowczych (przez działanie pośrednie) oraz lotnictwa i samodzielnej kawalerji (przez działanie bezpośrednie). Dwa pierwsze czynniki dostarczają wiadomości, które dają możność ustalenia ogólnej orientacji o położeniu i zamiarach npla przez stwierdzenie rejonów koncentracji i zarysu ugrupowania sił npla.
Wywiad agencyjny i lotniczy daje ramy dla rozpoznania strategicznego i dyktuje kierunki, na które należy skierować oddziały rozpoznające.
4. **Rozpoznanie taktyczne:** przeprowadzają mniejsze oddziały (najlepiej dyony kawalerji). Celem jest zdobycie szczegółowych danych o taktycznem położeniu npla przed stoczeniem bitwy.
5. **Kawalerja samodzielna** wykonuje wywiad strategiczny:
 - a) wysyłając organy rozpoznawcze,
 - b) przez walkę.

Rozpoznawanie dalekie przeprowadzane przez wielką jednostkę kawalerji ma wartość wtedy, gdy wiadomości o nplu są zebrane i dostarczone na czas właściwemu dcy.

▼ Stąd głębokość zwiadu wielkiej jednostki kawalerji rozpoznającej ogranicza się do 2—3 marszów (około 100 km) oddalenia od czołowych oddziałów armji wysyłającej.

6. **Zadanie:** Dca armji daje dcy wielkiej jednostki samodzielnej kawalerji:

- a) Instrukcję (położenie własne, wiadomości dotychczasowe o nplu, zamiar i myśl manewru, zadania armji sąsiednich, zadania innych jednostek własnej kawalerji).
- b) Zadanie określające, jakie wiadomości i w jakiej kolejności chce posiadać, kierunek lub strefę, gdzie wiadomości mają być poszukiwane, środki łączności przygotowane przez armję, jak się zachować po wejściu w styczność z nplem.

7. **Wykonanie zadania:** Rezultatem rozpoznania winno być:

- a) odszukanie npla,
- b) nawiązanie styczności i zebranie wiadomości,
- c) powiadomienie dcy wysyłającego.

✓ Kawalerja rozpoznająca zdobywa pierwsze wiadomości przez wysłane naprzód oddziały rozpoznawcze, a wiadomości istotnie wartościowe dopiero po wejściu w styczność z głównymi siłami npla.

8. **Oddziały rozpoznawcze** z reguły muszą przelamywać opór nplskich oddziałów przesłaniających, dlatego muszą być dostatecznie silne (dyony) i zaopatrzone w broń samoczynną (pluton K. M.), samochody pancerne ewent. działa towarzyszące i kolarzy, oraz środki łączności (radio, motocykle, gołębie).

9. **Praca oddziałów rozpoznawczych** polega:

- a) zdala od npla na szybkim posuwaniu się skokami po wyznaczonej osi,
- b) w pobliżu npla na wykonywaniu mniejszych skoków w oznaczonym pasie działania.

✓ Oddział rozpoznawczy posuwa się poprzedzony patrolami i podjazdami, dla których jest a) zbiornikiem, b) siłą wspierającą przy zbijaniu oddziałów przesłaniających npla, c) składnicą meldunkową.

✓ Zadaniem oddziału rozpoznawczego jest:

- a) przeprowadzić patrole i podjazdy poza linią przesłaniania, gdzie rozpoczynają właściwą czynność rozpoznawczą,
- b) nawiązać styczność z siłami głównymi npla celem zbadania ich stanu,
- c) jak najszybciej przekazać wiadomości dcy wysyłającemu.

10. **Dowódca oddziału rozpoznawczego:** starannie wybrany, obdarzony cnotami wojskowemi, jest zdany na własną inicjatywę.

✓ Musi on znać:

- a) położenie ogólne i ostatnie wiadomości o nplu,
- b) zamiar dcy wysyłającego,
- c) jakie wiadomości są pożądane przez niego,
- d) na jakie wiadomości dcy głównie zależy,

e) dokąd i jaką drogą wysyłać meldunki,

f) kiedy zadanie się kończy.

Podług tych danych działa, informując o ile możliwości deów patroli i podjazdów na odprawach, jak tylko położenie pozwala.

11. **Posuwanie się oddziału rozpoznawczego** odbywa się skokami na linii planowo obmyślanej podług mapy przed wymarszem. Skoki od jednego punktu obserwacyjnego do drugiego muszą być szybkie — terenu otwartego unikać — obserwować zdaleka — miejscowości zamieszkałe omijać — jeżeli ludność przychylna, zasięgnąć języka i zniknąć — szperaczy wysyłać dla przetrzaśnięcia pokrytych punktów terenowych nie dalej jak na odległość łączności wzrokowej. Podjazd wysyła od punktu obserw. do drugiego coraz to nową serję patroli. Ważne punkty orientacyjne wskazuje dea ludziom jako drogowskazy do powrotu z meldunkiem.

Nocować w małych osiedlach lub odosobnionych kryjówkach (futor, gaj, cegielnia), z zapadnięciem nocy dobrze jest zmienić miejsce noclegu albo opuścić dawne miejsce przed świtem. Przed rozstawieniem placówek na noc wysłać patrole. Wyznaczyć punkt zborny zdala od miejsca postoju dla zbiórki na wypadek rozbicia. Koni najlepiej nie rozkulbaczać. Żywić się z rekwizycji.

12. **Zwiady** czyli patrole i podjazdy, wysyłane przez oddziały dla tropienia npla, mają dwojakie zadanie, podług których dzielą się na rozpoznawcze i ubezpieczające.

Pierwsze tropią npla chodząc dowolnymi drogami; po wytropieniu śledzą jego ruchy i dają wiadomości.

Drugie są związane z nakazaniem rejonem, drogą lub punktem, w którym zabezpieczają własny oddział przed zaskoczeniem. Czas ich pracy jest ściśle określony przez deę wysyłającego.

13. **Patrol zwykły lub oficerski** posuwa się niezbyt daleko od oddziału (maximum 10 km) drogami dowolnymi, obserwuje, nie walczy, chyba w ostateczności, zbity z drogi marszu lub po rozsypce, zbiera się ponownie i kontynuuje swoje działanie rozpoznawcze, używając podstępów.

14. **Podjazd** jest to patrol wzmocniony w siłę co najmniej plutonu i wyposażony w broń automatyczną, dla skutecznego przeciwstawienia się napotkanym oddziałom npla, wysłanym na większą odległość. Zadanie i wykonanie jak wyżej. Podjazd nie da się łatwo zbić z drogi — można mu tedy wyznaczyć marszrutę. Daje meldunki perjodyczne (co wieczór) o swoim m. p. i otrzymuje nowe rozkazy. Używa się go:

1) w terenie trudnym i pokrytym,

- 2) dla zwiadów na kierunkach równoległych do osi marszu gros,
 - 3) dla specjalnego zadania (zajęcia miejscowości, węzła ważnego lub utrzymania pewnego punktu do nadejścia gros),
 - 4) dla zadania dywersyjnego (zniszczenie),
 - 5) po jeńca,
 - 6) dla podtrzymania oddziału wydzielonego w walce.
15. **Nawiązanie styczności z nplem:** Zwiady napotykają na wysunięte elementy npla, które zbijają z drogi celem dotarcia do gros. Oddział rozpoznawczy, trafiając na opór gros npla, stara się go ominąć i wyjść na skrzydło npla — bada równocześnie zarys ugrupowania i rozciągłości frontu, wyszedłszy na skrzydło i tyły niepostrzeżony. Jeżeli front zbyt rozległy, a opór wielki, uderza, działając wszystkimi siłami przez zaskoczenie. Po sile ognia art. ocenia siły npla. Czasem będzie konieczne, wsparcie oddziału rozpoznawczego przez główne siły wielkiej jednostki.
16. **Bitwa w rozpoznaniu:** Jeżeli dotarcie do wnętrza rejonu sił głównych npla jest utrudnione, dca jednostki wydaje mu bitwę, aby móc wysłać nowe zwiady, a przeciwnika zmusić do zdemaskowania sił.
17. **Przesyłanie wiadomości w tył** musi być tak zorganizowane, aby doszły na czas. Perjodyczne meldunki nawet drugorzędne są konieczne dla utrzymania stałej łączności z dca wysyłającym.
18. **Środki łączności:** Oddziały rozpoznawcze powinny być zaopatrzone w radio. Obok tego dla ważnych wiadomości, potrzebnych szybko wyższemu dcy — gołębie pocztowe i motocykle. Najpewniejszym środkiem, zwłaszcza w sferze ognia, jest jeździec pojedynczy lub łańcuch sztafet. (Gońcy winni znać treść meldunku pisemnego i nie mieć przy sobie listów i gazet.)
19. **Meldunek** zawiera jasne określenie:
- a) czy npl. został dostrzeżony?
 - b) gdzie i kiedy (godzina)?
 - c) co robi?
 - d) jak wygląda?
- Unikać wniosków i przypuszczeń.
Pierwsze nawiązanie styczności musi być natychmiast meldowane.
- Υ Meldunki od patroli idą do oddziału rozpoznawczego. Stąd po segregacji do składnicy meldunkowej o ile możliwości środkami łączności technicznej lub w ostateczności łańcuchem sztafet.
20. **Składnica meldunkowa:** Dca o ile możliwe oficer Szt. Gen. z wszelkimi środkami łączności i silnym oddziałem ubezpieczają-

cym. Zbiera on wiadomości od wszystkich oddziałów rozpoznawczych na całym froncie kawalerji rozpoznającej i po segregacji przekazuje dcy wysyłającemu (armji).

21. **Kawalerja dywizyjna** spełnia to zadanie przy dywizji piechoty, poszukując wiadomości w małym promieniu (1 dzień marszu maximum). O ile przed frontem dyw. piech. rozpoznaje kawalerja samodzielna, to zadanie kawalerji dyw. ogranicza się do wysyłania zwiadów ubezpieczających w pasie działania dyw. piech.

Ze względu na szczupłość sił należy kawalerję dywizyjną oszczędzać, nie używać nocą i dawać wypoczynki pod osłoną czat piechoty.

22. **Balony** są środkiem pomocniczym wspomagającym rozpoznanie sił i ruchów npla. Promień obserwacji skutecznej w dobrych warunkach przekracza 20 km.

23. **Służba informacyjna** (oddziały II w sztabach) zasila i wspiera pracę rozpoznawczą wojska przez: 1) prowadzenie ewidencji wszelkich wiadomości. 2) segregowanie na prawdziwe i nieprawdziwe, 3) uzupełnienie zapomocą badania dokumentów jeńców, zbiegów, ludności cywilnej, prasy i poczty.

24. **Oficer wywiadowczy pułku** jest łącznikiem między oddziałami i sztabem, któremu w najkrótszej drodze daje wszelkie wiadomości o nplu, zebrane od patroli i podjazdów, z obserwacji, podsłuchów i zeznań jeńców, zbiegów i ludności. Wszelkie dokumenty, listy, mapy zdobyte lub zabrane jeńcom odsyła do Oddz. II Szt. dywizji (brygady). Ważne wiadomości telefonem bezzwłocznie. Raporty codziennie. Główna zaleta — ruchliwość i inicjatywa oraz ustawiczna łączność ze sztabem.

25. **Badanie jeńców i zbiegów** przez oficera wywiadowczego w pułku powinno się ograniczyć do a) rewizji znalezionych przy jeńcu papierów, b) wypytania go o pozycję oddziału, z którego pochodzi. Gdy brak czasu w okresie gorącym nie pozwala na badanie wstępne, oddziela się jeńców oficerów od szeregowych i odsyła na punkt zborny, wyznaczony przez dcę dywizji. Tam poddaje się ich badaniu co do szczegółów interesujących dywizję. Wszelkie papiery odsyła się tylko przez dcę konwoju.

Badanie zbiegów odbywa się analogicznie. Wiadomości podawane przez zbiegów zazwyczaj przesadzone należy sprawdzić.

26. **Badanie mieszkańców**, zwłaszcza starców, kobiet i dzieci w kraju nplskim nie jest pozbawione celowości. Badać należy na osobności i sprawdzać, czy odpowiedzi na stawiane pytania nie są sprzeczne.

27. MARSZE.

Wpobliżu npla — marsze bojowe — gdzie działanie npla jest wykluczone — marsze podrózne.

28. Składanie kolumn.

✓Wojska i ich tabory bojowe tworzą **kolumny wojsk**. Zbędne w pierwszej linii części taborów pułkowych i wszelkie kolumny służb tworzą **kolumny taborów**.

Dca kolumny (przy nim najstarszy dca współmaszerującej artylerji i kawalerji) znajduje się przy marszu naprzód, a zwłaszcza w pościgu, z reguły przy straży przedniej, podczas marszu bojowego, poza tem tam, skąd może się najszybciej orjentować w położeniu i najłatwiej rozporządzać swemi siłami.

Marsz większych jednostek w jednej kolumnie jest uciążliwy.

Stopień gotowości bojowej jest rozstrzygającym dla dzielenia i składania kolumn; wymaga to jednak łączenia wojsk w związki taktyczne, wydzielania ubezpieczeń i ugrupowania części składowych według potrzeby.

W marszach podróźnych tworzyć mniejsze kolumny o równej szybkości marszu.

29. Długość i czas przemarszu kolumn.

Jednostki	Długość (w metrach)		Czas przemarszu	
	bez T. Z.	z T. Z.	bez T. Z.	z T. Z.
Komp. piechoty	125	—	—	—
c. k. m.	225	—	—	—
Bataljon	750	—	—	—
Pułk	2800	3500	45 m.	55 m.
Szwadron	150	—	—	—
Dyon z 2 szwadr.	450	700	7 m.	10 m.
Szwadron c. k. m.	200	—	—	—
Pułk	1000	1700	12 m.	20 m.
Szwadron pion.	250	400	3 m.	4 m.
Bateria	250	—	—	—

Jednostki	Długość (w metrach)		Czas przemarszu	
	bez T. Ż.	z T. Ż.	bez T. Ż.	z T. Ż.
Bateria konna	350	—	—	—
Dyon 75 mm.	1500	—	25 m.	—
Dyon 105 mm.	1700	—	—	—
Dyon art. kon.	1400	1800	15 m.	22 m.
Pulk art. pol.	4300	6000	1h 10	1h 30
Kolumna dywanowa 75 mm.	750	—	—	—
Kolumna dywanowa 105 mm.	950	—	—	—
Komp. sap.	350	—	—	—
Baon sap.	1700	2000	25 m.	30 m.
Kolumna sap.	900	1000	12 m.	15 m.
Komp. telegr. i plut. radjo	400	450	—	—
Plut. sanit.	250	300	4 m.	5 m.
Komp. sanit.	900	1000	12 m.	15 m.
Szpital. pol.	150	500	6 m.	8 m.
1 kol. tab.	1000	1100	15 m.	17 m.

30. Szybkość marszu.

Piechota krokiem	115x	na 1 minutę
„ „ „ biegiem	160x	1 „
Kawalerja krokiem	140x	1 „
„ „ „ klusem	300x	1 „
„ „ „ galopem	500x	1 „
Konna artylerja	jak kawalerja	
Artylerja polowa krokiem	133x	1 „
„ „ „ klusem	290x	1 „
„ „ „ galopem	490x	1 „

31. Odległości w zwartej kolumnie marszowej.

Komp. piech. i k. m. od siebie na	15x
Baony, baterje, szwadrony, oddz. tab. i tab. boj.	25x
Pulki i dyony art.	50x
Oddziały kawalerji za piech. i naodwrot	100x
Tabory ciężkie za wojskami	300x

32. Przebywanie brodów.

Najwyższa dopuszczalna głębokość:	
dla piechoty	1,00 m.
„ kawalerji	1,30 m.
„ art. i tab.	0,60 m.
Dno rzeki twarde.	

przy szybkości prądu 1,20 na sekundę

33. Przeprawa promem.

- 1 żołnierz zajmuje na promie $\frac{1}{3}$ m²
- 1 jeździec z koniem 3,2 m²
- 1 działo lub wóz bez koni 12,8 m².

34. Przeprawa przez lód.

Najmniejsza grubość lodu dla piechoty w kolumnie	10 cm.
„ „ „ „ kawalerji i artylerji	15—18 cm.
„ „ „ „ ciężkich wozów i aut cięż.	25 cm.

35. Marsz w górach.

W terenie górkim przy wstępowaniu pod górę na każde 100 m wzniesienia dolicza się 20 minut, zaś przy schodzeniu na każde 100 m obniżenia 6 minut oprócz normalnego zużycia czasu.

36. Zarządzenia do marszu.

Wyższy dca ustanawia całokształt marszu.

Niższy wyznacza:

- a) dce, skład i linję marszu każdej kolumny,
- b) ugrupowanie i porządek marszu kolumny głównej,
- c) zarządzenia tyczące się wywiadów i ubezpieczeń,
- d) czas wyruszenia i punkt wyjścia,
- e) miejsce, czas i sposób poruszania się dtwa,
- f) zarządzenia tyczące się łączności,
- g) zarządzenia tyczące się taborów,
- h) warunki odpoczynku i postoju,
- i) tok służby sanitarnej,
- j) warunki zaopatrzenia w żywność i amunicję,
- k) ruchy oddzielnie maszerujących kolumn taborowych.

Na podstawie powyższych dcy kolumn oznaczają porządek marszu i wydają zarządzenia szczegółowe, co do ubezpieczenia, rozpoznania i warunków wyruszenia.

Sposób wydawania rozkazów.

Rozkazy marszowe wydawać wcześniej; w razie potrzeby wydać zawczasu **zapowiedź marszu**.

37. Czynności przed wyruszeniem.

- 1) Gdy zachodzi konieczność bezzwłocznego wyruszenia, oddziały alarmować.
- 2) Oględziny lekarskie odbyć zawczasu.
- 3) Ludziom wydać posiłek; konie napoić i nakarmić.

4) Miejsce postoju uporządkować, wszelkie ślady zatrzeć.

5) Sprawdzić obecność szeregowych, doglądnąć ubioru, rzędu, zaprzęgu, okucia koni i t. p.

38. Wykonanie marszów.

✓ Maszerować prawą stroną drogi. Kolumny złożone z różnych broni maszerują z szybkością broni najpowszelej. Samodzielna kawalerja lub artylerja maszerują naprzemian stępa i klusem; tabory zasadniczo stępa. Na czele każdego samodzielnego oddziału maszeruje **oficer** (starszy podoficer), **regulujący tempo marszu**. Za każdą kompanją, baterją, szwadronem; służbowi, oraz jeden oficer lub starszy podoficer z trębaczem, jako **oddział policyjny**, którego obowiązkiem jest uważać, aby kolumna była zawsze zwarta i nikt bez pozwolenia nie występował.

Łączność.

Mniejsze człony kolumn zależą w swych poruszeniach od większych. ✓ Odpowiedzialnym za utrzymanie łączności jest dca większego oddziału.

39. Odpoczynki.

Pół godziny po opuszczeniu miejsca postoju przez ogon kolumny **krótki odpoczynek** 10-minutowy. Kompanje (szwadrony, baterje) zatrzymują się (zsiadają), szeregowym wolno wystąpić z szeregów. Poprawić braki w obuwiu, siodłaniu, podkuciu i t. d. **Skrzyżowania dróg zostawiać wolne**. **Długi odpoczynek**: dla piechoty po czterech godz., dla kawalerji, artylerji i taborów po przebyciu około 30 km. Miejsca odpoczynku wpobliżu wody, w miejscach osłoniętych i ukrytych przed wglądem lotników.

Zachowanie się podczas długiego odpoczynku.

a) **O ile na to pozwala gotowość bojowa** każda komp. stawia broń w kozły i zdejmuje rynsztunek. Artylerja, kawalerja i tabory zsiadają i składają rynsztunek oddziałami. Karabinki zdjąć lub popuścić rzemienie, koniom popuścić popręgi lub rozsiadłać, zwierzętom jucznym zdjąć juki.

b) Zbadać stan żołnierzy, a zwłaszcza nóg, — podkucie i grzbiety końskie.

c) Nikomu nie wolno opuszczać miejsca odpoczynku.

d) Lekarz bada studnie.

e) Wyznaczyć miejsca ustępowe.

40. Krzyżowanie się kolumn.

Ważność zadania rozstrzyga o pierwszeństwie. Najstarszy oficer ustanawia szczegóły wykonania.

41. POSTOJE.

Rodzaje postojów.

Kwaterowanie: pomieszczenie wojska w miejscach zamieszkałych.

Biwak: rozłożenie wojska pod gołym niebem lub w zaimprovizowanych schronieniach.

Biwak kwaterunkowy: kombinacja poprzednich rodzajów.

Obozy: obszary pozbawione kwater, zaopatrzone w baraki, namioty lub schroniska, oraz wszelkie urządzenia, potrzebne do życia i służby wojska.

Postanowienia ogólne.

Postoje zaciągać po ubezpieczeniu ich obszaru. Zasadniczo piechota najbliżej npla, za nią oddzielnie kawalerja; artylerja rozkłada się pod osłoną innych oddziałów. Jeżeli warunki taktyczne na to pozwalają, zostawić tabory bojowe na postoju przy swoich oddziałach; poza tem najdalej od npla.

42. Rozkaz postoju zawiera:

- a) zadanie oddziałów ubezpieczających i rozpoznawczych,
- b) pas postoju, względnie kwatery i miejsca na biwaki dla oddziałów i dowództw,
- c) zachowanie się w razie natarcia npla lub alarmu,
- d) łączność,

- e) warunki zaopatrywania,
- f) wykonywanie służby policji polowej i sanitarnej,
- g) godziny, w których poszczególne oddziały powinny nazajutrz stanąć pod bronią.

43. Przygotowanie kwater.

Wysłać zawczasu oddział kwaterunkowy, który składa się z jednego oficera na każdy oddział od baonu (dyonu) wzwyż, z jednego oficera na każdą kompanię (szwadron lub baterję), z jednego szeregowca na każdy pluton lub jednostkę równorzędną, jak i z lekarza dla badania warunków zdrowotnych

44. Obowiązki dcy oddziału kwaterunkowego.

- 1) Po porozumieniu się z władzami miejscowymi wskazać oficerom oddziałów kwaterunkowych dla pododdziału dzielnicę.
- 2) Zarządzić zbadanie wodopojów, studni z wodą do picia, oraz miejsc do prania bielizny (oznaczyć napisami).
- 3) Wyznaczyć i oznaczyć napisem: a) pomieszczenie warty głównej, b) place alarmowe, c) place parkowe, d) pomieszczenie taborów, e) kwatery dowódców.
- 4) Po ukończeniu przygotowań do kwaterunku udaje się dca oddziału kwaterunkowego na spotkanie swego dcy i zdaje mu raport.

45. Obowiązki kwaterunkowych.

- 1) Badają stan kwater i stajen i określają ich przeznaczenie.
- 2) Budynków, w których przebywają zakaźnie chorzy lub w których stoją zwierzęta zarażone, nie zajmować.
- 3) Wyznaczyć miejsca na ustępy.
- 4) Zaopatrzyć kwatery w wodę, słomę, opał i oświetlenie.
- 5) Po skończeniu przygotowań oczekiwać swych oddziałów tam, skąd mogą one najłatwiej wejść do przeznaczonych dzielnic.

46. Zajęcie kwater.

Oddziały zabierają ze sobą na kwatery broń ręczną i amunicję, oraz karabiny maszynowe i ręczne. Chorągwie lub sztandary przy warcie głównej. Aresztanci przy warcie głównej. Po zajęciu dzielnic: a) nawiązać łączność z bezpośrednim przełożonym i przedstawić mu szczegółowy plan rozkwaterowania oddziału, b) wiedzieć,

dokąd, jaką drogą i w jakim wypadku powinny iść na zbiórkę oddziały i tabory, c) zbadać i doprowadzić do dobrego stanu drogi, mosty i pomosty, d) na skrzyżowaniu dróg wystawić drogowskazy.

47. Kwatery alarmowe.

W pobliżu npla trzymać oddziały we wzmocnionej gotowości. Zachować związki taktyczne, umieszczając się całemi oddziałami w zabudowaniach. Żołnierze śpią w pełnym umundurowaniu, gotowi chwycić za broń; jeźdźcy śpią przy koniach, oficerowie ze swojemi oddziałami. Konie osiodłane i okielznane.

48. Zastosowanie biwaku.

Dla ugrupowania miarodajne są warunki taktyczne, przyczem uwzględniać: teren, możność zaopatrzenia w wodę i drzewo, jak i specjalne potrzeby różnych rodzajów broni. Przygotowanie biwaków i rozmieszczenie wojsk wykonywa się w podobny sposób jak przy kwaterowaniu. **Miejsca biwakowe są zasadniczo miejscem alarmowem.**

49. Zaciąganie biwaku.

Każdy dea oddziału kwaterunkowego wylicza granice wyznaczonego mu biwaku, unikając form regularnych. Biwak zaciągać w sposób następujący: warty i patrole odchodzą na stanowiska. Oddziały zajmują przeznaczone miejsca według wskazówek kwaterunkowych. Piechota oddziały stawiają broń w kozły, za niemi składają rynsztunek. Kawalerja zsiada plutonami i przywiązuje konie: broń i uprząż w pobliżu, siodła po dwa, jedno na drugim. Derki na konie między siodła — (o ile się nie przykrywa niemi koni), karabinki i szable oprzeć o siodła. W baterjach wyprzega się konie i odprowadza je na przeznaczone miejsca, zdejmując z nich uprząż i przywiązuje je. Chomąt złożyć parami w pobliżu koni, rzemienie na pokrywach chomąt tak, by nie dotykały ziemi; derki na rzemieniach. Siodła na pokrywach chomąt. Broń jezdnych jak w kawalerji. Jezdni komp. k. m. zachowują się jak artylerja. W oddziałach k. m. zdejmują się juki z koni w pobliżu k. m., poczem prowadzi się konie na wyznaczone miejsca i przywiązuje. Tabory postępują podobnie jak artylerja.

50. Biwak kwaterunkowy.

Biwaki kwaterunkowe łączą w sobie możność odpoczynku i gotowość do boju. Wewnętrzny porządek i łączność utrzymuje się w ten sam sposób jak na kwaterach i biwakach.

51. Obozy.

Zaciąganie obozów i służba w nich odbywa się jak na kwaterach.

52. Służba na postojach.

Najwyższy stopniem i starszeństwem oficer jest komendantem kwater, obozu i biwaku. Oficer ten kieruje podziałem i ubezpieczeniem miejscowości, oraz służbą wewnętrzną, wydaje zarządzenia sanitarne i policyjne i ubezpiecza postój wartami zewnętrznymi na ważnych punktach poza krańcem miejscowości. Warty zewnętrzne wystawia piechota, we dnie także kawalerja. Przepisy dla wart zewnętrznych jak dla placówek. Okolice patrolować, łączność z sąsiednimi oddziałami utrzymać. W odległości do 20 km od frontu wydać zarządzenia przeciwgazowe dla wojska i ludności cywilnej.

Bieg służby.

Służba na postojach: analogicznie jak w garnizonie. Komendant postoju wyznacza codziennie **oficera inspekcyjnego postoju**, **wartę główną**, oraz inne **warty wewnętrzne**. Oddziały przesyłają warcie głównej szkic zakwaterowania. Wyznaczyć **pogotowie**, które pozostaje pod rozkazami oficera inspekcyjnego w pełnym umundurowaniu i rynsztunku, plecaki spakowane, konie gotowe do siodłania. Żadnemu wojskowemu nie wolno bez pozwolenia wydalać się poza obręb postoju. Wpobliżu npla dozwolony jest tylko sygnał „alarm“.

Alarm.

Rozkaz alarmu wydaje najstarszy dca. Wobec nagłego pojawienia się npla warty waczynają alarm, każdy zaś oficer na swą

odpowiedzialność jest uprawniony do zaalarmowania oddziałów będących na postoju. Oddziały zbierają się szybko i śpieszą na miejsca alarmowe. Oddziały, które na wypadek alarmu mają specjane zlecenia, wykonywają je bez dalszego rozkazu. Warty zewnętrzne pozostają aż do dalszych rozkazów na zajmowanych stanowiskach i biorą udział w obronie miejsc postoju. Warty wewnętrzne odchodzą dopiero wtedy, gdy wszystko jest załadowane i gotowe do odjazdu. Gdy npl. wdarł się niespodzianie do miejscowości zajętej na postój, zaskuczone oddziały bronią się wszelkimi środkami.

53. Przestrzeganie porządku.

Wszyscy przestrzegają porządku, karności i higieny. Lekarze badają jakość środków żywności sprzedawanych przez handlarzy, weterynarz bydło. Miejsca ustępowe przysypywać codziennie warstwą ziemi, a od czasu do czasu wyznaczać nowe.

Przeciwdziałanie szpiegostwu.

W czasie krótkotrwałych kwaterowań najlepszym sposobem przeciwdziałania szpiegostwu jest zupełne odcięcie miejscowości. W kraju nplskim, a w razie potrzeby i we własnym, mieszkańcom nie pozwolić opuszczać danej miejscowości bez pisemnego zezwolenia komendanta postoju. Stacje pocztowe, dworce kolejowe i miejsca ładowania nadzorować.

54. UBEZPIECZENIA.

Postanowienia ogólne.

Cel: a) zapewnienie swobody działania dtwu przez danie mu czasu i przestrzeni, potrzebnych do wydawania i przeprowadzenia zarządzeń (**ubezpieczenie dowództwa lub pośrednie**), b) ochrona oddziałów w marszu, podczas odpoczynku i na postojach, przed obserwacją nplską i przed zaskoczeniem ogniem lub natarciem (**ubezpieczenie wojsk lub bezpośrednie**).

Siły ubezpieczeń: zależnie od warunków od $\frac{1}{6}$ do $\frac{1}{3}$ ogólnej siły. **Służbę ubezpieczeń** pełni przede wszystkim piechota, wspierana przez inne rodzaje wojska. Kawalerji używać do rozpoznania i ubezpieczeń bocznych. Artylerję przydziela się do oddziałów ubezpieczających, gdy tego wymaga zadanie, a bezpieczeństwo baterjom jest zapewnione. Inne rodzaje wojska zależnie od potrzeby. **Każdy dca** dba o dostateczne ubezpieczenie swej kolumny, grupy, względnie jednostki i odpowiada za gotowość bojową swego oddziału. **Kolumny skrzydłowe ubezpieczają skrzydła bez rozkazu.**

55. Przesłanianie.

Oddziały ubezpieczające i poszczególne ich osłony pełnią równocześnie służbę przesłaniania, współdziałając ściśle z oddziałami rozpoznającymi. Polega na udarem-

nieniu nplskiego rozpoznania — bądź przez natarcie i odrzucenie, względnie zniesienie nplskich oddziałów rozpoznających (**przesłanianie zaczepne**), bądź przez przecięcie lub zamknięcie wszelkich komunikacji, wiodących od strony npla we własny obszar (**przesłanianie obronne**).

56. UBEZPIECZENIE MARSZU.

✓ **Zasadniczo służbę ubezpieczenia w marszu pełnią: straż przednia, straż tylna i straż boczna, których skład i zadanie zmieniają się zależnie, czy marsz jest czołowy, odwrotowy, czy też boczny.**

Marsz czołowy.

Straż przednia umożliwia ciągłość marszu sił głównych i chroni je przed zaskoczeniem. Przy zetknięciu się z nplem ma zapewnić czas do rozwinięcia się sił głównych, zajmując odpowiednie pky oparcia i wytworzyć korzystne warunki dla walki, zmuszając przeciwnika do zdradzenia swych sił, względnie przełamując szybko opór przeciwnika. O ile samochody pancerne są pod rozkazami dcy straży przedniej, współdziałają one ze szpicą i rozpoznają drogę marszu.

Ugrupowanie i zadania członów straży przedniej.

Straż przednia dzieli się według potrzeby na oddział główny, oddział przedni i szpicę. Oddział główny rozszerza ubezpieczenie i rozpoznawanie, oraz wspiera w walce części znajdujące się na przedzie. Oddział przedni baczy na utrzymanie nakazanego kierunku i ubezpiecza teren po obu stronach linii marszu. Posuwa się on w takiej odległości od oddziału głównego, względnie od siły głównej, by mógł im zapewnić czas i swobodę rozwinięcia się do boju. Celem ubezpiecze-

nia oddziału przedniego wydziela ten przed siebie część swej piechoty jako **szpicę**. **Szpica ubezpiecza się (szperaczami) drobnymi patrolami**, które posuwają się w szyku luźnym, wyzyskując zasłony terenu. Dca kolumny określa każdorazowo odległość między strażą przednią a siłą główną.

Straż tylna.

Ubezpiecza tyły kolumny głównej od napadów mniejszych oddziałów nplskich. Dla celów policyjnych wystarcza mniejszy oddział.

Straż boczna.

Ubezpiecza boki kolumny głównej. Siła i skład straży bocznej zależą od stopnia niebezpieczeństwa, grożącego ze strony wroga, oraz od terenu. Straż boczna ubezpiecza się w kierunku czoła jak straż przednia, oraz wydziela osłonę swej zewnętrznej flanki; wskazaniem jest ubezpieczenie tyłów. Jeżeli w terenie niema dróg równoległych do linii marszu, albo, gdy niebezpieczeństwo natarcia istnieje tylko na pewnych punktach wydziela się **nieruchome straże boczne**, które pozostają tak długo na wyznaczonem miejscu, dopóki siły główne miną zagrożoną przestrzeń, poczem dołączają do kolumny.

57. Marsz odwrotowy.

Zadaniem straży tylnej jest umożliwienie ostatecznego odłączenia się sił głównych od npla i ubezpieczenie cofającej się kolumny przed niepokojem i natarciem. **Rozczłonkowanie**: podobne do rozczłonkowania straży przedniej w marszu czołowym. Straży tylnej zapewnić wydatne poparcie artylerji. Dla utrzymania czucia

z nplem i osłony skrzydeł niezbędny jest przydział kawalerji. W pewnych warunkach straż tylna wywalcza siłom głównym możliwość odwrotu, nawet za cenę poświęcenia się. Straż tylna cofa się skokami od odcinka do odcinka. Gdy okoliczności sprzyjają, straż tylna działa też przejściowo zaczepnie. **Straż przednia:** zadaniem jej jest obok ubezpieczenia czoła kolumny przed napadami, umożliwienie kolumnie ciągłości ruchu. **Straż boczna** ma te same obowiązki co w marszu czołowym.

58. Marsz boczny.

Najlepszym sposobem ubezpieczenia boku jest odpowiedni podział całości maszerujących oddziałów na kilka kolumn, z których kolumna najbardziej wysunięta ku nplowi tworzy ruchomą osłonę całości, ubezpieczając się ze swej strony ruchomemi lub nieruchomemi strażami bocznymi.

59. W szczególnych warunkach.

a) **W marszach górskich** straż przednia (wzgl. tylna) musi być często silniejsza i daleko wysunięta (dla obsadzenia panujących wzgórz lub wąwozów).

b) **W terenie gęsto zarośniętym**, zanim główne siły zaczną go przebywać, rozpoznać teren i opanować wyjścia.

c) **W marszach nocnych** zarządzenia jak najprostsze. Wojsko pouczyć, jak ma się zachowywać w razie napadu nplskiego, oświetlenia przez reflektory lub bombardowania lotniczego. Dla utrzymania łączności i uniknięcia nieporozumień konieczne są znaki rozpoznawcze. Odległości między członami zmniejszyć.

d) **Ubezpieczenie przeciw samochodom pancernym i lekkim czołgom** wymaga uważnej obserwacji dróg,

przydziału działek piechoty do oddziałów ubezpieczających, oraz wielkiej gotowości bojowej artylerji.

e) Na **obszarach zamieszkałych przez ludność wrogo usposobioną** ubezpieczenie wymaga surowych zarządzeń i ciągłej czujności oddziałów.

60. Odpoczynek ubezpieczony.

Oddziały ubezpieczające stają frontem nazewnątrz, obsadzają ważne punkty, a w razie potrzeby zachowują się jak czaty, ustawiając placówki i czaty główne na odgałęzieniach linii marszu. Rozpoznanie prowadzi się bez przerwy.

61. UBEZPIECZENIE POSTOJU.

Zasadniczo ubezpieczają się oddziały na postoju **czatami**. Ubezpieczenie czatami uzupełnia się przez odpowiednio zorganizowaną służbę wart zewnętrznych. **Zadaniem** czat jest: a) strzeżenie nakazanego odcinka, b) stawienie oporu w razie napadu nplskiego, c) utrzymanie łączności z czatami sąsiednich oddziałów, członami czat względnie oddziałami ubezpieczonemi, d) utrzymanie styczności z npl. nawet wtedy, gdy położenie wskutek nocnego odmarszu npla się zmieni.

62. Zadania poszczególnych broni.

Kawalerja przesłania rozstawianie czat, a za dnia rozpoznaje.

Piechota stanowi główną część składową czat. **Zadaniem** artylerji przydzielonej do czat jest wspieranie innych broni w walce i obrona dostępu do ważnych pktów, jak mostów, grobli i t. p. oraz współdziałanie w ochronie spoczywających oddziałów przed napadem lotników, czołgów, samochodów i pociągów pancernych. Dla wykonania robót technicznych przydziela się do czat **oddziały techniczne**.

Gotowość bojowa.

✓ Odpowiedzialność za pełną gotowość bojową spada na dców wszystkich stopni. W zasadzie pogotowie odvodu czat, czaty główne i placówki nie rozbijają na-

miotów i nie składają ryszunku. Czaty główne, placówki, czujki, patrole i podsłuchy nie palą ognisk ani tytoniu. Placówki nie składają broni w kozły; żołnierz nie wypuszcza jej z ręki. Wojska na czatach nie oddają honorów. Bębnienie i trąbienie jest wzbronione.

Meldunki czat.

Po zajęciu stanowiska przesyła dca każdego członku czat swemu bezpośredniemu przełożonemu szkic z meldunkiem, zawierającym w streszczeniu wydane zarządzenia jak i o nawiązaniu styczności z sąsiadami. Spostrzeżenia o nplu natychmiast meldować.

63. Rodzaje czat.

Czaty marszowe: Zdala od npla, ubezpieczenie ograniczyć do rozmiarów najkonieczniejszych; wystarczy bezpośrednio ubezpieczenie miejscowości wartami zewnętrznymi, oraz wysunięcie mniejszych oddziałów na drogi wiodące do npla.

Czaty zwarte: Przy prawdopodobieństwie napadu npla utworzyć spoisty łańcuch ubezpieczeń. O ugrupowaniu czat decyduje wzgląd na możliwą walkę. W tym celu organizuje się pkty oporu — są to czaty główne — i wydziela się odwód czat z zadaniem wsparcia czat głównych. Czaty główne ubezpieczają się placówkami, oraz posterunkami i patrolami.

Czaty bojowe: Z nastaniem nocy oddziały pozostające w styczności z nplem ubezpieczają się, nie czekając rozkazu. Oddziały pierwszej linii pozostają na zajętych stanowiskach, wysuwając na bliską odległość placówki i czujki i patrolując przedpole. Karabiny maszynowe zamykają ogniem krzyżowym dostępny. Działa najbliższych baterij dozoruja domniemane miejsca zbie-

rania się przeciwnika. Odwody skupiają się tak, by mogły szybko manewrować.

Czaty w szczególnych warunkach: W lesie i w terenie gęsto zarośniętym zamyka się wszystkie drogi na pktach węzłowych i zarządza się ciągle rozpoznanie, utrzymując ścisłą łączność między członami czat. W górach stosuje się rzadko spoiste łańcuchy czat; oddziały działają w samodzielnych grupach lub kolumnach i ubezpieczają się samodzielnie, obsadzając silnie punkty panujące nad okolicą.

64. Rozkaz zaciągnięcia czat.

Dca całości lub czat wydaje rozkazy zaciągnięcia czat ustnie lub pisemnie na podstawie mapy i tak wcześniej, by czaty mogły jeszcze za dnia zorjentować się w terenie.

Rozkaz ten obejmuje; a) wiadomości o ugrupowaniu własnem i nplu, b) wiadomości o zarzadzonem rozpoznaniu, względnie o specjalnych zadaniach wysuniętej naprzód kawalerji, c) własny zamiar w razie nplskiego napadu, d) rodzaj i rozciągłość czat poszczególnych z wyznaczeniem dców i jednostek, e) oznaczenie pktów styczności z sąsiadami, f) podanie linii oporu w razie nplskiego napadu, g) stanowisko odwodu czat, h) zarządzenia dotyczące łączności, i) miejsce postoju dcy, j) zarządzenia tyżące zaopatrzenia. Dca całości lub czat osobiście orjentuje się w terenie i na podstawie własnego rozpoznania sytuacji uzupełnia swe pierwsze zarządzenia, rozważając plan ewent. obrony i zapewniając sobie jedność działania na całym odcinku.

Zmiana czat.

Dca określa warunki zmiany codziennie o innej godzinie. Podczas dłuższych postojów służba czat trwa

jedną dobę. Jeżeli oddział wyrusza nazajutrz, czaty zostają tak długo na stanowiskach, aż czołowe oddziały straży przedniej nie miną linii placówek. W razie odwrotu czaty ruszają wówczas, gdy siła główna oddaliła się na nakazaną odległość.

65. Czaty główne.

Siła: zwykle jedna komp. Czaty główne oznacza się według miejsca lub właściwymi numerami jednostek. **Linia czat głównych stanowi zasadniczo główną linię oporu czat.** Odcinki rozgraniczać tak, by ważne drogi leżały pośród odcinka.

Rozkaz dcy czaty głównej zawiera:

a) Położenie własnej czaty głównej i sąsiednich, odvodu czat, wzgl. pogotowia, oraz własnych oddziałów w przedpolu, b) wiadomości o nplu, c) zarządzenia co do rozpoznania lub nawiązania styczności z nplem, d) stanowisko i numer placówki, oraz sąsiednich placówek, e) zadanie i obszar obserwacyjny każdej placówki, f) zachowanie się w razie natarcia nplskiego, g) utrzymanie stałej łączności, h) ewentualnie czas zmiany, i) zaopatrzenie. **Dca czaty głównej uzupełnia rozkaz ten wskazówkami przy kontroli stanowisk placówek. Z czaty głównej wyznaczyć część jako pogotowie,** które celem bezpośredniego ubezpieczenia wystawia niezbędne posterunki. Ponadto wyznaczyć **posterunek sprawdzający** (1 podofic., 2 szereg.) celem badania zbliżających się osób. Pogotowie może odłożyć plecaki. Reszta czaty głównej składa karabiny w kozły; konie osiodłane lub zaprzężone (popręgi popuścić; juki zdejmują się).

Zachowanie się w razie natarcia nplskiego.

Nie opuszczać własnego odcinka, poświęcając się nawet przeciw przeważającym siłom. Zaatakowane sąsiednie czaty wspierać ogniem. Odpartego npla ściga tylko część czaty głównej.

66. Placówki.

Mają strzec powierzonego odcinka, zapobiec przekraczaniu ich linii przez drobne oddziały nplskie i zawiadomić czatę główną o zbliżaniu się npla. Ważne punkty przed ogólną linią ubezpieczenia lub z boku zabezpieczać **wysuniętymi placówkami**. Placówki oznacza się numerami od prawego skrzydła. Siła wynosi jedną drużynę — wyjątkowo pluton. Placówki ubezpieczają się czujkami, których linia tworzy **linję czuwania czat**; ponadto wystawić posterunki alarmowe.

Zachowanie się placówki.

Dca bada osobiście wszystkie doniesione spostrzeżenia, o ważniejszych melduje. Karabiny wpogotowiu; nie wolno zdjąć pasa z ładownicami i bagnetem, chlebaka, manierki i łopatk. Jedna połowa pozostaje wpogotowiu. W razie natarcia silniejszych oddziałów placówka cofa się tak, by nie przeszkadzać czacie głównej w strzelaniu, ostrzeliwując sama npla z boku. Słabsze oddziały nplskie osaczyć i wziąć do niewoli. Atakowane sąsiednie placówki wspierać ogniem. Zmiana po 7—8 godzinach.

67. Czujki.

Skład: 2 szereg. blisko siebie (lornetka, granaty ręczne).

W nocy ustawić łańcuch czujek i cofnąć na bliższą

odległość od placówki. Oznaczać numerami od prawego skrzydła. Dca placówki rozstawia czujki wraz ze zmianami osobiście. **Czujce dać szczegółowe wskazówki:** a) wiadomości o nplu i rozłożeniu miejscowości przed frontem, b) oznaczyć czujkę wedle numeru i stanowiska, c) podać stanowisko i numer placówki oraz czaty głównej, d) najbliższe drogi do placówki, czaty głównej, oraz sąsiednich placówek, e) rodzaje wysuniętych własnych oddziałów, f) widoczne drogi, groble, mosty i t. p., którymi npl może przechodzić, g) służba łączności między czujką a placówką.

Zachowanie się czujki.

Broń gotowa do strzału; granaty ręczne wpogotowiu. W nocy nie wolno siadać, ani kłaść się; nie wolno również mieć uszu osłoniętych. Stale porozumiewać się z placówką zapomocą znaków, wołaniem lub telefonem. Zmiana co 2 godziny.

68. Przekraczanie linii placówek i czujek od strony npla.

Zbliżającego się od strony npla przytrzymać i odstawić do czaty głównej. Przepuszczać znanych własnych oficerów, zwarte oddziały, patrole, gońców i cyklistów oddziałów własnych. W wątpliwości czujka zatrzymuje wszystkich okrzykiem „Stój! kto idzie?” Po dwukrotnym bezskutecznym okrzyku — strzelać. O ile wezwany się zatrzyma, wówczas dca placówki wzywa go okrzykiem „naprzód!” (przy patrolach „dca naprzód”) do zbliżenia się, celem rozpoznania. W razie stwierdzenia tożsamości przepuszcza ich, w razie wątpliwości odstawia ich do dcy czaty głównej (gdy ma za mało ludzi, żąda ich odebrania).

Przekraczanie nazewnątrz.

Przepuszczać tylko po odpowiednim wylegitymowaniu się rozkazami; przy osobach cywilnych towarzyszy żołnierz czaty głównej.

Zachowanie się wobec parlamentarzy.

Biała chorągiew oznajmia parlamentarza. Czujka zatrzymuje i nakazuje odwrócić się tyłem do linii czat. Dca placówki nakazuje zawiązać parlamentarzowi jak i jego otoczeniu oczy, meldując o tem przełożonemu. Rozkaz do wprowadzenia parlamentarzy wydaje tylko dca wojsk. Wszelkie rozmowy z parlamentarzami wzbronione.

Zachowanie się wobec zbiegów.

Zbiegom nplskim kazać złożyć broń i od niej odstąpić; o ile są konno, zsiąść z koni i rozpuścić popręgi. W razie nieusłuchania rozkazu lub chęci ucieczki strzelać. Po przeszukaniu, odebraniu broni i koni odeśłać do czaty głównej.

69. Patrole.

Wywiad przez patrole konne uzupełnić patrolami pieszymi. Dca odprawia patrol osobiście i określa: zadanie, linię marszu, odcinek lub pkty, których nie należy przekraczać, oraz czas i miejsce powrotu. Siła patrolu do 1 drużyny. Patrole łącznikowe do sąsiednich placówek wzgl. czat głównych ustala dca czaty głównej; unikać wszelkiej regularności.

70. Ronty.

Skład: 1 ofic. lub podof., 2—3 szereg. Sprawdzają czujność placówek, czujek i utrzymują łączność między

niemi a czatami głównymi. Ronty i patrole łącznikowe zatrzymują w międzypolu wszystkich i zachowują się analogicznie jak w pkcie „Przekraczanie linii placówek, patrz str. 27.

71. **Podśluchy.**

Umieszcza się w terenie pokrytym i w nocy w pobliżu miejsc, przez które npl. przejść powinien, i przed linią czujek. Podśluchy nie palą i nie rozmawiają, nikogo nie zatrzymują i nie badają. Oznajmiają npla znakami lub strzałem.

72. **Posterunki badające.**

Określa dca czat; zadanie: nadzór nad ruchem na drogach wewnątrz czat; przyjmowanie i odsyłanie zbiegów, jeńców, oraz osób nie należących do armji. Miejsca tych posterunków muszą znać wszystkie placówki.

73. **Odwód i pogotowie czat.**

Dca odwodu czat rozpoznaje zawczasu główne kierunki i rozważa wszelkie możliwości działania; c. k. m., armatki piechoty, miotacze bomb rozmieścić zgóry w kierunkach możliwego wtargnięcia npla. Unikać rozdzielania odwodu. Zachować łączność z sąsiadami. Zabezpieczyć się wartami zewnętrznymi i posterunkami alarmowymi. W zasadzie dca czat oznacza stopień gotowości bojowej odwodu czat i zapewnia sobie część siły głównej jako pogotowie czat.

74. **Artylerja czat.**

Zasadnicze użycie artylerji przy odwodzie czat. Baterje wysyłają obserwatorów naprzód i czynią wszystkie przygotowania do rozpoczęcia ognia. Zbędna część ob-

sługi, dział i koni może udać się na leże. Służba obserwacyjna i łączności działają bez przerwy. Przy szczególnych zadaniach (jak zamknięcie ważnych przejść lub ochrona przed napadem czołgów, pociągów i samochodów pancernych) przydzielić pojedyncze działa czatom głównym. Punkty obserwacyjne, stanowiska oraz dane ogniowe uzyskać za dnia. Obserwatorzy — na linii placówek i czujek.

75. Czaty kawalerji samodzielnej.

Ugrupowanie czat, ich podział na odciniki, oraz w sprawie pogotowia i wart zewnętrznych obowiązują postanowienia dotyczące się czat w ogólności. W każdej miejscowości zajętej i na każdym biwaku część spoczywającego wojska stanowi pogotowie. W razie alarmu tylko $\frac{1}{3}$ jeźdźców siodła konie; reszta występuje pod bronią spieszona.

76. WALKA.

Rodzaje walki:

Walka zaczepna — walka obronna (patrz pkt. 99 i 111).

Bitwa, to zmaganie się woli przeciwników; zwycięzca zostaje ten, którego wola okaże się silniejszą a siła moralna większą. Celem walki jest zniszczenie npla przez zadanie mu jak największych strat.

77. Plan działania:

(Rozkaz operacyjny.) Każda jednostka, biorąca udział w walce, musi otrzymać zadanie określające jej rolę w działaniu ogólnem; rolę tę zależnie od czasu ustala się w planie działania lub rozkazie oper. na podstawie powziętej przez dce myśli przewodniej działania.

Każdy wykonawca otrzymuje tylko tę część planu, która go dotyczy.

Działanie ma tem więcej widoków powodzenia, im lepiej jest przygotowane, t. zn. im doskonalszy posiada plan.

78. Ugrupowanie w głąb:

Niezawsze udaje się rozbić i zwyciężyć npla w pierwszym uderzeniu.

Walka przedstawia się najczęściej jako szereg kolejnych wysiłków dążących do zniszczenia npla; w tym celu **grupuje się oddziały walczące w głąb.** (Szczegóły dotyczące oddziałów od pułku — do drużyny,

patrz „Walka piechoty“.) Im dalej zamierza się wtargnąć w ugrupowanie przeciwnika, tem głębsze musi być uszykowanie sił nacierających. Siły poszczególnych rzutów zależne są od szerokości pasa działania.

Baony 2 względnie 3 rzutu wchodzą w bój bądźto zasilając jednostki 1 rzutu, — bądź też obejmują całość działania w ten sposób, że rzut 1-szy (wyczerpanie) zatrzymuje się, a świeży rzut go wyprzedza.

79. Wybór punktów walki:

Chcąc zwyciężyć, wystarczy być silniejszym od npla w obranem miejscu i odpowiedniej chwili; tam przeto trzeba zgromadzić jak najwięcej sił i użyć wszelkich sposobów, by osiągnąć nad przeciwnikiem przewagę fizyczną i moralną. (Wysiłek główny i pomocniczy.)

80. Zaskoczenie npla:

Przez niespodziewane natarcie lub napad ogniowy, osiąga się powodzenie i często rozstrzyga walkę; należy przeto dążyć wszelkimi sposobami do zaskoczenia npla.

81. Pas działania:

To pas terenu, w granicach którego dana jednostka manewruje w walce.

Rozciągłość pasa działania zależy od warunków taktycznych, terenowych, położenia npla i od własnego zadania. W walce ze słabszym przeciwnikiem pas działania może być szerszy i odwrotnie.

Jednostka mająca działać manewrem oskrzydającym otrzyma szerszy pas działania. W obronie — pas działania nazywa się odcinkiem (dla dywizji), pododcinkiem (dla pułku); odcinek w obronie będzie szerszy niż pas działania w walce ruchowej.

82. Front bojowy:

Wypływa z szerokości i głębokości ugrupowania danej jednostki do walki: jego rozmiary dla poszczególnych jednostek określa rozdział „Walka piechoty”.

W walce przeciw ufortyfikowanemu nplowi front bojowy będzie się niemal pokrywał z pasem działania.

83. Współdziałanie broni w walce:

Żaden rodzaj broni nie może sam skutecznie przeprowadzić całości działań bojowych. Tylko harmonijne współdziałanie **wszystkich rodzajów broni** prowadzi do skutecznych wyników.

84. Poszczególne rodzaje broni w walce:

Wszystkie rodzaje broni przyczyniają się do rozwoju czynności bojowych i wpływają na ich przebieg; ich zespolenie dla wspólnego celu jest najważniejszym zadaniem dłwa.

Rolę ich w poszczególnych okresach walki określają rozdziały:

- a) piechota i czołgi (patrz pkt 162 i 289).
- b) artylerja (patrz pkt 595).
- c) kawalerja (patrz pkt 493).
- d) lotnictwo (patrz pkt 764).
- e) saperzy (patrz pkt 876).

85. WALKA ZACZEPNA.

Cel:

Pobicie npla natarciem, które jest formą działania zaczepnego. Natarcie należy starannie obmyśleć, wyposażyć w odpowiednie środki i aż do końca przeprowadzić śmiało i stanowczo.

86. Natarcie główne:

Nacierając na npla, wybrać tę część jego frontu, gdzie uderzenie będzie miało największy wynik; tam też zgromadzić największe siły. Cios ten ma w pojęciu dcy — znaczenie natarcia głównego.

87. Natarcie pomocnicze:

Jest to inne natarcie współdziałające z natarciem głównym, aby je ułatwić lub przygotować; wykonywa się je siłami mniejszemi.

Dla wykonawców niema różnicy wartości natarć; każdy oddział idzie w bój z tem przekonaniem, że jego właśnie działanie przyczyni się najwięcej do zwycięstwa.

Rodzaje natarć wylaniają się z myśli przewodniej działania, powziętej przez dczę — w zależności od położenia ogólnego i terenu.

88. Ogólne działania wstępne:

Mają na celu:

a) doprowadzenie jednostki do ścisłej styczności z nplem;

b) dostarczenie dcy uzupełniających wiadomości o nplu w celu określenia przedmiotów natarcia i

c) ewentualne odrzucenie ubezpieczeń npla.

(Przeprowadzenie działań wstępnych patrz „Walka piechoty“ pkt 287, 289, 297, 298).

89. Działania wstępne przeciw pozycji obronnej:

Dca zna mniej więcej sytuację npla. Oddziały posuwają się w szyku odpowiednim do natarcia. Prze-

grupowanie sił wykonywa się zasadniczo w nocy dla zachowania tajemnicy i uniknięcia ewentualnych strat od artylerji i lotnictwa. W walce pozycyjnej działanie przeprowadzać metodycznie, to znaczy:

Dca wielkiej jednostki zna teren (odcinek) walki, w następstwie czego ustala zasadnicze części planu walki, a przynajmniej pierwsze przedmioty natarcia.

Oddziały zbliżają się do nieprzyjaciela w szyku zastosowanym do myśli przewodniej natarcia, tak, że pod koniec marszu zbliżenia znajdują się naprzeciw swych przedmiotów natarcia, odwody zaś w przewidzianych dla nich rejonach.

Posunięcia oddziałów zostają wykonane ostrożnie, możliwie w nocy, aby ukryć przed nieprzyjacielem obszar ugrupowania sił głównych.

Marsze powyżej wspomniane należy zabezpieczać jednostkami czołowymi, które otrzymają zadania straży przednich.

Działanie wstępne, prowadzone metodycznie, wymagają czasu dla urządzenia sieci łączności i obserwacji, szczegółowego rozpoznania przedmiotów, punktów wyjścia i kierunków natarć.

90. Działania wstępne w walce ruchowej:

Przy zetknięciu się z nplem uprzedzić jego inicjatywę przez szybkie i stanowcze działanie. Szczególną inicjatywę i rozmach wykazać muszą straże przednie, by zająć dogodne przedpole dla sił głównych. Walki wstępne mogą w spotkaniu często rozwinąć się do większych działań i zmusić nawet do rzucenia do boju czołowych części głównych sił wielkiej jednostki.

POSZCZEGÓLNE BRONIE W DZIAŁANIACH WSTĘPNYCH.

91. Zadania artylerji:

a) wspierać piechotę;

b) zwalczać art. npla.

Rzeczą pierwszorzędnej wagi jest uzyskanie już

w działaniach wstępnych przewagi nad artylerią npla; zyskuje na tem piechota i artylerja.

Powodzenie walki artyleryjskiej zależy:

- a) od przewagi liczebnej;
- b) od jakości ognia (dobra obserwacja);
- c) od łatwości kierownictwa (dobra łączność) i
- d) od wartości stanowisk ogniowych.

92. Zadania lotnictwa:

a) Informować dcy o położeniu npla i położeniu własnych czołowych oddziałów;

b) utrzymywać łączność między oddziałami piechoty a artylerią. Działania wstępne stanowią najbardziej czynny okres pracy lotnictwa. Od lotnictwa zależy również skuteczność ognia artylerji.

93. Zadania kawalerji:

(Rozpoznanie — ubezpieczenie — łączność). Kawalerja bierze czynny udział w walkach wstępnych, ubezpiecza artylerię, utrzymuje łączność, — określa ogólny zarys ugrupowania npla i t. p.

94. Zadania wojsk technicznych:

Wykonują one wszelkie prace, które ułatwiają posuwanie się wojsk, a zwłaszcza artylerji.

Wojsko łączności:

Buduje połączenia potrzebne artylerji i piechocie; łączy poszczególne dtwa i jednostki natarcia.

95. Czynności dowódcy:

Działania wstępne posiadają pierwszorzędną ważność dla dcy. Jest to ostatni moment, w którym dca jest

jeszcze władcą wszystkich sił, powinien przeto sam kierować działaniami wstępnymi. Od jasności oceny położenia w działaniach wstępnych i jasności sprecyzowania planu walki zależy jej przyszły wynik.

Dca wielkiej jednostki maszeruje przy straży przedniej razem ze ścisłym sztabem, z dcą artylerji i szefami tych służb, którzy podczas przygotowań wstępnych muszą powziąć dalsze decyzje.

PLAN WALKI I UGRUPOWANIE DO BOJU.

96. Rodzaje natarć:

Ugrupowanie do walki wynika z powziętego przez dcę planu.

Rozróżniamy: a) natarcie czołowe, b) natarcie oskrzydłające (boczne). Przy natarciu oskrzydłującym i bocznem można się oprzeć na jednym z poniższych założeń:

1) Połączenie natarcia czołowego z bocznem lub oskrzydłującym,

2) Połączenie natarcia czołowego z dwoma natarciami bocznymi lub oskrzydłującymi,

3) Połączenie dwóch natarć bocznych lub oskrzydłujących przy obronnem zachowaniu się centrum.

Powodzenie działań oskrzydłujących daje zawsze znakomite rezultaty. Jednak przy tego rodzaju działaniach należy bacznie zważać, by część obronna frontu nie została w tym czasie — t. zn. w okresie oskrzydlenia — zagrożoną względnie przerwana przez natarcie npla.

97. Organizacja dtwa w natarciu:

Każde natarcie musi mieć swego dcę. Dca rozporządza wszystkimi broniąmi wchodzącymi w skład na-

tarcia. Podporządkowanie broni pomocniczych musi być ściśle. Zachowanie związków organizacyjnych posiada przy natarciu bardzo wielkie znaczenie; zwłaszcza pod koniec walki należy dążyć do najszybszego przywrócenia ugrupowań organizacyjnych.

98. Dowództwo artylerji:

Patrz pkt 697. Artylerja.

99. Podporządkowanie czołgów:

Czołgi przydzielone do natarcia podlegają dcy natarcia.

100. Zależność lotnictwa:

Lotnictwo zależy od dcy armji. Mogą jednak zajść wypadki, że dcy natarcia zostaje niekiedy podporządkowaną eskadra bojowa.

WYKONANIE NATARCIA.

101. Współdziałanie poszczególnych broni w natarciu:

Zasadniczym warunkiem natarcia jest posuwanie się naprzód piechoty. Działalność innych broni polega na niesieniu pomocy piechocie i ułatwieniu jej możliwości posuwania się naprzód.

102. Okres zbliżania się:

To czasokres od chwili wejścia wojska w sferę działania ognia artylerji i lotnictwa npla do momentu, gdy oddziały, nie mogąc dalej posuwać się bez walki, zajmą pierwsze stanowiska ogniowe. Z zajęciem pierwszych stanowisk ogniowych rozpoczyna się natarcie.

103. **Współdziałanie artylerji w okresie zbliżania:**

Polega na:

a) zwalczaniu artylerji npla celem osłabienia jej działalności;

b) wspieraniu własnych oddziałów przez ostrzeliwanie npla, który uniemożliwia posuwanie się naprzód.

104. **Poparcie artylerji:**

Patrz pkt 740, 741. Artylerja.

105. **Łączność artylerji z piechotą:**

zapewniają:

a) oddziały łącznikowe artylerji, t. zn. obserwatorzy artylerji posuwający się z pierwszą linią piechoty;

b) płatowce, które spełniają w czasie walki rolę łącznika.

106. **Odwody:**

Każdy dca powinien zachować odwód, by mógł przez odpowiednie jego użycie wpływać na przebieg i wynik walki. Odwody oddziałów walczących zbliżają się stopniowo do linii bojowej, wyzyskując dla uniknięcia strat zakryte drogi i zasłony terenowe. Odwody biorą udział w natarciu w momentach decydujących, o ich użyciu rozstrzyga zawsze dca natarcia.

107. **Szturm:**

Jest to ostateczne starcie się z nplem na białą broń, które rozwiązuje kryzys natarcia i rozstrzyga o jego losie. Odległość, z jakiej drużyny bojowe mogą przejść do szturmu, zależną jest od terenu — przeciętnie można ją ustalić na kilkadziesiąt metrów. Artylerja wówczas,

aby nie razić własnych oddziałów, przenosi ogień w głąb nplskiego ugrupowania.

Współdziałanie broni w czasie szturm — walka wewnątrz pozycji npla — postępowanie w razie niepowodzenia w natarciu — patrz pkt 310, 311 „Walka piechoty”.

POŚCIG.

108. Ogólna charakterystyka:

Pościg rozbija ostatecznie npla — czyni go niezdołnym do dalszej walki i przynosi właściwy plan zwycięstwa.

Pościg powinien być bezustanny, zacięty i energiczny.

109. Przeprowadzenie pościgu:

Im energiczniejszy jest pościg, tem piękniejsze jego wyniki. Przy przeprowadzaniu pościgu troskę o utrzymanie związków taktycznych odłożyć plan drugi.

Dla śmiałej kawalerji otwiera się w pościgu wielkie pole działania; pociągi i samochody pancerne w działaniu tem uzupełniają zwycięstwo.

Ścigać npla z zasady wszystkimi rodzajami broni.

Najlepsze rozpoznanie w pościgu daje lotnictwo. Zadaniem oddziałów lotniczych będzie również szerzenie popłochu na tyłach ustępującego npla, niszczenie mostów na linjach odwrotu i t. p.

W pościgu npl może stawić rozpaczliwy i zacięty opór. Dlatego też ścigać go należy zawsze oddziałami świeżemi, wcześniej przygotowanemi. Oddziały zmęczone, które prowadziły natarcie rozstrzygające, postępują za oddziałami pościgowemi.

Npl pobity rozpoczyna odwrót najczęściej z zapadnięciem nocy. Utrzymać wówczas styczność bojową i uniemożliwić oderwanie się nplowi będzie zadaniem piechoty i kawalerji. W tym celu okaże się często koniecznem przeprowadzenie miejscowych wypadów nocnych.

110. Manewrowanie w pościgu:

Oddziały pościgowe muszą dążyć do osiągnięcia sił głównych npla i odcięcia mu drogi odwrotowej. Jednostkom pościgowym nie wyznaczać przedmiotów natarcia, lecz ogólny, możliwie daleki kierunek marszu. Wzdłuż tej osi oddziały prowadzą pościg bez względu na to, czy własne oddziały sąsiednie nadążają, czy też pozostały wtyle.

Wynik pościgu zależy od inicjatywy i zdolności manewrowania oddziałów pościgowych. Przewagę moralną, zdobytą w walce, wyzyskać w pościgu.

OBRONA. — OGÓLNE ZASADY.

111. Zadanie i charakterystyka obrony:

Zadanie obrony: uniemożliwienie nplowi opanowania obszarów własnych.

Cel obrony: Zyskanie sił do uderzenia na innym miejscu lub w późniejszym czasie.

W każdej obronie musi się przejawiać zaciętość i wytrzymałość połączone z dążnością do zniszczenia npla. Broniąc się, wyczerpujemy i niszczymy żywe siły przeciwnika lub wiążąc go w strefie obrony, nacieramy w innym dogodnym miejscu. Obrona nie może być wyłącznie bierną.

Oddział, otrzymawszy zadanie obronne, musi za wszelką cenę utrzymać zajmowany odcinek.

112. Walka odwrotowa:

Patrz pkt 460, rozdział „Walka piechoty“.

UKŁAD SIŁ W OBRONIE.

113. Ugrupowanie sił:

Zasadniczo należy bronić pewnego obszaru w wyznaczonej strefie na linii głównego oporu. By trwale temu zadaniu odpowiedzieć, grupować oddziały brońące głęboko. Ugrupowanie w głąb zapewni ponadto ochronę sił przed ogniem artylerji.

114. Przesłanianie i ubezpieczenie:

Uniemożliwia nplowi obserwację linii głównego oporu, oddziały strefy przesłaniania i ubezpieczenia spełniają funkcje czat. Walki w tej strefie posiadają charakter przejściowy, a oddziały wycofują się po krótkiej walce według planu obrony na linię głównego oporu.

115. Rozmieszczenie odwodów:

By dać odwodom możność wyjścia do przeciwnatarcia, umieszcza się je poza linią głównego oporu. Linja odwodów stanowi linię posiłków. Odwody zależnie od przewidywanego ich użycia mogą być zgrupowane w masie w jednym miejscu lub też rozczłonkowane w kilku miejscach.

116. Ośrodki i punkty oporu:

Patrz pkt 417, 436, rozdział „Walka piechoty“.

117. Ugrupowanie artylerji:

Podobnie jak piechotę i artylerję również grupować w obronie głęboko — dla wykonania zadań:

- a) obrony ośrodków linii głównego oporu przeciw piechocie npla;
- b) działania na rejonach wyjściowych npla;
- c) przygotowania i poparcia własnych przeciwuderzeń.

Artylerję umieszczać za linią odwodów. Niektóre jednak części bywają wysunięte naprzód za linię głównego oporu.

Wysunięta artylerja:

- a) podtrzymuje czaty;
- b) ochrania ośrodki linii głównego oporu;
- c) unieszkodliwia artylerję npla;
- d) ostrzeliwuje zbliżającego się npla;
- e) ostrzeliwuje drogi i odwody npla;
- f) rozprasza wszelkie przygotowania npla do natarcia.

118. Ubezpieczenie terenu styku:

Najłabszym miejscem odcinków są punkty styczności. Ubezpieczać je przez umieszczenie odwodów specjalnych, t. zw. odwodów styczności.

119. Czołgi, lotnictwo, kawalerja w obronie:

Czołgi zasilają ew. oddziały przeciwuderzające. Lotnictwo wyświetla położenie i chroni przed eskadrami npla. Kawalerja utrzymuje łączność tyłową i t. p.

120. Zmiany jednostek walczących:

Uskutecznić bądź dla uporządkowania oddziałów po ciężkiej walce, bądź też dla odpoczynku po długotrwałej obsadzie odcinka.

Dca odchodzący przekazuje swemu następcy plan obrony i orientuje go szczegółowo w sytuacji.

Szczegóły patrz „Walka piechoty“ pkt 445.

121. **Odwrót:**

Patrz „Walka piechoty“ 460.

122. **Obowiązki dcy i oddz.:**

Najściślejszy związek między dcą a oddziałami w czasie walki jest warunkiem powodzenia. Poszczególne rodzaje broni muszą stanowić braterską całość, walcząc ofiarnie ramię przy ramieniu. O ile zadanie pozwala, dca maszeruje ze swymi siłami za hukiem dział sąsiada na pole toczącej się bitwy.

Najlepszym rozkazem jest dobry przykład.

Odwaga, zimna krew i poświęcenie zawsze porwą dobrego żołnierza.

WŁAŚCIWOŚCI POSZCZEGÓLNYCH WALK.

WALKI NOCNE.

123. Charakterystyka ogólna.

W walce nocnej zmniejszona skuteczność ognia a duża możliwość zaskoczenia przeciwnika. Nacierający posiada przewagę moralną. Ujemna strona walki nocnej — to trudność utrzymania związków taktycznych. Zasadniczo biorą udział w tych walkach wszystkie rodzaje broni.¹

a) Walka zaczepna.

124. Zadanie działań zaczepnych w nocy.

Działanie nocne może mieć na celu zaskoczenie przeciwnika, ewent. osiągnięcie wyników niemożliwych do wywalczenia za dnia i t. p.

125. Czas przeprowadzenia działań nocnych.

Określa dca — zależnie od zadania. Natarcie w pierwszych godzinach nocnych ma zazwyczaj na celu uniemożliwienie nplowi zmuszonemu do odwrotu przyjscia do siebie, zgrupowania się i utrwalenia obrony.

Natarcie w środku nocy ma zastosowanie w walce o ściśle ograniczony przedmiot, jak np.: zdobycie terenu i ufortyfikowanie go w ciągu nocy, wzięcie jeńców i t. p.

Natarcie przed świtem jest początkiem działania, które się wyzyska z brzaskiem dnia. Podstawą tych walk jest tajność przygotowań i szybkość wykonania.

126. Sposób działania.

Plan działania ustala proste i nieskomplikowane ruchy i jasno określa przedmioty natarcia.

Zasada: uderzać silnie, szybko i skupionemi siłami. Natarcie nocne wymaga nie tylko wielkiej odwagi i siły ducha, lecz również wielkiego porządku. Podejście wykonywać w ciszy zupełnej. Na oznaczony sygnał oddziały uderzają bagnetem lub granatem ręcznym możliwie bez strzału. W wypadku, gdy natarcie ma znacniejszą przestrzeń do osiągnięcia, wysyłać na krótką odległość patrole. Zdobyty teren ufortyfikować, urządzić obronnie. Jeśli oddział po dokonaniu natarciu ma się wycofać, to odwrót odbywa się na dany sygnał przez dcę, linje odwrotu muszą być ściśle oznaczone, a sam odwrót kryty patrolami.

127. Artylerja i inne bronie.

Ogień artylerji podczas natarcia nocnego powinien posiadać taki sam charakter siły i szybkości, jak uderzenie piechoty. Artylerja działa w ciemności ogniem przygotowanym.

Inne rodzaje broni współdziałają — saperzy wykonywają zburzenia, pomagają w technicznem urządzeniu zdobytego terenu, ułatwiają marsz i t. p.

Lotnictwo bombarduje i ostrzeliwuje miejsca postoju i zbiórki odwodów npla.

b) Walka obronna.

128. Przygotowanie do walki ogniowej w nocy.

Każdy oddział w styczności z nplem musi być przygotowany stale na możliwość natarcia nocnego. Czuwanie i alarm musi być doskonale zorganizowane. Jeśli nplowi nie uda się zaskoczyć, — obrona wówczas nie przedstawia wielkich trudności.

Obrona polega na sile ogniowej linii głównego oporu. Punkty narażone na nocne natarcie ufortyfikować technicznie. Przed linią obronną ustalić ubezpieczenie i obserwację. Broń palna piechoty i artylerji przygotowana do strzału nocnego. Oddziały ubezpieczające wyposażać w rakiety, przedpole oświetlać.

129. Przeciwuderzenie.

Jeśli npl wtargnął w naszą linię, natychmiastowem przeciwuderzeniem wyrzucić go lub zniszczyć. Przeciwnatarcie zgóry obmyśleć i przygotować przez odpowiednie rozmieszczenie sił.

130. Współdziałanie broni.

Ciągłość współpracy piechoty z artylerją jest konieczną we wszystkich fazach walki nocnej. Łączność musi być doskonała. Stanowiska artylerji i punkty obserwacyjne dokładnie przygotowane do nocnych zadań.

131. Czynniki zwycięstwa.

Wartość moralna oddziałów wojsk i energia dców rozstrzygają o zwycięstwie w walce nocnej.

WALKA Z KAWALERJĄ.

132. Zasady ogólne.

Siła kawalerji polega na ruchliwości i na wrażeniu, jakie wywiera jej natarcie na zaskoczonym żołnierzu.

Podstawowym warunkiem powodzenia w walce z kawalerją jest dobre rozpoznanie, — stałe ubezpieczenie oraz wysoka karność bojowa.

Walka z małemi oddziałkami kawalerji posiada ogólne normy walki z piechotą przy zastosowaniu stałego i wszechstronnego ubezpieczenia.

133. Działania przeciw wielkim jednostkom konnym.

Piechota w walce z dużemi masami kawalerji osiąga zwycięstwo przez wyniszczenie jej, — wykorzystując słabe strony dużych zgrupowań kawalerji.

Siła bojowa kawalerji w masie polega na szybkości manewru i uderzenia. Zdolność bojowa zależy przeważnie od stanu koni. Znużyć i wyczerpać materiał koński npla to pierwszy warunek zwycięstwa. (Nocne natarcia, alarmy zapomocą piechoty, lotnictwa lub samochodów pancernych i t. p.) Tego rodzaju walka na wyczerpanie niszczy szybko kawalerję. Do walki tego rodzaju przeciw armjom konnym wymagany jest wielki wysiłek fizyczny i nerwowy. Gotowość bojowa własna nie śmie się zmniejszać ani w dzień, ani w nocy.

134. Ekonomja sił.

Piechota do działań z kawalerją powinna stale posiadać przewagę ogniową. Przeciętnie występuje kawalerja do działań w brygadach. Z brygadą skutecznie walczyć może pułk piechoty przez stosunek swej siły ogniowej. Błędem jest rozdrabniać siły piechoty na

drobne oddziały, by nplska kawalerja, działając zwarcie, mogła je kolejno zniszczyć doszczętnie. W marszu i postoju wielka jednostka piechoty musi się tak grupować, by kawalerja nie mogła się wdrzeć pomiędzy poszczególne kolumny.

135. Charakterystyka walki z kawalerją.

W lasach i bagnach większe działania kawalerji są niemożliwe.

Przy zaskoczeniu przez kawalerję piechota przyjmuje walkę w formacji, w jakiej się znajduje. Najlepsza kawalerja nie pokona piechoty, jeśli ta zachowa zimną krew, spokój i panowanie nad swą bronią.

Każdy żołnierz musi być przeświadczony, że bagnety i granaty ręczne to jedyny ratunek w walce z kawalerją na bliską odległość.

136. Przygotowanie walki.

W walce z kawalerją lepiej oprzeć się o lasy, miejscowości lub inne tego rodzaju linie oporu, aniżeli walczyć w otwartym terenie. Oddziały piechoty grupować w szachownicę dla wyzyskania siły ognia. Artylerja otwiera ogień na dalekie odległości, szybko i z własnej inicjatywy. Musi się liczyć z tem, że cel szybko się pokazuje i znika. W chwili natarcia decydujące znaczenie posiada ogień zaporowy; zwalczanie baterji npla nie ma znaczenia.

137. Współdziałanie lotnictwa.

Lotnictwo przeprowadza rozpoznanie. Ponadto demoralizuje kawalerję npla wrażeniem, jakie wywołują płatowce lecące nad końmi i wyrzucane bomby. Eska-

dry lotnicze mogą łatwo zniszczyć kawalerję przez zaskoczenie i zbombardowanie w miejscach jej postoju.

138. Czynniki powodzenia.

Walka piechoty z masą kawalerji posiada wszelkie dane powodzenia, o ile energiczni dcy, skupiając dostatecznie silne jednostki, zdolni są do okazania kawalerji swej przewagi. Żołnierz każdy ze swej strony musi być przekonany, że póki celnie strzela, nic mu nie grozi ze strony nplskiej kawalerji.

PARTJE I WOJNA PARTYZANCKA.

ZADANIA I ORGANIZACJA PARTJI.

139. Partja.

(Oddziały wydzielone). Partją nazywamy oddział zorganizowany doraźnie, poza obrębem działania własnych sił — do wykonania specjalnego zadania.

140. Zadania partji.

Mają przeważnie charakter zaczepny.

Do zadań tych należą:

- a) znoszenie odosobnionych oddziałów przeciwnika;
- b) napady na punkty etapowe, załogi, stanowiska dtw, magazyny i t. p.;
- c) napady na transporty, pociągi kolejowe, przejmowanie gońców;
- d) niszczenie linii kolejowych, telegrafu i telefonu, mostów, tuneli, wiaduktów i t. p.;
- e) wywołanie powstania na tyłach npla;

141. Siła, skład i organizacja partji.

Zależą od ich zadania, ogólnego położenia i od terenu.

Partje składają się z piechoty lub kawalerji albo z obu tych broni. Cechą ich jest ruchliwość i szybkość działania. Dcą partji musi być oficer energiczny, przedsiębiorczy i pełen poświęcenia dla sprawy.

Działania partyzanckie.

142. Zasady działań partyzanckich.

Warunkiem powodzenia działań partyzanckich jest utrzymanie inicjatywy, szybkość poruszeń, działania nagłe i niespodziewane.

143. Przygotowania działań partyzanckich.

Dca partji organizuje oddział, opracowuje plan działania ściśle według otrzymanego zadania. Szczególnie ważnem jest zachowanie tajemnicy. Wymarsz niespostrzeżony — nocą. Rozpoznanie npla przez wywiad tajny i wiadomości od mieszkańców.

144. Marsz, postój i ubezpieczenie.

Partje maszerują drogami polnemi zdala od głównych traktów, unikając miejscowości. — Stosują marsze nocne. Zwarty marsz skupionych sił jest ich cechą.

Postój na biwakach w lesie, wyjątkowo zimową porą w miejscowościach zapadłych i odległych od większych osiedli. Miejsce noclegu zajmuje się zazwyczaj już z zapadnięciem nocy. Partje ubezpieczają się przez patrole, warty i pogotowie.

145. Walki partyzanckie.

Cechą walk partyzanckich jest charakter zaczepny i krótki. Dca zachowuje zawsze odwód celem oddziałania na walkę w decydującej chwili. Pościg bywa krótki. Odwrot przeprowadzany szybko. Najcharakterystyczniejsze działania bojowe partji to napady i zasadzki.

146. **Napad.**

Polega na natarciu nagłym, niespodziewanem z zaskoczeniem przeciwnika. Czas przeprowadzenia napadu zazwyczaj w nocy — przed świtem. Uderzać z kilku stron naraz.

147. **Napady na transporty i tabory.**

Przy napadzie na poruszające się transporty lub tabory partje dzielić na dwie części. Silniejsza uderza na osłonę i niszczy ją; druga część zajmuje transport. Zdobyć uprowadza się, rozdaje ludności lub niszczy w razie niemożliwości uprowadzenia.

148. **Napady na pociągi przewozowe lub pancerne.**

Dokonywać w terenie pokrytym, dającym łatwy przystęp do toru. Pociągi zatrzymać uszkadzając tor lub przez fałszywy alarm.

149. **Zasadzki.**

Polegają na zaskoczeniu npla z ukrycia nagłym ogniem lub natarciem. Zasadzka zręcznie przeprowadzona daje znakomite wyniki. Zasadzki za dnia wykonywa się w terenie pokrytym, fałistym. Zasadzka w nocy może w skutkach jeszcze donioślejsza, wymaga jednak szczegółowego przygotowania i wywiadu o nplu.

Niszczenie: Komunikacji i t. p. najlepiej skuteczniać w nocy.

150. **Łączność.**

Większe partje mogą być wyposażone w stacje telegraficzne. Patrole i podjazdy utrzymują łączność z siłami głównymi. Duże zastosowanie mają gołębie pocztowe, jednak łącznikami najczęściej będą wywiadowcy.

WOJNA PARTYZANCKA.

151. Charakterystyka.

Działania partyzanckie na większą skalę, co do liczby partyj i dokonanych przedsięwzięć wywołują wojnę partyzancką.

W wojnie partyzanckiej idzie o zadanie nplowi strat materialnych, wywołanie zamieszania na jego tyłach, odciągnięcie sił od zadań głównych i t. p.

Ten rodzaj wojny stosować zwłaszcza w czasie nájazdu przez npla na własny kraj.

Warunkiem sprzyjającym wojnie partyzanckiej będzie:

- a) rozległość obszarów działań wojennych;
- b) teren pokryty i poprzecinany;
- c) przychylny nastrój ludności na tyłach npla.

152. Organizacja wojny partyzanckiej.

Na tyłach armji npla polega:

a) na wysłaniu większych partyj wojska, które na tyłach npla organizują wojnę partyzancką;

b) na oddziałach mniejszych, które przy pomocy ochotników szerzą na tyłach npla zamieszanie i niepokoje;

c) na organizowaniu ochotniczych partyj pod dtwem doświadczonych wojskowych.

Powstanie ludności na tyłach wroga pozwoli niekiedy partjom wzmóc się liczebnie tak, że zdolają one przejść do działań wielkiej wojny.

153. Prawa strony wojującej i wojna partyzancka.

Jeśli partje złożone z ochotników i pospolitego ruszenia noszą mundur wojskowy, uważane być muszą przez przeciwnika narówni z wojskiem regularnem.

Natomiast partyzanci, występujący z bronią ukrytą bez odznak (munduru), bez dcy i naruszający prawo międzynarodowe, traktowani będą jako przestępcy z całą surowością prawa wojennego.

OCHRONA ETAPÓW. ZWALCZANIE PARTYZANTKI.

154. Zasady zwalczania partyzantki.

Nplskie działania partyzanckie przeciw etapom, linjom połączeń stanowią wielkie niebezpieczeństwo dla zaopatrzenia oddziałów i szybkości przesunięć, — muszą więc być intensywnie zwalczane.

W okresie głównych działań na froncie zwalczą się partyzantkę działaniem obronnem. Po zniszczeniu głównych sił npla należy wydzielić znaczniejsze siły i systematycznie przeprowadzić wytępienie partyzantki.

OCHRONA ETAPÓW.

155. Organizacja ogólna.

Każda armja posiada swój obszar etapowy. Dca okręgu etapowego rozporządza oddziałami etapowymi, żandamerją, policją, formacjami ochotniczymi i t. p. Okrąg etapowy dzieli się na rejony a te na etapy i garnizony.

156. Przeprowadzenie ochrony.

Stalemi załogami obsadzać punkty etapowe, ważne obiekty kolejowe, węzły komunikacyjne i administracyjne. Ważniejsze punkty ufortyfikować. Partje lotne czuwają nad przestrzeniami między punktami stale obsadzonemi.

157. Łączność.

Starannie zorganizować. Środkami łączności są: telegraf i telefon, łączność wzrokowa, dźwiękowa, znak: umówione i t. p.

158. Obrona przeciw napadom.

Każdy napadnięty oddział broni się zaciekle i alarmuje sąsiednie oddziały. Dca rejonu zbiera odwody i prowadzi odsiecz. Skutecznie mogą w tym wypadku działać pociągi i samochody pancerne.

159. Pościg — oblawa.

Po rozbiciu npla można poprzestać na krótkim pościgu, a oddziały wracają na swe stanowiska, lub też pościg zamienić na oblawę przy równoczesnem odcięciu przeciwnikowi dróg odwrotu. Akcję taką przeprowadzają odwody rejonowe.

ZACZEPNE ZWALCZANIE PARTYZANTKI.

160. Organizacja, środki i plan działania.

Po rozstrzygnięciu lub w czasie przerwy w walkach na froncie przeprowadza się systematyczne zwalczanie partyzantki. Używać do tego celu odwodów wielkich jednostek. Tego rodzaju akcją dowodzi dca O. E. ewent. dca wielkiej jednostki. Plan działania opracowuje dca armji.

161. Zasady działania.

Działać koncentrycznie przy pomocy kolumn ruchomych. Za rozbitkami zarządzić oblawę. Jeśli partyzantka

objęła wielkie obszary, zwalczać ją systematycznie, dzieląc zagrożony obszar na wieloboki, a te oczyszczać kolejno. Jeśli partyzantkę popiera ludność, brać zakładników. Przeciąć komunikację między nplem a obszarem oczyszczonym. Utrzymać bezwzględnie karność, nie dopuszczać do grabieży i gwałtów.

PIECHOTA.

162. Znaczenie :

Piechota jest bronią, której przypada główne zadanie w walce; ona to zdobywa teren i utrzymuje go.

Piechota walczy zapomocą ognia i ruchu w każdym terenie, w każdej porze dnia i roku.

163. Podział na jednostki taktyczne — organizacja :

Dywizja: wielka jednostka taktyczna dla dcy armji i grupy op., złożona z wszystkich rodzajów broni, zdolna do wszelkich samodzielnych zadań bojowych.

Organizacja: Kwatery główna, 3 pułki piech., 1 p. a. p., kaw. dyw., baon sap. służby, kol. tab. komp. łączności.

Pułk: najwyższa jednostka dyspozycyjna dla dcy dyw. i podstawowa jednostka organizacji armji.

Organizacja: Drużyna dcy, plut. łączn., plut. pion., 3 baony strzel., tabor, baon zapasowy (ew. składnica woj.).

Bataljon: podstawowa jednostka dyspozycyjna w walce dla dtw. do dyw. włącznie oraz najwyższa jednostka bojowa, którą dca może w walce jeszcze osobiście prowadzić.

Organizacja: drużyna dcy, 3 komp. strzel., 1 komp. k. m. z plut. broni tow., tabor.

Komp. strzel.: składowa jednostka bojowa baonu, jednostka organizacyjna i administracyjna.

Składa się: z drużyny dcy, 3 plut. strzel., taboru.

PIECHOTA

Pluton strzel.: składowa jednostka bojowa kompanji.

Sklada się: z pocztu dcy i 4 drużyn bojowych.

Drużyna strzelecka: podstawowa jednostka bojowa w walce małych oddziałów piechoty.

Sklada się: z sekcji fizyljerskiej i sekcji grenadjerskiej.

Kompanja k. m.: jednostka organizacyjna i wyszkolenia.

Sklada się: z drużyny dcy, 3 plut. k. m., 1 plut. broni tow. i taboru.

Pluton k. m.: taktyczna jednostka dla karab. masz.

Skład: poczet dcy z zapasową obsługą, 2 drużyny k. m.

Drużyna k. m.: najmniejsza bojowa jednostka dla zadań ogniowych k. m.

Skład: 2 c. k. m. z obsługą.

Pluton broni tow.: wchodzi w skład komp. k. m.

Skład: działko piech. 37 mm i moździerz J. D. 75 mm (lub Stokes 83 mm) albo 2 działka i 2 moździerze.

OGIEN PIECHOTY.

164. Znaczenie:

Najlepiej obmyślany manewr, doskonale dowodzenie, zapal i poświęcenie walczących nanieć się nie przydadzą, jeśli nie będą osłonięte i poparte ogniem celnym i wporę.

165.

Narzędziami ognia piechoty są:			
Broń	Strzałów w jednej minucie	strzela się na odległość	
		zasadniczo	wyjątkowo
Kb. Kbk.	8—10	do 400 m	do 1000 m
R. K. M.	25—32	do 600 m	
L. K. M.	400—500	do 800 m	

Narzędziami ognia piechoty są:			
Broń	Strzałów w jednej minucie	strzela się na odległość	
		zasadniczo	wyjątkowo
C. K. M.	400—500	ogień bezpośredni	
		do 1600 m	do 2400 m
		ogień pośredni	
		od 2500 do 3500 m	
Armątka piech.	15—20	do 1800 m	
Moździerz J. D.	6—8	do 1000 m	
Moździerz Stokesa wz. 1918	15—20	do 1920 m	
Gran. Kb. V. B.	0—8	od 85 m do 190 m	
Granat ręczny		rzuca się tak daleko jak do- rzucić można. Przeciętnie 40 m	
Miotacz płom.	Używany w walce obronnej do odpierania przeciwuderzeń oraz w natarciu, do oczyszczenia nplskich schronów, rowów, piwnic.		
Głównem źródłem i podstawą siły ogniowej jest broń samo- czynna, z której najpotężniejszym narzędziem ogniem jest ciężki karabin maszynowy.			

166. Karabin powtarzalny Mausera wz. 98: jest pięciostrzałowy, z zamkiem czterochwytowym, symetrycznie zaryglowany.

Kaliber 7,9 mm. **Gwint** przewodu lufy o czterech polach i bró-
zdaach kręconych w prawo. **Celownik:** najniższy 400 m, najwyższy
2000 m.

Długość: bez bagnetu 1,25 m, z bagnetem 1,77 m. **Ciężar:**
bez bagnetu 4,10 kg, z bagnetem 4,56 kg.

Szybkość początkowa: 895 m/sek. **Donośność** największa:
4000 m.

Pocisk: składa się z płaszcza stalowego i rdzenia ołowianego. **Ciężar naboju:** 23,85 gr.

167. Karabin powtarz. Berthiera wz. 16: jest pięciostrzałowy, z zamkiem czterochwytowym, symetrycznie zaryglowanym.

Kaliber: 8 mm. **Gwint przewodu lufy** o czterech polach i brózdach kręconych w lewo. **Celownik:** najniższy 300 m, najwyższy 2400 m.

Długość: bez bagnetu 1,30, z bagnetem 1,70 m. **Ciężar:** bez bagnetu 3,7 kg, z bagnetem 4,6 kg.

Szybkość początkowa 701 m/sek. **Donośność** największa 4200 m.

Pocisk: cały z miedzi. **Ciężar naboju** 70 gr.

168. Karabin powtarz. Manlichera wz. 95: jest pięciostrzałowy, z zamkiem dwuchwytowym, symetrycznie zaryglowanym.

Kaliber: 8 mm. **Gwint przewodu lufy** o czterech polach i brózdach kręconych w prawo. **Celownik:** najniższy 300 kroków, najwyższy 2600 kroków.

Długość: bez bagnetu 1,27 m, z bagnetem 1,52 m. **Ciężar:** bez bagnetu 3,65 kg, z bagnetem 3,93 kg.

Szybkość początkowa 620 m/sek. **Donośność** największa 4300 kroków.

Pocisk: składa się z płaszcza stalowego i rdzenia ołowianego. **Ciężar naboju:** 15,8 gr.

169. Karabinek powtarz. Manlichera wz. 95: odróżnia się od karabinu tegoż wzoru tem, że:

Długość jego wynosi bez bagnetu tylko 1,005 m, z bagnetem 125 m. **Skalowanie celownika** tylko do 2400 kroków. **Ciężar** z bagnetem 3,43 kg, bez bagnetu 3,13 kg.

170. Ręczny karabin maszyn. Chnucharda wz. 15 jest bronią samoczynną, działającą przez odrzut powodowany siłą gazów i sprężyn. Odrzut cofa lufę i mechanizm zamkowy, przyczem otwarcie zamka i wyrzucenie łuski dokonywa się dopiero przy powrotnym ruchu lufy.

Lufa: **Kaliber** 8 mm. **Długość** 44,5 cm. **Chłodzenie:** powietrzem. **Amunicja:** w blaszanych magaz. po 20 naboii. **Ciężar** karabinu około 9,5 kg.

171. Lekki karabin maszynowy Bergmanna wz. 15 jest

bronią samoczynną, w której siły sprężyn oraz odrzutu, powodowanego przez gazy, otwierają i zamykają zamek, opuszczają iglicę, wyrzucają wystrzelone łuski i wprowadzają naboje.

Odryglowanie zamka i wyrzucenie łuski odbywa się podczas wstecznego ruchu lufy.

Lufa: ruchoma, kaliber 7,92. Chłodzenie zapomocą powietrza.

Szybkostrzelność: około 500 strzałów na minutę.

Ciężar karabinu około 10 kg.

Amunicja: w taśmach po 250 lub 100 naboí.

172. Ciężki karabin maszyn. Hotchkissa jest bronią samoczynną, działającą przez ciśnienie gazów i sprężyny, przyczem lufa zostaje nieruchomą, a tylko zamek porusza się wtył (ciśnienie gazów) i wprzód (sprężyna główna).

Lufa: Kaliber 8 mm. **Gwint** o czterech polach i brózdach kręconych w lewo. **Chłodzenie** powietrzem.

Amunicja: naboje w blaszanych magaz. po 24 sztuk oraz w taśmach z cienkiej blachy po 250 naboíów. **Skrzynka amun.:** kwadratowa na taśmę z 250 naboiami, prostokątna na 12 magaz. po 24 naboí.

Ciężar z podstawą 50 kg. **Podstawa** sama 26,5 kg. **Taśma** z 250 naboiami okrągło 8 kg. **Skrzynka amun.** pełna 12 kg. **Błedka na amun.** lub na k m.: obładowana 385 kg, nieobładowana 180 kg.

173. Ciężki karabin maszyn. Maxima wz. 08 jest bronią samoczynną, osadzoną na dużej i ciężkiej podstawie. Samoczynne działanie wywołuje siła odrzutu oraz sprężyny.

Lufa: Kaliber 7.9 mm. **Chłodzenie** zapomocą chłodnicy napełnianej wodą. **Gwint** przewodu lufy o 4 brózdach i polach kręconych w prawo.

Amunicja w płóciennych taśmach po 250 naboí. **Ciężar** k. m. bez podstawy, z chłodnicą bez wody 19,700 kg, z wodą 23 kg. **Podstawa** 31 kg. **K. m.** z podstawą 54 kg.

174. Ciężki karabin maszyn. Schwarzlosse wz. 7/12 jest bronią samoczynną o lufie stałej. Siły gazów oraz sprężyny cofają samoczynnie mechanizm zamkowy, wpro-

wadzają naboje, opuszczają iglicę i wyrzucają wystrzelone łuski.

Kaliber 8 mm. **Gwint** przewodu lufy o 4 polach i brózdach kręconych w prawo. **Chłodzenie** lufy zapomocą chłodnicy napętnianej wodą.

Amunicja: nabijana w taśmy parczane po 250 sztuk. **Ciężar:** k. m. z podstawą i napelnioną chłodnicą 39,7 kg. **Podstawa** sama 19,3 kg. **Taśma** nabita 8,25 kg. **Skrzynka amun.** z nabitą taśmą 10,25 kg.

175. Kierownicy ogniem:

Kierownikiem ognia jest w zasadzie dca drużyny, który wywiera bezpośredni wpływ na broń samoczynną drużyny.

Dca plut.: wskazuje tylko pierwsze stanowisko ogniowe i cele; dalszym jego obowiązkiem jest zapewnienie ogniowego współdziałania drużyn oraz uzupełnienie amunicji. Patrz pkt. 195.

Wkracza, gdy: ważne cele nie są ostrzeliwane, celownik źle dobrany, szybkość ognia nieodpowiednia. **Zasila ogień** drużyn walczących przez wprowadzenie do walki drużyn tylnych rzutów. Zarządza ewent. zbiorowe skupienie ognia gartaczy.

Całkowite kierownictwo ogniem obejmują: dca plutonu lub komp. strzel. do wykonania napadu ogniowego dca komp. k. m., do wykonania ognia pośredniego całą komp.

176. Otwarcie ognia:

Następuje wtedy, gdy bez jego pomocy nie możemy posuwać się naprzód i prawdopodobieństwo trafienia celu jest dostateczne, — na rozkaz dcy lub na umówione znaki w obronie.

W natarciu: Podejść pod osłoną terenu oraz ognia art. i c. k. m. jak najbliższej npla.

W obronie: Jako walce o czas (manewr odwrot.) działać ogniem (c. k. m.) na dalekie odległości. **W obronie trwalej** wskazanem będzie przypuścić npla jak najbliższej siebie celem zniszczenia go.

177. Prawdopodobieństwo trafienia:

Jest dostateczne, jeśli prostokąt rozrzutu broni dla danej odległości jest mniejszy od celu.

Przykład: Leżący strzelec przedstawia cel 35 cm wysoki, 50 cm szeroki. Strzelając do tego żołnierza z kb. Mausera, na odległość 600 m — czy trafienie go jest bardzo prawdopodobne? Nie! bo rozrzut dopuszczalny na tej odległości wynosi: (2 razy 61 cm w szerz i 2 razy 86 cm w wżyz, czyli prostokąt rozrzutu jest o wiele większy niż rozmiary celu leżącego człowieka; prawdopodobieństwo trafienia go, jest więc niedostateczne.

178. Tabela rozrzutu broni w centymetrach.

Odległość	Kb.	Kbk.	Kb.	Kbk.	Kb.	Kbk.	U w a g a
	Mausera wz. 98		Berthiera wz. 16		Manlichera wz. 95		
100 m	9/8	13/11	12/11	—	9/7	9/6	1) Licznik odległości oznaczający rozrzut w wżyz, mierzony w kierunku wsternym. 2) Dla kb. i kbk. Manlichera cyfry odległości w krakach.
200 m	21/18	27/22	23/21	—	19/12	18/12	
250 m	—	—	29/27	—	—	—	
300 m	34/38	43/34	35/32	—	29/17	27/18	
400 m	48/39	61/47	48/45	—	40/23	36/27	
500 m	65/51	81/61	64/61	—	51/29	48/36	
600 m	86/61	104/77	81/74	—	63/35	60/48	

179. Rodzaje ognia kb. powtarzalnych są:

Ogień pojedynczy (indywidualny): stosuje się go zasadniczo na odległości **nie ponad 400 m** przeciw celom małym w terenie rozproszonym, nagle i krótko się okazującym. Jest to normalny ogień walczącej drużyny.

Ogień zbiorowy: to ogień większej ilości kb. (od sekcji do kilku drużyn) ześrodkowany na jeden punkt lub małą i ściśle określoną przestrzeń — kierowany jednolicie rozkazami dcy. Stosuje się go na odległościach do 1000 m przeciw: zwartym oddziałom npla, nplskim dcom, kawalerji w szyku konnym, na boki i tyły npla, przy wykonaniu **napadu ogniowego**, dla zastąpienia brakującej broni maszynowej, dla przywrócenia karności.

Powyższych rodzajów ognia można użyć: jako czołowego, skośnego, krzyżowego i bocznego.

180. **Ogień z garłacza:**

Oddaje się strzały pojedyncze. Można utworzyć zgrupowania garłaczy pod jednolitem czasowem dtwem.

181. **Rodzaje ognia r. k. m.:**

„Ogień serjami“ (7—8 strzałów), „krótka serja“ (3—4 strzał.), „strzały pojedyncze“.

Strzelając w marszu, stosuje się celownik normalny i ogień pojedynczy — wyjątkowo, ogień serjami lub krótkimi serjami.

Ogniem r. k. m. ostrzeliwuje się wszelkie cele npla (jak z kb.) do 600 m.

182. **Rodzaje ognia l. k. m.:**

„Ogień ciągły serjami“ (około 50 strzałów). „Serję po (8) strzałów“, jako krótkie serje. Zasadniczo stosuje się ogień punktowy. **Ogień wszerz** stosuje się na odległościach najbliższych, do ostrzeliwania celu szerokiego; wówczas wodzi się linią celowania od krańca do krańca celu. Ognia l. k. m. używa się na odległościach do 800 m.

183. Rodzaje ognia c. k. m.:

Patrz rozdział „Kompanja k. m.“

184. Napad ogniowy:

Jest to nagle i gwałtowne zasypanie npla ogniem zbiorowym wszystkich rozporządzalnych narzędzi ogniowych w chwili do tego korzystnej.

Wykonanie: W ciszy zająć stanowisko ogniowe, wskazać cel, podać celownik, przygotować broń, wkońcu dać rozkaz do jednoczesnego otwarcia ognia.

185. Kierować ogniem znaczy:

- a) Wybrać i wskazać stanowisko ogniowe.
- b) Wskazać cel (przestrzeń) i tak określić, by go żołnierz łatwo i pewnie mógł znaleźć.
- c) Ocenić odległość, zarządzić celownik.
- d) Regulować: rozdział, ześrodkowanie, szybkość ognia.
- e) Obserwować bezustannie przedpole i skuteczność ognia.
- f) Przerwać ogień: gdy okaże się bezskutecznym, cel zniknie, chcemy wykonać ruch, ogień zagraża własnym oddziałom, na rozkaz wzgl. umówiony znak (np. w obronie).
- g) Utrzymać karność ognia, znać stale zapas amunicji i dbać wszelkimi sposobami o uzupełnienie jej na czas.

186. Stanowisko ogniowe:

Powinno mieć: dobry obstrzał na najbliższe i dalsze odległości dla ognia nawprost i flankowania npla, być trudne do odkrycia. Unikać martwych pól. Stosownie do czasu, stworzyć: osłonę, podpórkę, maskować, okopać (łopatka piech.), odrutować.

Dla k. m. kryte i dogodne dojście, lufa jak najmniej ponad zasłoną, nie skupiać obsługi przy samym k. m. Wpobliżu, dogodne, kryte miejsce dla zapasu amun.

187. Ocena odległości:

Oceniamy ją na oko, według mapy, przez odmierzenie, przez wstrzeliwanie, wypytanie strzelających oddziałów.

188. Wstrzeliwanie się k. m.:

Odbywa się przez strzelanie wprost do celu, przez dostrzeliwanie się, t. j. doprowadzanie wiązki do celu, ujmowanie celu w widły; strzela się jednym i dwoma k. m. Wynik podać sąsiadom.

Przy odległościach powyżej 600 m omyłka w ocenie o 50 m zmniejsza już skuteczność ognia k. m. o połowę.

189. Ocena na oko:

Bywa za krótką, gdy:

Oceniający jest podniecony walką — przedmiot oceny jest oświetlony,

oceniający ma słońce za sobą i tło jest jasne,
oceniający przez jary, większe zagłębienia, ponad fałdy terenu,
w terenie bardzo równym, poprzez wody, śnieg, tany zboża,
przedmiot oceny jest bardzo mały lub gdy powietrze czyste i przejrzyste.

Oceniamy za daleko:

W postawie leżącej, kłęczącej i z rowu,
przeciw słońcu, gdy przedmiot słabo oświetlony lub na ciemnym tle,

w terenie pagórkowatym o wielkiej ilości przedmiotów pośrednich,

w alejach, wąwozach, długich ulicach, leśnych przysiekach,
gdy przedmiot oceny jest mały lub częściowo niewidoczny,
gdy mglisto i pochmurnie lub powietrze rozgrzane i migocące.

190. Podział odległości:

Najbliższe do 200 m, małe do 600 m, średnie do 1200 m, wielkie ponad 1200 m.

191. Otwarcie ognia:

Patrz punkt 185.

192. Szybkość ognia:

Zastosujemy szybszy ogień, gdy:

mamy dużo amunicji, doszliśmy w natarciu na najbliższe odległości,

w obronie, aby npla, który dotarł blisko, odrzucić,
gdy nplscy tyraljerzy wstają i biegną wprzód lub wtył,

gdy zjemy większe i gęściejsze zgrupowanie npla, przy wykonaniu napadu ogniowego, gdy odpieramy szturm, gdy ścigamy npla,

gdy ostrzeliwujemy nplskie płatowce.

Uwaga: Szybki ogień osiąga się przez mechaniczne szybkie ładowanie, nabijanie i składanie, nigdy kosztem pobieżnego celowania i przyspieszonego ściągania spustu.

Zastosujemy ogień wolny:

gdy mamy mało amunicji, gdy walka ma trwać długo, prawdopodobieństwo trafienia jest małe (cel niewidoczny, odległość wielka).

193. Przerwanie ognia:

Patrz punkt 185 f.

194. Karność ognia:

Wymaga najlepszego wyzyskania osłon terenowych — dokładnego nastawienia celownika, celnego strzelania do nakazanego celu — obserwowania skutku strzału — samodzielnego regulowania szybkości ognia — oszczędzania amunicji — ciągłej uwagi na dcę, npla i sąsiadów.

195. Uzupełnianie amunicji:

Na czas! Nigdy, gdy jej już brak! Celowe zorganizowanie uzupełnienia amun. winno być jedną z największych trosk wszystkich dców.

196. Ostrzeliwanie płatowców:

Główną bronią przeciwlotniczą są plutony k. m. ze specjalnymi przyrządami celowniczymi.

Strzelać tylko na rozkaz oficera, gdy się ma pewność, że płatowiec jest nplski. Strzelać tylko krótkimi serjami!

Nie strzelać na odległości ponad 1000 m.

Przy taśmowaniu włączać kolejno pocisk wybuchowy, zapalający, świetlny lub dymny; taśmy przytrzymywać dla uniknięcia zacięć.

Drużyny k. m. strzelają obydwoma k. m.

Jeśli nplskie płatowce atakują piechotę, wtedy — jeśli położenie bojowe pozwala — strzelają wszystkie k. m. (nie tylko te, które są do tego specjalnie wyznaczone).

Ogień kb. powtarzal.: może odnieść skutek tylko przeciw płatowcom poniżej 500 m, przy szybkim ogniu większej ilości kb.

Celując w przód nadlatującego płatowca — użyć:			
Przy wysokości płatowca	strzelając z karab.		
	Mausera	Berthiera	Manlichera
	celownika		
do 400 m	1400—1700	1500—1900	1600—2000
400 — 700 m	1700—2000	1900—2300	2000—2400

Uwaga: 1) Połowa strzelających strzela z celowoikiem wyższym, połowa niższym. 2) Celownika nie zmieniać, póki płatowiec nie zmieni wysokości. 3) Zmiana odległości płat. nie wpływa zasadniczo na zmianę celownika.

197. Ogień przeciw kawalerji.

Stanowiska ogniowe: zajmować je z wyzyskaniem osłon i przeszkód terenowych. Strzelać zasadniczo leżąc.

Rozdział ognia: na wszystkie nacierające grupy kaw.

Ognia z kb., r. k. m. — zasadniczo nie otwierać z odległości ponad 400 m; celownik zwykły; — celować w pierś galopującego konia, na odległości ponad 400 m, powyżej piersi.

Ogień z c. k. m. — do 1000 m celownik zwykły, ponad 1000 m celownik 1000; — celować w pierś konia.

Do jeźdźca — poruszającego się **wbok**, celować:

na odległości 200 m	— o 1	długość konia	przed pierś
" " 300 "	— o 1 1/2	"	" "
" " 400 "	— o 2	"	" "

Uwaga:

1) Oddział z c. k. m. na wozach, zaskoczony przez kaw. npla z odległości do 300 m, **nie może** już użyć skutecznie swej broni.

2) W oddziale strzeleckim, zaskoczonym z najbliższej odległości, **strzela ten, kto może**, byle natychmiast.

Granat V. B. (9 sek.) — wypalić dopiero z odległości 270 m.

Granat ręczny (5 sek.) — rzucić z odległości około 75 m. Granaty winny wybuchnąć **przed** nieprzyjacielskimi jeźdźcami.

TEORJA STRZAŁU.

198. Tor pocisku:

To droga, zakreślona w powietrzu przez wystrzelony pocisk.

199. Składowe części toru:

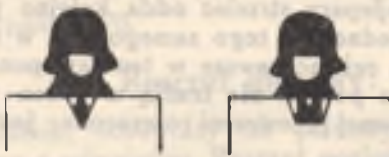
Patrz poniższy rysunek!

Rys. 1. Część toru.

200. Linja celowania:

To linja prosta, przeprowadzona od oka celującego, przez szczerbinę i muszkę, do celu; **należy zawsze celować muszką równą.**

Rys. 2. Celowanie muszką równą.

201. Punkt celowania:

To punkt, do którego należy skierować linję celowania, aby **trafić** zamierzony cel.

Celuje się najłatwiej i najczęściej **pod cel**; do celu dużego, w **środek celu**. Dobór **innego punktu celo-**

wania **zależy** od właściwości broni i wpływów atmosferycznych.

202. Punkt oddania:

To punkt, na który linja celowania była w chwili **wystrzału** broni rzeczywiście skierowaną.

Zaobserwowanie punktu oddania jest dość trudne, jednak dla oceny **celności broni** bezwzględnie potrzebne. **Jeżeli strzelec nie wie**, gdzie był punkt oddania, **nie może** ocenić, czy zła celność jest winą broni czy strzelca.

203. Punkt trafienia:

To punkt, w który pocisk trafił. **Odległość celownika** to odległość, na jaką celownik jest nastawiony.

Odległość celu — to odległość, na jakiej znajduje się cel od strzelca.

204. Rozrzut broni:

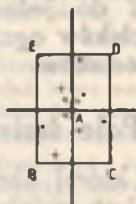
Jeżeli najlepszy strzelec odda kolejno pewną ilość strzałów z jednego i tego samego kb., w tych samych **warunkach**, celując zawsze w ten sam punkt — mimo to, wszystkie pociski **nie trafiają w jeden punkt**, lecz będą na pewnej przestrzeni rozrzucone; **jest to rozrzut broni**.

Przyczyny: różnice w amunicji i w spalaniu się prochu, rozgrzewanie się lufy, wpływy atmosferyczne, błędy celowania, popelniane przez strzelca.

205. **Środek rozrzutu:** Otrzymuje się przez rozdzielenie na dwie równe części wszystkich punktów trafień linją pionową, następnie w tenże sposób linją poziomą; **punkt przecięcia** się obu linii, to **środek rozrzutu**.

206. **Prostokąt rozrzutu:** to prostokąt, obejmujący

wszystkie trafienia (z wyjątkiem zbłąkanych) w swe rami, w **pośrodku** którego leży **środek** rozrzutu.

Rys. 3. A = środek rozrzutu, BCDE = prostokąt rozrzutu, F = zbłąkane trafienie

Miarą celności broni jest wielkość prostokąta rozrzutu, oraz wielkość odchylenia środka rozrzutu od punktu celowania. (Rzecz jasna, że strzelający winien być doskonałym strzelcem.)

207. **Wpływ chwili:** To wpływy atmosferyczne, które powodują odchylenie pocisku od teoretycznie normalnego punktu trafienia (wiatr, oświetlenie, deszcz, gorąco, zimno).

208. Tabele rozrzutu:

Patrz punkt 178.

209. Rozrzut pionowy:

To rozrzut, schwytyany na płaszczyznę pionową; **wzrasta** on z odległością. **Rozrzut poziomy**, to rozrzut, schwytyany na płaszczyznę poziomą; jego głębokość **maleje** z odległością.

210. Rozrzut dopuszczalny:

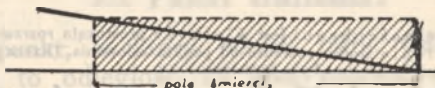
To rozrzut, z którym liczymy się w praktyce; przyjmujemy go **dwa razy większym** od rozmiarów podanych w tabelach rozrzutu.

211. Rozrzut ognia oddziału:

To obraz punktów trafień wszystkich strzałów, oddanych przez oddział do jednego celu. **Skupienie** wszystkich **torów pocisków** ognia oddziału nazywamy **wiązką torów** albo **pocisków**.

212. Pole śmierci:

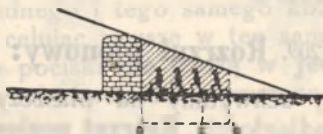
To przestrzeń, w której obrębie wzniesienie toru pocisku ponad teren jest mniejsze od wysokości danego celu.

Rys. 3a. Pole śmierci.

213. Pole martwe:

To przestrzeń poza osłoną, w której cel nie może być trafiony.

Rys. 4. Przestrzeń; a b = pole martwe dla kłęczących, a c = byłaby polem martwym dla stojących.

214. Strzelanie na strzelnicy szkolnej:

Dzień strzelania ma być dla strzelca dniem przyjemności i sportowej rozrywki. Całokształtem strzelania kieruje kierownik strzelania.

Dca komp. 1) W przeddzień strzelania ustalić z podoficerem broni, kto i jakie strzelania ma przerobić. 2) Ustalić rodzaj tarcz, ubiór strzelającego oddziału i tarczowych, czas wymarszu na strzelnicę. 3) Obliczyć ilość potrzebnej amunicji. 4) Wyznaczyć tarczowych i pouczyć ich. 5) Wydać ewent. zarządzenia dotyczące zabezpieczenia strzelnicy.

Podoficer broni: przygotować protokoły, książeczki strzeleckie, wykazy strzelców wedle strzelań, które mają być przerobione, ołówki. Zarządzić zebranie na strzelnicę kb. wzorowych, przyborów do czyszczenia i smarowania broni, instrukcji strzeleckiej i t. p.

Na strzelnicy: przeglądać broń i ładownice całego oddziału; zamki zostawić otwarte. Wyznaczyć instruktorów, pisarzy, podzielić strzelających grupami (kolejki) do stanowisk, przygotować stanowiska.

Objaśnić: rodzaj strzelania, tarczę, warunki do spełnienia, służbę tarczowych, sposób porozumiewania się z nimi i pokazywanie wyników. Stwierdzić — jeśli trzeba — wpływ chwili kb. wzorowymi, Przestrzegać przepisów danej strzelnicy.

Strzelanie: Po ubezpieczeniu strzelnicy (melduje rozprawdający) na rozkaz (sygnał) kierownika do rozpoczęcia strzelania (winny zniknąć czerwone tarcze lub chorągiewki u tarczowych) — pobiera pierwsza kolejka strzelających naboje od podoficera broni, chowa je do ładownicy, zajmuje stanowisko podając instruktorowi nazwisko, a przyjawszy postawę, stawia celownik, ładuje i strzela.

Druha kolejka pobrawszy amunicję czeka w pobliżu stanowiska. Reszta żołnierzy zachowuje się swobodnie, lecz spokojnie.

Instruktor nie zwraca strzelcowi podczas strzelania żadnych uwag, tylko obserwuje go i dopiero po strzale wykazuje popełnione błędy.

Strzelec podaje pisarzowi pokazany przez tarczowego wynik, pisarz wynik powtarza. Po odstrzelaniu ćwiczenia strzelec rozładowuje broń (zostawia zamek otwarty), zbiera łuski, odbiera od pisarza książeczkę strzelecką i melduje się z wynikiem u kierownika strzelania. Następnie przeciera lufę, smaruje ją lekko i odkłada kb. z otwartym zamkiem.

Po strzelaniu uprządkować strzelnicę, obliczyć wyniki, spisać protokół strzelania, wypełnić książkę użycia strzelnicy. Zebrać oddział, przeglądać broń, skontrolować ilość łusek, poczem strzelanie omówić, ogłosić procent traień, a najlepszych strzelców pochwalić.

215. Procent trafień:

Oblicza się, mnożąc liczbę trafień przez 100, a otrzymany iloczyn podzielić przez liczbę oddanych strzałów.

216. Strzelanie bojowe:

Należy urządzać w warunkach odpowiadających rzeczywistości (fig. bojowe padające — strój polowy z pełnym rynsztunkiem — w każdej porze roku).

Strzelnice: wyszukać starannie i przygotować, zabezpieczyć podczas strzelania. **Przestrzeń zagrożona** wynosi w kierunku strzału 4000—5000 m, zaś na lewo i prawo od skrajnych zewnętrznych linii strzału 700—1000 m. Szczegóły podaje instrukcja o wyborze i urządzeniu strzelnic boj. 0.24/1923.

Strzelanie bojowe dzieli się na: strzelanie pojed. żołnierza jako przygotowawcze i właściwe strzelanie bojowe; następnie bojowe w oddziałach (sekcji, druż., plut., ze współudziałem k. m. i broń tow.).

Każde strzelanie boj. omówić pod względem strzeleckim, taktycznym i zachowania się bojowego.

Wyniki boj. strzel. pojed. liczyć i zapisywać każdemu strzelcowi osobno; wyniki strzelania boj. w oddziale obliczać i zapisywać do protokołu strzelania wspólnie dla całego zespołu. (W książeczce strzel. wpisać tylko dzień i miejsce oraz ogólną ocenę strzelania.)

GRANATY RĘCZNE I KARABINOWE.

(Wyciąg z „Instrukcji grenadjerskiej“.)

217. Znaczenie: W chwili, gdy drużyny bojowe znajdują się w toku walki na bardzo bliskiej odległości od nieprzyjaciela, granat ręczny staje się skutecznym środkiem walki zarówno w natarciu jak i w obronie.

Rzucony łukiem stromym, granat dosięgnie przeciwnika nawet w okopie lub za inną osłoną, gdzie karabini ani pistolety nie zyskają.

Wybuch granatu wywiera przy swej wielkiej sile niszczycielskiej piorunujące wrażenie na nieprzyjacielu, obezwładnia go i łamie jego odporność.

Szczególnoś^{ci} znaczenia nabiera walka na granaty wewnątrz i wzdłuż okopów, w celu rozszerzenia zdobytego terenu lub oczyszczenia go z pozostałych nieprzyjacielskich gniazd oporu (oddziały czys^{ci}cieli).

218. Zastosowanie rodzajów granatów w walce: zależne jest od warunków i charakteru walki.

a) **Granaty zaczepne:** o skorupie z cienkiej blachy, działają siłą wybuchu materiału wybuchowego, którym są naładowane, dając w promieniu do 10 m mało skutecznych odłamków.

Używa się ich specjalnie w natarciu dla ułatwienia sobie ruchu naprzód, kiedy rzucający — nie mając osłony — byłby narażony na działanie odłamków własnego granatu.

b) **Granaty obronne:** o grubej skorupie z lanego żelaza (np. F. C. F.) dają przy wybuchu (nawet w odległości 100 m od miejsca wybuchowego) wielką ilość dużych odłamków.

Używa się ich w obronie, będąc samemu osłoniętym przed ich działaniem.

Celem zagrozenia nieprzyjacielowi drogi zbliżenia się do ważnych miejsc obrony, można temi granatami wykonać ogień zaporowy.

c) **Granaty gazowe:** o skorupie z cienkiej blachy, napełnione materiałem gazowym (np. fraoc. granat duszący), dają przy wybuchu niebezpieczne do wdychania gazy.

Używa się ich do oczyszczania z npla miejsc zakrytych, jak schrony i głębokie rowy.

d) **Granaty dymne:** używa się ich dla wytworzenia sztucznej mgły jako zasłony.

e) **Granaty spalające:** używa się ich do niszczenia różnych przedmiotów, nawet metali; granaty te mają własność zapalania materiałów nie poddających się zwyktemu płomieniowi.

f) **Granaty karabinowe (V. B.)** — patrz pkt 222 — działają siłą wybuchu i wielką ilością odłamków; wyrzucane na odległość 85 do 190 m, przedłużają działanie granatów ręcznych.

Używa się ich do zwalczania niebezpiecznych gniazd k. m. npla, do powstrzymania przeciwnatarć, tworzenia ognia zaporowego w obronie i t. p. Do wykonania ognia zaporowego, można utworzyć zgrupowania garłaczy pod jednolitem (czasowo) dowództwem.

219. Chwyty granatów do rzutu:

Wszystkie granaty ujmuje się do rzutu dowolnie w sposób najdogodniejszy do zapalania i rzucania.

Jedynie granat z zapalnikiem samoczynnym wz. 1916 wymaga, ze względu na niebezpieczeństwo, następującego prawidłowego chwytu i odbezpieczenia: patrz poniższy rys. i opis.

Rys. 5. Chwyt granatu wz. 1916.

1) Ująć go zapalnikiem do przodu w prawą pełną dłoń, 4 palce nazewnątrż, kciuk od wewnątrz. Środek dłoni cisko na ogon łyżki. Trzymać granat mocno. **Następnie:**

2) Granat trzymany w prawej dłoni unieść przed siebie tak, by kółko przytyczki było zwrócone w stronę piersi. Ująć kółko między kciuk i zgięty palec wskazujący lewej ręki. Obrócić kółko w stronę prawego ramienia — haczyk przytyczki odepnie się. Lekkim pociągnięciem wyciągnąć odpiętą przytyczkę z przewodu i granat jest odbezpieczony.

220. Rzucanie ostre:

Odbywa się pod kierownictwem oficera, na rzutniach, urządzonych według poniższego planu.

Uwagi:

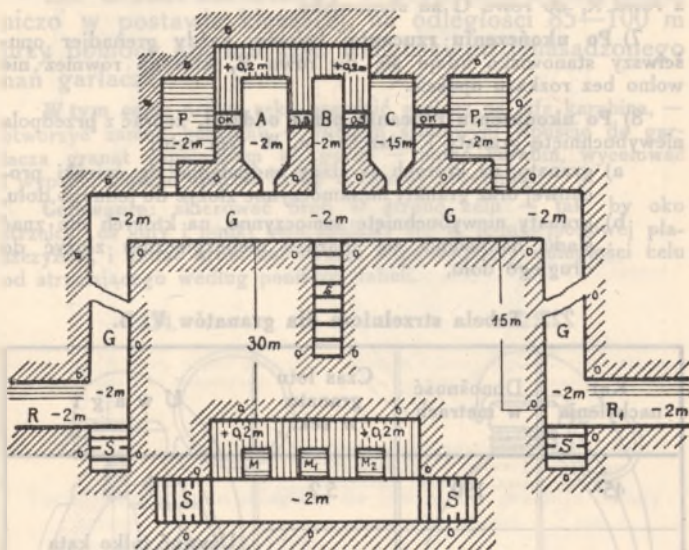
- 1) Wszyscy obecni na rzutni muszą mieć helmy na głowie.
- 2) W rowie G, na stanowiskach, schronach i magazynach rzutni palić nie wolno.
- 3) Zorganizować na rzutni punkt opatrunkowy.
- 4) Granaty raz nabite, muszą być na rzutni użyte.

221. Zachowanie się na rzutni:

1) Granaty nienabite złożyć w jednym z magazynów (M—M₁), zapalniki lub splonki wybuchowe w drugim magazynie, a nigdy razem.

2) W schronie M_2 nabija granaty wyznaczony podoficer (10 granatów i 10 zapaln.) i dostarcza je podoficerowi przy stanowisku w schronie P lub P_1 .

3) Oddział, przybywający do rzucania, wprowadzić do rowu R., z którego nie wolno nikomu wyjść bez rozkazu.

skala 1:200
PLAN RZUTNI
OBJAŚNIENIE

	Powierzchnia terenu		P i P ₁ Stanowisko kryte dla podoficerów
	Stanowiska pokryte i dachy		Okna kryte łączące P z A i P z C
	Nieyp ponad powierzchnią terenu		G Rów okrężny komunikacyjny
-2m	Rowy osłanzone minusem		R i R ₁ Rowy dla oddziałów
AC	Stanowiska dla rzucających		M, M ₁ , M ₂ Magazyny zamykane drzwiami
B	Stanowisko dla instruktora i perisk		S Schody wyjścia z rowów

Rys. 6.

4) Kierownik oficer przywołuje pojedynczym gwizdkiem pierwszego grenadjera z rowu R_1 do rowu G na stanowisko, na którym otrzymuje on granat od podoficera ze schronu P lub P_1 .

5) Dwoma gwizdkami oznajmia kierownik, że granat został rzucony i że żołnierze zebrani w rowie R_1 mają się schronić pod daszek.

6) Następny pojedynczy gwizdek oznacza, że pierwszy grenadjer ukończył rzucanie i że następny grenadjer ma przejść z rowu R_1 do rowu G na stanowisko.

7) Po ukończeniu rzucania, kolejno, każdy grenadjer opuściwszy stanowisko udaje się do rowu R, którego również nie wolno bez rozkazu opuścić.

8) Po ukończeniu rzucania przez oddział, zebrać z przedpola niewybuchnięte granaty i zniszczyć je. W tym celu:

- a) granaty, na których są ślady nadpalenia się ścieżki prochowej oraz granaty niesamoczynne złożyć do jednego dołu,
- b) granaty niewybuchnięte samoczynne, na których nie znać śladu nadpalenia się (bardzo niebezpieczne) złożyć do drugiego dołu,

222. Tabela strzelnicza dla granatów V. B.

Kąt nachylenia	Donośność w metrach	Czas lotu granatu w sek.	U w a g i
45°	190	5,2	Używać tylko kąta strzału ponad 45°. Postawa kłęcząca jest zasadniczą postawą do strzału. Unikać oparcia kolby karabinu o twardy przedmiot.
55°	175	6,0	
65°	150	6,5	
75°	110	7,0	
80°	85	7,2	

- c) na złożone granaty położyć 270-gramową paczkę sredytu (lub inną minę) i spowodować przy pomocy 75 cm długiego lontu wybuch.

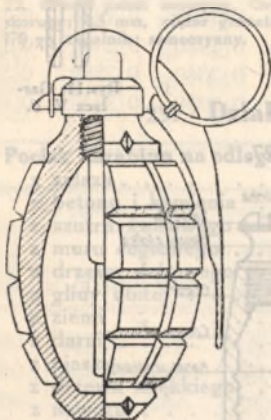
Uwaga: Doty zdala od rzutni; ich głębokość co najmniej 80 cm.

223. Granat karabinowy V. B.: Strzela się nim zasadniczo w postawie klęczącej, na odległości 85—100 m przy pomocy kb. lub kbk. francuskiego i nasadzonego nań garłacza.

W tym celu: prawą ręką nasadzić garłacz na lufę karabina, — otworzyć zamek karabinu — ruchem śrubowym wpuścić do garłacza granat zapalnikiem ku górze — nabić karabin, wycelować i wypalić. Unikać oparcia kulby o twardy przedmiot.

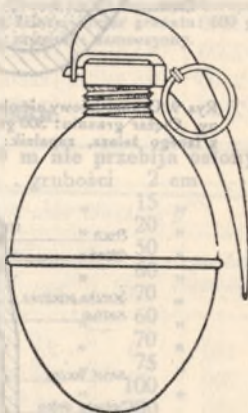
Celowanie: skierować broń w stronę celu — tak, by oko strzelca, oś lufy i punkt celu znalazły się w jednej pionowej płaszczyźnie, i nadać broni kąt strzału odpowiadający odległości celu od strzelającego według poniższej tabeli.

224.

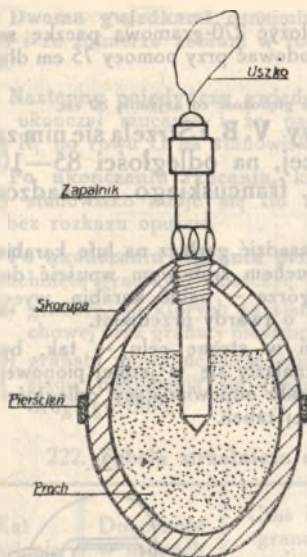

Rys. 7. Granat francuski F. 1 obronny. Ciężar granatu: 630 gr, skorupa: z lanego żelaza, zapalnik: samoczynny.

225.

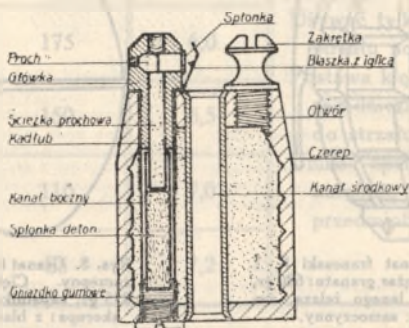
Rys. 8. Granat francuski O. F. zaczepny. Ciężar granatu: 255 gr, zapalnik: samoczynny, skorupa: z blachy $\frac{3}{10}$ mm.

Rys. 9. Granat jajuwy niemiecki obronny. Ciężar granatu: 300 gr, skorupa: z łoeego żelaza, zapalnik: tarczowy.

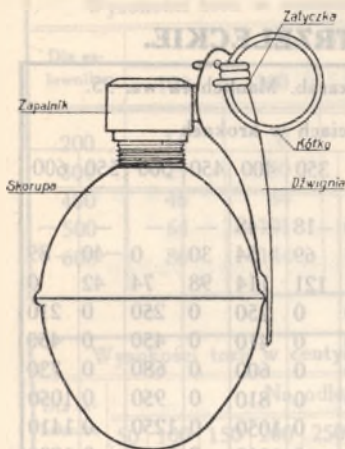

Rys. 11. Granat karabinowy V. B.

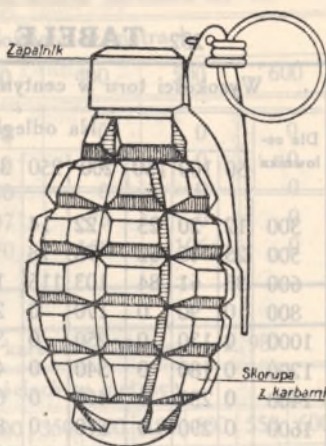
Rys. 10. Granat karabinowy V. B. Ciężar: 475 gr.

229.

Rys. 12. Granat polski zaczepny. Grubość skorupy: 0,5 mm, ciężar granatu: 270 gr, zapalnik: samoczynny.

230.

Rys. 13. Granat polski obronny. Skorupa: z lanego żelaza, ciężar granatu: 600 gr, zapalnik: samoczynny.

231. Działanie pocisku.

Pocisk karabinu na odległość do 500 m nie przebija osłony:

z żelaza	grubości	2 cm
z betonu i kamienia	"	15 "
z szutru żwirowego między deskami	"	20 "
z muru ceglowego	"	50 "
z drzewa dębowego	"	60 "
z gliny ubitej	"	70 "
z ziemi "	"	60 "
z darni	"	70 "
z piasku	"	75 "
z drzewa miękkiego	"	100 "
z nawozu	"	200 "
z warstw torfowych	"	200 "
z udeptanego śniegu	"	300 "
z snopków słomy i siana	"	500 "

Uwaga! Powyższe dane są wyśrodkowane przeciętnie dla wszystkich wzorów karabinów.

232. TABELE STRZELECKIE.

Wysokości toru w centym. karab. Manlichera wz. 95.

Dla ce- lownika	Na odległościach w krokach											
	50	100	150	200	250	300	350	400	450	500	550	600
300	12	20	23	22	14	0	-18	-48	—	—	—	—
500	25	46	62	73	78	77	69	54	30	0	-40	-89
600	33	61	84	103	115	121	121	114	98	74	42	0
800	0	90	0	170	0	220	0	250	0	250	0	210
1000	0	130	0	250	0	340	0	410	0	450	0	450
1200	0	180	0	340	0	480	0	600	0	680	0	730
1400	0	230	0	450	0	640	0	810	0	950	0	1050
1600	0	290	0	570	0	830	0	1050	0	1250	0	1410
1800	0	360	0	700	0	1020	0	1310	0	1580	0	1800
2000	0	440	0	850	0	1250	0	1620	0	1950	0	2250
2200	0	520	0	1030	0	1510	0	1980	0	2400	0	2780
2400	0	620	0	1220	0	1800	0	2360	0	2880	0	3370
2600	0	730	0	1450	0	2140	0	2800	0	3440	0	4030

Wysokości toru w centym. Karab. Berthiera wz. 16.

Dla ce- lownika	Na odległościach w metrach						
	100	200	300	400	500	600	700
100	0	-23	-73	-154	-271	-430	636
200	12	0	-38	-108	-213	-360	-555
250	18	12	-20	-83	-182	-323	-512
300	24	26	0	-57	-149	-284	-466
400	38	54	42	0	-78	-199	-367
500	54	85	90	63	0	-104	257
600	72	120	142	132	87	0	-13

Wysokości toru w centym. karabinek Berthiera wz. 16.

Dla ce- lownika	Na odległościach w metrach					
	100	200	300	400	500	600
200	14	0	0	0	0	0
300	29	30	0	0	0	0
400	46	64	50	0	0	0
500	64	101	107	75	0	0
600	86	144	170	160	106	0

Wysokości toru w centym. karabinka Mausera wz. 98.

Dla ce- lownika	Na odległościach w metrach											
	50	100	150	200	250	300	350	400	450	500	550	600
300	10	17	19	18	12	0	-17	0	0	0	0	0
400	16	28	36	40	40	33	21	0	-27	0	0	0
500	22	41	56	66	72	72	66	52	31	0	-41	0
600	30	56	78	96	110	117	119	112	99	75	44	0

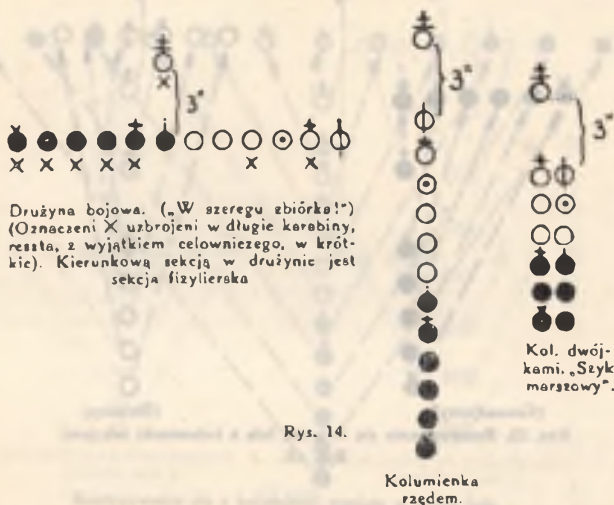
Wysokości toru w centym. karabina Mausera wz. 98.

Dla ce- lownika	Na odległościach w metrach										
	50 m	100 m	150 m	200 m	250 m	300 m	350 m	400 m	450 m	500 m	600 m
100	2	0	-5	0	0	0	0	0	0	0	0
200	5	7	6	0	-10	0	0	0	0	0	0
300	9	15	18	16	10	0	-17	0	0	0	0
400	15	25	35	35	35	30	20	0	-30	-65	0
500	20	40	55	65	70	70	65	50	30	0	-85
600	30	50	75	90	105	110	115	110	95	70	0

233. **SZYKI.****Znaki przyjęte.**

- ♂ Dowódca bonu.
- ⚡ Adjutant baonu.
- ♂ Dowódca kompanji.
- Oficer kompanijny (dowódca plutonu).
- Zastępca dowódcy plutonu (starszy podof.).
- ⚡ Dowódca półplutonu.
- ♂ Drużynowy.
- ♂ Karabinowy.
- Φ Celowniczy (także *r. k. m.* lub *l. k. m.*).
- ⊙ Amunicyjny lub taśmowy.
- Fizylier.
- Sekcyjny grenadjer.
- Grenadjer wyborowy.
- Grenadjer z garlaczem.
- Grenadjer.
- ♂ Sekcyjny telefonista.
- ♂ Telefonista.
- ♂ Sekcyjny sanitariusz.
- ⊙ Sanitariusz.
- ♂ Podoficer zapasowej obsługi.
- ⊙ Szeregowiec zapasowej obsługi.
- ♂ Grajek lub goniec.
- ♂ Chorąży ze sztandarem.

234. Szyki drużyny.

Rozsypywanie.

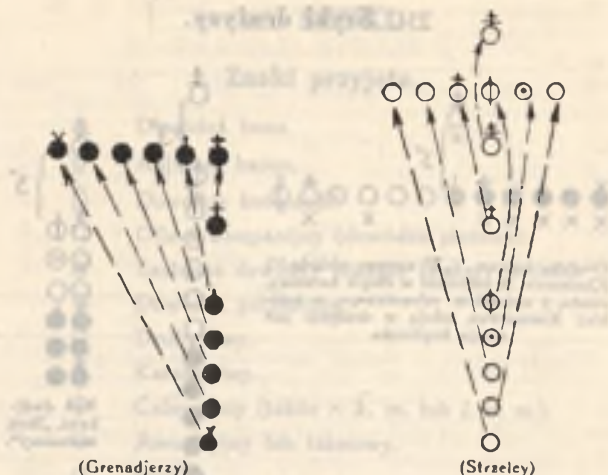
Tyralerkę formuje się w miejscu lub w marszu z każdej po-
stawy szybkim krokiem. Jeśli kierunek rozsypywania jest zbyt skośny
do frontu drużyny, trzeba przyjąć przed rozsypyaniem się nowy front.

Drużyna formuje tyralerkę w jedną lub dwie fale, przez roz-
sypywanie strzelców w pewnych odstępach wszcz, ewentualnie z rów-
noczesnem rozwinięciem sekcji wglab.

W sferze działania ognia karabinowego posuwanie się tyra-
ljerki wykonywa się tylko małemi falami i wyłącznie skokami.

Rozkaz: „Do stanowiska (...) skok (...) biegiem — marsz!”

Na „skok” strzelcy przerywają ogień, ładują (zabezpieczają,
o ile mają kb. Mausera lub Manlichera), zamykają ładownice i przy-
gotowują się do powstania. Ruchy te powinny być wykonane rażno
i zwinnie. Po krótkiej pauzie, w czasie której strzelcy kończą przy-
gotowania do skoku, sekcyjny, zrywając się, komenderuje: „bie-
giem — marsz!”

Rys. 15. Rozsypywanie się w jedną falę z kolumnienki sekcjami.
Rys. 15.

Tyraljerka zrywa się i pędzi naprzód, utrzymując ogólny kierunek, wyznaczony drużynie.

Skok kończy się na nakazanym stanowisku.

W boju często nie będzie mógł drużynowy wydawać rozkazów; w takich wypadkach podaje się rozkaz od żołnierza do żołnierza, gwizdkiem, na kartce i t. p.

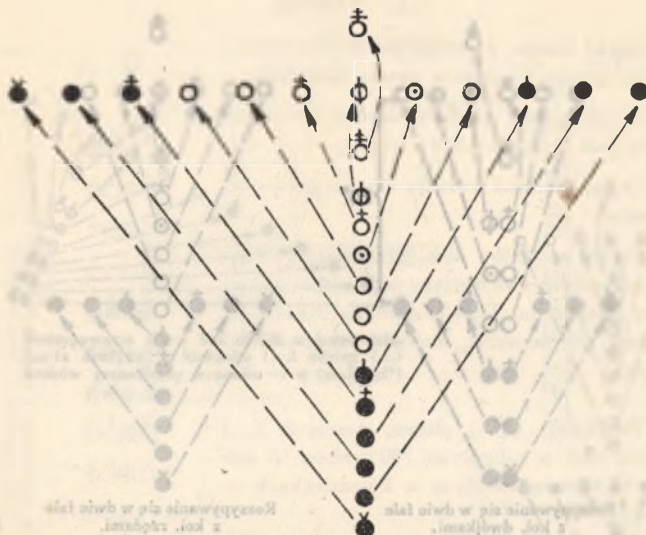
Hasło: „marsz!” przed każdym skokiem powtarzają wszyscy żołnierze.

Rozsypywanie w dwie fale wykonywa drużyna na komendy: „W kierunku (...) dwie fale na odległość (...) kroków odstęp (...) kroków — w tyraljerę!”

Sekcje rozsypują się każda dla siebie według swych kierunkowych, sekcja fizyljerska za drużynowym, sekcja grenadjerska w nakazanej odległości za fizyljerską. Normalna odległość między sekcjami wynosi 20 kroków. Tyraljerzy drugiej fali nie kryją na pierwszej.

Drużynowy może zwiększyć odstęp drugiej fali, aby chroniła jedno lub obydwa skrzydła pierwszej.

Sekcja grenadjerska może się rozsypać cała po jednej lub po

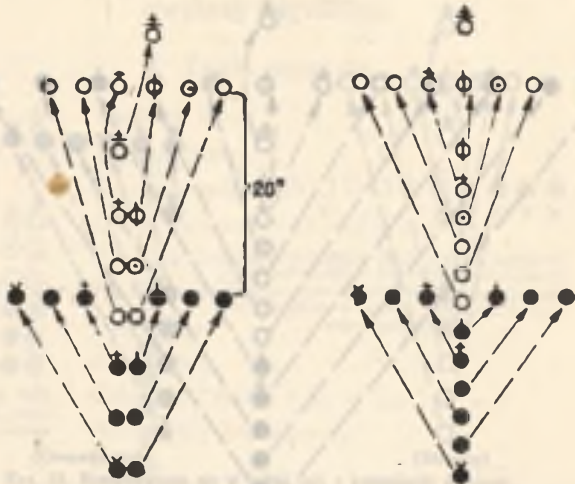

Rozsypywanie się z kolumnienki rzędem w jedną falę.

Rozsypywanie się z kol. dwójk. w jedną falę.
(„Drużyna w kierunku (...) odaleć (..) w tyraljery!”)

Rys. 16.

Rozsypywanie się w dwie fale
z kol. dwójkami.

Rozsypywanie się w dwie fale
z kol. rzędami.

Rys. 17.

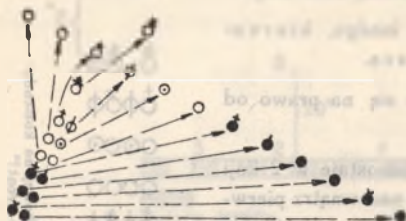
obydwu stronach sekcji fizyljerskiej. O ile grenadjery mają się rozsypywać w prawo lub w lewo, uzupełnia się rozkaz zapowiedzią: „Grenadjery w prawo!” lub „Grenadjery w lewo!”

Przy wykonaniu skoku należy o ile możliwości przestrzegać odstępów. Nie wolno zwłaszcza zdradzać stanowiska *r. k. m.* przez skupienie się koło niego.

Na nowem stanowisku reguluje drużynowy odstęp i stanowiska strzelców.

Skoki wykonywa się zwykle sekcjami lub pojedynczo, czasami całą drużyną.

Z zasady sekcja fizyljerska rozpoczyna skok pod osłoną ognia grenadjarów, którzy naodwrot wysuwają się na wysokość fizyljerów pod osłoną ognia *r. k. m.*

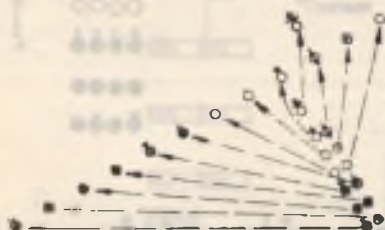

Rozsypywanie się z kol. dwójk. w jedną falę.
(x-ta drużyna, w kierunku (...) odstępow (...) kroków grenadierzy w prawo — w tyraljery!)

Rozsypywanie się
w dwie fale z ko-
lumnienki zastępami.

Rys. 19.

(„Rozsypywanie się z kol. dwójk. w jedną falę.)
(x-ta drużyna, w kierunku (...) odstępow (...) kroków grenadierzy w lewo — w tyraljery!)

Rys. 18.

235. **Pluton.**

Szyki luźne: powstają przez rozrzucenie drużyn wszerz i wglęb w pewną ilość linii.

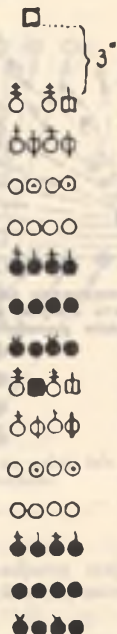
O ile niema rozkazu innego, kierunkową jest drużyna pierwsza.

Druga drużyna rozwija się na prawo od pierwszej.

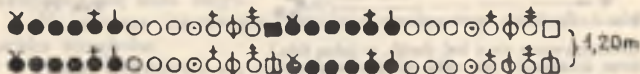
Drugi półpluton albo pozostaje w 2 linji albo też rozwija swe drużyny nazewnątrz pierwszego półplutonu. Trzecia drużyna rozwija się na lewo od pierwszej, czwarta na prawo od drugiej.

Przykład: „(...) pluton, kierunek (...) w dwie linje w odległości 100 kroków — odstęp 50 kroków, drużyny w kolumnkach — marsz”.

Drużynowi: „za mną — marsz!”

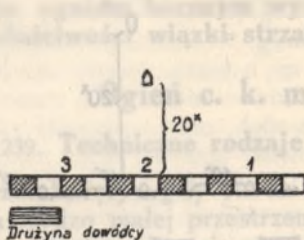
Powrót do dwuszerzgu z kol. czwórkowej na kolumnę
„W dwuszerzgu w lewo — front!”

Pluton w dwuszerzgu (Szyk zbiórki)

Komenda: „Pluton w dwuszerzgu zbiórka!” — Chcąc przejść w kolumnę czwórkową, komenduje się: „W czwórki w prawo (lewo) — zwrot!”

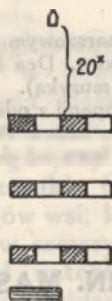
Rys. 20.

236. **Kompanja.**

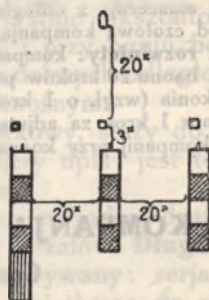
Kompanja w szyku rozminietym
(Szyk zbiorczy)

Kolumna czwartowa
(Szyk marszowy)

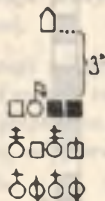
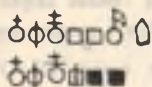
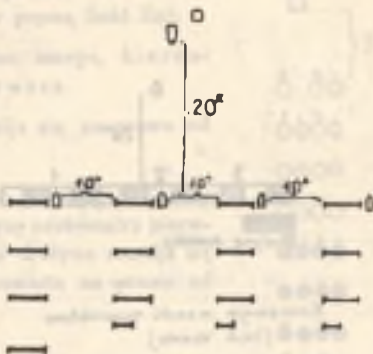
Kolumna plutonowa
(Szyk składowy do zbiórki
baonu w masie)

Kolumna kompanijna

Rys. 21.

237. Bataljon.

Poczet chorąg-
wianoy.Masa.
„Szyk zbiórki do parady”.

Kolumna czwórkowa: jest szykiem marszowym. Kompanja za kompanją maszerują z odległością 10 kroków. Dca baonu 10 kroków przed czołową kompanją (ew przed muzyką).

Szyk rozwinięty: kompanja obok kompanji z odstępem 10 kroków. Dca baonu 20 kroków przed środkiem baonu. Adjutant o półdługości konia (wzgl. o 1 krok) wtył i w lewo od dcy.

Trębacz 1 krok za adjutantem.

Dcy kompanij przy kompanjach.

238. KOMPANJA KARABIN. MASZYN.

Cechy k. m.

Szybkostrzelność 400—500 strzałów na minutę — wielka celność wskutek stałej podstawy i ryglów; donośność do 4000 m, efekt moralny ognia potężny.

— **K. m.** są najważniejszym narzędziem ogniem piechoty. Zużywają dużo amunicji, przeto zorganizowanie sprawnej jej dostawy bardzo ważne.

— **K. m.** nie mogą prowadzić walki samodzielnej, lecz tylko w ścisłej łączności z piechotą.

— Tylko ogniem bocznym wyzyskujemy w pełni dodatnie właściwości wiązki strzałów **k. m.**

Ogień c. k. m.

239. Techniczne rodzaje ognia.

Ogień zamknięty: gdy chodzi o wielkie skupienie strzałów na bardzo małej przestrzeni, jak: wąskie przejścia, małe cele, wstrzeliwanie się i t. p.

Ogień otwarty: jest zasadniczym typem ognia **k. m.** przeciw celom małym i do ognia bocznego.

Ogień poszerzany: stosujemy przeciw celom większym, do ognia bocznego, ognia w nocy — w mgle — w dymie. Linją celowania wodzi się wówczas od krańca do krańca celu.

Ogień pogłębiany: używa się go wyjątkowo. Stosuje się go w terenie niekorzystnie ukształtowanym dla pogłębienia wiązki rozrzutu, i przy ogniu bocznym dla pogłębienia pola śmierci na dalszych odległościach. Nie używać go przy ogniu przenośnym!

Ogień szeroki: Ogień wyjątkowy, służy do ostrzeliwania skrajów wsi, lasów, tyraljery npla; jest to ogień poszerzany w szerszym zakresie.

Rodzaj i natężenie ognia: zarządza drużynowy. **Krótką serją:** oddanie 10—15 strzałów. **Długą serją:** 25—40 strzałów. **Ogień nieprzerywany:** serją długą ponad 40 strzałów; oddaje się wyjątkowo do ważnych i wielkich celów.

240. Wybór i zajmowanie stanowisk:

Dca kompanji: Stosownie do myśli przewodniej dcy baonu (w natarciu) względnie do ogólnego planu

ognia baonu (w obronie) przydziela względnie rozmieszcza jednostki k. m. **wszerz i wglęb i określa** im zadanie.

Dca plutonu: uwzględniając zadanie, przeprowadza z drużynowymi **zwiady** terenu i położenia i **określa:** miejsce zdjęcia k. m. z wozu, ewent. miejsce złożenia zapasów amun. plutonu — miejsca dla stanowisk ogniowych — dojścia do nich, oraz szczegóły zadań.

Po zajęciu stanowisk upatruje zaraz następne, przez osobistą obserwację albo przez zwiady swego zastępcy.

Dca drużyny: wyszukuje miejsca dla obu k. m. (do 50 m. od siebie oddalone), poczem daje karabinowym znak do zajęcia ich. Upatrzeć zaraz stanowiska dodatkowe oraz następne!

Karabinowy: pozostawisz k. m. z obsługą w **ukryciu**, podsuwa się do miejsca, wskazanego przez drużynowego, **obiera** tam stanowisko ogniowe, poczem daje obsłudze **znak** do zajęcia go.

Stanowisko ogn.: dobierać na punktach górujących nad terenem (ale nie na samych szczytach), **by dozwalało:** prowadzić ogień długo — w całym pasie działania oraz na flanki, nie krępując własnych oddziałów. **Unikać** stanowisk w miejscach zwracających na siebie uwagę.

Stanowisko dodatkowe: Upatrzeć wpobliżu stanowiska zajętego, aby przenieść k. m., gdy npl. uniemożliwie swym ogniem dalsze wykonywanie zadania.

Zmiana stanowiska: Tylko wtedy, gdy: nie pozwala więcej na skuteczne wykonywanie zadania, wskutek zmiany uzyskamy większą skuteczność ogniową i lepiej poprzemy ruch własnych oddziałów, gdy działanie k. m. na innem miejscu okaże się niezbędnem.

Zmiany dokonać możliwie **niepostrzeżenie**, choćby drugą dłuższą. **W obronie**, nawet w najcięższym położeniu musi k. m. **wytrwać** na swoim stanowisku aż do zupełnego wyczerpania amunicji.

241. Taktyczne rodzaje ognia c. k. m.

Ogień bezpośredni.

Stosują k. m. baonów 1-go rzutu we wszystkich warunkach walki, zasadniczo na **odległość 1600 m**, aby:

widoczne cele npla zniszczyć całkowicie — **ogień niszczący**;
uniemożliwić mu działanie ogniem i ruchem — **ogień wiążący**;
niepokoić npla serjami strzałów, oddawanych w coraz to nowe miejsce — **ogień niepokojący**;

zagrozić nplowi przejście przez pewien pas terenu — **ogień zagradzający**;

przeszukać wszelkie zasłony terenowe (zagajniki, zarośla, lany zboża, krzaczki i t. p.), by zadać ukrytemu nplowi straty i zmusić go do otwarcia ognia — **ogień przeszukujący**;

Uwaga: Na odległościach **ponad 1600—2400 m** używa się ognia bezpośredniego **wyjątkowo** do ostrzeliwania ważnych i wielkich celów, jak: kawalerja w szyku kolumnym, artylerja, tabory, zwarte kolumny wojsk, — do flankowania sąsiedniego odcinka, do przeszukiwania terenu w okresie nawiązywania łączności.

242. Rodzaje ognia bezpośredniego.

Ogień przenośny: oddaje się **ponad głowami własnych oddziałów z podstawy ciężkiej, z luf nieużytych i dostatecznie chłodzonych.**

Wiązka strzałów powinna się wznosić **najmniej 15 m**, zaś linje celowania 3 m ponad głowami przestrzeliwanych wojsk.

Pas bezpieczeństwa między oddziałem przestrzeliwanym a miejscem padania pocisków **ma wynosić najmniej 400 m**.

Ogień przez przerwy: stosuje się w terenie płaskim, gdy inaczej strzelać nie można. Baczyc na bezpieczeństwo oddziałów!

Ogień boczny: najkorzystniejszy! Strzela się nim wzdłuż największej głębokości celu. Stanowisko k. m. nie powinno się wznosić więcej niż 1 m ponad teren flankowany, gdyż wtedy pole śmierci jest największe.

Ogień krzyżowy: Powstaje przez wspólne krzyżowanie się ogni bocznych kilku drużyn. Używa się go

dla tworzenia zapory ogniowej na przedpolu lub wewnątrz własnych pozycji.

Warunki: Jak przy ogniu bocznym.

Ogień ześrodkowany: to skupienie ognia kilku drużyn na jeden punkt, jako wzmocnienie ognia na miejscach wielkiego znaczenia taktycznego.

243. Ogień pośredni:

Wykonywa się na odległości do 3500 m. **Zwykłą jednostką** do wykonywania ognia pośredniego jest kompania k. m., zaś **najmniejszą** $\frac{1}{2}$ komp. = 6 k. m.

Poważne zadania taktyczne: wykonuje się kilkoma kompaniami k. m. (baonów odwodowych), a wtedy dcą całego ugrupowania k. m. jest oficer wyznaczony przez wyższe dtwo. **Rozkaz określa:** co ostrzeliwać? Rodzaj ognia? Czas rozpoczęcia i trwania?

Używa się go do ostrzeliwania masowych celów dalekich, najczęściej niewidocznych, przeciw nplowi na przeciwboczach wzgórz, na tyły npla.

Warunki techniczne ognia pośredniego:

1) Każda komp. k. m. powinna mieć co najmniej dwa stanowiska;

2) stanowiska ogniowe w oddaleniu 1500—3500 m od celów; dobrze kryte przed obserwacją z ziemi i powietrza;

3) Bezpieczeństwo — przy strzelaniu ponad głowami.

244. Rodzaje ognia pośredniego:

Ześrodkowany: stosuje się przez skupienie ognia wszystkich k. m. na ważne przedmioty terenowe.

Zaporowy stały: stosuje się dla tworzenia ciągłej zapory przez oddawanie ognia poszerzanych. Przy obu powyższych ogniach wystarczy, jeżeli strzelają jednocześnie tylko pojedyncze k. m. drużyn; gdy jeden zamilknie, drugi rozpoczyna ogień.

Odgradzający: powstaje przez skombinowanie kilku ogni zaporowych celem odgródzenia pewnego skrawka terenu npla.

Niepokojący: oddaje się przez kolejne ostrzeliwanie pewnych punktów w terenie, dla niepokojenia npla.

Szybkość strzelania: Strzelanie **wolne:** 25 strzałów. **Zwykle:** 50 strzałów. **Szybkie:** 200—300 strzałów na każdy k. m. w 1 minucie.

Szybkie strzelanie stosować **bardzo krótko;** po 500 strzałach ogień przerwać dla ochłodzenia lufy. **Lufy nowe!** Po 14.000 strzałów lufa do ognia pośredniego nie nadaje się.

245. Szyki karab. masz.

Objaśnienie znaków przyjętych

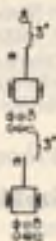
 Dowódca baonu	 Grajek lub goniec
 Adjutant baonu	 Woźnica
 Dowódca komp. k.m.	 C. K. M.
 Dowódca plutonu k.m.	 Wóz 2-kołowy k.m.
 Zastępca d-cy plut. k.m.	 Wóz 2 kołowy amunicyjny
 Drużynowy	 Obsługa k.m. w rzędzie
 Karabinowy	 Obsługa k. m. w dwóchach
 Celowniczy	 Obsługa przed wozem
 Taśmowy	 Obsługa za wozem.
 Amunicyjny	
 Pomocniczy	
 Podoficer d-ca obsługi zapas.	
 Szereg. obsługi zapas.	

Rys. 23.

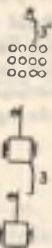
246. Szyki drużyny k. m. ze sprzętem na wozach.

Kolumna
drużynowa.
Zasad. szyk,
zbiórki.

Kol. pojedyncza.

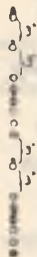

Kol. marszowa.

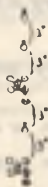
Szyki marszowe.

Rys. 24.

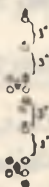
247. Szyki drużyny k. m. ze sprzętem zdjętym.

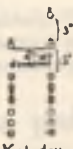
Kol. po-
jedyncza
w rzę-
dach.

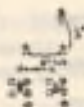
Kol. poj.
w dwój-
kach
przyk.m.
Masima.

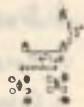
Kol. poj.
w dwój-
kach
przyk.m.
Hotch-
kiesa.

Kol. dru-
żynowa
w rzę-
dach.

Kol. dru-
żynowa
w dwój-
kach
przyk.m.
Masima.

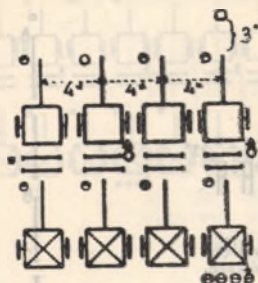

Kol. dru-
żynowa
w dwój-
kach
przyk.m.
Hotch-
kiesa.

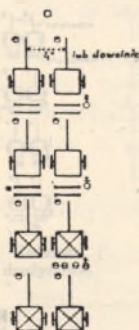
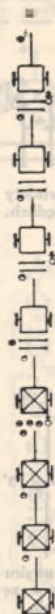
Rys. 25.

Uwaga: Wszystkie szyki drużyny mogą być szykami zbiórki lub marszowymi.

248. Pluton k. m. — szyki ze sprzętem na wozach.

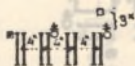
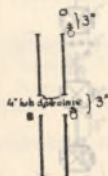
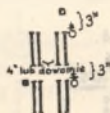
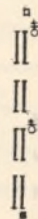

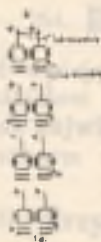
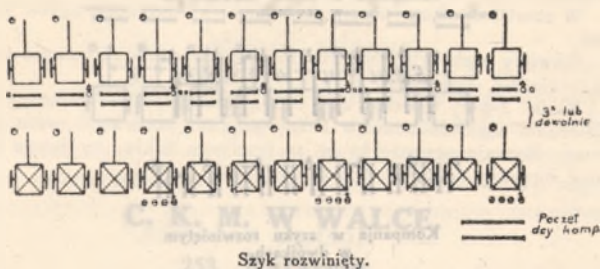
Rozwinięty.

Kolumna dru-
żynowa.Kolumna
pojedyn-
cza.

Rys. 26.

249. Pluton k. m. — szyki ze sprzętem zdjętym.

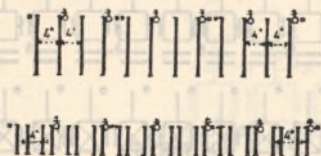
Rozwinięty
w rzędach.Rozwinięty
w dwójkach.Kol. po-
jedyncza
w rzę-
dach.Kolumna dru-
żynowa w rzę-
dach.Kolumna dru-
żynowa
w dwójkach.Kol. po-
jedyncza
w dwó-
jkach.

250. **Kompania k. m. — szyki ze sprzętem na wozach.**Kolumna
drużynowa.Kolumna
poczetowa.

Uwaga: Wozy amunicyjne idą albo za całą kolumną albo za wozami
swych plutonów — zależnie od rozkazu dey kompanji.

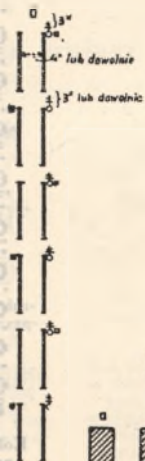
251. Kompanja k. m. — szyki ze sprzętem zdjętym.

Kompanja w szyku rozwiniętym
w rzędach.

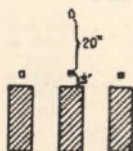
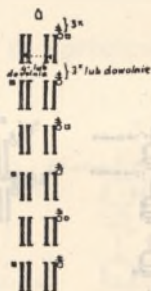

Kompanja w szyku rozwiniętym
w dwójkach.

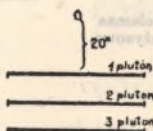
Kolumna druży-
nowa w rzędach.

Kolumna druży-
nowa w dwójkach.

Kolumna
kompanijna.

Kolumna
plutonowa.

252. Ustawienie dla przeglądów, raportów i t. p.

C. K. M. W WALCE.

253. Natarcie.

Zadanie: Popierać ogniem ruch własnej piechoty. Ugrupować k. m. wszerek i wglab! Nie umieszczac ich lekkomyślnie w pierwszej linii. Ostrzeliwać tylko cele ważne i korzystne, o ile możliwości ogniem bocznym.

254. Działanie wstępne.

Rozwinąć umiejętnie całą siłę ogniovą, by nadać własnym oddziałom przednim pozór oddziałów silnych i osiągnąć jak największy sukces początkowy; dlatego przydzielić czasem c. k. m. nawet do plutonu strzel.

255. Przygotowanie natarcia.

Niepokoić npla ogniem pośrednim, przeszkadzać mu dniem i nocą w umocnieniu terenu; ostrzeliwać go silnie w rejonie, na który chcemy nacierać.

256. Wspieranie natarcia.

Ostrzeliwać szczególnie te stanowiska npla, z których przeszkadza posuwaniu się naszych oddziałów,

oraz te miejsca, które stanowią **klucz** jego działania. Odpierać przeciwdzierzenia npla.

W chwili skoków własnych i nplsich oddziałów ogień wzmacniać.

Odwody npla, gotujące się do **przeciwnatarcia**, zmusić do rozproszenia się, **zagrozić** im drogi posuwania się.

K. m. 2-giej i 3-ciej linii mogą dostać rozkaz ochrony flank, wspierania natarcia haonów 1 linii poprzez przerwy 1 rzutu, ponad głowy. **Rozmieszczenie k. m.** w tym celu **takie**, by **łatwo** mogły wziąć bezpośredni udział w walce 1 linii.

257. Rozkaz natarcia.

Prócz punktów z rozkazu dcy bataljonu powinien zawierać: a) **ugrupowanie** komp. k. m., b) **zadanie** plut. (druż.) 1 i 2 linii oraz plut. (druż.) do zadań specjalnych.

Zależenie od potrzeb dodać jeszcze: c) **drogi** dojścia, cele, miejsca przypuszczalnych uderzeń, zatrzymania się na przedmiotach pośrednich — **ponowne** podjęcie posuwania się — godz. rozpoczęcia i zakończenia ognia art. wspier., d) **zarządzenia** co do utrzymania zdobytego terenu, e) **miejsce** i oś marszu dcy komp. k. m., f) **łączność** wewnątrz kompanji: **plutonów** z dcą komp. k. m., **plutonów** z taborę bojowym, **taboru** z dcą komp. k. m., **dalej łączność k. m.** z komp. strzel., **organizacja** przekazywania rozk. i meld., g) **zaopatrzenie** w amun. i żywność, h) **miejsce** punktu opatr. i t. d.

258. Szturm.

Razić ogniem szturmowy odcinek npla, poczem **przenieść w porę ogień** za linję npla, by mu odciąć odwrót i **zagrozić** dojście jego odwodów. **Utrzymanie** zdobytego przez piechotę terenu zapewnić zaporami ogniowemi.

259. Pościg.

Ruch odwrotowy npla wiązać ogniem, by własna piechota mogła go dopaść i zniszczyć. **Dla szybkiego**

posuwania się z oddziałami pościg. umieścić k. m. na zwykłych wozach i ewent. z nich razić npla ogniem.

260. **Odwrót własny.**

Aby umożliwić spokojne wycofanie się własnych oddziałów, **opóźniać** napieranie npla **szeregiem kolejnych uporczywych walk** ogniowych, przesuwanych ku tyłom; **zatrzymać** go jak najdalej. **Eszelonowe** ugrupowanie k. m. w głąb nabiera szczególnego znaczenia.

261. **Obrona.**

Ogólnie: Wykonaniem należycie zorganizowanego planu ognia k. m. złamać natarcie npla i jego poruszenia — o ile możności — już na przedpolu linii głównego oporu.

262. **Linja czuwania.**

Na niej **nie** ustawiać k. m.

263. **Linja głównego oporu.**

Na niej i za nią rozstawić **jak najwięcej** k. m., przyczem tak je w głąb ugrupować, by mogły:

flankować przedpole punktów oporu i przerwy między nimi;
wytworzyć całą sieć ogni zaporowych **przed i wewnątrz** własnych pozycji obronnych, zwłaszcza w pasach słabo objętych ogniem własnej art.;

ześrodkować ogień w każdej chwili i możliwie na każdym miejscu posuwania się npla;

by móc na linii głównego oporu — mimo przewidzianego ognia zaporowego własnej art. — **rozwinąć** najsilniejszy ogień i **złamać** nim wszelkie próby natarcia npla.

264. **Wspieranie przeciwuderzeń.**

Wykonują k. m., umieszczone w tym celu na **flankach** obrony, albo na stanowiskach górujących.

265. Zwalczanie przygotowań npla do natarcia.

Przypada k. m. zgrupowanym w tyle, zapomocą ognia pośredniego. W tym celu przewidzieć ew. stanowiska zapasowe **naprzędzie**; na nie wysuwa się wówczas k. m., a po wykonaniu ognia, ściąga zpowrotem.

266. Ochrona k. m.

Najlepszą ochroną jest staranne maskowanie. Poza tem umieszczać je w sąsiedztwie oddz. strzel.; przy wysuniętych stanowiskach żądać ochrony. **Okopując k. m.**, wpuszczać je głęboko w ziemię. **Schrony** dla obsługi i sprzętu oraz stanowiska dodatkowe przewidzieć.

267. Plan ognia.

Określić zadania główne i dodatkowe dla każdej jednostki k. m. **Wykonać** próbne strzelanie (zmierzch, świt) dla wypróbowania funkcjonowania planu ognia. Patrz punkt 418, 395.

268. Wypad.

C. k. m. grupuje się **wewnątrz** i na **flankach** jednostki wypadowej, tworząc jej **podstawę ogniową**. Przy odczepianiu się jednostki wypadowej od npla, walczą k. m. w oddziałach tylnych pod silną osłoną drużyn strzel., które **na ten czas** przechodzą pod rozkazy dcy k. m.

PLUTON BRONI TOWARZYSZĄCEJ.

269. **Pluton broni towarz.**: nabiera szczególnego znaczenia przy braku art.; zastępuje ją.

Pod względem organiz. wchodzi w skład komp. k. m.

Skład: 1 działko piech. 37 mm i 1 moździerz J. D. (lub Stokesa) albo 2 działka i 2 moździerze.

270. Działko piechoty 37 mm/fr.

Sprzęt i jego ciężar: Lufa z oporopowrotnikiem 40 kg, trójnóg 40 kg, tarcza ochronna 28 kg. Oś z kołami 49 kg lub 52,500 kg.

Jaszczyk amunicyjny pusty waży około 161 kg i zawiera 12 skrzynek amun. po 16 pocisków. Jedna skrzynka pełna (z 16 pocisk.) waży $12\frac{1}{2}$ kg. Skrzynka z narzędziami i częściami zapas. $13\frac{1}{2}$ kg.

Przyrządy celownicze: luneta i przyrząd do strzelania pośredniego.

Donośność: 2400 m. **Precyzyjność:** do 1800 m.

Wysokość toru pocisku w metrach:

odległość	500	1000	1500	1800
wysokość	2,5	12—13,5	29—36	45—59

Szybkostrzelność: do 20 strzałów w 1 minucie.

Pociski.

Pocisk zwykły (z lanego żelaza) z zapalnikiem uderzeniowym. Szybkość początkowa: 402 m. **Ciężar:** około 645 gr.

Pocisk stalowy wz. 916 z zapalnikiem samoczynnym uderzeniowym umieszczonym w głowie pocisku. **Szybkość początkowa:** 367 m. **Ciężar:** około 772 gr.

Pocisk stalowy wz. 916 z zapalnikiem samocz. uderz. umieszczonym w dnie pocisku. **Szybkość początkowa:** 388 m. **Ciężar** około 750 gr.

Zapasy amun. w jaszczu 192 pocisków, w taborze bojowym według dotacji.

Obsługa: 1—6, w braku wystarczy 3 ludzi.

Stanowisko ogniowe: około 200—300 m poza pierwszą linią piech.

Warunki stanowiska jak dla c. k. m.

Zmiana stanowiska: następuje w razie niemożności dalszego wykonywania zadania (wykrycie przez npla). Przesuwa się je wtedy około 150 m na prawo lub lewo w bok, ewent. wprzód, wyjątkowo wtył. W tym celu przewidywać stanowiska dodatkowe i zapasowe.

Ogień.

Celność, ruchliwość i szybkostrzelność broni dozwala na skuteczne ostrzeliwanie grup celów żywych, gniazd k. m. i broni tow., czołgów, samoch. i pociągów panc. na odległości do 1800 m.

Rodzaje ognia:

- a) ogień bezpośredni,
- b) ogień pośredni,
- c) ogień przenośny.

Sposoby wykonania ognia.

I. Ogień bezpośredni:

- a) nastawić bębenek kierunkowy na zero,
- b) nastawić bębenek podniesień na odległość celu,
- c) wycelować przy pomocy mechanizmów kierunkowych,
- d) oddać strzał i zaobserwować miejsce trafienia pocisku,
- e) uwzględnić konieczną poprawkę (na kierunek i odległ.) na właściwych bębenkach przyrządu celowniczego,

II. Ogień pośredni:

- a) obrać cel pomocniczy naturalny lub sztuczny,
- b) ocenić i uwzględnić na bębnieku kierunkowym kąt między celem właściwym a pomocniczym,
- c) nadać podniesienie odpowiadające odległości celu,
- d) wycelować na punkt celowniczy przy pomocy przyrządów kierunkowych,

- e) oddać i zaobserwować strzał,
- f) uwzględnić poprawki na kierunek i odległości jak przy ogniu bezpośrednim.

Uwaga: Przy strzelaniu z ukrycia sprawdzić uprzednio możliwość strzelania z poza zasłony, oznaczając minimum podniesienia dla danego stanowiska następująco:

- a) bębenek kierunku, i podniesień sprowadzić do zera,
- b) uwzględnić na bębenu podniesień odległość działka od zasłony,
- c) wycelować nieco ponad zasłoną w kierunku celu,
- d) przy pomocy samego bębna kierunku. — nie zmieniając położenia lufy — sprowadzić przyrząd celowniczy do poziomu,
- e) **odległość, odczytana na bębnie podniesień, jest tą odległością najmniejszą, na jakiej cel może być z danego stanowiska ostrzelany bez zawadzenia pociskiem o szczytową krawędź osłony.**

III. Ogień przenośny: prowadzi się z uwzględnieniem pasa bezpieczeństwa około 400 m od własnych oddziałów.

W terenie nierównym sprawdza się możliwość strzelania ponad głowy własnych oddziałów następująco:

- a) nastawić bębenek podniesień równą odległości do celu,
- b) wycelować na dany cel,
- c) nastawić bębenek podniesień na odległość równą odległości do oddziałów własnych — nie zmieniając położenia lufy,
- d) jeżeli linia poziomu przyrządu celowniczego przechodzi ponad oddziałami własn., strzał jest możliwy.

271. Moździerz J. D.

Sprzęt: Lufa stalowa, kalib. 744 mm waży 12 kg, łożo z obrotą kątów podniesień (11 kg), płyta podstawowa (25 kg).

Przyrządy celownicze: pion do nadawania kierunku i poziomica do nastawiania na odległość. Do mierzenia odchylen bocznych (poprawek) lunetka mikrometryczna i linijka miernicza.

Donośność: 1030 m.

Tor pocisku: płaski i stromy zależnie od zastoso-

wania kąta wyrzutu. **Szybkostrzelność:** 7—8 strzałów w minucie.

Pociski:

a) pocisk z ładunkiem wybuch. melenit. 900 gr — oznaczony paskiem barwy brązowej,

b) pocisk z ładunkiem wybuch. (900 gr) z paskiem barwy zielonej,

c) pocisk z ładunkiem wybuch. S. (1100 gr) z paskiem barwy czarnej i czerwonej,

d) pocisk z masą dymiącą (fosfor) z paskiem czerwonym.

Zapalniki: P. R. wz. 916 uderz., bez opóźnienia — R. Y. wz. 917 uderz. z opóźnieniem.

Zapas amunicji: na wózku 30 pocisków kompl. — 5 rezerw. Ciężar pocisku 3200 gr.

Obsługa: Jak przy działku piech.

Rodzaje ognia skutecznego:

a) „skokami“ — wprzód i wtył, różnica kątów 1° ,

b) „skokami“ — wszerek (prawo i lewo) o 20 m. ljemów,

c) „skokami“ z „koszeniem“ — przez kombinacje

a) i b),

d) ogień o jednym celowniku.

Rodzaje ognia taktycznego:

a) odgradzający, b) oślepijący, c) niszczący. Strzela się zasadniczo z ukrycia.

272. Tabele kątów podniesień moździerzy. J. D.

Ładunek IV. Strzał płaski.

Odległość w metrach	α wyrzutu	Czas lotu poc. sku w sek.	Odchylenie		
			na wysokość w milimetrach	w kierunku w metrach	boczne w metrach
400	73 ¹ / ₄ °	4.5	5	6	0.5
420	81 ¹ / ₄ °	4.6	5	6	0.5
440	83 ¹ / ₄ °	4.8	5	6	0.5
460	91 ¹ / ₄ °	5	6	6	0.5
480	93 ¹ / ₄ °	5.2	6	6	0.5
500	101 ¹ / ₄ °	5.4	7	6	0.5
520	111 ¹ / ₄ °	5.6	7	6	0.5
540	113 ¹ / ₄ °	5.8	8	6	0.5
560	121 ¹ / ₂ °	6	8	6	0.5
580	131 ¹ / ₄ °	6.2	9	6	0.6
600	14	6.4	9	6	0.5
620	143 ¹ / ₄ °	6.6	10	10	0.5
640	151 ¹ / ₂ °	6.8	10	10	0.5
660	161 ¹ / ₄ °	7.1	10	10	0.5
680	17°	7.4	11	10	0.5
700	173 ¹ / ₄ °	7.7	11	13	1
720	181 ¹ / ₂ °	7.9	12	13	1
740	191 ¹ / ₂ °	8.2	12	13	1
760	201 ¹ / ₂ °	8.5	13	13	1
780	211 ¹ / ₂ °	8.8	13	13	1
800	221 ¹ / ₂ °	8.9	14	17	1
820	231 ¹ / ₂ °	9.4	14	17	1
840	241 ¹ / ₂ °	9.7	15	17	1
860	251 ¹ / ₂ °	10	15	17	1
890	261 ¹ / ₂ °	10.3	16	17	1
900	273 ¹ / ₄ °	10.7	17	21	1
920	29	11.4	19	2	1
940	301 ¹ / ₄ °	11.7	19	21	1
960	311 ¹ / ₄ °	11.9	20	21	1
980	32	12.3	21	21	1
1000	341 ¹ / ₄ °	12.7	22	25	1.5
1020	371 ¹ / ₂ °	13.3	23	25	1.5
1030	40°	14.2	27	29	2

Ładunek IV. Strzał stromy.

Odległość w metrach	α wyrzutu	Czas lotu poc. sku w sek.	Odchylenie		
			na wysokość w milimetrach	w kierunku w metrach	boczne w metrach
580	70°	20.5	118	20	4
600	69 ¹ / ₄ °	20.3	110	20	4
620	68 ¹ / ₂ °	20.1	103	20	4
640	67 ¹ / ₂ °	19.9	97	20	4
660	66 ¹ / ₂ °	19.7	91	20	4
680	65 ¹ / ₂ °	19.5	86	20	4
700	64 ¹ / ₂ °	19.3	81	24	3
720	63 ¹ / ₂ °	19.1	77	24	3
740	62 ¹ / ₂ °	18.9	73	24	3
760	61 ¹ / ₂ °	18.7	69	24	3
780	60 ¹ / ₄ °	18.5	65	25	3
800	59°	18.3	62	28	3
820	57 ¹ / ₄ °	18.1	58	28	3
840	56	17.9	55	29	3
860	55	17.7	52	28	3
880	54	17.4	49	28	3
900	52 ¹ / ₂ °	17.1	46	29	3
920	51°	16.8	43	29	2.5
940	49 ¹ / ₂ °	16.5	40	29	2.5
960	48	16.2	37	29	2.5
980	46 ¹ / ₄ °	15.8	35	29	2.5
1000	44 ¹ / ₂ °	15.4	33	30	2.5
1020	42 ¹ / ₄ °	14.3	30	30	2.5
1030	40	14.2	27	30	2

α wyrzutu podłomu	nachylenia płyty podst. w prawo lub w lewo					
	1°	1 ¹ / ₄ °	2°	2 ¹ / ₂ °	3°	
10°		2	3	5	6	9
20°		3	6	9	13	19
30°		5	10	15	20	31
40°		8	15	22	29	45
50°		11	21	32	42	63
60°		15	31	46	60	82
70°		24	49	73	96	148

Strefa bezpieczeństwa: 350—400 m. Odłamki pocisku są śmiertelne w promieniu 300 m.

Stosowanie ognia:

Do zwalczania celów ukrytych w martwych polach, do niszczenia nplskich gniazd k. m., do neutralizowania szczególnie ważnych punktów ognia i obserwacji npla, do niszczenia przeszkód, przygotowania i wspierania natarcia, do odpięrania przeciwuderzeń, do tworzenia zapór ogniowych.

273. Moździerz Stokesa — wz. 1918:

Dane balistyczne.

Tor: stromy. Donośność: 1920 m. Celność: duża. Szybkość początkowa: zależnie od ładunku od 69 m/sek. do 141,5 m/ sek.

Dane techniczne:

Moździerz składa się:

- 1) z lufy z zamkiem i obrotą — ciężar 21 kg.
- 2) z dwójnogu z kierownicą pionową i poziomą — ciężar 16 kg;

- 3) z płyty podstawowej — ciężar 15,5 kg.

Ciężar całego moździerza wynosi 52,5 kg.

Kaliber: Lufa — 8,13 mm, pocisk 81 mm.

Szybkostrzelność: do 20 strzałów w 1 minucie.

Amunicja:

Pocisk ostry — składa się ze stalowej skorupy, z ładunkiem materiału wybuchowego 650 gr trotylu i zapalnika uderzeniowego bez opóźnienia.

Skorupa — pomalowana na brązowo jest u góry

zakończona nakrętką z uszkiem dla dogodnego wyjmowania pocisku ze skrzynki amunicyjnej.

Ładunek zasadniczy „0” w kartonowej łusce z nasadą mosiężną zawiera 8 gr prochu czarnego.

Ładunek dodatkowy — służy do wzmocnienia ładunku zasadniczego. Wzmocnienie to osiągamy przez dodanie (między brzechwy pocisku) ładunków dodatkowych od 1 do 4; każdy z nich zawiera po 5,4 gr prochu.

Naprzykład:

Ład.	„0”	zawiera	8 gr prochu
„ 1	będzie zawierał:	ład. 0 (8 gr) + 5,4 gr = 13,4 gr	„
„ 2	„	„ 1 (13,4 gr) + 5,4 gr = 18,8 gr	„
„ 3	„	„ 2 (18,8 gr) + 5,4 gr = 24,2 gr	„
„ 4	„	„ 3 (24,2 gr) + 5,4 gr = 29,6 gr	„

Obsługa działonu moździerz:

Składa się:

Z 1 działonowego, który kieruje ogniem moździerza, zarządza poprawki ognia, czuwa nad sprawnym działaniem obsługi moździerza.

Z 1 celowniczego, który ustawia moździerz w kierunku i na wysokość, wykonuje zarządzone poprawki ognia.

Z 1 ładowniczego, który pomaga celowniczemu w ustawieniu moździerza na kierunek, nabija moździerz, przeciera lufę po 8—10 strzałach.

Z 2 amunicyjnych, którzy czyszczą pociski, wkręcają zapalniki i podają przygotowane pociski pomocniczemu.

Z 1 pomocniczego, który wkłada w brzechwy pocisku ładunek i zakręca.

Przy wykonywaniu ruchu działonu ze sprzętem zdjętym z wózka, niosą: celowniczy — lufę, ładowniczy — dwójnogi i wyciory, działonowy — płytę podstawową, amunicyjni — skrzynki amun., pomocniczy — ładunki i zapalniki.

Przyrządy celownicze:

Pion — który służy do nadawania kierunku, i **poziomica** z podziałką do 180°, służąca do nadawania

lufie — stosownie do odległości celu — odpowiedniego podniesienia.

Kierownictwo ogniem:

Polega na:
 wyborze stanowiska ogniowego,
 obiorze elementu strzału,
 obserwacji miejsca padania pocisków i szybkim wprowadzeniu poprawek,
 wyborze trafnego rodzaju strzelania (ognia),
 doborze chwili otwarcia i przerywania ognia oraz jego natężenia.

Tablica poprawek kierunkowych.

Przy kącie podniesienia w stopniach	1 obrót ręczki kierownicy poziomej	Zmiana moździerza łożysko na płycie podstawowej	Zmiana drogi wpływa na miarę podniesienia. Niniejsza tablica dotyczy moździerza, którego obrót znajduje się 23 cm od wylotu lufy.
75—70	20 tys.	320 tys.	
70—65	16 „	250 „	
65—60	12 „	210 „	
60—55	11 „	180 „	
55—50	10 „	160 „	
50—45	9 „	150 „	

Uwaga: Jeżeli np. oddano strzał przy kącie podniesienia 70° i pocisk nie wpadł w cel, lecz o 40 tysięcy. w prawo od celu, wtedy wprowadzić poprawkę do nadanego kierunku o wartość 40 tysięcy. w lewo. Ponieważ przy kącie 70° jeden obrót ręczką kierownicy poziomej = 16 tysięcy., przeto wykonać dwa i pół obrotu aby lufa przesunęła się o 40 tysięcy.

Celowanie z ukrycia (za zasłoną): jest zasadniczym rodzajem celowania z moździerza.

W tym celu:

1. **sprawdzić**, czy styczna do powierzchni lufy przechodzi ponad zastoną; jeżeli nie — strzelać nie można;

2. **nadać** broni kierunek na cel pomocniczy;

3. **ocenić** wartość odchylenia celu pomocniczego od rzeczywistego i odchylenie to wprowadzić jako poprawkę kierunku zasadniczego.

Jeżeli nie znajdziemy naturalnego celu pomocniczego, zastosować tyczki jako sztuczne cele pomocnicze, którymi wytyczamy kierunek celu;

4. **gdy** **moździerz** na kierunek już ustawiony, wtedy nadać mu podniesienie lufy stosownie do: odległości celu — kąta położenia i ładunku, i przejść do wstrzeliwania się.

Rodzaje ognia:

Ogień stały: Kierunek i podniesienie lufy po wstrzelaniu się nie ulegają zmianie. Ogniem stałym tworzy się zaporę ogniową.

Ogień skokami w szereg: Kierunek ulega określonym zmianom zasadniczo o 10 tysięcznych zaś podniesienie lufy nie ulega zmianie,

Ogień skokami w głąb: Kierunek pozostaje ten sam, tylko podniesienie ulega zmianie (w zasadzie co 5 strzałów — o $1\frac{1}{2}$ stopnia).

Ogień wskos: Zmieniają się i kierunek i podniesienie jednocześnie.

Powyższe ognie wykonuje się po uprzednim wstrzelaniu się.

Wstrzeliwanie:

nie używać pocisków o pogiętych brzechwach,

w zależności od ukształtowania terenu, zacząć wstrzeliwania od tej granicy, od której łatwiej jest obserwować padanie pocisków,

przy odległości moździerza mniej niż 300 m od własnych wojsk należy zacząć wstrzeliwanie się od granicy długiej i zmieniając podniesienie o 1° , zbliżać się coraz więcej do celu, dopóki nie otrzymamy dwa strzały krótkie,

przy szybkim wstrzeliwaniu się do celów znikających, ujmować cel zależnie od czasu w widły wielkości 6 do 12 stopni,

strzelać ogniem skutecznym, zaczynając od kąta najkrótszego, zmieniać kąt podniesienia o 1 stopień, dopóki nie przekroczy się wyraźnie granicy.

Rozkaz ogniowy — powinien zawierać:

Do ognia stałego — cel, kąt, rodzaj ładunku, ilość pocisków, hasło do rozpoczęcia ognia.

Do ognia skokami wstecz — cel, kąt, rodzaj ładunku, ilość pocisków, ilość i jakość skoków (np. 3 kroki w prawo, co jeden obrót, 1 pocisk), hasło do wykonania ognia.

Do ognia skokami wstecz — cel, kąt, rodzaj ładunku, jakość skoków (np. 3 skoki wstecz, co 1 stopień 1 pocisk), hasło do rozpoczęcia ognia. W tym wypadku krótką granicą będzie kąt, od którego rozpocznie się strzelanie.

274. Tablice strzelnicze.

Pocisk wz. 24. — Ładunek Nr. 0.

Odległość do celu w m	Kąt podniesienia w stopniach	Kąt upadku	Czas przelotu pocisku w sek.
200	$74\frac{3}{4}$	$75\frac{1}{4}$	13,6
260	$73\frac{1}{4}$	$73\frac{3}{4}$	13,5
280	$71\frac{3}{4}$	$72\frac{1}{4}$	13,4
300	70	70	13,3
320	$68\frac{1}{2}$	$69\frac{1}{4}$	13,2
340	$66\frac{3}{4}$	$67\frac{1}{2}$	13,0
360	65	$65\frac{3}{4}$	12,8
380	63	$63\frac{1}{2}$	12,6
400	$60\frac{3}{4}$	$61\frac{1}{2}$	12,3
420	58	$69\frac{1}{4}$	12,1
440	55	56	11,6
460	$50\frac{3}{4}$	$51\frac{3}{4}$	10,9
480	43	44	9,6

275. **Pocisk wz. 25. — Ładunek Nr. „1”.**

Odległość do celu w m	Kąt podniesienia w stopniach	Kąt upadku	Czas przelotu pocisku w sek.
400	$75\frac{1}{4}$	76	18,0
420	$74\frac{1}{2}$	$75\frac{1}{4}$	17,9
440	$73\frac{3}{4}$	$74\frac{1}{2}$	17,8
460	$72\frac{3}{4}$	$73\frac{3}{4}$	17,7
480	72	73	17,6
500	71	72	17,5
520	70	$71\frac{1}{4}$	17,3
540	$69\frac{1}{4}$	$70\frac{1}{2}$	17,2
560	$68\frac{1}{4}$	$69\frac{1}{2}$	17,1
580	$67\frac{1}{4}$	$68\frac{1}{2}$	17,0
600	66	$67\frac{1}{2}$	16,8
620	65	$66\frac{1}{2}$	16,7
640	64	$65\frac{1}{2}$	16,5
660	$62\frac{3}{4}$	$64\frac{1}{4}$	16,3
680	$61\frac{1}{2}$	63	16,1
700	60	$61\frac{1}{2}$	15,9
720	$58\frac{3}{4}$	$60\frac{1}{4}$	15,7
740	57	$58\frac{1}{2}$	15,5
760	55	$56\frac{3}{4}$	15,1
780	$52\frac{3}{4}$	$54\frac{3}{4}$	14,7
800	$49\frac{1}{2}$	$50\frac{1}{4}$	14,1
810	$42\frac{1}{2}$	$44\frac{1}{4}$	13,5

276. **Pocisk wz. 25. — Ładunek „2”.**

Szybkość początkowa 113 m.

Odległość	Kąt rzutu	Kąt upadku	Czas przelotu
580	$75\frac{1}{2}$	$76\frac{3}{4}$	21,7
600	$74\frac{3}{4}$	$76\frac{1}{4}$	21,7
620	$74\frac{1}{4}$	$75\frac{2}{4}$	21,6
640	$73\frac{3}{4}$	$75\frac{1}{4}$	21,6
660	$73\frac{1}{4}$	$74\frac{3}{4}$	21,5

Odległość	Kąt rzutu	Kąt upadku	Czas przelotu
680	$72\frac{1}{3}$	$74\frac{1}{4}$	21,4
700	72	$73\frac{1}{2}$	21,4
720	$71\frac{1}{4}$	73	21,3
740	$70\frac{3}{4}$	$72\frac{1}{2}$	21,2
760	70	$71\frac{3}{4}$	21,1
780	$69\frac{1}{2}$	$71\frac{1}{4}$	21,1
800	$68\frac{3}{4}$	$70\frac{3}{4}$	21,0
820	$68\frac{1}{4}$	70	20,9
840	$67\frac{1}{2}$	$69\frac{1}{2}$	20,8
860	$66\frac{3}{4}$	$68\frac{3}{4}$	20,6
880	66	68	20,5
900	$65\frac{1}{4}$	$67\frac{1}{2}$	20,4
920	$64\frac{1}{2}$	$66\frac{3}{4}$	20,3
940	$63\frac{3}{4}$	66	20,2
960	63	$65\frac{1}{4}$	20,0
980	62	$64\frac{1}{2}$	19,8
1000	$61\frac{1}{2}$	$63\frac{1}{2}$	19,7
1020	$60\frac{1}{4}$	$62\frac{3}{4}$	19,5
1040	$59\frac{1}{4}$	$61\frac{3}{4}$	19,3
1060	$58\frac{1}{4}$	$60\frac{3}{4}$	19,1
1080	57	$59\frac{1}{2}$	18,9
1100	$56\frac{1}{4}$	$58\frac{1}{2}$	18,7
1120	$54\frac{1}{2}$	57	18,3
1140	53	$53\frac{3}{4}$	17,9
1160	51	$53\frac{1}{4}$	17,5
1180	$48\frac{1}{4}$	51	16,8
1190	44	$46\frac{3}{4}$	15,6

277. Pocisk wz. 25. — Ładunek „34”.

Szybkość początkowa 131 m.

Odległość	Kąt rzutu	Kąt upadku	Czas przelotu
780	75	$76\frac{1}{4}$	25,0
800	$74\frac{1}{2}$	76	25,0

Odległość	Kąt rzutu	Kąt upadku	Czas przelotu
820	74	$75\frac{1}{2}$	24,9
840	$73\frac{3}{4}$	$75\frac{1}{4}$	24,9
860	$73\frac{1}{4}$	75	24,8
880	$72\frac{3}{4}$	$74\frac{1}{2}$	24,8
900	$72\frac{1}{4}$	74	24,7
920	$71\frac{3}{4}$	$73\frac{3}{4}$	24,6
940	$71\frac{1}{4}$	$73\frac{1}{4}$	24,6
960	71	73	24,6
980	$70\frac{1}{2}$	$72\frac{1}{2}$	24,5
1000	70	72	24,4
1020	$69\frac{1}{2}$	$71\frac{1}{2}$	24,3
1040	69	$71\frac{1}{4}$	24,2
1060	$68\frac{1}{2}$	$70\frac{3}{4}$	24,1
1080	68	$70\frac{1}{4}$	24,0
1100	$67\frac{1}{4}$	$69\frac{3}{4}$	23,9
1120	$66\frac{3}{4}$	$69\frac{1}{4}$	23,8
1140	$66\frac{1}{4}$	$68\frac{3}{4}$	23,7
1160	$65\frac{3}{4}$	$68\frac{1}{4}$	23,6
1180	$65\frac{1}{4}$	$67\frac{1}{2}$	23,5
1200	$65\frac{1}{2}$	67	23,4
1220	64	$66\frac{1}{2}$	23,3
1240	$63\frac{1}{4}$	66	23,1
1260	$62\frac{3}{4}$	$65\frac{1}{2}$	23,0
1280	62	$64\frac{3}{4}$	22,8
1300	$61\frac{1}{4}$	$64\frac{1}{4}$	22,7
1320	$60\frac{3}{4}$	$63\frac{1}{2}$	22,5
1340	60	$62\frac{3}{4}$	22,4
1360	$59\frac{1}{4}$	$62\frac{1}{4}$	22,2
1380	$58\frac{1}{4}$	$61\frac{1}{4}$	22,0
1400	$57\frac{1}{2}$	$60\frac{1}{2}$	21,8
1420	$56\frac{1}{2}$	$59\frac{3}{4}$	21,6
1440	$55\frac{1}{2}$	$58\frac{3}{4}$	21,3
1460	$54\frac{1}{2}$	$57\frac{3}{4}$	21,1
1480	$53\frac{1}{4}$	$56\frac{1}{2}$	20,8

Odległość	Kąt rzutu	Kąt upadku	Czas przelotu
1500	52	55 $\frac{1}{4}$	20,4
1520	50 $\frac{1}{2}$	53 $\frac{1}{2}$	20,0
1540	48 $\frac{1}{2}$	51 $\frac{1}{2}$	19,3
1550	44	47	17,9

278. Pocisk wz. 25. — Ładunek „4”.

Szybkość początkowa 141,6 m.

Odległość	Kąt rzutu	Kąt upadku	Czas przelotu
920	75 $\frac{1}{2}$	77 $\frac{1}{2}$	27,7
940	75	77	27,7
960	74 $\frac{3}{4}$	76 $\frac{3}{4}$	27,6
980	74 $\frac{1}{4}$	76 $\frac{1}{2}$	27,6
1000	74	76 $\frac{1}{4}$	27,6
1020	73 $\frac{1}{4}$	75 $\frac{3}{4}$	27,5
1040	73 $\frac{1}{4}$	75 $\frac{1}{2}$	27,5
1060	73	75 $\frac{1}{4}$	27,4
1080	72 $\frac{1}{2}$	74 $\frac{3}{4}$	27,3
1100	72 $\frac{1}{4}$	74 $\frac{1}{2}$	27,3
1120	71 $\frac{3}{4}$	74 $\frac{1}{4}$	27,2
1140	71 $\frac{1}{2}$	73 $\frac{3}{4}$	27,2
1160	71	73 $\frac{1}{2}$	27,1
1180	70 $\frac{1}{2}$	73 $\frac{1}{4}$	27,0
1200	70 $\frac{1}{4}$	72 $\frac{3}{4}$	27,0
1220	69 $\frac{3}{4}$	72 $\frac{1}{2}$	26,9
1240	69 $\frac{1}{2}$	72	26,9
1260	69	71 $\frac{3}{4}$	26,8
1280	68 $\frac{1}{2}$	71 $\frac{1}{2}$	26,7
1300	68 $\frac{1}{4}$	71	26,6
1320	67 $\frac{3}{4}$	70 $\frac{1}{2}$	26,5
1340	67 $\frac{1}{2}$	70	26,4
1360	66 $\frac{3}{4}$	69 $\frac{3}{4}$	26,3
1380	66 $\frac{1}{2}$	68 $\frac{1}{4}$	26,3
1400	66	68 $\frac{3}{4}$	26,2
1420	65 $\frac{1}{2}$	68 $\frac{1}{2}$	26,1

Odległość	Kąt rzutu	Kąt upadku	Czas przelotu
1440	65	68	26,0
1460	64 $\frac{1}{2}$	67 $\frac{1}{2}$	25,9
1480	64	67 $\frac{1}{4}$	25,8
1500	63 $\frac{1}{2}$	66 $\frac{3}{4}$	25,7
1520	63	66 $\frac{1}{4}$	25,6
1540	62 $\frac{1}{2}$	65 $\frac{3}{4}$	25,4
1560	61 $\frac{3}{4}$	65 $\frac{1}{4}$	25,2
1580	61 $\frac{1}{4}$	64 $\frac{3}{4}$	25,1
1600	60 $\frac{3}{4}$	64 $\frac{1}{4}$	25,0
1620	60	63 $\frac{3}{4}$	24,8
1640	59 $\frac{1}{2}$	63	24,7
1660	59	62 $\frac{1}{2}$	24,6
1680	58 $\frac{1}{4}$	61 $\frac{3}{4}$	24,4
1700	57 $\frac{1}{2}$	61 $\frac{1}{4}$	24,2
1720	56 $\frac{3}{4}$	60 $\frac{1}{2}$	24,0
1740	56	59 $\frac{3}{4}$	23,8
1760	55 $\frac{1}{4}$	59	23,5
1780	54 $\frac{1}{2}$	58 $\frac{1}{4}$	23,2
1800	53 $\frac{1}{4}$	57 $\frac{1}{4}$	23,0
1820	52 $\frac{1}{4}$	56 $\frac{1}{4}$	22,6
1840	51	55	22,3
1860	49 $\frac{1}{4}$	53 $\frac{1}{4}$	21,8
1880	47 $\frac{1}{4}$	51 $\frac{1}{4}$	21,1
1900	44	48	19,9

279. Zamiana tysięcznych na stopnie.

Tysięczne	Stopnie	Tysięczne	Stopnie	Tysięczne	Stopnie	Tysięczne	Stopnie
5	$\frac{1}{2}$	55	3	105	6	155	8 $\frac{3}{4}$
10	$\frac{1}{4}$	60	3 $\frac{1}{4}$	110	6 $\frac{1}{4}$	160	9
15	$\frac{3}{8}$	65	3 $\frac{3}{4}$	115	6 $\frac{1}{2}$	165	9 $\frac{1}{4}$
20	1	70	4	120	6 $\frac{3}{4}$	170	9 $\frac{1}{2}$
25	1 $\frac{1}{2}$	75	4 $\frac{1}{4}$	125	7	175	9 $\frac{3}{4}$
30	1 $\frac{3}{4}$	80	4 $\frac{1}{2}$	130	7 $\frac{1}{4}$	180	10 $\frac{1}{4}$
35	2	85	4 $\frac{3}{4}$	135	7 $\frac{1}{2}$	185	10 $\frac{1}{2}$
40	2 $\frac{1}{4}$	90	5	140	7 $\frac{3}{4}$	190	10 $\frac{3}{4}$
45	2 $\frac{1}{2}$	95	5 $\frac{1}{4}$	145	8 $\frac{1}{4}$	195	11
50	2 $\frac{3}{4}$	100	5 $\frac{1}{2}$	150	8 $\frac{1}{2}$	200	11 $\frac{1}{4}$

280. CZOŁGI.

Organizacja. W czasie pokojowym, czołgi zorganizowane są w pulki, w czasie wojennym w baony.

Pułk czołgów: patrz pkt 1136.

Komp. czołgów — (org. woj.) składa się:

z dcy komp. z czołgiem dcy,

drużyny dcy z czołgiem radio,

z 3 plutonów czołgów,

z 1 plutonu transportowo-reperacyjnego.

Pluton czołgów — składa się:

z dcy plutonu = 1 czołg dcy,

z 2 sekcij czołgów po 2 czołgi . . = 4 czołgi.

Pluton transportowo-reperacyjny składa się:

a) z sekcji transportowej — 5 czołg. — 1 sam. osob.,
2 sam. cięż., 1 sam. półcięż., 1 sam. traktor kołowy,
2 przyczepki samochodowe,

b) z sekcji warsztatowej 1 samochód warszt.

281. **Uzbrojenie komp. czołgów:** 14 czołgów z działkiem
8 „ z c. k. m.

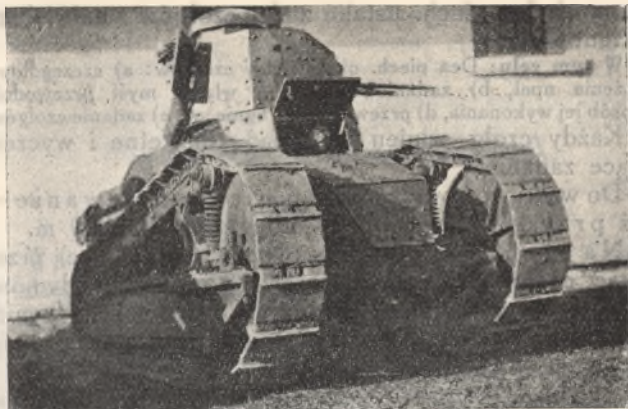
282. **Typy czołgów:**

a) lekki (Renaulta) nadaje się do walki ruchowej
i natarć na słabo umocnioną pozycję,

b) ciężki (typ V lub VIII) nadaje się do natarć
na silnie umocnioną pozycję.

283. Czołg Renaulta.

Ciężar: 7 tonn. **Uzbrojenie:** 1 c. k. m. lub działko 37 mm.
Obsługa: 2 ludzi. **Opancerzenie:** zakryte, chroni przed pociskami

Rys. 31.

kb. i k. m. oraz odłamkami pocisków art. **Szybkość posuwania się:** 3—5 km na godzinę w natarciu 1—3 km. **Zapasy paliwa na czołgu:** 6-godzinny.

Czołg przechodzi przez: wodę 70 cm głęb., rowy 1,5 m szer. i mniej niż 1 m głęb., przez wszelkie pasma drutów kolczast., łamie drzewa grubości 20 cm, burzy mur do 2 cegieł grubości, pełza na pochyłości do 45°, niszczy gniazda k. m. i daszki schronów.

Przeszkodami są: teren bagnisty lub głęboko piaszczysty, ponad 70 cm głębokie wody, wysokopiennie lasy, rowy ponad 3 m szerokie i 2 głębokie, groble, oraz przeszkody sztuczne jak maskowane pułapki, parkany przeciwczołgowe, pola minowe i t. p.

284. **Zasady użycia czołgów.**

Jeśli przeciwnik stawia opór, czołgi torują piechocie drogę do zamierzonych celów; zajęcie i utrzymanie zdobytego terenu, należy jednak wyłącznie do piechoty.

Czołgi działają tylko w najściślejszej łączności z piechotą. Wzajemne współdziałanie czołgów, piech. i ognia

art. musi dca piech. ustalić z dcą czołgów z największą dokładnością.

W tym celu: Dca piech. określa dcy czołgów: a) szczegółowe położenie npla, b) zadanie baonu, c) własną myśl przewodnią i sposób jej wykonania, d) przewidywane ognie art. e) zadanie czołgów.

Każdy czołg winien otrzymać konkretne i wyczerpujące zadanie.

Do walki wprowadzać czołgi niespodziewanie — tuż przed szturmem, z odległości 50—200 m.

Na stanowisko wyjściowe (wypadowe) przesuwać czołgi pod osłoną terenu, nocy, mgły, dymów.

Turkot i zgrzytanie czołgów maskować (tłumić) hukiem ognia art., miotaczy min i warczeniem śmigłatających samolotów.

Stanowisko wyjściowe winno: być starannie zamaskowane, w pobliżu linii bojowej, mieć dogodne wyjście dla nagłego wyruszenia czołgów, zajęte najmniej 2 godziny przed natarciem.

Pluton czołgów nie można rozdzielać; jest on zasadniczą jednostką bojową czołgów, przydzielaną do baonu w natarciu.

Czołgi przydzielone do natarcia podlegają dcy natarcia.

Skuteczny wpływ ogniowy czołga na npla sięga tylko do 200 m w promieniu czołga.

Pole widzenia obsługi czołga jest małe. Jej słuch przygłusza szum i zgrzyt mechanizmu czołgowego, przeto winna piechota wskazywać czołgom nplsie ogniska oporu zapomocą umówionych znaków.

Czołg działa swą siłą miażdzącą oraz ogniem.

Czołgi wyruszają do natarcia w odstępach 50 m obok siebie, a 100—200 przed lub za piechotą.

Teren pola walki czołgów musi być szczegółowo rozpoznany.

Po wykonaniu zadania, lub gdy paliwo ma się ku końcowi, należy czołgi zwolnić.

285. WALKA ZACZEPNA.

OGÓLNE.

Zwycięstwo w walce daje tylko natarcie z niepokonaną chęcią starcia się pierś o pierś z wrogiem.

286. **Zwiady bojowe:** Dla uzyskania jak najwięcej wiadomości o położeniu npla, niezależnie od rozpoznania, zarządzonego przez przełożonego — przeprowadza dca każdego oddziału 1-szej linji w swoim pasie działania zwiady bojowe; zwiady te prowadzić bez przerwy w każdej fazie walki. Wyniki meldować przełożonemu.

287. **Okres zbliżania się:** Od chwili wejścia w ogień artylerji nieprzyjaciela i jego lotnictwa do czasu zajęcia pierwszych stanowisk ogniowych i wszczęcia walki ogniowej z nieprzyjacielem piechota musi przejść okres żmudnego posuwania się naprzelaj; okres ten, — to okres zbliżania się.

288. **Szyki luźne:** Oddziały zwarte przyjmują wtedy na rozkaz dowódców szyki luźne, rozcłonkowując się wszecz i w głąb, gdyż szyki luźne chronią je przed zbyt niemi stratami, umożliwiają elastyczne wyzyskanie terenu i wymijanie ostrzeliwanych (zagazowanych) przestrzeni oraz pozwalają na użycie własnych narzędzi ogniowych w różnych kierunkach.

Szyki luźne przyjmuje się też wtedy, gdy posuwamy się w sferze, zagrożonej przez poważniejsze siły kawalerji npla.

Stopień rozdrobnienia oddziałów w szyki

luźne zależny jest od skuteczności nieprzyjacielskiego ognia, właściwości terenu wreszcie od tej okoliczności, czy dany oddział jest czołowym, czy w dalszym rzucie, w związku, czy samodzielny.

Ugrupowanie zarządzają dowódcy na podstawie rozkazu, wiadomości o nplu, terenu, zadania i własnego zamiaru.

289. Szyk bojowy: Gdy daje się odczuć ogień nieprzyjacielskiej piechoty, oddziały przechodzą w szyk bojowy, składający się z linii ognia (rzut walczący) i tylnych linii wzgl. rzutów ugrupowania w głąb.

Drużyny oddziałów czołowych, rozsypane w tyraljery, podsuwają się bez przerwy skokami jak najbliżej nieprzyjaciela, a gdy dalszy ruch bez użycia ognia własnego już niemożliwy, zajmują pierwsze stanowiska ogniowe; z tą chwilą zaczyna się właściwe natarcie.

290. Natarcie właściwe zaczyna się z chwilą rozpoczęcia ognia własnej piechoty z pierwszych stanowisk ogniowych; odtąd działalność nacierającej piechoty musi znaleźć wyraz w nieustannem napieraniu na nieprzyjaciela zapomocą kombinacji ruchu z ogniem, aby wywalczyć przewagę ogniową, dotrzeć do stanowisk nieprzyjaciela, zdobyć je i utrzymać.

Skoki drużyn: Zależnie od odległości od nieprzyjaciela i skuteczności jego ognia, oraz terenu, ruch naprzód w natarciu odbywa się od osłony do osłony skokami całych drużyn, sekcij, dwójkami lub pojedynczymi tyraljerami (pełzaniem) pod osłoną ognia.

Gdy jedni wykonali skok i zajęwszy stanowisko ogniowe, otworzyli ogień, drudzy, pozostali w tyle, przechodzą teraz do skoku pod ochroną ognia pierwszych.

W ten sposób, wspierając się wzajemnie — wszystkie części jednostek natarcia dążą do szybkiego kolejnego

zdobywania nakazanych celów — względnie przedmiotów natarcia.

291. **Ogień grenadjerów:** Grenadjerzy powinni — o ile możliwości — bez strzału dotrzeć jak najbliżej nieprzyjaciela, gdyż wtedy dopiero ogień ich będzie miał zniszczenie, a w ostatecznym momencie, w którym chodzi o przewagę ogniową nad nplem, nie zabraknie im amunicji.

292. **Manewr:** Gdy pewnego środowiska nieprzyjacielskiego ognia nie możemy zwalczyć przewagą ogniową wprost, wtedy wiążemy npla ogniem częścią sił z frontu, drugą częścią wykonujemy manewr.

Manewr jest to ruch, zmierzający do zagrożenia nieprzyjacielowi flanki i tyłów; samo ukazanie się na jego flance lub tyłach wprawia go w zamieszanie, łamie pośrednio lub bezpośrednio jego opór i zmusza do wycofania się.

Ogień flankowy jest najskuteczniejszy.

293. **Obserwacja pola walki:** Jest obowiązkiem wszystkich niższych dców od dcy drużyny wgórę, bezustannie obserwować pole walki swego oddziału i sąsiadów, aby — dostrzegłszy te środowiska nieprzyjacielskiego ognia, które szczególnie wstrzymują lub utrudniają posuwanie się natarcia — zarządzić natychmiastowe zasypywanie ich silnym ogniem (art., broń specj., c. k. m., r. k. m., garłacze).

294. **Wykorzystanie ognia do ruchu:** Czas trwania ognia w ogólności, a specjalnie przygotowawczego i towarzyszącego własnej art. i c. k. m., należy w całej pełni — od chwili otwarcia go aż do przerwania — wyzyskać do szybkiego ruchu naprzód; czekanie aż ogień zamilknie, mija się z celem ognia.

295. **Stosunek dowództw piech.** (do pułku włącz.) do artylerji.

Artylerja tow. podlega pod każdym względem dcy oddziału piech., do którego jest przydzielona.

Art., oddana do bezpośredniego rozporządzenia dcy oddziału piechoty, podlega dcy piechoty tylko taktycznie; sposób wykonania zadania (które określa dca piech.) należy wyłącznie do dcy art.

Art. bezpośr. wsparcia: podlega wprost dcy art. Piechota, z którą art. pozostaje w ciągłej łączności, przekazuje jej tylko swe potrzeby i żądania.

296. PUŁK W WALCE ZACZEPNEJ.

Zasadnicze obowiązki dowódcy pułku w walce.

Pełna inicjatywa! Ciągły wpływ osobisty tam, gdzie sytuacja jest bardzo ciężka. Udzielanie pomocy baonom zapomocą wskazówek, rozkazów, manewrów ogniowych i odwodów.

Wpływem swoim nie krępować jednak inicjatywy i samodzielności podwładnych dowódców w ramach określonych im zadań.

Wniknąć w otrzymane zadanie, powziąć myśl przewodnią działania i zaznajomić z nią — co do sposobu przeprowadzenia walki — dowódców jednostek organizacyjnych oraz przydzielonych (art., czołgi i t. p.), aby nawet w braku dalszych rozkazów mogli rozwinąć własną inicjatywę i działać w myśl zamiarów dcy pułku.

Działania pułku ubezpieczyć. Położenie nieprzyjaciela bez przerwy rozpoznawać.

Sledzić przebieg walki z dobrego punktu obserwacyjnego, aby wyzyskać pomyślne jej okresy i utrwalić osiągnięte sukcesy, względnie, dostrzegłszy wporę momenty krytyczne, użyć celowo środków zapobiegawczych (ogień — odwód).

Dążyć do największego sukcesu przy najmniejszych stratach własnych.

297. Okres zbliżania się.

Patrz pkt. 287, 289.

Rozkaz do zbliżania: Winien zawierać 1) położenie i zamiar ogólny, 2) ugrupowanie, baon kierunkowy lub kierunki dla poszczególnych baonów — odstępy i odległości tylnych rzutów od pierwszego, 3) sposób wykonania ruchu, 4) ubezpieczenie i rozpoznanie, 5) zadanie przydzielonej artylerji i czołgów, 6) zarządzenia dotyczące obrony przeciwlotniczej, 7) miejsce dowódcy, 8) zarządzenia dotyczące łączności i styczności.

298. **Szyk luźny:** Nie dopuścić nigdy, by baony dostały się w sztykach zwartych w ogień artylerji i silnego lotnictwa nieprzyjaciela! W tym celu już na dalekich odległościach rozczłonkować pułk na rozporządzalnych drogach **wszecz i w głąb**, a później — schodząc z dróg — przejść w sztyk luźny.

Ugrupowanie: Jeden baon w 1. rzucie, dwa baony w 2. rzucie lub odwrotnie — albo w trzech rzutach schodami w prawo, w lewo lub obustronnie, zależnie od zadania, terenu, ognia nieprzyjaciela i możliwości jego zachowania się.

299. **Wykonanie ruchu:** Gdy nieprzyjaciel do obrony przygotowany, posuwać się długimi skokami na kolejne przedmioty terenu. Kontrolować kierunek, nakazane ugrupowanie, odstępy i odległości; zarządzić ewentualnie potrzebne zmiany.

Gdy nieprzyjaciel jest również w ruchu, wtedy posuwać się szybko i stanowczo, aby utrzymać inicjatywę w swem ręku.

Artylerja: Posuwa się ze stanowiska na stanowisko skokami, uzgodnionemi z ruchem piechoty, gotowa do wsparcia jej ogniem. Utrzymać łączność z piechotą. W braku artylerji: Zastąpić ją bronią towarzyszącą i c. k. m.

300. **Obrona przeciwlotnicza:** Dla zwalczania nieprzy-

jacielskich plutonów wyznaczyć jednostki k. m. dla całego ugrupowania pułku albo nakazać baonom zorganizowanie obrony przeciwlotn. we własnym zakresie. 1. rzut ugrupowania winien zachować swoje k. m. tylko dla potrzeb walki na ziemi.

301. Walka straży przedniej: Walcząc, straż przednia wnika głęboko w czołowe ugrupowanie nieprzyjaciela, zmuszając go do pokazania sił głównych, opanowuje względnie zdobywa szybko i energicznie te punkty terenowe, które potrzebne będą do rozwinięcia sił głównych, oraz punkty obserwacyjne dla współdziałania artylerji.

Siły główne: Po ustaleniu (na mocy wyniku walk wstępnych straży przedniej) myśli przewodniej działania wprowadzić i ugrupować siły główne do natarcia. Ugrupowania dokonać w takim rejonie wyjściowym, by zapewnił obserwację własną i dał możliwość ukrytego zgrupowania się przed obserwacją nieprzyjaciela. W tym celu wyzyskać zasłony terenowe, środki dymorodne, oślepić punkty obserwacyjne nieprzyjaciela.

W bitwie spotkaniowej decydować szybko i śmiało bez czekania na szczegółowe wyniki walk wstępnych straży przedniej; chodzi o zysk na czasie i narzucenie nieprzyjacielowi własnej inicjatywy. Zachować wtedy więcej sił w odwodzie.

Jeśli pułk stanowi straż przednią dywizji, wtedy jemu w całości przypada zadanie i cel walki straży przedniej.

302. Natarcie.

Patrz pkt. 290.

Myśl przewodnia natarcia: Ustalić ją na podstawie:

- 1) otrzymanego zadania, idąc za myślą przewodnią przełożonego,
- 2) położenia własnego, wywołanego działaniem w okresie zbliżania się,

3) wiadomości o nieprzyjacielu i możliwości jego przeciwdziałania,

4) właściwości terenu.

Gdzie natarcie główne? (Na ten odcinek frontu nieprzyjaciela, którego zdobycie może sparaliżować akcję jego sąsiednich odcinków, albo tam, gdzie nieprzyjaciel nie może rozwinąć więcej środków niż ja).

Natarcie (a) pomocnicze? (na tę część frontu nieprzyjaciela, na której działając siłami mniejszymi, ułatwić sobie przeprowadzenie natarcia głównego.)

Jaki rozkład sił? — pasy działania? — rozkład ognia? — gdzie miejsce i jakie ugrupowanie odwodu?

Uwaga. Tu wyrazi się zamierzony manewr przez połączenie natarcia czołowego z natarciem bocznym lub oskrzydłującym — albo natarcia czołowego z dwoma natarciami czołowymi lub oskrzydłującymi — albo dwóch natarć bocznych lub oskrzydłujących przy uchronnem zachowaniu się środka.

Wykonanie manewru przypadnie często odwodom dcy pułku.

303. Odwód: Zachować go sobie w każdym położeniu, by móc wpływać na przebieg walki. Utrzymać go w rękach jak najdłużej; użycie rozważyć. Nie wprowadzać małemi częściami. W chwilach jednak krytycznych, gdy nieprzyjaciel bierze górę lub nadarzy się sposobność zadania mu ostatecznego ciosu, rzucić bez wahania cały odwód do walki.

Unikać pomieszania związków. Wyznaczyć miejsce, kierunek posuwania i ewentualne ugrupowanie odwodu. Gdy odwód zużyty, wyzyskać każdą sposobność, by go na nowo utworzyć.

304. Rozkaz do natarcia: Winien zawierać:

1) Wiadomości o położeniu własnem i nieprzyjacielu.

2) Zadanie lub zamiar dywizji.

3) Zadanie pułku i sąsiednich jednostek — granice pasa działania.

4) Myśl przewodnia wzgl. zamiar dcy pułku.

5) Sposób wykonania zamiaru:

ugrupowanie pułku do natarcia — dowódcy natarć — wyposażenie baonów w środki walki — zadanie, pas działania pułku i dla baonów, kierunek — cele (przedmioty) natarć i ich kolejność — prze-

widywane działanie po osiągnięciu poszczególnych celów natarcia, — przewidywane zatrzymania i dalszy ciąg akcji,

zadanie dla dodatkowych c. k. m. — broni specj.,

zadanie dla artylerji bezpośredniego wsparcia,

zadanie dla artylerji towarzyszącej,

rozdział i zadanie czołgów,

zarządzenia dotyczące zajęcia i urządzenia zdobytego terenu,

zarządzenia dotyczące zabezpieczenia boków,

zadania dla plutonu pionierów i ewent. przydzielonych sap.,

łączność: w obrębie pułku — z sąsiadami — z przełożonym — kolejne stanowiska dcy pułku. Łączność z artylerją i samolotem piechoty — znaki omówione.

6) Zarządzenia administracyjne:

zarządzenia dotyczące służby sanitarnej i ewakuacji,

kolejne stanowiska taboru bojowego i pułkowego,

czas rozpoczęcia akcji.

7) Rozdzielnik:

uregulowanie zaopatrzenia w amun., żywność.

305. Pasy działania i ugrupowanie baonów: Ugrupowanie baonów wszecz i w głąb dostosować do myśli przewodniej manewru. Im większy wysiłek, tem większe ugrupowanie w głąb, tem węższy pas działania.

Baonowi do manewru oskrzydłającego — dać szeroki pas działania, by mógł manewrować.

306. Przedmiot natarcia: Nakaze przełożony, jeśli nie, — a pułk działa w związku — będzie to linja względnie rejon polowej artylerji nieprzyjaciela. Czasem, gdy nieprzyjaciel jest bitny, trzeba ustalić kolejne przedmioty pośrednie.

307. Współdziałanie z artylerją bezpośredniego wsparcia — jest niezmiernie ważnym warunkiem powodzenia. Ścisłą łączność z baonami nacierającymi utrzymać wszelkimi środkami łączności; uregulować ją z dca artylerji. Żądać organu łączności od artylerji.

Artylerja winna zwalczać wszystko, co wstrzymuje piechotę w posuwaniu się naprzód.

Przy słabem wyposażeniu w artylerję nie rozdrabniać jej ognia, lecz działać manewrem ogniowym przez szybkie kolejne ześrodkowywanie ognia tam i wtedy, gdzie tego wymaga położenie.

Ogień dostosować do przewidzianych ruchów piechoty. Główną masę ognia kierować na punkty natarcia głównego.

308. Artylerja towarzysząca: przydzielić do tych baonów, których artylerja bezpośredniego wsparcia wspierać nie może.

Artylerji tow. przypada zadanie zwalczania bliskich baterij nieprzyjaciela i jego czołgów oraz burzenie wykrytych wysp oporu podczas walki wewnątrz ugrupowania nieprzyjaciela.

Nie wahać się przesunąć artylerji tow. w otwartem polu i na odkryte stanowiska. Jeśli jej zaprzęgi zniszczone, piechota musi udzielić pomocy.

309.- Użycie c. k. m. baonów 2 rzutu: Dla wsparcia ruchu baonów 1 rzutu nie wahać się spotęgować ogień maszynowy oddziałów 1-szej linii bezpośrednim lub pośrednim ogniem k. m. baonów tylnych rzutów.

310. Szturm: Do wykonania go uchwycić moment zachwiania nieprzyjaciela przewagą ognia własnej piechoty i artylerji oraz takie okoliczności walki, w których zdecydowane uderzenie na bagnety może walkę rozstrzygnąć.

Inicjatywa do szturmujacych wyjdzie często od czołw najniższych jednostek, a wtedy:

1) poprzeć ich jak najenergiczniej ogniem oraz przez wprowadzenie do boju nawet ostatniego odwodu,

2) dbać o przeniesienie ognia artylerji wporę, by nie przeszkodził wykonaniu szturmujacych. **Gdy ogień artylerji grozi już szturmujacym,** przenieść go na tyły i boki nieprzyjaciela celem odgrozdzenia dojścia jego odwodów, zneutralizowania bocznego ognia nieprzyjacielskich c. k. m. i osłepienia punktów obserwacyjnych nieprzyjaciela.

Łączność z artylerją nabiera w tym okresie szczególnego znaczenia.

Płatownice bojowe: zapewnić sobie w wyższem dławie ich wsparcie przy szturmie.

311. Urządzenie i utrzymanie zdobytego terenu: Po osiągnięciu wytkniętego przedmiotu natarcia lub gdy

natarcie nieprzyjaciel zatrzymał, zapewnić sobie utrzymanie zdobytego terenu jako podstawę wyjściową do dalszego działania.

Badać położenie nieprzyjaciela i utrzymać z nim styczność. Uporządkować oddziały w głąb i wydzielić odwód. Utrzymać łączność z sąsiadami i artylerią, która przeprowadza ewentualne zmiany stanowisk ogniowych.

312. Natarcie przy frontach obustronnie ustalonych: Rozkaz do natarcia naogół ten sam jak w walce ruchowej. Wiadomości o nieprzyjacielu i urządzeniu jego terenu należy zebrać jak najszczegółowiej, a przeprowadzenie natarcia i współdziałanie wszystkich środków walki (ogień, ruchy) jak najdokładniej sprecyzować. Front natarcia będzie węższy — ugrupowanie głębsze.

Natarcie zacznie się szturmem z podstawy wyjściowej, którą stanowić będzie rejon własnych umocnień czołowych.

Piechotę doprowadzić na stanowiska wyjściowe dopiero w ostatniej chwili pod osłoną terenu, ciemności, dymów — jednak przed rozpoczęciem ognia przygotowawczego artylerji.

Artylerja i czołgi: ich współdziałanie ma decydujące znaczenie. Użycie ich ustalić planowo z dcami. Czołgi przydzielić w sile plutonu na baon natarcia głównego, względnie tam, gdzie spodziewany jest najtwardszy opór. Przy większej ilości czołgów zachować część w odwodzie.

Czyściciele — wyznaczyć oddziały do oczyszczania ominiętych gniazd oporu, rowów i piwnic.

313. Pościg: Musi być nieprzerwany i energiczny. Wymaga on wytrzymałości i niezachwianej energii od dcy i od wojska. Wskazane jest przeznaczać do pościgu najmniej zmęczone i zużyte oddziały.

Wytknąć ogólny kierunek — możliwie daleko napród. Napotykanie opory łamać energicznie. Ugrupowanie zachować jak do natarcia.

Jeśli nieprzyjaciół wycofuje się, osłaniając swój odwrót tylko strażami tylnymi, wtedy dążyć do odrzucenia ich i szybkiego osiągnięcia jego sił głównych.

Straż przednia pułku względnie czołowe oddziały 1-go rzutu pościgowego powinny z własnej inicjatywy przeciw zapalczywie w nakazanym kierunku, nie dając nieprzyjacielowi ani chwili spoczynku ani sposobności do wzmocnienia się i zorganizowania. Napotkaną straż tylną nieprzyjaciela otaczać i niszczyć uderzeniem oskrzydlającem.

Duży sukces uzyskać można przez wyminięcie straży tylnych nieprzyjaciela drogą krótszą i uderzenie na jego siły główne, do walki nieprzygotowane.

Główne siły pułku ugrupować w głąb i — gotowe do niezwłocznego ponowienia natarcia, względnie odparcia przeciwnatarć nieprzyjaciela — posuwać szybko za strażą przednią.

Artylerja posuwa się od stanowiska do stanowiska, gotowa do zwalczania ogniem wszelkich prób przeciwstawienia się nieprzyjaciela.

Art. tow. wysunąć jak najbardziej naprzód.

Oddziałów technicznych użyć do usuwania przeszkód i zniszczeń, przeszkadzających pułkowi w ruchu napród.

Uwaga. Aby ująć pościgu, nieprzyjaciół zacząć odwrót, odrywając się z reguły pod osłoną nocy; utrzymać przeto ciągłą styczność z nim, wysuwając jak najdalej naprzód drobne oddziały, które zapomocą sygnałów łączą się z sobą i siłami głównymi, dając znać że nieprzyjaciół się cofa. Ruszyć wtedy niezwłocznie za nim.

Jeśli nieprzyjaciół zdołał się oderwać na daleką odległość, wtedy wydzielić silną straż przednią z artylerją i plutonem pionierów (ewent. straże boczne),

wysuwając do przednich elementów straży przedniej oddziały zwiadowcze artylerji.

Siły główne zebrać wszcz i w głąb w kolumny na rozporządzalnych drogach i posuwać za strażą przednią gotowe, — gdy trzeba — do przejścia w szyk bojowy i przeprowadzenia natarcia.

BAON.

314. **Dca baonu** kieruje całokształtem walki baonu, dbając o ścisłe współdziałanie podległych mu jednostek. Koordynuje ruch nacierających oddziałów z działaniem wszelkich narzędzi ogniowych, oddanych mu do rozporządzenia, używa odwodu jako środka zasilającego lub manewrowego.

W tym celu obserwować przebieg walki osobiście, zabiegać o meldunki podwładnych — przekazywać je dcy pułku.

Okres zbliżania się.

315. **Zwiady bojowe:** dla wyjaśnienia warunków walki baonu, wysłać zwiady celem rozpoznania położenia npla oraz terenu, by móc usunąć lub wyminąć przeszkody, mogące wstrzymać ruch baonu.

316. **Ubezpieczenie:** zapewnić je przez ugrupowanie, zprzodu przez straż przednią, boki i tyły patrolami.

317. **Rozczłonkowanie w szyki luźne:** w akcji ruchowej utrzymać szyk marszowy w zasadzie jak najdłużej.

Przy wejściu względnie możliwości dostania się pod ogień art. i lotnictwa npla rozczłonkować baon wszcz i w głąb, — z początku zwartemi jeszcze komp., następnie, — w miarę skuteczności ognia npla — przejść w szyk luźniejszy.

Ugrupowanie: do 1200 kroków wszcz i 3000 kroków w głąb. Jedna komp. w 1°, dwie w 2° rzucie

lub odwrotnie, albo w 2 rzutach schodami w prawo lub lewo, w szachownicę lub krzyż.

Komp. k. m.: zwykle w 2° rzucie albo w 3°, nigdy w 1 linji.

318. Wykonanie ruchu:

Kierunek: wyznaczyć dla jednej komp. jako kierunkowej, albo dla każdej komp. oddzielnie.

Tylne komp. stosują się do 1° rzutu. Nakazać odstępy i odległości.

Wąskie przejścia — narażone na ześrodkowany ogień art. npla — wymijać lub przebiec kolejno małemi oddziałami.

Wzgórza, miejscowości, skraje lasów, będące pod obserwacją i ogniem, npla wymijać, przyczem wskazaniem będzie nieraz przebiec je całemi rozwiniętemi komp., a nie częściami za sobą.

Dbać szczególnie w nocy, w mgłą pokrytym terenie o stałe utrzymanie oddziałów w rękach, oraz o utrzymanie kierunku i ustosunkowania do sąsiadów.

Przeciwdziałać skłębieniu oddziałów. Nie wykonywać poruszeń bocznych.

Łączność wzrokową z oddziałami i dcą pułku bezwzględnie utrzymać.

Styczność z sąsiadami wedle rozkazów dcy pułku lub na podstawie porozumienia z sąsiadami.

319. Obrona przeciwlotnicza: jeśli nie zarządził jej dcą pułku, wyznaczyć we własnym zakresie k. m. do zwalczania płatowców przeciwnika; kryć się przed ich obserwacją.

320. Walka wstępna: zadaniem baonu działającego jako straż przednia lub posuwającego się w 1 rzucie pułku jest: zmusić nieprzyjaciela do pokazania jego sił głównych. W tym celu:

znieść pierwszy opór luźnych grup nieprzyjaciela, które nie tworzą jeszcze ciągłego frontu, i wtargnąć jak najgłębiej w jego ugrupowanie,

opanować punkty obserwacyjne, konieczne do współdziałania własnej artylerji,

zapewnić własnym siłom głównym czas i najdogodniejszą przestrzeń terenową, potrzebne do wprowadzenia ich do walki; w tym wypadku front baonu będzie zatem bardzo szeroki.

321. Artylerja — karabiny maszyn.: Dca baonu winien w razie potrzeby walkę swych czołowych oddziałów wesprzeć ogniem przydzielonej artylerji oraz części k. m.; z pozostałych k. m. stworzyć dla swej dyspozycji grupę działania ogólnego i wraz z odwodem użyć w kierunku głównego ogniska walki.

W razie nieprzewidywanego oporu nieprzyjaciela natarcie wstrzymać, teren osiągnięty umocnić, a przechodząc do obrony, bezwzględnie go utrzymać.

322. Baon 2 i 3 rzutu: posuwa się za baonem 1 rzutu w takim uszykowaniu, by mógł pod koniec marszu zająć łatwo odpowiednie stanowisko bojowe względnie przejść przez oddziały poprzedzające go.

Przy pomocy ciągłej łączności z 1 rzutem wykorzystać odeń wszelkie wiadomości o nieprzyjacielu w celu dostosowania odległości i ruchu baonu do położenia na froncie.

333. Natarcie bataljonu.

Gdy baon wejdzie w sferę ognia nieprzyjacielskiej piechoty i gdy położenie npla zostanie przez zwiady, obserwację własną i walkę wstępną wyjaśnione, dowódca ustala swoją myśl przewodnią działania i według niej zarządza właściwe natarcie.

334. Myśl przewodnia natarcia: Ustalić analogicznie do punktu 302.

Ugrupowanie baonu do walki dostosować do myśli przewodniej działania; winno ono być giętkie, w kierunku głównego wysiłku głębsze.

335. Środki ogniowe baonu: Na ich planowem

użyciu opiera się taktyka ognia baonu i wpływ ogniowy dcy na przebieg walki.

W wypadku, gdy baon jest chwilowo pozbawiony współdziałania artylerji, k. m. i broń specjalna nabierają szczególnego znaczenia.

Kompanja k. m.: nie rozdrabniać jej. Działanie każdego oddziału piechoty wesprzeć ogniem k. m. Wsparcie to zapewnić przez:

a) **utworzenie zgrupowania k. m. działania ogólnego**, które pozwala na wykonanie inanewru ogniowego przez silne kolejne koncentracje lub krzyżowanie ognia na celach ważnych, przenoszenia ognia wszcz i w głąb ugrupowania nieprzyjaciela i na ponowny rozdział zadań;

b) **wysunięcie k. m. i czasowe oddanie ich pod rozkazy dców oddziałów piechoty** w tych wypadkach, gdy dca baonu nie może — (z powodu właściwości terenu, ogólnego ugrupowania baonu, nocy, mgły, dymów) — osobiście wpływać na całem polu walki. **Skoro tylko możliwe, ściągnąć znowu wszystkie k. m. do dyspozycji.**

Pluton broni towarz. współdziała w przygotowaniu i wspieraniu natarcia.

336. **Artylerja:** Najważniejszym obowiązkiem dcy baonu jest żądać szybkiego skupienia ognia rozporządzałnej artylerji na te odcinki frontu i punkty oporu nieprzyjaciela, które najbardziej utrudniają posuwanie się poszczególnych części baonu.

Współdziałanie artylerji w wspieraniu ruchu jednostek baonu zapewnić z dcą art. bezpośredniego wsparcia; wskazać mu cele lub określić swe żądania. Dobra łączność nieodzowna.

Ustalić znaki umówione, by piechota mogła bezpośrednio i natychmiast wywołać lub przerwać ogień art.

Artylerja tow.: jak pkt 308. Określić jej zadanie, ogólny rejon stanowisk lub oś posuwania się, zapewnić bezpieczeństwo i ewent. pomoc w przesuwaniu sprzętu.

337. **Odwód:** musi być zawsze w pogotowiu do natychmiastowego użycia go w zagrożonych miejscach. Określić mu miejsce oś, posuwania się, ewent. ugrupowanie i możliwe użycie. Czuwać, by nie zlał się z oddziałami walczącymi.

338. **Miejsce dowódcy:** tam, skąd najlepiej dowodzić, możliwie w pobliżu kompanii głównego wysiłku. Zabiegać o częste meldunki oraz obserwować osobiście przebieg walki, gdyż tylko dokładna znajomość położenia umożliwi wpływanie na bieg wypadków.

339. **Rozkaz natarcia baonu:** wydany ustnie lub pisemnie (zależnie od czasu i położenia), winien zawierać:

- 1) Położenie własne i npla.
- 2) Zadanie pułku, własnego baonu i sąsiednich.
- 3) Zamiar dcy baonu (główny wysiłek), ugrupowanie bojowe baonu (ilość linii, odstęp, odległości, miejsce i zachowanie się odwodu) **kierunek ogólny natarcia.**
- 4) Cel natarcia dla każdej komp. strzel., zadanie dla komp. k. m., plutonu broni specj., czołg., przydzielonej art.
- 5) Ubezpieczenie boków.
- 6) Łączność, znaki umówione, łącznikowi.
- 7) Stanowisko dtwa, miejsce wozów amun. baonu i pułku.
- 8) Miejsce kuchni pol.
- 9) Punkt opatrunkowy baonu.
- 10) Ewent. zarządzenia dla tab. baonu.
- 11) Godzina rozpoczęcia akcji i inne szczegóły z rozkazu dcy pułku.

340. **Szturm:** zapewnić mu energiczne poparcie środkami ogniowymi i odwodu.

Ogień art. c. k. m. i plutonu broni specj. skierować na miejsce szturmu lub zagrożające szturmowi. C. k. m. i ewent. broń specj. winna wspierać szturm do ostatniej chwili, poczem, tak jak artylerja, przenoszą ogień za linie nieprzyjacielskie.

341. **Utrzymanie zdobytego terenu:** Po osiągnięciu celu natarcia lub gdy natarcie zatrzymane, czyto na

rozkaz wyższy, czy też z powodu trwałego oporu nieprzyjaciela, baon przechodzi w czasową obronę; osiągnięty teren musi być utrzymany.

W tym celu:

- a) styczność z nieprzyjacielem bezwzględnie utrzymać i przez nieustanne zwiady oraz obserwację badać jego położenie,
- b) urządzić obserwacje dla artylerji i piechoty,
- c) z myślą ponownego przejścia do natarcia przyjąć odpowiednie ugrupowanie obronne, grupując baon pod osłoną najdalej wysuniętych drużyn w głąb. **Wydzielić odwód,**
- d) tylowe środki ogniowe podciągać wprzód i tak zorganizować ogień, by sparaliżować wszelkie wtargnięcie nieprzyjaciela w ostępy,
- e) być w ścisłym porozumieniu z artylerją. — **Czołgi** wycofać i przygotować do dalszej akcji.

342. Natarcie przy frontach obustronnie ustalonych: Gdy fronty się obustronnie ustaliły, natarcie zaczyna się od szturm, przygotowanego pod osłoną nocy lub dymów (patrz pkt 312).

Front baonu do 500 kroków wszcz i w głąb.

Podstawę wyjściową stanowić będzie przednia własna linja fortyfikacji. Gdy jest dostateczna ilość schronów lub istnieją dobre osłony terenowe, wtedy ścieśnić ugrupowanie do czoła, co pozwoli na szybkie wydostanie się oddziałów ze strefy ognia wzbrańającego artylerji nieprzyjaciela. W innym wypadku takie ścieśnienie dobrze rozważyć, by nie narazić zgęszczonych oddziałów na duże straty.

Oddziały czyszciciele: rozmieścić między poszczególnymi rzutami natarcia. Uzbroić je w granaty duszące, zapalające, miotacze płomieni.

Artylerja i czołgi: ich działalność ma decydujące znaczenie; plan użycia ustalić z ich dowódcami. **Zadanie jasno określić:**

Czołgi: Z dcą czołgów ustalić:

- 1) rozmieszczenie czołgów na podstawie wyjściowej i poruszenia; przewidzieć prace przygotowawcze do wykonania przed natarciem,
- 2) pomoc około transportów niezbędnych narzędzi i materiału,

3) ruchy czołgów i piechoty do opanowania rozpoznanych elementów oporu nieprzyjaciela oraz wzajemne współdziałanie.

Jeśli warunki natarcia nie są dokładnie zbadane, określić czołgom tylko punkty kierunkowe, pasy działania i ogólne zadanie, a w miarę posuwania się, podawać im przedmioty natarcia kolejno, zapomocą sygnałów i znaków umówionych,

4) zapewnić osłonę własnych czołgów przez zwalczanie przeciwczołgowych dział i broni specjalnej nieprzyjaciela; będzie to zadaniem art. tow.

W braku artylerji — zastąpić ją przez ześrodkowanie ognia na ważnych punktach zapomocą: a) broni towarzyszącej, b) zgrupowania garłaczy pod jednolitem czasem dtwem, c) przez zgrupowanie k. m.

Przez sprawną łączność z wymienionemi zgrupowaniami pod a), b), c) zapewnić możność wstrzymania ognia lub przeniesienia go tam, gdzie trzeba. **Zapewnić obfitą amunicję!**

343. **Baon 2 i 3 linji (odwodowy):** posuwa się według otrzymanych rozkazów i stosuje do ruchu 1-szej linji.

Możliwie ukryty przed ogniem i obserwacją nieprzyjaciela, winien być zawsze gotów do akcji wprzód i na boki. Ubezpiecza tyły i boki walczące.

Możliwe użycie:

a) do manewru, przedłużenia lub wzmocnienia 1 linji,

b) do złuzowania lub przejścia oddziałów wyczerpanych walką i podjęcia dalszego natarcia,

c) do odparcia przeciwnatarć.

Przy przejściu baonu tylnego rzutu przez linję walczącą, ugrupować go do natarcia **za nią**.

Baon jako odwód pułku bierze udział w walce w zasadzie tylko na rozkaz dcy pułku.

Łączność: utrzymać ją stale z dca, z sąsiadami i z rzutem walczącym. Śledzić bacznie przebieg walki.

Kompanja k. m. baonu 2 lub 3 linji (rzutu): jeśli otrzyma od dcy pułku zadanie wsparcia lub osłony 1 rzutu ogniem, powinien dca baonu — gdy baon ma wejść w walkę w pierwszej linji — przewidzieć wpore połączenie się komp. k. m. do swej dyspozycji.

Baon jako odwód dywizji — pozostaje ubezpieczony w nakazanym miejscu. Kryje się przed obserwacją nieprzyjacielską. Jest gotów do ruchów w przewidzianych kierunkach. Rozpoznać drogi. Utrzymać łączność.

344. Pościg: gdy nieprzyjaciel się cofa, zarządzić energiczny pościg. Podwładnym oddziałom wyznaczyć dalekie cele — pozostawić samodzielność i inicjatywę!

Czołowe oddziały — stanowiące straż przednią — powinny szybko odrzucać tylne straże npla, nie dając mu czasu i sposobności do uporządkowania się i stawienia oporu. Przydzielić art. tow., k. m. i broń specj.

Art. bezpośredniego wsparcia: uzgadnia swe ruchy z posuwaniem się piechoty; część jej stale gotowa do wykonania ognia.

Ugrupowanie baonu: jak w okresie zbliżania się. Gdy npl stawia silny opór, przejść do natarcia.

Łączność: z artylerją szczególnie ważna! Artylerjyści zwiadowcy przy straży przedniej.

Poza tem — patrz pkt 313.

345. **KOMPANJA.**

Okres zbliżania (patrz pkt 287.)

346. Rozkaz do zbliżania: ustny winien zawierać: a) położenie, b) zadanie kompanji w ramach baonu, c) ugrupowanie kompanji — pluton kierunkowy i kierunek — sposób wykonania ruchu, d) miejsce ew. przydzielonych c. k. m., e) ubezpieczenie, f) miejsce dcj i pocztu, g) łączność i styczność.

347. Szyk luźny: analogicznie do pktu 317 kompanja rozczłonkowuje się z szyku marszowego z początku zwartemi jeszcze plutonami, potem — gdy ogień artylerji npla staje się dokuczliwy — przechodzą plutony w szyk luźniejszy.

Ugrupowanie do 500 kroków wszcz. i 800—1000 kroków w głąb plutonami: bądź w jednym rzucie, bądź w dwóch lub trzech rzutach.

Odstępy i odległości między plutonami 100—300 kroków. **Poczet dcy** w pobliżu dcy kompanji posuwa się tak, by nie różnił się od innych części kompanji.

348. **Wykonanie ruchu:** Ruch winien być ciągły i ukryty przed obserwacją nieprzyjaciela. W zależności od terenu i działania ognia nieprzyjaciela zastosować odpowiednie zmiany szyku, odległości i odstępów, aby straty w ludziach i sprzęcie ograniczyć do minimum i móc wyzyskać roztropnie teren i dogodne przejścia.

Kierunek analogicznie do pktu 318.

Ubezpieczenie: patrolami bojowymi wprzód i na boki.

Łączność — styczność: z sąsiadami, w myśl rozkazu dcy baonu, z dcami plutonów wzrokowa i przez gońców.

Poszczególne części kompanji muszą ze sobą utrzymać łączność wzrokową i mieć możność wzajemnego wspierania się ogniem.

349. **Natarcie.**

Szyk bojowy: Z chwilą zetknięcia się z nplem, gdy dalsze posuwanie się w szyku luźnym staje się bez walki niemożliwe, dca kompanji zarządza albo samorzutnie, na podstawie położenia wyjaśnionego przez zwiady i obserwację własną, albo na rozkaz dcy baonu — szyk bojowy i wydaje rozkaz do natarcia.

Przy przechodzeniu w szyk bojowy nie wstrzymywać o ile możności ruchu.

Ugrupowanie: plutonami w dwóch lub trzech linjach.

Pierwszy rzut kompanji (1 lub 2 plutony) tworzy **rzut walczący**, pozostałe **odwód**.

Im położenie **niekorzystniejsze**, tem głębsze ugrupowanie i **silniejszy odwód**.

350. **Myśl przewodnia:** Ustala ją dca kompanji na

podstawie: zadania, otrzymanego od dcy baonu, położenia własnego i nieprzyjaciela oraz terenu —

gdzie skierować wysiłek główny? Czy natarcie czołowe?

czy czołowe natarcie połączyć z manewrowym natarciem bocznym lub oskrzydłajacem?

Po ustaleniu myśli przewodniej wydać rozkaz do natarcia.

351. Rozkaz natarcia: powinien zawierać: 1) położenie własne i nieprzyjaciela (krótco), 2) zadanie kompanji, 3) myśl przewodnią działania, 4) ugrupowanie kompanji do natarcia, 5) zadania plutonów i sposób ich współdziałania, 6) wsparcie przez inne środki walki, 7) łączność i styczność, 8) godzinę natarcia, 9) zarządzenie dotyczące amunicji, żywności, rannych, jeńców i t. p.

W konieczności wystarczy krótki rozkaz ustny ewent. później uzupełniany.

352. Zadania plutonów: Podać im kierunki i przedmioty natarcia, sposób wzajemnego współdziałania, miejsce odwodu, oś i odległość jego posuwania się, przewidywane użycia.

Odległość odwodu tak regulować, by móc nim wykonać manewr wporę bez wykonywania bocznych poruszeń i by uniknąć przedwczesnych strat.

Odwód trzymać w rękę jak najdłużej, a jeśli zużyty, odnowić go. Możliwości jego użycia patrz pkt 337, 343.

353. Przydzielone c. k. m.: użyć wedle planu dcy baonu, albo też samodzielnie, według położenia, do wsparcia rzutu walczącego. **W tym celu:**

wyjaśnić dcy k. m. swój zamiar — wskazać pierwsze cele i ewent. stanowiska ogniowe oraz czas otwarcia ognia.

354. Artylerja — c. k. m. działania ogólnego: Ich współdziałanie zapewnić sobie zapomocą znaków do wywołania, przeniesienia lub przerwania ognia.

355. Łączność i styczność: ogniowa, wzrokowa, bądźprzez patrole, drużyny, gońców.

Łączność z dcami k. m., broni towarz., którzy kompanję wspierają, jest bardzo ważną.

356. **Ogień**: patrz rozdział „Ogień piechoty“.

357. **Walka**: Kolejnymi skokami drużyn przenoszą się plutony rzutu walczącego wprzód.

Wewnątrz plutonu drużyny, wewnątrz kompanji plutony pomagają sobie wzajemnie ogniem lub manewrem, aby dotrzeć jak najbliżej do npla.

Dca kompanji: dostrzega środowiska npla, które najbardziej wstrzymują ruch kompanji, i reguluje zjednoczenie wysiłki drużyn ze wsparciem ogniem środków kompanji.

W potrzebie żądać wsparcia środkami ogniwami dcy baonu.

Wprowadzenie odwodu: powinno nastąpić dopiero w ostateczności; wprowadzić go tam i tak, gdzie użycie go odniesie największy skutek. Jeśli mimo wszelkich wysiłków zostanie cała kompanja wstrzymana, wtedy, trzymając npla pod silnym ogniem, **badać przyczyny zatrzymania się natarcia**, obserwować dokładnie położenie nieprzyjaciela, poczem — **wykrywszy silne i słabe miejsca jego ugrupowania**, dostosować odpowiednio dalsze natarcie kompanji.

358. **Szturm**: zarządzić go, gdy natarcie posunęło się blisko i npl jest przewagą ognia zachwiany, oraz, gdy inne okoliczności temu sprzyjają.

Jeśli dca ma zamiar szturmować z własnej inicjatywy całą kompanją, wtedy:

1) meldować o tem dcy baonu, **by wsparł szturm swemi środkami ognia i przeniósł na czas ogień artylerji,**

2) dokładnie wyznaczyć tę część komp., która wykona uderzenie bagnetem, oraz te części, które mają szturmujących wesprzeć ogniem (k. m.),

3) użyć ewent. odwodu bądź do porwania 1 linii i uderzenia wręcz, bądź do wykonania manewru lub do odparcia przeciwnych npla,

4) moment szturm zgrać z przeniesieniem ognia k. m. i art.

Jeśli szturm wykonują dcy plutonów albo nawet drużynowi z własnej inicjatywy, tedy wesprzeć ich wszelkimi sposobami (ogień — odwód).

Po szturmie: ścigać z miejsca npla najsilniejszym ogniem, uprzędkować szybko komp., podciągnąć na zdobyty przedmiot broń

maszynową, wydzielić odwód; główną częścią komp. dalej nacierać lub ścigać npla.

359. Zajęcie zdobytego terenu: analogicznie do pktu 341.

360. Natarcie przy frontach obustronnie ustalonych: zacznie się szturmem o oznaczonej godzinie lub na sygnał (znak), z podstawy wyjściowej, zajętej nocą lub pod osłoną dymów.

Ugrupowanie i sposób natarcia zorganizować stosownie do **dokładnie rozpoznanego** rozmieszczenia sił npla i jego środków obronnych.

Uregulować szczegółowo (szkice) poruszenia nacierających jednostek z przewidzianym wsparciem ogniowym c. k. m., broni tow. i art.

Oddziały czyszczycieli wyznaczyć i określić im zadania oraz miejsce w ugrupowaniu kompanji (zwykle za drugą linią).

Czołgi: Gdy położenie punktów oporu npla jest znane, wtedy czołgi posuwają się przed piechotą; w przeciwnym wypadku — za piechotą i dopiero wtedy, kiedy drużyny rzutu walczącego wykryją lub natkną się na ogniska oporu npla, których same zwalczać nie mogą, czołgi wysuwają się przed drużyny.

Po zniaczeniu ognisk oporu npla lub zneutralizowaniu ich ogniem zbliżka, wysuwają się znów drużyny przed czołgi. I tak naprzemian reguluje dca komp. wzajemne współdziałanie.

361. Komp. jako odwód dcy baonu: Walczy tylko na rozkaz dcy, który ją wydzielił; w nagłej jednak konieczności powinien dca kompanji użyć go bez wahania, meldując o tem niezwłocznie dcy przełożonemu.

Użycie odwodu i zachowanie analogicznie jak baonu odwodowego.

Kompanja odwodowa skupia żołnierzy odłączonych od pierwszego rzutu, zbiera znalezione sprzęt i odsyła na miejsce, wyznaczone przez przełożonego.

362. Pościg: ciągłe, energiczne naciskanie na npla zapomocą ognia i ruchu w oznaczonym kierunku. Trzymać kompanję w ręku, by zapobiec rozluźnieniu bezplanowej pogoni.

Ugrupowanie: Gdy npl próbuje jeszcze stawiać

opór, zachować ugrupowanie bojowe jak do natarcia, następnie, gdy opór jego osłabł, przejść w szyk luźny.

Jeżeli npl stawia ponownie opór, nie zatrzymując się w ruchu, przejść w szyk bojowy i natarć, manewrując wewnątrz plutonów oraz odwodem.

W natarciu wykorzystać współpracę c. k. m., broni tow. i art. Aby nie tracić czasu na zmianę stanowisk, razić npla ogniem c. k. m. ponad własną piechotę, ze stanowisk górujących.

Styczność z cofającym się nplem utrzymać bezwzględnie conajmniej patrolami. Ubezpieczyć boki, utrzymać łączność z podwładnymi dcami, sąsiadami i przełożonym, którego należy często informować o położeniu.

363. PLUTON.

Okres zbliżania (patrz pkt 287.)

Szyk: Jak długo możliwe, utrzymać szyk marszowy, potem — w zależności od działania ognia npla i przebywanego terenu — przyjąć taki szyk luźny, aby zapobiec stratom, ukryć ruchy i moc każdej chwili i w każdym kierunku otworzyć ogień.

Przykłady szyków:

drużyny na równej wysokości: szyk ten dobry w dalekim ogniu c. k. m. i art. npla,

drużynami za sobą w głąb: szyk ten dobry do poruszania się w mgle, ciemności, w lesie,

drużynami w czworobok — krzyż — szachownicę lub trapez: szyki te są dogodnie do rozwinięcia ognia w każdym kierunku i do przejścia do natarcia,

drużynami w schody: gdy pluton posuwa się na skrzydle kompanji lub do manewru w natarciu.

Ugrupowanie: 200 kroków wszerz i w głąb. Odstępy i odległości między drużynami nie mniej jak 50 kroków.

Wykonanie ruchu: podać kierunek, kierun-

kową drużynę oraz odstępy i odległości. Szyk zmieniać zależnie od potrzeby. Ruch winien być ciągły — w ogniu, skokami biegiem od zasłony do zasłony całym plutonem lub drużynami mniej lub więcej rozluźnionymi.

Ubezpieczenie: patrolami lub szperaczami w kierunkach podejrzanych.

Łączność: z dca komp. wzrokowa lub przez gońców, z sąsiadami wedle rozkazu dcy kompanji — z podwładnymi znakami lub głosem.

Miejsce dcy: naprzędzie, by móc rozejrzeć się w terenie.

364. **Rozkaz do zbliżania:** analogicznie do pktu 346.

365. **Natarcie.**

Z chwilą, gdy teren i ogień npla uniemożliwia dalsze posuwanie się plutonu bez walki, przyjąć ugrupowanie bojowe i zająć pierwsze stanowisko ogniowe.

366. **Ugrupowanie do natarcia:** będzie ono zwykle takie, jakie wytworzyło się pod koniec okresu zbliżania się; winno zapewnić:

rozwiniecie niezbędnej, a w potrzebie i całej potęgi ognia;

dalsze posuwanie się przy celowej kombinacji ognia i ruchu;

ewent. wykonanie manewru, oraz umożliwić (w potrzebie) ogień własnych c. k. m. przez przerwy.

367. **Rozkaz dcy plutonu do natarcia:** Przykład:

Położenie własne i npla. „I haon ma opanować tę oto górę. Npłska piechota okopuje się na niej”.

Zadanie w ramach komp. „Nasza komp. naciera w kierunku krzyża. I plut. na lewo od zagajnika. Mój pluton ma zdobyć ten łysy wzgórek i trzymać aż I pluton dojdzie do krzyża. III pluton w odwodzie za I plut. Dalszy rozkaz wyda dca komp. później”.

Mysł przewodnia. „Wzgórek chcę zdobyć manewrem od lewa poprzez ten jar.

Rozkazuję: Natarcie! 1 drużyna kierunkowa! Kierunek, wzdłuż polnej drogi; otworzyć ogień tam w krzaczkach.

2 drużyna na prawo w odstępnie 100 kroków. Trzymać cały wzgórek pod ogniem".

Odwód. „3 drużyna 150 kroków za lewym skrzydłem 1-szej.

4 drużyna 100 kroków za odstępem".

Dane o wsparciu przez lne środki ogniowe. „Ciężkie k. m. będą nas wspierać ogniem przenośnym od tego tam ...cmentarza".

Stycznosc — ubezpieczenie. „Zastępowy X z 3 grenadierami 2 druż. utrzyma styczność z 11 baonem na prawo i ubezpieczy flankę naszego plutonu".

M. p. dcy. „Ja będę na lewym skrzydle. Wykonać!"

368. **Kierowanie ogniem:** patrz pkt 185.

369. **Sposób walki:** przez kolejne skoki drużyn, wspierających się naprzemian bądź ogniem, bądź manewrem, osiąga pluton nakazany przedmiot natarcia. Gdy jedni zwalczają npla ogniem, drudzy wykonują pod tą osłoną ogniową skok naprzód i odwrotnie.

Zasilenie drużyn walczących skutecznia dca plutonu zapomocą drużyn 2 lub 3 rzutu; rozmieścić je więc tak, aby w każdej chwili mogły współdziałać z drużynami 1 rzutu.

Aby drużyna 2 rzutu mogła strzelać przez przerwy (odstęp) 1 rzutu, umieścić ją w takiej odległości, jak szeroka jest przerwa (odstęp) 1 rzutu.

Przeciwdziałać tworzeniu przez drużyny linii ciągłej. Zle ugrupowanie w głąb przy każdej okazji przywracać.

370. **Manewr:** patrz pkt 292. Jeśli dca plutonu ocenił, że nie może zwalczyć npla zwykłą kombinacją ognia i ruchu, wtedy następuje manewr.

W tym celu: rozpoznaje szybko miejsce, gdzie i którędy najdogodniej manewr wykonać i w jaki sposób poprzeć go celowo ogniem.

Jeśli dla poparcia nie wystarczą środki ogniowe plutonu, zwrócić się o nie do dcy komp., meldując, na jaki punkt jest manewr zamierzony.

371. **Szturm:** analogicznie jak pkt 358. Dla zasilenia szturmujących podsunąć — na czas — drużyny znaj-

dujące się ew. w tyle. Zawiadomić dcę komp. o zamierzonym szturmie.

Wyznaczeni do szturm: biorą niepostrzeżeni — bagnet na broń — czołgają się (pod ew. osłoną dymorod. granatów) tak blisko do npla, by jednym skokiem w pełnym biegu dopaść go. Dca plutonu na czele.

Jeśli drużynowi szturmują samorzutnie, poprzec icb ogniem, zasilić i ubezpieczyć przed przeciwdziałaniem npla zapomocą tylnych drużyn.

Po szturmie: zarządzić pościg ogniowy z miejsca; uporządkować związki i przywrócić ugrupow. w głąb (nie przez ruchy wsteczne); ubezpieczyć się przed przeciwdziałaniem.

Gdyby szturm się nie udał lub zatrzymanie nastąpiło na rozkaz, utrzymać za wszelką cenę osiągnięty teren oraz łączność z dcą komp., meldując mu o położeniu. Uporządkować i ugrupować pluton jak do obrony. W każdej chwili być gotowym do wznowienia walki zaczepnej.

372. **Łączność i styczność:** patrz pkt 355. Dcę komp. stale informować o a) położeniu plutonu i npla, b) zapasie amun., c) stanie fizycznym i moralnym plutonu.

Dla przekazywania meldunków używać odchodzących rannych.

Czuwać nad wytyczaniem płacht przez czołowe drużyny na żądanie płatowca piech.

Dopilnować wskazania art. i c. k. m. położenia w terenie zapomocą znaków umówionych.

373. **Natarcie na ufortyfikowaną pozycję:** zorganizować dokładnie, wskazać każdej drużynie zosobna kolejne przedmioty.

Wyruszenie natarcia: o nakazanej godzinie lub na sygnał (znak) umówiony.

W posuwaniu się nie przeszukiwać schronów i umocnień; należy to do czyścicieli. Przeszkody ob-

chodzić, wślizgiwać się przez napotkane przejście, rozszerzać je ewent. nożycami pod osłoną ognia broni maszyn. lub dymorodnych granatów.

Drużyny 2 i 3 linii unikają zlania się z 1 linią (dopóki pomoc ich jest konieczną), gdyż zadaniem ich jest łamać niezwalczony opór npla oraz odpierać przeciwnatarcia na boki 1 linii.

Zdobyty teren urządzić i bezwzględnie go utrzymać; pluton uporządkować. Styczność z nplem utrzymać patrolami.

374. **Czołgi:** jak w pkt 360. Szyk plutonu do posuwania się za czołgami według terenu i skuteczności ognia npla; drużyny w kolumnienkach, lub rozsypane.

Punktem honoru piech. — nie pozostawić czołgów w odosobnieniu lub w rękach npla. Jeśli czołgi własne rofają się, przec mimo to naprzód. Npla otaczającego czołgi ostrzeliwać pociskami zwykłymi.

375. **Pluton w odwodzie:** jak pkt 361. Przeciwdziałać zlanu się odwodu z rzutem walczącym, wzgl. za bliskiemu podejściu.

376. **Pościg:** analog. do pkt 362. Przedewszystkiem gwałtowny i celny ogień, poczem śmiało posunięcie się wprzód, nękając npla ogniem i ruchem.

Styczność z nplem bezwzględnie utrzymać.

Szyk: wedle położenia i terenu: z początku szyk bojowy, a gdy opór npla osłabnie, przejść w szyk luźny jak w okresie zbliżania się.

Chwilowy brak łączności z sąsiadami nie śmie osłabić rozmachu w pościgu. Przerwanie pościgu: na rozkaz przełożonego.

377. **DRUŻYNA.**

Na czele drużyny stoi drużynowy podoficer; on kieruje akcją drużyny. Jego miejsce w walce jest zazwyczaj w pobliżu r. k. m.

Drużyna składa się z sekcji fizyljerów z r. k. m.

i sekcji grenadjerów z garłaczem. Ośrodkiem drużyny jest r. k. m.

378. Obowiązki drużynowego w walce:

a) wniknąć w otrzymane zadanie i powziąć myśl przewodnią działania;

b) zapoznać podkomendnych z zadaniem drużyny i sposobem jego wykonania;

c) zarządzić uszykowanie drużyny stosownie do zadania i położenia;

d) wybrać stanowiska ogniowe dla sekcji i wyznaczyć im zadania z uwzględnieniem r. k. m. i garłacza;

e) kierować ogniem i ruchem swych sekcji oraz dbać o współdziałanie z sąsiednimi drużynami;

f) dbać o utrzymanie ciągłej łączności z dcą plutonu i sąsiednimi drużynami;

g) troszczyć się o ubezpieczenie drużyny przed zaskoczeniem jej przez nieprzyjaciela;

h) troszczyć się o uzupełnienie amunicji w drużynie;

i) doglądać celowego wyzyskania ekwipunku jak: łopatk, maski gazowe i t. p.;

j) utrzymać ład i karność we wszystkich okolicznościach.

379. Okres zbliżania się patrz pkt. 287.

Szyki luźne: Będą niemi: kolumnienka całą drużyną dwójkami lub rzędem ze zwiększonymi odstępami wzgl. odległościami albo — kolumnienka sekcjami, wreszcie drużyna rozsypie się w jedną lub dwie fale z rozmaitemi odstępami i odległościami, zależnemi od działania ognia nieprzyjaciela i terenu. (Patrz: Szyki.)

380. Posuwanie się drużyny: odbywa się w nakazanym stosunku do drużyny kierunkowej plutonu.

Kierunkową sekcją w drużynie jest zawsze sekcja fizyljerów, w której r. k. m. utrzymuje kierunek.

Kierunek należy mimo chwilowych zboczeń,

spowodowanych terenem lub ogniem nieprzyjaciela, utrzymać!

Skoki: ruch drużyny winien być szybki, nieprzerwany; skoro jednak ogień nieprzyjaciela na to więcej nie pozwala, drużyna posuwa się od zasłony do zasłony skokami. Dążyć, by podejść jak najbliżej do nieprzyjaciela bez rozpoczęcia ognia.

381. **Ubezpieczenie:** Przewidzieć zapomocą sekcji grenadjerów wzgl. wydzielonych szperaczy ubezpieczenie drużyny przed zaskoczeniem i osłaniać broń samoczynną.

382. **Natarcie.** Patrz pkt. 290.

Tyraljera: w sferze skutecznego ognia nieprzyjacielskiej piechoty drużyna rozsypuje się w tyraljerę bądź dwiema falami z sekcją fizyljerów w pierwszej fali, z sekcją grenadjerów w drugiej fali z odległością 20—30 kroków — albo — sekcjami obok siebie, z odstępem między sekcjami 10—20 kroków.

Stanowisko ogniowe: zajmuje drużyna, gdy dalsze jej posuwanie się bez użycia własnego ognia jest już niemożliwe, albo na rozkaz dcy plutonu. Patrz pkt. 186. Unikać regularnych linii.

383. **Rozkaz do natarcia:** wydaje drużynowy po szybkim rozważeniu, w jaki sposób wywiązać się najlepiej z otrzymanego zadania. Rozkaz powinien zawierać:

położenie własne i nieprzyjaciela,
zadanie drużyny w ramach plutonu,
kierunek, cel natarcia i zamiar,

pierwsze stanowisko ogniowe: rozmieszczenie sekcji fizyljerów i grenadjerów. Zadanie r. k. m.

384. **Ogień:** patrz rozdział „Ogień piechoty“.

385. **Walka:** drużyna walczy zapomocą ognia i ruchu. Ruch naprzód odbywa się od osłony do osłony skokami sekcji, dwójek lub pojedynczych żołnierzy. Gdy

r. k. m. strzela, wtedy pod osłoną jego ognia grenadjerzy wykonują skok, a zajmą stanowisko ogniowe, rozpoczynają ogień, pod osłoną którego wykonują teraz skok fizyljerzy.

I tak naprzemian, przez kombinację ognia i ruchu, dąży drużyna do wywalczenia przewagi ogniowej i zbliżenia się do nieprzyjaciela na taką odległość, z której — zasypawszy go granatami uderza — na bagnety.

386. **Manewr**: patrz pkt. 292. Wykonują go grenadjerzy pod osłoną ognia r. k. m. i garłacza.

387. **Szturm**: Gdy drużyna dotarła tak blisko nieprzyjaciela, że może jednym skokiem wtargnąć w jego stanowisko, wtedy drużynowy przygotowuje szturm. Zarządza: niepostrzeżone wzięcie bagnetu na broń — zasypywanie nieprzyjaciela najsilniejszym ogniem r. k. m. i karabinu V. B., poczem daje znak do szturm.

Szturmujący grenadjerzy i część fizyljerów podrywają się błyskawicznie i z okrzykiem „hura“ wpadają na nieprzyjaciela tłukąc go i kłując, ile się wlezie, bagnetem, kolbą lub łopatką.

Gdyby przed zerwaniem się do szturm nieprzyjaciół stawał jeszcze silny opór, należy go obrzucić granatami, a potem dopiero przejść do szturm.

K. m. i garłacz: wspierają szturm, kierując ogień swój na sąsiedni odcinek szturmowanego nieprzyjaciela, względnie na tę część, która usiłuje szturm utrudnić bądź ogniem bądź przeciwnatarciem.

Po szturmie: natychmiast ścigać nieprzyjaciela celnym ogniem — drużyny uprządkować.

388. OBRONA.

PULK.

Przygotowanie obrony.

389. **Rozpoznanie.** Rozpoznać nietylko teren pododcinka, który ma być broniony, lecz również jego przedpole, na którym będzie działał npl.

Wykryć: zasłony lub ukryte dostępy, które mogą ułatwić nplowi zbliżenie się do naszych stanowisk, przeszkody utrudniające ruch nplowi, oraz punkty, przez które musi przejść,

części terenu, które trzeba obsadzić, by wziąć pod ogień prawdopodobne podstawy i pole natarcia npla,

dogodności, jakie teren przedstawia dla przeciwwuderzeń i przeciwnatarć, oraz dla przejścia do własnych działań zaczepnych,

dogodne punkty obserwacyjne dla celów własnych i po stronie npla.

390. **Rozkaz obrony:** Ustalić go po dokonaniem rozpoznaniu terenu z uwzględnieniem otrzymanego zadania; będzie on zawierał:

- 1) wiadomości o położeniu własnem i sąsiadów oraz o nplu,
- 2) zadanie lub zamiar dcy wyższego,
- 3) zadanie pułku i granice pododcinka,
- 4) myśl przewodnią dcy pułku,
- 5) wskazówki dotycz. strefy ubezp. i odwodów,
- 6) wykonanie: a) ugrupowanie sił w poszczególnych strefach,
b) ich dcy i zadania,
c) wsparcie artylerji,
d) łączność — obserwacja i przekazywanie,

- e) stanowiska dowództw,
- f) zarządzenia dotyczące umocnień (przypuszczalny czas do rozporządzenia — środki techn. oddane jednostkom),
- g) zarządzenia administracyjne,
- h) rozdzielnik.

391. Plan obrony: powstaje w miarę czasu w związku z trwaniem obrony — przez uzupełnienie początkowego rozkazu obrony. Plan obrony zawiera:

- 1) położenie pozycji obronnej i analizę terenu,
- 2) zadanie jednostki wyższej,
- 3) zadanie pułku, granice pododcinka (odcinka) działania sąsiadów,
- 4) myśl przewodnią dcy pułku,
- 5) określenie strefy ubezpieczającej i głównego oporu, rozmieszczenie odwodów,
- 6) podział sił i zadań:
 - a) ugrupowanie obronne pułku, t.j. obsada poszczególnych stref — ewent. zgrupowania ogniowe — oddziały styczności,
 - b) zachowanie się oddz. w strefie ubezpieczającej,
 - c) rozmieszczenie ośrodków oporu (ewent. punktów) — ich dcy zadania, załogi i inne środki oddane do rozporządzenia dcy,
 - d) plan ognia piechoty (zarządzenia dotyczące całości pododcinka, a w szczególności zapory ogniowe broni maszynowej, ewent. moment otwarcia ognia),
 - e) organizacja obserwacji,
 - f) przewidziane przeciwuderzenia wzgl. przeciwnatarcia,
 - g) zarządzenia alarmowe (pogotowie),
- 7) plan użycia artylerji i lotnictwa (będą to wyciągi dla pułku od wyższego dty),
- 8) zarządzenia specjalne:
 - a) przeciwczołgowe,
 - b) przeciwlotnicze,
 - c) przeciwigazowe,
 - d) maskowanie,
- 9) organizacja pracy:
 - a) plan fortyfikacji,
 - b) kolejność prac,
 - c) podział prac między oddziały pułku i inne oddz. robocze,

- d) sposób pracy,
- e) składy materiałowe,
- 10) łączność i przekazywanie, stanowiska dtw,
- 11) organizacja: ruchu — zaopatrzenia — wywozu (ranni, jeńcy i t. d.) przepisy sanitarne,
- 12) rozdzielnik.

392. Strefa ubezpieczająca:

Obsada: wyznaczyć — albo zwartą jednostkę z odwodu dcy pułku, a wtedy uregulować jej rozmieszczenie i sposób zachowania się — albo — nakazać dcom ośrodków oporu wysunięcie oddziałów ze załogi ośrodków; wtedy ustalić rozgraniczenie między ośrodkami.

Styczność z sąsiednimi pododcinkami wedle rozkazu dcy odcinka, wewnątrz pododcinka według rozkazu dcy pułku.

393. Strefa głównego oporu: stanowią ją ośrodki oporu urządzone w miejscach, z natury łatwo obronnych i z dobrą obserwacją.

Ośrodek oporu: zwykłą załogą jest baon. Rozczłonkowanie 1000 do 1500 m wszerek i tyleż w głąb. Odstępy między ośrodkami do 1500 m, a gdyby nie były objęte ogniem piech. ośrodków, wtedy umieścić w nich dodatkowy element ogniowy lub odwód.

Uwaga: W nocy i w mgle korzystnie będzie przewidzieć zastosowanie takiego elementu nawet przy niewielkich odstępach między ośrodkami, aby uniemożliwić nplowi wdarcie się w pozycję. W tenże sposób postąpić dla utrzymania styczności z sąsiednimi pododcinkami, umieszczając oddział mieszany na linii rozgraniczenia pododcinków.

394. Rozmieszczenie ośrodków: dwa w 1-szej linii, jeden w 2-giej lub odwrotnie. Miejsce ośrodków — jeśli nie określił przełożony — wyznacza dca pułku.

Załoga ośrodka 2-giej linii — stanowić będzie równocześnie (zazwyczaj) odwód dcy pułku. Nie raz wskazane będzie zamiast jednego ośrodka oporu

2-giej linii zastosować kilka luźno rozmieszczonych punktów oporu z zadaniem wsparcia ruchem ośrodków 1-szej linii albo przyjęcia walki na 2-giej linii.

Im szerszy pododcinek, tem więcej zachować odwodów do manewrowego działania; urządzić wówczas tylko w 1-szej linii **luźne punkty oporu na najważniejszych punktach** (kierunkach). **Za niemi** przewidzieć dodatkowe urządzenia terenu dla umiejscowienia obrony na czas do interwencji odwodów, którym przypadnie główny ciężar walki.

395. Plan ognia: jest podstawowym warunkiem skutecznej obrony i polega na:

- 1) **zapewnieniu współdziałania między ośrodkami pułku i sąsiedniemi,**
- 2) **ewent. stworzeniu grup c. k. m., działających na korzyść całości pododcinka,**
- 3) **uzgodnieniu planu ognia piech. z planem ognia artylerji,**
- 4) **zorganizowaniu łączności i sygnałów umówionych do natychmiastowego wywołania serji ogni na całym froncie lub pewnej jego części.**

Dbać w szczególności o łączność z art., by ją zawiadamiać o swych potrzebach. Zawiadomić dców ośrodków o przewidzianych dla ich ośrodków oporu (i sąsiednich) ogniach artylerji oraz o umówionych znakach.

396. Plan użycia artylerji: układa wyższe dtwo; gdy dca pułku ma art. oddaną do swej dyspozycji — układa plan z dcą art. Główne zadanie art. w obronie będzie:

wspieranie oddziałów w strefie ubezpieczającej,
działanie na rej. wyjściowe natarć npla,
wspieranie oddziałów w strefie głównego oporu,
wspieranie własnych przeciwuderzeń wzgl. przygotowanie własnych przeciwnatarć,
zwalczanie artylerji npla i ostrzeliwanie jego dróg dowozowych i odwodów.

Ogień zaporowy lub ześrodkowany art. przewidzieć głównie w tych miejscach, które nie są objęte ogniem c. k. m., oraz dla zamknięcia pewnych

nieobsadzonych przestrzeni, znajdujących się pod własną obserwacją.

397. **Otwarcie ognia piech.:** patrz pkt. 176.

398. **Obserwacja:** każdy ośrodek oporu oraz każde zgrupowanie ogniowe piech. i art. winny mieć swoje obserwatorja dla naziemnej obserwacji czołowej i bocznej; wszystkie razem winny się zająć.

Dca pododcinka organizuje też dla siebie obserwację dtwa. Wgląd do rejonów ważnych zapewnić kilkoma obserwatorjami.

Obserwatorja **ochronić** przed ogniem (schrony) i obserwacją (maskowanie), wyposażyć w lornety, środki łączności i przekazywania.

399. **Przeciwuderzenia:** powinny ruszać automatycznie i szybko; służą do odzyskania utraconych stanowisk.

W tym celu: przewidzieć gdzie? Którędy może npl działać? Która (e) jednostka (i) i w jaki sposób ma (ją) wykonać przeciwuderzenie? Które zgrupowania ogniowe mają przeciwuderzenie wesprzeć? Na jaki znak?

400. **Przeciwnatarcia:** Przewidzieć w planie. Jeśli natarcie npla nie da się zlikwidować przeciwuderzeniem, trzeba je wstrzymać, następnie odeprzeć przeciwnatarciem.

Wykonanie przeciwnatarcia ustalić na zasadach dla natarcia (położenie — teren — siły — środki — ich współdziałanie).

401. **Zarządzenia alarmowe:** Stopień pogotowia i środki alarmu tak ustalić, by nawet przy nagłym natarciu npla wszyscy byli na czas do obrony przygotowani.

402. **Urządzenia techniczne:** patrz pkt. 876 do 908. Przedewszystkiem wykonać fortyfikacje: dla broni maszynowej, ważnych urządzeń dowodzenia (obserw., łączn. i t. d.), rowy strzeleckie dla strzelców leżących — potem resztę fortyfikacji.

Oddziałom technicznym przydzielić siły robocze z piechoty.

Artylerja: stanowiska i składy amun. urządza sama; dać jej ewent. pomoc.

Przeszkody: ich sieć ma się pokrywać z planem ognia, — szczególnie z podstawowymi zaporami ogni c. k. m. Wyzyskać przeszkody naturalne.

403. Ochrona przeciwczołgowa: tam, gdzie npl. może działać czołgami — przewidzieć ogień i przeszkody.

- Ogień:** a) masowy artylerji (zapor. ześrod.), połączony z dobrą obserwacją,
 b) ogień bezpośredni pojedynczych dział, przydzielonych do ośrodków oporu (na odległ. do 1000 m),
 c) ogień działek piech., strzelających zbliska,
 d) c. k. m. (pociski przeciwczołgowe) i granaty ręczne,
 e) ogniem kb., rkm., lkm. wystrzelać piech. npla łowzącą swym czołgom.

Przeszkodami dla czołgów są:

gęste wysokopiennie lasy, bagna, szersze wody o głębokości ponad 70 cm, sieć rowów o stromych ścianach ponad 180 cm szerokich,

stromie stoki o nachyleniu ponad 45 stopni, — zastosowanie min.

404. Ochrona przeciwlotnicza: zapewnia ją wyższe dtwo zapomocą art. pl. Prócz tego, wyznaczyć do O. P. L. we własnym zakresie części c. k. m.

- Uregulować:** 1) sposób meldowania o zbliżaniu się lot. npla,
 2) zachowanie się oddziałów i używanie świateł,
 3) stosowanie ruchów w dzień.

405. Ochrona przeciwgazowa: patrz pkt. 483—491.

406. Maskowanie: bardzo doniosłe! Roboty ziemne zacząć od maskowania. Kontrolować z ziemi i powietrza; błędy zaraz usunąć.

407. Urządzenia pozorne: powinny mieć wygląd prawdziwych. Tak je rozmieścić, by ogień npla, na nie skierowany, nie zagrażał czynnym organom własnej obrony.

408. Łączność: ma pierwszorzędne znaczenie! Używać wszystkich środków łączności; chronić je przed ogniem npla. Połączenia szczególnie ważne za-

pewnie jednocześnie różnymi środkami łączności. Ochroniać korespondencję przed podsłuchem npla.

409. **Przeprowadzenie działań obronnych.**

Polega na celowym zastosowaniu przez dcoów wszystkich szczebli środków i sposobów działania przewidzianych planem obrony.

410. **Rozpoznanie:** zarządza wyższe dtwo; prócz tego uzupełnić je na przedpolu swego pododcinka zapomocą przydzielonej kaw., konnych zwiadowców i pieszych patroli.

411. **Działanie wstępne:** Oddziały strefy ubezpiecz. rozpoznają npla, przez walkę zmuszają go do rozwinięcia się, do straty czasu. Wycofuja się wtedy i tak, jak przewidziane jest w planie obrony nie przeszkadzając w strzelaniu ze strefy głównej oporu). Odwrót ich wspiera ogniem główna strefa oporu.

412. **Zawiązanie i rozwój walki:** Zatrzymać i zdezorganizować npla na przedpolu ośrodków (punktów) oporu ogniem art. i c. k. m. Przygotowywanie się npla do natarcia rozpraszać gwałtownym ogniem przeciwdziałającym.

Gdy npl ruszy do natarcia — piechota i art. urzeczywistniają swój plan ognia; szturmowane przez npla części ośrodków oporu zwalczą piechota granatami ręczn. wręcz; wspierają ją mniej zagrożeni sąsiedzi oraz art., kierując swój ogień na posiłki npla.

Jeśli nieprzyjaciół zdobył lub otoczył pewne elementy obrony, zaczynają kolejno działać następne; wchodzi w życie ogień zaporowy wewnątrz pozycji. Otoczone elementy obrony winny wytrwać, oczekując skutku działania ognia sąsiadów i przeciwuderzeń.

Przeciwuderzenia wykonują dco według przewidywanego planu odruchowo, bez czekania na rozkazy. Uchwycić ku temu chwilę, gdy npl po zajęciu jakiegokolwiek części naszej pozycji jest walką wyczerpany, niepewny i zdezorjentowany.

Jeśli przeciwuderzenie zawiedzie, powstrzymać dalszy rozwój powodzenia npla, umiejscowić go, poczem przejść siłami odwodowymi w myśl pktu 400 do przeciwnatarcia.

413. Walka pozycyjna: rozpoczyna się z chwilą, gdy npl. — wyczerpany działaniami zaczepnymi — ufortyfikuje się na linii zdobytego terenu i w ten sposób front się obustronnie ustali. Ogniem w dzień i w nocy będziemy nadal wykonywali nasze zadanie obrony. Z powodu możliwości ponownego przejścia npla do natarcia odtworzyć z najbardziej wysuniętych elementów obrony pozycję ubezpieczającą z zadaniem czat bojowych; wzmocnić ją, uregulować rozkazodawstwo.

Wypady: zarządzać z zaskoczeniem, małemi jednostkami z pozycji ubezpieczającej dla zdobycia ściślejszych wiadomości o nplu (duch zaczepny).

413 a. Zmiany obsady dokonywa się kolejno, a nie na całym pododcinku równocześnie. Dca zmiany udaje się do dcy obsady, orjentuje się na miejscu w planie obrony i wspólnie ustalają rozkaz do przeprowadzenia zmiany.

Jeśli czas: wysłać kadry zmiany do dców obsady.

Poszczególni dcy po dokładnem zdaniu sobie obowiązków meldują przełożonemu dokonanie zmiany.

Poprawek w planie przyjętym nie dokonywać przedwcześnie. Wyzyskać czas: do udoskonalenia urządzeń obronnych, ćwiczenia planu obrony i dyscyplinowania oddziałów. Szczegóły w pkcie 445.

414. BATALJON.

Baon w obronie może: a) stanowić obsadę o s r o d k a oporu, pkt 417, b) stanowić obsadę szeregu luźno rozmieszczonych punktów oporu, pkt 436, c) wejść w skład o d w o d u pododcinka.

W wypadkach pod a), b) — zależnie od rozkazu — może baon znajdować się w całości bądź w strefie ubezpieczeń bądź w strefie głównego oporu, bądź może być podzielony na obie strefy.

415. Rozkaz — plan obrony: jak w punkcie 390, 391.

416. Przygotowanie obrony: jak w punkcie 389. Rozpoznać obszar ośrodka op. wyznaczony przez dcę pulku, poczem ustalić rozmieszczenie c. k. m. (jako szkielet planu ognia ośrodka) i stosownie do tego określić miejsca dla punktów oporu.

417. Ośrodek oporu: składa się z dwóch punktów oporu w 1-szej linii, jednego w 2-giej linii lub odwrotnie.

Przestrzeń frontu: 1000—1500 m wszerz i w głąb.

Punkty oporu: tak rozmieścić, by mogły wspierać się wzajemnie (wszerz i w głąb) ogniem, a odstępy między nimi leżały w polu obstrzału możliwie krzyżujących się ogni; **ten względ decyduje o wielkości odstępów i odległości między punktami oporu.**

Reduta: najlepiej ukryty i umocniony punkt oporu 2-giej linii tworzy redutę, stanowiącą **oparcie** dla obsad wypartych z przednich elementów obrony i **rejon wyjściowy** (zwykle) dla przeciwwuderzeń odwołu dcy baonu.

418. Plan ognia: musi zapewnić stworzenie zapór ogniowych przed i w głąb ośrodka oraz możliwość ześrodkowania ogni w każdej chwili na punkty najbardziej zagrożone.

Ważne zadania flankowań poruczyć dobrze osłoniętym c. k. m.

419. Współdziałanie artylerji: dać jej szkic ośrodka. Uzgodnić zapory ogniowe piechoty z planem ognia artylerji. Pkt 396.

Wywołanie ognia i jego przenoszenie: w tym celu zorganizować sprawną sieć elementów alarmowych i obserwacyjnych oraz pewną łączność. Ustalić znaki umówione.

420. Udział c. k. m. Stanowiska tak dobrać, by chronione były przed ogniem npla, a zwłaszcza art. Nie-

które c. k. m. doskonale ukryte (przyczajone) powinny działać dopiero w ostatniej chwili wyruszenia natarcia npla. Szczegóły patrz pkt 261 do 268.

421. Udział broni tow.: Używać jej ruchliwie; w tym celu wyszukać kilka stanowisk, przewidzieć drogi przesunięć, maskować je.

Moździerz J. D.: działa w tych bliskich rejonach ośrodka, których nie może opanować własna art.

Działo: zwalcza nplske stanowiska c. k. m. Szczegóły patrz pkt 270, 271.

422. Odwód — przeciwuderzenia: Zachować odwód do wykonania przeciwuderzeń, które należy przewidzieć, przygotować oraz przeciwiczyć. Punkt 394, 398.

Im mniejsza spójność punktów oporu, tem większy zachować odwód i przeciwie. Pkt. 394.

Miejsce odwodu: tam, gdzie jego użycie jest najprawdopodobniejsze; **przy miejscowościach** umieścić go w reducie.

423. Wysłane do strefy ubezpieczeń części sił ośrodka (w myśl pktu 392) oddać pod rozkazy osobnego dcy; zapewnić z nim dobrą łączność.

Zachowanie się — patrz pkt 411.

424. Alarm: Wyznaczyć pogotowie: a) przy każdym narzędziu ogniowem o specjalnem zadaniu; wyznaczyć obsługę alarmową niezbędną do natychmiastowego otwarcia ognia; b) posterunki alarmowe przy dtwach i elementach obsady. Reszta spoczywa. Zarządzać próbne alarmy dla kontroli pogotowia.

425. Urządzenia techn. i przeszkody: w myśl pkt. 402, 876 do 908.

426. Maskowanie: patrz pkt 406.

427. Ochrona przeciwczołgowa: patrz pkt 403.

428. Obrona przeciwlotn. jak w pkcie 404; jeśli nie uregulował jej dca pułku, zarządzić we własnym zakresie.

429. Ochrona przeciwgazowa: patrz pkt 483—491.

430. Obserwacja — łączność: z położonym, z dcami

podwładnymi, z art. z punktami obserw. i sąsiadami. Poza tem pkt 398, 408.

431. **Miejsce dcy:** Jeśli nie zarządził dca pułku, tam, skąd najlepiej dowodzić (rejon reduty).

432. **Przeprowadzenie walki:** jak pkt 412.

433. **Zmiana obsady:** jak pkt 413 a, 445.

KOMPANJA STRZELECKA.

434. **Kompanja w obronie:** Tworzy obsadę punktu oporu ośrodka lub obsadę jednego z luźno rozmieszczonych punktów oporu; działa w strefie ubezpiecz. albo wchodzi w skład odwodu.

435. **Rozkaz obrony — wskazówki:** Na zasadzie rozkazu i wyciągu z planu obrony przełożonego oraz wywiadu terenu wypracować szczegółowe wskazówki obrony i omówić je z podwładnymi dcami.

Każdemu z nich dać wyciąg zawierający: a) dca — skład — zadanie, b) stanowisko i granicę na dzień i noc, c) zachowanie się na wypadek natarcia, d) sygnały — znaki umówione, alarm, e) inne wskazówki.

Wskazówki obrony uzupełniać w czasie trwania obrony.

436. **Punkt oporu — rozmieszczenie:** Jego miejsce w terenie określa dca baonu, organizuje dca kompanji.

Przestrzeń frontu: do 500 m wszerz i 300 m w głąb.

Punkt oporu: Składa się z grupy gniazd oporu poszczególnych plutonów ugrupowanych wszerz i w głąb, a opartych na szkieletcie ognia c. k. m. ośrodka oporu.

Grupy gniazd: plutonów tak rozmieścić, by mogły się wspierać ogniem w głąb i wszerz, oraz zapewniały łączność ogniową z sąsiednimi punktami oporu.

Ilość gniazd i siła obsady w każdym plutonie zależy od zadania i terenu. Obsadę gniazda op. tworzy zasadniczo drużyna bojowa.

Uwaga: Punkty oporu tworzą ogniwa ośrodka, jednak muszą być i do samodzielnej obrony przygotowane; mieć własny system ogni i fortyfikacji.

Dodatkowe gniazda oporu: aby móc poszczególne obsady przegrupować w kierunkach głównego ogniska walki — przewidzieć i rozbudować. Noc, mgła, dymy, mogą również wpłynąć na takie przegrupowanie.

Odwód: Wyznaczyć po myśli pktu 394, 422; dla punktu op. wchodzącego w skład ośrodka wystarczy pluton.

Przeciwwuderzenia: Jak pkt 399. Uderzać niespodzianie na flankę lub tyły npla.

System ogni: dostosować do ogólnego planu ognia, a szczególnie do wzmocnienia przewidzianych głównych zapór ogniowych c. k. m.

Miejsca, nie dające się objąć ogniem o torze **płaskim**, ostrzeliwać garlaczami, ewent. zgrupowanemi pod jednolitem czasowem dławem.

Wywołanie ogni: Pkt 395. Znać sygnały i znaki umówione, stosować je na czas. **Ogień art. wywołuje z reguły tylko dca punktu op.**, wyjątkowo wyznaczeni oficerowie.

437. Obserwacja: Rozpoznawać i dozorować bez przerwy położenie npla. Mieć własny punkt obserw. oraz pomocnicze dla posterunków alarmowych, pełniących zarazem służbę czujek. Poza tem pkt 398.

438. Styczność z sąsiadami — odstępy. — Patrz pkt 493, uwaga. Na wypadek wtargnięcia npla w teren sąsiada lub w odstępy między punktami oporu, przewidzieć przeciwdziałanie ogniem lub ewent. szybkim przeciwwuderzeniem.

439. Łączność: Utrzymać ją szczególnie środkami ogniowemi, które działają na korzyść pktu op. Poza tem pkt 408, 430.

440. Alarm — pogotowie: Analog. jak pkt 424.

441. **Fortyfikacje — maskowanie:** W myśl pktu 402, 876 do 908. Robotami kieruje dca punktu oporu.

442. **Ochrona przeciwgazowa:** Jak pkt 483—491.

443. **Pogotowie i odpoczynek** uregulować na zmianę ($\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{8}$ obsady). W pogotowiu trzymać obserwatorów, części obsady i obsług broni samocz. do natychmiastowego działania ogniem: w każdym gnieździe wyznaczyć odpowiedzialnego dczę. Reszta odpoczywa lub pracuje.

Służba: Na komp. 1 ofic., na pluton 1 podof.

444. **Walka:** Walczyć zawzięcie ogniem i wręcz. Jeśli npl. zdobędzie lub otoczy pewne gniazdo oporu. nie opuścić zajmowanego terenu, nie osłabiać oporu. Następne i sąsiednie gniazda potęgują ogień.

Odwód przeciwuderza błyskawicznie i niespodzianie.

Jeśli npl. mimo to wtargnął głębiej, podciągnąć do walki wszystkich, a więc: obserwatorów, patrole, pionierów i t. d.

Powiadomić dczę baonu oraz wspier. art. o każdym postępie npla.

445. **Zmiana:** Patrz pkt 413a. Zameldować się u dcy z kadrą, t. j. dcami plut. lub zastępcami, z łącznikami do dcy komp. i gońcami (1 na plut.) — zrobić zwiady obejmowanego punktu oporu.

Stary dca informuje w terenie nowego dczę o wszelkich szczegółach obrony i wręcza mu wszystkie dokumenta obrony, zawierające:

wszelkie wiadomości o nplu (przejrzysty szkic wszystkich znanych szczegółów stanowisk npla i ich obsady, szkic miejsc i przesłrzeni, ostrzeliwanych przez npla);

zadanie jednostki i myśl przewodnią obrony;

szkic własnych stanowisk i innych urządzeń obronnych;

rozkład obsady, jej zadanie:

a) służba,

b) pogotowie (alarm),

c) odwód,

sposób przeprowadzenia własnej obserwacji i zwiadów;

rodzaj wsparcia przez bronie, któremi rozporządza dowódca przełożony:

a) ognie zaporowe, względnie skupienie ogniowe c. k. m.,
broni towarzyszących, artylerji i

b) stanowiska obserwatorów (czujek),

c) środki (sygnały, znaki) porozumienia się i wywołania ognia;
szkic ewentualnych pól minowych;

zarządzenia przeciw — czołgom — lotnikom — gazom;

pracę (stan i rozmiar prac zamierzonych);

łączność — przewody i stacje telef. — stacje optyczne —
linje biegu dla gońców i t. p.;

miejsca dowództw, organy łącznikowe;

zaopatrzenie: składy — żywności — wody — amunicji — ma-
terjału;

urządzenia sanitarne, drogi do punktu opatrunkowego.

Z przybyciem zmiany, obsada stara zajmuje stanowiska alarmowe, nowi obejmują służbę, poczem stara obsada opuszcza stanowiska.

W wypadku natarcia npla podczas zmiany dtwo sprawują dawni dcy. Jeśli zarządzone, ze starej obsady pozostają po zmianie: 1 ofic. na komp. 1 podof. na pluton, dcy drużyn c. k. m. — aż do czasu zupełnego zorientowania się w obronie nowych dców.

446. **Kompanja w odwodzie:** zachowuje się podług rozkazów dcy, który ją wydzielił do swej dyspozycji.

447. **Komp. w strefie ubezp.:** zachowuje się jak komp. na czatach. Jej wycofanie według ustalonego planu.

PLUTON.

448. **Pluton w obronie stanowi:** bądź obsadę grupy gniazd wewnątrz punktu oporu — bądź załogę małego punktu op. — bądź odwód lub wchodzi w skład oddziałów strefy ubezp.

449. **Wskazówki obrony:** Na zasadzie wskazówek dcy komp. oraz rozpoznania terenu opracować wskazówki obrony i umówić je z podwładnymi dcami.

Wskazówki zawierają: 1) **położenie** (krótco), 2) **zadanie** komp. i plutonu, 3) **miejsce** gniazd op., 4) **rozmieszczenie** drużyn na stanowiskach i **ustalenie** sposobu ich **współdziałania** — 5) **rozdział** pracy około maskowania fortyfikacji, urządzeń pozornych, przeszkód, 6) **służba alarm.** i pogotowie.

Z powyższych wskazówek dać drużynowym dotyczący ich **wyciąg:** jak pkt 435.

450. **Ugrupowanie plutonu:** w szachownicę, w trójkąt (przy 3 druż.).

451. **Grupa gniazd op.:** Pluton rozmieszcza swe gniazda tak, by mogły się wzajemnie wspierać ogniem wewnątrz plutonu oraz współdziałać z gniazdami sąsiedniego plutonu — patrz pkt 436.

Dodatkowe gniazda op. przewidzieć jak pkt 436.

452. **System ognia:** oprzeć na broni samoczynnej, której przypada główne zadanie (ogień boczny).

Zapomocą garlaczy tworzyć zapory lub skupienia ognia tam, gdzie opanowanie terenu wymaga ognia strome go.

Oczyścić pole ostrzału. Kierunki strzelania i odległości oznaczyć. Przygotować narzędzia ogniowe do walki w ciemności.

453. **Obserwacja — czuwanie:** dla dozoru npla i wywołania ognia zorganizować ją zapomocą sieci posterunków obserw. i alarm., podśluchów i patroli.

454. **Pogotowie:** w myśl wskazówek dcy kompanji — patrz pkt 424, 443. Wydać przepisy alarm. na wypadek natarcia npla, napadu lotn. i gazowego.

455. **Łączność:** Czuwający i obserwujący utrzymują łącz. z gniazdami oporu — gniazda oporu z dcą plut. —

dca plut. z c. k. m. działającemi na korzyść plutonu oraz z dcą komp.

456. **Umocnienia — przeszkody:** według wskazówek dcy kompanji. Utrzymać w porządku urządzenia obronne, broń, amun. i sprzęt.

457. **Walka:** patrz pkt 412. Osobisty wpływ i wola dcy plutonu wpływają rozstrzygająco na wytrwanie plutonu.

Npla, który szturmem zdołał wtargnąć w gniazda oporu plutonu, **wyrzucić przeciwuderzeniem**, popartem ogniem tylnych i sąsiednich gniazd, oraz c. k. m. **Do przeciwuderzenia** użyć grenadjerów tylnych i sąsiednich gniazd, **nie związanych walką ogniową.**

Jeśli mimo to uda się nplowi wyprzeć pluton, **przyczepić** się do terenu, **trzymać go** uporczywie do czasu interwencji przełożonego zapomocą ognia i przeciwuderzenia jego odwodu.

Przy wtargnięciu npla w teren sąsiedniego plutonu **rozważyć:**
a) wsparcie sąsiada ogniem? b) możliwość przeciwuderzenia częścią plutonu na flankę npla?

DRUŻYNA.

458. **Drużyna w obronie:** stanowi zwykle obsadę gniazda oporu.

Stanowisko ogniowe: patrz pkt 186. Wybrać wprzód stanowisko dla broni maszynowej i do niego dostosować stanowiska fizyljerów i sekcji grenadjerów.

Rozbudowa gniazda: W myśl punktu 456. Pracę, poczynawszy od pierwszego użycia łopatk, zasłaniać i maskować. Rozbudować stanowiska dodatkowe z rowami łącznikowemi dla możliwości przesuwania zastępów lub części w kierunkach zagrażających własne gniazdo i sąsiednie.

Oczyszczyć pole ostrzału, wytyczyć kierunki strzału, granice, poza które nie wolno strzelać, by nie razić sąsiadów.

Wyszukać na przedpolu takie miejsca, któremi

mógłby npl łatwo się podkraść; założyć tam przeszkody, zwracać obserwację i ogień. Przygotowania te powinny być dla npla niewidoczne.

Wpóić w obsadę, jak ma się zachować w różnych położeniach działania npla: natarcie w dzień — w nocy — w mgle — dymie — napad lotniczy i gazowy.

Nie wolno dopuścić, by npl zaskoczył drużynę nieprzygotowaną do obrony.

459. **Walka.** Drużyna walczy zapomocą ognia broni samocz., karabinów powtarzalnych, granatów ręcznych i karabinowych, wkońcu przez nagłe uderzenie wręcz. Współdziałać z sąsiadami. Wytrwać na stanowisku!

460. ODWRÓT.

PULK.

461. **Wypadki odwrotu:** a) na rozkaz lub b) wymuszony.

Cel: w wypadku a) zajęcie nowych stanowisk w tyle oraz przegrupowanie sił, w wypadku b) opóźnianie naporu npla, by zyskać na czasie i przestrzeni.

462. **Przeprowadzenie odwrotu:** Odwrót wykonywa się w ten sposób, by ochronić oddziały przed stratami i rozluźnieniem związku, możliwie pod osłoną zmroku, nocy, mgły, dymu.

463. **Odwrót w bojowej styczności z nplem:** Wykonać w nakazanym (obranym) kierunku, — w ugrupowaniu bojowym — skokami w tył od stanowiska do stanowiska.

Podczas, gdy jedna część sił (rzut osłaniający) powstrzymuje npla, druga (rzut cofający się) wykonuje pod jej osłoną ruch na tylne stanowiska ogniowe; zajmawszy je, staje się z tą chwilą rzutem osłaniającym.

Dla wycofującego się rzutu zostawić przerwy między stanowiskami ogniowymi albo rozmieścić się flankowo. Rzut wycofujący się winien swe ruchy tak wykonać, by nie przeszkadzał działaniu ogniowemu rzutu osłaniającego.

Taka kolejna gra ruchów ku tyłowi (manewr odwrot.) doprowadza wkońcu do chwili, w której

napór npla osłabnie, a dla osłony dalszego odwrotu nastąpi wydzielenie osobnej straży tylnej i ewent. bocznej.

Siły główne, podążające przez pewien czas nadal w szyku mniej lub więcej luźnym, zwiera wkońcu dca p. na rozporządzalnych drogach w kolumny marszowe i posuwa szybko w nakazanym (obranym) kierunku.

464. Artylerja: Posuwa się skokami uzgodnionemi z ruchem piechoty. Część jej zawsze gotowa do wsparcia straży tylnej, zwalcza wszelkie dążenia npla do skupienia się i utworzenia kolumn pościgowych.

Gdy napór npla groźny, zadysponować całą przydzieloną art. na stanowiska.

Dla zwalczania ew. samoch. panc. npla i czołgów, przydzielić straży tylnej art. tow.

465. Straż tylna: Siłę ustalić zależnie od danego jej zadania, ogólnego położenia i terenu.

Skład: Najmniej zużyte oddziały piechoty, oddział techn., kaw. i inne oddziały o wielkiej zdolności ruchowej. Dużo broni maszynowej i amunicji.

Ugrupowanie: Ze względu na przejściowy charakter walki, winno być płytsze i szersze.

Sposób walki: Zwartym systemem ogni broni maszynowej działającej dalekonośnie, stawiać kolejno silny opór, zmuszając npla do żmudnego posuwania się w szykach luźnych i do stosowania przezeń dalekich oskrzydłeń; w ten sposób zyska się na czasie dla odpływu sił głównych.

Nie wahać się wobec zbytnio i w odosobnieniu zaangażowanych części sił pościgowych npla działać zaczepnie.

Odwoły: Umieścić za skrzydłami lub nazewnątrz; ubezpiecza to przed oskrzydleniem przez npla oraz

zapewnia swobodę cofania się środka. Jeśli tego zadanie i położenie wymaga, straż tylna poświęca się w zupełności.

466. **Pułk w straży tylnej** wyższej jednostki postępuje w myśl pktu 465.

467. **Pułk w odwrocie** dla zajęcia nowej pozycji grupuje się tam ponownie w myśl zasad rozdziału „Obrona“.

468. **Zarządzenia do odwrotu:** Przygotować zawczasu. Dążyć, by npl nie spostrzegł zamiaru i chwili odwrotu.

Oddziały osłaniające wysłać na zgóry już przygotowane i ew. umocnione stanowiska odwrotowe. Ewakuować na czas; środki walki, które nie mogą być zabrane, zniszczyć lub uszkodzić.

Karność: Utrzymać najsurowszemi środkami.

Łączność: Warunki trudniejsze, przeto troska w tym kierunku większa.

469. **Styczność z nplem:** Bezwzględnie utrzymać (kaw.). Przeciw ew. jeździe nplskiej na tyłach pułku ubezpieczyć siły główne i tabory ze wszystkich stron.

BAON.

470. **Odwrot baonu:** Wykonywa się analogicznie jak odwrót pułku.

Siła rzutu powstrzymującego leży zasadniczo w działaniu dalekim ogniem szeroko rozstawionych c. k. m.

Przy braku wsparcia art. pomóc sobie użyciem broni tow. baonu.

Stanowiska odwrotowe: tak dobierać, by stanowiły silne z natury pozycje o dalekim obstrzale,

a c. k. m. czołowe, mogły niepostrzeżenie odejść na tylne stanowiska; w chwili ich odchodzenia, inne c. k. m. umieszczone w tyle, przejmują rolę powstrzymującą.

KOMPANJA.

471. **Odwrót komp.:** W zasadzie komp. wykonywa odwrót tylko na rozkaz dcy przełożonego.

W walce nawet w najkrytyczniejszym położeniu trwać uporczywie na zajętych stanowiskach, gdyż straty będą mniejsze niżli przy ruchach odwrotowych.

Komp. wzgl. części jej wyparte siłą bagnetu npla, winny się przyczepić do najbliższej osłony terenowej i nadal walczyć hardo.

W odwrocie na rozkaz: działa komp. — w myśl rozkazu dcy baonu — szeregiem walk odwrotowych przenoszonych skokami wtył, wchodząc naprzemian to w skład rzutu osłaniającego, to wycofującego się.

Stanowiska odwrotowe: patrz pkt. 470.

Rozpoczęcie odwrotu, kolejność, sposób odejścia, kolejne punkty stawienia oporu określa dca komp. na zasadzie rozk. dcy baonu.

Kompanja walcząca w odosobnieniu wykonuje odwrót analog. do pktu 463.

Łączność z przełożonym i styczność z nplem utrzymać za wszelką cenę. Poza tem patrz postanowienia dotyczące pułku w odwrocie.

PLUTON — DRUŻYNA.

472. **Dca plutonu.** Wpoić w żołnierzy, że odwrót nie jest bynajmniej wyrazem klęski, lecz wpływa z uplanowanych zamiarów przełożonego dtwa.

Wykonanie odwrotu: według zarządzeń dcy komp. Do oderwania się od npla wyzyskać czas działania ogniem własnych c. k. m. i art. oraz ciemność i dymy.

Naprzemian: jedna część (r. k. m.) drużyn wstrzymuje npla ogniem, druga wycofuje się grupkami lub pojedynczo. Dca plut. przy drużynie najbliższej npla.

TABORY.

473. **Tabor pułku:** Skład dla poszczególnych części pułku — patrz tabelka.

Wyszczególnienie	Tabor bojowy	Tabor bagażowy	Tabor żywnościowy
Drużyna dcy pułku	1 kuchnia pol. 2 wozy przy kuch. 1 wóz sanit.	1 wóz kancel. 1 „ płatnika 1 „ gospody 2 „ bagaż. 3 „ narzędz. 2 bryczki	2 sekcje po 18 wozów
Pluton łączności	1 wóz technicz. 3 budki (telef.)	—	—
Pluton pionierów	1 wóz narzędz.	—	—
Drużyna dcy baonu	4 wozy amun. 1 wóz stołow. 2 wozy sanit.	1 wóz kancel. bagaż. 1 wóz narzędz.	—
Komp. strzel. i komp. k. m.	1 kuchnia pol. 1 wóz przykuch. 1 „ amun.	1 wóz bagaż.	—

474. Tabor bojowy:

Posuwa się w związkach baonowych przy swych oddziałach.

Tabor. oddz. ubezpiecz. zbliżonych do npla, może się posuwać przy sile głównej danej kol.

W działaniach wstępnych — wskazane jest **wydzielić** kuchnie pol. i wozy przykuch. jako 2. rzut tab. boj. poszczególnych baonów lub **złączyć je** w 2. rzucie wraz z tab. boj. dtwa pułku w jedno zgrupowanie dla całego pułku.

Wozy amun. i karabinowe k. m. zawsze przy oddz.

Posuwanie się: regulować ustaleniem kolejnych rejonów, wskazując linje, których bez rozkazu nie wolno przekroczyć.

Dca tab. winien samodzielnie dbać o ciągłą łączność z oddziałami pułku

Uwaga. Nie powiększać ilości ani obciążenia ponad przepisane normy, bo cierpi sprawność oddziałów.

475. Tabor bagażowy:

Tabor bagażowy oddziałów posuwać zgrupowane w całość, pod jednolitem dtwem.

Z nawiązaniem styczności z nplem ruch tab. bag. skokami — by uchronić je przed ogniem art. npla i nie tamować ruchu na drogach.

Z przejściem na odpoczynek — jeśli npl. nie zagraża — dołącza tab. bag. do oddziałów.

W odwrocie: wycofać tab. bag. daleko, by nie przeszkadzał manewrowi oddziałów i był zabezpieczony.

Tabor żywnościowy:

Składa się z sekcji, kursujących między oddziałami pułku a dywizyjną stacją zaop. Ich ruch — reguluje II część rozkazu op. dywizji.

Uwaga. Jeśli baon wychodzi czasowo ze związku pułk. dla działania w odosobnieniu — zabiera swe tabory ze sobą.

476. Zaopatrzenie w amunicję.

Przed walką powiększyć wyposażenie osobiste z komp. woz. amun., zaś ubytek z nich **uzupełnić** jak najspieszniej w P. U. D. wzgl. w jego wysuniętym składzie amun.

Podczas walki:

- 1) wyposażenie osobiste, potem,
- 2) odbierać amun. rannym, zabitym, chorym,
- 3) z wozów amun. oddziałów,
- 4) dowóz amun. z P. U. D. zapomocą opróżnionych wozów amun. oddziałów.

Dca pułku: albo oddaje oddziałom ich wozy amun. do bezpośredniego rozporządzenia, wskazując im sposób, miejsce i czas dla przeprowadzenia uzupełnienia, albo zapewnia sam dopływ amun. do walczących, używając wozów amun. oddziałów, drużyn dców lub innych środków.

Uwaga. Puste wozy amun. jak najspieszniej odsyłać do ponownego napełnienia.

Dca baonu: jeśli to możliwe, organizuje baonowy ośrodek zaopatrzenia w amunicję, w miejscu zakrytem wpobliżu swego stanowiska — używając dla dopływu amun. wozów amun. swej drużyny, a w potrzebie wozów komp. lub ludzi z odwodu, którzy amun. donoszą.

Dca komp. czerpie amun. wprost ze swego wozu amun., uzupełnianego z wozów amun. (ośrodka zaop.) baonu.

Jeśli czerpanie z wozu amun. komp. jest niemożliwe — utworzyć kompanijny punkt zaop. w amun. wpobliżu swego stanowiska.

Dca plutonu: odpowiada za uzupełnienie amunicji w swym plutonie i zapotrzebowuje ją w tym celu na czas u dcy komp. Jeśli dca komp. nie dostarcza amun. plutonowi swojemi środkami, wtedy dca plut. dba sam o pobranie amun. w miejscu, wskazanem przez dcę kompanji.

477. WALKA GAZOWA.

Cel: Użycie gazu ma na celu zmniejszenie bojowej sprawności npla przez spowodowanie strat i przez zmuszenie go do noszenia maski gazowej i innych środków ochronnych, które utrudniają mu spełnienie pewnych czynności bojowych.

478. **Obowiązki kierowników** ochrony i walki gazowej, w walce:

1) uwzględnić istniejące w danej chwili warunki atmosferyczne oraz przewidywać ich późniejsze zmiany,

2) rozpoznać teren własny i npla przez zwiadowców gazowych, by móc określić przestrzeń nadającą się do skażenia,

3) znać zamiary dtwa, własne siły pod każdym względem, mieć szczegółowe wiadomości o położeniu npla i własnem,

4) uwzględnić na podstawie meldunków oddziałów linjowych — przestrzenie skażone przez npla i środki skażenia,

5) określić w czasie własnego odwrotu teren, nadający się do skażenia, by móc przeszkodzić dalszej akcji npla.

479. **Rodzaje walki gazowej:** Walka gazowa polega na przenoszeniu w obszar nplski ciał trujących i dymotwórczych zapomocą: napadu falowego, pocisków artylerji, miotaczy, bomb lotniczych, granatów ręcznych i karabinowych, rozpryskiwaczy i świec dymowych.

Napad falowy: przeprowadza się w ten sposób, że wypuszcza się — z butel umieszczonych wzdłuż linii frontu — gaz lotny; wytworzona w ten sposób fala gazowa — pędzona wiatrem — posuwa się ku celowi napadu.

Główne warunki wykonania napadu falowego są: odpowiedni kierunek i siła wiatru, odpowiednia ciepłota, pora świtu lub zmierzchu, teren możliwie równy i mało zakrzewiony.

Napad zapomocą miotaczy: przeprowadza się przez jednoczesne wyrzucenie dużej ilości bomb, zawierających 8—20 kg skroplonego gazu.

W tym celu, wkopuje się miotacze dość gęsto obok siebie w ziemię lub ustawia na drewnianych postawach wzdłuż frontu. **Zaskoczenie npla** osiąga się przez równoczesne oddanie strzału zapomocą induktora — z szeregu miotaczy, połączonych z przewodem elektrycznym; w ten sposób wytwarzamy bardzo gęsty obłok wprost w obrębie celu.

Napad zapomocą artylerji: Walka artyleryjska gazowa jest najważniejszą formą walki gazowej, zwłaszcza przy użyciu szybkostrzelnych dział, których pociski o substancjach lotnych mogą wytworzyć średnie zgęszczenie gazów na dalekich odległościach.

480. Rodzaje gazów i ich działanie :

Chlor: ciecz zielona o zapachu ostrym duszącym, używana w butlach do napadu falowego lub we większych bombach lotniczych. Działa na żywe istoty dusząco oraz niszczy sprzęt.

Fosgen: ciecz koloru ciemnobrunatnego o silnej woni, podobnej do zapachu zgnilego siana. Używa się go w butlach do napadu falowego, w bombach lotniczych, w miotaczach Stokesa i Livensa oraz w pociskach artyleryjskich, gdy chodzi o gwałtowne i niespodziewane zatrucie i gdy zachodzi potrzeba wytworzenia krótkotrwałego, zabójczego stężenia, po którym ma być bezpośrednio przeprowadzone natarcie.

Działanie: drażniące płuca oraz wybitnie trujące. Stosować najlepiej koło północy i wschodzie słońca. Ponieważ działanie nie jest trwałe, piechota posuwa się za nim bez masek przeciwgazowych.

Pokrewny o podobnem działaniu jest dwufosgen.

Chloropikryna: bezbarwna ciecz, zbliżona w skutkach trujących do fosgenu; powoduje ponadto dotkliwy ból oczu, obfite łzawienie i wymioty oraz działa przez skórę. Używana w minach i pociskach artyleryjskich. Maski przeciwgazowa chroni przed nią całkowicie.

Kamit: ciecz małodotna, długo działająca, używana w pociskach i bombach. Powoduje silne łzawienie i zapalenie oczu, a nawet zupełną ślepotę.

Stosuje się go, gdy chcemy zmusić npla do stałego przebywania w masce.

Adamsyt: ciało stałe, zielonej barwy, nadzwyczaj trwałe, prawie bez zapachu. Używany w pocisku o dużym ładunku wybuchowym lub świecach dymowych. Powoduje silne kichanie, ból głowy, wymioty, a nawet czasowe porażenie systemu nerwowego. Maski chroni przed tym gazem całkowicie.

Iperyty: ciecz oleista, o zapachu musztardy, ułatwia się bardzo powoli. Używana w bombach i pociskach art. dział wszelkiego kalibru.

Działa drażniąco na drogi oddechowe i oczy, wywołuje ślepotę, bolesne oparzenia skóry, a w ciężkich wypadkach śmierć. Jako najbardziej długotrwały, uniemożliwia pobyt w stanowiskach npla.

Służy też do zabezpieczenia własnych stanowisk przed natarciem npla, do powstrzymania go w marszu, do osłony własnego odwrotu.

Przestrzenie skażone iperytem są niedostępne dla obu stron na przeciąg 3—7 dni. Maski przeciwgazowa chroni wprawdzie przed śmiertelnym działaniem iperytu lecz nie chroni przed oparzeniem nieosłoniętych części ciała.

Tlenek węgla: tak zwany czad, jest gazem trującym, który powstaje w czasie strzelania w zamkniętych schronach karabinów maszynowych, w czołgach, pociągach pancernych i t. d.

Kwas pruski: plyn bezbarwny o zapachu gorzkich migdałów, we większych ilościach o działaniu wybitnie trującym.

481. Dymy bojowe: służą do wytwarzania zasłon przy pomocy pocisków armatnich, świec dymowych, bomb Stokesa, granatów ręcznych i karabinowych. Rozróżniamy:

a) **dymy trujące** o działaniu natychmiastowym, używane przeciwko oddziałom nacierającym, zaopatrywaniu, odwodom i t. d.; osłabiają sprawność bojową npla i zmuszają do opuszczenia stanowisk. Dla zaskoczenia maskuje się je dymami nienapastliwymi;

b) **dymy parzące:** biały fosfor, utrzymuje się najdłużej w powietrzu i jest najbardziej nieprzejrystym; umożliwia zamaskowanie własnych pozycji i ruchów.

Z punktu widzenia operacyjnego należy uwzględnić podział środków gazowych na:

- a) **długotrwale** (trująco-parzące, drażniące),
- b) **krótkotrwale** (lotne, raptownie trujące),
- c) **dymy** (krótkotrwale, napastliwe, przesłaniające),
- d) **zapalające.**

482. Gazowe i dymowe środki walki w poszczególnych rodzajach broni:

A) Piechota:

1) **granat zapalający:** używa się go podczas wypadów ze stałych stanowisk, dla zniszczenia sprzętu npla, którego nie można zabrać ze sobą,

2) **granat gazowy:** ze środkami drażniącymi i działającymi na oczy, nos i krtani, służy do oczyszczania schronów i rowów strzeleckich npla,

3) **granat dymny:** (jako ręczny lub karabinowy) do oślepienia stanowisk karab. masz. i zasłonięcia natarcia, w małych rozmiarach,

4) **świece dymowe:** celem zasłony natarć lokalnych, upozorowania natarć gazowych, ukrycia własnych ugrupowań i przesunięć,

5) **miotacze Stokesa:** stosuje się w walce gazowej o większych rozmiarach, przy braku licznej artylerji lub specjalnych oddziałów gazowych. Nadaje się szczególnie przy działaniach zaczepnych.

B) Kawalerja:

W szyku pieszym, stosuje kawalerja te same sposoby walki gazowej, co piechota.

Do przeszkodzenia ruchom transportów i zniszczenia ważnych punktów na tyłach npla używa kaw. granatów zapalających i środków długotrwałych, które mi skażą drogi, składy, stacje, magazyny lub dostęp do nich, uniemożliwiając przeciwnikowi korzystanie z nich.

Wycofanie się osłania kawalerja dymami bojowymi.

C) Artylerja:

Rodzaje ognia:

a) **ogień przeciwbaterijny**: początkowo używa się pocisków z gazami lotnymi trującymi, następnie pocisków drażniących w celu stałego nękania npla; w końcowej fazie, używa się pocisków z gazami nagle trującymi. Jeżeli piechota ma ominąć stanowiska baterji npla, używa się środków o działaniu długotrwałem,

b) **ogień nękający**: na pierwsze linje npla oraz na ewent. miejsca jego zbiórki; używa się środków drażniących, osłabiających go fizycznie i duchowo,

c) **ogień zaporowy**: dla utrzymania pewnej pozycji, niedopuszczenia przeciwnika do natarcia, zagrozenia dojścia jego odwodów, stwarza się zaporę gazową środkami długotrwałymi

Ostrzeliwanie zakładów, ważnych punktów zaopatrzenia i t. d. rozpoczyna się pociskami zabójczymi, przechodząc do ognia słabszego obezwładniającego.

Podczas natarcia ostrzeliwać zapomocą iperytu te miejsca, które będą zajęte przez własne oddziały.

Przy odwrocie można stosować wszelkie rodzaje środków gazowych.

W walce pozycyjnej, ze względu, że środki chemiczne są obojętne, nie używać ich w odcinkach, gdzie zamierzone są roboty.

D) Lotnictwo:

Podczas przygotowania własnego natarcia dokonywa zniszczenia na tyłach npla (hangary, szopy, składy i t. p.) zapomocą środków zapalających oraz przeszkadza wszelkim manewrom i skupieniom przeciwnika, skażając odnośnie przestrzenie i punkty środkami trującymi, długotrwałymi.

Równocześnie wskazuje oddziałom posuwającym się pozycje npla, zapomocą dymów. **W okresie natarcia** skażą środkami lotnymi wszelkie ośrodki siły oporu przeciwnika, oraz cele głębsze, na tyłach. **Przeciw artylerji przeciwlotn.**, karab. masz. i punktom obserw. stosuje środki osłepiające, zabójcze, lotne.

Zapomocą bomb dymnych przesłania własne manewrowanie i wskazuje cele dla (własnej) artylerji. **Celem niedopuszczenia npla**

do natarcia, tworzy zaporę z gazów trujących, długotrwałych. W czasie odwrotu trzyma stale nieprzyjacielskie oddziały walczące pod grozą zatrucia, zmuszając je do ciągłego noszenia maski przeciwgazowej.

E) Czołgi i samochody pancerne:

wycofując się z walki, używają środków dymotwórczych w kierunku zła, w celu ukrycia swych ruchów; **baczyć** na kierunek wiatru. **Poza tem artylerja i oddziały miotaczy** wytwarzają chmurę dymową między stanowiskiem przeciwnika a własnem polem manewrowem czołgów, oraz zasłaniają dymem skrzydła, uniemożliwiając obserwację boczną przeciwnika.

F) Specjalne oddziały gazowe:

Ich zadaniem jest: wytworzenie silnych stężeń na większych przestrzeniach, w wypadkach, gdy tego nie może przeprowadzić artylerja, lotnictwo lub miotacze.

483. **OCHRONA PRZECIWGAZOWA.**

Ochrona przeciwgazowa polega na zastosowaniu najrozmaitszych środków, celem ochrony walczących przed niebezpieczeństwem zatrucia, względnie przed utratą ich zdolności bojowej, oraz celem umożliwienia im przebywania w atmosferze zatrutej, bez narażenia życia.

Rozróżniamy: a) ochronę indywidualną, b) zbiorową; celem pierwszej jest ochrona pojedynczych ludzi i zwierząt celem drugiej ochrona tych jednostek zgrupowanych w większe masy.

484. **Ochrona indywidualna** dzieli się na:

a) lekką czyli filtracyjną przy pomocy masek przeciwgazowych, chroniących całkowicie od gazów bojowych. Opis maski patrz rysunek;

b) ciężką izolacyjną przy pomocy aparatów tlenowych, zabezpieczających nietylko od gazu bojowego, lecz również od t. zw. czadu — wytwarzającego

się skutkiem spalania prochu lub materiału wybuchowego w zamkniętych schronach karab. masz., w czołgach i poc. panc.

Za wzór aparatów tlenowych może służyć niemiecki aparat tlenowy Draegera. Opis i użycie patrz punkt...

Ponadto używane są specjalne ubrania impregnowane, chroniące całe ciało przed gazami parząco-żrącymi przenikającymi skórę.

Zwierzęta jak konie, psy, gołębie chroni się przy pomocy specjalnych masek, a także izolacji.

485. **Ochrona zbiorowa** polega na:

- 1) zorganizowaniu służby obserwacyjno-alarmowej,
- 2) urządzeniu schronów przeciwgazowych i zaopatrzeniu ich w środki, odkażające zatrute tereny i materiały,
- 3) na umiejętnym zachowaniu się przed, podczas i po napadzie gazowym.

486. **Organizacja służby obserw. — alarm.**: Po ustaleniu się frontu dca armji wyznacza dwie strefy alarmu gazowego.

Strefa 1-sza — alarmowa — obejmuje przestrzeń szerokości 5 km w głąb, począwszy od pierwszych linii nplsckich rowów strzeleckich.

Strefa 2-ga — zagrożona — sięgająca od granicy 1-szej strefy od 5.20 km w głąb. Granice tych stref oznacza się bardzo wyraźnie, by każdy przebywający w nich mógł łatwo je zauważyć.

Każdy żołnierz znajdujący się w granicach powyższych stref powinien posiadać maskę przeciwgazową.

Specjalna służba obs. — alarm.: Poza normalnymi posterunkami i organami inspekcyjnymi w rowach strzeleckich, zarządzić można — jeśli chodzi o szybką sygnalizację — specjalną służbę obserwacyjno-alarmową, polegającą na wystawieniu:

- 1) posterunków obserwacyjno-alarmowych w 1-szej linii rowów strzeleckich, w odstępach mniej więcej co 200 m,

2) posterunków łącznikowo-alarmowych, w odległości 300 m od pierwszych, w odstępie 700—800 m. **Druga linia** tych posterunków znajduje się w odległości 800 m od poprzedniej.

Wszystkie posterunki posiadają maskę gazową w położeniu pogotowia i odpowiednie środki alarmowe akustyczne i optyczne, które sygnalizują alarm gazowy.

Sygnały ustala dca danej dywizji i należy je podać żołnierzom do wiadomości.

Strefa 2-ga alarmuje strefę 1-szą zapomocą telefonu, dzwonów kościelnych i gońców.

487. Schrony przeciwgazowe mają na celu umożliwienie przebywania w nich żołnierzom bez masek w czasie długotrwałych napadów gazowych.

Schrony budować głęboko w terenie nieprzepuszczalnym — jak glina i tłusta ziemia. Ilość otworów wentylacyjnych (kominowych) jak najmniejsza. Schrony powinny mieć **dwa wejścia**, z których jedno, **zapasowe**, ma być stale zamknięte, zaś **główne** zabezpieczone na wypadek napadu roletami ochronnymi z tkaniny impregnowanej olejem lnianym.

Odkazanie schronów przeprowadzać zapomocą specjalnych filtrów i tlenu wytworzonego drogą chemiczną.

Środkami odkazającymi schrony od gazów, oraz tereny zroszone gazami, są roztwory Vermorella i Solvaya, jako też suche wapno chlorowane przeznaczone do neutralizowania iperytu.

488. Oznaki napadów gazowych:

Napad zapomocą miotaczy gazowych: może npl wykonać, gdy wiatr jest słaby i wieje ku nam.

Początek napadu — poznaje się po dużej ilości ognia wylotowego (łuna) i silnym huku wystrzałów miotaczy, oraz po szumie i świcie lecących bomb.

Pociski gazowe można poznać po słabym huku przy wybuchu, po gęstej chmurze obok miejsca wybuchu, oraz po zapachu gazu. **W obłoku gazowym** stać wyprostowany, gdyż największe stężenie gazów jest w dolnych warstwach.

Napad falowy: może npl wykonać przy sprzyjającym mu wietrze. — **Oznakami przygotowania napadu** będą:

- 1) wzmożony ruch w jego rowach strzeleckich,
- 2) układanie worków z ziemią na przedpiersiu rowów strzeleckich,

- 3) brzęk stalowych balonów podczas przewozu i ustawiania ich,
- 4) ukazywanie się nad rowami strzeleckimi gumowych lub papierowych baloników, chorągiewek, dymu od ognisk; zdraża to badanie kierunku siły wiatru,
- 5) zjawienie się wylotów rur na przedpiersiu rowów strzeleckich,
- 6) zapach gazu ulatniającego się wskutek nieszczelności balonów lub rozbicia ich przez pociski naszej artylerji,
- 7) rozpoznanie lotnicze, zeznania jeńców.

Oznaki wykonania napadu:

- 1) szum i gwizd podobny do świstu pary wypuszczanej z parowozu,
- 2) zjawienie się i posuwanie się ku nam (tuż przy ziemi) obłoku białawego lub żółtawozielonego.

489. Przebieg alarmu:

Posterunki obserw.-alarm. meldują w ustalony sposób dcy oddziału o zauważonych przygotowaniach npla do napadu gazowego.

Dca oddziału melduje o tem dcy dywizji.

Dca dywizji zarządza w 1-szej strefie zagrożonego odcinka pogotowie gazowe.

Na rozkaz pogotowia gaz.:

- a) **Każdy żołnierz** przygotowuje swą maskę do szybkiego włożenia jej.
- b) **Każdy dca zagrożonego odcinka** zarządza:
 - 1) **przegląd** całego sprzętu przeciwigazowego i sprawdzenie działania sygnał. alarm.,
 - 2) **ewakuację** zbędnych zwierząt na 5-10 km wtył, oraz przygotowanie masek dla pozostałych zwierząt,
 - 3) **zabezpieczenie** broni i amun. oraz żywności przed działaniem gazów
 - 4) **sprawdzenie** i przygotowanie środków udkażających,
 - 5) **wzmoczoną czujność.**

490. Zachowanie się podczas napadu:

ustalonemi sygnałami rozgłosić rozpoczęcie napadu gaz.

Posterunek gazowy przy schronie przeciwigazowym nakłada maskę — alarmuje załogę.

Zaloga nakłada maski spokojnie, unikając szybkich ruchów i zbędnych rozmów i — jeśli położenie wymaga — udaje się do rowów strzeleckich.

Przy pozostaniu w okopach nie wolno używać ognia.

Posterunek gazowy przy schronie opuszcza zewnętrzną roletę schronu i wraca na swe miejsce.

Posterunek gazowy wewnątrz schronu opuszcza roletę wewnętrzną — **gasi światło** — **uszczelnia** zamknięcie wszystkich otworów w schronie — **neutralizuje** gazy przedostające do schronu, **odświeża** powietrze tlenem lub oczyszczeniem w filtrach.

Dca napadniętego oddziału: po stwierdzeniu rodzaju napadu zawiadamia wyższego dcę i sąsiednie oddziały oraz alarmuje drugą strefę w wypadku jej zagrożenia.

Jeżeli oficerowie gazowi stwierdzają użycie iperytu, opróżnia się czasowo odnośną pozycję — zależnie od położenia taktycznego.

Przy napadzie falowym powstrzymać w marszu wszystkie oddziały i transporty oraz **przerwać** dowóz żywności i amunicji, do czasu przejścia fali gazowej. **Chorych i rannych** oraz żołnierzy z popsutymi maskami lub nieposiadających takowych, umieszczać w schroniskach przeciwgazowych.

491. Po napadzie gazowym:

- 1) **Zdjąć maski na rozkaz dcy**: gdy po napadzie gaz. npl naciera bez masek, wolno zdjąć maskę bez rozkazu. Przesunąć ją.
- 2) **Oczyścić z gazów okopy** (żołnierze w maskach) zapomocą spalania w nich słomy, gałęzi suchych i t. p., — przez wentylowanie przy pomocy koców, płaszczy i t. p.
- 3) **Oczyścić schrony** zapomocą ognia lub rozpylania cieczy neutralizujących.
- 4) **Teren zaiperytowany** oczyścić przy pomocy oddziałów desyntezyjnych, zaopatrzonych w ubrania przeciwiiperytowe.

Żywność, można po przewietrzeniu lub przegotowaniu spożyć; jeżeli jednak krople cieczy gazowej lub odłamki pocisku gaz. padły na nią, jest dla zdrowia niebezpieczną. **Woda stojąca** zakażoną, nawet po przegotowaniu nie nadaje się do picia.

492. Aparat tlenowy Draegera H. S. S. niem.

Powyższy aparat umieszczony jest na pasie płóciennym z klamerką i długą taśmą, które pozwalają na nośnienie aparatu.

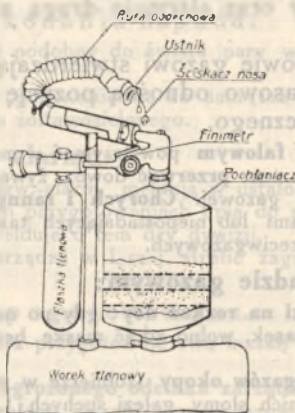
Ciężar: około 7 kg.

Wystarczalność: dla żołnierza w spoczynku i przy obronie, od 3—4 godzin. Przy ciężkiej pracy na 1 godz.

Części składowe:

1) **flaszka tlenowa** — stalowa o pojemności 0,8 l — zawiera około 120 l tlenu pod ciśnieniem 150 atm.;

2) **pochłaniacz** — czyli nabój oczyszczający (b), zawierający substancje, pochłaniające wydychany z płuc dwutlenek węgla. Połączony jest on o dołu z workiem tlenowym. Rura, łącząca flaszkę

Rys. 32.

tlenową z pochłaniaczem, posiada **finimetr**, podający w każdej chwili ilość tlenu, znajdującą się we flaszce tlenowej;

3) **worek tlenowy** — zrobiony z nieprzemakalnej tkaniny, jest zbiornikiem tlenu i powietrza wydychanego z płuc, które zostało poprzednio oczyszczone z kwasu węglowego w pochłaniaczu;

4) **skrzynka zaworowa** z chłodnicą. Skrzynka składa się z dolnej komory wdechowej z zaworem wdechowym i górnej komory wydechowej z zaworem wydechowym. Obie komory posiadają wspólny otwór wydechowy, połączony z rurą oddechową o potężnym ustniku.

Do ustnika przymocowany jest ściskacz nosa i drewniany kolek, który zamyka otwór ustnika.

Chłodnica o formie rurki służy do oziębiania wydychanego z płuc powietrza.

1.

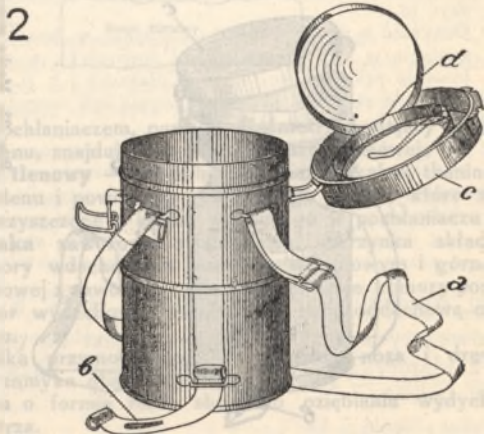
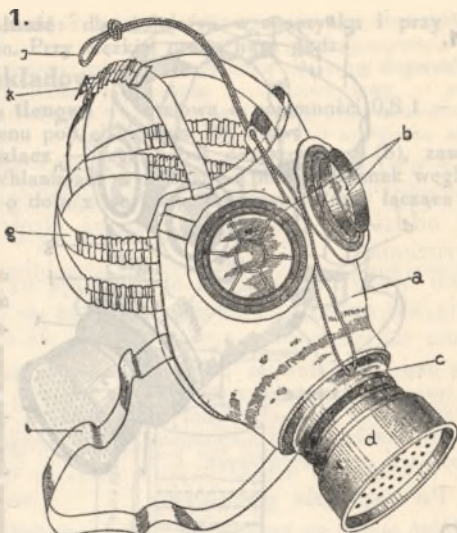

2.

Rys. 33. Maska przeciwgazowa francuska wzoru A. R. S.

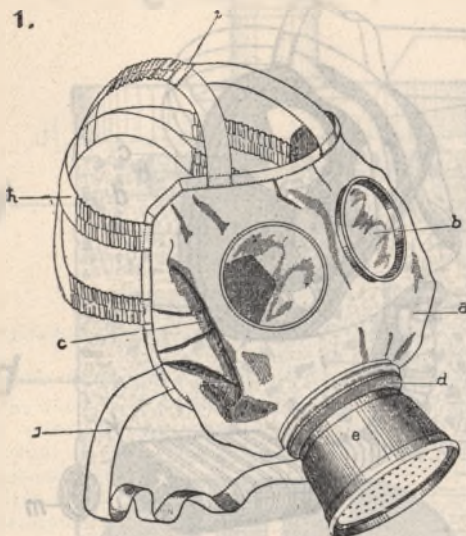
Objaśnienia: 1. Maska przeciwgazowa: a) taśma ciemieniowa, b) taśma czołowa, c) taśma polityczna, d) taśma zapi-
kowa, e) taśma długa maski, f) tkanina maski, g) gumowa oprawa szybki okularów, h) ściśnięcie szybki okularów, i) oprawa
metalowa maski, j) pochłaniacz, k) otwór wydechowy, m) szybki okularowy, n) taśma, o) taśma, p) pętelka,
q) wiewiórko.

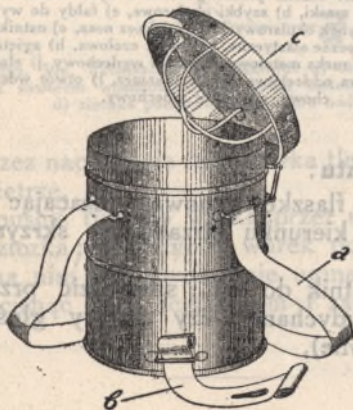
Rys. 34. Maska przeciwgazowa niemiecka skórzana

Opisania: 1. Maska przeciwgazowa: a) szkło, b) szybki okularowe, c) oprawa metalowa maski, d) pochłaniacz, e) rurka nagwiotłowana, f) gumowy piściek uszczelniający, g) taśma boczna, h) taśma czołowa, i) taśma długa maski, j) sznur do podpięcia maski, k) guzik do zaczepienia sznurka. 2. Puszka dla maski: a) taśma długa, b) pętelka, c) wieczko, d) skrytka na zapas, szybki żelak.

1.

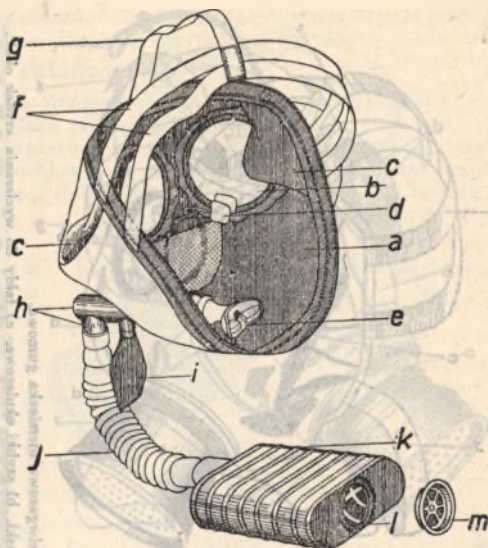

2

Rys. 35. Maska przeciwgazowa niemiecka gumowa.

Objaśnienia: 1. Maska przeciwgazowa: a) tkanina maski, b) szybki okularowe, c) śalwy do wycierania szybki okular., d) oprawa metalowa maski, e) pochłaniacz, h) taśma boczna, i) taśma przednia, j) taśma długa maski, 2. Puszka dla maski: a) taśma długa, b) pętelka, c) wieczko.

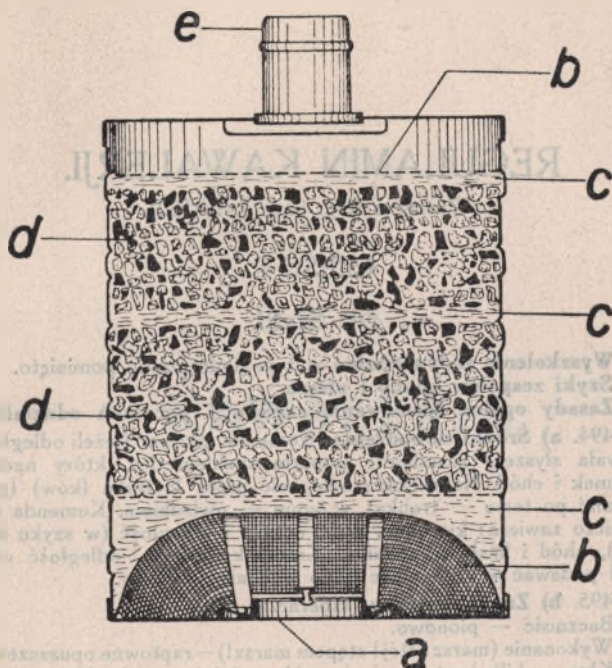

Rys. 36. Maska przeciwgazowa angielska.

Objaśnienia: Maska przeciwgazowa z tyłu widziana: a) tkanina maski, b) szytki okularowe, c) fałdy do wycierania szybek okularowych, d) ściśkacz nosa, e) ustnik, f) taśmy boczne elastyczne, g) taśma czołowa, h) zgięta oddechowa rurka metalowa, i) zawór wydechowy, j) elastyczna rurka oddechowa, k) pochłaniacz, l) otwór wdechowy, m) zawór wdechowy.

Użycie aparatu:

- 1) Otworzyć flaszkę tlenową, obracając jej śrubę o 360 stopni w kierunku strzałki na skrzynce zaworowej,
- 2) włożyć ustnik do ust i sprawdzić przez krótkie wdychanie i wydychanie, czy zawory głośno kłapią (wtedy są sprawne),

Rys. 36a. Pochłaniacz w przekroju: a) otwór wdechowy z zaworem wdechowym, b) siatka metalowa- c) wata, d) ziarenka pochłaniające, e) rura oddechowa.

3) przez naciśnięcie ręką worka tlenowego, wypuścić zeń powietrze,

4) wpuścić tlen do worka przez naciśnięcie czerwonego guziczka; napelniony worek powinien się po położeniu na nim ręki swobodnie uginać,

5) zacisnąć nos ściskaczem i założyć ewentualnie okulary.

REGULAMIN KAWALERJI.

(Wyciąg z Reg. kaw. J. I./1922).

CZĘŚĆ I.

493. Szyki.

Wyszkolenie indywidualne w tym podręczniku pominięto.
Szyki zespołów konno i pieszo.

Zasady ogólne formowania szyków i poruszeń oddziałów.

494. a) **Środki dowodzenia.** Komenda głosem (jeżeli odległość pozwala słyszeć) zasadniczo poparta znakiem dcy, który nadaje kierunek i chód. Na większą odległość przez łącznika (ków) (gdy warunki po temu — trąbką), w ogniu — gwizdkiem. Komenda zasadniczo zawiera: kierunek, szyk, odstęp i odległość (w szyku luźnym), chód i hasło wykonania. Kierunek, odstęp i odległość oraz chód podawać w komendzie tylko w miarę potrzeby.

495. b) **Znaki dowódcy (szperacza) ręką:**

Baczność — pionowo.

Wykonanie (marsz! stój! stępem marsz!) — raptowne opuszczenie.

Klus — kilkakrotne zgięcie ręki z pięścią nad barkiem.

Galop — koło od tyłu wprzód.

Cwał — koło powtórzone.

Odlącz się — ruch opuszczoną ręką wstecz.

Zbiórka — palcat (lub szabla) poziomo nad głową.

Rozwinięty — nad głową wymachy z boku na bok.

Apel — to samo z czapką (helmem).

Harcownikami — wymachy przed sobą.

Wtył zwrot — przykład i podanie kierunku.

Z koni — jak „stój” i pochylenie tułowiu ku prawemu strzemienu.

Do walki pieszej — to samo z czapką w rękę.

Padnij — dłonią ku ziemi.

Powstań — wstać i pokazać „baczność”.

Zbiórka dców — ręka zgięta pod kątem prostym do góry.

Przeszkoda — baczność.

KAWALERJA

Niema przejścia — zwrot koniem do oddziału i zaprzeczenie ręką.

Stójcie — koniem wpoprzek drogi marszu i baczność.

Konny nieprzyjaciół — koło nad głową ręką z bronią.

Pieszcy nieprzyjaciół — to samo bronią trzymaną w połowie.

Zasadzka — galop do swoich i wskazanie kierunku zasadzki.

Nieprzyjaciół szarżuje — cwałem do oddziału i znak na rozwinięty.

Proszę o pomoc — ręce (jednego lub wewnętrzne dwóch jeźdźców) skrzyżowane.

Obskoczyć skrzydła — ręce do góry (zewnątrzne ręce dwóch do góry).

496. c) Znaki gwizdkiem:

Ogień pojedynczy — naprzemian długi i krótki — gwizd.

Ogień przerwać — szereg krótkich.

W razie zagrożenia przez lotników npla — szereg krótkich gwizdów.

Baczność — 1 krótki.

Naprzód (stępem) — 1 długi.

Stój — 2 długie.

Kłusem — po 2 krótkie.

Galopem — po 3 krótkie.

W prawo — 1 długi, 1 krótki.

W lewo — 1 długi, 2 krótkie.

W tył — 1 długi, 3 krótkie.

Apel — długi trzeli.

497. Szyki konne.

Szyk zasadniczy sekcji — 2 czwórki jedna za drugą.

„ „ plutonu — kolumna czwórkowa.

„ „ szwadronu — linia plutonów.

„ „ dywizjonu — „ szwadronów.

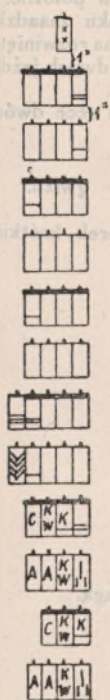
„ „ pułku — „ dywizjonów.

Kierunkowa jednostka — w kolumnie czołowa; w rozwiniętym środkowa albo prawa od środka.

W sztykach luźnych kierunkowa jednostka wysunięta naprzód za deą.

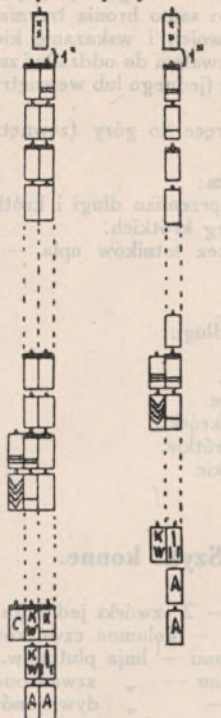
498. Pluton.

Skład: Dea, 2—4 sekcji (a 4 rot), 1—2 sekcji r. k. m., podoficer zafrontowy i trębacz.

499. **Szyki zwarte:** rys. 38.Kolumna
czwórkami

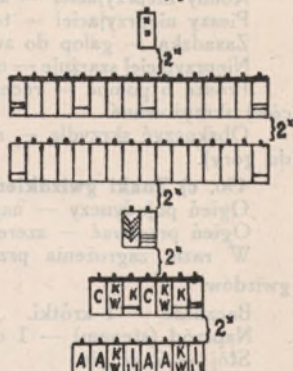
Rys. 37.

dwójkami po jednym

Rys. 38.

rozwinięty

Rys. 39.

Uwaga: pierwsza zbiórka do odliczenia lub przeglądu w szyku rozwiniętym rys. 39.

Wyciąganie kolumny dwójkami z kolumny czwórkowej, jak wskazuje rys. 38, odbywa się po 2 rotę z prawego i 2 z lewego, kolejno w każdej sekcji.

Wyciąganie kolumny po jednym z kolumny dwójkowej odbywa się rotami kolejno od prawego i lewego.

500. **Wsiadanie i zsiadanie:** w szyku rozwiniętym numery nieparzyste pierwszego szeregu o dwie długości naprzód, numery parzyste pierwszego i nieparzyste drugiego szeregu o jedną długość naprzód.

501. **Zwroty (w prawo, w lewo, wtył):** albo za dcą, albo na komendę „pluton pojedynczo wtył marsz”. Sekcje r. k. m. wykonują zwrot za plutonem.

502. **Przejście z kolumny w szyk rozwinięty:** Czołowa sekcja w prawo, reszta łączy kolejno na lewo.

503. **Przejście z szyku rozwiniętego w kolumnę:** zawsze od prawego.

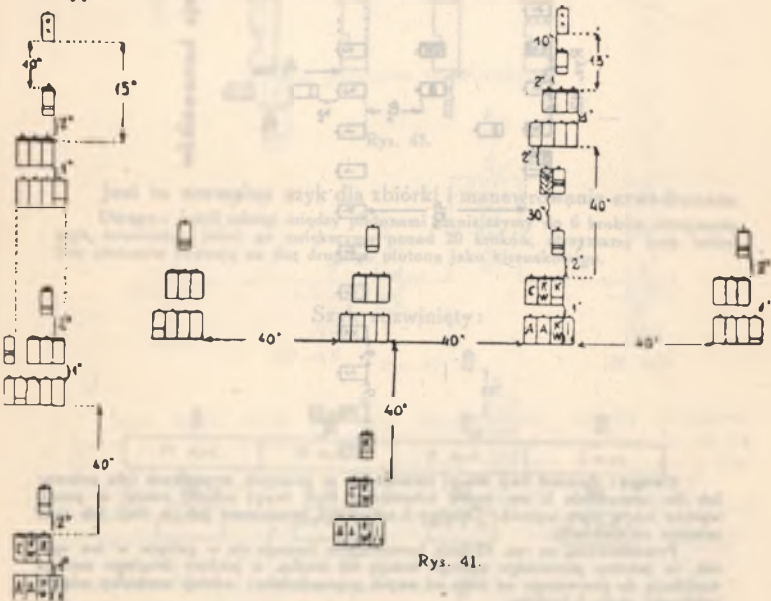
504. **Apel bojowy:** We wszystkich zespołach na komendę „do mnie” — jeźdźcy galopem w dwuszeręg w swoich zespołach.

505. **Szarża:** na komendę „Do natarcia — lance na udo, szable do boju — marsz — marsz” oddział rusza cwałem do szarży. Sekcje r. k. m. 120 kroków z tyłu. Zasadniczy szyk w szarży przeciw kawalerji — szyk rozwinięty; przeciw piechocie lub artylerji — szyk luźny.

506. **Szyki luźne** (do przebycia terenu pod ogniem, do szarży na piechotę lub art. i do zwiadów).

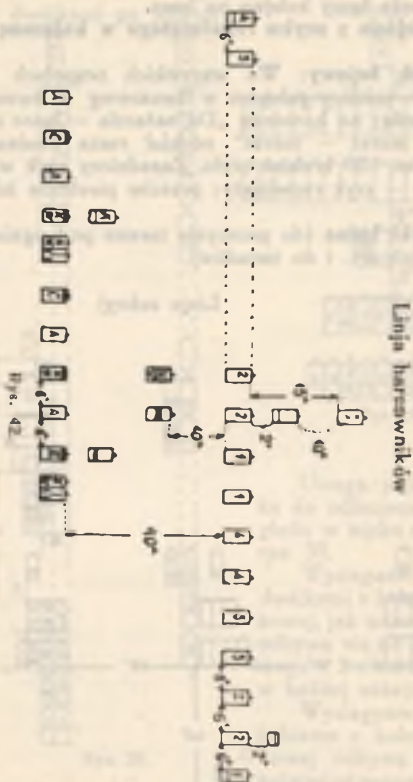
Kolumna
sekcji

Linia sekcji

Rys. 41.

Rys. 40.

Uwaga: Zamiast linii sekcji formuje się w pewnych wypadkach (dla ochrony lub dla utworzenia t. zw. szyku tatarskiego czyli ławy) schody sekcji w prawo wprzód lub w lewo wprzód. Odstępy i odległości przepisowe jak w linii lub inne zależnie od komeady.

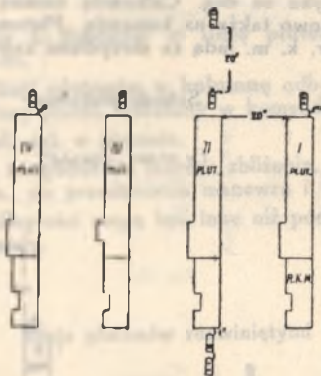
Przedstawiona na ryc. 42 linie harcowników formuje się w galopie w ten sposób, że jeźdźcy pierwszego szeregu luzują od łożka, a jeźdźcy drugiego szeregu wjeżdżają do pierwszego na lewo od swych poprzedników; odstęp normalny między jeźdźcami około 6 kroków.

Szarża i apel: jak w szykach zwartych.

507. Szwadron.

Szyki zwarte:

Linia plutonów:

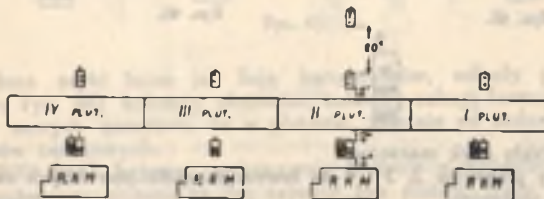

Rys. 43.

Jest to normalny szyk dla zbiórki i manewrowania szwadronem.

Uwaga: Jeżeli odstęp między plutonami zmniejszymy do 6 kroków, otrzymamy szyk ścieśniony. Jeżeli go zwiększymy ponad 20 kroków, otrzymamy szyk luźny. Długość plutonów równą na drogę drugiego plutonu jako kierunkowego.

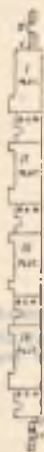
Szyk rozwinięty:

Rys. 44.

Szyk ten stosuje się w szarży konnej na kawalerję, poza tem do przeglądu, do ukrycia szwadronu za maską w terenie i t. d. Między plutonami normalne czucie; oficer zafronfowy nie jest związany z miejscem; częściową zmianę kierunku wykonywa się w tym samym szyku za dca. Całkowitą zmianę kierunku w linii plutonów. Wyjątkowo także na komendę „Plutonami wtył marsz!”, przyczem sekcje r. k. m. jadą za skrzydłami zajeżdżającymi swoich plutonów.

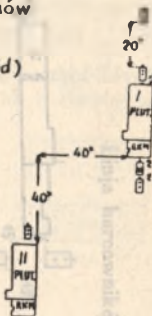
Kolumna
czwórkami

Rys. 45.

Schody plutonów

(w prawo wprzód)

Rys. 46.

Zwykły szyk marszowy.

Dca plutonów 2, 3 i 4 na lewem skrzydle pierwszych czwórek swoich plutonów.

W marszu nie związani z miejscem.

Przejęcie z linii plutonów w szyk rozwinięty: Pluton kierunkowy po 6 krokach zmniejsza chód o 1 stopień lub staje; reszta plutonów rozwija się i łączy doń bez odstępów.

508. Przejście z kolumny w szyk rozwinięty: Stosowanie chodów jak wyżej; plutony drugi na prawo, trzeci i czwarty na lewo rozwijają się dopiero po dojściu na swoje miejsca. To samo stosuje się przy rozwijaniu szwadronu z równoczesną zmianą kierunku.

509. Przejście z kolumny w linię plutonów jest możliwe w każdym kierunku.

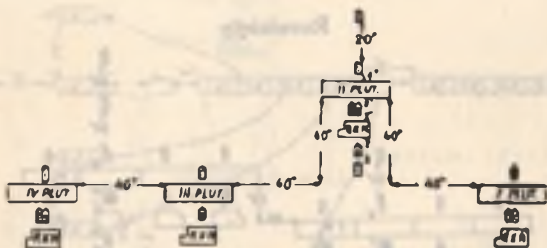
Przejście z linii plutonów w kolumnę odbywa się na pluton kierunkowy lub inny pluton wskazany w komendzie przez dcę.

Szarża i apel: jak w plutonie.

Szyki luźne (dogodne do marszu zbliżenia, do szarży na piechotę, art. i k. m., do przesłaniania manewru i t. d.).

Odstępy i odległości mogą być inne niż podane na rycinie — zależnie od komendy.

Linia plutonów rozwiniętymi

Rys. 47.

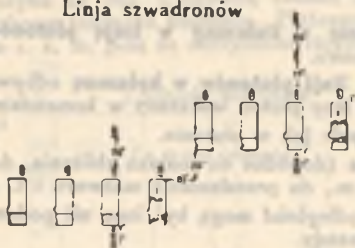
Inne szyki luźne jak linię harcowników, schody plutonów, (patrz rys. 46) kolumny plutonów, kolumny sekcji formują się na tych samych zasadach, co w plutonie, zależnie od zadania i warunków terenowych.

510. Apel bojowy: wykonywują plutony w galopie; miejsce kierunkowego plutonu za dcą zajmuje ten pluton, który pierwszy za nim staje, reszta kolejno.

511. Dywizjon.

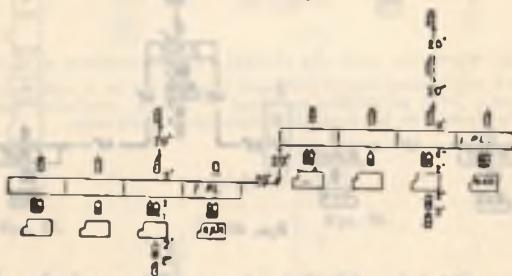
Szyki zwarte:

Linia szwadronów

Rys. 48.

Rozwinięty

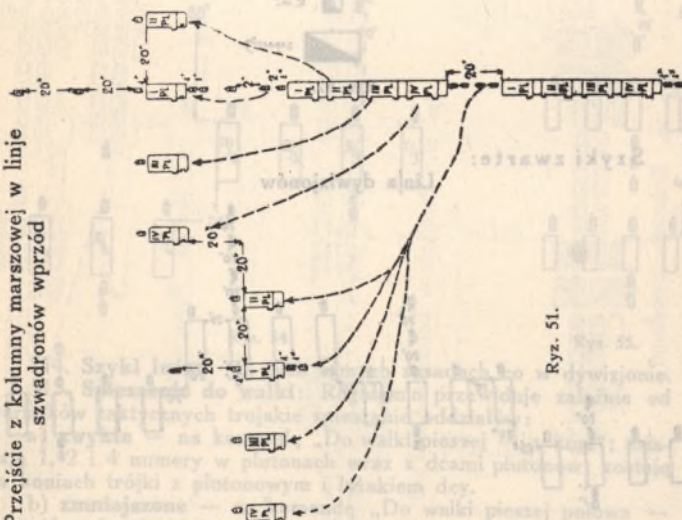
Rys. 49.

Uwaga: Do przeglądu wyrównywa dca swój dywizjon na komendę: „Szwadrony na linię“.

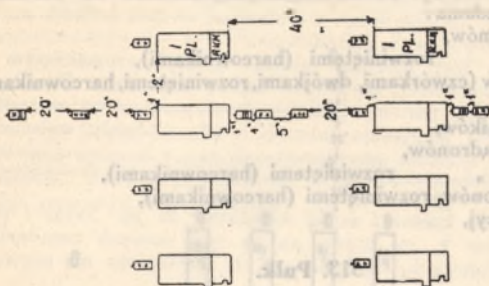
512. **Szyki luźne** dywizjonu różnią się tem od zwartych, że szwadrony względnie plutony lub sekcje znajdują się na przepisanych odległościach i odstępach. Dla szerszego lub głębszego rozczłonkowania dywizjonu podaje dca zwiększone odległości i odstępy w komendzie. Zasady formowania te same co w szwadronie.

Przejście z kolumny marszowej w linie szwadronów wprzód

Kolumna szwadronów

Ryz. 51.

Rys. 50.

Dywizjon może być zatem sformowany zależnie od warunków terenowych i zadania:

w linię szwadronów,

" " rozwiniętymi (harcownikami),

" plutonów (czwórkami, dwójkami, rozwiniętymi, harcownikami),

" sekcji,

" harcowników,

w kolumnę szwadronów,

" " rozwiniętymi (harcownikami),

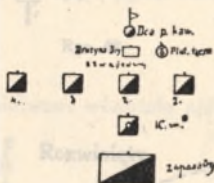
" plutonów, rozwiniętymi (harcownikami),

" sekcji,

w schody.

Skład:

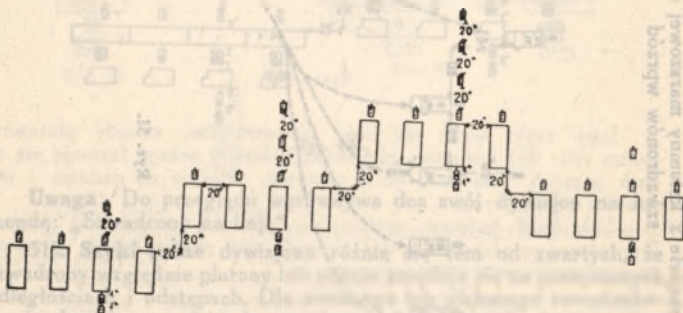
513. Pułk.

Rys. 52.

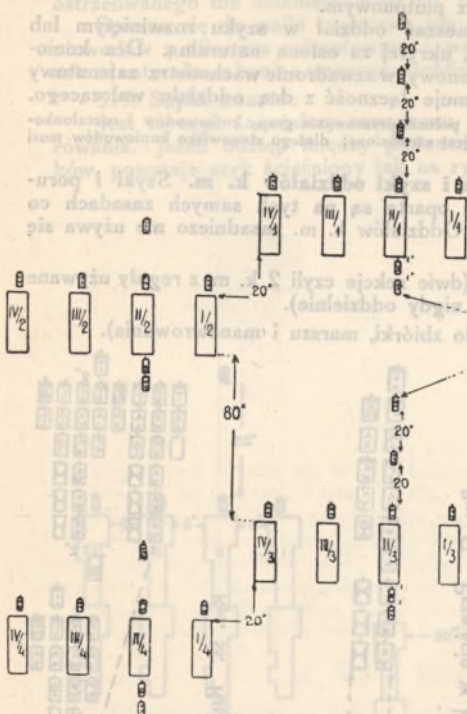
Szyki zwarte:

Linja dywizjonów

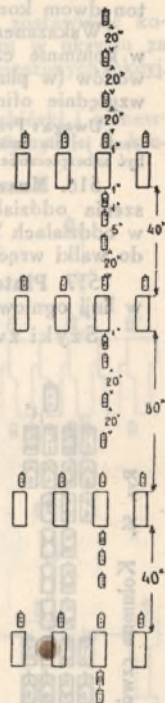
Rys. 53.

Kolumna dywizjonów

Rys. 54.

Kolumna szwadronów

Rys. 55.

514. **Szyki luźne:** na tych samych zasadach co w dywizjonie.

515. **Spieszanie do walki:** Regulamin przewiduje zależnie od warunków taktycznych trójkie spieszanie oddziałów:

a) **zwykle** — na komendę „Do walki pieszej — z koni”; zsiadają 1, 2 i 4 numery w plutonach wraz z dcami plutonów; zostają na koniach trójki z plutonowym i luzakiem dcy.

b) **zmniejszone** — na komendę „Do walki pieszej połowa — z koni”; zsiadają nieparzyste numery w plutonach z dcami.

c) pełne — na komendę „Do walki pieszej wszyscy — z koni”; zsiadają wszyscy, oddając konie sformowane w dwa półkola na pluton dwóm koniowodom z plutonowym.

Wskazaniem jest spieszać oddział w szyku rozwinętym lub w kolumnie czwórkowej, ukrytej za osłoną naturalną. Dca koniowodów (w plutonie plutonowy, w szwadronie wachmistrz zafrontowy względnie oficer) utrzymuje łączność z dcą oddziału walczącego.

Uwaga! Przy spieszaniu pełnem przesuwanie grupy koniowodów i rozczłonkowanie jej dla uniknięcia strat jest utrudnione; dlatego stanowisko koniowodów musi być zabezpieczone i ukryte.

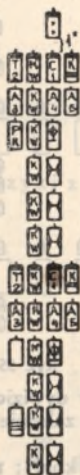
516. **Musztra konna i szyki oddziałów k. m.** Szyki i poruszenia oddziałów k. m. oparte są na tych samych zasadach co w oddziałach linjowych. Oddziałów k. m. zasadniczo nie używa się do walki wręcz.

517. **Pluton k. m.** (dwie sekcje czyli 2 k. m. z reguły używane w linii ogniowej razem, nigdy oddzielnie).

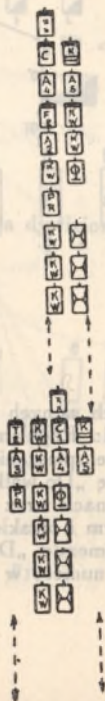
Szyki zwarte: (do zbiórki, marszu i manewrowania).

Rys. 56.

Kolumna czwórkami

Rys. 57. Przejście w kolumnę dwójkami

Rys. 58. Rozwinięty

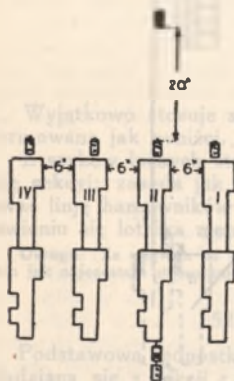

518. **Szwadron k. m.** (4 plutony a 2 k. m.) manewruje w linii plutonów w kolumnach; szyków luźnych używa do przebycia terenu ostrzeliwanego dla uniknięcia strat i t. p.

Spiesza się do walki częściowo lub w całości, zostawiając koniowodów z oficerem zafrontowym i wachmistrzem w ukryciu za osłoną naturalną, a konie z amunicją w pobliżu swoich spieszonych sekcji.

519. Szyki zwarte:

Jest to szyk zasadniczy szwadronu k. m. do zbiórki i manewrowania. Jeżeli odstęp między plutonami zmniejszymy do 6 kroków, powstaje szyk ściśniony jak na rycinie.

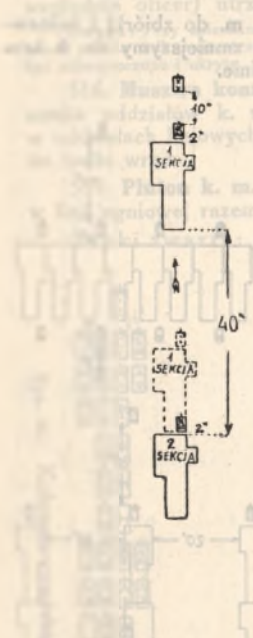
Rys. 59. Linja plutonów (szyk ściśniony).

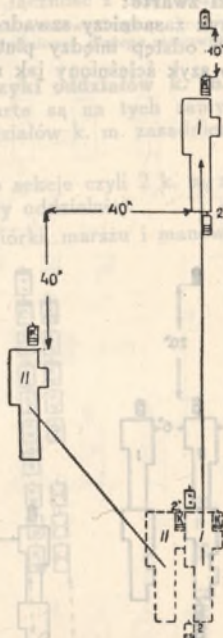
Rys. 60. Przejście z linii plutonów w szyk rozwinięty.

Szyk rozwinięty daje tedy możliwość łatwego dysponowania plutonami, gdyż ma wszystkich dców plutonów pod ręką.

520. Szyki luźne: (dla przebywania terenu ostrzeliwanego, zajmowania linii ogniowej i t. p.).

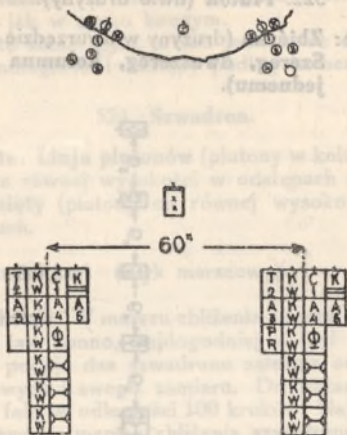

Rys. 61. Kolumna sekcji.

Rys. 62. Linia akcji.

Linia sekcji jest szykiem najdogodniejszym do przejścia na linię bojową, którą się osiąga podług regulaminu z reguły wyciągniętym galopem.

Rys. 63.

Wyjątkowo stosuje się w oddziałach k. m. linję harcowników sformowaną jak poniżej. Patrz rys. 64.

Z szyków luźnych stosuje się dla szwadronów k. m. z reguły, linję sekcji; zasada jak w plutonie. Wyjątkowo tylko można stosować linję harcowników dla rozczłonkowania szwadronu, np. przy zjawieniu się lotnika nieprzyjacielskiego.

Uwaga: Ze względu na wielką rozciągłość oddziałów k. in. przewiduje regulamin jak najczęstsze stosowanie znaków ręką i gwizdkiem zamiast komendy głosowej.

521. **Szyki piesze.**

Podstawową jednostką bojową kawalerji spieszanej jest drużyna składająca się z sekcji r. k. m., t. j. fizyljerów pod osłoną pewnej ilości spieszonych kawalerzystów (strzelców). Szyki zwarte drużyny: kolumna dwójkami, szereg, dwusereg, rząd, dwurząd. Szyki luźne drużyny: linja sekcji, kolumna sekcji (przyczem sekcje mogą być sformowane w szereg, dwusereg lub rozwinięte) tworzy się podług tych samych zasad i na te same komendy co w szyskach konnych.

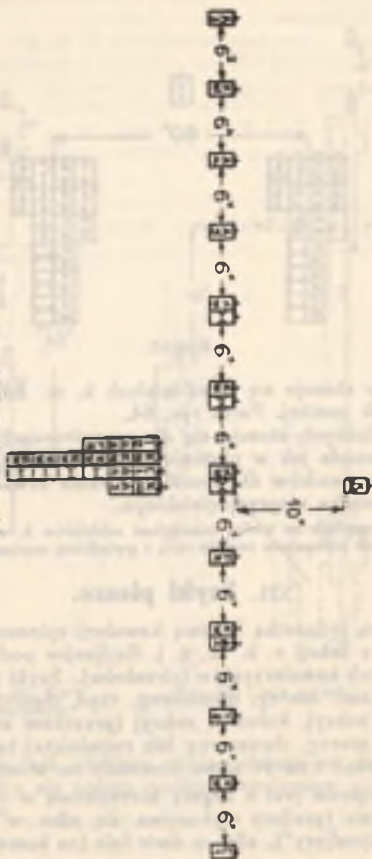
Sekcja fizylierów jest z reguły kierunkową w drużynie.

Rozsypywanie tyraljery wykonywa się albo w jednej fali (na komendę: „W tyraljery”), albo w dwie fale (na komendę: „Kolumna (schody) fal”).

522. Pluton (dwie drużyny).

Szyki zwarte: Zbiórka (drużyny w dwurzędzie jedna za drugą).
Szereg, dwusereg, kolumna dwójkami (po jednym).

Rys. 64. Łańcuch harmoniczny.

523. Szyki luźne: W marszu zbliżenia stosuje się kolumnę, linię lub scbody, jak w szyku konnym.

W natarciu te same szyki, z tem jednak, że drużyny rozwijają się, zachowując odległości i odstępy podług komendy.

524. Szwadron.

Szyki zwarte: Linja plutonów (plutony w kolumnach dwójkami lub czwórkami na równej wysokości w odstępach 6 kroków).

Szyk rozwinięty (plutony na równej wysokości w dwuszeregach lub szeregach).

Kolumna czwórkami (szyk marszowy).

525. Szyki luźne: W marszu zbliżenia tworzy się te same formy szyków luźnych jak konno, najdogodniej z linii plutonów. Odległości i odstępy podaje dca szwadronu zależnie od warunków taktycznych, terenowych i swego zamiaru. Do natarcia formuje dca szwadronu dwie fale w odległości 100 kroków. Najpraktyczniejszym szykiem spieszonym w marszu zbliżenia szwadronu jest prostokąt, krzyż lub szyk w kształcie litery T, dający możność raptownego użycia dwóch plutonów w pierwszej linii, jednego plutonu w drugiej linii, a jednego w odwodzie.

CZĘŚĆ II.

526. Zasady walki.

Właściwym sposobem walki kawalerji jako brońi specjalnej jest walka w szyku konnym, białą bronią.

Jednak w przeważnej części działań wojennych narzuca się kawalerji konieczność kombinowania walki konnej z walką pieszą. W tym też celu jest kawalerja uposażona do walki pieszej w kbk i bagnet, w granaty ręczne i karabinowe oraz broń samoczynną (r. k. m. i k. m.) i działa 37 mm. To nowoczesne uzbrojenie oraz wyposażenie wielkich jednostek kawalerji we własną artylerję i samochody pancerne czyni kawalerję zdolną do skutecznego podejmowania samodzielnych zadań bojowych.

Głównym warunkiem sukcesu kawalerji jest wyzyskanie ruchliwości przez niespodziewane zjawienie się, szybką decyzję dcy, opartą na rezultatach wczesnego i chytrego rozpoznania i uprzedzenie przeciwnika w natarciu przez zaskoczenie.

Pełnię sukcesu zapewnia wyzyskanie zwycięstwa przez gruntowne zniszczenie lub dezorganizację przeciwnika w pościgu.

W związkach mieszanych kawalerja rozpoznaje zarysy ugrupowania przeciwnika i wspiera piechotę nacierającą, nie czekając na rozkazy dcy związku mieszanego, lecz orientując się w położeniu z własnej inicjatywy i wyzyskując każdą dogodną chwilę dla współdziałania własnem natarciem na najczulsze punkty uszykowania przeciwnika, t. j. na jego skrzydła lub tyły.

Dca kawalerji, którego trzeba dopiero wołać do natarcia, spóźni się niewątpliwie.

Marsz zdala od nieprzyjaciela. Jak najdłużej wyzyskiwać drogi, posuwając się większemi skokami pod osłoną ubezpieczeń. (Ubezpieczenie marszowe i rozpoznanie — patrz służba polowa).

Marsz zbliżenia. Wpobliżu nieprzyjaciela zmniejszyć głębokość kolumn; w przewidywaniu walki przyjąć ugrupowanie wszerek takie, aby móc jak najrychlej wprowadzić do walki większą ilość sił równocześnie. To przegrupowanie przeprowadzić, przesłaniając się mniejszemi oddziałami i patrolami ubezpieczającemi przed zaskoczeniem.

Miejsce dcy w marszu przy sile głównej straży przedniej, w bitwie na najbliższym punkcie obserwacyjnym, dającym możność kierowania całością. Natarcie główne czyli decydujące prowadzi dca osobiście.

527. Walka przeciw kawalerji: Po uzyskaniu wiadomości o pojawieniu się kawalerji przeciwnika obowiązuje:

- a) ześrodkowanie sił za przesłoną,
- b) zbadanie przedpoła,
- c) wybór terenu bitwy,
- d) szybka decyzja dotycząca planu działania.

Dopóki położenie jest niewyraźne, podsuwa się oddziały skokami od punktu do punktu, kontynuując przez cały czas pracę zwiadowczą. Gdy położenie jest już wyraźne, rozpocząć manewr, t. j. takie ugrupowanie, aby oddziały zależnie od planu mogły uderzyć dośrodkowo na obrany, przedmiot natarcia, t. j. skrzydła, front lub tyły przeciwnika.

Manewrowanie jest środkiem, zapomocą którego, korzystając z pomocy artylerji, k. m., osłony terenu i szybkości ruchu, doprowadza dca oddziały do natarcia tak, aby przed rozpoczęciem właściwego natarcia pozostało im tylko rozwinięcie się.

Po manewrze następuje bezzwłoczne przejście do walki.

Ogień skierowany na przeciwnika przez oddziały spieszone

wiąże go i utrudnia mu obserwację. Związanie ogniem ułatwia manewr grupy uderzeniowej. Ostateczny cios zadaje się przeciwnikowi zwartą szarżą. Najdogodniejsza odległość dla rozpoczęcia szarży 300—400 kroków (względ na ekonomię sił końskich).

W szarży decyduje przykład dców.

Decydujący wpływ na całość walki ma zawsze odwód, wpore i odpowiednio użyty.

Kiedy przeciwnik nie dotrzymał placu, następuje pościg bez wytchnienia i bez względu na stan ludzi i koni. Jeżeli się do pościgu użyje odwodu, jest obowiązkiem dcy wydzielić nowy odwód dla przeciwnatarcia na ewentualne świeże siły przeciwnika.

W razie niepowodzenia oddziały konne zbierają się w miejscu z góry obranem za zasłoną ogniową dla przeformowania.

W odwrocie jest rzeczą największej wagi wyzyskać przeszkody naturalne dla przejściowej obrony i zmuszać nieprzyjaciela do ustawicznego rozwijania się i manewrowania, uderzając krótkimi wypadami mniejszych oddziałów na luźne jednostki przeciwnika.

528. Walka przeciw piechocie okopanej i rozczłonkowanej w głąb na ufortyfikowanej pozycji jest w szyku konnym trudna i prawie z reguły bezcelowa, a kosztuje wiele ofiar. Skuteczną może być jedynie niespodziewana szarża na skrzydłową pozycję lub odcinek piechoty, mającej uwagę skupioną na natarcie innych oddziałów.

Natarcie na piechotę powinno być poprzedzone ogniem artylerji i k. m. Szarże wykonywa się z ukrycia w szybkim tempie. Regulamin przewiduje w terenie otwartym galop wyciągnięty już z odległości 2—4 km.

Najskuteczniejsze jest powtarzanie natarć falami.

Pokonanie piechoty zdeorganizowanej nie następuje większych trudności, o ile natarcie jest zaskoczeniem. Kierunek szarży powinien iść tak, aby nie tamował ognia wspierającego własnej piechoty lub artylerji.

529. Walki przeciw artylerji: Natarcie kawalerji na artylerję w momencie zmiany pozycji lub w marszu daje zazwyczaj dobre rezultaty. Natomiast natarcie na artylerję na pozycji wymaga zastosowania fortelu. Najprostszym sposobem jest zaprzątnąć uwagę artylerji czołowym natarciem małych oddziałów w szykach luźnych, a natarcie główne skierować raptownic na jej skrzydła lub tyły lub pod kątem do linii frontu.

Na pozycji ukrytej łatwo zaskoczyć artylerję, jeśli teren przed-

poła ułatwia podejście na bliską odległość (wawozy, martwe pola i t. p.).

W warunkach, gdy natarcie tylko od frontu jest możliwe, należy nacierać w wyciągniętym galopie z odległości 3—4 km w szykach luźnych grupami odległymi od siebie 300—400 kroków. Natarcie ponawiać, zgęszczając pierścień oddziałów nacierających. W każdym wypadku zachować odwód dla dokończenia wysiłku lub do przeciwnatarcia.

530. Walka przeciw k. m.: polega na natarciu dośrodkowem w szykach luźnych przy równoczesnem poparciu artylerji.

531. Szyk tatarski (ława): Nazwą tą określamy manewr taktyczny, który można z powodzeniem stosować nacierając szwadronem na przedmiot, który chcemy oskrzydlić. Rozwijamy wówczas szwadron dwoma plutonami w schody wprzód w prawo, a dwoma schody wprzód w lewo, przez co otrzymamy uszykowanie szwadronów w linię łuku. Pluton jest dla ławy jednostką za małą, dywizjon i pułk za wielką.

532. Działania w nocy: Napady nocne najpraktyczniej jest przeprowadzać oddziałami spieszonemi. Przemarsze i przegrupowania kawalerji nocą są niekiedy konieczne, ale też tylko z konieczności należy je stosować i nigdy ich nie nadużywać.

533. Marsz pod obserwacją lotników: Unikanie obszcwacji lotników wymaga na postojach i biwakach ukrywania oddziałów pokryciem terenu. W terenie otwartym należy unikać szyków geometrycznie regularnych. W marszu albo prowadzić oddział drogami osłoniętymi, albo w razie zaskoczenia zatrzymać, przyjąwszy ugrupowanie silnie rozczłonkowane dla uniknięcia strat.

534. Zadania bojowe plutonu: Pluton jako jednostka ruchliwa i giętka nadaje się do małych przedsięwzięć samodzielnych:

- a) w pracy zwiadowczej,
- b) w ubezpieczeniu, czyto jako zwiad, straż przednia, ubezpieczenie boczne lub placówka,
- c) jako oddział wydzielony celem zajęcia ważnego punktu,
- d) jako osłona artylerji i k. m.,
- e) w partyzantce dla zniszczenia obiektu mniejszego do osłony lub zasadzki.

535. Zadania bojowe szwadronu: Szwadron, zwłaszcza wypo-

sążony pewną ilością k. m., da się użyć samodzielnie do tych samych zadań w większym stylu, co pluton, a nadto do szarży konnej na wszelkie oddziały przeciwnika oraz do walki pieszej we wszystkich fazach i w najrozmaitszym terenie. W partyzantce używa się szwadronu do niszczenia poważniejszych obiektów, do niespodziewanego napadu z sasadzki i t. p.

536. Zadania bojowe dywizjonu: Dywizjonu używa się w walce z reguły jako samodzielnej jednostki. W szczególności używa się dywizjonu do obsadzenia odcinka, do natarcia celem opanowania miejscowości, do dalekiego zwiadu o charakterze zagonu, do dłuższej obrony ważnego punktu i do szarży na większe skupienia przeciwnika.

537. Zadania bojowe pułku: Pułkowi przypadają w walce zadania poważne, których wykonanie polega na kombinacji działań poszczególnych części składowych. Wymaga to pewnego planu nie da się ująć w żadne stałe normy. Zasada jest:

- 1) nierozdrabnianie sił,
- 2) skoordynowanie ognia i ruchu,
- 3) ubezpieczenie skrzydeł,
- 4) jak najintensywniejsze wyzyskanie szwadronu k. m. (ewent. przydzielonej artylerji),
- 5) posiadanie odwodu na moment decydujący,
- 6) wyzyskanie powodzenia przez pościg.
- 7) przewidywanie zbiórki pod zasłoną ogniową w razie niepowodzenia.

538. Ogólne zadania kawalerji: Zasadniczo bywa kawalerja powołana do wykonania takich zadań, jak:

- a) do natarcia na skrzydła lub tyły przeciwnika celem zatrzymania jego odwodów,
- b) do osłony skrzydeł wojsk własnych,
- c) do utrzymania ważnych pozycji wysuniętych,
- d) do zwiadów,
- e) do utrzymania łączności w luce frontu,
- f) do natarcia z odwodu dla przełamania zawziętego oporu przeciwnika,
- g) do pościgu.

539. Pościg i odsłona odwrotu: Kawalerję ścigającą wspiera ogniem własna piechota (spieszona kawalerja) i artylerja; aby tego ognia wspierającego nie tamować, stosuje się pościg równoległy,

uprzedzając przeciwnika w zajmowaniu przeszkód naturalnych, na którychby się mógł zorganizować. Dążyć należy przedewszystkiem do zajmowania cieśnin na drodze odwrotu i do zniszczenia taborów cofającego się wroga.

W razie odwrotu wojsk własnych przypada kawalerji w udziale osłona odwrotu i opóźnianie napierającego przeciwnika.

Działanie opóźniające polega na przeciwstawieniu oporu z wyzyskaniem kolejnych przeszkód naturalnych i na powtarzanych raz po raz szarżach oddziałów mniejszych na luźne grupy ścigającego, dążące do oskrzydlenia i przecięcia dróg odwrotu.

540. Walka piesza.

Jeżeli warunki nie pozwalają na krótkie rozprawienie się z przeciwnikiem w walce konnej, stosuje kawalerja walkę pieszą w wypadkach takich, jak:

- 1) wywalczenie przejścia albo przełamanie punktu oporu,
- 2) zaskoczenie ogniem kolumny,
- 3) napad na kwatery,
- 4) trzymanie punktu ważnego na drodze nieprzyjaciela,
- 5) natarcie na linię czat lub umocnioną pozycję,
- 6) w obronie, w przesłanianiu własnego manewru konnego i w osłonie artylerji.

541. **Taktyka spieszonej kawalerji:** W odróżnieniu od piechoty, którą jej uposażenie i zaopatrzenie czyni zdolną do dłuższej walki ogniowej stopniowo zasilanej, kawalerja w pierwszym zaraz spotkaniu rozwija zaraz całą siłę, którą rozporządza, i dlatego nie może wdawać się w przewlekane walki pieszej. Tę słabą stronę rekompensuje kawalerja w natarciu przez szybki manewr na skrzydła npla, a w obronie przez zręczne wyślizgnięcie się z rąk przeciwnika celem przejścia do natarcia. Tak więc w działaniach zaczepnych jak i obronnych zastępuje kawalerja swoją słabość siły ogniowej ruchliwym manewrem. W myśl tej zasady używa kawalerja przeciw przedmiotom silnie bronionym jak najmniej jednostek spieszonych, za których osłoną przeprowadza manewr głównych sił; na słabe zaś punkty oporu nieprzyjaciela zwraca główny wysiłek, starając się dotrzeć jak najgłębiej w obranym kierunku.

542. **Podział sił w walce:** Dca spieszający swój oddział do walki dzieli go zasadniczo na:

- 1) walczących pieszo,
- 2) grupę koniowodów,
- 3) odwód,
- 4) organy ubezpieczające (zwykle z odwodu).

543. Spieszanie. Początkowe powodzenie w walce pieszej decyduje zazwyczaj o rezultacie; dlatego spiesząc oddział, należy odrazu rzucić na linię bojową jak największą ilość r. k, m. i kbk.

544. Rozpoznanie terenu przez dcę: Przed spieszeniem oddziałów do walki obowiązuje dcę: osobiste rozpoznanie przedmiotu natarcia i międzypola, a w obronie podział pozycji obronnej na odcinki i zbadanie kierunków niebezpiecznych.

545. Tabor bojowy (t. j. wozy amunicyjne, sanitarne i kuchnie): umieszcza dca w miejscu bezpiecznym, organizując łączność między nim, koniowodami i linią walczących.

546. Odwód: Każdy oddział samodzielny przy spieszeniu się do walki pozostawia odwód konny w sile co najmniej $\frac{1}{4}$ stanu. Zadaniem odwodu konnego jest ochrona skrzydeł i utrzymanie łączności z jednostkami sąsiednimi, a po walce pościg lub przeciwnatarcie.

547. Rozkaz bojowy (ustny czy piśmienny) zawierać musi: kierunek natarcia, ogólny przedmiot natarcia, kolejne przedmioty natarcia dla jednostek.

548. Wzór rozkazu bojowego:

- A) Położenie własne, sąsiadów, nieprzyjaciela i zadanie;
- B) Zamiar dcy, myśl przewodnia manewru i ogólny kierunek natarcia;
- C) Zadania jednostek, zadania odwodów (pieszego ew. konnego), kolejne przedmioty natarcia, ugrupowanie (organizacja dowodzenia, koniowody, tabor);
- D) Zadania artylerji;
- E) Łączność (np. dcy i dców podległych, łączność z sąsiadami i tyłami);
- F) Zaopatrzenie w amunicję i odprowadzanie rannych.

549. Walka zaczepna.

W natarciu osiąga kawalerja poszczególne linje, wspierana

własną bronią samoczynną. Wsparcie intensywne zapewniają kawalerji przydzielona artylerja i samochody pancerne. Artylerja niweczy lub ubezwładnia opór przeciwnika, umożliwia ogniem wspierającym posuwanie się naprzód z linii na linię, a po natarciu utrudnia przeciwnatarcie przeciwnikowi.

Samochody pancerne w czasie natarcia albo wykonują zwiady na krótką metę, albo zwalczają gniazda k. m., podjeżdżając do samej pozycji nieprzyjaciela i torując drogę grupom strzelców.

550. Fazy bojowe są trzy: zbliżanie się, natarcie i szturm.

W zbliżaniu się najważniejszym momentem jest niepostrzeżone posuwanie się w sztykach luźnych przy wyzyskaniu osłon terenowych.

Użycie ognia jest jeszcze bezcelowe.

Natarcie: Gdy nieprzyjaciel otworzy ogień, zbliżanie się przechodzi w drugą fazę t. j. natarcie. Posuwanie się naprzód jest utrudnione, polega na wykonywaniu krótkich skoków drużynami lub sekcjami i musi polegać na ciągłym wzajemnem wspieraniu się ogniem grup sąsiadujących. Istotą natarcia polega na tej kombinacji ruchu i ognia, która prowadzi w rezultacie do szturm i wtargnięcia w stanowiska nieprzyjaciela.

551. Rola kawalerji spieszzonej w natarciu: Natarcie na silnie ufortyfikowane pozycje nie jest zadaniem odpowiedniem dla kawalerji spieszzonej, która natomiast z pożytkiem może być użyta dla zwalczania nieprzyjaciela na szerokich frontach w takich warunkach, gdzie natarcie konno jest niemożliwe.

552. Szturm wykonywują jednostki zgrupowane w różnych odległościach i odstępach, nie przestrzegając równania, byleby jak najprędzej wtargnąć w stanowiska nieprzyjaciela.

553. Napotykanie na zbyt silny opór zmusza oddział nacierający do zatrzymania się i okopania. Taką pozycję naprędce umocnioną trzyma oddział, tworząc zasłonę ogniową, dopóki oddziały oddalone ztyłu nie nadążą.

554. Zadania przy przełamaniu oporu: Po zawładnięciu pozycją opłską jest pierwszym obowiązkiem dców uporządkować związki taktyczne, sprawdzić łączność na wszystkie strony, rozkazać uzupełnić amunicję, odesłać meldunki wtyl i zadysponować zwiady poza obręb pozycji nplskiej.

555. Wyzyskanie lokalnych powodzeń: Jeśli w czasie walki na pewnym odcinku przeciwnik się zachwieje, jest obowiązkiem oddziału nacierającego wyzyskać bezzwłocznie ten moment i posu-

nać się naprzód. Takie następowanie nie pozwala przeciwnikowi stawić ponownego oporu i zamienia się częstokroć w pościg. Działanie to będzie ułatwione, jeśli odwód konny, użyty wporę, pokryje ogniem boki i tyły cofającego się npla.

556. Nocne napady: Jeśli natarcie dzienne zawiodło, można dla niespodziewanego zawładnięcia punktem słabiej obsadzonym zarządzić natarcie nocą, zwłaszcza, jeśli oddział zdążył się za dnia dobrze zorientować w terenie i w położeniu przedmiotu atarcia.

Błędem jest użycie do nocnego napadu sił świeżo przybyłych i niezorjentowanych.

557. Taktyka nocnego napadu: 1) Odstępy i odległości między grupami nacierającymi należy zmniejszyć, 2) zaskoczenie wykonać w ciszy i niepostrzeżenie, 3) ogień otworzyć w ostatnim momencie, nagle i gwałtownie, gdyż skutek jego ogranicza się w nocy do wrażenia moralnego.

558. Walka obronna.

Kawalerja spieszona nie nadaje się do uporczywej i długotrwałej obrony, jedynie do walki obronnej w wojnie ruchowej.

559. Organizacja obrony polega na: a) wprowadzeniu w działanie wszelkiego sprzętu ogniowego, b) umocnieniu terenu, c) współdziałaniu artylerji.

560. Sprzęt ogniowy: r. k. m. jest bronia nadająca się do flankowania na krótką odległość, k. m. do flankowania na wielkie odległości. Obie te bronie samoczynne są szkieletem urządzeń obronnych. Kbk i granat służy przedewszystkiem do zabezpieczenia broni samoczynnej.

561. Ugrupowanie: Szyk obronny jest to połączenie kilku obronnych grup wzdłuż i w szerz frontu bronionego. Grupy obronne wspierają się wzajemnie przez flankowanie ogniem, t. j. wzajemny ostrzał przedpola skrzydeł i przerw między grupami. Kilka drużyn ugrupowanych razem tworzy punkt oporu.

Każdy punkt oporu posiada własny odwód.

Na całość ugrupowania obronnego składa się:

a) linja placówek, b) linja oporu,

jeśli potrzeba tworzy się jeszcze pozycję ryglową.

Placówki śledzą npla, powstrzymując także drobne natarcia.

Działanie placówek podtrzymują zwiady ubezpieczające.

Linja oporu jest to strefa, na której się chce npla zatrzymać i rozbić. Dzieli się ona na jednostki pierwszej linji i odwody.

Normalnie dzieli się siły w ten sposób, że $\frac{1}{4}$ stanu ogólnego przeznaczają się na placówki i ubezpieczenia, a $\frac{3}{4}$ do linii oporu z odwodem.

562. Przeciwwuderzenie nie pozwala nplowi na umocnienie zdobytego terenu. Stosuje się je zawsze, gdy npl na jakimś odcinku zbyt blisko się podsunie.

Przeciwnatarcie lokalne wykonywa odwód zagrożonego punktu oporu. W razie poważniejszego zagrożenia rusza do przeciwnatarcia odwód główny.

563. Umocnienie terenu polega na:

- 1) zapewnieniu możliwości flankowania bronią samoczynną,
- 2) obserwacji,
- 3) połączeniach komunikacyjnych (rowy łącznikowe) między punktami oporu, odwodami i tyłami,
- 4) maskowaniu rowów,
- 5) utworzeniu przeszkód z materiału znajdującego się pod ręką (zasieki).

564. Walka o czas (opóźnienie) polega na połączeniu akcji zaczepnej z obroną. Po nawiązaniu czucia oddział opóźniający zmusza npla do rozwinięcia się pod ogniem, który otwiera z większej odległości i na szerokim froncie, poczem, nie oczekując na uderzenie, wyslizguje się z rąk npla, przesuając swoje działanie wtył. Oderwanie się od npla i odskok wtył ułatwia artylerja. Po osiągnięciu najbliższej naturalnej przeszkody ponawia się ten sam wysiłek.

Rozkaz bojowy dla tego rodzaju działania musi określać dla każdej jednostki oś odskoku i kolejne linie oporu.

565. Znamiona broni samoczynnej: R. k. m. cechuje wielka ruchliwość i łatwość użycia oraz pewna skuteczność na małych odległościach, a dostateczna na średnich. Można nim strzelać podczas ruchu. Ognia ciągłego nie stosuje się, tylko krótkimi serjami (4—5 naboji).

K. m. znamionuje większa dokładność i szybkość ognia; używa się go:

- 1) w walce zaczepnej do przesłaniania ogniem, zanim się natarcie rozwinie,
- 2) podczas natarcia do flankowania.
- 3) w obronie do ostrzeliwania luki w pozycji i do flankowania na większe odległości (ogniem pośrednim, czyli łukowym).

Zasadniczo strzela się serjami, stosując ogień ciągły tylko w momentach krytycznych.

Działo 37 mm ma donośność skuteczną — 1500 m. Można nim strzelać z ukrycia. Służy do zwalczania gniazd k. m., do ostrzelkiwania obsadzonych miejscowości, do przebijania zaciętego oporu w cieśninach i na przeprawach. Może być użyte albo na samochodzie pancernym, albo na ziemi.

566. Działanie ogniem: Wynik walki ogniowej kawalerji spiesznej zależy przedewszystkiem od przygotowania poszczególnego tyraljera i karności ogniowej oddziałów (dyscyplina ogniowa), wreszcie od umiejętnego kierowania ogniem.

567. Karność ognia wymaga starannego i spokojnego strzału, ciągłej obserwacji skutków ognia, samodzielności w regulowaniu szybkości ognia i oszczędzania amunicji.

568. Kierowanie ogniem polega na:

- a) wyborze i urządzeniu stanowiska ogniowego,
- b) „ celu, oznaczeniu celownika i rodzaju ognia,
- c) regulowaniu szybkości ognia,
- d) obserwacji skutków ognia,
- e) oszczędzaniu amunicji i trosce o jej uzupełnienie.

569. Stanowisko ogniowe — zwłaszcza dla r. k. m. i k. m. — powinno dawać obstrzał przedpola, umożliwić flankowanie przestrzeni przed frontem sąsiednich oddziałów. Skrzydlowa drużyna linii bojowej powinna ostrzeliwać przerwę między nią a sąsiednim oddziałem.

Dla uzyskania ognia krzyżowego, drużynowy wysuwa w pewnych wypadkach c. k. m. naprzód przed linię ogniową całej drużyny na pewien odstęp (kilkanaście lub nawet kilkadziesiąt kroków).

W obronie należy każdą chwilę wyzyskać dla umocnienia stanowiska, aby uzyskać jak najlepsze warunki strzału.

Skuteczność ognia zależy w pierwszym rzędzie od podania drużynie właściwego celownika. Trafną ocenę odległości celu na oko uzyskuje się przez ćwiczenie. Poprawki na podstawie obserwacji skutków dokonywa się przez wstrzeliwanie się salwami na pewien dobrze widziany punkt. Gdy cel się porusza ku linii ogniowej, podaje się większy i mniejszy celownik.

570. Rodzaje ognia:

- a) ogień pojedynczy,
- b) ogień skupiony (t. j. pojedynczy i szybzy),
- c) salwa.

571. Ogień broni samoczynnej:

- a) pojedynczy,
- b) serjami (np. 16—18 naboji),

c) krótkie serie (3—4 naboji),

d) ogień ciągły (tylko k. m.).

572. Rozpoczęcie ognia: Z zasady w natarciu należy rozpocząć ogień jak najpóźniej.

Z dalszych odległości rozpoczynają strzelanie tylko k. m., rozmieszczone, o ile się to da, na dominujących punktach. Mogą one także działać ogniem łukowym (pośrednim). Należy je wyzyskać zwłaszcza dla ognia bocznego i krzyżowego. Działalność r. k. m. zaczyna być skuteczną dopiero na średnich odległościach, przeto można zaoszczędzić amunicję strzelców do użycia jej na bliskie odległości. W obronie rozpoczyna się ogień, skoro na odległość skutecznego strzału piechoty ukazą się odpowiednio szerokie i głębokie cele.

Wskazanem będzie nieraz dopuścić nieprzyjaciela blisko, aby go zasypać niespodziewanie gradem pocisków.

573. Strzelanie na wielkie odległości: Jeżeli chodzi o zyskanie na czasie, należy nieprzyjaciela powstrzymać wczesnem rozpoczęciem ognia i to o ile możliwości tylko z ciężkich k. m. Strzelania na wielkie odległości używa się jedynie wyjątkowo. Jest ono tylko wtedy usprawiedliwione, gdy położenie bojowe koniecznie tego wymaga, a cel jest odpowiednio wielki, obserwacja ognia łatwa i obfitość amunicji.

574. Wybór celu i rozdzielanie ognia na każdym odcinku należy do jego dcy.

Warunki walki mogą wymagać przejściowego skupienia ognia na jeden i ten sam cel, np. na niespodziewanie zjawiające się oddziały nieprzyjacielskie, kawalerję widoczną, artylerję, k. m. i t. p. Skupienie ognia na dłuższy czas będzie wskazane na najniebezpieczniejsze miejsca stanowisk nieprzyjaciela, jak przeciwuderzające, oskrzydlające oddziały, lub gdy ogniem krzyżowym można osiągnąć lepsze skutki. W tym ogniu powinny krańce pól ogniowych zachodzić na siebie.

Jednem z najważniejszych zadań kierującego ogniem jest bezwzględne uchwycenie odpowiedniej chwili, w której skupienie ognia mogłoby dać piorunujący skutek. Ponieważ skupiony a niespodziewany ogień o największem napięciu szybkości (napad ogniowy) nawet małych oddziałów, skierowany na tyły i boki nieprzyjaciela, wywołuje ogromny skutek, należy go użyć przy każdej sposobności. Do rozpoczęcia takiegoż ognia należy poczynić przygotowania tak, by na sygnał lub znak dcy zasypać nieprzyjaciela gradem pocisków.

575. Wydanie rozkazu rozpoczęcia ognia: Rozkaz do rozpoczęcia ognia wydają dcy plutonów względnie dcy drużyn. Wyjątki

kowo tylko dca szwadronu może zastrzec sobie wydanie takiego rozkazu szczególnie wtedy, gdy idzie o zaskoczenie nieprzyjaciela niespodziewanym ogniem. Dca szwadronu pozostawia jednak szczegóły kierowania nim dowódcom plutonów, względnie drużynowym.

Sprawne uzupełnienie amunicji zależy od odpowiednich zarządzeń. W tym celu dca szwadronu posługuje się odwodem i obsługą r. k. m. (żołnierzami zapasowymi).

576. Komenda do strzelania ma być krótka, wskazywać kierunek i cel, podać celownik i nakazać rozpoczęcie ognia. Przykład takiej komendy: „Nawprost piechota na lewo od czerwonego domu, celownik 400, ogień pojedynczy“; strzelcy otwierają bezpieczniki i rozpoczynają powoli strzelać. Do regulowania ognia służą komendy: „Prędzej strzelać“, „Wolniej strzelać“, „Przerwij ogień“, „Dalej strzelać“. Sekcyjni powtarzają komendy, potwierdzając podniesieniem ręki, że komendę słyszeli.

577. Szybkość ognia: Im większa odległość, tem wolniejszy ogień.

Z reguły strzela się powoli. Powiększona szybkość ognia jest wskazana:

- a) w natarciu na bliskie odległości,
- b) w obronie na nieprzyjaciela docierającego do linii,
- c) w pościgu.

Prześciowo przyspiesza się ogień:

- a) na widok większych celów,
- b) dla wsparcia ruchu naprzód oddziałów własnych.

Największe napięcie ognia jest wskazane:

- a) w razie, gdy spostrzeżono na bliską odległość i na krótki czas znaczne cele,
- b) przy nagłym napotkaniu nieprzyjaciela podczas posuwania się pieszo,
- c) przy wykonaniu napadu ogniowego.

578. Przerwanie ognia: Ogień należy przerwać:

- a) jeżeli oddział gorączkowo i bezładnie strzela; w tym wypadku może nawet sekcyjny użyć salwy jako ognia karności;
- b) jeżeli cel zniknie lub ogień zaczyna być bezskuteczny;
- c) jeżeli zamierzony skutek ognia osiągnięto;
- d) przed wykonaniem poruszenia;
- e) gdy szczupły zapas amunicji tego wymaga,
- f) w celu zmylenia nieprzyjaciela.

579. Oszczędzanie amunicji musi przejść w zwyczaj oficera i szeregowca. Gdy się jednak nastręcza sposobność zniszczenia nieprzyjaciela ogniem, wtedy nawet największe zużycie amunicji

jest usprawiedliwione. Odwody i rezerwy zasilające przednie linie mają z zasady donosić amunicję. Każdy dca obowiązany jest do zameldowania zawczasu o grożącym braku amunicji.

DODATEK.

Ceremonjał sztandarowy patrz pkt. 1415.

Przeгляд i defilada: Szyki te same, co w polu.

Uwaga: O ile stopień wyszkolenia oddziału pozwala, można używać innych szyków, przewidzianych poniżej:

580. **Przeгляд w szyku konnym:**

581. Pluton: Dla plutonu przewidziana jest kolumna czwórkami lub szyk rozwinięty.

Dca plutonu przy zbliżeniu się odbywającego przeгляд na 200 kroków od oddziału podaje komendę: „Baczość — lance, szable w dłoń”. Po zbliżeniu się na 100 kroków: „Prezentuj broń — na prawo (lewo) — patrz”, poczem rusza galopem na spotkanie przełożonego. Na 6 kroków od niego salutuje, składa raport ustny i wręcza pisemny, poczem towarzyszy przełożonemu, jadąc o pół długości konia ztyłu nazwonażr od niego z szablą opuszczoną. Otrzymawszy rozkaz do wykonania obrotu lub marszu, salutuje powtórnie i wraca na swoje miejsce.

W razie zbliżenia się innego przełożonego, nie tego, który miał przeгляд odbyć, komenderuje tylko „Baczość — na prawo (lewo) — patrz”, rusza galopem na spotkanie i składa tylko ustny raport poczem wraca na swoje miejsce.

582. Szwadron staje do przeгляdu w linii plutonów, w szyku ściśnionym lub w szyku rozwiniętym. Trębacze na skrzydle przyjęcia równają na drugi szereg. Oficerowie w szeregu salutują szablą na komendę: „Prezentuj broń”. Po przeглядzie lub przed wykonaniem jakiegoś nakazanego ruchu komenda: „Trębacze na miejsca” „lub Trębacze przed front”.

583. Dywizjon staje do przeгляdu w linii szwadronów, w szyku ściśnionym, w kolumnie szwadronów lub w szyku rozwiniętym. Szwadrony na linii.

584. Pułk staje do przeгляdu w linii dywizjonów lub w szyku ściśnionym (dywizjony na jednej linii), w kolumnie dywizjonów i w szyku rozwiniętym (odstęp między szwadronami 20 kroków).

Wszyscy oficerowie w szeregu z wyjątkiem adjutanta (o ile ten ostatni nie dowodzi kapelą trębaczy) salutują szablami na ko-

menę decy pułku: „Prezentuj broń“. O ile przełożony przechodzi lub przejeżdża wzdłuż frontu oddziału poza linią dców szwadronów, to wszyscy decy szwadronów i wyżsi zwracają swe konie czołem do frontu oddziałów.

585. Kapela trębaczy: Kapela trębaczy staje w dwa szeregi w linii i w szyku rozwiniętym na skrzydle przyjęcia w odstęp 6 kroków od skrzydła pułku: pierwszy szereg trębaczy równo na drugi szereg szwadronu skrzydłowego; kapelmistrz (trębacz pułkowy) przed środkiem równa na pierwszy szereg skrzydłowego szwadronu, adjutant pułku przed kapelmistrzem na wysokości dców plutonów. W kolumnie kapela na czele, odstęp 6 kroków od skrzydłowego szwadronu.

586. Przegląd w szyku pieszym: Ustawienie jak w szyku konnym. Komendy: „Baczność — szable w dłoń“ na 100 kroków zbliżenia; „Prezentuj broń“ na 50 kroków zbliżenia.

587. Defilada.

588. Pluton defiluje w kolumnie czwórkami lub w szyku rozwiniętym. Przy defiladzie w szyku konnym składanie honorów odbierającemu 12 kroków przed, do 6 kroków za nim. Przy defiladzie w szyku pieszym od 9 kroków przed nim do 3 kroków za nim. Dca plutonu nie zajeżdża do odbierającego defiladę.

589. Szwadron defiluje w linii plutonów, w szyku ściśnionym, w szyku rozwiniętym lub w kolumnie plutonów rozwiniętymi. W ostatnim szyku odstęp między plutonami 20 kroków. Składanie honorów na przestrzeni jak podano w plutonie. Przy defiladzie w szyku konnym lub pieszym dca szwadronu zajeżdża (zachodzi) galopem do odbierającego defiladę, na odległość 6 kroków saltuje powtórnie, poczem staje za nim o pół długości konia wtył i na zewnątrz. Po przejściu szwadronu saltuje po raz trzeci i galopem dopędza swój oddział.

590. Dywizjon defiluje w szyku ściśnionym, w kolumnie szwadronów, w kolumnie szwadronów rozwiniętymi, lub w kolumnie plutonów rozwiniętymi. W kolumnie szwadronów odstęp 80 kroków, w kolumnie plutonów 20 kroków.

591. Pułk defiluje w kolumnie dywizjonów, w szyku ściśnionym, w kolumnie szwadronów rozwiniętymi lub w kolumnie plutonów rozwiniętymi.

592. Czoło pułku defilującego: adjutant pułku — dwa kroki odstęp — kapelmistrz — dwa kroki odstęp — kapela — 20 kroków odstęp — dca pułku — 10 kroków odstęp — poczet sztan-

darowy — 10 kroków odstęp — dla 1 dywizjonu 20 kroków odstęp — dla 1 szwadronu.

593. Kapela trębaczy i trębacze: W defiladzie kapela trębaczy pod dowództwem adjutanta, dojeżdżając na 100 kroków (w szyku pieszym 50 kroków) do odbierającego defiladę, zaczyna grać „hasło”, adjutant salutuje szablą. Dojeżdżając na 50 kroków (w szyku pieszym 25 kroków) na znak adjutanta kapela przestaje grać, poczem adjutant bierze szablę na ramię i podaje komendę: „Pluton w lewo (prawo) — chód — marsz”. Zrobwszy miejsce dla defilady pułku, kapela trębaczy na komendę adjutanta zmienia dwa razy kierunek, zajeżdża w ten sposób, aby stanąć frontem do odbierającego defiladę w odstępnie 10 kroków od lewego skrzydła defilującego pułku. Trębacze zajeżdżają chodem zwiększonym w stosunku do chodu pułku. Stanawszy na swym miejscu, trębacze natychmiast zaczynają grać.

O ile pułk defiluje w stępie, kapela trębaczy gra marsz pułkowy; o ile pułk defiluje w innych chodach, odpowiedni marsz. Adjutant pułku, gdy kapela trębaczy stanie na swym miejscu i zaczyna grać, opuszcza szablę i trzyma ją opuszczoną aż do końca defilady. Kiedy ostatnia jednostka pułku minie odbierającego defiladę, kapela trębaczy na znak adjutanta przestaje grać i następnie na komendę adjutanta zawraca w lewo (prawo), poczem dołącza najkrótszą drogą do pułku. O ile pułk nie posiada kapeli trębaczy, adjutant prowadzi trębaczy, jak wskazano w § 2, z tą różnicą, że trębacze nie zajeżdżają i nie stoją naprzeciw odbierającego defiladę, a jadą pręsto, grając cały czas marsz oddziałów występujących konno (pieszo). Adjutant salutuje szablą (nie dojeżdżając do odbierającego defiladę na 12 kroków — w szyku pieszym na 9 kroków) i bierze szablę na ramię po minięciu odbierającego defiladę na 6 kroków (w szyku pieszym 3 kr.). Gdy adjutant bierze szablę na ramię, trębacze przestają grać.

594. Chody: Kawalerja zasadniczo defiluje w stępie, na rozkaz może defilować w innych chodach: klus ćwiczebny, galop wyciągnięty, cwał. Gdy trębacz znajdujący się przy odbierającym defiladę poda sygnał nowego chodu, kapela przestaje grać i powtórzywszy podany sygnał, zaczyna grać odpowiedni marsz.

Na sygnał nowego chodu oddział, który minął odbierającego defiladę, jak również oddziały defilujące biorą nakazany nowy chód. O ile pułk ma defilować w wyciągniętym galopie, to dla pułku podaje komendę: „Na udo lance, do boju — szablę”. O ile pułk ma defilować w cwale, to na komendę „Marsz — marsz” wszyscy biorą lance (szablę) do szarży. W wyciągniętym galopie i w cwale oficerowie szablą nie salutują.

ARTYLERJA

595. ARTYLERJA.

ŹRÓDŁA.

- Regulamin art. pol. armata 75 mm wz. 97. Część II. Opis i utrzymanie sprzętu, amunicja. Krótki opis ros. 3ª arm. pol. wz. 1902, mjr Jan Jodko
- Haubica 10 cm wz. 14. austr. Opis, utrzymanie sprzętu, amunic. Wydaw. obozu. szkoln. artyl.
- Artillerieunterricht 10 cm M. 14. Feldhaubitze.
- Regulamin art. ciężkiej. Część I. a. Działoczniny przy 105 mm armacie wz. 1913. M. S. Wojsk. A. 6/1925. I a.
- Regulamin art. ciężk. Część I. b. Działoczniny przy 105 mm haub. wz. 1917. M. S. Wojsk. 1925 A. 6/1925. I. b.
- Regulamin art. konnej cz. I. Działoczniny przy arm. 76 mm wz. 1902. Aⁿ 5/1925 I. 155 mm Haubica Schoeidera (wz. 1917 franc.). Opis, utrzymanie sprzętu i amun. 1921. Art. 4. Wyd. II
- Les Canons de la Victoire Col. Alvin et comdt. André 1923.
- Tymcz. instr. baterji zaprzężonej M. S. Wojsk. 1923.
- Instrukcja strzelania artylerji cz. I. Prawidła strzelania M. S. Wojsk. A. 5. Tymcz. 1922.
- Teorja strzelania część II. Działanie poc. i ogólne warunki ich użycia. Obóz Szkol. art. Toruń 1923.
- Amunicja art. i działanie pocisków. Ofic. Szk. artyl. Plk. inż. Niewiadomski i kpt. Dolński Toruń 1924.
- Nauka artylerji — Gen. J. Jacyna i mjr. Łunkiewicz.
- Balistyka — Miecz. Windakiewicz — pułkow. art. 1923.
- Kalendarz artylerzysty — Wit. Aleksandrowicz, pułk — 1926.
- Tabele strzelnicze arm. pol. 75 mm 97.
- Haubica 10 cm. Granato-azrapnel. wz. 14. — Tabele strzelnicze.
- Tabela strzelnicza 3ª arm. pol. ros. wz. 1902. — M. S. Wojsk. 1921.
- Tabele strzelnicze do arm. górsk. 65 mm 1906.
- Tabele strzelnicze do arm. pol. 105 mm wz. 1913. M. S. Wojsk. 1922.
- Tabele strzelnicze do 155 mm haub. Schneidera wz. 1917. 1921. Wyd. M. S. Wojsk. Tymcz. instr. służby polowej dla art. M. S. Wojsk. 1925.

TREŚĆ:

Część I. Sprzęt.

Artylerja polowa.

- 1) Organizacja. — 2) Opis sprzętu. — 3) Opis amunicji. — 4) Utrzymanie sprzętu i amunicji. — 5) Miejsca obsługi i szyki.

Artylerja konna.	}	jak artylerja polowa.
Artylerja górska.		
Artylerja ciężka.		
Artylerja piesza.		
Artylerja przeciwlotnicza.		

Część II. Instrukcja strzelania.

Wiadomości ogólne.

- 1) Terminologia. — 2) Prawdopodobieństwo. — 3) Rozsiew.

Działanie pocisków.

- 1) Strzelanie uderzeniowe. — 2) Strzelanie rozpryskowe.

Obserwacja.

- 1) Pojęcie o obserwacji. — 2) Rodzaje obserwacji.

- a) obserwacja osiowa.
- b) " boczna.
- c) " poprzeczna.

Prawidła strzelania.

- 1) Wstrzeliwanie. — 2) Ogień skuteczny.

Rodzaje ognia.

Część III. Balistyka.

A) Balistyka wewnętrzna.

- 1) Spalanie się, wybuch. — 2) Proch artyleryjski. — 3) Wykres ciśnień. — 4) Droga pocisku w lufie. — 5) Wpływ długości lufy, ciężaru pocisku, ciężaru

ładunku, oraz kalibru na szybkość początkową. — 6) Pomiar ciśnienia gazów. — 7) Pomiar szybkości pocisku.

B) Balistyka zewnętrzna.

1) Strzał w próżni. — 2) Opór powietrza. — 3) Spółczynnik balistyczny.
4) Stateczność pocisku w locie. — 5) Zboczenie (derywacja).

C) Wykresy krzywych lotu.

Część IV. Taktyka.

Podział, cechy, charakter i zadanie art. — Marsze. — Postoje. — Ubezpieczenie.
Obserwacja. — Łączność. — Walka. — Wywiad.

Rodzaje walki:

- a) działanie zaczepne.
- b) działanie obronne.
- c) artylerja w działaniach z kawalerją.

Dane dotyczące wykonania ognia.

597. **Artylerja polowa.**

Rys. 65.

2) Opis sprzętu.

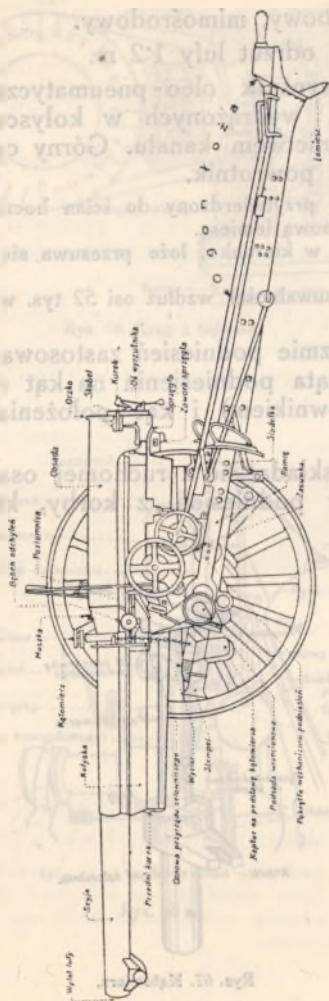
Lufa: składa się ze stalowej rury rdzeniowej, czterech stalowych pierścieni wzmacniających i płaszcza brązowego.

Długość lufy : 2721 mm.

Granice podniesienia lufy od -11° do $+18^{\circ}$.

Ciężar bez zamka: 433 kg

Ciezar zamka: 27 kg

Rys. 66. Armata 75 mm wz. 97.

Zamek śrubowy, mimośrodowy.

Największy odrzut lufy 1'2 m.

Oporo - powrotnik oleo-pneumatyczny składa się z 2 cylindrów, wydrążonych w kołysce i łączących się za pośrednictwem kanału. Górny cylinder tworzy opornik, dolny powrotnik.

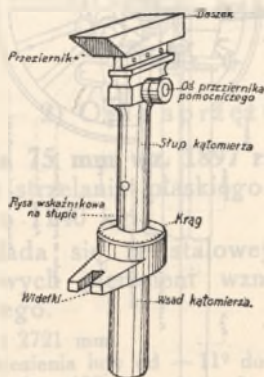
Łoże posiada przytwierdzony do ścian bocznych i opierający się o szponę ogonową lemiesz.

Do celowania w kierunku, łożo przesuwa się po osi nagwintowanej.

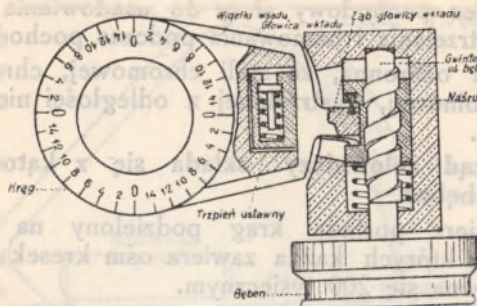
Granica przesuwalności wzdłuż osi 52 tys. w prawo i 52 tys. w lewo.

W mechanizmie podniesień zastosowana jest zasada podzielności kąta podniesienia na kąt celownika (nadaje się celownikiem) i kąt położenia (nadaje się dźwigarem).

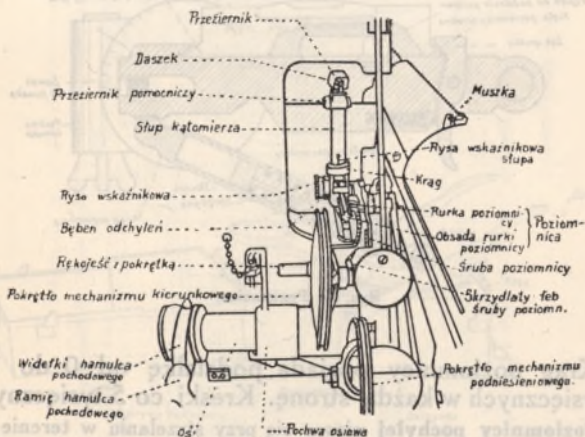
Celownik składa się z ruchomej osady, z naśrubownicy, ze śruby podniesień, z korby, kręgu i bębna z podziałkami.

Rys. 67. Kątomierz.

Rys. 68. Krag z bębmem.

Rys. 68 a.

Hamulec pochodowy służy do usadowiania działła podczas strzelania i hamowania podczas pochodu.

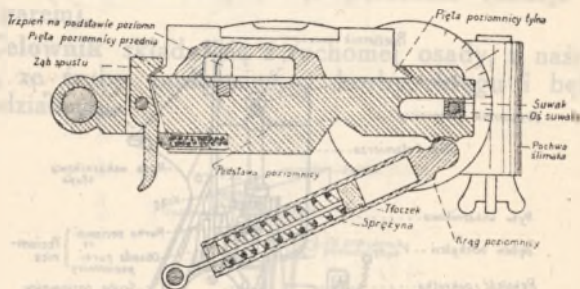
Tarcza ochronna, ze stali chromowej, chroni od kuli karabinowej, wystrzelonej z odległości nie mniej od 200 m.

Przyrząd celowniczy: składa się z kątomierza, wkładu i bębna.

Kątomierz posiada krąg podzielony na cztery ćwiartki, z których każda zawiera ośm kresek; każda kreska równa się 200 tysięcznym.

Podziałka na obwodzie bębna, zawiera 200 kresek po jednej tysięcznej.

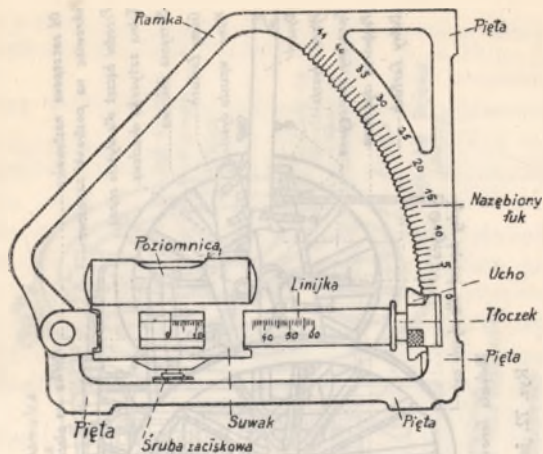
Poziomnica umieszczona jest równoległe do płaszczyzny osi lufy.

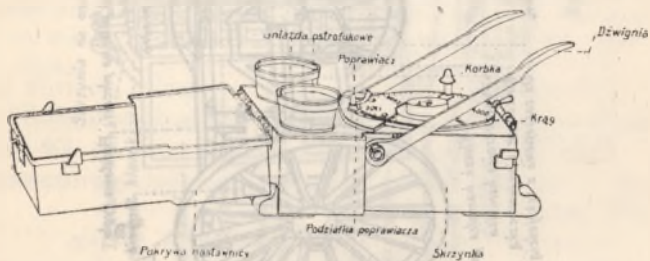
Rys. 69. Poziomnica.

Krąg poziomnicy posiada podziałkę od 0 do 100 w tysięcznych w każdą stronę. Kreski co 5 tysięcznych.

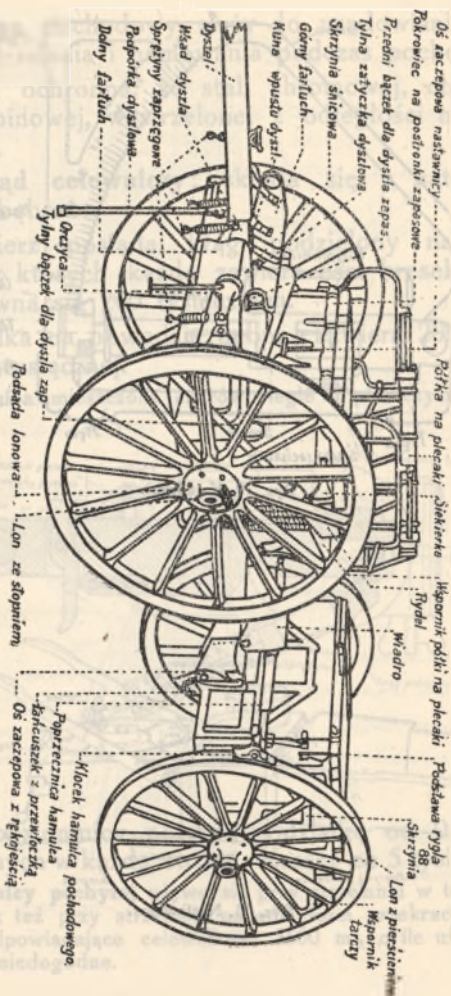
Poziomnicy pochyłej używa się przy strzelaniu w terenie górzystym, jak też przy strzelaniu na odległości przekraczające donośności, odpowiadające celownikowi 5500 m., o ile użycie kwadranta jest niedogodne.

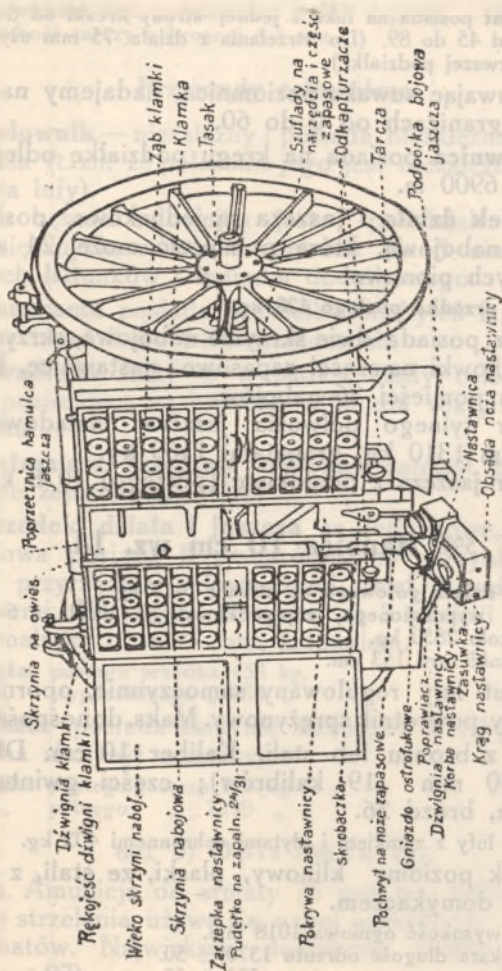
Rys. 70. Kwadrant.

Rys. 71. Nastawnica.

Rys. 72. Jaszcz z przodkiem.

Rys. 73. Jaszcz odprzodkowany.

Kwadrant posiada na łuku z jednej strony kreski od 0 do 44, z drugiej od 45 do 89. (Do strzelania z działa 75 mm używa się jedynie pierwszej podziałki.)

Przesuwając suwak z poziomnicą, nadajemy nastawę minut w granicach od 0 do 60.

Nastawnica posiada na kręgu podziałkę odległości od 0 do 6900 m.

Przodek działa i jaszcz są jednakowe, posiadają skrzynię nabojołą, która pomieścić może 24 naboje, ustawionych pionowo.

Ciężar przodka pustego 428 kg.

Jaszcz posiada dwie skrzynie nabojołe, skrzynię na owies, schowki na części zapasowe i nastawnicę. Każda ze skrzyń pomieści 36 naboje.

Ciężar tylnego półwozia jaszcz: naładowanego szrapnelem 1310 kg, granatami 1160 kg.

Ciężar jaszcz z przodkiem (pustego) 1078 kg.

599. **Haubica 10 cm wz. 14.**

Ciężar działa gotowego do strzału 1417 kg.

Ciężar wyposażonego, zaprzodkowanego działa z 6 ludźmi obsługi, około 2850 kg.

Szerokość toru 153 cm.

Odrzut lufy regulowany samoczynnie, opornik hydrauliczny, powrotnik sprężynowy. Maks. donośność 8 km.

Lufa z brązu lub stali. Kaliber 10 cm. Długość lufy 1900 mm (19 kalibrów); części gwintowanej 1500 mm, brzd 36.

Ciężar lufy z zamkiem i płytami ochronnymi 403 kg.

Zamek poziomy klinowy, płaski, ze stali, z samoczynnym domykaczem.

Łoże: wysokość ogniowa 1018 mm.

Największa długość odrzutu 1370 ± 50.

Najmniejsza „ „ 500 ± 50.

Największe dop. podniesienia $\pm 48^\circ$, depresja $- 8^\circ$.
Grubość tarczy ochronnej 47 mm.

Przyrządy celownicze.

Celownik — niezależny i posiada niezależną linję wierzowania (t. zn. że położenie jego jest niezależne od położenia lufy).

Na bębnie celownika jest 7 podziałek: pierwsza w tysięcznych, reszta w metrach dla 5-ciu poszczególnych ładunków i ładunku dodatkowego.

Panorama posiada podziałkę odchyień i poprawek bocznych od 0 do 6400 tysięcznych.

Kwadrant służy w wypadku, kiedy celownik lub jego poziomnica są zepsute, albo dla rektyfikacji celownika.

Kątomierz działowy używany zamiast panoramy, w razie zepsucia się tejże.

Przodek działa i jaszcz są jednakowe, skrzynia nabojoowa posiada 8 przegródek na skrzynki z amunicją, przyrządami celowniczymi, telef. i częściami zapasowymi. W każdej skrzynce są 3 pociski i 3 łuski z normalnym t. zn. 5-tym ładunkiem.

Ciężar pustego przodka 453 kg.

„ wyposażonego „ 950 „

Jaszcz posiada skrzynię nabojoową o 12 przegródkach na skrzynki amunicyjne.

Ciężar pustego jaszcz 598 kg

„ pełnego „ 1220 „

600. 3) Opis amunicji.

601. Amunicja do armaty 75 mm wz. 1897.

Do strzelania używa się naboju jednolitych: szrapneli i granatów. Największa donośność 11400 m (gran. stal. wz. 97).

Pociski		Ciężar poc. z zapal- nikiem	Ciężar ładun- ku wewn. (czarny proch)	Ilość lotek	Ciężar lotki	Barwa pocisku
Rodzaj i wzór						
Szrapnel o ładunku tylnym wz. 1897 C.A. Rys. 74.		7 kg 240 gr	110 gr	261	12 gr	ceglasta
Szrapnel o ładunku tylnym wz. 1897 C.A. (przeciwlotniczy)		7 kg 240 gr 7 kg 400 gr	110 gr 110 gr	261	12 gr 29 gr	ceglasta kadłub ceglasta, ostrołuk niebieski
Granat stalowy wz. 1900 N. wz. 1914-15 F. N. i G. N. Rys. 75.		5 kg 315 gr z zapaln. krót. 5 kg 550 gr z zapaln. dług.	740 gr 775 gr	—	—	żółta, naładowanego melinitem, kadłub ceglasty, ostrołuk i wzdęcie żółte nadł. szneiderem
Granat stalowy wz. 1917.		6 kg 125 gr z zapaln. krót. 6 kg. 260 gr. z za- paln. R. Y. G.	650 gr	—	—	barwa jak wz. 1900—1915
Granat stalowy A. L. R/2 (półpancerny)		z zapaln. wewn. 7 kg 980 gr	650 gr	—	—	żółta z czarnym czepcem
Granat stało-surow- kowy wz. 1918. Rys. 76.		z zapaln. ścięto- stózkowym 6 kg 700 gr	—	—	—	kadłub czarny, ostrołuk i wzdęcie żółte, naładowa- ny melinitem. Kadłub czarny, ostrołuk zielony, wzdęcie żółte, naładowa- ny chloranem.

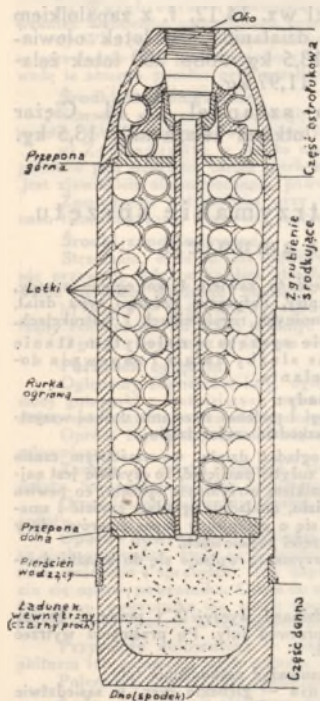
Pociąg specjalny: smugowy wz. 1913. z zapalnikiem 30/55 wz. 1913. ciężar 7,625 kg — naładowany glinem posiada kadłub biały z czerwoną opaską powyżej pierścienia wodącego.

Ostrofuk i wzdęcia szaroniebieskie.

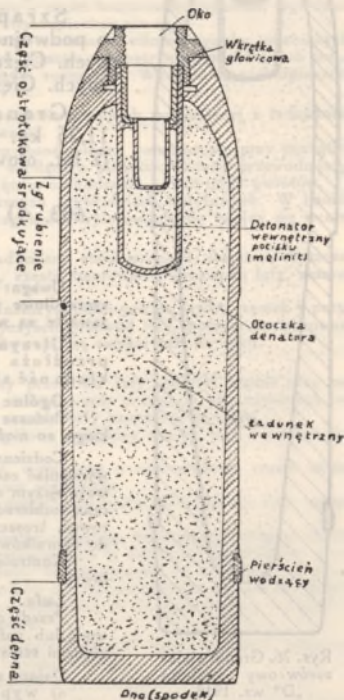
Naładowany magnezjum — jak wyżej, lecz bez czerwonej opaski.

Zapalniki do szrapneli: o podw. działaniu rozprysk. (czas.) (do ostrzel. celów powietrz.);

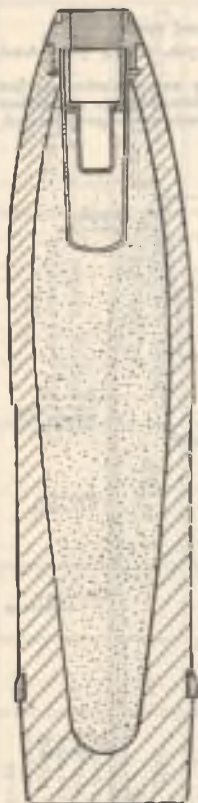
do granatów: piorunujące uderzeniowe o działaniu natychmiastowem, bez zwłoki, o swłoc 0,05 i 0,15°; piorunujące rozpryskowo-uderzeniowe (o podwójnem działaniu); piorunujące rozpryskowe (czasowe) do ostrzeliwania celów powietrznych

Rys. 74. Szrapnel 75 mm
wz. 1897 A.

Rys. 75. Granat 75 mm
wz. 1900.

Rys. 76. Granat stalowy kształtu „D” wz. 1918.

Tabela używalności zapalników z rozmaitemi granatami — patrz Reg. art. pol. cz. II str. 94. A 1. 1921.

602. Amunicja haubiczy 10 cm. wz. 14.

Granat wz. 14/9, napełniony materiałem kruszącym (trotyl), albo toluo i amonal). Ciężar 16 kg.

Granat wz. 15, napełniony ekrazytem lub trotylem mieszanym. Ciężar 13,9 kg.

Szrapnel wz. 14/12, f. z zapalnikiem o podwójnym działaniu. 430 lotek ołowianych. Ciężar 13,5 kg. Albo 280 lotek żelaznych. Ciężar 11,97 kg.

Granato-szrapnel wz. 14. Ciężar 11,25 kg. (z lotkami żelaznymi), 13,5 kg. (z lot. ołow.)

603. 4) Utrzymanie sprzętu i amunicji.

Uwaga: Część ta zawiera tylko ogólne zasady, szczegółowe przepisy, dotyczące każdego typu dział, zawarte są w obowiązujących regulaminach i instrukcjach.

Utrzymanie sprzętu w należytych stanie przedłuża czas służby działu i zapewnia dokładność strzelania.

Ogólne zasady:

Podczas drogi i podczas strzelania unikać wszystkiego, co może uszkodzić części działu.

Codziennie oglądać działu, we właściwym czasie wymienić części zużyte, pamiętać, że czystość jest najważniejszym czynnikiem utrzymania sprzętu, co pewien czas rozbierać działu, dokładnie oglądać, czyścić i smarować, trzymać się o przepisany zapas smarów, oliwy do oporników i części zapasowych.

Kontrolę utrzymania wpisuje się do książki działowej.

Lufa.

Przed oględzinami wyczyścić i przemyć gorącą wodą lub naftą przewód lufy. Po przeniesieniu wytrzeć suchymi szmatami.

Dające się zauważyć uszkodzenia lufy:

a) wypalenia — głębokie rysy, w sąsiedztwie stożka przejściowego. Powstają od przerywania się gazów prochowych, wskutek niedostatecznego uszczelnienia około pierścienia wodącego. Nie są niebezpieczne, dopóki nie przejdą w głębokie szczeliny

Wypalenie wpływa na dokładność strzelania; zmniejsza się ciśnienie i szybkość wylotowa, warstwa rośnie.

Środki zapobiegawcze:

Strzelanie, jeśli to jest możliwe, zmniejszonemi ładunkami, zmniejszenie szybkości ognia, ochładzanie przewodu lufy, lekkie smarowanie przewodu po każdym kilku strzałach, smarowanie pierścieni wiodących pociski.

b) Szczeliny — występują rzadko, są to cienkie linie, równoległe do osi lufy są one niebezpieczne. Przy długości szczeliny 5 cm lufę wyciąć.

c) Rysy — cienkie linie w przewodzie lufy, pochodzą zwykle od ziarn piasku (złe utrzymanie amunicji), nie są niebezpieczne.

d) Zadry i wyrwy w metalu — powstają wskutek przedwczesnych rozprysków szrapneli w przewodzie lufy, lub obecności ciał obcych. Nie są niebezpieczne, jeśli głębokość ich nie przekracza 3 mm.

e) Wgłębienia — występują jedynie w części komrowej przewodu, wywołane wskutek wybuchów niespalonego prochu. Niebezpieczne nie są.

f) Wzdęcia — bywają wywołane przez nadmierne ciśnienie gazów prochowych w przewodzie lufy, przez częściowy wybuch ładunku wewnętrznego pocisku lub przez wzdęcie samego pocisku przy przedwczesnym rozprysku. Wzdęcia są niebezpieczne.

Środki zapobiegawcze:

Staranne utrzymanie amunicji, wzbronienie wszelkich manipulacji z ładunkami prochu, zabronienie przedwczesnego ładowania.

g) Zamiedzenie — jest to czerwony usad miedzi, tworzący się przy początku gwintów pod wpływem tarcia pierścienia wiodącego pocisku o ścianę przewodu lufy. Jest zjawiskiem niebezpiecznym, powodującym uszkodzenie powierzchni gwintów.

Zamiedzenie jest szybsze przy większych szybkościach wylotowych. W haubicach i moździerzach, z powodu małych szybkości wylotowych, nie tworzy się wcale.

Środki zapobiegawcze:

Strzelanie, o ile to jest możliwe, ładunkami zmniejszonemi, staranne czyszczenie przewodu lufy po każdym strzelaniu, częste smarowanie przewodu lufy, smarowanie pierścieni wiodących pociski.

h) Gazy — przy ataku gazowym nałożyć pokrowce na wylot, zamek i przyrządy celownicze. Po ataku prężyć i wyczyścić przewód lufy, poczem nasmarować. Ogledziny szczegółowe — odbywają się zwykle raz do roku.

Porządek oględzin:

Ogledziny zewnętrzne lufy, ogledziny przewodu lufy, odbitki zrobieć przy pomocy gutaparki z ważniejszych uszkodzeń, kalibrowanie przewodu lufy zapomocą pocisku, sprawdzenie, mierząc średnicę przewodu lufy zapomocą gwiazdy.

Oprócz tego przeprowadza się szczegółowe oględziny zamka, łoża i przyrządów celowniczych.

Zamek — często rozbierać i tłuszczyć, wymieniać w odpowiednim czasie części zużyte. Szczególnie uważać na uszczelniacze plastyczne.

Uszczelniacz elastyczny (lusk) jest dobry, gdy luska nie czernieje kułu swego wylotu.

Oporo-powrotnik — powinien posiadać normalną ilość płynu; nadmiar i brak, są niedopuszczalne. Przy najmniejszej nieregularności w działaniu natychmiast przetrwać strzelanie i sprawdzić stan napełnienia. Nie dopuszczać do znacznego rozgrzania się oporo-powrotnika. Oliwa do oporników ma być czysta, bez domieszek. Każdy typ oporo-powrotnika ma swoje specjalne własności co do sprawdzania i utrzymania, które są zawarte w oddzielnych przepisach.

Przyrządy celownicze — często czyścić i oliwić. Sakta wycierać cienkim płótnem lub zamszem, nigdy palcem, ani twardą materją.

Poleca się często sprawdzanie przyrządów celowniczych.

Łoże — każdy nit osłabiony, każda śruba odkręcona powinny być natychmiast wymienione lub zamienione.

Często sprawdzać stan kół, smarować osie i bułasy (panewki). Podstawy powinny być poziome, oparcie lemisza elastyczne.

Zwracać uwagę na mechanizm kierunkowy i podniesień, starannie je czyścić i oliwić.

Smarowanie — Warstwa smaru powinna być jednorodnie równą bez przerw. Nie nakładać nowej warstwy smaru na starą, jak również na powierzchnie uprzednio niewyczyszczone. Starą warstwę smaru zdejmować za pomocą łopatkę drewnianą. Powierzchnie trące starannie czyścić.

604. Utrzymanie amunicji.

Ładunki — Niedopuszczalne jest przechowywanie amunicji na otwartym powietrzu, amunicja powinna być zmagazynowana, ewentualnie przechowywana w jaszczkach. Ładunki przechowuje się w skrzyniach metalowych, zamkniętych. Skrzyń nie wystawiać na słońce, powinny być ukryte w miejscu suchym. Zużywać ładunki naprzód najstarsze. Nie wolno zmieniać składu ładunków prochu.

Pociski — w magazynach powinny stać na deskach, oddzielone jeden od drugiego kawałkami drzewa. Chronić pociski przed wilgocią, przed promieniami słonecznymi. Przed załadowaniem do dział starannie wyczyścić, pierścienia prowadzące nasmarować. Umieszczać pociski w schronach dobrze przewietrzanych.

Pociski gazowe, z których ciekną gazy, natychmiast zniszczyć.

Przechowywanie lub odsyłanie zepsutych pocisków gazowych jest surowo zabronione.

Naboje: przechowywanie jest zupełnie analogiczne do zasad przechowywania pocisków.

Zapalniki — powinny być umieszczone zawsze w skrzyniach zamkniętych. Zapalników nie kłaść wprost na ziemi. Zapalników odetkanych lub ze zdjętymi pokrowcami nie przechowywać razem z innymi, należy je wystrzelić.

Przy ładowaniu dział nie chwycić za zapalnik wstrubowany w oko pocisku.

Magazynowanie amunicji przy baterji.

Każde działo na stanowisku powinno mieć:

Schron na pociski, schron na ładunki, niszę na zapalniki.

Pociski specjalne lub gazowe przechowuje się w oddzielnym schronie.

Unikać magazynowania większej ilości amunicji w jednym schronie.

Przy każdym działo ma być pewne minimum amunicji. Gdy niema schronów przykryć amunicję płachtą nieprzemakalną podpartą drążkami tak, aby był swobodny dostęp powietrza.

Następujące przepisy powinny być surowo przestrzegane:

1) zapalników nie rozbiierać.

2) zapalnik rozebrany zniszczyć.

3) pocisków nieprzyjacielskich niewybuchłych, nie ruszać i nie rozbiierać.

4) ładunków prochu dowolnie nie zmieniać

605. 5) Miejsca obsługi i szyki.

Obsługa działonu przy armacie 75 mm wz. 1897 składa się z 6 kanonierów pod dowództwem działonowego. Zasadnicze ich czynności są następujące:

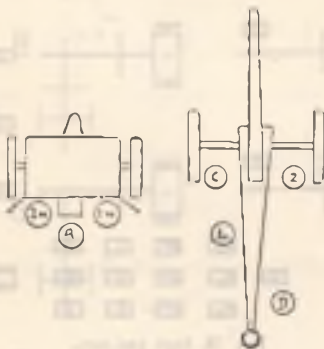
Celowniczy nastawia kątomierz i poziomnicę, celuje, nadaje podniesienie przy pomocy zamkowego; ustala odchylenie i poziomnicę.

Zamkowy otwiera i zamyka zamek, nastawia celownik i kwadrant, daje strzał; pomaga celowniczemu przy nadawaniu podniesienia kwadrantem, ustala podniesienie kwadrantem; przeczystcza i smaruje przewód lufy.

Ładowniczy nabija działo.

Amunicyjny klasyfikuje pociski i zapalniki, prowadzi ich rachunek, utrzymuje amunicję w stanie należytej czystości; podaje wręczycielom zapalniki; odkapturza zapalniki; przy ogniu rozpryskowym odtyka zapalniki o podwójnym działaniu; podaje naboje ładowniczemu.

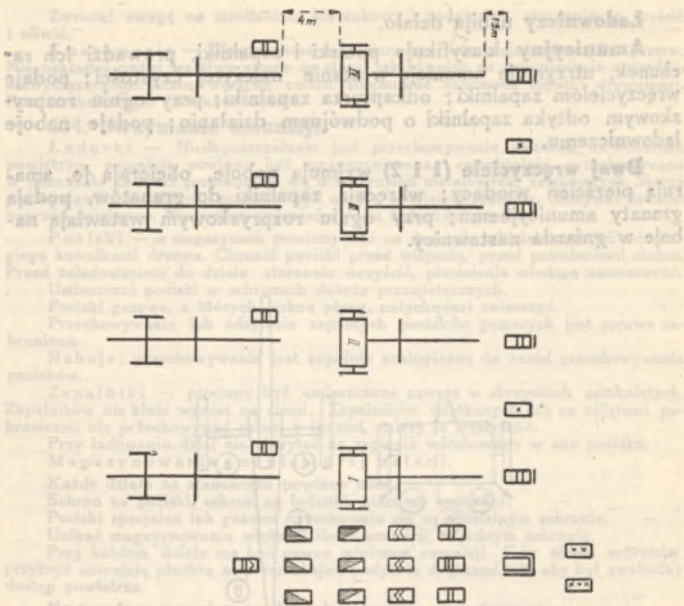
Dwaj wręczyciele (1 i 2) wyjmują naboje, obcierają je, smarują pierścień wiodący; wkręcają zapalniki do granatów, podają granaty amunicyjnemu; przy ogniu rozpryskowym wstawiają naboje w gniazda nastawnicy.

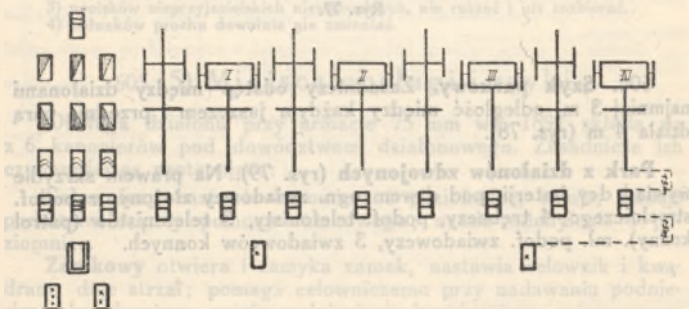
Rys. 77.

606. Szyk parkowy. Zasadniczy odstęp między działonami najmniej 3 m, odległość między każdym jaszczem i przednią parą działa 4 m (rys. 78).

Park z działonów zdwojonych (rys. 79). Na prawem skrzydle wywiad dcy baterji, pod dtwem ogn. zwiadowcy złożony: z podof. strzelniczego, 4 trębaczy, podof. telefonisty, 3 telefonistów (patrol konny). mł. podof. zwiadowczy, 3 zwiadowców konnych.

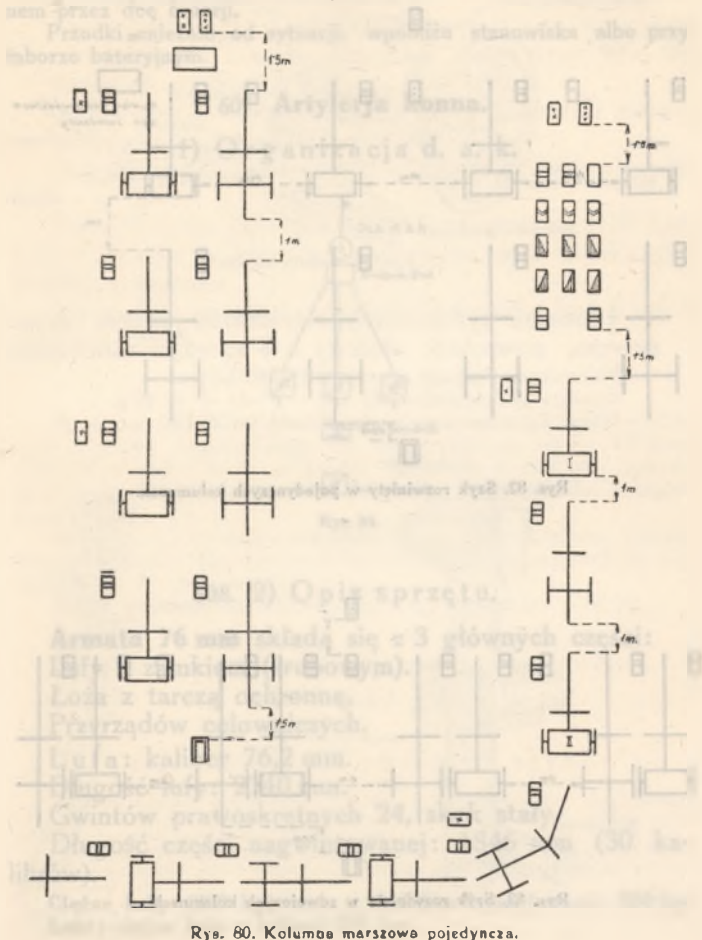
Rys. 78. Szlak parowy.

Rys. 79. Park z działów zdwojonych.

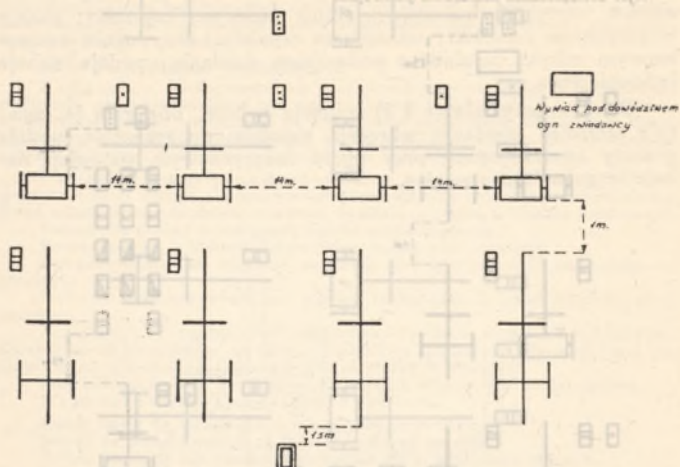
Kolumna marszowa.

Rys. 81. Kolumna marszowa podwójna.

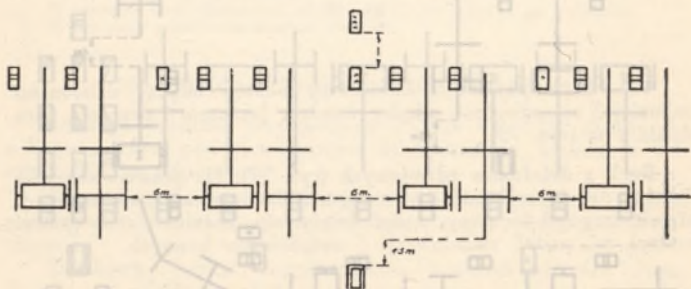

Rys. 80. Kolumna marszowa pojedyncza.

Szyk rozwinięty.

Rys. 82. Szyk rozwinięty w pojedynczych kolumnach.

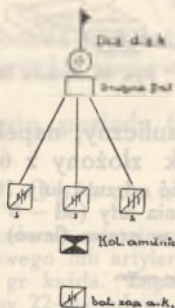

Rys. 83. Szyk rozwinięty w zdwojonych kolumnach.

Bateria na stanowisku.

Tylne półwozie ustawione według rys. 77 w miejscu wskazanym przez dcę baterji.

Przodki zależnie od sytuacji, w pobliżu stanowiska albo przy taborze bateryjnym.

607. Artylerja konna.**1) Organizacja d. a. k.**

Rys. 84.

608. 2) Opis sprzętu.

Armata 76 mm składa się z 3 głównych części:

Lufa z zamkiem (śrubowym).

Łoża z tarczą ochronną.

Przyrządów celowniczych.

Lufa: kaliber 76,2 mm.

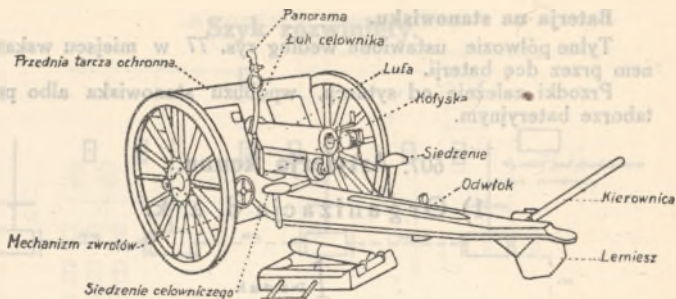
Długość lufy: 2340 mm.

Gwintów prawoskrętnych 24, skok stały.

Długość części nagwintowanej: 1846 mm (30 kalibrów).

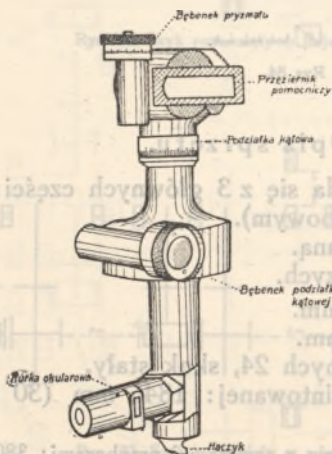
Ciężar lufy (300 kg), wraz z zamkiem i przyborami: 380 kg.

Łoże: ciężar łoża z kołami 589 kg.

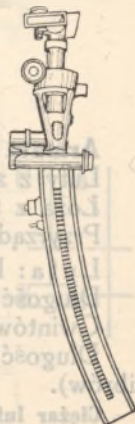

Rys. 85. Armata 76 mm.

Hamulec hydrauliczny, napęlniony olejem wrzecionowym, powrotnik złożony z 6 sprężyn walcowatych.
 Największa długość odrzutu lufy 1092,2 mm.
 Granica podniesienia lufy (od -6° do $+6^{\circ}40'$).
 Najw. kąt zwrotu w prawo (lewo) po $2^{\circ}45'$.

Rys. 86. Panorama 76 mm.

Rys. 87. Celownik 76 mm.

Przyrządy celownicze: łuk celownika, przeziernik, poziomnica i panorama.

Panorama posiada podziałkę kątową posiadającą na obwodzie 60 kresiek (kierunek zasadniczy 30—0).

Bębenek podziałki kątowej 100 kresiek.

Jeden obrót bębena (100 kresiek) powoduje zmianę na podziałce kątowej o 1 kreskę.

Jedna kreska bębena równa się $1/6000$ obwodu koła.

Pełny obrót bębena pryzmatu panoramy (100 kresiek) obraca w kierunku pionowym o 1 kreskę podziałkę pryzmatu.

Podziałka pryzmatu posiada 6 kresiek (po 3 od 0 w górę i w dół).

609. 3) Opis amunicji.

Szrapnel ze stali, ładunek miotający pod krążkiem wyrzutowym z prochu karabinowego lub artyleryjskiego, około 260 lotek z ołowiu o wadze 10,67 gr każda. **Zapalnik** o działaniu podwojnem; najbardziej używany 22-sekundowy. **Waga pocisku** kompletnego 6,5 kg.

Granaty — 2 rodzaje: trotylowy (burzący) i melinitowy (działający odłamkami). Zapalników kilkanaście wzorów; najbardziej używany 3. T. T. (trotylowy).

Waga granatu melinitowego 6,58 kg. burzącego 6,44 kg.

610. 4) Utrzymanie sprzętu i amunicji patrz. pkt. 603.

611. 5) Miejsca obsługi i szyki.

Obsługa działonu składa się z 7 kanonierów pod dowództwem działonowego: **Celowniczy** (Nr. 6) nastawia kątomierz, poziomnicę i celownik, celuje i nadeje podniesienie, ustala odchylenie i podniesienie.

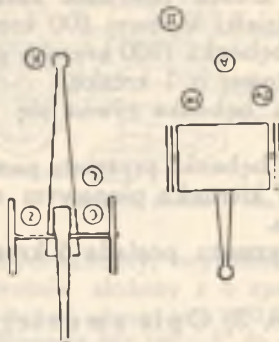
Zamkowy (Nr. 8) otwiera i zamyka zamek, nastawia kwadrant, daje strzał; pomaga celowniczemu przy nadawaniu podniesienia kwadrantem; przecyzyszcza i smaruje przewód lufy.

Kierowniczy (Nr. 4) stosownie do wskazówek celowniczego nadeje działu kierunek za pomocą drążka celowniczego.

Ładowniczy (Nr. 3) nabija działu.

Amunicyjny (Nr. 1) klasyfikuje pociski, prowadzi ich rachunek, otrzymuje amunicję w stanie należytej czystości; przy ogniu rozpryskowym sprawdza i w razie potrzeby poprawia ustawienie zapalników; podaje naboje ładowniczemu.

Dwaj wręczyciele (Nr. 9 i 11) wydobywają naboje, obcierają je, smarują pierścienie prowadzący; przy ogniu rozpryskowym odkapturzają i nastawiają zapalniki; podają naboje amunicyjnemu.

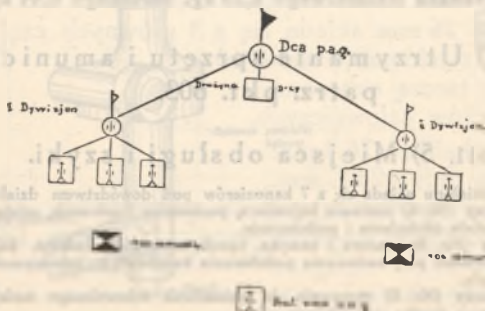

Rys. 88.

612. Szyki — analogicznie jak pkt. 606.

613. Artylerja górska.

1) Organizacja p. a. g.

Rys. 89.

2) Opis sprzętu.

614. Armata górska 65 mm wz. 1906. o maks. dalekości strzału 5500 m. Granica podniesienia lufy od -10° do $+35^{\circ}$. (Przy łożu skróconem $+35^{\circ}$, przy łożu wydłużonem $+24^{\circ}$.)

Ciężar dział 400 kg.

Największa szybkość 18 strzałów na minutę, szybkość normalna 4 strzały na min. Działo może być transportowane na jukach albo w zaprzęgu.

Lufa stalowa. **Ciężar** lufy z zamkiem i płaszczem 105 kg. Długość 1354 mm. Długość części gwintowanej 1032 mm. Ilość gwintów 24, krok stały, prawoskrętny o puchyleniu 7° .

Laweta typu rozkładanego, posiada trzy części, połączona zapomocą przegubów. Pręt, łączący łożysko osi z przegubem (pierwszym) lawety, dozwala na osiągnięcie maksimum nachylenia armaty.

Przyrząd celowniczy posiada libellę, przeziernik, podziałkę kątową i bębenek. Pełne obroty bębena wskazuje podziałka, umieszczona na pionowym słupku (krąg).

Linja wizowania przeziernika leży w płaszczyźnie pionowej, równoległej do osi lufy, działa przy nastawianiu: krąg 0 bęben 100.

Sruha kierunkowa pozwala na przesunięcie słupka i nastawienie przeziernika w pożądanym kierunku.

Słupek jest łamany poniżej przeziernika, co pozwala skierować przeziernik na jakikolwiek punkt w przestrzeni.

615. 3) Amunicja.

Szrapnel o ładunku tylnym wz. 1908—1911, ciężar z ład. i zapaln. 4 kg 450 g ilość lotek 138.

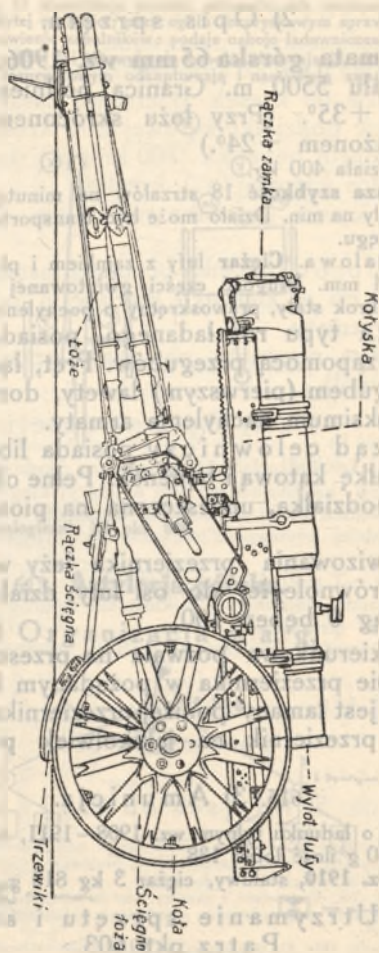
Granat wz. 1910, stalowy, ciężar 3 kg 810 g.

616. 4) Utrzymanie sprzętu i amunicji.

Patrz pkt. 603.

5) Szyki. — Patrz pkt. 606.

Rys. 90. Armata górska 65 mm wz. 906.

617. Artylerja ciężka.

1) Organizacja p. a. c.

Rys. 91. Schemat org.

2) Opis sprzętu.

618. **Armata polowa 105 mm. wz. 1913.** o maksymalnej donośności 12.700 m. (rys. 92).

Ciężar dział z przodkiem 2750 kg.

Lufa stalowa, wzmocniona długim płaszczem.

Ilość gwintów 40, krok stały, prawoskrętny, pochylenie $7^{\circ} 10'$, kaliber 105 mm.

Długość lufy 2987 mm, długość części gwintowanej 2352 mm.

Ciężar lufy z zamkiem 849 kg, zamek śrubowy, ciężar zamka 41 kg.

Laweta składa się z lawety właściwej i kołyśki.

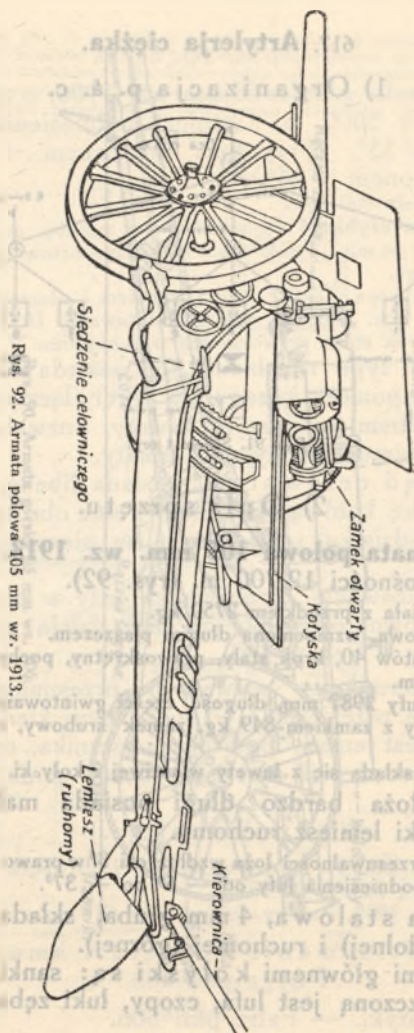
Ogon łoża bardzo długi posiada mały lemiesz stały i wielki lemiesz ruchomy.

Granica przesuwalności łoża wzdłuż osi 3° w prawo i 3° w lewo.

Granice podniesienia lufy od -5° do $+37^{\circ}$.

Tarcza stalowa, 4 mm gruba, składa się z części stałej (dolnej) i ruchomej (górnej).

Częściami głównymi kołyśki są: sanki, na których umieszczoną jest lufa, czopy, łuki zębate mecha-

Rys. 92. Armata polowa 105 mm wz. 1913.

nizmu wysokości i kłapa przytrzymująca trzony opornika i powrotnika.

Po lewej stronie kołyski umieszczona jest podstawa celownika i przyrządu do wizowania.

Opornik hydrauliczny, odrzut maks. 1,31 m.

Powrotnik hydropneumatyczny, niezależny od opornika.

Zbiorniki powrotnika napelnione są częściowo płynem (woda pół na pół z gliceryną), częściowo gazem (azot).

Przyrządy celownicze: celownik służy do nadawania lufie podniesienia, a osadzony na nim kątomierz do celowania w kierunku.

W użyciu kilka modeli, między innymi panorama armaty 75. wz. 97.

619. **Haubica 155 mm. wz. 1917** o długim odrzucie lufy, przeznaczona jest do ognia zagłębiającego. Strzela się z niej szrapnelami i granatami. Największa donośność 11.200 m, (przy użyciu ładunku prochu 00) osiąga się granatem stalosurówkowym.

Do strzelania używa się ładunków, dających różne szybkości początkowe, w zależności od kąta upadku, który pragnie się otrzymać.

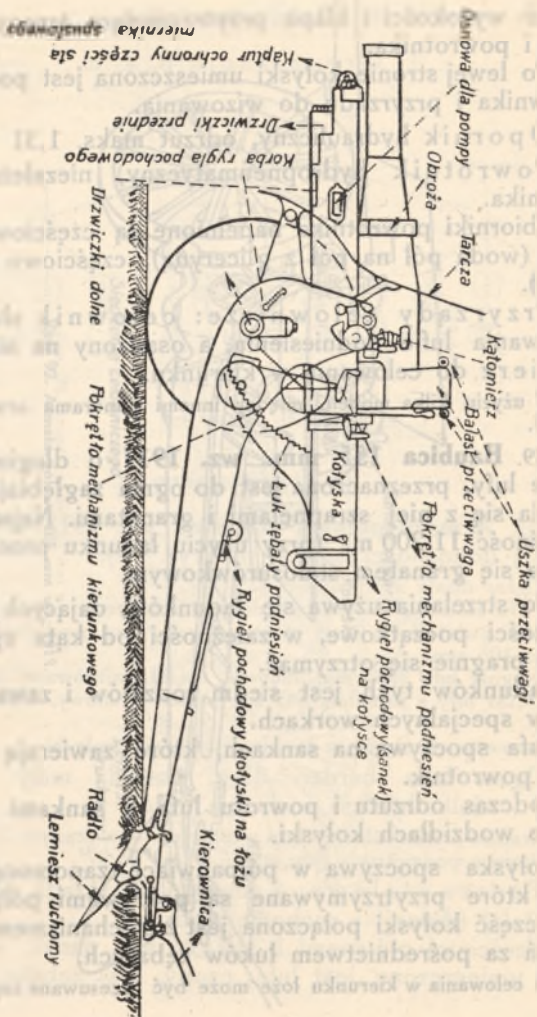
Ładunków tych jest siedm rodzajów i zawarte są one w specjalnych workach.

Lufa spoczywa na sankach, które zawierają opornik i powrotnik.

Podczas odrzutu i powrotu lufa z sankami ślizga się po wodzidłach kołyski.

Kołyska spoczywa w półpanwiach zapomocą czopów, które przytrzymywane są pokrywami półpanwi, tylna część kołyski połączona jest z mechanizmem podniesień za pośrednictwem łuków zębatych.

Do celowania w kierunku łoża może być przesuwane zapomocą

Rys. 93. *Habia* 55 mm. 2. 1957.

mechanizmu kierunkowego po osi kół; zatacza ono wtedy łuk koła, którego środkiem obrotu jest lemiesz.

Do marszu zaczepia się działo zaczepą ogona o sworzeń przodka.

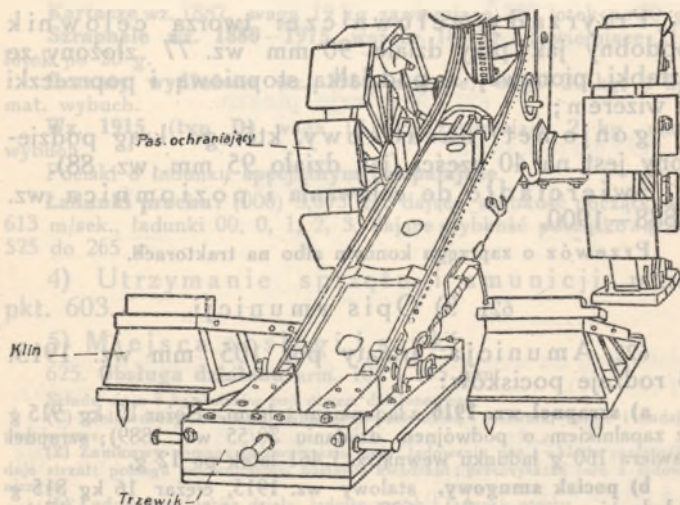
Przyrządy celownicze: celownik posiada na obwodzie bębna dwie podziałki kątowe.

Pierwsza z nich służy do strzelania pod kątami mniejszymi od 45° .

Wartość kreski podziałki jest jedną dwudziestą stopnia ($1 \text{ dw.} = \frac{1}{20} = 3'$).

Kątomierz posiada pierścień podzielony na 6400 części. Jednostką kątów jest tysięczna ($1/6400$ obwodu koła).

620. **Armata 120 mm dł. wz. 1878** o dalekości strzału do 10 km; granatami wz. 1915 do 12.400 m.

Rys. 94.

Ciężar 2700 kg.
 Lufa -- stalowa, 36 gwintów prawoskrętnych, postępowych, o pochyleniu końcowem 7°, długość części gwintowanej 2,442 m., całkowita długość lufy 3,250 m, ciężar wraz z zamkiem 1200 kg.

Ławeta -- posiada znaczną wysokość; wysokość osi ponad poziom 1,80 m. W części górnej ławety umieszczony **mechanizm** wysokości. Ciężar około 1500 kg.

Zastosowanie specjalnych pasów ochraniających (patrz ryc.), założonych na koła, pozwala na użycie sprzętu w polu. Pasy te (składające się z płytek i segmentów) rozszerzają znacznie powierzchnie styku kół z ziemią; stanowią rodzaj platformy i ułatwiają przesuwanie sprzętu w złym terenie. Poza tem działają hamująco podczas strzału.

Dla hamowania odrzutu zastosowany jest specjalny trzewik, zakładany na ogon ławety, oraz dwa kliny pod koła armaty.

Przyrządy celownicze: tworzą celownik podobny jak przy dziale 90 mm wz. 77 złożony ze sztabki pionowej z podziałką stopniową i poprzeczki z wizerem;

gonjometr nasadkowy, którego krąg podzielony jest na 40 części (jak działo 95 mm. wz. 88).

zwierciadło do celowania i poziomnica wz. 1888--1900.

Przewóz o zaprzęgu konnym albo na traktorach.

621. 3) Opis amunicji.

622. Amunicja armaty pol. 105 mm wz. 1913.
 3 rodzaje pocisków:

a) **srapnel wz. 1916** z ładunkiem tylnym, ciężar 16 kg 915 g (z zapalnikiem o podwójnem działaniu 30/55 wz. 1889); srapnel zawiera 160 g ładunku wewnątrz. i 461 lotek po 12 g,

b) **pocisk smugowy**, stalowy wz. 1915, ciężar 16 kg 815 g z ładunkiem wewn. 3 kg 620 g magnezji, lub o ciężarze 17 kg 375 g z ładunkiem wewn. 4 kg 120 g glinu,

c) granat stalowy wz. 1914 (z zapalnikiem krótkim) o ciężarze 15 kg 635 g zawierający około 2 kg 200 g ładunku wewn.

Ładunków — 3 rodzaje, oznaczone Nr. 0, 1, 2. Ładunek 0 jest najsilniejszy, następne stopniowo słabsze.

623. **Amunicja haubicy 155 mm wz. 17.**

Szrapnel kartaczowy — ciężar 40 kg 800 g lotek 416 po 25 g

wz. 79-15 — „ 40 „ 590 „ „ 270 „ 25 „

Granat stalowy wydłużony „ 43 „

„ stalosurówkowy „ 43 „ 550 „

Zapalniki: do szrapneli — rozpryskowo-uderzeniowy 30/55.
wz. 1889 T.

do granatów a) piorunujące uderzenie krótkie

b) „ „ „ długie

c) „ „ rozpryskowo-uderzen.

Ładunki siedm odmian, oznaczonych numerami 00, 0, 1, 2, 3, 4 i 5.

Najsilniejszy 00, następne stopniowo słabsze.

624. **Amunicja armaty 120 mm dł. wz. 1878.**

Kartacze wz. 1887, waga 19 kg zawierające 280 lotek po 20 g.

Szrapnele wz. 1880-1915, ważące 18 kg i zawierające 214 lotek po 20 g.

Granaty wydłużone wz. 1914, stalowe, waga 20 kg, 4 kg mat. wybuch.

Wz. 1915 (typ D) waga 18,8 kg zawierające 2 kg mat. wybuch.

Pociski o ładunku specjalnym i zapalające.

Ładunki prochu: (000) 3,075 kg, dający szybkość początkową 613 m/sek., ładunki 00, 0, 1, 2, 3, dające szybkość początkową od 525 do 265 m.

4) **Utrzymanie sprzętu i amunicji** patrz pkt. 603.

5) **Miejsca obsługi i szyki.**

625. **Obsługa działonu arm. 105 i 155 mm.**

Składa się z 8 kanonierów pod dtwem działonowego.

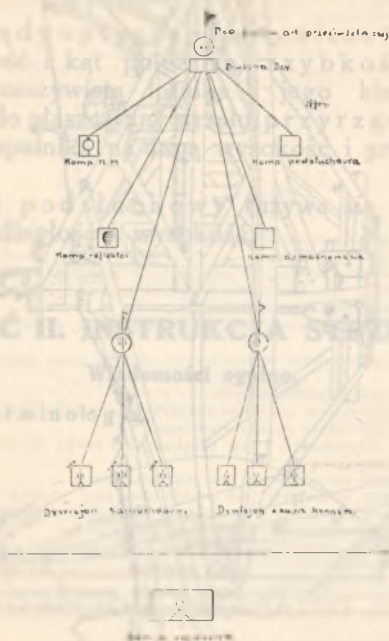
(C) **Celowniczy** nastawia kątomierz, poziomnicę i celownik, celuje i nadaje podniesienie.

(Z) **Zamkowy** pomaga ładowniczem przy ładowaniu poc., wkłada zapłonnik, daje strzał; pomaga celowniczem, nastawia kwadrant; przecyszcza lufę z ładowniczym.

(Ł) **Ładowniczy** nabija działo, ładując pocisk i ładunek prochu.

629. Artylerja przeciwlotnicza.

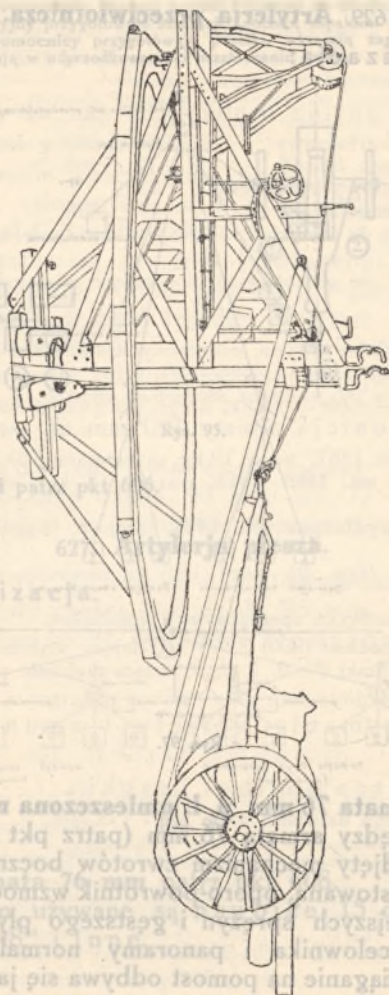
Organizacja:

Rys. 97.

630. **Armata 76 mm p. l. umieszczona na pomoście.** Różnica między armatą 76 mm (patrz pkt 608) jest ta, że został zdjęty mechanizm zwrotów bocznych, oś została wyprostowaną, oporo-powrotnik wzmocniony przez danie silniejszych sprężyn i gęstszego płynu, nie posiada też celownika i panoramy normalnego działu 76 mm. Wciąganie na pomost odbywa się jak na rys. 98.

Rys. 98.

Celownik pl. jest tarczowy; na tarczy wykresy krzywych różnych czasów spalania się ścieżki prochowej.

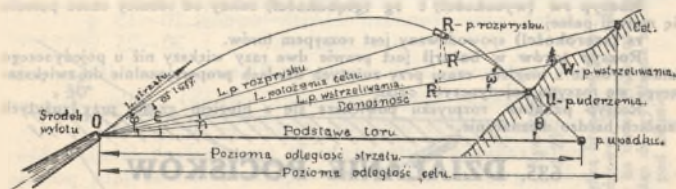
Przyrządy optyczne miernicze: dalmierz daje odległość i kąt położenia, szybkościomierz szybkość rzeczywistą lotnika i jego kierunek lotu w stosunku do płaszczyzny strzału, przyrząd główny odetkanie zapalnika na daną wysokość i przyszłą odległość.

Aparat podsłuchowy (używa się mln 4 aparatów) — odległość i wysokość.

631. CZĘŚĆ II. INSTRUKCJA STRZELANIA.

Wiadomości ogólne.

632. 1) Terminologia.

Rys. 99. φ — kąt strzału, ε — kąt podniesienia, θ — kąt upadku, ω — kąt uderzenia, $\varphi - \varepsilon$ — kąt podrzutu, π — kąt położenia celu, OR' — odległość rozprysku, RC — odstęp rozprysku.

633. 2) Prawdopodobieństwo.

Prawdopodobieństwo otrzymania większego lub mniejszego błędu przy strzelaniu zależy od precyzji danej broni.

Ocena dobroci broni zależy od rozsypu i oznacza się w praktyce ze średnich odchyłń rozsiewu.

634. 3) Rozsiew.

Jeżeli tą samą bronią palną oddamy serię 10 strzałów pod tym samym kątem, jednakoowej szybkości v_0 , tego samego rodzaju pocisków i w tych samych warunkach atmosferycznych otrzymamy 10 różnych śladów.

Większość tych śladów grupuje się gęściej około idealnego punktu, który nazywamy średnim punktem trafienia.

Rozsyp prawdopodobny przedstawia wymiar pasa symetrycznie rozłożonego po obu stronach osi, w którym znajduje się połowa najlepszych trafień.

Rozsyp prawdopodobny oznaczamy literą R 50.

1,5 $\frac{0}{0}$	4
7 $\frac{0}{0}$	3 1
16 $\frac{0}{0}$	2 2
25 $\frac{0}{0}$	1 3
25 $\frac{0}{0}$	1 3
16 $\frac{0}{0}$	2 2
7 $\frac{0}{0}$	3 1
1,5 $\frac{0}{0}$	4

↕ R 50 ↕

Jeżeli wystrzelimy wielką ilość pocisków, każdy z pasów zawiera procent strzałów oznaczony na podanej tabeli.

Praktycznie można przyjąć, że pasy 1, 2, 3, zawierają mniej więcej wszystkie strzały, więc np. z 12 strzałów mamy 3, 2, 1 w pasach 1, 2 i 3.

Rozsiew rozprysków powletrznych.

Przy strzelaniu pociskami z zapalnikiem czasowym zachodzą dwa rodzaje rozsiewu:

a) rozsiew rozprysków spowodowany różnicą czasu spalania materji palnej zapalników,

b) rozsiew torów pojedynczych.

Przestrzeń, zapełniona punktami rozprysków, posiada 3 wymiary, w których rozłożone są rozpryski około punktu średniego.

Rozsyp rw (wysokości) i rg (głębokości) zależy od różnicy czasu palenia się materji palnej

rs (szerokości) spowodowany jest rozsypem torów.

Rozsyp torów w baterji jest prawie dwa razy większy niż u pojedynczego działu i rośnie z biegiem czasu przy zużytych działach proporcjonalnie do zwiększającego się rozsypu pojedynczych dział.

Rozsyp punktów rozprysku powiększa się z biegiem czasu przy zużytych działach bardzo nieznacznie.

635. DZIAŁANIE POCISKÓW

może być **uderzeniowe** (pocisk przeciwpancerny, granat pćłpancerny).

Kruszące (granat, bomby art. okop.).

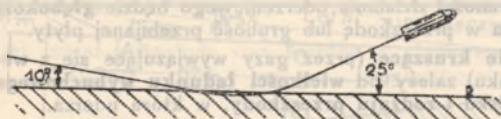
Rozpryskowe szrapnel, granat z zapalnikiem czasowym (granato-szrapnel).

636. Działanie uderzeniowe.

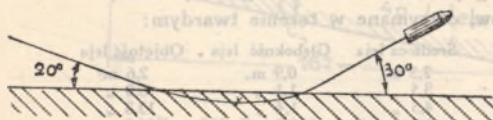
Głębokość wnikania pocisków zależy od:

- 1) kąta padania,
- 2) szybkości końcowej,
- 3) kształtu i wagi pocisku,
- 4) szybkości jego ruchu obrotowego,
- 5) rodzaju gruntu, w który uderza.

Według doświadczeń, przy kącie padania:

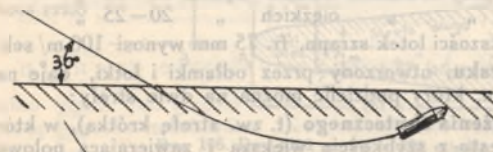
Rys. 100.
do 15°

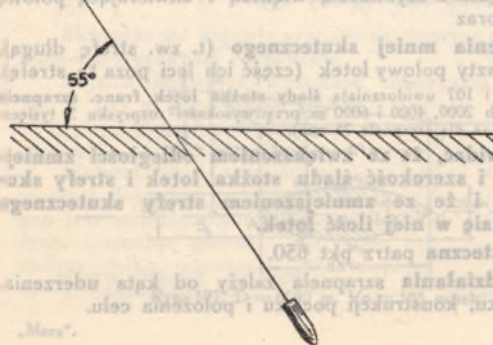
Rys. 101.
od 15°—25°

Rys. 102.

Rys. 103.
od 25°—40°

Rys. 104.
powyżej 40°

Rys. 100. Pisk odnija się rylc pływka brzące w ziemi.

Rys. 101. Złotnie od zbytkowi końcowej, albo po przebyciu pierwszej drogi pod ziemią, wydobywa się na powierzchnię.

Rys. 102. Zgłębienie się w ziemię, dając się wydobyć na powierzchnię.

Rys. 103. Zgłębienie się prostoliniowo pod ziemią.

Największą rolę odgrywa kąt padania.

Miarą skuteczności działania uderzeniowego będzie głębokość wnikania pocisku w przeszkodę lub grubość przebijanej płyty.

637. Działanie kruszące (przez gazy wywiązujące się z wewnętrznego ładunku) zależy od **wielkości ładunku wybuchowego** zawartego w pocisku i **rodzaju przeszkody**, w którą uderza.

Miarą skuteczności jest objętość leja utworzonego przez zagłębianie się i wybuch pocisku (największa objętość leja przy wybuchu granatu na głębokości 1 lub 2 długości pocisku).

Wymiary lejów, otrzymane w terenie twardym:

Pocisk	Srednica leja	Głębokość leja	Objętość leja
wydłużony 120 mm	2,5 m.	0,9 m.	2,6 m ³
" 151 "	3,5 "	1,1 "	6,0 "
" 220 "	4,5 "	1,4 "	13,3 "
" 370 "	6,0 "	2,2 "	36,0 "

638. Działanie rozpryskowe.

639. a) Szrapnela, polega na działaniu siły lotek, która zależy od ich ciężaru i szybkości końcowej.

Ciężar lotek przy armatach lekkich wynosi 10—15 g
 " " ciężkich " 20—25 "

Szybkość większości lotek szrapn. fr. 75 mm wynosi 100 m/sek.

Stożek rozprysku, utworzony przez odłamki i lotki, daje na ziemi ślad rozsiewu, który podzielić można na dwie strefy:

1) strefę rażenia skutecznego (t. zw. strefę krótką), w której lotki padają gęsto z szybkością większą i zawierającą połowę wszystkich lotek, oraz

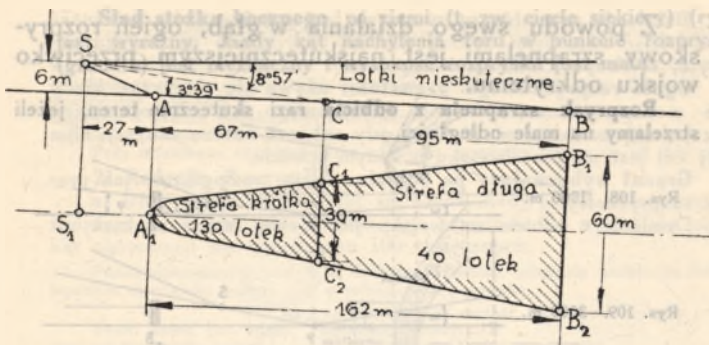
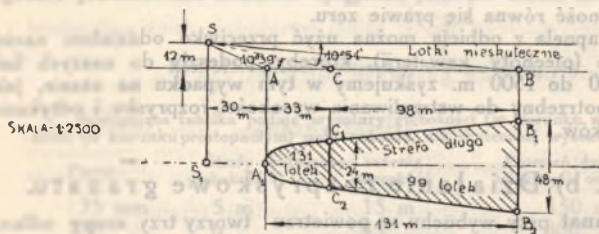
2) strefę rażenia mniej skutecznego (t. zw. strefę długą), nie zawierającą reszty połowy lotek (część ich leci poza tę strefę).

Rysunki 105, 106 i 107 uwiadcniają ślady stożka lotek franc. szrapnela 75 mm na odległościach 2000, 4000 i 6000 m przy wysokości rozprysku 3 tysięcy (wysokość skuteczna dla szrapnela 75 mm).

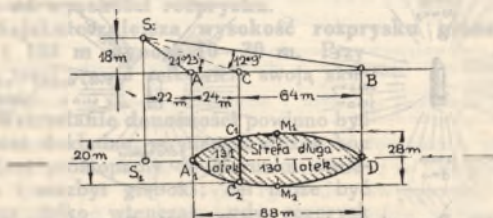
Z rysunków widać, że ze zwiększeniem odległości zmniejsza się głębokość i szerokość śladu stożka lotek i strefy skutecznego rażenia i że ze zmniejszeniem strefy skutecznego rażenia zwiększa się w niej ilość lotek.

Wysokość skuteczna patrz pkt 650.

Skuteczność działania szrapnela zależy od kąta uderzenia, wysokości rozprysku, konstrukcji pocisku i położenia celu.

Rys. 105. $D = 2000$ m. $V_0 = 535$ m/sek.

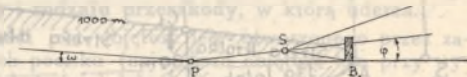
SKALA 1:2300

Rys. 106. $D = 4000$ m. $V_0 = 535$ m/sek.Rys. 107. $D = 6'00$ m. $V_0 = 535$ m/sek.

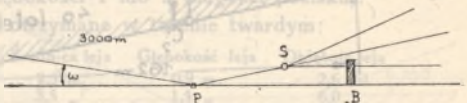
Z powodu swego działania w głąb, ogień rozpryskowy szrapnelami jest najskuteczniejszym przeciwko wojsku odkrytemu.

Rozprysk szrapnela z odbicia razi skutecznie teren, jeżeli strzelamy na małe odległości.

Rys. 108. 1000 m.

Rys. 109. 3000 m.

Gdy kąt uderzenia rośnie, tor lotu po odbiciu podnosi się coraz więcej, lotki zostają wyrzucone w górę i spadają bez żadnej siły.

Jeżeli niema odbicia, następuje działanie uderzeniowe, którego skuteczność równa się prawie zero.

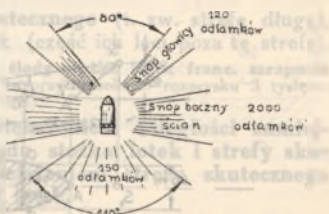
Szrapnela z odbicia można użyć przeciwko oddziałom nacierającym (piechoty, kawalerji), któreby podeszły do naszych linii na 1000 do 1500 m. zyskujemy w tym wypadku na czasie, jaki byłby potrzebny do wstrzeliwania wysokości rozprysku i odykania zapalników.

640. b) Działanie rozpryskowe granatu.

Granat przy wybuchu w powietrzu tworzy trzy snopy odłamków: **snop głowicy** rzucony naprzód, **snop ścian** rzucony prostopadle do ścian, **snop dna** rzucony wtył.

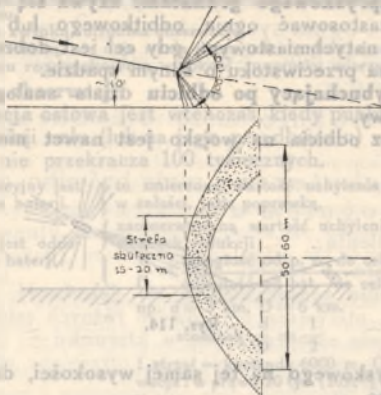

Rys. 110. Rozprysk granatu stalowego.

Rys. 111. Rozprysk granatu stalosurówkowego.

Ślad stożka bocznego na ziemi (t. zw. cięcie siekiery) (rys.) jest wyraźny, kiedy kąt nachylenia toru w punkcie rozprysku (granatu) jest nieznaczny i wysokość rozprysku jest mała:

Rys. 112. Granat wystrzelony z niem. armaty pol.

Następująca tabelka podaje wymiary głębokości (w kierunku strzału) i szerokości (w kierunku prostopadłym) pola rażenia, dla skutecznej wysokości rozprysku:

Pucisk:	Strefy skutecznego rażenia głębokość	szerokość	Promień działania większych odłamków
75 mm	5 m	15 m	150 m
150 "	6 "	45 "	300 "
120 "	8 "	50 "	300 "
155 "	8 "	70 "	500 "

Skuteczność rażenia granatu na rozprysk zależy przedewszystkiem od wysokości rozprysku.

Najskuteczniejsza wysokość rozprysku granatów 75 mm. 105 i 155 m wynosi 10–30 m. Przy 50 m traci prawie całkowicie swoją skuteczność.

Wstrzelanie donośności powinno być również dokładne, po nieważ stożek boczny jest prostopadły do kierunku strzelania i niezbyt głęboki; cel może być rażony tylko wtenczas, gdy rozprysk następuje nad nim.

Rys. 113.

Działanie granatów na rozprysk jest potężne (gdy donośność i wysokość rozprysku są odpowiednio wstrzelane) **na wojska odkryte, w okopach lub za zakryciem.**

Ogna rozpryskowego granatami używa się wtenczss, kiedy nie można zastosować ognia odbitkowego lub uderzeniowego z zapalnikiem natychmiastowym, gdy cel jest dobrze zakryty, albo gdy cel jest na przeciwstoku o silnym spadzie.

Granat wybuchający po odbiciu działa analogicznie jak granat rozpryskowy.

Działanie z odbicia na wojsko jest nawet nieco większe niż

Rys. 114.

granatu rozpryskowego na tej samej wysokości, dzięki odłamkom stółka dennego.

Działanie pocisków gazowych patrz pkt 753.

641. Obserwacja.

1) Pojęcie o obserwacji.

Zadaniem obserwacji art. jest:

- dozoruwanie określonego pola i studjum terenu
- przeprowadzenie wstrzeliwania
- kontrola skuteczności ognia.

Może być dokonywana:

- z punktów obserwacji baziemnych,
- z balonów na uwięzi
- i z samolotów.

Na punkcie obserwacyjnym powinny być prowadzone:

- spis celów i ogni taktycznych — dla zapisywania danych wstrzelanych na poszczególne cele,
- dziennik obserwacji ogniowych i dziennik strzelania, do protokolowania obserwacji i komend ogniowych.

Obserwator ocenia położenie strzału w stosunku do linii obserwacji: w kierunku, w prawo lub w lewo i na donośność. Strzał krótki, gdy dym zakrywa cel, długi gdy cel jest widoczny na tle dymu, w celu, gdy widoczne są skutki działania pocisku w celu, nieobserwowany, gdy nie można określić znaku strzału.

Przy strzelaniu uderzeniowym, użycie odpowiedniego zapalnika ułatwia obserwację:

zapalnik natychmiastowy daje obłok okrągły, ułatwiający obserwację z płotowca, zapalnik ze zwłoką 0 daje obłok w kształcie grzyba, dogodny przy obserwacji naziemnej lub z balonu,

zapalnik z krótką zwłoką, utrudnia obserwację,

zapalnik z długą zwłoką, nie daje wcale dymu, co utrudnia obserwację.

Przy strzelaniu rozpryskiem wysokość rozprysku mierzy się od stóp celu.

2) Rodzaje obserwacji.

a) **Obserwacja osiowa** jest wtenczas, kiedy punkt obserwacyjny znajduje się na linii celu (lub na jego przedłużeniu) względnie jeżeli kąt obserwacji nie przekracza 100 tysięcznych.

Punkt obserwacyjny jest { to zmierzona wartość uchylenia nadaje się działu w pobliżu stanowiska baterji. } w całości, jako poprawkę.

Punkt obser. jest oddalony od stanowiska baterji: } zaobserwowaną wartość uchylenia możemy przez stosunek redukcji

$$\frac{d}{D} = \frac{\text{odległość od p. o. do celu}}{\text{odległość od bat. do celu}}$$

$$\text{np. } d = 3 \text{ km, } D = 6 \text{ km.}$$

$$\text{stosunek } \frac{d}{D} = \frac{1}{2}$$

$$\frac{d}{D} = \frac{1}{2}$$

1 strzał — komenda 6000 m. Obserwacja: w prawo 20 tys. ($20 \times \frac{1}{2} = 10$).

Komenda: powiększyć o 10.

643. b) **Obserwacja boczna**, jeżeli wartość kąta obserwacyjnego wynosi od 100 do 1300 tys.

jednoboczna, jeżeli jest jeden punkt obser. boczny,

dwuboczna, przy obserwacji z dwu punktów bocznych,

złożona, gdy jeden z punktów jest osiowy, a drugi boczny.

Pierwszem dążeniem sprowadzić strzał na linię obserwacji.

O ile kąt obserwacji nie przekracza 300 tys., sprowadza się strzał zmianą kierunku, gdy kąt obserwacji jest większy — zmianą celownika.

Gdy strzały posiadamy już na linii obserwacji, utrzymujemy je na tej linii równoczesną zmianą kierunku i donośności, przestrzegając wstrzelanego stosunku, i zacieśniany ohramowanie w kierunku i donośności.

Obserwacja boczna dokładna stosuje się wtenczas, kiedy czas i środki pozwalają na określenie ścisłych danych topograficznych stanowiska baterji, punktu obserwacyjnego i celu.

644. c) **Obserwacja poprzeczna**, jest wtenczas, kiedy kąt obserwacji jest większy od 1300 tys. Zasady tej obserwacji są takie same jak obserwacji bocznej.

Uwaga: Linja obserwacji jest to prosta łącząca punkt obser. z celem, linja celu — prosta łącząca stanowisko baterji z celem, kąt obserwacji — kąt zawarty między lnią obserwacji i lnią celu.

645. PRAWIDŁA STRZELANIA.

Każdy ogień skuteczny (z wyjątkiem odpierania natarcia wręcz i ognia systematycznego) jest poprzedzany wstrzeliwaniem, które ustala dane do ognia skutecznego.

Wstrzeliwanie może być obramujące lub dokładne.

Ogień skuteczny może być albo ogniem do pola, albo ogniem dokładnym.

646. Określenia:

Znak strzału — (krótki, długi).

Obramowanie niesprawdzone na donośność — (dwa strzały różnego znaku, otrzymane przy dwóch różnych celownikach).

Obramowanie niesprawdzone w kierunku — (jeden strzał po lewej i jeden po prawej stronie celu, otrzymane przy dwóch różnych odchyleniach).

Obramowanie sprawdzone — (dwa strzały jednego znaku na każdy celownik, otrzymane przy dwóch różnych celownikach).

Granica obramowania — (różnica pomiędzy celownikami, odpowiadającymi krótkim lub długim strzałom obramowania) — (sprawdzonego).

Zwarcie niesprawdzone — (przy jednym celowniku dwa strzały różnego znaku).

Zwarcie — (przy jednym celowniku po dwa strzały różnego znaku) (1 krótki, 1 długi).

Widły — (w metrach lub wartości kąta) — wartość 6 teoretycznych, t. j. 4 praktycznych uchyień prawdopodobnych. (Przy strzelaniu, które musi być wykonane szybko, przyjmuje się za wartość jednych widel — 100 metrów).

Skok (wartość zmiany celownika).

Kąt wstrzeliwania — (kąt podniesienia, z jakim, po ukończeniu wstrzeliwania, przechodzi się do ognia skutecznego).

647. Wstrzeliwanie.

Ma na celu określenie: a) kierunku,

b) wysokości rozprysku (przy strzelaniu rozpryskowym),

c) donośności.

648. Wstrzeliwanie uderzeniowe obramowujące.

Zasadniczo całą baterją, tak, że dwie serie mogą dać obramowanie.

Ustalenie kierunku polega na sprawdzeniu płaszczyzny strzału każdego z dział na środek lub krawędź odpowiadającego mu odcinka.

Pierwsza zmiana powinna od razu obramować cel w kierunku nadana w całych dziesiątkach tysięcznych).

Wstrzeliwanie jest uważane chwilowo za ukończone, gdy uchYLENIE poszczególnego działu nie przekracza 3 tysięcznych. Dalsze wykończenie dokonywa się przy wstrzeliwaniu donośności.

Przy **wstrzeliwaniu donośności** zmienia się celownik w zasadzie o wartość 4 widel i, stosując dalej skoki tej samej wartości, obramowuje się cel.

Po otrzymaniu 4-widłowego obramowania zacieśnia się je stopniowo do 2 i 1 widel, zależnie od celu, zadania i rodzaju pocisku.

Celownik, przy którym otrzymano kolejno 2 zwarcia, 2 strzały trafne, lub też zwarcie i jeden strzał trafny, przyjmuje się jako odpowiadający celowi i wstrzeliwanie jest ukończone.

649. Wstrzeliwanie uderzeniowe dokładne.

Dzieli się na **ogień próbny** i **ogień poprawiający**.

Ogień próbny prowadzi się sposobem obramowania — wstrzeliwuje się kierunek i donośność z dokładnością jednych widel.

Otrzymany średni kąt przyjmuje się jako kąt próbny.

Ogniem poprawiającym wykończa się wstrzeliwanie donośności oraz ew. poprawki kierunku.

Zadaniem ognia poprawiającego jest otrzymanie kąta podniesienia, dającego jednakową ilość strzałów krótkich i długich. W tym celu należy dać 12 strzałów (min. 6) przy próbnym kącie podniesienia. Jeżeli ilość strzałów długich i krótkich nie jest jednakowa, należy zmienić kąt podniesienia o tyle dwunastych (6-ch) części widel, ile strzałów jednego znaku przekracza połowę wystrzelonej serii.

650. Wstrzeliwanie rozpryskowe szrapnelami.

Wstrzeliwania kierunku dokonywa się jednocześnie z wstrzeliwaniem wysokości rozprysku.

Wstrzeliwanie wysokości rozprysku ma na celu określenie wysokości skutecznej, aby jednak umożliwić obserwację odległości, wstrzeliwuje się rozprysk o wysokości jednej tysięcznej, poczem po przejściu do ognia skutecznego zmienia się go do wartości wysokości skutecznej, która dla szrapneli wynosi:

Szybkość początkowa pociśku w m	Wysokość skuteczna w tysięcznych
ponad 400	3
„ 300	od 4 do 8
„ 200	od 8 do 12

Wysokość skuteczna jest należyta, jeżeli serja 4 strzałów rozpryskowych daje 2 strzały wyżej i 2 niżej od wysokości skutecznej.

651. Wstrzeliwanie rozpryskowe granatami.

Kierunek, donośność i odstęp rozprysku są wstrzelane, gdy rozprysk, bez względu na wysokość, znajduje się na pionowej przechodzącej przez punkt wstrzeliwania.

Wysokość rozprysku jest wstrzelana, gdy rozprysk jest na wysokości 15 m ponad celem.

Kierunek i donośność należy wstrzeliwać uderzeniowo, poczem odetkawszy zapalnik normalnie, uzyskać rozprysk na wysokości 0 (poprawiacz normalny), a następnie podnieść rozprysk do wysokości skutecznej przez odpowiednią zmianę kąta podniesienia, w ten sposób, aby jej wartość katowa wynosiła $15/D$ (gdzie D = odległość do celu w km).

652. Ogień skuteczny.

Ogień skuteczny uderzeniowy do pola powinien dać możliwie szybko średnią gęstość ognia (ilość strzałów na hektar), rozłożonego możliwie równomiernie na powierzchni ostrzeliwanego npla.

Używa się go przy strzelaniu do celów żywych, gdy cel jest słabo widoczny, gdy nie mamy czasu zacieśnić obramowania, albo gdy strzelamy do celu o wielkiej głębokości.

Ogień systematyczny jest odmianą ognia do pola. Wykonywa się go bez wstrzeliwania, na zasadzie danych obliczonych według mapy o wielkiej skali i po

wprowadzeniu poprawek atmosferycznych i balistycznych.

Ogień skuteczny uderzeniowy dokładny, jest ogniem niszczącym, wykonywa się granatami, strzelając serjami baterijnymi i zachowując przerwy 1 lub 2-sekundowe.

Po każdych trzech lub sześciu serjach czynione są odpowiednie zmiany kątów podniesienia poszczególnych dział, aby otrzymać równą ilość strzałów krótkich i długich.

Ogień skuteczny rozpryskowy, szrapnelami, traci na skuteczności, gdy jest za długi, albo, gdy wysokość rozprysku jest większa od wysokości skutecznej.

Przy użyciu granatów, strzela się według prawideł ognia uderzeniowego do pola.

Strzelając rozpryskowo do celu położonego na stoku lub przeciwstoku, należy przesuwac rozpryski równolegle do pochyłości (zmiany celownika i poprawiacza).

653. Maksymalna szybkość strzelania dział:

Czas trwania ognia	75 mm	105 mm	155 mm
	ilość strzałów na minutę		
mniej od 2 minut	10—12	8	3
od 2 do 5 minut	6—8	5—6	1,5—2
od 5 do 15 minut	4	3	1
1 godzina (lub dłużej)	2	1	0,75

654. RODZAJE OGNIĄ.

Serja bateryjna — wszystkie działa strzelają w porządku numerycznym, po jednym strzale, w odstępie 2—3 sekund.

Komenda: „Od prawego (lewego) baterja!”
„Celownik (kwadrant) ...!”

Serja schodami — jak serja bateryjna, jednak celowniki każdego działu różnią się o 100 m.

Komenda: „Od prawego (lewego) schody!”

„Celownik...!”

Dwu powyższych rodzajów ognia używa się w zasadzie dla wstrzeliwania.

Serja działowa — działa strzelają kolejno, po jednym lub więcej strzałów na dział.

Komenda: „Od prawego (lewego) działami!”

„Celownik (kwadrant)...!”

albo „Od prawego (lewego) działami, po tyle,

(po tyle kośba, albo kośba podwójna),

ogień skokami wprzód, wtył;

ogień skokami wprzód kośba — (kośba podwójna).

„Celownik...!”

Tego rodzaju ognia używa się do wstrzeliwania i dla ognia skutecznego.

Serja zwykła — działa strzelają bez określonego porządku, w miarę gotowości.

Komenda: „Celownik (kwadrant)...!”

albo „Po tyle (kośba, kośba podwójna).

ogień skokami wprzód, wtył!

ogień skokami wprzód (kośba — kośba podwójna),

„Celownik...!”

Ogień używany w zasadzie przy strzelaniu skutecznym.

Salwa — wszystkie działa strzelają równocześnie przy jednym celowniku, po jednym strzale na dział.

Komenda: „Salwa”!

„Celownik...”!

„Pal”!

Strzelanie ze stanowiska odkrytego.

Każde dział, o ile nie ma wskazanego punktu, do którego ma strzelać, ostrzeliwuje czwartą część celu.

Przy natarciu wręcz — każde dział strzela samodzielnie, do ostateczności.

655. CZĘŚĆ III. BALISTYKA.

A) Balistyka wewnętrzna.

Zajmuje się prawami ruchu pocisku w rurze broni palnej aż do chwili opuszczenia wylotu rury.

656. 1) Spalanie się — wybuch.

Przy strzelaniu z broni palnej albo przy rozadaniu obiektów wyzyskujemy utajoną energię wewnętrzną, t. zw. energię chemiczną materiałów wybuchowych i zamieniamy ją na energię kinetyczną, czyli energię ruchu.

Sprzyjające warunki wywołują proces chemiczny, powodujący wydzielenie się tej energii nazewnątrz w postaci ciepła i znacznej ilości ciał lotnych, cisozących na ściany zbiornika. Proces takiej przemiany ciał stałych lub płynnych na części lotne nazywamy spalaniem, o ile następuje wśród objawów termicznych.

Szybkość spalania się ciał stałych lub płynnych jest bardzo różna i zależy od chemicznego składu materiału, od sposobu zapalania tegoż, od tego, czy proces spalania odbywa się w naczyniu zamkniętym, czy na wolnym powietrzu.

Wychuch stosowany w artylerji — polega na postępowem rozwijaniu się gazów w znacznej objętości. Gazy te, osiągnąwszy po upływie pewnego czasu w komorze spalania odpowiedni stopień prężności, działają na ruchomy przedmiot, zamykający szczelną komorę, który pod ich naciskiem zmuszony jest ustąpić. Obiektem tym jest pocisk, a zbiornikiem, stanowiącym komorę spalania, jest rura broni palnej.

W artylerji rozróżniamy dwa rodzaje wybuchu:

a) wybuch wewnętrzny (w rurze broni), mający za zadanie wytworzenie siły popędowej celem wyrzucenia pocisku, i

b) wybuch zewnętrzny samego pocisku poza rurą.

657. 2) Proch artyleryjski.

Proch czarny — składa się z 74 $\frac{1}{2}$ % saletry potasowej, + 16 $\frac{1}{2}$ % węgla drzewnego + 10 $\frac{1}{2}$ % siarki. Jest bardzo czułym na wilgoć. Po spaleniu się pozostawia 3/5 części popiołu, który zanieczyszcza broń. Jest czułym na uderzenie, wstrząs nagły lub tarcie.

Proch bezdymny — zaprowadzono w wojsku ze względów technicznych i taktycznych; osiągnano nim wielkie szybkości początkowe przy mniejszej wadze ładunku.

W r. 1886 wytworzył Vieille jako pierwszy wynalazca w tej dziedzinie proch kartkowy wojenny, przy wyrobie którego główny składnik stanowi dokładnie i subtelnie zmielona nitroceluloza.

Zalety prochu bezdymnego:

2—3 razy większa siła, wskutek wywiązania się wielkiego ciepła i wielkiej ilości gazów;

spala się bez pozostawienia popiołu,

przyjmuje łatwo pożądany kształt,

z powodu jednolitości masy zapewnia jednostajną działalność,

jest nieczułym na wilgoć i wodę,

nie kruszy się i nie rozsypuje w pył przy dłuższych transportach,

daje większe bezpieczeństwo przy fabrykacji, niż proch czarny.

Strony ujemne:

jest 2—3 razy droższy, niż proch czarny,

lufa zużywa się prędzej, wskutek wysokich temperatur,

ciepło i wilgoć pomniejszają szybkość spalania się prochu bezdymnego w większym stopniu, niż prochu czarnego,

w wyższej temperaturze rozkłada się szybko.

Używany w dzisiejszych czasach proch bezdymny koloidowy, występuje w ważniejszych postaciach jako:

I) proch kartkowy — cienkie płytki o wielkiej powierzchni, proch rurkowy;

II) proch sztabowy — posiada znaczną długość — długość całego ładunku prochu;

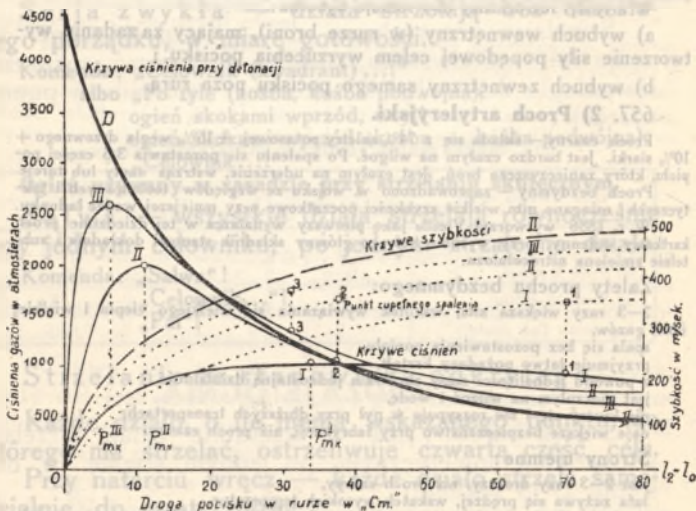
III) proch wielościenny — jako kostki, kule i t. p.

Szybkość spalania się prochu:

Proch wielościenny III spala się najszybciej i wywołuje w krótkim czasie największe ciśnienie, stąd nazwa „ostry” proch. Potem idzie proch sztabowy II, najleniwiej zaś reaguje proch kartkowy I, zwany dlatego „łagodny” albo „leniwy”.

658. 3) Wykres ciśnień, szybkości i punktów spalania zupełnego prochów I II i III przedstawia działanie ładunku prochu wewnątrz rury działa.

Powierzchnia zamknięta między krzywą ciśnienia, a osią drugiego pocisku O—X, przedstawia obraz wykonanej pracy trzech gatunków prochu I II i III. Krzywa D przedstawia obraz ciśnień w wypadkach detonacji. Początkowe ciśnienie gazów II, III D, działa ujemnie na ściany rury i stara się zbiornik rozsadzić, podczas gdy przyrost szybkości wykazuje bardzo małe różnice. Krzywa prochu I przedstawia prawie idealną linię ciśnienia o stałej wartości na całej drodze pocisku wewnątrz rury.

Rys. 115.

W odległości około 43 cm od punktu O odnosi krzywa ciśnienia prochu i przewagę nad ciśnieniem prochów II III D, i podnosi systematycznie szybkość pocisku. Proch kartkowy oszczędza najwięcej materiał rury broni, jeżeli jednak chodzi o osiągnięcie wielkich szybkości początkowych, trzeba przy tym prochu stosować rury znacznej długości.

659. 4) Droga pocisku w lufie.

Gazy wytwarzające się przy spalaniu się prochu cisną na wszystkie strony zamkniętej komory, pocisk porusza się jednak po zwalczeniu oporu wcięcia się pierścieni karabinowych iel pierścieni spełnia płaszcz stalowy. Kiedy prężność gazów przewyższyła już ten opór, spaliła się pewna część ładunku prochu i objętość komory spalania zaczyna się zwiększać wskutek posunięcia się pocisku.

Krzywa APB przedstawia wzrost i zmniejszenie się prężności gazów. W dłuższym ciągu przyływ gazu nie jest w stanie powiększyć prężności i zużywa się tylko na pędzenie pocisku.

Krzywa AWB przedstawia, w jakim stosunku wzrasta działanie oporu. Punkt B, w którym przecinają się obie krzywe, jest punktem równowagi siły prężności i oporu na przesunięcie pocisku.

Długość Om stanowi maksymalną długość lufy.

Dla rur armatnich stosujemy przy konstrukcji tylko część tej długości Om, jaka okaże się najbardziej celową, ażeby ruchliwość armaty dostosować do taktycznych wymagań artylerji.

Gazy, wytwarzające się przy spalaniu ładunku prochu, cisną na wszystkie strony zamkniętej przestrzeni, objawiając dążność do rozsadzenia ścian zbiornika, działając szkodliwie na materiał lufy. Dlatego w tem miejscu wzmacnia się rdzeonną rurę pierścieniami lub płaszczem.

Część tych gazów działa na tylną część lufy, powodując cofnięcie lufy wraz z łożem. Pocisk więc porusza się wprawdzie naprzód, ale równocześnie także cofa się wstecz razem z lufą.

Część zaś tych gazów (p_2 i p_1) działa na mechanizm wzniesień, wywołując odskok lufy, następnie na oś i koła, wskutek czego działo wykonywa obrót około swojego tylnego końca.

Dlatego też kąt strzału φ musi być większym od kąta wzniesienia β o miarę kąta podrzutu Δ ($\varphi = \beta + \Delta$).

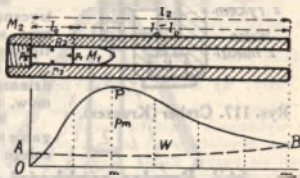
Dla ograniczenia do minimum kąta podrzutu, staramy się cofnąć, jako też ruch obrotowy armaty ile możności znieść, przez użycie rozmaitego rodzaju hamulców, udoakonalenia konstrukcji, kołyski i t. d.

660. 5) Wpływ długości, lufy, ciężaru pocisku, ciężaru ładunku oraz kalibru na szybkość początkową.

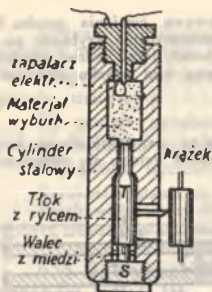
Zmiana długości lufy. Z diagramu krzywej ciśnień widać, że przez powiększenie długości l, pole, przedstawiające pracę gazów i wchodzące w rachubę, wzrasta, a w następstwie także szybkość początkowa.

Wzrost ciężaru pocisku wpływa na zmniejszenie się jego szybkości.

Powiększenie ładunku w celu otrzymania większego ciśnienia zgodne jeszcze z wytrzymałością materiału lufy, — powoduje zwiększenie szybkości początkowej.

Ryz. 116.

Rys. 117. Crusher (Kruszer).

Powiększenie kalibru rury (przy założeniu że ciężar pocisku, ładunku i objętość początkowa komory spalania przedstawiają wartości stałe) wpływa na znaczne zmniejszenie się ciśnienia, natomiast szybkość początkowa zmniejsza się w nieznacznym stopniu.

661. 6) Pomiar ciśnienia gazów przeprowadza się zapomocą osobnych przyrządów, do takich należy np. przyrząd gniotący Crusher.

Materiał wybuchowy zapala się tu iskrą elektryczną. Wskutek powstałego ciśnienia gazów zgniecionym zostaje wałek miedziany, znajdujący się między tłokiem a śrubą.

Odpowiednio do stopnia zgniecenia walca miedzianego można z danej tablicy odczytać ilość kilogramów, która zdolna jest wykonać tę samą pracę.

Manometr Petowela — znacząco dokładniej wzmaganie się i zanik prężności, daje więc rzeczywisty obraz całego rozwoju akcji wybuchowej.

662. Pomiar szybkości pocisku — wykonuje się przy pomocy przyrządów, do których należą: wahadło balistyczne, chronoskop. Wheatstone'a, chronograf Le Bouenge — Bregera i. i. (Szczegółowy opis zobacz „Balistyka” Windakiewicza.)

663. B) Balistyka zewnętrzna.

Zajmuje się prawami ruchu pocisku podczas jego lotu w przestrzeni powietrznej, t. j. od chwili opuszczenia wylotu rury aż do osiągnięcia właściwego celu i skutku.

664. 1) Strzał w próżni.

Pocisk wystrzelony pionowo do góry z szybkością początkową V_0 , powinienby się poruszać ruchem jednostajnym aż do nieskończoności, gdyby nie działanie siły przyciągania ziemi, które kładzie kres dalszemu wznoszeniu się.

Pocisk wystrzelony z szybkością początkową V_0 , przy nachyleniu się rury pod kątem V_0 — przebiegałby w tym samym kierunku w każdej sekundzie tę samą drogę aż do nieskończoności, gdyby nie napotykał po drodze żadnego oporu.

W próżni oddziaływa na pocisk tylko siła ciężkości, zmuszając go do opadnięcia ruchem jednostajnie przyspieszonym; pocisk opisze krzywą t. zw. parabolę.

665. 2) Opór powietrza.

Tor balistyczny w powietrzu różni się tem od toru parabolicznego w próżni, że do jego powstania obok składowych ruchu V_0 i g (szybkość i przyspieszenie) przy-

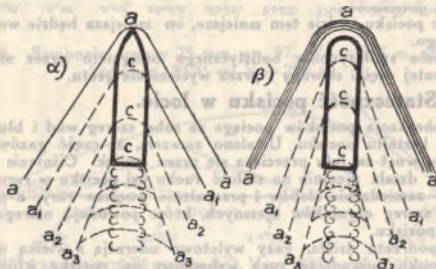

Rys. 118.

czynia się jeszcze działanie trzeciej składowej siły, t. j. opóźnienie ruchu wskutek oporu powietrza.

Opór pow. hamuje ruch pocisku i zmniejsza wartość szybkości początkowej V_0 . W rezultacie linia paraboliczna i zmienia się na krzywą balistyczną II (rys. 118).

Przy pociskach, lecących z szybkością większą niż 340 m/sek., wytwarza się przed pociskiem zagęszczona fala czołowa powietrza; tępsza albo ostrzejsza, zależnie od formy zakończenia grotu. Dalej zauważyć można (przy zdjęciu fotograficznym) pewną ilość fal, spływających po powierzchni skorupy, które korpus pocisku przebiega w locie.

Rys. 119.

Poza dnem pocisku widoczną jest ostatnia smuga z kulistymi falami w środku smuga ogonowa. Za końcem pocisku widać przestrzeń próżną, w którą wciąkają się cząstki powietrza z zanikających fal kulistych tworząc słup wiru, niejako ogon za lecącym pociskiem.

Ścinając owal grotu, ułatwiamy pracę przetłoczenia walca skorupy. Ścinany walec, przesuwając się w locie przez powietrze, przewyżczać musi tarcie o cząstki powietrza, które pochłania również znaczną część energii ruchu. Jeżeli dla pomniejszenia tego oporu zakończymy od spodu pocisk stożkowato, to zmniejszymy znacznie powierzchnię oporu; część skorupy będzie się przesunąć jakgdyby przez otwór wybity w powietrzu z przodu pocisku.

Stożkowe zakończenie spodu pocisku osłabia znacznie gwałtowność występowania oporu ssącego, a tem samem przyczynia się do zwiększenia donośności pocisków, szczególnie przy wielkich szybkościach.

Pocisk z ruchem wirowym traci daleko prędzej swój zasób siły żywej, gdyż musi nie tylko przewyżczać opór powietrza w kierunku lotu, lecz także oddawać znaczną część energii obrotowej na okalające cząstki powietrza, wprowadzając je w ruch obrotowy około swej skorupy.

Opór powietrza oblicza się na podstawie następujących praw:

1) Opór powietrza warasta proporcjonalnie do kwadratów średnicy przekroju walca skorupy.

2) Opór powietrza stoi w prostym stosunku do gęstości powietrza. Jako miarę gęstości powietrza przyjęto przy obliczeniach tabel strzelniczych następujące warunki atmosferyczne:

ciśnienie barometryczne = 750 mm

temperatura powietrza = 15° C

stan higrometryczny = $\frac{3}{4}$ (względnie $\frac{1}{4}$)

1 m³ powietrza waży w tych warunkach 1,208 kg.

3) Opór powietrza znajduje się w prostym stosunku do wskaźnika kształtu pocisku. (Wskaźnik zależy głównie od kształtu grotu i tyłu pocisku).

4) Opór powietrza jest proporcjonalny do szybkości.

666. 3) Spółczynnik balistyczny.

Określa w jednym wyrażeniu wszystkie czynniki niezależne od szybkości, odnoszące się do wymiarów samego pocisku.

Ponieważ opór powietrza powoduje opóźnienie ruchu pocisku, zadaniem więc balistyki będzie zmniejszenie przyczyn powodujących to opóźnianie, aby zbliżyć się o ile możliwości do idealnych warunków strzału w próżni, a tem samem osiągnąć możliwie największą donośność.

Opóźnienie pocisku będzie tem mniejsze, im mniejsza będzie wartość współczynnika balistycznego.

Pomniejszenie współczynnika balistycznego osiągnięto przez stożkowe ścięcie spodniej walcowatej części skorupy i przez wycienienie grotu.

667. 4) Stateczność pocisku w locie.

Masowa fabrykacja pocisków pociąga za sobą szereg wad i błędów w dokładnem wykonaniu kształtu pocisku. Ustalono zarazem, że część gazów wybuchowych podczas przelotu wnętrza lufy przeciska się przez pocisk. Ciśnienie tych wymykających się gazów działa ujemnie na stałość ruchu osi pocisku w ruchu. Dodajmy do tych wadliwości zamieszczenie żłobów i przepalenie wnętrza rury, a przekonamy się, że istnieje cały szereg czynników ujemnych, które powodują nieregularny i niecentralny ruch osi pocisku.

Wskutek podrzutu działa, gazy wylotowe uderzają z wielką siłą z góry na tylną część pocisku, powodując ruch wahadłowy osi pocisku, który potęguje się jeszcze pod działaniem oporu powietrza.

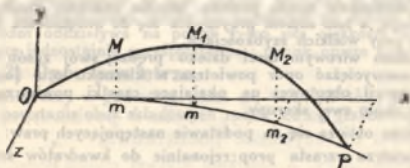
Z tych powodów trzeba nadać pociskowi znaczny ruch wirowy, aby osi zachowała stałość podczas lotu, gdyż w przeciwnym razie pocisk obracałby się w powietrzu jak kij wyrzucony ręką przed siebie.

668. 5) Zboczenie (derywacja).

Jest to odchylenie pocisku od płaszczyzny strzału.

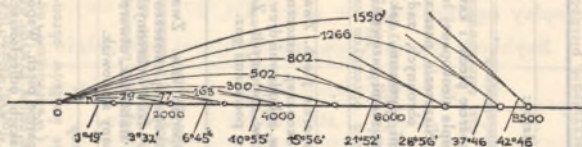
Krzywa zboczenia przedstawia się jako tor symetrycznie zakrzywiony, którego różne stęła wzrastają.

Tor balistyczny przedstawia się więc jako linja podwójnie zakrzywiona.

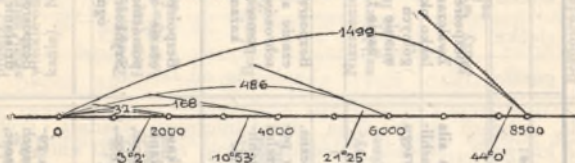

Rys. 120.

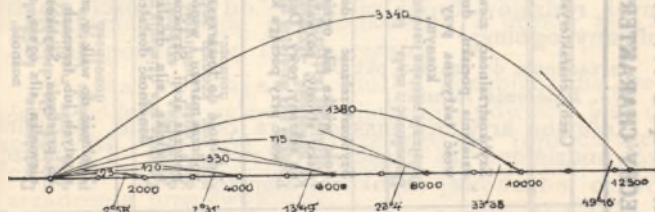
669. C) Krzywe lotu.

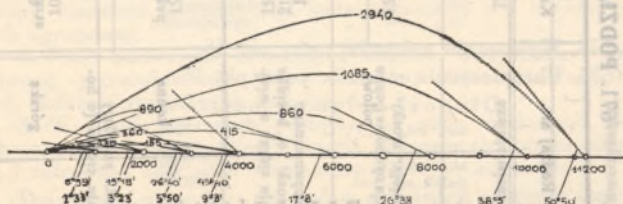
Rys. 121. Szrapnela armaty 75 mm wz. 97. $V_0 = 535$ m, szybkość końcowa (8500 m) $V = 236$ m.

Rys. 122. Szrapnela arm 76 mm wz. 912. $V_0 = 588,2$ m, $V(8500) = 217$ m.

Rys. 123. Szrapnela armaty pol. 105 mm wz. 913 przy ładunku Nr. 0, $V_0 = 533$ m $V(12,300) = 286$ m.

Rys. 124. Granatu stalosurówkowego haubicy 155 mm wz. 17 przy ładunku 00, $V_0 = 450$ m, $V(11200) = 284$ m, przy ładunku S, $V_0 = 207$ m $V(4000) = 185$ m.

670. CZĘŚĆ IV. TAKTYCZNA. 671. PODZIAŁ, CECY CHARAKTERYSTYCZNE I ZADANIA ART.

Rodzaj art.		Kaliber	Cechy charakterystyczne:	Zadania:
polowa		75	Szybkostrzelność, niewielka siła działania pocisku, duża ruchliwość taktyczna przy zaprzęgu konnym.	Bezpośrednie wsparcie piech. i kaw. Zwalczanie art. npla nieokopanej lub lekko okopanej. Niszczenie poszerzonych środków obronnych, zadymianie pociskami dymem, zakazanie terenu pociskami gazowymi.
		100	Szybkostrzelność dostateczna, dość wielka siła ognia, tor pocisku stromy, pozwala strzelać na schrony, rowy. Duża ruchliwość przy pociągu konnym.	Bezpośrednie wsparcie piech. Zwalczanie artylerji okopanej, niszczenie schronów, okopów, zabudowań drewn. i pomoca. środków obronnych. Zakazanie terenu pociskami gaz.
konna		76	Zdolność do towarzyszenia kaw. podczas marszu i współdziałania podczas akcji. Szybkostrzelność, niewielka siła działania poc., donośność dostateczna.	Bezpośrednie wsparcie kaw. Zwalczanie art. nieokopanej, niszczenie pomocniczych środków obronnych. Szybkość zajęcia stanowisk, otwarcia ognia i zmiany stanowisk.
górska		65	Zdolność do walk w miejsc. górzystych lub terenach trudnych do przebycia. Szybkostrzelność, niewielka siła ognia, mała donośność.	Bezpośrednie wsparcie piech. Współdziałanie na bliskich odległościach, ze względu na małą donośność działa.

Artyleria ciężka (o po- ciagu konnym)	armata 105	Dostateczna szybkostrzelność, znaczna siła działania pocisku, dość duża ruchliwość (szosa) przy pociagu konnym. Wielka donosność.	Zwalczanie art. npla na stanowiskach przewiz., burzenie fortyf. torcem pla- skim, ostrzeliwanie celów żywych na wielkie odległości. (Wzbranianie i nę- kanie). Niszczenie środków obron- nych.
	haub. 155	Znaczna siła działania pocisków, dostateczna szybkostrzelność, dość duża ruchliwość (szosa) przy poc. konnym, znaczna do- nośność.	Zwalczanie art. okopanej, burzenie fort. (tor stromy), ostrzeliwanie ce- łów żywych w okopach. Niszczenie środków obronnych.
Artyleria ciężka o wiel- kiej mocy, o pociagu mechanicznym.	150 210	Potężna siła działania poc., wiel- ka donosność. Szybkostrzelność i ruchliwość taktyczna niewielka.	Burzenie fortyf. punktów oporu. Zwalczanie artylerji.
Artyleria okopowa (lekka o wielk. mocy).	150	Donośność mała, tor stromy. Działanie pocisku bardzo potężne.	Niszczenie urządzeń obronnych na najbliższych odległościach. Używa się na frontach ustabilizowanych.
Przeciwlotnicza	75		Służy wyłącznie dla ostrzeliwania celów napowietrznych.
Towarzysząca	37	Sprzęt bardzo lekki i ruchliwy.	Bezpośrednie towarzyszenie piechocie podczas jej poruszeń, dla natychmi- astowego zwalczania celów.

672. MARSZE.

Przepisy ogólne marszów patrz. pkt. 27.

Szybkość marszu art. maszerującej oddzielnie:

Sprzęt	na godz. w km		dziennie w km	
	stęp	stęp i klus	średnio	maks.
art. polowa	5—6	7—8	20—30	40
„ konna	6—8	8—9	25—35	50
„ ciężka	4—5	—	20—25	35
„ górską	zależnie od terenu			

Dla artylerji o pociągu mechanicznym średnia szybkość 10—12 km/godz., średnio dziennie 60 km, max. 100 km.

Szybkość artylerji wchodzącej w skład kolumny innych rodzajów broni zależy — od szybkości marszu kolumny ogólnej.

Zarządzenia do marszu pkt 36.

673. Dzielenie kolumn:

Kolumna artylerji, maszerująca oddzielnie, powinna być podzielona na części składowe z 10—15 zaprzęgów, o jednakowej szybkości marszu.

Odległość między poszczególnymi członami:

1—2 m	—	między dwoma zaprzęgami,
20 m	—	„ samochodami cięż.,
20 „	—	„ baterjami,
30 „	—	„ dywizjonami.

674. Wykonanie marszów patrz pkt 38.

675. Ubezpieczenie marszów patrz pkt 56.

Długość kolumny marszowej:

bat. art. pol.		400x
dyonu		2400x
kol. amunic.		700x
pułku art. pol.		8920x

676. Przebywanie brodów — najw. dopuszcz. głębokość dla art. i tab. 0,60 m, przy szybkości prądu 1,2 m na sekundę, drozki twarde.

677. **Przeprawa przez lód** — najmniejsza grubość lodu 15—18 cm, dla ciężk. 25 cm.

678. **Postoje.**

Postanowienia dotyczące się postojów patrz pkt 41.

679. **UBEZPIECZENIE.**

Ogólne postanowienia patrz pkt 54.

680. **W marszu:** Ubezpieczenie artylerji — włączonej w kolumnę piechoty lub kawalerji, zapewnione jest przez samo ugrupowanie tych oddziałów. Artylerja, maszerująca oddzielnie, otrzymuje zasadniczo osłonę z kawalerji lub piechoty. Przyczem jeśli osłonę stanowi piechota, artylerja ubezpiecza się ponadto przy pomocy swych zwiadowców (każdy dyon oddzielnie). W razie zaskoczenia baterje odprzodkowują i bronią się ich ogniem, później ew. bronią ręczną.

681. **Na postojach:** Służbę ubezpieczenia pełni piechota lub kawalerja. Wyjątkowo, gdy art. jest odosobniona, wystawia warty zewnętrzne (oprócz strzeżenia sprzętu). W pobliżu frontu (do 20 km) wydać zarządzenia przeciwgazowe.

Ochrona przeciwlotnicza.

1. W czasie zbiórek i odpoczynków — wyzyskać każdą osłonę (szopy, ocienione miejsca, lasy, sady, krzaki i t. p.). Unikać zwartych ugrupowań.

2. Przy zakładaniu biwaków i obozów uwzględniać odrazu ochronę przeciwlotniczą (wybór miejsca, dojazdy, składy amunicji, unikanie regularnych linii i t. d.).

3. W czasie dłuższych postojów — stale doskonalić środki ochronne przed obserwacją. W czasie ukazania się lotnika ukrywać się i zatrzymać cały ruch. Zorganizować służbę alarmową.

Do obrony czynnej — używać w pierwszym rzędzie karabinów maszynowych (w grupach po 3 na jeden dywizjon).

Ogień pojedynczy samorzutny przez poszczególnych żołnierzy — zabroniony.

682. W walce ruchowej: Bezpieczeństwo artylerji wynika z sąsiedztwa innych rodzajów wojska. Niezależnie od ubezpieczenia, jakie zapewnia artylerji piechota (kawalerja) — artylerja ubezpiecza się we własnym zakresie (zwiadowcy, karabiny maszynowe).

683. Na froncie zorganizowanym:

Stanowiska baterji ufortyfikować na wypadek natarcia wręcz; przez zapewnienie możliwie najszerszego ostrzału.

urządzenie stanowisk karab. masz.,
otoczenie baterji przeszkodami z drutów lub zasiek,
wykopanie rowów strzeleckich dla obsługi.

684. **OBSERWACJA ART.**

Zadanie: 1) dozorowanie pola walki i zbieranie wiadomości celem bezpośredniego wykorzystania spostrzeżeń zapomocą ognia; 2) wstrzeliwanie i kontrola ognia.

Środki:

Punkty obserw. naziemne (wyższych dców art., dców dywizjonów, dców baterji, specjalne), platowce, balony, posterunki oddziałów pomiarowych (akustyczne i optyczne).

Organizacja obserwacji, na każdym szczeblu dowództwa, jest obowiązkiem dowódcy.

685. Obserwacja naziemna:

- 1) bezpośrednia (przez jednostki i dowództwa art.),
- 2) specjalna (oddziały pomiarów art.).

686. Obserwacja powietrzna:

- 1) balony na uwięzi (pole widzenia do 20 km w warunkach sprzyjających. Wysokość normalna: 800—1200 m. Oddalenie od pierwszych linii 6—10 km),
- 2) eskadry lotnicze.

687. **Wyniki obserwacji:** winny być przekazane bezzwłocznie dcom, aby ci mogli wyzyskać je natychmiast, lub w odpowiednim czasie.

688. **Zbieranie i zestawianie wiadomości** (centralizacja) jest obowiązkiem wszystkich dców;

w baterji należy do dowódcy baterji,
w dyonie „ „ oficera wywiadowczego,
w grupach „ „ specjalnie wyznaczonych oficerów,
w wyższych dtwach art. (art. dyw., grupy op., armji — należy do specjalnej służby wywiadowczej artylerji.

689. **Praca służby wywiadowczej artylerji** ma na celu:
ujęcie całokształtu dokładnych wiadomości (w szczególności — wiadomości dotyczących artylerji nplskiej),
uzgodnienie pracy nad poszukiwaniem wiadomości w jednostkach podległych.

690. **Źródła wiadomości (służby wywiad.-art.):**

- 1) własne organy obserwacji,
- 2) organy podległych jednostek artylerji,
- 3) lotnictwo,
- 4) oddział II sztabu,
- 5) polowe oddziały miernicze dtw wyższych,
- 6) organy służby wyw.-art. sąsiadów.

Wyniki komunikuje służba wyw.-art. podległym jednostkom art., właściwemu dcy wielkiej jednostki oraz sł. wyw.-art. jednostki przełożonej, podając:

wiadomości o działalności art. npla (stanow. bat.),
„ o wyniku ognia art. własnej,
„ ogólne o urządzeniach pozycji npla
i celach (przejścia, składy amun., pkty obserw., źródła napadów gazow. i t. d.).

691. ŁĄCZNOŚĆ.

Zadanie i zasady ogólne łączności patrz pkt 845.

Dla osiągnięcia zgodności działania, jednostki artylerji muszą utrzymywać łączność:

a) z właściwym dcą (powołanym do użycia artylerji),

środkami: telefon, radiotelegraf, sygnał. optycz., gońcy (piesi, konni, cykliści, motocykl.), płatowiec i gołębie poczt.

b) z przelożonymi dcami artylerji:
z sąsiednimi jedn. artyl., obserwat. organami
zaopatr. i t. p.

(łączność wewnętrzna artylerji):

Środki: telefon, radjotelegraf, sygnał. optycz., gońcy, telegraf
ziemny,

c) z jednostkami innych rodzajów broni
(piech., kaw.);

Środki: telefon, sygnał. optycz., gońcy (piesi, konni, cykliści).
telegraf ziemny, radjotelegraf i płatowiec (od piechoty do artylerji);

d) z lotnictwem: sygnaliz. optycz. zapomocą
płacht (od art. do lotn.) radjotelegr., meldunki ciężar.
i rakiety (od lotnika do artyl.).

Np. dywizjon artylerji nawiązuje łączność:

a) z bezpośrednio podległymi baterjami;

b) z własnymi organami obserwacji dyonu;

c) z sąsiednimi dyonami;

d) z organami zaopatrywania;

e) z dcą grupy — o ile łączność ta nie została nawiązana
przez dcę grupy.

Zarządzenia dotyczące organizacji łączności — patrz „Plan użycia artylerji”,
pkt 701.

692. Łączność taktyczną dtw — osiąga się:

1) przez możliwe zbliżenie posterunków dowództw,

2) przez przydzielenie łącznikowych (ofic., ewent.
podofic.),

3) przez uruchomienie środków łączności.

Oficerowie łącznikowi — dowódcy artylerji wielkich jednostek
(do dcy artylerji dywizyjnej włącznie) — wysyłają oficerów łączni-
kowych do jednostek bezpośrednio podwładnych — niżsi dcy arty-
lerji (od dcy art. dyw.) wysyłają oficera (podoficera) łącznikowego
do dyspozycji przelożonych dców artyl.

693. Łączność artylerji z piechotą — osiąga
się przez:

1) wzajemne zbliżenie posterunków dowódców obu
broni,

2) przydzielenie na czas walki przez artylerję od-

działów łącznikowych do wspieranych jednostek piechoty.

Skład: oficer jako dowódca, pewna ilość podoficerów obserwatorów i zwiadowców, szeregowców zwiadowców i personelu łączności.

Szczególnem zadaniem dowódcy tego oddziału jest komunikowanie dcy artylerji wszystkich wiadomości i żądań piechoty w formie zrozumiałej dla artylerji.

3) przez uruchomienie środków łączności — obowiązek ten przedewszystkiem ciąży na artylerji;

Łączność w okresie walki ruchowej, na odcinku zorganizowanym, w pościgu i odwrocie — patrz pkt 865.

694. **WALKA.**

Zasady ogólne patrz pkt 76.

Zadanie artylerji:

niszczenie żywych sił przeciwnika oraz wszelkich przeszkód, tamujących działanie piechoty;

bezpośrednie wspieranie piechoty i osłona natarcia;

zwalczanie artylerji npla;

ostrzeliwanie nplsckich linii komunik.

695. Zasady podziału taktycznego artylerji.

Przy znacznej liczebności artylerji -- wylania się konieczność tworzenia dowództw pośrednich — przez czasowe łączenie jednostek artylerji w związki taktyczne zależnie od liczebności, warunków działania i zadań. Są to **grupy** i ewent. **zgrupowania** (związki grup), tworzone na następujących zasadach:

a) łączyć w grupy jednostki mające podobne zadania,

b) nie rozrywać o ile możności związków organicznych oddziałów,

c) nie łączyć pod bezpośredniem dławem więcej jak 3—4 dyonów w grupie (3—4 grup w zgrupowaniu),

d) podział na grupy dostosować do taktycznego ugrupowania jednostek piechoty, z którymi mają współdziałać,

e) podział na grupy (i ich skład) nie powinien być stały, ale dający się łatwo zmienić, zależnie od rozwoju wypadków.

696. Podział artylerji na grupy:

Artylerja dyw.

Grupy bezpośrednio wspierające (artylerja lekka) — ilość ich zależy od ilości wspieranych jednostek piechoty.

Zadanie: bezpośrednie wsparcie ogniem działad piechoty.

Grupa ogólnego działania (artylerja lekka i ewent. ciężka).

Zadanie: wzmacnianie działania grup bezpośredniego wsparcia i zwalczanie artylerji npla.

Artylerja grupy oper.:

Grupy artylerji ciężkiej. Zadanie: Zwalczanie artylerji npla, ewent. wspieranie działania art. poszczególnych dywizyj, oraz ogień wzbraniający na większe odległości.

Artylerja armji:

Grupy (artylerja ciężka). Zadanie: Zwalczanie art. npla, wspieranie artylerji poszczególnych grup operacyjnych oraz ogień wzbraniający na linje komunikacyjne (poza obrębem donośności grup oper.) ewent. grupy art. najcięższej, dla ostrzeliwania specjalnych celów.

Uwaga: Poza wykonaniem swych zadań normalnych, artylerja każdego szczebla może być użyta do wspierania artylerji innych szczebli.

Pasy działania dzielą się na:

a) zasadnicze — w których położone są cele zasadnicze,

b) przypuszczalne — w których położone są cele ewentualne.

697. Rola dcy w walce:

Dca artylerji dywizyjnej — dzieli zadania pomiędzy jednostki, przeprowadza podział na grupy, ich rozmieszczenie, wyznacza pasy działania, reguluje organizację obserwacji i łączności. Opracowuje plan użycia artylerji (w myśl rozkazów dcy dywizji). Stara się, aby zapewnić na czas amunicję i sprzęt. Informuje podwładnych o organizacji zaopatrzenia. Dzieli otrzymaną amunicję między jednostki. Ustala zużycie amunicji. Zarządza przesunięcia oddziałów art. w myśl rozkazów dcy dywizji; w nagłych wypadkach sam zarządza. Utrzymuje łączność z sąsiednimi dowódcami artylerji. Melduje swemu dcy o rozwoju walki — według wiadomości dostarczanych przez piechotę i obserwatorów art.

Dca grupy — działa w ten sam sposób w ramach swojej grupy.

Dca dyonu — dzieli cele między baterje. Wyznacza im zasadnicze i przypuszczalne pasy działania. Ustala rejony stanowisk bateryj, kolumny amunicyjnej; organizuje łączność i obserwację. Ustala dopuszczalne zużycie amunicji. Dozoruje wykonanie ognia. Dzieli między baterje amunicję. Przesyła potrzebne wiadomości dcy grupy, piechocie i sąsiednim jednostkom artylerji.

Dca baterji — umieszcza baterję na stanowisku, organizuje obserwację i łączność. Wykonuje zarządzone ognie (w wypadkach nagłych bez rozkazu dcy dyonu). Przesyła dcy dyonu zdobyte wiadomości.

698. **Rozmieszczenie artylerji w boju** zależy od położenia taktycznego, od warunków łączności i od terenu.

Artylerja powinna być tak rozmieszczona, aby mogła rozwinąć jak **największą siłę ognia** na poszczególne cele w natarciu lub na bronionym odcinku (rozmieszczenie w głąb).

Dążenie do zaskoczenia, które jest najważniejszym czynnikiem powodzenia, powinno być brane pod uwagę przy rozmieszczeniu mas artylerji do działań zaczepnych.

699. **Przygotowanie artylerji do natarcia na odcinku zorganizowanym** polega na:

- 1) dostarczeniu amunicji i mat. budowl.;
- 2) topograficznem przygotowaniu ognia;
- 3) urządzeniu obserwacji i łączności technicznej
- 4) zajęciu stanowisk;
- 5) w niektórych wypadkach na wstrzeliwaniu lub kontroli ognia.

700. **Przesunięcia artylerji** podczas walki — należy ograniczyć do minimum; zarządzić tylko w tym wypadku, gdy okoliczności niezbędne tego wymagają.

701. Sporządzanie planów użycia art.

Plan użycia artylerji — zawiera szczegółowe zarządzenia, określające użycie artylerji w danej akcji. Stanowi on załącznik do rozkazu operacyjnego wielkiej jednostki. Plan ten, opracowany przez dcę artylerji wielkiej jednostki, zostaje przesłany dcom podległych jednostek artylerji (do dyonu włącznie) i służy tym dcom za podstawę do wydania szczegółowych rozkazów działania dla swoich jednostek.

bowania. Stacje zaopatrywania, punkty rozdzielcze, kolejność i czas pobierania. Drogi marazowe, podział środków transportowych. Dopuszczalne zużycie amunicji w poszczególnych fazach walki. Ewakuacja łusek.

12) Urządzenie stanowisk. Jakie roboty, maskowanie, zaopatrzenie w materiał. Organizacja stanowisk dla obrony bezpośredniej. Stanowiska zapasowe i pozorne.

13) Obrona przeciwlotnicza. Zarządzenie o obronie na stanowiskach, ewent. współdziałanie z art. przeciwlotniczą.

14) Obrona przeciwgazowa. Zarządzenie o obronie przeciwgazowej. Zwalczanie ogniem źródeł npl ataków gazowych.

15) Ruch. Drogi dojazdowe. Przepisy o ruchu na drogach, punktach obserw., i stanowiskach.

16) Zarządzenia administracyjne. Wymiana i ewakuacja sprzętu. Zaopatrzenie w żywność i furaj. Służba sanitarna i weterynaryjna. Zaopatrzenie w materiały.

17) Różne. Zarządzenia nie objęte powyżej.

Uwaga! Pożądane są szkice ogni, łączności, zaopatrzenia i t. p. jako załączniki do powyższego planu.

702. WYWIAD ART.

Ma na celu przygotowanie działań artylerji; powinien być zawsze wykonany w terenie.

(Jedynie wywiady wyższych dców art. w razie niemożliwości wyw. terenu -- zastępuje się przez badanie mapy.)

Daje on możliwość ustalić:

podział zadań, cele lub pasy działania,
stanowiska (dyonów, baterji, kolumn amun.); zasadniczy kierunek dział (dla baterji),
punkty obserwacyjne,
drogi dojazdowe,
stanowiska dcy,
organizację łączności,
warunki, sposób zajęcia i urządzenie stanowisk,
kwestję bezpośredniego bezpieczeństwa artylerji,
organizację zaopatrzenia.

Wywiad powinien wyprzedzić możliwie daleko baterje, aby zyskać na czasie i przeprowadzić swe prace do tego stopnia, aby mogły one zająć swe stanowiska bez straty czasu.

Wywiad dywizjony (jako jeden z typowych przykładów wykonywania wywiadu) dzieli się na cztery zastępy (stosownie do czynności, jakie każdy z nich ma do wykonania).

- 1-szy zastęp (11 ludzi) Oficer wywiadowczy dyonu, zwiadowcy z bateryj (po 3-ch z każdej), zwiadowca z dyonu (z kątomierzem, busolą).
- 2-gi zastęp (9 ludzi) Dowódca dyonu, oficer łączności dyonu, ewent. dca oddziału łącznikowego przy piechocie, podoficer telefonista dyonu, łącznicy z bateryj (po jednym), łącznik z kolumny amunicyjnej, trębacz ze składu dyonu.
- 3-ci zastęp (po 6 ludzi z każdej baterji). Dca baterji, ogniomistrz zwiadowca, podoficer zaprzęgowy, „ strzelniczy (z kątomierzem, busolą), podoficer telefonista, trębacz.
- 4-ty zastęp Wozy telefoniczne dyonu i bateryj wraz z telefonistami, pod ogólnem dowództwem ogniomistrza-telefonisty-dyonu.

704. Rodzaje stanowisk:

Z reguły zajmuje się stanowiska ukryte, które zależnie od stopnia ukrycia mogą być zakryte (zabezpieczone przed obserwacją npla, częściowo przed działaniem ognia), zasłonięte (niezabezpieczone przed działaniem ognia), zabezpieczenie przed obserwacją nieprz. może być zupełne lub częściowe.

Korzystne stanowiska baterji stanowią: lasy (polany leśne), wioski i miejscowości zburzone (dobre maskowanie baterji i ruchów, utrudnione wstrzeliwanie

npla), ogrody i sady, okopy piechoty, a wreszcie stanowiska w pobliżu wody lub bagna.

705. Urządzenie stanowisk:

Porządek robót (zależnie od warunków bojowych całkowicie lub częściowo) jest następujący:

doraźne zamaskowanie,

urządzenie terenu dla poszczególnych dział,

„ stanowisk karab. maszyn.,

budowa najprostszycy osłon dla obsługi i sprzętu,

posterunki telefoniczne, stanowisko decy i punkty obserw.

tymczasowe schrony dla amunicji,

urządzenie obrony bezpośredniej,

udoskonalenie osłon dla sprzętu, obsługi i dowództwa, schronów amunicji i t. p.,

ewent. urządzenie stanowisk zapasowych i pozornych.

706. RODZAJE WALKI.

707. A. Działania zaczepne.

708. Zadania artylerji są następujące:

W działaniach wstępnych artylerja wspomaga piechotę do rozwinięcia się i zajęcia, ewent. zdobycia terenu.

Jeszcze w marszu bojowym część artylerji posuwa się w składzie oddziału głównego straży przedniej. Dca tej artylerji przy decy straży przedniej. Artylerja straży przedniej wspiera piechotę przy opanowaniu punktów terenu oraz ma spowodować artylerję przeciwnika do jak najrychlejszego wystąpienia i ujawnienia się, co ułatwia późniejsze jej zwalczanie.

Artylerja sił głównych z chwilą wejścia w styczność z nplem powinna być gotowa do niezwłocznego wsparcia oddziałów wysuniętych, ewent. część jej do wzmocnienia artylerji straży przedniej.

709. Przed natarciem artylerja, zapomocą mniej lub więcej długotrwałego przygotowania, niszczy środki

walki i obrony npla, przeszkody materjalne i zwalcza jego artylerję.

Przygotowanie art. jest wskazane, jeśli piechota ma uderzyć na silne z natury i zorganizowane technicznie punkty oporu npla.

Czas trwania od kilku minut do kilku godzin.

Przygotowanie skierowane jest na pozycje piechoty, urządzenia obronne, przypuszczalne miejsca zbiórek, baterje oraz drogi i linje komunikacyjne npla.

Jeżeli dąży się do zaskoczenia, jeżeli rozporządza się dostateczną ilością czołgów lub npl jest słabo osłonięty przeszkodami, przygotowanie może być krótkie, albo zupełnie zaniechane.

Jeżeli nie rozporządza się dostateczną ilością dział i amunicji, lepiej jest zaniechać przygotowania, gdyż wywołuje ono wtedy skutek wręcz przeciwny.

710. Podczas natarcia artylerja wspiera bezpośrednio swym ogniem piechotę. Polega ono na wykonaniu ogni, które pozwalają piechocie dotrzeć do npla, zanim będzie on w stanie użyć skutecznie swej broni.

Może to być „ześrodkowanie ognia“ na pewne przedmioty natarcia, lub też „ogień zaporowy ruchomy“ (o ile stan amunicji na to pozwala), względnie oba te rodzaje ognia ze sobą połączone.

Dalej artylerja „osłania“ natarcie, skieruwując swój ogień na punkty, z których npl mógłby przeciwdziałać natarciu. Wykonanie polega na szybkich i silnych ześrodkowaniach.

(Odmianą jest „ogień odgradzający“). Wreszcie „zwalcza artylerję“ przeciwnika, starając się jej uniemożliwić przeciwdziałanie. (Zniszczenie jego baterij lub ubezwładnienie ich).

Do zwalczania artylerji używa się baterji grup ogólnego działania, oraz artylerji dowództw wyższych szczebli. Wykonanie przez ześrodkowanie ognia.

Zwalczanie ośrodków walki gazowej osiąga się przez ześrodkowanie ognia większej ilości baterji.

Wzbranianie i nękanie jest zasadniczo zadaniem baterij grup ogólnego działania oraz artylerji dowództw wyższych szczebli. Ognie te wykonywane są na drogi, linje komunikacyjne, stacje, skrzyżowania dróg, ciałniny, miejsca zbiorów npla, stanowiska dowództw i t. d. (raptownie i krótko w nieregularnych odstępach czasu).

Podstawowym warunkiem powodzenia natarcia jest uzgodnienie działania ognia artylerji z działaniem piechoty (szczegóły tej łączności patrz pkt 693).

Zasady podziału taktycznego artylerji patrz pkt 695.

711. **Wypożażenie w artylerję w działaniach zaczepnych, w otwartem polu wynosi:**

silne	1 dyon,	na baon nacierający	w 1. linji,
średnie	1 „ „	2 baony nacierające	„ „ „
słabe	1 „ „	3 „ „	„ „ „

Natarcie na silnie umocnioną pozycję bez użycia artylerji ciężkiej nie może mieć widoków powodzenia.

Przy obliczaniu minimum artylerji, potrzebnej do zwalczania artylerji przeciwnika, przyjmuje się stosunek 1 : 2.

712. **Rozmieszczenie artylerji, patrz pkt 698.**

713. **Zmiany stanowisk podczas działań, powinny być zawczasu przygotowane w szczegółach i wykonywane stopniowo.**

714. **Działania nocne** wymagają znacznie większego zużycia amunicji. Metoda wstrzeliwania zapomocą wysokich rozprysków. W nocy wykonywa się zasadniczo tylko ognie umówione.

Po złamaniu oporu przeciwnika artylerja współdziała z piechotą, dopomagając jej do utrzymania zajętego terenu oraz odparcia ewent. przeciwdzierzeń.

715. **W pościgu** artylerja towarzyszy piechocie ogniem (ewent. przesuwając się wprzód).

716. **W razie niepowodzenia natarcia, gdy piechota** zmuszona jest powrócić do pozycji wyjściowych, artylerja przechodzi do działań obronnych.

717. B) Działania obronne.

718. Zadania artylerji polegają na współdziałaniu z piechotą dla stałego zapewnienia nienaruszalności frontu.

Współdziałanie to może polegać na:

a) Zapobieganiu, którego celem jest zduszenie w zarodku wszelkich zamiarów zaczepnych npla. Wykonane „ognie wzbraniające“ mają uniemożliwić przeciwnikowi gromadzenie sił i środków i uszykowanie się do walki,

(ześrodkowane ognie na miejsca przypuszczalnych zbiorów, artylerję, stanowiska piechoty, rowy łącznikowe, obserwacje, dowództwa, centrale telefoniczne i t. d.)

Czas trwania każdego ognia oraz zużycie amunicji są dokładnie przewidziane.

b) Ogniu zaporowym, który ma rozbić lub wstrzymać nacierającego npla, gdyby natarcie doszło do skutku.

Wykonany jest przed linię ubzpieczeń, następnie — przed pozycją głównego oporu, a wreszcie — wewnątrz pozycji głównego oporu.

Ogień zaporowy artylerji uzupełniany jest przez ogień piechoty (ręczny i k. m.).

W razie wtargnięcia npla wewnątrz pozycji głównego oporu, artylerja (wraz z piechotą) odgradza teren zajęty od przodu, z boków i ztyłu, aby zlokalizować powodzenie natarcia.

Przy froncie rozległym i małej ilości artylerji wykonuje się ogień zaporowy tylko przed najbardziej zagrożone punkty.

Ogień zaporowy wykonuje cała artylerja grup bezpośrednio wspierających; ogień zaporowy przed pozycją głównego oporu — cała rozporządzalna artylerja.

Opracowanie bardzo szczegółowe, poszczególne ognie numerowane. Rozpoczęcie ognia natychmiastowe (np. sygnał przez wy-

puszczenie rakiet). Może być żądane przez dcę baonu, kompanji, a wyjątkowo nawet przez drużynowego.

c) **Wspieraniu własnych przeciwdziałań**, w myśl zasad dla działań zaczepnych.

719. **Wzbranianie i nękanie npla** — wykonuje się przez cały czas działań obronnych, według zasad podanych dla działań zaczepnych.

Zwalczanie ośrodków gazowych — podobnie jak w działaniach zaczepnych.

720. **Zwalczanie artylerji npla w obronie** — podobnie jak w działaniach zaczepnych, musi trwać przez cały przeciąg walki.

Centralizacja kierownictwa w obronie nabiera szczególniejszej wagi.

721. **Wyposażenie w artylerję w obronie** powinno być możliwie jak największe. W szczególności ważne jest wyposażenie w artylerję lekką, która nadaje się najlepiej do odpierania natarcia piechoty. Artylerja ciężka, a szczególnie dalekonośna, niezbędną jest do zwalczania baterji npla oraz ostrzeliwania jego tyłów.

722. **Rozmieszczenie artylerji w obronie**, powinno dawać możność ostrzeliwania możliwie wszystkich odcinków terenu i możność obrony kolejnych linii oporu bez zmiany stanowisk (ugrupowanie w głąb). Dla tych względów rozmieszczać baterje możliwie wtyle.

Cała artylerja powinna mieć możność wykonywać ogień zaporowy przed pozycję głównego oporu, a oprócz tego część (grupy bezpośrednio wspierającej) — przed linię ubezpieczeń i część wewnątrz pozycji głównego oporu.

Każda baterja ma mieć przygotowanych kilka stanowisk zapasowych. Wszystkie powinny być urządzone obronnie na wypadek natarcia wręcz.

723. **Zmiana stanowisk** stopniowa pod osłoną ognia innych baterji.

724. W odwrocie artylerja osłania ogniem wycofanie się piechoty, a nieraz nawet musi poświęcić się dla osłony piechoty. Wycofywanie skokami wtył, zachować ciągłość ognia. W marszu odwrotowym — znaczna część artylerji przy straży tylnej.

725. Zwalczanie czołgów wykonuje artylerja grup bezpośrednio wspierających oraz specjalne działa przeciwczołgowe. Dążyć do unieszkodliwienia czołgów na ich stanowiskach wyjściowych.

Artylerja w obronie działa bardzo często w nocy, ze względu na to, że większość natarć wykonywana jest przed świtem. Wy maga to dokładnych obliczeń, względnie wstrzeliwań za dnia.

W każdej baterji — jedno działo jako dyżurne (dla natychmiastowego rozpoczęcia ognia). Amunicja przygotowana.

Zasadniczo baterje skierowane są podczas nocy na odcinek swych ogni zaporowych.

726. C) Artylerja w działaniach z kawalerją.

Charakterystyka działań kawalerji patrz pkt 526.

Zadaniem artylerji współdziałającej z kawalerją jest przede wszystkim spotęgowanie siły ogniowej przez współdziałanie z ogniem brooi ręcznej i maszynowej, jak też przez uzupełnianie go.

Sposoby działania tej artylerji wynikają z ogólnych zasad działania artylerji. Charakter i warunki działań kawalerji wymagają ponadto od artylerji, która z nią współdziała, szybkości i niezwłocznego działania, ciągłej gotowości i inicjatywy. Dowódcy artylerji powinni mieć stale na uwadze, że działania kawalerji oparte są na dążeniu do zaakoczenia.

Zasadniczo do działania z kawalerją przeznaczona jest artylerja konna, odznaczająca się lekkością, zwrotnością i ruchliwością.

Niezależnie od tej artylerji organicznej może być powołaną artylerja wzmacniająca (75 mm ewent. haubice pol. 100 mm).

Przy organizacji dowództw obowiązuje zasada dążenia do centralizacji kierownictwa (możność osiągnięcia masowego działania ogniem).

Zasadniczo dla artylerji wielkiej jednostki dzieli całą rozporządzalną artylerję na:

a) artylerję bezpośredniego wsparcia

(artylerja konna i ewent. haubice pol. 100 mm),

b) artylerję ogólnego działania

(wszystkie rozporządzalne baterje armat 75 mm ewent. i 105 mm).

Zadania — analogicznie jak art. dyw. piech. — patrz pkt 694.

Do bezpośredniego rozporządzenia oddziałom manewrującym konno (dostatecznie silnym) przeznacza się zawsze artylerję konną.

Łączność taktyczna — nabiera szczególniejszej wagi — zasady jak pkt. 692.

Ubezpieczenie — oparte na ogólnych zasadach ubezpieczenia artylerji — patrz pkt 679.

Do podjazdów rozpoznawczych można przydzielać artylerję konną (pluton, maks. baterja), gdy siła podjazdu jest w stanie zabezpieczyć przydzieloną artylerję. Artylerja posuwa się przy sile głównej podjazdu, zawiadowcy art. naprzędzie z patrolami kawalerji.

W działaniach opóźniających, zadanie artylerji jest bardzo ważne: zmusza zawczasu do rozwinięcia, utrudnia jego posuwanie się, wzbrania przejść nieuniknionych, opóźnia marsz, utrudnia zorganizowanie natarcia.

Zaopatrywanie w amunicję — patrz pkt 1069.

727. DANE DOTYCZĄCE WYKONANIA OGNIĄ.

728. A) Niszczenie żywej siły.

Do zwalczania celów żywych najskuteczniejszy jest ogień rozpryskowy, pod warunkiem jednak, aby wysokość rozprysku była należycie wstrzelana.

Zasadniczo używa się szrapneli. W braku tych, granatów użytych rozpryskowo (pole rażenia granatów jest znacznie mniejsze niż szrapnela).

Do ostrzeliwania celów żywych należy używać dział szybkostrzelnych małego kalibru.

729. Ostrzeliwanie oddziałów odkrytych.

Aby osiągnąć ogień skuteczny, należy uzyskać gęstość na hektar dla:

75 mm	— 100—150	} pocisków, zależnie od ważności celu.
105 „	— 60—120	
155 „	— 50—80	

Ogień powinien być niespodziewany, masowy i krótkotrwały, czas trwania nie powinien przekraczać 3 minut.

730. Ubezwalnianie oddziałów ukrytych.

Przy zmuszeniu do ukrycia się lub utrzymaniu npl. w schronach używa się tego samego sprzętu co i do wojsk odkrytych. Oprócz zapalników natychmiastowych używać do granatów zapalników ze zwłoką. Dane do obliczenia ilości amunicji te same, co w ustępie poprzedzającym. Gdy npl. ubezwalniony, utrzymywać go w niepewności przez stosowanie ognia powolnego i nieregularnego (100—200 pocisków na hektar i godz., zależnie od kalibru).

731. B) Zwalczanie artylerji.

Przy niszczeniu baterji — używa się kalibrów następujących:
baterje nieosłonięte — 75 mm, 76 mm, 100 mm, 105 mm i 155 mm
(granat stalosurówkowy),

„ słabo osłonięte 155 mm (granat stalosurówkowy i D),

„ średnio ufortyfikowane (niebetonowane) — 155 mm

(granat stalowy),
„ silnie ufortyfikowane (betonowe) — większe kalibry.

Stosować ogień dokładny uderzeniowy.

Do zupełnego zniszczenia silnie ufortyfikowanej baterji potrzeba (pod warunkiem dokładności ognia):

75 mm 500—800 pocisków zależnie od odległości,

155 „ 300—400

większe kalibry 100—400 poc. zależnie od kalibru i odległości.

732. C) Niszczenie fortyfikacyj — zabudowań i urządzeń technicznych.

733. **Niszczenie drutów** — wykonywa się przez robienie wyrw w wybranych miejscach, o normalnej szerokości 25 m.

Do zrobienia jednej wyrwy używa się całej baterji.

Do niszczenia drutów używa się armat i haubic lekkich, w niektórych razach haubic ciężkich, granatów, ogień uderzeniowy dokładny.

Ilość amunicji, potrzebnej do zrobienia wyrwy głębokości 30 m, szerokości 25 m zależnie od kalibru:

armata 75 i 76 mm na 2500 m	—	600 pocisków,
„ 3000 „	—	700 „
„ 4000 „	—	800 „
„ 5000 „	—	1000 „
„ 7000 „	—	1200 „
artylerja ciężka na 3000 m	—	200 pocisków wydłużonych lub 300 stalosurówkowych,
„ 6000 „	—	300 pocisków wydłużonych lub 400 stalosurówkowych,
„ 10000 „	—	600 pocisków wydłużonych lub 800 stalosurówkowych.

W razie strzelania na stok lub przeciwstok liczby te pomnożyć przez współczynnik spadu.

Dla zniszczenia kozłów hiszpańskich ilość amunicji powiększyć o 50%.

734. Niszczenie schronów k. m.

Nadaje się specjalnie haubica 155 mm, można też użyć skutecznie haubicy 100 mm, ogień granatami, zapalnik ze zwłoką.

Aby zniszczyć schron, trzeba 2 strzały w celu.

Ilość amunicji dla haubicy 155 mm: 60—100 granatów wydłużonych lub 75—125 stalosurówkowych, zależnie od odległości (2500—4000 m).

Armata 75 mm może na małej odległości (3000 m) zniszczyć k. m. strzałami trafiającymi w otwór schronu. Ilość amunicji 100 granatów. Zapalnik bez zwłoki.

735. Niszczenie okopów.

Armata 75 mm ogień podłużny lub skośny, ilość amunicji 10 granatów na metr bieżący. Zapalnik ze zwłoką.

Haubica 155 mm najodpowiedniejsza do niszczenia okopów burzy się tylko ważniejsze miejsca, stanowiska k. m., schrony, dowództwa i t. p., na 1 łazde z nich trzeba 80—100 granatów wydłużonych 155 mm z zapalnikiem ze zwłoką. **Ilość amunicji do niszczenia 1 m bież.** okopu wynosi dla haubicy 155 mm przy ogniu prostopadłym 3—6 granatów wydłużonych, zapalnik ze zwłoką, przy podłużnym 5 granatów wydłużonych, zapalnik ze zwłoką, przy strzelaniu granatami stalosurówkowymi liczby te powiększyć o $\frac{1}{4}$.

736. Niszczenie fortyfikacyj stałych wymaga kalibrów większych, do burzenia części betonowych używa się haubic i moździerzów dużych kalibrów, granatów pancernych.

737. Niszczenie budynków — używa się haubic lub moździerzy wielkiego kalibru, począwszy od 155 mm granatów z silnym ładunkiem wewnętrznym i zapalników ze zwłoką.

Ilość amunicji do zburzenia budynku wynosi 8 pocisków na 100 m² powierzchni (z czego 4 na zniszczenie piwnic i 4 na zburzenie ścian)

738. Niszczenie kolei żelaznych — (urządzenia stacyjne, mosty, nasypy i t. p.) odbywa się według odnośnych przepisów dla burzenia budynków, schronów, urządzeń ziemnych i t. p.

Ilość amunicji dla **niszczenia mostów** waha się od 200—400 pocisków, zależnie od konstrukcji mostu i kalibru,

739. D) Zwalczanie czołgów i balonów.

Do zwalczania czołgów mogą być użyte:

- a) baterie szybkostrzelne wszelkiego kalibru (ogień zaporowy),
- b) pojedyncze działa 75 mm, strzelające nawprost (na odległ. 100 m),
- c) specjalne działa przeciwczołgowe.

Używa się granatów z zapalnikiem natychmiastowym.

Do ostrzeliwania balonu — używa się armat dalekonośnych (105 mm, w braku ich można użyć 75 mm).

Pociski — szrapnele lub granaty z zapalnikiem o podwójnym działaniu.

Ogień ześrodkowany kilku baterij najkorzystniejszy. Ilość amunicji: około 40 pocisków. Obserwacja połączona.

740. E) Bezpośrednie wsparcie.

741. Ogień zaporowy.

Podane liczby służą za podstawę do przygotowania ognia zaporowego, ruchomego i stałego, oraz ognia oczyszczającego.

Szerokość pola rażenia (pocisk 75 mm) dla granatu wz. 1900 na uder, około 15 m, na rozprysk 20 m, dla szrapnela około 20 m.

Szybkość ognia (działu 75 mm) maks. 8 strzałów na działu i minutę (z szybkością tą nie można strzelać 10 minut).

Szerokość frontu do ostrzeliwania ogniem zaporowym dla jednej baterji 100 m — największa 200 m.

Szybkość posuwania się ognia zaporowego ruchomego 100 m na 2 lub 4 minuty.

Wielkość skoków średnio 100 m (zależnie od terenu i szybkości posuwania się piechoty).

742. Pas bezpieczeństwa (armata 75 mm) przed własną piechotą w terenie poziomym:

Rodzaj pocisku:	Odległość w m	Pas bezpiecz. w m
Granat wz. 1900 (na uder)	2000	200
	5000	250
Granat wz. 1900 (rozprysk)	2000	200
	5000	350
Szrapnel	2000	200
	5000	300

Pas bezpieczeństwa przy ogniu podłużnym:

Rodzaj pocisku:	Odległość w m	Pas bezpiecz. w m
Granat wz. 1900	2000	80
	5000	120
Szrapnel	2000	60
	5000	80

Gęstość ognia oczyszczającego 2 strzały na minutę.

743. F) Wzbranianie i nękanie.

744. **Wzbranianie napraw** — ogień całą baterją, bez wstrzelowania, serje zwykle po 1 do 3 strzałów na działo, odstępy nieregularne. Ilość amunicji średnio 150 pocisków na hektar i godz.

745. **Wzbranianie przejść (ważniejszych punktów).**

Sposób wykonywania ognia jak przy wzbranianiu napraw.

Do wykonania używa się zasadniczo armat o dużej donośności. Ilość amunicji 100–200 pocisków na godzinę i każdy punkt.

746. **Nękanie** (niepokojenie npla) — ogień niespodziewany na większe skupienie npla.

Za podstawę przy obliczeniach (jako maksimum) przyjąć można normy dla ostrzeliwania oddziałów odkrytych, pkt 729.

747. G) Zadymianie.

Polega na osłanianiu lub oślepieniu.

Używa się dział szybkostrzelnych, pocisków wypełnionych **fosforem** (obłok dymu gęsty i dosyć trwały), lub też wypełnionych **oleum** i **siarczanem chlorohydryny (O. C. S.)** (obłok bardziej lotny, mnicj gęsty, niż poprzedni).

Wilgoć sprzyja tworzeniu się obłoku.

Wiatr szybciej rowiewa dym z pocisków O. C. S., niż fosforowych.

Pociski z fosforem posiadają **właściwości zapalające**.

Wybuchy pocisków dymnych powinny być tuż nad powierzchnią ziemi, używa się zatem:

Zapalników: a) A. L. lub I. A. L. (zasadniczo),

b) ze zwłoką (kiedy ogień odbitkowy jest możliwy),

c) R. Y. (w braku innych).

748. **Ilość amunicji, potrzebnej do zadymiania 100 m frontu,**

podaje następująca tabela:

Kaliber	Rodzaj pocisku	Szybkość wiatru mniejsza od:	Ilość strzałów na godz.	U w a g i :
75 mm	z fosforem	3 m 8 „ 10 „	250 400 600	W terenie bardzo spustym należy te liczby zmniejszyć o $\frac{1}{4}$; w miękkim terenie, należy je zwiększyć o $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ lub $\frac{1}{2}$, zależnie od okoliczności.
	O. C. S.	3 m 8 „	250 500	

Kaliber	Rodzaj pocisku	Szybkość wiatru mniejsza od:	Ilość strzelów na godz.	U w a g i:
155 mm	z fosforem	3 m 8 "	25 40	
	O. C. S.	3 m 8 "	25 50	

749. Oślanianie polega na stworzeniu zasłony, zakrywającej poruszające się oddziały.

Do wykonania używa się **armat 75 mm, pocisków O. C. S.** Ilość amunicji podaje powyższa tabela. Ogień oślaniający jest dopełnieniem ognia zaporowego ruchomego. Jedna bateria może zadziwić odcinek 300–400 m.

750. Oślepienie nplskich punktów obserwacyjnych, ośrodków oporu i t. p. (celem uniemożliwienia im obserwacji) — używa się zasadniczo pocisków z fosforem (tylko w braku tych O. C. S.).

Ogień rozpoczyna się granatami, aby zmusić npla do schronienia się, poczem wykonywa się szybką serię z 40 pocisków dymnych. Ilość amunicji jak wyżej.

751. H) Zakazanie pociskami gazowymi.

752. Rodzaje pocisków gazowych.

1) **Pociski o gazach lotnych**, naładowane cieczą, szybko ulatniają się, o szybko przemijającym działaniu, używane **do zakazania terenu** przez który przechodzić mają **własne wojska**.

Rozmiary, jakie obłok po wybuchu pocisku osiąga, są: około 20 m sześciennych dla 75 mm, 70 m³ — 105 mm i 200 m³ dla 155 mm.

Działanie skuteczne na przestrzeni 50 m dla 75 mm i 100 m dla innych kalibrów.

2) **Pociski o gazach trwałych** — których działanie trwa dłuższy okres czasu (do kilku dni). Używane **do zakazania części terenu**, przez które nie będzie przechodziła własna piechota podczas natarcia. Zastosowanie **w działaniach obronnych**.

Dzieli się na:

- a) Pociski o działaniu niezwłocznym.
Powierzchnia pokryta kropelkami cieczy wynosi 5 m² dla pocisków 75 mm, 10 m² dla 105 mm i 50 m² dla 155 mm.
- b) Pociski o działaniu opóźnionem (iperyt) — znaczna trwałość działania (do 8 dni w suchą pogodę).
Powierzchnia zakażona iperytem wynosi około 20 m² — na pocisk 75 mm i 200 m² — na 105 i 155 mm.

753. Użycie pocisków gazowych.

Działanie pocisków gazowych najskuteczniejsze jest w terenie zarośniętym, dolinach i miejscach zabudowanych. Skuteczność w znacznym stopniu zależy od warunków atmosferycznych. Przy silnym deszczu nie dają żadnych rezultatów. Gdy szybkość wiatru jest większa, niż 3 m na sek., pociski gazowe wywierają tylko wpływ unieszkodliwiający.

Skuteczne wyniki tylko przy dużym zużyciu amunicji.

Zarówno w działaniach zaczepnych, jak i obronnych, pociski gazowe mogą być użyte:

- 1) przy niszczeniu żywych sił,
- 2) przy ubezwładnianiu,
- 3) przy wzbranianiu.

Niszczenie żywych sił — (baterij, gniazd k. m., schronów i t. p.). Używa się pocisków o natychmiastowym działaniu gazów (pociski o gazach lotnych) dużej ilości dział.

Ilość amunicji potrzebna do ostrzelania celu o rozciągłości 100 m przy szybkości wiatru 3 m na sek. wynosi:

dla dział 75 mm — 200—400 pocisków zależnie od odległości,
" " 155 " — 50—100 " " " "

754. Ubezwładnianie.

Użyć można wszystkich pocisków gazowych, zmuszając przeciwnika do stałego użycia maski. Pociski z iperytem zmuszają oprócz tego do noszenia specjalnego ubrania i zastosowania innych jeszcze środków ostrożności (chwilowego opuszczenia stanowiska).

Dla osiągnięcia niezwłocznego unieszkodliwienia używa się pocisków o gazach trwałych i o niezwłocz-

nem działaniu. W braku ich używa się pocisków o gazach lotnych.

Niezależnie od rodzaju pocisków gazowych — korzystnie jest strzelać jednocześnie granatami lub szrapnelami, aby osiągnąć npla opuszczającego schrony.

Czas trwania ognia skutecznego dla zupełnego ubezwładnienia npla wynosi 4 godziny.

Ilość amunicji potrzebna na ten przeciąg czasu wynosi:

755. a) **Pociski z iperytem** — dla frontu 100 m.

Kaliber	Odległość w m	Ilość pocisków	U w a g i:
75	4 000 7 000	500—1200 1000—2000	Mniejsze liczby odnoszą się do ognia, którego średni punkt jest oddalony od celu mniej niż jedno uchylenie prawdopodobne. Większe liczby odpowiadają obramowaniu wartości jednych widel
105	7 000 10 000	400—900 800—1300	

756. b) **Wszystkie pozostałe pociski** (oprócz pocisków z iperytem): na 100 m frontu, przy szybkości wiatru — 3 m na sek.:

działo 75 mm — 500 pocisków,

„ 105 „ — 300 „

„ 155 „ — 200 „

757. **Wzbranianie** — (zakazanie terenu dla unieвозмоwienia nplowi przebywania na pewnej przestrzeni).

Ilość amunicji — przy zakazaniu malej przestrzeni jest taka sama jak przy ubezwładnianiu (pocisk z iperytem).

Przy zakazaniu dużej powierzchni, ilość potrzebnej amunicji oblicza się na zasadzie wymiarów powierzchni, jaką zakaza jeden pocisk, a więc:

około 20 m² — na jeden pocisk 75 mm

„ 50 „ — „ „ „ 105 „

„ 200 „ — „ „ „ 155 „

758. **Warunki bezpieczeństwa.**

Przy strzelaniu pociskami gazowymi należy zachować pewne środki ostrożności. Mieć wpogotowiu maski,

jeżeli wiatr wieje od strony celu i odległość strzelania jest mniejsza od 1500 m.

Przy strzelaniu bardzo intensywnem — 2.000 m.

Jeżeli niema obawy znoszenia gazów przez wiatr w kierunku własnym — 500 m.

Strzelanie pociskami o gazach trwałych może być wykonane tylko na rozkaz wyższego dowódcy.

LOTNICTWO

764. WOJSKA LOTNICZE.

LOTNICTWO OBSERWACYJNE.

765. **Zasady użycia lotnictwa obserwacyjnego:** Lotnictwo obs. ma na celu:

- 1) poszukiwanie wiadomości o nplu (rozpoznanie),
- 2) współdziałanie z artylerją (kontrola ognia skutecznego),
- 3) współdziałanie z piechotą (łączność w walce).

Lotnictwo obserw. musi być zawsze gotowe do walki. Walcząc wspólnie z innymi rodzajami broni — lotnictwo powinno znać ich sposób prowadzenia walki i nawzajem.

766. **Warunki użycia lotn. obs.:** Nie nadużywać wojska lotn., t. zn. a) dca wybiera najważniejsze tylko zadania, b) nie używać samolotu wówczas, kiedy praca jego nie może dać dobrych wyników, c) nie używać samolotu do tych zadań, które można spełnić innymi środkami, d) rozdzielać umiejętnie i równomiernie pracę między eskadry lotnicze.

767. **Warunki działania:** Na skuteczność działania lotn. obs. wpływają:

- 1) warunki atmosferyczne,
- 2) nplska ochrona przeciwlotnicza i lotnictwo npla.

768. **Warunki atmosferyczne:** Silna mgła i deszcz utrudniają znacznie latanie. Opary zmniejszają możliwość obserwacji. Średni wiatr nie stanowi wielkiej przeszkody dla lotu, wiatr silny utrudnia bardzo wykonanie zadania.

769. **Nplska ochrona przeciwlotnicza:** Nplska art. prze-

Między lotniskiem a sztabami dowództw, piechotą, artylerją, składnicami meld. i t. p.

Lotniska: Miejsce postoju dtwa eskadry nazywa się lotniskiem głównem. Jest to miejsce wlotu i lądowania płatowców. Podstawa lotnicza jest to miejsce, w którym znajdują się płatowce w nocy. Zasadniczo jest jedno główne lotnisko na armję. Lotniska pomocnicze służą do lądowania płatowców w pobliżu dtw, dla których pracują.

Łączność zapomocą gońców, cyklistów i motocyklistów służy okresami lub jednorazowo do przekazywania rozkazów, informacji i t. p.

Łączność zapomocą samolotu — korzystna w nagłych wypadkach do przesyłania rozkazów, fotografii i t. p.

Łączność telefoniczna na odcinku szefa lotnictwa armji jest przeprowadzoną:

1) 1-o lub 2 przewodowa — z dtwami armji — dyw. piech. i dow. art.,

2) 1-o lub 2 przewodowa — z dtwem art. ciężk.,

3) 5-o lub 6 przewodowa — z centralą telef. ogniowej sieci telef.,

4) 1-o lub 2 przewodowa — z centralą położoną najbliżej sieci dtwa armji.

W wojnie ruchomej musi wystarczyć jeden lub 2 przewody łączące lotnisko z główną siecią.

Łączność radjotelegr. na ziemi: Odcinek lotniczy posiada stację fal niegasnących należącą do sieci armji o połączeniach:

Armja — dywizja,

Armja — dtwo art. ciężkiej,

Armja — szef lotnictwa dyw.,

Lotnictwo — dtwo art. ciężkiej,

Armja — sąsiadujące dywizje sąsiednich armji,

Dywizja — lotnictwo,

Lotnictwo — balony. Prócz tego eskadry posiadają połączenie z szefem lotnictwa armji. Jeśli odcinek lotniczy arm. znajduje się w strefie działań lotnictwa npla, wówczas ustanawia się specjalną stację podsłuchową.

775. Łączność płatowca z ziemią: Konieczna dla wykonania zadań art. i współdziałania z piech.

a) Środki dla porozumienia się płatowca z ziemią:

radjotelegraf, rakiety, meldunki ciężarkowe. b) Dla porozumienia się z ziemi z płatowcem: płachty, radjotelegraf, radjotelefon.

Płachty: Każde dtwo posiada własną płachtę tożsamości. Piechota posiada płachty wytyczne dla wskazania 1-szej linii. Płachty sygnałowe pozwalają dcom piech. i art. podać lotnikowi pewną ilość podstawowych sygnałów.

776. ROZPOZNANIE LOTNICZE.

777. Rozpoznanie npla: Rozkazy wydawane lotnictwu w czasie walk dla poszukiwania wiadomości mogą być nagłe i powinny: a) wchodzić w ogólny plan rozpoznania lotniczego, stałe uzupełniany i przewidziany na dłuższy czas (ogólny program), b) uwzględniać metodyczne i stałe powtarzanie rozpoznania poszczególnych przedmiotów (doraźne loty).

778. Rodzaje wiadomości: Najważniejsze wiadomości dostarczane przez płatowce obejmują: a) Ogólny wygląd terenu, baterje, lotniska, stacje kolej., składy i t. p., skutki ognia i stan zniszczenia. Rozpoznanie może być wzrokowe (pobieżne) i fotograficzne (dokładne). b) Miejsca postoju i stanowiska npla, działalność art. npla i wszelką inną działalność (obserwacja wzrokowa).

Badanie terenu: Przez zdjęcia fotograficzne uzupełnia mapy; (posiada szczególne znaczenie przed działaniem zaczepnem piechoty i art.).

Rozpoznanie bateryj wzrokowe pozwala: a) otrzymać szkic stanowisk (1:100.000), b) określić, czy stanowisko dane jest silnie umocnione, c) określić rozmieszczenie ilości bateryj na mapie (1:100.000).

Rozpoznanie stref tyłowych npla wykonują eskadry armji.

Obserwacja ognia art. własnej: Należy odróżniać:

- 1) punkty wybuchu ze względu na skuteczność ognia,
- 2) dokładnie określić miejsca zniszczenia stanowisk npla (okopy, baterje).

Obserwację wojsk npla w 1-szej linii wykonuje pluton piechoty.

Wyszukiwanie odwodów miejscowych npla skutecznia rozpoznanie dywizyjne. Nie wystarcza przelot wzdłuż linii, lecz plutowcy muszą dokładnie zbadać teren npla w głąb. Rozpoznanie tego rodzaju w szyku kluczowym.

Nawiązanie styczności z nplem jest zadaniem rozpoznania dyw. i armji.

Rozpoznanie o świcie: Jeśli npl kryje swe ruchy i przeprowadza je w nocy, rozpoznaje się o świcie, kiedy ruchy jeszcze nieukończone.

Rozpoznanie nocne: Uzupełnia rozpoznanie dzienne. Wydajność zależna od warunków atmosferycznych. W jasną noc widać kolumny i obozy przy drogach. W noc ciemną używa się rakiet spadochronowych. Najskuteczniejsza wysokość rozpoznania nocnego 200—1000 m.

Rozpoznanie działalności art.: Lotnictwo piechoty obserwuje ogień art. w 1-szej linii. Na froncie dywizji i armji rozpoznanie z chwilą rozpoczęcia masowego ognia art. npla najszybciej daje wiadomości o przygotowaniu art. — jego natężeniu i stwierdza punkty, na które puszczono dym i gazy.

Odszukanie baterji na podstawie błysków należy do plutowców art.

Po dokładnem poznaniu stanowisk art. npla dozowanie jej wchodzi w zakres działania balonów na uwięzi i ziemnej służby obserwacyjnej.

779. Rozpoznanie własnych linii: Rozpoznanie wzrokowe i fotograficzne ma na celu: a) stworzenie i uzupełnienie planów i map, b) sprawdzanie prowadzenia robót (urządzeń frontów i tyłów), c) stwierdzenie ruchów własnych wojsk, d) sprawdzenie środków przedsięwziętych celem zapobieżenia obserwacji lotniczej

npla, t. zn. sprawdzanie fotogr., zamaskowań, ścieżek do baterij, schronów i t. p. i wzrokowe sprawdzanie wstrzymania ruchu w pewnych godzinach.

780. **Wykonanie rozpoznania:** Przygotowania wstępne obejmują zapoznanie personelu lotniczego z odcinkami przyszłych lotów (próbne loty, badanie map, planów i t. p.).

Obserwator wykonuje rozpoznanie, znacząc na szkicach i mapie spostrzeżenia i zaopatrując je notatkami: godzina, miejsce, długości kolumn i t. p. Po powrocie składa raport dcy eskadry. Pilne wiadomości podaje dttwom meldunkami ciężarkowemi.

781. **Wykonanie rozpoznania nocnego:** Przygotowuje się tak samo jak rozpoznanie dzienne. Do rozpoznania nocnego na te same punkty wyznaczać tę samą załogę płatowca. Wykonanie rozpoznania nocnego w myśl regulaminu lotnictwa niszczycielskiego.

782. **ŁĄCZNOŚĆ LOTNIKA Z ARTYLERJĄ.**

783. **Ogólne zasady współdziałania:** Zadania lotnika — obserwatora art. — obserwacja wstrzeliwania i kontrola ognia skutecznego. Ilość płatowców biorących udział we wstrzeliwaniu art. na pewnym odcinku jest ograniczoną przez techniczne warunki radjotelegr. (wzajemne przeszkadzanie fal). Przy większej ilości wstrzeliwań każde z nich trwa jak najkrócej. Czas trwania obserwacji ograniczony: zapasem benzyny, zmęczeniem załogi, warunkami atmosferycznymi i działaniem lotnictwa npla.

784. **Współdziałanie artylerji (baterji):** Polega na obustronnem ułatwianiu sobie zadania. Dca baterji musi: a) dokładnie ułożyć snop i dostosować działa (przez uprzednie wstrzelanie do celu pomocniczego), b) podczas wstrzeliwania — strzelać szybko, jak tylko

sprzęt pozwala, c) strzelać serjami lub salwami normalnie: a 12 strzałów małymi kalibr. do 155 mm i a 8 strz. przy średnich kalibr. od 155 mm włącznie, d) jeśli ogień sąsiednich baterij przeszkadza lotnictwu, muszą one zaprzestać ognia na czas wstrzeliwania za pomocą obserwacji lotniczej.

785. **Współdziałanie lotnika:** Obserwator oznajmia ściśle wyniki obserwacji. Odnajduje cel i obserwuje ogień baterji przy wstrzeliwaniu.

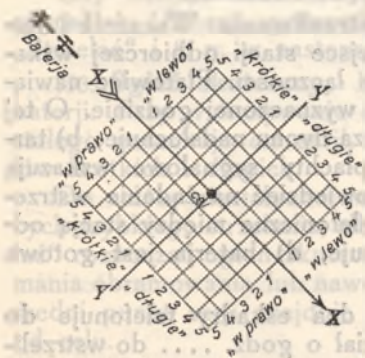
Przy dozorowaniu odcinka podejmuje obserwację wstrzeliwania i kontroli skutecznego ognia artylerji.

786. **Prawidła obserwacji wstrzeliwania.**

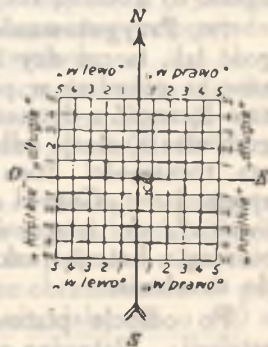
787. **Znak uchyleń:** Jeśli miejsce stanowiska baterji jest znane lotnikowi, dokonywa on obserwacji w stosunku do linii „baterja-cel”; sposób ten zwie się **osłowym**.

Jeśli linia „baterja-cel” nie jest znana — lotnik dokonywa obserwacji w stosunku do linii „północ-południe” i „zachód-wschód”, przechodzących przez cel. Sposób ten nazywa się **azymutowym**.

Uchylenie w kierunku oznajmiać zawsze przed uchyleniem na donośność.

Rys. 128.

Rys. 129.

Przy sposobie osiowym obserwator określa znak uchylenia średniego punktu strzałów serii pod względem kierunku i donośności w stosunku do 2 podstawowych linii, przechodzących przez środek celu: linii $X-X$ — bateria-cel i $Y-Y$, prostopadłej do poprzedniej.

Przy sposobie azymutowym obserwator określa znak uchylenia średniego punktu strzałów serii pod względem kierunku i donośności — w stosunku do 2 podstawowych azymutowych, przechodzących przez środek celu:

linii $N-S$ — północ-południe,

„ $O-E$ — zachód-wschód.

788. Wielkość uchylenia: Obserwator określa wielkość uchylenia w kierunku i na donośność: a) bądź na oko przez porównanie z jedną lub kilku podstawami porównawczymi, odmierzonemi w terenie i sprawdzonemi z mapą, b) bądź umieszcza strzały na siatce (rys. 128), wykreślonej na mapie lub fotografii lotniczej, w której cel przyjęty został jako początek układu współrzędnych.

Fotografia musi być zdjęta pionowo nad celem, ukośne zdjęcie należy sprostować.

789. Wstrzeliwanie.

790. Sposoby wstrzeliwania: Dca art. podaje eskadrze i wyznaczonej jednostce art.: a) cel albo punkt wstrzeliwania, b) baterję, która ma strzelać, c) rodzaj ognia, d) godzinę rozpoczęcia strzelania.

791. Przygotowanie wstrzeliwania: Wskaźnik i długość fali, tarcze dcy i miejsce stacji odbiorczej wskazane są eskadrze w planie łączności. Płatowiec nawiązuje łączność z dyonem o wyznaczonej godzinie. O tej godzinie: a) stacja odbiorcza dyonu nadśluchuje, b) tarcza tożsamości dtwa i płachty sygnałowe wskazują sygnał 2 = „Gotowi odpowiedzieć na żądanie wstrzeliwania“, c) połączenie telefoniczne między stacją odbiorczą a baterją funkcjonuje, d) bateria jest gotowa do strzelania.

Po odlocie płatowca dca eskadry telefonuje do artylerji: „Płatowiec odleciał o godz. do wstrzeliwania baterji X do celu Y “.

792. **Wykonanie wstrzeliwania:** Płatowiec nad linią wywołuje dyon i żąda wstrzeliwania. Np.: „Baterja czynna — w punkcie X-X żąda wstrzeliwania“ — stacja odbiorcza odpowiada odpowiednio umówionym np.: sygnałem = „Obserwujcie cel wskazany“. — Następnie baterja gotowa wyklada: sygnał = „Baterja gotowa“. — Lotnik oznajmia np.: ttt., co znaczy = „strzelać“. — Baterja strzela natychmiast serją z 12 strzałów w szybkim tempie (1-2 sekund). Po ukończeniu serji stacja odbiorcza wyklada: sygnał = „Baterja strzelała“.

Lotnik do chwili osiągnięcia obramowania oznajmia wyniki obserwacji, podając wielkość uchylenia średniego punktu strzałów serji w stosunku do celu. Określenie to będzie ściśle wówczas, gdy lotnik rozporządza krótkowaną mapą lub fotografią. W innym wypadku dea art. bierze duże zmiany kierunku i donośności, aby szybko obramować cel.

Obserwator może oznajmić tylko kierunek i donośność np.: „W prawo — długi“.

Gdy baterja dokonała poprawek, stacja wyklada: sygnał — „Baterja gotowa“, obserwator odpowiada: „Strzelać“ i t. p. w następnych serjach.

793. **Ogień skuteczny:** Rozpoczęcie należy do dcy baterji. Przy wykonywaniu ognia niszczącego do celu stałego poszukuje on serji, dającej równą ilość strzałów krótkich i długich.

Do celów niestałych (wojska — tabory), wymagających szybkiego strzelania, albo na sygnał lotnika „Strzelać“ rozpocząć ogień skuteczny do pola z chwilą otrzymania obramowania lub nawet bez obramowania — gdy średni punkt serji znajduje się nie dalej niż o 400 m od celu.

W wypadku ognia niszczącego ogień skuteczny wykonuje się serjami z 24 strzałów na baterję.

Ogień skuteczny do pola jak również każdy rodzaj ognia, którego szybkość stanowi o skuteczności, wykonywać jako ogień skuteczny ciągły. Ogień taki jest obserwowany przez lotnika. Lotnika zwalnia się sygnałem 21. Po każdym wstrzeliwaniu do celu stałego przy pomocy płatowca należy wstrzelać się do celu porównawczego lub umyślnego, to pozwoli baterji w razie potrzeby ponowić strzelanie bez pomocy lotnika.

794. Dozorowanie odcinka.

795. **Zasady dozorowania:** Płatowiec nad linią nawiązuje łączność o wyznaczonej godzinie ze stacją odbiorczą. Tarcze dtw wyłożone. Płatowiec oznajmia stacji swą obecność i zadanie dozorowania odcinka, następnie szuka w terenie tarcze dtwa zgrupowania artylerji. Zmiany stanowisk notuje. W okresie działań ruchomych notowanie zmian stanowisk jest bardzo ważne dla wyższych dtw art.

Lotnik obserwuje odcinek npla, wyszukuje cele, w przerwach obserwuje tarcze i płachty posterunków, dowództw i dyonów — czy nie pragną ewent. jakiego celu. Mogą mieć zatem miejsce dwa wypadki:

- a) strzelanie do celu wskazanego przez lotnika (normalnie),
- b) strzelanie do celu wskazanego przez artylerję (wyjątkowo).

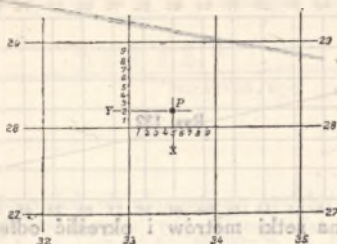
796. Strzelanie do celów wskazanych przez lotnika

Oznaczenie punktów terenu:

A) Jeśli obserwator i dca art. posiadają oficjalne mapy kratkowane, postępowanie jest uproszczone.

Punkty terenu oznaczają się liczbami z 4-ch albo 6-ciu cyfr wyrażającymi współrzędne odnośnych krutek mapy.

Przykład: współrzędne punktu P. są następujące:

Rys. 130.

Są one podawane radiotelegraficznie.

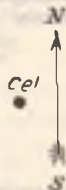
Przy użyciu map kratkowanych (drukowanych) posługuje się sposobem azymutowym, gdyż strony kwadratów na tych mapach są równoległe do linii azymutowych.

B) Jeżeli nie posiadamy map kratkowanych (drukowanych) danej miejscowości, należy je sporządzić w 2 lub więcej egzemplarzach w porozumieniu dtwa art. z lotnikiem, który będzie obserwował strzelanie.

Przy strzelaniu do celów w terenie odkrytym kwadraty mogą być większe, do ostrzeliwania miast lub wsi kwadraty mniejsze.

Siatkę wykreśla się: Schemat a) **sposobem azymutowym.**

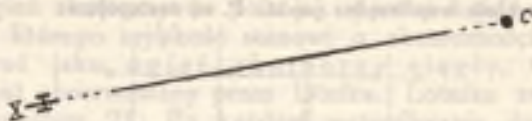
1) Dane: bateria własna X. — Cel. = C. — azymut N—S.

~~X~~ nasza bateria

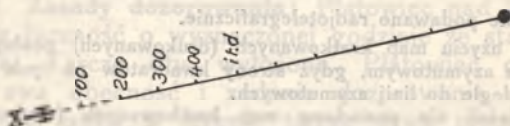
Rys. 131.

- 2) Wykreślić linię bat. — Cel — oś lotu X—C.

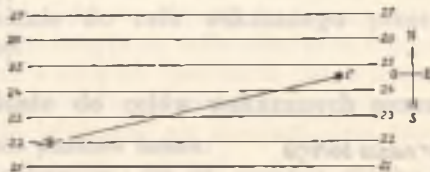
Rys. 132

- 3) Podzielić na setki metrów i określić odległości od baterji do celu.

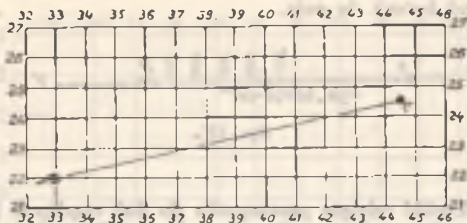
Rys. 133.

- 4) Wykreślić odcięte równoległe do linii O—E w taki sposób, aby jedna z odciętych (np. 22) przechodziła przez bat. X. Wielkość odstępów między odciętymi (wielkość boków kwadratu) zależy od zadania.

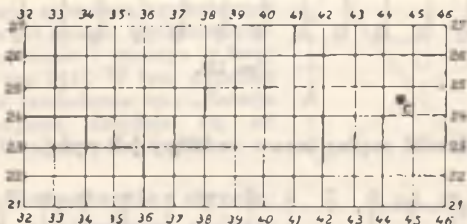
Rys. 134.

5) Wykreślić rzędno równoległe do linii N—S w taki sposób, aby jedna z rzędnych (np. 33) przechodziła przez bat. X. Odstępny jak wyżej.

Rys. 135.

6) Miejsce stanowiska baterji znika, obserwator zna je napa-mięć (33—22), oś lotu znika. Obserwator wie, że cel znajduje się na nim w punkcie 445—245. Siatka gotowa. Nowe cele można wskazywać, korzystając ze współrzędnych siatki lub w wypadkach wyjątkowych w stosunku azymutowym do punktów X—C.

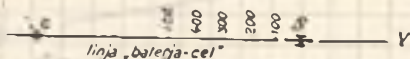
Rys. 136.

Schemat b) sposobem osiowym.

Wykreślanie siatki w ten sposób jest korzystne wówczas, gdy lot wykonuje się w ściśle określonym kierunku dla odszukania wiadomego celu (lub kilku obok siebie położonych celów), jak również przy częstych lotach nad tą samą okolicą.

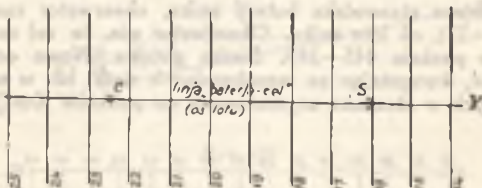
1) Dana bateria własna S. — kilka zgrupowanych celów obok celu C. (cele mają być ponumerowane).

2) Wykreślić linię bateria — cel, — oś lotu Y—C. Określić odległość od baterji do celu.

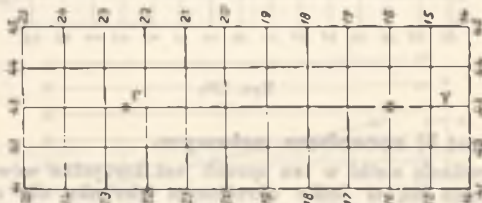
Rys. 137.

3) Wykreślić odcięte prostopadłe do linii rzędnych (oś lotu — bateria — cel) w taki sposób, aby jedna z odciętych (np. 16) przechodziła przez baterję S. Wielkość odstepu między odciętymi (wielkość stron kwadratu) zależy od zadania.

Rys. 138.

4) Wykreślić rzędne inne — odstepy jak wyżej.

Rys. 139.

5) Miejsce stanowisk baterji znika, obserwator zna je napa-
mić (np. 430—160). Oś lotu znika, obserwator wie, że cel znaj-
duje się na nim w punkcie 430—225.

Rys. 140.

Siatka gotowa. Przy użyciu tego sposobu wykreślania siatki za oś rzędnych przyjmuje się oś lotu, poczynając się od stano-
wiska własnej baterji. Pierwsza linja prostopadła do niej (oś od-
ciętych) kreśli się tak, aby przechodziła przez stanowisko baterji.

C) Jeżeli nie posiadamy map krat-
kowanych, a czas nie pozwala na wy-
kreślenie siatki, obserwator wskazuje
cel w terenie sposobem azymutowym
w stosunku do punktu wyraźnie ozna-
czonego na mapie i znanego w tere-
nie (patrz rys. 141). W tym wypadku
obserwator zawiadamia np.: „Baterja
przeciwczołgowa znajduje się od
krzyża 500 m na północ, 300 m na
wschód“.

Rys. 141.

**797. Rozpoczęcie strzela-
nia:** Po oznajmieniu rodzaju

celu i wskazaniu jego miejsca w terenie obserwator
żąda wstrzeliwania. Dyon ewent. baterja odpowiada
płachtami odpowiednio umówiony np.: sygnał =
„Obserwujcie cel przez was wskazany“.

Podczas wstrzeliwania, obserwując błyski, lotnik okre-
śla, które baterje strzelają, odszukuje tarcze tożsamości
i przerywa ogień tych baterji, które okażą się zby-

teczne. Po ukończeniu strzelania obserwator bada wyniki i żąda zaprzestania lub przeniesienia ognia, zależnie od wyniku.

798. Zadanie stacji odbiorczej dowódcy zgrupowania: W zasadzie jest ona tylko organem sprawdzającym. Wyjątkowo działa jako organ wstrzeliwania (np. gdy stacja dyonu nie działa). W tym wypadku stacja odbiorcza wyklada umówiony sygnał.

799. Strzelanie do celu wskazanego przez artylerję: Sposoby sygnalizacji z ziemi do płatowca (płachty) pozwalają jedynie wskazać współrzędne, a nie dają możliwości oznaczenia rodzaju celu. Cele znane i skatalogowane łatwe do rozpoznania przez obserwatora. Trudno rozpoznać cele nieskatalogowane lub wykryte przez inne organy (balony, artylerję, oddziały pomiarowe, obserwację naziemną). Ostatni wypadek zachodzi wyjątkowo, gdyż wstrzeliwanie najczęściej prowadzi ten posterunek, który wykrył cel.

800. Interwencja lotnika podczas strzelania: Obserwator, widząc strzały w pobliżu jakiegoś celu, oznajmia położenie średniego punktu np. „widzę, że wasze pociski padają”, bateria czynna w pkcie X (od tego punktu) 70 m na północ — „200 m na wschód”. Strzelająca bateria po otrzymaniu tego rodzaju oznajmienia zmienia odpowiednio dane.

801. Warunki powodzenia strzelania: a) Wykonawcy (dca baterji, obserwator, obsługa stacji radio) muszą doskonale znać przepisy regulaminów i być zaprawieni w ich wykonanie. b) Każde zadanie ma być przygotowane, t. zn. obserwator musi znać teren, a pilot interesować się zadaniem — bateria powinna wykonać możliwie dokładnie przygotowanie ognia. c) Podczas wykonywania ognia posunąć do najwyższego stopnia

sprawność i szybkość działania obserwatora, stacji odbiorczej, lotnika i baterji.

802. **Szczególne rodzaje strzelania:** Jednoczesne strzelanie kilku baterji do jednego celu jest bardzo korzystne, gdyż ześrodkowuje ogień, ułatwia obserwację lotnika i szybko niszczy baterje npla. Baterje tak strzelające oddaje się pod jedno dtwo, posiadają one wspólną stację odbiorczą. Zmiana celu może być dokonana przez dcę baterji lub obserwatora.

Wstrzeliwania do celu pomocniczego używa się: a) aby dokonać wstrzeliwania do jakiegoś punktu widocznego, gdy cel właściwy jest niewidoczny, b) aby dokonać wstrzeliwania do punktu leżącego przed poruszającym się celem i przejść do ognia skutecznego w chwili, gdy cel zbliży się do wstrzelanego punktu. W ostatnim wypadku obserwator oznajmia najpierw rodzaj celu właściwego i punkt, w jakim ten cel się znajduje, potem żąda wstrzeliwania do obranego przez niego punktu (cel pomocniczy).

Strzelanie w nocy: Obserwacja lotnicza w czasie nocnego strzelania jest możliwa: a) w noc szczególnie jasną i bez oparów, b) przy użyciu pewnego tylko typu płatowców, c) przy bardzo wyraźnych celach, d) jeśli pilot i obserwator doskonale znają teren, nad którym pracują, e) przy zastosowaniu pionowej obserwacji i szczególnej uwadze obserwatora, f) przy użyciu łączności radjotelegraficznej — umieszczając na płatowcu stację nadawczo-odbiorczą.

Kalibry 105 mm i wyższe odpowiednie do strzelania w nocy. Używać natychmiastowych zapalników. Obserwacja nocnego strzelania bardzo korzystna przy wykonywaniu ognia wzbraniającego i nękającego do celów odległych, jak np.: kwatery główne, składy, stacje kolej., mosty i t. p.

803. ŁĄCZNOŚĆ LOTNIKA Z PIECHOTĄ.

804. Zadanie lotnika przy współpracy z piechotą:

1) Obserwowanie i meldowanie dcom o stanowiąskach osiągniętych przez pierwszą linię piechoty i czołgi oraz ewent. zmianach sytuacji. 2) Przekazywanie żądań dców baonów, pułków piech. dyw. wyższym dtwom i meldowanie oraz obserwacja stanowisk poszczególnych dtw. 3) Pełnienie rozpoznania bezpośrednio przed piechotą, odszukiwanie pierwszej linii npla, jego czołgów i odwodów. 4) Wyjątkowo wspieranie w działaniu wojsk własnych ogniem c. k. m.

Kogo płatowiec obsługuje: W pasie działania jednej dywizji: a) dcę dyw., b) artylerię, której zadaniem jest bezpośrednie wsparcie piechoty, c) piechotę dywizji.

Płatowiec unosi się nad oddziałami przeciętnie na 600 m tak, aby gołym okiem mógł obserwować.

Zakres działania płatowca: Różnice granic działania płatowca piechoty przy rozpoznaniu i przy kierowaniu ogniem artylerji są następujące: 1) płatowiec piech. obserwuje teren tylko w strefie właściwej walki i posuwania się piechoty, 2) obserwacje przesyłane przez płatowiec piechoty może wykorzystać artylerja do ognia zaporowego lub niszczącego; jednak płatowiec piech. nie ma obowiązku kierowania ogniem art., może dać jedynie ogólnikowe wskazania.

805. Rola piechoty i jej obowiązek:

Wyznaczanie 1-szej linii: zapomocą płacht jest głównym obowiązkiem piechoty we współpracy z płatowcem.

Następuje to: a) z własnej inicjatywy przy posunięciu się naprzód lub cofnięciu się linii, b) na żądanie lotnika (odpowiedni sygnał). Płachty zwija

w danym okopie jest piechota, 2) czy są ukryte i gdzie c. k. m., 3) rozpoznaje w głąb linii npla.

Przekazując meldunki radiotelegr., należy: 1) unikać udzielania w jednym meldunku wiadomości o własnych i nplskich wojskach (celem uniknięcia nieporozumień), 2) w jednym i tym samym meldunku mają być wiadomości o piechocie i czołgach, 3) zawsze oddzielać we wskazówkach czołgi nieruchome (uszkodzone) od czynnych. Po skończonym locie szczegółowe sprawozdanie. Pożyteczne wiadomości przekazywać lotnikowi następnego plutowca.

808. Różne zlecenia łącznościowe: Przesyłanie rozkazów niekiedy nskutecznia się przy pomocy ciężarków meldunkowych.

Przewożenie oficerów łącznikowych plutowcem od sztabu do sztabu ma miejsce przy trudnych warunkach komunikacyjnych i na znaczniejsze odległości.

809. Walka powietrzna i lot w szyku plutowców obserw.: Patrz pkt 817, 818, 819.

810. DANE CYFROWE DOTYCZĄCE LOTNICTWA OBSERWACYJNEGO.

811. Cechy charakterystyczne plutowca linowego (obserw.):

- 1) 2-miejscowy plutowiec (pilot i obserwator),
- 2) szybkość pozioma na 2000 wys. = 200 km na godzinę,
- 3) szybkość pozioma na 5000 wys. = 180 km na godzinę,
- 4) szybkość wznoszenia się do 5000 m w 30 minutach,
- 5) pułap = 6000 m,
- 6) godzin lotu 4 godz. 30 minut,

7) urządzenie aerofotograf. lub radjotelegr., lub jedno i drugie,

8) zużywa na jedną godz. lotu 80 litr. benzyny, 8 litrów oliwy.

Ilość płatowców rozporządzalnych na eskadrę z 10 płatowców 7.

W okresie normalnym płatowiec wykonuje 1 lot dziennie, w wyjątkowych wypadkach 2 loty dziennie.

812. **LOTNICTWO MYŚLIWSKIE.**

813. Zasady ogólne.

814. **Warunki pracy lotnictwa myśliwskiego:**

Przewaga lotnicza: Do pomyślnego wykonania działania zaczepnego lub obronnego niezbędna jest obserwacja lotnicza. Wówczas koniecznem jest zapewnienie własnemu lotnictwu swobody działania oraz przeszkadzanie jednocześnie działalności lotnictwa npla. Dopięcie tego podwójnego celu zapomocą lotnictwa myśliwskiego oznacza osiągnięcie przewagi lotniczej.

Organizacyjny skład lotnictwa myśliwskiego: a) dyony myśliwskie, b) samodzielne eskadry myśliwskie.

815. **Warunki przewagi lotniczej:** Przewaga lotnicza może być tylko chwilową i miejscową.

W tym celu należy: a) zgrupować lotnictwo tam, gdzie przewaga jest najbardziej potrzebną, t. zn., gdzie działania rozwijają się z największą siłą, b) używać lotnictwa myśliwskiego w ten sposób, by mieć w danej chwili przewagę nad nplem.

Warunki działań wojennych: Dca frontu lub armji sporządza ogólny plan działań lotnictwa i wyznacza mu zadanie. Dca dyonu rozdziela eskadrom zadania w zależności od otrzymanych rozkazów. Eskadry

muszą być wyćwiczone w technice lotów i w walce powietrznej.

816. **Zadania lotnictwa myśliwskiego:** 1) odszukiwanie sił powietrznych npla celem ich pokonania, a co najmniej przeszkodzenia ich działalności, 2) zapewnienie własnemu lotnictwu obs. swobody działań, 3) zapewnienie swobody działań lotnictwu niszczyielskiemu, 4) wyjątkowo zwalczanie pewnych celów na ziemi.

Cechy szczególne: Pilot myśliwski musi być wytrwały i zacięty. Płatowiec myśl. musi posiadać: znaczną szybkość wznoszenia się — szybkość poziomą — szybkość nurkowania i zwrotności — pułap — wysoki.

Zalety 1-osobowych płatowców: czołowe uzbrojenie bardzo silne (działo 37 mm lub karabin. maszyn.).

Ujemna cecha: ograniczone pole widzenia. Przewaga płatowców wieloosobowych polega na możliwości ochrony od tyłu.

817. **Walka powietrzna i ruchy w ugrupowaniach:**

Walka płatowca jednoosobowego: Zasady podane obejmują: a) przepisy dla każdego poszczególnego pilota zosobna, b) przepisy dla dcy patrolu w szyku bojowym.

Pilot płatowca 1-osobowego musi łączyć wszystkie zalety niezbędne dla pilota i strzelca. Jako pilot posiada wprawność w ruchach i akrobacji powietrznej — jako strzelec musi doskonale strzelać, oceniać kierunek i odległość, poprawki i t. p., powinien łatwo uchwycić przeciwnika w pole ostrzału, a samemu być ciągle w martwym polu npla. Płatowiec 1-osobowy z tyłu jest zupełnie bezbronny. W walce kierować się zasadą — atak wprzód — zwrot wtył.

Napad najlepiej udaje się przez niespodziewane podejście od strony martwego pola przeciwnika, wykorzystując warunki atmosferyczne jak mgła, chmury, słońce.

Napad na płatowiec 1 osobowy — samotny jest łatwy. Najkorzystniejszym jest zajęcie położenia o kilka metrów z tyłu pod przeciwnikiem i z tego położenia rozpocząć ogień. W walce tego rodzaju kierować się następującymi zasadami: a) jeśli przeciwnik strzela — wymknąć się gwałtownym ruchem z jego pola ostrzału, b) nie tracić szybkości, c) osiągnąć przewagę w wysokości nad przeciwnikiem, d) w razie przewagi przeciwnika chować się w jego martwym polu, by jak najszybciej wyjść z walki.

Walka z płatowcem 2-osobowym: Atak na płatowiec 2-osobowy jest znacznie trudniejszy, aczkolwiek jest on mniej zwrotnym i szybkim, posiada jednak ogromne pole ostrzału, gdyż strzela pilot i obserwator z wieżycy. Płatowiec 2-osobowy posiada jedynie dwa martwe kąty: jeden od przodu, drugi pod kadłubem i ogonem, a także w tyle za ogonem w kierunku osi kadłuba (ster i statecznik).

Atakując płatowiec od przodu z dołu, albo na $\frac{1}{4}$ z przodu i nieco z góry, posiada się prawie pewność, że się nie jest widzianym. Przy zaskoczeniu w sposób powyższy przeciwnika strzelać z najbliższej odległości. Najbardziej celowym jednak jest atak od tyłu lub na $\frac{3}{4}$ od tyłu. Wykonywać go znienacka. Taki napad udaje się pojedynczemu płatowcowi: 1) jeśli jest doskonałym strzelcem, 2) jeśli doskonale manewrując potrafi zbliżyć się do przeciwnika, pozwalając mu wystrzelać nadaremnie taśmę z nabojami, a potem zestrzeli go z najbliższej odległości.

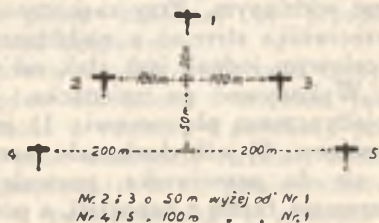
Napad na płatowiec 3-osobowy ma dużo cech zbliżonych na napadu na 2-osobowy. Nie istnieje jedynie u niego martwe pole od przodu.

818. **Napad płatowców jednoosobowych:** Działanie w szyku jest normalną zasadą pracy lotnictwa myśliw-

skiego. Najczęściej używany szyk z 5 jednostek, są one zwinne i łatwo kierowane przez dcę. Jeśli zadanie wymaga więcej płatowców, dzieli się je na kilka kluczy, działających w łączności z sobą.

Działanie szyku z 5 płatowców: Dca w płatowcu Nr. 1, pomocnik dcy zajmuje w szyku Nr. 4 albo Nr. 5. Dca dyonu ustala: godz. odlotu patrolu, jego liczebność, zlecenie, marszrutę i wysokość lotu, miejsce zbiórki.

Dca eskadry wyznacza: pilotów klucza, dcę i jego zastępcę, miejsca poszczególnych pilotów w kluczu, miejsca zbiórki. Odlot — płatowce startują jeden za drugim — zbiórka albo natychmiast przy odlocie, albo na punkcie wyjścia. Drugi sposób wygodniejszy, jeśli ma startować równocześnie kilka patroli. Punkt zbiórki w odległości kilku km od lotniska. Szyk lotu ma podwójne ułożenie na głębokość i wysokość. Tył szyku leci wyżej, by w razie potrzeby znurkować i dołączyć do czołowych płatowców. Najczęściej stosowany szyk lotu dzikich gęsi.

Rys. 142.

Elastyczność szyku i manewrowanie wymagają od każdego pilota dużej wprawy w locie na małym gazie.

Przodownik przed każdym ruchem daje sygnał

„Uwaga“ lub „Baczność“, kołysząc płatowcem z boku na bok. Sygnał ten powtarzają piloci Nr. 2 i Nr. 3

Atak powietrzny: przy przewadze wysokości prowadzi dca patrolu. Walka może mieć wiele odmian zależnie od liczebności aparatów przeciwnika, ich rodzaju, od możliwości wmieszania się nowych sił npla i t. p.

Główne zasady ataku: 1) Na pojedynczy płatowiec uderza przodownik poparty przez Nr. 2 i Nr. 3. — Nr. 4 i Nr. 5 zachowują przewagę w wysokości, by zapobiec możliwemu wmieszaniu się nowych sił npla. 2) Grupę płatowców 1-osobowych atakuje przodownik, mając po bokach Nr. 2 i Nr. 3. — Nr. 4 i Nr. 5 mogą również walczyć, o ile nie grozi inne niebezpieczeństwo.

Przy ataku na grupę płatowców 2-osobowych w szyku należy przedewszystkiem wprawić je w zamieszanie. W tym celu główna siła klucza demonstruje, a Nr. 4 i Nr. 5 dokonują napadu niespodziewanie i gwałtownie. Każdy pilot prowadzi walkę w ścisłej łączności z towarzyszymi. Czas trwania działalności patrolu myśliw. 2 godziny. Dca patrolu w locie używa jako sygnałów: 1) „Baczność“ lub „Uwaga“ = kołysanie płatowca z jednego skrzydła na drugie, 2) „Napad prowadzi zastępca“ = 2 znaki baczność z przerwą w kołysaniu.

Niekiedy do patrolu z 5 płatowców dodaje się 6-ty prowadzony przez doskonałego pilota, który wykonuje oddzielne napady. Leci on z tyłu od 200 do 300 m za patrolem.

Grupy patrolu tworzą klucze. Szyki złożone więcej niż z 2 kluczy po 3 płatowce z trudem wykonują ze-spolony ruch pod kierownictwem jednego dcy.

819. **Walka 2- i 3-osobowych płatowców:**

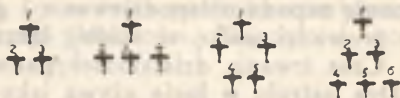
Walka zaczepna: Płatowce te do celów myśliwskich nie nadają się ze względu na swe gorsze

własności lotu. Natomiast dzięki sile ich ognia mogą być wykorzystane do walki rozpoczętej, bądź celem napadu bardziej zwartą masą, np. na eskadrę npla, bądź też do walki z płatowcami piechoty i artylerji. W walkach tych odgrywa główną rolę broń czołowa, strzelec tylny obserwuje.

Walka obronna: W tej walce główną rolę odgrywa strzelec, zaś pilot zwraca tylko uwagę na zwartość i ścisłość szyków. Z walki nie należy uchodzić przez nurkowanie, gdyż wówczas pilot nieprzyjacielski strzela jak do tarczy. Najlepszą obroną pojedynczego płatowca jest szybki skręt w górę — skoro npl. znajduje się w martwym polu pod ogonem.

Ogień rozpocząć z dalekiej odległości, by onieśmielić przeciwnika (co najmniej 500 m). Strzelać krótkimi serjami.

Szyk lotu jest analogiczny do szyku 1-osobowych płatowców. Liczebnie większy bardziej zwarty.

Rys. 143.

Odległość aparatów wynosi 50 m, przodownik leci najniżej w szyku i na zmniejszonym gazie. Prawdła odlotu i zbiórki te same, co dla 1-osobowych. Współdziałanie: klucz z 2- lub 3-osobowych płatowców może być użyty łącznie z patrolami 1-osobowymi płatowców.

820. RODZAJE ZADAŃ LOTNICTWA MYŚLIWSKIEGO.

821. Odszukanie i napad na płatowce npla:

Patrole zaczepne: Dążąc stale do walki, odszukują nplskie płatowce. Działalność patroli zaczepnych

to główny czynnik manewru lotnictwa myśliwskiego. Wdzierają się one w głąb strefy npla na znacznej wysokości i przez to uzyskują przewagę nad patrolami przeciwnika (wysokość powyżej 5000 m).

Siła patrolu: Na ożywionych odcinkach frontu patrole muszą być silne, aby wykonać zadanie, t. zn. przeszkodzić w pracy lotnictwu npla. Zazwyczaj wysyła się patrole trojaki: 1) Patrole niskie (1000—2000 m) napadają na najniższe płatowce artylerji i piechoty (napad o świcie). 2) Patrole średnie napadają płatowce lecące na większych wysokościach. 3) Patrole wysokie (ponad 4500 m).

Niekiedy wysyła się lekkie patrole (3 płatowce) z bardzo dobrymi strzelcami na bardzo znaczną wysokość celem zaskoczenia przeciwnika.

822. Ostrona obserwacji lotniczej:

Patrole ochronne: Rozpoznanie lotnicze musi posiadać odpowiednią osłonę, aby mogło dać dobre wyniki. Bezpieczeństwo to zapewniają patrole ochronne. Na odcinkach spokojnych rola patroli ochronnych jest zazwyczaj zaczepna. Na odcinkach walki patrole ochronne działają nieustannie w sile odpowiedniej do położenia. (Ochronę taką stanowią zwykle 2 lub 3 płatowce dodane do płatowca obserwacyjnego.)

Zamknięcie linii frontu dla lotnictwa npla: przeprowadza się taktyką zaczepną własnego lotnictwa i przy pomocy ochrony przeciwlotniczej.

Pościg na rozkaz lub przy jawieniu się npla ma zastosowanie: 1) Przeciwko eskadrom niszczycielskim, 2) przeciwko płatowcom dalekiego rozpoznania, 3) o ile środki pozwalają — przeciw płatowcom, o których nadlocie zawiadamiają posterunki radjogonjometryczne.

Napad na balony: wykonuje się zapomocą po-

cisków zapalających lub rakiet. Napad z bardzo małej odległości przez zaskoczenie podejściem i t. p.

Napad podczas walki: W czasie bitwy wojska zgrupowane lub w kolumnach przedstawiają łatwe cele. Skutki moralne i materialne ostrzeliwania takich celów mają ogromny wpływ na przebieg i wynik całej walki. Do takich napadów używać lotnictwa myśliwskiego (c. k. m.) silnymi patrolami.

823. Służba informacyjna i łączność:

Rola oficera informacyjnego: dyonu lotniczego jest dwójaką: 1) Zbieranie i przygotowywanie dla dców dywizjonów i eskadr wszelkich wiadomości dotyczących lotnictwa npla, 2) Badanie sprawozdań pilotów i przesyłanie zebranych informacji zainteresowanym dtwom.

Najważniejsze źródła wiadomości z ostatniej chwili: piloci myśl. i ich sprawozdania, — lotnictwo i balony korpusów, — oddziały artylerji przeciwlotniczej, — posterunki podsłuchowe i radjogonjometryczne, — informacje radjotelegr. lub sygnały z płatowca do śledzenia działalności npla, — łącznicy dtw pułku lub dyonu myśl. w punktach obserwacyjnych.

Łączność między grupą lotnictwa myśliwskiego a dtwami polega na odwiedzaniu przez oficerów pilotów eskadr: oddziałów (okopów), — lotnisk, eskadr obserwacyjnych, balonów i baterji przeciwlotn., posterunków podsłuchowych i t. p.

Łączność telefoniczna: Dla przesyłania wiadomości centrala telef. jednostki myśl. posiada połączenia: 1) ze sztabem frontu ewent. swej armji, 2) z lotnictwem i balonami tej armji, 3) z ośrodkami odcinków ochrony przeciwlotn., 4) z posterunkami obserw.

Łączność radjotelegraficzna: Lotnictwo myśliwskie rozporządza specjalną siecią radjotelegr. o połączeniach: 1) pomiędzy dyonem myśl. a podległymi mu jednostkami i sąsiednimi dyonami, 2) pomiędzy lotniskami lotnictwa myśliwskiego a ochroną przeciwlotn. danego odcinka.

Kodeks sygnałów radjotelegr. używany między od-
cinkiem ochrony przeciwl. a lotnictwem myśl.:

a) dla wskazania płatowca lub grupy płatowców:

1) wskaźnik stacji 1 litera, 2) ilość płatowców 1 cyfra,
3) litera (N. S. W. E.), wskazująca położenie płatowca w stosunku
do wysyłającej stacji, 4) kierunek lotu (te same litery) lub litera
R, jeśli płatowiec krąży nad jednym miejscem, 5) cyfra podająca
w przybliżeniu wysokość (w 1000 m), litera l, wstawiona między
literę wskazującą kierunek lotu a cyfrę wskazującą wysokość oznacza
szczególną nagłość depeszy,

b) wiadomości perjodyczne o działaniu lotnictwa npla:

1) wskaźnik stacji 1 litera, 2) cyfra określająca działalność
npla:

0 = płatowców nicma,

1-1 = płatowiec w ciągu godziny,

2 = od dwóch do czterech płatowców w ciągu godziny,

3 = od 5 do 9 płatowców w ciągu godziny i t. d. czyli,

że liczba podana jest pierwiastkiem kwadratowym ilości płatowców,
widzianych w ciągu godziny.

Sygnały z ziemi: strzały art. przeciwltn. powia-
damiają patrole w powietrzu o pojawieniu się npla.
Płacht i reflektorów używać wyjątkowo.

824. ĆWICZENIA WALKI POWIETRZNEJ.

825. **Ćwiczenia pilotów na jednoosobowych płatow-
cach:** Wyszukanie pilota przeprowadzać metodycznie.
Okres wstępny około 2 tygodni. Dca eskadry zwraca
baczna uwagę na postępy. Następny okres szkolenia
praca samodzielna, ćwiczenia strzeleckie, ćwiczenia
w locie i w szyku.

Praca samodzielna: Celem jej jest zapoznanie
pilota z lotem myśliwskim. Walka płatowca 1-osobo-
wego polega na umiejętności manewrowania, samo-
strzelanie stanowi jeden szczegół pilotowania.

Pilot myśl. musi umieć: a) pilnować odruchowo
(nie przykuwając oczu do sterów i zegarów), b) latać
na każdym gazie, c) większość ruchów wykonywać

z utratą szybkości, d) szybko skierować płatowiec na linię strzału, e) doprowadzić do minimum czas martwego lotu pomiędzy poszczególnymi ruchami.

Ogólna zasada: „Oczy dla wroga — głowa dla ruchów“.

Kolejno następują ćwiczenia pilota z płatowcami 2- i 1-osob., ćwiczenia strzeleckie i t. p.

826. DANE CYFROWE DOTYCZĄCE LOTNICTWA MYŚLIWSKIEGO.

827. Cechy charakterystyczne płatowca myśliwskiego:

- 1) 1-miejscowy płatowiec (pilot).
- 2) Szybkość pozioma na wysokości 2000 m = 220 km na godz.
- 3) Szybkość pozioma na wysokości 5000 m = 200 klm na godz.,
- 4) Szybkość wznoszenia się na 5000 m w 20 min.,
- 5) Pułap = 6500 m,
- 6) Godzin lotu (2 godz.).

Ilość płatowców rozporządzalnych na eskadrę z 15 płatowców = 12.

W okresie normalnym do 2 lotów dziennie na jeden płatowiec.

828. LOTNICTWO NISZCZYCIELSKIE.

829. Zasady bombardowania lotniczego:

Cel bombardowania: głównie działania zaczepne: a) w całokształcie oper. niszczy ono i niepokoi npla na polu bitwy, przedłużając w ten sposób działalność artylerji, b) stałe zadanie: niszczenie środków bojowych npla daleko poza frontem.

Poza tem bombardowanie powoduje rozproszenie środków obrony npla.

830. **Podział lotnictwa niszczycielskiego:**

- a) dyony niszczycielskie bombardowania nocnego,
- b) dyony niszczycielskie bombardowania dziennego,
- c) eskadry samodzielne.

Jednostki te zależą od naczelnego wodza.

Warunki skuteczności bombardowania:

Oдноśnie do dowództw: dokładna znajomość celów, umiejętny wybór celów, które mają być zniszczone.

Oдноśnie do jednostek: umiejętność manewrowania, celność w bombardowaniu.

Cel wyznacza dca, ich liczba musi być ograniczona, gdyż tylko masowe działanie płatowców daje cenne wyniki.

Celność bombardowania lotniczego jest naogół mniejszą od celności ognia artylerji. Jednak wyborowa obsada może uczynić bombardowanie bardzo skutecznem.

831. **Właściwości bombardowania nocnego:** Lot nocny zależy ściśle od warunków atmosferycznych. Podczas nocy niedość jasnych trudno zauważyć niektóre przedmioty.

W nocy jednak zmniejsza się bardzo skuteczność ognia art. przeciwl., a działalność lotnictwa myśliwskiego dotychczas nieznaczna. Nocą można atak powtarzać i bombardować jeden i ten sam cel przez kilka godzin. Loty nocne sprzyjają zbieraniu wiadomości.

832. **Właściwości bombardowania dziennego:** Lotnictwo niszczycielskie dzienne nie może działać bez walki powietrznej. Ponieważ wskutek obciążenia płatowce bombardujące nie posiadają tak wielkiej szybkości i zwinności, mogą być łatwo doścignięte i zaatakowane przez płatowce myśliwskie. Wskutek tego wypadu na bliskie odległości — przez dużą ilość płatowców, na cele dalekie — przez pojedyncze płatowce.

Wypadów tego ostatniego rodzaju używać wyjątkowo.

Użycie lotnictwa niszczycielskiego do walk powietrznych ma na celu: a) skoncentrowanie go na frontach i użycie w ścisłym w związku z lotnictwem myśl., b) użycie pewnej części w celu przyciągania nplskiego lotnictwa myśl.

Wrażenie moralne i wynik taktyczny działalności lotnictwa niszczycielskiego dziennego i nocnego prawie zawsze przewyższają straty materialne zadane nplowi, są jednak zależne od tych ostatnich.

Dlatego zniszczenie materialne powinno być pierwszym zadaniem, do którego osiągnięcia musi dążyć lotnictwo niszczycielskie.

833. **LOTNICTWO NISZCZ. BOMBARDOWANIA NOCNEGO.**

834. **Warunki wykonywania lotów nocnych:**

Warunki widzialności: Widzialność w nocy jest bardzo zmienna i zależy: a) od przejrzystości atmosfery, b) od światła księżycowego, c) od widoczności naturalnych znaków orientacyjnych terenu.

Stopnie widzialności: Znaki te układają się zwykle według następującego stopnia widoczności: 1) lasy, 2) ważne miejscowości, 3) drogi, 4) rzeki, kanały, jeziora, stawy.

Podczas jasnych nocy księżycowych widać bardzo dobrze ze średniej wysokości do 10—15 km. (Lasy tworzą ciemne plamy, drogi białe lub szare linie, kanały i rzeki rozpoznac łatwo po ciemnych plamach i charakterystycznych kształtach). Podczas ciemnych nocy i mglistych można widzieć jedynie w prostym kierunku.

Światłne znaki orientacyjne: Na liniach własnych i npla istnieją w nocy mimo środków ostrożności naturalne światłne znaki orientacyjne (światła obozów, kolei żelaznych, miast, fabryk i t. p.).

Użytkowanie map: jest niezbędnym jedynie podczas dalekich lotów. Można się poza tem orientować według położenia księżyca, gwiazd, oraz według kompasów.

Przygotowanie wyprawy: Lotnictwo niszczycielskie bombardowania nocnego musi być zawsze go-

towe do natychmiastowej wyprawy w wypadkach nie cierpiących zwłoki. Obsady muszą znać odcinek. Dca określa czas trwania wyprawy, wyznacza wagę pocisków i materiałów pędnych do zabrania. Dcy eskadr obznajmiamą się z drogami wyjścia, pasami wolnymi i bronionymi przez obronę przeciwlotniczą, z lotniskami pomocniczymi z położeniem celu i t. p. Następuje odprawa pilotów, obserwatorów i bombardjerów. Wreszcie dca dyonu wydaje rozkaz wykonawczy: (godz. odlotu każdej eskadry, hasło dnia, ostatnie wyniki badań meteorologicznych, kierunek drogi).

Wykonanie wyprawy: Odłot pod kierunkiem kmdanta lotniska. Lotnisko oświetlone dla odlotu lub dla lądowania. Płatowce startują w odstępach od 3 do 5 minut.

Bombardowanie: bomby rzuca się przy pierwszym przejściu ponad celem jedną za drugą lub wszystkie razem. Napad z dużej wysokości (ponad 1500 m) stosowany zwykle przeciw celom silnie bronionym. Bombardowanie przy pomocy celownika.

Napady z małej wysokości: wykonać znienacka: a) na cele ruchome (obozy, kolumny, pociągi w biegu i t. p.), b) na pewne cele o małych wymiarach np.: hangary, centrale elektr. i t. p.

Napady z małej wysokości wykonują pojedyncze płatowce obsadzone doświadczonymi lotnikami. Z bardzo małej wysokości (poniżej 200 m) bombardować na oko i ostrzeliwać z karabinów maszynowych. Po wykonaniu zadania powrót na lotnisko ściśle według marszruty.

835. LOTNICTWO NISZCZ. BOMBARDOWANIA DZIENNEGO.

836. **Walka powietrzna i lot w szykn płatowców niszczycielskich:** Przy bombardowaniu dziennem na-

leży zawsze spodziewać się walki powietrznej. Płatowce w zasadzie w grupie, zwanej kluczem. Wyjątkowo może zajść wypadek walki pojedynczego płatowca z przeciwnikiem.

Szyki lotów grupowych: Płatowcom w grupie łatwiej zwalczać npla. Szyk lotu grupowego: a) prosty, b) bez martwych kątów ostrzału, c) najgęstszy ogień na tyły szyku, d) swoboda łatwego obserwowania.

Rys. 144 podaje szyki kluczów od 3 do 8 płatowców.

Ponad 8 płatowców klucze są za ciężkie i trudne do prowadzenia. Dca klucza jest zawsze przodownikiem. Szyk zwarty. Ewolucje w szyku o bardzo dużych promieniach.

Przelot nad celem: Podczas przelotu nie wolno psuć szyku, szyk do maksimum zwarty jak do walki. Po zrzućeniu bomb przodownik leci dalej prosto co najmniej 1 km, następnie zawraca na drogę powrotną łukiem o bardzo dużym promieniu.

Kmdy (sygnały) dcy klucza: 1) „Baczność“ (kołysanie płatowca ze skrzydła na drugie skrzydło), 2) „Zbliżyliśmy się do celu“, 3) „Widać nplskie płatowce“, 4) „Nie wolno bombardować“, 5) znak rozpoznawczy (znaki 2, 3, 4, 5, wyraża się zapomocą rakiet według kodeksu).

Kilka lub kilkanaście kluczy manewrują lecąc jeden za drugim w odległości od 100 do 2000 m, tworząc linię schodów od czoła ku tyłowi.

837. **Przygotowanie wyprawy:** Opracowanie wyprawy ma miejsce, kiedy się ma dostateczną ilość czasu, w innym wypadku lotnictwo zawsze gotowe do natychmiastowej wyprawy. Dca dywizjonu zapoznaje się ze szczegółami wyprawy, ustala ilość i stan bojowy jednostek, określa cele i t. p. Następnie wydaje w rozkazie godzinę startu, godz. odprawy, wyznacza kmdanta lotniska i t. p.

838. **Wykonanie wyprawy:** Na sygnał kmdanta lotniska płatowce odlatują kolejno i tworzą grupy. Czas trwania przelotu przestrzeni „front — cel” jak najkrótszy. Mniej więcej 6 km przed celem przewodnik daje sygnał „Zbliżamy się do celu”. Wówczas bombardjerzy wykonują wstępne celowanie. Nad celem klucz w szyku zwartym zrzuca bomby, fotografuje i powraca na lotnisko.

Przez napady bombami i ogniem karab. maszyn. na kolumny wojsk na drogach i polu walki, obozy i pociągi — lotnictwo niszczycielskie wpływa bezpośrednio na tok walki.

839. **Służba informacyjna i służba łączności:**

Zadanie oficera taktycznego: W dtwie każdej jednostki niszczycielskiej oficer taktyczny ma dwa zadania:

1) Zbierać wiadomości dotyczące przedmiotów bombardowania, 2) czynić wyciągi z raportów obsad i porozumiewać się z nimi po powrocie z wypraw.

Mapy, plany, szkice i fotografie, oraz wiadomości o przebiegu walk otrzymuje dtwo dywizjonu ze sztabów i biur lotniczych armji.

Łączność: eskadry i dyony oprócz łączności ze sztabem armji mają łączność z dcą frontu, a poza tem dyon bombardowania własną łączność z posterunkami ochrony przeciwlotn., a dyon bombardowania dziennego z lotnictwem myśli.

840. **DANE CYFROWE, DOTYCZĄCE LOTNICTWA NISZCZ.**

841. **Lotnictwo niszczycielskie dzienne:**

1) 2-miejscowy płatowiec (pilot i bombardjer),

- 2) szybkość pozioma,
- 3) szybkość wznoszenia się,
- 4) pułap,
- 5) godzin lotu = 2 godz. 30 m,
- 6) ciężar ładunku bomb = 240 kg, bomb 10 kg,

} nieco mniejsze w stosunku
do analogicznych danych
cyfrowych płatowca obser-
wacyjnego

842. **Lotnictwo niszczycielskie nocne:**

- 1) 3-miejscowy płatowiec (pilot, bombardier i strzelec),
- 2) szybkość na wysokości 2000 m = 150 km na godz.,
- 3) szybkość wznoszenia się 2000 m w 30 min.,
- 4) pułap 3500 m,
- 5) godzin lotu 4 godz. z ładunkiem 900 kg bomb,
- 6) wyekwipowanie dla lotu nocnego,
- 7) zużywa na jedną godz. lotu 200 litr. benzyny i 20 litr. oliwy.

Ilość płatowców rozporządzalnych na eskadrę z 6 płatowców 4. Jeden lot na noc normalnie.

843. **WOJSKA BALONOWE.**

844. **Balon na uwięzi:** jest posterunkiem obserwacyjnym, zapewnia ciągłość obserwacji i stałą łączność telefoniczną z ziemią.

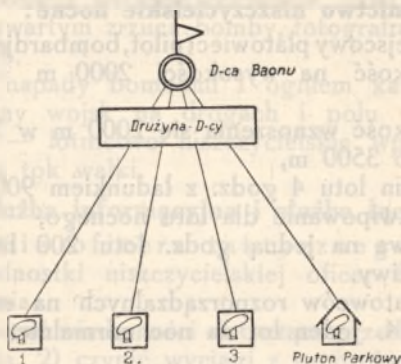
Zadania balonu na uwięzi: 1) obserwacja ogólna, 2) współpraca z art., 3) służba łączności.

Warunkami, od których zależy zastosowanie balonu i praca z nim, są: a) wzniesienie balonu nad ziemię, b) odległość od linii czołowych, c) warunki atmosferyczne chwili, d) ukształtowanie terenu obserwacji, e) ochrona od artylerji i płatowców.

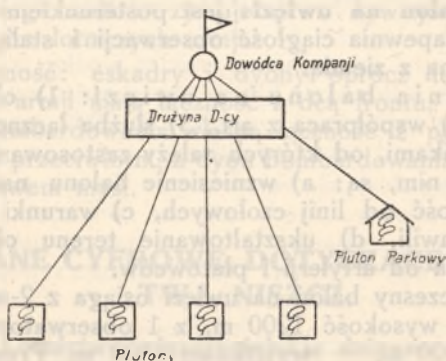
Nowoczesny balon na uwięzi osiąga z 2-ma obserwatorami wysokość 1200 m, z 1 obserwatorem przeciętnie 1500 m, — wyjątkowo 1800 m. Promień skutecznej obserwacji z tego balonu dochodzi do 20 klm.

Odległość miejsca wzniesienia się balonu od linii czołowych przyjęta przeciętnie 6—8 km (poza donośnością art. pol.).

Obrona bierna balonu na uwięzi od art. npla polega na usunięciu go na odpowiednią odległość od

Rys. 126.

Rys. 127.

ŁĄCZNOŚĆ

baterji przeciwnika, oraz zamaskowaniu dźwigarki do ściągnięcia balonów.

Obrona czynna przez c. k. m. i działka rewolwerowe, sekcje wyborowych strzelców z r. k. m., oraz art. przeciwlotn. (przeciętnie 2 działa na 1 balon).

Jednostką taktyczną wojsk balonowych jest komp. balonowa (1 czynny balon na uwięzi).

Największe zastosowanie balonów na uwięzi w wojnie pozycyjnej. Przemarsz dzienny balonu (przesunięcie w terenie) 15—20 km.

Szybkość ściągnięcia na ziemię balonu od $2\frac{1}{2}$ m do 7 m na sek. — zależnie od wiatru.

ŁĄCZNOŚĆ.

845. Łączność taktyczna i łączność techniczna.

Powodzenie w walce może być osiągnięte jedynie przez wzajemne uzgodnienie wysiłków wszystkich rodzajów wojska, biorących udział w działaniach w myśl ogólnego planu dowódcy.

Zespół czynników, dzięki którym wzajemne uzgodnienie wysiłków wszystkich rodzajów wojska i służb zostaje osiągnięte, stanowi istotę łączności taktycznej.

Najważniejsze z tych czynników są następujące:

wspólność myśli przewodniej,

stałe dążenie do zgodności działania,

jednolitość doktryny,

wzajemna znajomość metod walki różnych rodzajów wojska.

Zgodność działania wynika:

a) z rozkazów dowódcy, które powinny ustalić dokładnie podział zadań i określić zasady współdziałania wojska;

b) ze stałej wzajemnej styczności i wymiany informacji pomiędzy dowódcami wszystkich szczebli, dowódcami jednostek sąsiednich i jednostek różnego rodzaju wojska, zarówno podczas przygotowania działań, jak i w czasie działania.

Łączność techniczna jest to zespół środków wykonawczych, służących dowódcom do stałego, szybkiego i pewnego przekazywania wiadomości i rozkazów, celem osiągnięcia łączności taktycznej.

Łączność taktyczna jest zasadniczą podstawą dowodzenia; łączność techniczna jest podstawowym środkiem do osiągnięcia łączności taktycznej.

Jedynie przy utrzymaniu łączności wszystkich rodzajów wojska, biorących udział w walce, dowódca może liczyć na pomyślne wykonanie zadania.

Częściowy lub nawet całkowity brak łączności technicznej nie może w żadnym wypadku usprawiedliwić dowódcy, który w odpowiedniej chwili nie wywarł osobistego wpływu na przebieg działań.

846. Obowiązek nawiązania i utrzymania łączności.

Stałe dążenie do osiągnięcia łączności taktycznej jest obowiązkiem wszystkich dowódców.

Obowiązek nawiązania i utrzymania łączności technicznej z bezpośrednio podwładnymi dowódcami ciąży na dowódcy przełożonym. Nie uwalnia to jednak w żadnym wypadku dowódców podwładnych od odpowiedzialności za utrzymanie łączności z dowódcą przełożonym.

Ponadto każdy dowódca obowiązany jest nawiązać i utrzymać łączność: a) z dowódcami jednostek sąsiednich, b) z dowódcami jednostek innego rodzaju wojska, współdziałającymi w danej akcji. Łączność z dowódcami jednostek sąsiednich nawiązuje się zawsze na prawo. W odwrocie utrzymuje się nadal ten sam kierunek łączności, t. zn. z dowódcą znajdującym się w lewo od kierunku marszu odwrotowego.

Łączność z dowódcami jednostek innego rodzaju wojska, współdziałającymi w tej samej akcji, nawiązuje zawsze dowódca tego rodzaju wojska, które działa na korzyść wojska innego rodzaju.

Odstąpienie od tych zasad nastąpić może jedynie wskutek specjalnych warunków bojowych i tylko na rozkaz bezpośrednio przełożonego dowódcy.

847. Ułatwianie sprawnego działania łączności.

Każdy żołnierz, wszystkie oddziały i dowódcy mają obowiązek, nawet bez specjalnego rozkazu, przyczyniać się do jak najsprawniejszego działania łączności. W tym celu obowiązani są oni donosić o wszelkich zauważonych uszkodzeniach środków łączności właściwym oddziałom lub najbliższym organom służby łączności. Ponadto wszystkie oddziały obowiązane są udzielać sobie wzajemnie wszelkiej pomocy w celu jak najrychlejszego uruchomienia i stałego utrzymania łączności. W wypadkach rozmyślnego niszczenia połączeń należy stosować surowe kary. Jeżeli uszkodzeń dokonywa miejscowa ludność, należy zapobiec temu przez stosowanie najsurowszych środków, przez zmuszenie jej do dozoru linii, ewentualnie przez branie zakładników.

848. Zasady organizacji łączności. Środki łączności.

Na każdym szczeblu dowództwa organizacja łączności oraz troska o jej osiągnięcie i utrzymanie jest obowiązkiem dowódcy. Rozkazy regulujące organizację, nawiązanie i utrzymanie łączności, są różne, zależnie od szczebla dowództwa, od rodzaju i warunków działań jak też od środków, jakimi dane dowództwo rozporządza. Ogólne zarządzenia dotyczące organizacji łączności taktycznej jak też wskazówki dotyczące organizacji i utrzymania łączności technicznej wydaje dowódca wielkiej jednostki w punkcie „Łączność” rozkazu operacyjnego.

Dowódcy niżsi, na zasadzie rozkazu operacyjnego dowódcy

wielkiej jednostki, opracowują dokładnie w punkcie „Łączność” szczegółowe zarządzenia, dotyczące organizacji łączności oraz jej utrzymania w zakresie swoich jednostek. W szczególności ustalają oni dodatkowe środki, jakie oddają do dyspozycji oficera łączności, jak personel, sprzęt i środki transportowe.

Należyta organizacja oraz sprawne działanie łączności są zapewnione na każdym szczeblu dowództwa przez następujące czynniki: A) Organ kierowniczy. B) Organy wykonawcze C) Środki łączności, przystosowane ilościowo i jakościowo do potrzeb danej jednostki.

849. A) Organ kierowniczy.

Odpowiedzialność za należyte zorganizowanie całokształtu łączności, jak też za jej utrzymywanie i działanie, ciąży osobiście na dowódcy. Każdy dowódca obowiązany jest sprawdzać osobiście wydajność poszczególnych środków, upewniając się, czy wydane zarządzenia sprowadzą potrzebom chwili lub przewidywaniom.

Techniczne kierownictwo łączności spoczywa w ręku oficera łączności, który jest odpowiedzialny przed swoim dowódcą za należyte wykonanie i uruchomienie całej sieci łączności, zgodnie z otrzymanymi od niego wytycznymi i rozkazami.

Dla wykonania swych zadań oficer łączności rozporządza personelem i sprzętem łączności. Jest on dowódcą oddziału łączności swojej jednostki i przełożonym pod względem technicznym oficera łączności jednostek podległych.

Oficer łączności podlega bezpośrednio temu dowódcy, przy którym sprawuje swe czynności, pod względem zaś technicznym oficerowi lub szefowi łączności jednostki lub dowództwa bezpośrednio przełożonego, przed którym jest odpowiedzialny za należyte użycie i wyzyskanie poszczególnych środków łączności, za urządzenie sieci łączności i za sprzęt.

Zadaniem oficera łączności jest:

a) przygotować, stosownie do wytycznych swego dowódcy, plan łączności;

b) zorganizować łączność stosownie do otrzymanych rozkazów, rozporządzalnych środków i personelu;

c) zastosować i uzgodnić użycie poszczególnych środków łączności;

d) przedkładać swemu dowódcy we właściwym czasie wnioski co do wszelkich zmian w organizacji łączności, wynikających każdorazowo z położenia;

e) kontrolować działanie poszczególnych środków łączności utrzymanie sprzętu łączności w jednostkach podległych.

Przy wykonaniu tych zadań oficer łączności kieruje się wiadomościami o położeniu taktycznym i o zamiarach dowódcy, o przewidywanych działaniach, jak też o zmianach miejsc postoju. Dla umożliwienia należytego zorganizowania łączności, odpowiednio do potrzeb chwili, — właściwy dowódca powinien zawczasu dostarczyć oficerowi łączności szczegółowych wiadomości.

850. B) Organy wykonawcze.

Dla utrzymania łączności przeznaczeni są:

a) Wojska łączności, do których należy utrzymanie łączności na całym obszarze operacyjnym, poczynając od dowództwa najwyższego aż do dowództw oddziałów bojowych, a nadto spełnienie specjalnych zadań w strefie bojowej,

b) oddziały łączności jednostek taktycznych — do których należy urządzenie i uruchomienie sieci łączności w obrębie oddziałów bojowych, a więc pułków, samodzielnych baonów, dyonów artylerji i t. p.;

c) łącznikowi (oficerowie, ewent. podoficerowie) poszczególnych dowództw;

d) oddziały łącznikowe.

851. C) Środki łączności.

Dla nawiązania i utrzymania łączności służą następujące środki łączności:

a) Środki żywe:

1) **Goniec pieszy** — jest to najpewniejszy środek łączności w strefie bojowej, szczególnie wówczas, gdy zawiodą wszystkie inne środki łączności technicznej. Przy większych odległościach tworzy się łańcuchy gońców (posterunki w odległości 150—400 m). Na każdy posterunek przydziela się najmniej dwóch ludzi.

2) **Goniec konny** — do przenoszenia rozkazów i meldunków na większych odległościach. Przy wielkich odległościach urządza się „łańcuch sztafet rozstawnych”. Odległość posterunków 5—6 km. Łańcuch sztafet może się składać również z posterunków piechoty rozstawianych co 15—20 km, do których przydziela się podwozy (sztafety jezdne). Przy wyznaczaniu drogi wybierać możliwie najlepszą oraz najmniej narażoną (pociski, jazda nieprzyjacielska). Na każdej sztafecie gońcy muszą być wpogetowiu na zmianę.

3) **Cyklista** — używa się od baonu wtył, o ile pozwalają na to drogi. Szybkość przeciętna 10—15 km na godzinę. Cykliści wchodzi w skład kompanij telegraficznych — przydziela szef łączności.

4) **Motocyklista i automobilista** — używa się w warunkach drogowych odpowiednich od dowództwa dywizji piechoty wtył.

Szybkość - przeciętnie 40—50 km na godzinę. Wchodzą w skład kolumny samochodowej; przydziela dowódca jednostki wyższej.

5) **Czołg** — może być użyty dla przewozu łącznika przez trudną do przekroczenia drogę.

6) **Samolot** — jest częstokroć jedynym środkiem przewożenia oficerów łącznikowych w razie przerwania komunikacji pomiędzy dowódcami.

7) **Pies meldunkowy** — może być użyty dla łączności dwustronnej. Odległość, na jaką go się wysyła, nie powinna przekraczać 2 km. Szybkość 1 km 4—5 minut. Dla osiągnięcia dobrych rezultatów niezbędnem jest, by prócz obsługi nikt inny psów nie wabił, karmił i t. d. — W strefie silnego ognia kryje się w lejach i gubi się.

8) **Gołąb pocztowy** — środek łatwy w użyciu, bardzo szybki, jednostronna łączność. Potrzebuje około 10 dni na przyzwyczajenie się do nowego miejsca. Używa się w strefie silnego ognia dla łączności z wyższem dowództwem. Użycie gołębi pocztowych wymaga szyfrowania przekazywanych wiadomości. Szybkość 1 km na minutę, lata na wysokości 200—300 m. Dla pewności wysyła się dwa lub trzy gołębie z tym samym meldunkiem. Mgła, deszcz, śnieg i silne wiatry utrudniają, noc zaś wyklucza stosowanie ich do służby łączności. — Odległość użycia 200 km. — Wydane gołębie, a nieużyte winny być po dwóch dniach bezwarunkowo puszczone. — Gołębie przydziela szef łączności.

b) Środki dźwiękowe:

jak bębny, trąby, szyny, syreny, gwizdki, megafony, dzwony, serje strzelów karabinów maszynowych (płatowca), używa się do masowego alarmowania (atak lotniczy, gazowy). Odległość użycia zależna od użytego środka i warunków atmosferycznych oraz terenu.

c) Środki wzrokowe:

używa się do porozumiewania się zapomocą znaków Morse'a lub innych znaków umówionych. Porozumiewanie się naogół łatwe i jest jednym z najszybszych. W lasach nie do użycia.

852. **Sygnalizacja świetlna** — zależna od terenu i warunków atmosferycznych. Szybkość przesyłania do 25 liter na minutę. Ze względu na łatwość przejścia korespondencji sygnalizacyjnej należy stacje sygnalizacyjne umieszczać w miejscach ubezpieczonych przed obserwacją nieprzyjacielską. Telegramy redagować używając znaków i skrótów umówionych, objętych regulaminami poszczególnych broni, albo też szyfrować w całości. Sygnalizacji świetlnej używa się w oddziałach bojowych. Duże zastosowanie może mieć w wojnie górskiej. Odległość użycia w dzień 5—10 km, w nocy 8—15 km.

853. Sygnalizacja ręczna — umożliwia porozumienie się na mniejsze odległości. Porozumienie to odbywa się przy pomocy znaków Morse'a, wysyłanych tarczami. Odległość -- 2 tarcze 1 km, 4 tarcze — 2 km. Szybkość wysyłania 15 liter na minutę.

Plachty -- służą do porozumiewania się z płatowcami:

Plachty wytyczne do wytyczania pierwszej linii bojowej. Wykłada się je na żądanie lotnika — wyrażone rakieta, zwija się je na sygnał „Zrozumiano“.

Plachty tożsamości — do oznaczania dowództw.

Plachty sygnalizacyjne służą do przesyłania lotnikowi pewnych umówionych sygnałów. Sygnały układa się płachtą tożsamości dowódcy (głową) — ku stronie nieprzyjaciela, a długą osią całej figury prostopadle do linii własnych stanowisk.

Ognie sztuczne — jak rakiety, ognie bengalskie służą do celów łączności piechoty z artylerią i płatowca z ziemią, dla przekazywania niewielkiej liczby znaków umówionych oraz do oznaczania zajętego stanowiska. Zasadnicze sygnały winny się różnić kształtem poszczególnych ogni, a nie ich kolorem. Celem zapewnienia łączności zapomocą tego środka organizuje się posterunki obserwacyjne. Ognie bengalskie używa się do wytyczania pierwszej linii, gdy plachty wytyczne nie są widoczne dla lotnika, np. w nocy, o zmierzchu, w lesie.

Do środków wzrokowych zaliczyć można sygnały podane zapomocą charakterystycznego ognia artylerji, wykonanego na oznaczonym zgóry punkcie. Odpowiedni plan działania winien dokładnie określić rodzaj strzałów, punkty, na które będą skierowane, przeciąg czasu, jaki ma dzielić początek i koniec sygnału danego na rozpoczęcie akcji.

854. d) Środki pociskowe:

służą do przesyłania meldunków przez przestrzenie niedostępne. Największa odległość — 350 m. Wyrzuca się zapomocą garlaczey i miotaczey bomb. Stosuje się je w walce pozycyjnej w przedniej strefie bojowej.

855. Środki elektryczne:

Telefon — najdogodniejszy i najbardziej rozpowszechniony środek łączności. Stanowi podstawę łączności. Możliwość podsłuchania rozmów przez nieprzyjaciela wymaga w przednich liniach bojowych ścisłego zachowania środków ostrożności. Rozmowy telefoniczne ograniczyć do minimum i wykluczyć ważne rozmowy dotyczące działań.

Pamiętając, że każda rozmowa może być podsłuchana, **używać w strefie bojowej i operacyjnej kryptonimów na oznaczenie for-**

macyj i odcinków bojowych. Przewody stałe od ostatniej stacji telefonicznej własnej w kierunku nieprzyjaciela przeciąć, a końce przewodów izolować. Unikać przyłączenia do obcych linii; celem łatwiejszej kontroli winien każdy oddział oznaczyć swe linie — pa-pierkami i t. p.

856. Telegraf — jest najpewniejszym środkiem łączności. Używa się od dywizji w górę i dla łączności z sąsiadami. Możliwość podsłuchania przez nieprzyjaciela mniejsza. Służy zasadniczo do przesyłania telegramów, ponieważ jednak zabezpiecza tajność korespondencji w większym stopniu niż telefon, można w wyjątkowych wypadkach użyć go dla przeprowadzenia pełnej i tajnej rozmowy, ujmując ją w styl „telegraficzny”. Prawo prowadzenia takiej rozmowy przysługuje dowódcy, szefowi sztabu i szefowi łączności, innym oficerom za zgodą wyżej wymienionych.

857. Radjotelegraf — jest środkiem bardzo szybkim do zainstalowania i dość łatwo przenośnym, zatem najłatwiejszy do użycia w walce ruchomej. Używa się go do połączeń oddziałów bojowych z ich dowództwami oraz statków, czołgów, samolotów, pociągów pancernych między sobą i ze stacjami na ziemi. Ujemną jego stronę stanowi łatwość przejmowania korespondencji przez nieprzyjaciela, telegramy zatem należy szyfrować, — dodatnią zaś — niezależność od terenu i przeszkód leżących między stacjami oraz szybkość nawiązania łączności ze wszystkimi stacjami w obrębie jego działania. Odległość na jaką działa — zależy od mocy stacji. Wymaga dobrze wyszkolonej obsługi.

858. Telegraf ziemny — służy do porozumiewania się w przednich liniach między dowództwami do pułku włącznie. Zaleta jego to łatwość przesuwania i ukrycia go przed wzrokiem nieprzyjaciela. Wadą — możliwość łatwego podsłuchania przez nieprzyjaciela. Działa na odległość około 2 km. Użycie zależne od gleby. Część odbiorcza aparatu daje możliwość podsłuchania rozmów telefonicznych prowadzonych w pobliżu.

f) Środki powietrzne:

Samolot używa się dla utrzymania łączności z daleko wysuniętymi oddziałami wywiadowczymi lubdzielonemi, szczególnie zaś dla utrzymania łączności między oddziałami a dowództwami i naodwrot, oraz dla łączności między piechotą a wspomagającą ją artylerią. Samolot porozumiewa się z ziemią przy pomocy radjotelegrafu, gołębi pocztowych, rakiet, meldunków ciężarkowych oraz ognia kar. masz. Porozumiewanie się z ziemi z samolotem odbywa się przy pomocy płacht, ognia bengalskich i radjotelegrafu. Jako znak rozpoznawczy płatowca może służyć rakietą, serja strzałów kar.

masz., wstęgi tożsamości — w dzień (w nocy — lampy). Znak rozpoznawczy musi być znany wszystkim żołnierzom.

Balon na uwięzi — ma podobne zadanie jak i samolot. Szczególnym zadaniem balonu jest śledzenie ruchów wojsk i dawanych przez nie sygnałów, a w następstwie przekazywanie ich interesowanemu dowództwu. Zadaniem balonu może być również współpraca z artylerią ciężką.

860. Rozkazy i plany łączności.

Zarządzenia dotyczące organizacji łączności wyraża dowódca każdorazowo w rozkazie, zarówno ustalając je na dany okres, jak i uwzględniając przewidywania, dotyczące możliwych zmian, jakie wynikają z rozwoju działań lub ze zmiany warunków.

Punkt „Łączność” rozkazu operacyjnego ustala i wskazuje:

1) Oś lub osie łączności wielkiej jednostki. Składnice meldunkowe początkowe i kolejne przewidywane ich stanowiska, czas ich gotowości. Jakież oddziały z jakimi składnicami mają się połączyć.

2) Łącznikowi dowództw: z jakich oddziałów i do kogo; środki lokomocji.

3) Oddziały łącznikowe artylerji przy piechocie (kawalerji). Dowódca i skład oddziału łącznikowego. Środki łączności oddane do ich rozporządzenia.

4) Połączenia telefoniczne, jakie należy przeprowadzić. Centrale, do których należy się dołączyć. Termin gotowości sieci telefonicznej. W razie potrzeby — dodatkowy personel i sprzęt. Linje telefoniczne już istniejące, które można wyzyskać.

5) Łączność radjonaziemna; pomiędzy jakimi oddziałami ma być nawiązana.

6) Łączność zapomocą telegrafu ziemnego: między jakimi oddziałami ma być nawiązana.

7) Sygnalizacja optyczna — reflektory, płachty, rakiety. Kodeks znaków umówionych. Znaczenie rakiet. Posterunki czatownicze do obserwowania rakiet.

8) Gońcy — z jakich oddziałów i do kogo. Personel; środki lokomocji. Ewentualnie łańcuchy gońców.

9) Zarządzenia dotyczące kolejności prac i stopniowego doskonalenia urządzeń.

10) Przekazywanie wiadomości periodycznych. Meldunki, sprawozdania codzienne. Godziny przesyłania korespondencji urzędowej.

11) Odprawa — kto bierze w niej udział. Czas i miejsce odprawy.

12) Zarządzenia specjalne: komunikaty meteorologiczne, regulowanie czasu i t. p.

861. Plan łączności.

Na podstawie punktu „Łączność” rozkazu operacyjnego opracowuje szef wzgl. oficer łączności „plan łączności”, w którym podaje szczegółowe zarządzenia techniczne, dotyczące sposobu nawiązania łączności przez poszczególne jednostki; podziału środków łączności, kolejności wykonywania prac, jak też wszelkie wiadomości techniczne, które mogą być potrzebne oddziałom.

Plan łączności uzupełnia się szkicami i wykresami. — Plan łączności, zatwierdzony przez dowódcę, zostaje przekazany do wykonania podległym jednostkom. W razie potrzeby bywa dołączany jako specjalny załącznik do rozkazu operacyjnego. W tym wypadku w pkt „Łączność” rozkazu operacyjnego zamieszcza dowódca tylko ogólne wytyczne, dotyczące organizacji, nawiązania i utrzymania łączności.

862. **Utrzymanie łączności.** Warunki utrzymania łączności. Należyte utrzymanie łączności wymaga:

od dowódców — racjonalnego wykorzystania organów wykonawczych, jak niemniej znajomości poszczególnych środków łączności, ich wydajności i warunków zastosowania zależnie od okoliczności i położenia;

od organów wykonawczych — dokładnej znajomości właściwości technicznych poszczególnych środków łączności oraz sposobów ich użycia w różnych warunkach.

863. **Łączność taktyczną dowództw** osiąga się przez:

1) zbliżenie posterunków dowództw — co umożliwia częstą osobistą styczność,

2) przydzielanie łącznikowych,

3) uruchomienie środków łączności — przyczem zasadniczo dowódca wyższy obowiązany jest nawiązać łączność z niższym.

Łącznikowi poszczególnych dowództw — którymi posługują się dowództwa dla utrzymania ścisłej łączności w czasie działań, ilekroć tego wymagają okoliczności. Jednostki wyższe wysyłają swych oficerów łącznikowych do jednostek podwładnych, jednostki sąsiednie wysyłają łączników obopólnie. Mniejsze jednostki mogą posługiwać się jako łącznikami inteligentnymi szeregowymi. Obowiązkiem łącznikowych jest utrzymanie łączności z wysyłającym ich dowódcą i powiadomienie go o położeniu, o warunkach, w jakich wykonywane są rozkazy, o zapatrywaniach i zamiarach dowódcy oraz o całokształcie działania danej jednostki. Dla wykonania tego zadania przydziela się w razie potrzeby odpowiednie środki łączności.

864. **Oddziały łącznikowe.** — Dla utrzymania łączności pomiędzy dwoma różnymi rodzajami broni używa się oddziałów łącz-

nikowych. Oddział taki składa się z oficera — dowódcy oddziału, gońców konnych, obserwatorów i personelu łączności, wyposażonego w potrzebny sprzęt techniczny, i bywa wysyłany zawsze przez broń wspierającą do hroni wspieranej. Najważniejszymi będą oddziały łącznikowe artylerji przy piechocie. Zadaniem dowódcy oddziału łącznikowego jest stale informowanie dowódcy wspieranej piechoty o tem, jakiego poparcia może mu udzielić artylerja i naodwrot — donosić swojemu dowódcy artylerji o wszelkich żądaniach i potrzebach piechoty.

Zależne od sytuacji i potrzeby mogą być wysyłane oddziały łącznikowe innych rodzajów broni, jak np. czołgów do piechoty i t. p. Prócz tych używa się jeszcze oddziałów łącznikowych dla utrzymania łączności pomiędzy jednostkami sąsiednimi. Miejsce bowiem styku dwóch sąsiednich jednostek jest punktem słabym, taki oddział łącznikowy musi być zatem wyposażony w potężne środki ogniowe oraz w środki łączności technicznej.

ŁĄCZNOŚĆ W RÓŻNYCH WARUNKACH DZIAŁAŃ.

865. A) W walce ruchomej.

W czasie poruszeń wojsk i w walce zaczepnej wyznaczają dowództwa dla każdej jednostki jedną linię biegnącą w kierunku poruszenia, wzgl. natarcia danej jednostki, jako jej **oś łączności**, od której względnie do której oddziały łączności nawiązują połączenia z podwładnymi i sąsiednimi jednostkami. Oś łączności jest to więc linja, na której dana jednostka koncentruje i utrzymuje swoje środki łączności technicznej. Osie te zaczynają się w miejscu postoju dowództw dywizji lub brygady kawalerji. Podczas poruszeń w kilku kolumnach oś łączności danej jednostki będzie identyczną z linią poruszeń głównej kolumny. Gdy odcinek danej jednostki jest zbyt szeroki, to wówczas prócz osi wyznacza się **odosobnione ośrodki łączności** dla jednostek bardziej odległych. Dla szybkiego przekazywania dowódcy i zainteresowanym wiadomości o przebiegu działań, ewent. rozkazów i wiadomości przychodzących od tyłu, wyznacza się **wysunięte składnice meldunkowe**. Dowódca wysuniętej składnicy meldunkowej jest oficer sztabu, który ma do dyspozycji personel i sprzęt łączności jak telefon, radio, sygnalistów, gołębie, samochody, motocykle, gońców pieszych, konnych i obserwatorów. Celem utrzymania łączności przy zmianach stanowisk należy:

- 1) nie przesuwac nigdy posterunku dowództwa lub wysunięte

składnicy meldunkowej, nie zapewniawszy uprzednio działania łączności technicznej na nowym miejscu postoju,

2) zostawić dyżur na starym miejscu do czasu kiedy, nowy posterunek zacznie działać całkowicie,

3) nie przesuwając nigdy równocześnie posterunku dowództwa i wysuniętej składnicy meldunkowej.

866. B) W okresie nawiązywania styczności z nieprzyjacielem:

szybka organizacja sieci połączeń jest szczególnie ważna. Należy uruchomić sieć radio, optyczną, środki żywe, a następnie sieć drutową. Dążyć do zapewnienia łączności w pierwszym rzędzie artylerji z piechotą. Ważne zadanie będzie miał w tym czasie czołg radiotelegraficzny i obserwator na płatowcu, utrzymujący łączność artylerji z piechotą, dostarczający wiadomości artylerji.

867. C) W czasie bitwy:

dążyć do posiadania dobrze zorganizowanej łączności taktycznej całkowitej sieci łączności technicznej. Dla łączności telefonicznej zorganizować podwójną sieć, t. zn. sieci dowództwa i ognia.

868. D) W czasie odwrotu:

unikać rozproszenia swoich środków, ugrupować je wzdłuż osi łączności, niszczyć linie i urządzenia według rozkazów, w porozumieniu z II Oddziałem Sztabu przygotować poszukiwanie informacji zapomocą odpowiedniego wykorzystania urządzeń pozostawionych nieprzyjacielowi.

869. E) W obronie:

zorganizować dokładną sieć połączeń; podstawowym środkiem — telefon. Korespondencje radio zabronić, w razie potrzeby zorganizować sygnalizację i wszystkie inne środki łączności, by działały w każdej sytuacji. Środki łączności technicznej grupować w głąb.

870. F) Przed rozpoczęciem działań:

zbadać sieć wzdłuż lub w pobliżu osi marszu, w chwili wymarszu pozostawić w dotychczasowym miejscu postoju dyżur przy centralach stacyj radio, przydzielając tym pewną ilość środków żywych (gońcy, moto, auto). Między kolumnami utrzymywać łączność zapomocą łącznikowych dowództwa po bocznych drogach łączących osie marszu kolumn na wyznaczone skrzyżowanie dróg.

871. G) Po przybyciu na nowe miejsce:

nawiązać łączność techniczną z dowództwem przetożonem zapomocą sieci drutowej, radio i łączników, z jednostkami sąsiednimi i podwładnymi.

ORGANIZACJA SIECI ŁĄCZNOŚCI W POLU.

872. Urządzenie łączności na odcinku zorganizowanym.

Każde dłuższe lub krótsze ustalenie się frontu należy wykorzystać dla udoskonalenia łączności przez ulepszenie organizacji i instalacji technicznej.

Na odcinku zorganizowanym telefon staje się podstawowym środkiem łączności.

Calkowicie zorganizowana sieć łączności obejmuje:

1) Sieć ogólną, zbudowaną, utrzymywaną i obsługiwaną przez oddziały wojska łączności dowództw wyższych.

2) Sieć oddziałów (bojową) służącą do potrzeb łączności wewnętrznej i będącą przedłużeniem sieci ogólnej. Jest budowana i obsługiwana przez oddziały łączności pułków broni.

Sieć ogólna, w ścisłej zależności od położenia bojowego, czasu i rozporządźalnych środków, obejmuje:

a) Sieć dowództwa, która służy wyłącznie do przekazywania rozkazów treści operacyjnej; łączy ze sobą poszczególne dowództwa, aż do dowództw pułku różnych rodzajów wojska włącznie.

b) Sieć ogniową, która służy wyłącznie do przekazywania rozkazów i wiadomości dotyczących artylerji. Użycie tej sieci pozwala jednostkom artylerji na wykorzystanie w najlepszych warunkach wszystkich organów obserwacji naziemnej i powietrznej, nie należących organicznie do artylerji.

c) Połączenia specjalne — zarezerwowane dla potrzeb pewnych jednostek specjalnych lub do szczególnych celów jak: alarm gazowy, lotniczy; wiadomości meteorologiczne, dla służby wywiadowczej i służby ruchu. Sieci te korzystają z tych samych central.

Sieć oddziałów (bojowa) — obejmuje:

a) Sieć oddziałów piechoty (kawalerji), która zapewnia łączność dowództw pułków z baonami jednostek piechoty (kawalerji), z artylerją bezpośredniego wsparcia i łączność boczną z sąsiadami.

b) Sieć oddziałów w artylerji — która zapewnia łączność dyonów artylerji z baterjami, punktami obserwacyjnymi i łączność artylerji ze wspieraniem jednostkami piechoty.

3) Sieć telegraficzna — stanowi na tyłach strefy bojowej podstawę łączności technicznej armji w polu. Służy ona do zaspokojenia potrzeb wielkich jednostek.

4) Sieć radjotelegraficzna — siecią radio nazywamy pewną

ilość stacji pracujących między sobą i posiadających te same cechy charakterystyki technicznej (długość fali, ton, moc) za wyjątkiem sygnału wywoławczego. Całkowicie zorganizowana sieć połączeń radiotelegraficznych obejmuje:

A) Sieć radjonaziemną,

B) Sieć radjopowietrzną.

A) Sieć radjonaziemna obejmuje:

a) Sieci dowództw wielkich jednostek (dywizji, grupy operacyjnej, armii).

b) Sieć bojową różnych rodzajów wojska, która zapewnia łączność:

dowódcy piechoty dywizyjnej z pułkami piechoty;

pułków piechoty ze wspierającą artylerią (łączność jednokierunkowa od piechoty do dywizjonów artylerji i łączność dwukierunkowa pomiędzy piechotą i grupą artylerji);

dowódcy artylerji dywizyjnej z grupami artylerji;

grup artylerji z dywizjonami artylerji (łączność jednokierunkowa od grup do dywizjonów artylerji);

lotnictwa z piechotą i artylerią (łączność jednokierunkowa od lotnictwa do piechoty i artylerji).

B) Sieć radjopowietrzna -- służy do połączenia plutowca, mającego za zadanie obserwację podczas wstrzeliwania i kontroli ognia, ze strzelającą artylerią.

Sieć ta obejmuje:

a) stacje nadawcze na plutowcach;

b) stacje odbiorcze -- na ziemi, w dywizjonach i grupach artylerji. Zasadniczo wszystkie pułki i dywizjony artylerji zaopatrzone są w stacje radiotelegraficzne odbiorcze, do odbierania telegramów wysyłanych przez lotnika.

5) Sieć telegrafu ziemnego -- zapewnia łączność baonów z dowództwami pułków, z artylerią i punktami obserwacyjnymi.

6) Sieć optyczna -- służy do podwojenia sieci telegraficznej.

873. ORGANIZACJA SŁUŻBY PODSŁUCHOWEJ.

Szczególnie ważne wiadomości o nieprzyjacielu możemy zdobyć przy podsłuchiowaniu korespondencji telefonicznej, radiotelegraficznej i telegrafu ziemnego. Rozmowy telefoniczne nieprzyjaciela podsłuchujemy przez włączenie wprost do linii nieprzyjacielskiej, włączanie do linii opuszczonej i zapomocą stacji podsłuchowych. Przejęcie przez nieprzyjaciela korespondencji telegraficznej jest bardzo trudne,

natomiast łatwo można przejąć korespondencję prowadzoną telegrafem ziemnym lub też podsłuchać rozmowę telefoniczną.

Celem zabezpieczenia się od możliwości przejęcia korespondencji lub podsłuchania rozmowy telefonicznej należy:

Kontrolować własne linie często, opuszczone linie niszczyć, unikać budowy linii równoległych do frontu, a w strefie czołowej 3 km budować linie podwójne, izolować linie stałe.

Podsłuchiwanie korespondencji radjotelegraficznej dzielimy na:

a) **podśluchiwanie właściwe** — polegające na prostym przejmowaniu wszystkich nadawanych radjotelegramów,

b) **podśluchiwanie radjogonometryczne** — służące do określenia miejsca znajdowania się poszczególnych nieprzyjacielskich stacji radjotelegraficznych.

By zapobiec podsłuchiowaniu, należy: ograniczyć korespondencję, przy nadawaniu używać jak najmniejszej mocy, używać tylko szyfrów, nadawać w szybkim tempie, zabronić korespondencji służbowej między obsługą, zaprowadzić kontrolę korespondencji wszystkich stacji, umieszczać stacje zdala od dowództw, wywoływać stacje na jednej fali, a otrzymywać odpowiedź na innej, nie zarządzać stałych godzin korespondencji, zmieniać miejsca postojów stacji, zabraniać korespondencji na pewien czas.

874. Znakowania techniczne.

----- Linja telef. stała, jedнопровод.		Stara stacja gołębi pocztowych		Centrala telef. (st. centralna)		Stara stacja radiotelegr.
_____ Linja telef. stała, двопровод.		Ruchoma stacja gołębi pocztowych		Centrala telefon. i telegr. (st. centr.)		Stacja radiotelegr. korespondent.
- - - - - Linja telegr. pol.		Kierunek lotu gołębi pocztowych		Stacja telef. brzęczykowa (apar.)		Stacja radiotelegr. odbiorcza
_____ Linja telegr. stała		Malarz		Stacja telef. indukcyjna (apar.)		Stacja radiotelegr. biurobiurowa
- - - - - Linja telegr. stała, w budowie		Motocyklista		Stacja telegr. słuchawkowa (apar.)		Stacja radiotelegr. samochodowa
==== Linja telef. stała, kolejowa		Stacja psów meldunkowych		Stacja telegr. morska (apar.)		Stacja radiotelegr. pociągu panc.
==== Linja telegr. stała, kolejowa		Posterunek psów meldunkowych		Stacja telegr. jądrowa (apar.)		Stacja radiotelegr. na czotygu
..... Linja telef. stała, w budowie		Słownik meldunkowy		Stacja telegr. ziemnej		Stacja radiotelegr. na płatowcu (nadawcza)
~~~~~ Linja kablowa podziemna (czerwona)	..... Linja szlafet rozstawnych	Linja telef. polowa jedнопровод.		Stacja telef. podszuchowa		Stacja radiotelegr. na płatowcu korespond.
~~~~~ Linja kabl. rzeczna (niebieska)	----- Linja telef. polowa jedнопровод.	Linja telef. polowa dwупровод.		Stacja telef. kontrolna		Stacja sygnalizacji świetlnej
~~~~~ Linja kablowa nadziemna (czerwona)	----- Linja telef. polowa dwупровод.	Linja telef. polowa dwупровод.		Stacja telef.-telegr. kontrolna		Stacja sygnalizacji ręcznej
				Centralna stacja radiotelegr.		Stacja sygnalizacji dzwinkowej

ZNAKI MORSE'A

I LITERY

—	a	--	i	---	r
— —	q	— — —	j	---	s
— — —	b	— — —	h	— — — —	ś
— — — —	c	— — —	l	—	t
— — — — —	o	— — — —	T	— — —	w
— — — — —	ch	— — —	m	— — — —	v
— — —	x	— —	n	— — — —	w
— — —	e	— — — — —	ñ	— — — —	x
— — — —	g	— — — — —	o	— — — — —	y
— — — —	f	— — — — —	õ	— — — — —	z
— — — —	g	— — — — —	p	— — — — —	z
— — — —	h	— — — — —	q	— — — — —	z

II CYFRY

a) CYFRY ZWYCZAJNE		— — — — —	4	— — — — —	8
— — — — —	1	— — — —	5	— — — — —	9
— — — — —	2	— — — — —	6	— — — — —	0
— — — — —	3	— — — — —	7		
b) CYFRY SKRÓCONE		— — — — —	4	— — —	8
— — —	1	— — — —	5	— — —	9
— — —	2	— — — — —	6	— — —	0
— — —	3	— — — —	7		

III ZNAKI PISARSKIE

Acroph	·	— — — — —	Alphabet	!	— — — — —	Alfabet	()	— — — — —
Alphabet	·	— — — — —	Alphabet	·	— — — — —	Alfabet	—	— — — — —
Alphabet	·	— — — — —	Alphabet	—	— — — — —	Alfabet	=	— — — — —
Alphabet	:	— — — — —	Alphabet	!	— — — — —	Alfabet	+	— — — — —
Alphabet	?	— — — — —	Alphabet	??	— — — — —	Alfabet		

SAPERZY

876. WOJSKA I SŁUŻBA SAPERÓW.

877. Fortyfikacja polowa.

Budowa pozycji nowoczesnej.

Określenia ogólne: Podział pozycji: Walka nowoczesna wymaga od obrony wielkiego rozczłonkowania w głąb, aby strata lub oddanie poszczególnych części pozycji nie wpłynęły na położenie ogólne.

Szczególnem zadaniem budowy pozycji jest: zaoszczędzenie sił, zmniejszenie strat własnych, a zwiększenie nplskich.

Pod pojęciem pozycji umocnionej należy rozumieć szereg umocnionych stref — pod linią zaś — ciągly ruch bojowy lub pojedyncze urządzenie połączone wspólną ciągłą przeszkodą.

Scisle odróżnienie tych pojęć jest nader ważne dla wykluczenia pomyłek.

Strefa to dwie do trzech linii bojowych, połączonych ze sobą wszzer i w głąb wieloma rowami łącznikowemi. Linje stref umiejętnie dostosować do terenu i zakładać w odstępach od 150 do 400 m.

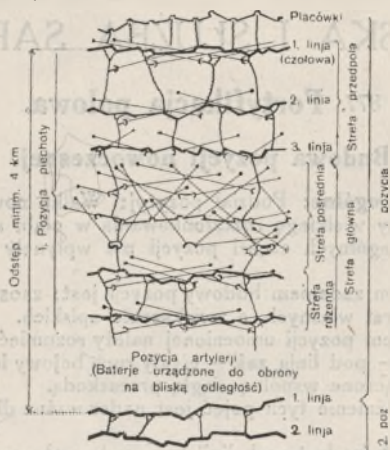
Główną strefę obronną budować na przestrzeni najbardziej odpowiedniej do obrony, możliwie równocześnie ze strefą czołową i pod osłoną tej ostatniej. Strefy te leżą najczęściej bezpośrednio za sobą — bez wyraźnej przerwy. Główna strefa obronna składa się z dwóch części, z których przednia, przylegająca do stałej czołowej, stanowi umocnione międzypole. Międzypole składa się z pojedynczych umocnień rozczłonkowanych w głąb na przestrzeni 400—600 m. Z międzypolem łączy się rdzeń pozycji, składający się najmniej z jednej, a możliwie dwóch linii bojowych, związanych rowami łącznikowemi. Rdzeń pozycji chroni artylerję umieszczoną za nim (ryc. 149).

Cała w ten sposób umocniona przestrzeń tworzy 1-szą pozycję obronną. Według tych samych zasad zakładać należy w odległości co najmniej 4 km za 1-szą pozycją — pozycję 2-gą.

Strefa czołowa smusza npla do zużycia jak największej ilości sił i amunicji, przeto nawet silne ataki npla odpierać w strefie

czołowej. Strefę czołową zakłada się przede wszystkim na odcinkach frontu nie posiadających korzystnych warunków taktycznych, np. silnych przeszkód frontowych.

Rozsiane gniazda strzeleckie i karabinów maszynowych tworzą umocnione międzypole.

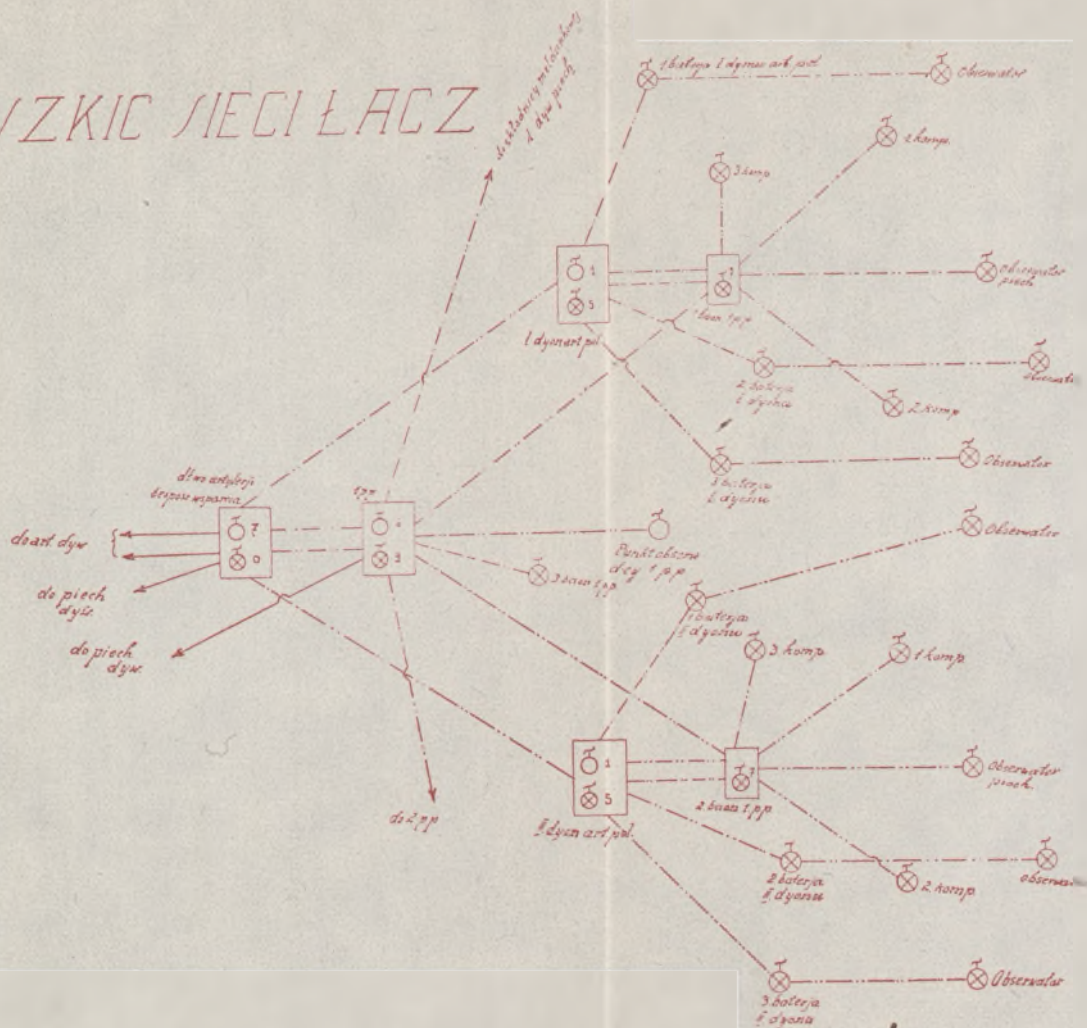
- Y Połączenia (rowy lub maskowane dobiegi)
- Przeszkody wzgl. maski kryjące połączenia poszczególnych urządzeń jednej linii bojowej
- Gniazda (strzeleckie, kulomiotowe)
- Linie bojowe
- Linie strzałów

Rys. 149.

Rdzeń stanowiska stanowi tylną ostoję oporu, ponadto chroni odwoły przygotowane do przeciwnatarcia i umożliwia ich przesunięcia.

SZKIC NIECI ŁACZ

Miedzy poszczególnymi linjami stref i miedzy strefami zakłada się linie ryglowe, gniazda i punkty oporu, łączy je ze sobą i w ten sposób powstaje szeroki umocniony pas bojowy.

Szczególnie ważne są gniazda karab. maszyn. dla podłużnego ostrzału przedpola poza strefą czołową — w formie szachownicy, starannie zamaskowane, bez nasypu ziemnego (rys. 149).

Zarządzenia techniczne dla artylerji muszą stać w ścisłym związku z zarządzeniami dla piechoty. Stanowiska artylerji stanowią przestrzeń leżącą za rdzeniem ochronnego stanowiska. — Stanowiska baterji zakładać nieregularnie z urządzeniami do obrony na bliską odległość, dodając c. k. m. Stanowiska te maskować, zakładać baterje pozorne i t. p.

878. Znaczenie pozycji umocnionej: Wartość i siła odporna umocnionego stanowiska zależy w pierwszym rzędzie od jakości i jej dców.

879. Wskazówki dla obrońcy: Obrońca musi być doskonale obeznany z celem i zadaniem każdej części stanowiska, tak, aby w każdej chwili, w walce, wręcz a nawet w nocy był szybko i pewnie zorientowany w jego rozkładzie i położeniu.

Prowadzenie walki nawet w obronie musi być ruchliwe i czynne. Nie dopuścić do zaskoczenia przez npla.

880. Plan obrony: Dtwo posiada opracowany szczegółowy plan obrony. W plan obrony wtajemniczyć należy wszystkich dców i ich pomocników.

Każde dtwo odcinka posiada: a) mapę 1:75.000 zawierającą stanowiska piechoty własnej i npla, stanowiska artylerji, punkty orientacyjne i sieć telefoniczną, b) plan stanowiska własnego 1:10.000 lub 1:12.500, zawierający system stanowisk i obręby ostrzału własnej artylerji, c) tygodniowy plan ostrzału art. npla, d) plan pozycji npla 1:10.000 lub 1:12.500, e) plan obserwatorów i sieci łącznikowej 1:10.000 lub 1:12.500 i f) plan robót.

Dcy baonów i komp. prowadzą szkice obsady obrony zawierające zarys stanowiska ze wszystkimi szczegółami, sposób ubezpieczenia w dzień i w nocy. Dcy wszelkich szczebli omawiają szczegółowo ze swymi podkomendnymi wszelkie ewentualności, jakie mogą zajść w czasie walk.

881. Zakładanie ufortyfikowanego stanowiska.

882. Zasady wyboru stanowiska: Każdą budowę pozycji poprzedza dokładny wywiad terenu przez ofi-

cerów Szt. Gen., art., wojsk. techn., a o ile możliwe i oficerów z oddz. karab. maszyn. Przy wyborze pozycji należy oprócz względów operacyjnych wziąć pod uwagę następujące warunki:

a) przedpole pozycji własnej powinno leżeć w sferze ostrzału flankującego i frontowego z każdego miejsca. Pozycję tak wytyczać, aby utrudniała obserwację npla (lasy, sady i t. p.). Przy mocnych i dobrze ostrzeliwanych przeszkodach pole ostrzału może wynosić 250—300 m. Linje bojowe na grzbiecie wzgórza są najczęściej niekorzystne,

b) wybierać odpowiednie punkty obserwacyjne art. i piech. dające zupełny wgląd w bezpośrednie przedpole. Punkty te grupować w głąb,

c) strefa rdzena musi zapewnić ukrycie i zabezpieczenie przed nadziemną obserwacją tak punktów obserwacyjnych art. jak i stanowisk działowych,

d) bardzo ważny atut stanowią kryte połączenia ze stanowiskami, a zwłaszcza drogi do przesuwania i podciągania odwodów,

e) miejscowości umacniać daleko od ich krańca. Umocnienie w samych miejscowościach niedogodne ze względu na działanie skutecznego ognia artylerji,

f) krawędzi leśnych należy unikać. Linję bojową zakładać w tym wypadku przed lasem lub w głębi lasu,

g) oczyszczenie przedpola ograniczyć do najniezbędniejszego ostrzału,

h) przy wyborze stanowiska do dłuższej obrony zwrócić szczególną uwagę na wodę, grunt, śnieg i t. p.

883. **Ogólne wskazówki dla budowy trwałej pozycji:** Rozmiary, ilość stanowisk i punktów oporu oraz wytrzymałość ich budowy zależą od stopnia, w jakim npl im zagraża, i od sił roboczych, którymi się rozporządza. Głębokość technicznie umocnionego pasa bojowego musi być możliwie wielka i wynosić do kilku kilometrów. Budowę pozycji prowadzić równocześnie w części czołowej jak i w tylnych urządzeniach.

884. Zasady budowy stanowiska: Linja czołowa służy do odparcia ataków npla z nienacka. Otrzymuje ona tylko załogę bezpieczeństwa w składzie piechoty z karab. maszyn.

W strefie głównej lub za 1-szą linią umieszcza się główną część załogi i karab. maszyn. Odporność umocnień w liniach tylnych powinna być znacznie większą aniżeli w przednich i dochodzić do maksimum w strefie rdzennej.

Linje tylne założone za czołową powinny tak leżeć, by ułatwiały odbicie straconych przednich części stanowiska. Nie zapominać o liniach ryglowach (zamkniętych bocznych).

Pomijając potrzebę taktyczną, strefy tylne należy obsadzać stale również dlatego, że tylko w ten sposób można skutecznie dalszą ich budowę i utrzymanie — z drugiej zaś strony przez kolejną zmianę zapoznaje się wojska z wszystkimi urządzeniami. Wyżsi decy muszą stale zwracać uwagę na równomierną i możliwie równoczesną budowę całego systemu obronnego. W dobrze wybudowanej i w głąb rozwiniętej pozycji można ograniczyć znacznie załogę linii czołowej. W dzień i w czasie silnego ognia art. npla pozostawiać w linii czołowej tylko dobrze ukrytych obserwatorów.

885. Szczegóły narysu linii: Szczególny nacisk kłaść na flankowanie wszystkich linii obronnych, przeszkód i terenu przed i między liniami bojowymi. Ogień flankowy ma zniszczyć npla — wstrzymać go przed przeszkodami.

Urządzenia flankowe idą przed wyborem pola ostrzału i zastępują dalekonośny ogień.

Urządzenia flankujące dla karab. maszyn. i piechoty stanowią szkielet każdej linii bojowej piechoty.

Przez założenie flank otoczonych przeszkodami na taktycznie ważnych częściach terenu powstają najpierw urządzenia w rodzaju punktów oporu, opanowujące luki (teren między niemi) ogniem flankowym. Flanki powinny być odpowiednio długie (ryc. 150).

Przerwy między punktami oporu należy szybko zamknąć przeszkodami, a następnie rozbudować w ciągle rowy strzeleckie. Stanowiska ściśle stosować do terenu. Flanki wystające narażone są na najsilniejszy ogień npla i dlatego niekorzystne — cofnięte flankowania ułatwiają własny atak oraz spełniają swe zadanie najkorzystniej.

O ile k. m. znajdują się w linii czołowej, umieszczać je w niszach pod przedpiersiem. Z rozpoczęciem ognia karab. maszyn. strzela ponad przedpiersiem. Schrony zakładać w ukryciu i odstępach

886. Szczegóły budowy stanowisk: Budowa w ogniu npla: Budowę pozycji prowadzić według planu. W ogniu npla okopywanie rozpoczynać w linii bojowej (tyraljerce). Tyraljerzy kopią wnąki,

popębiają je, aby móc strzelać stojąco: jeden strzela, drugi wkopuje się. Następnie łączy się doly ciągłym rowem. Co 10—12 kroków pozostawiać bryły na poprzecznicę (bloki ziemne 5—6 m szer.).

Równocześnie z linią ognia okopują się odwody — przez co osiagamy głębokość w systemie okopowym. Odwody zakładają rowy łącznikowe do przodu. Poprawa narysu przyszłego systemu okopów należy początkowo do dców komp. i dców plut. Wyższe dltwo sprawdza, czy urządzenia odpowiadają celowi ewentualnie zarządza poprawę narysu (rys. 149 i 150).

887. Planowa budowa: Budowa pozycji poza obrębem ognia npla postępuje planowo na podstawie poprzednich ścisłych wywiadów terenowych. Warunki wodne terenowe decydują często o wyborze linii. Budowę takiej pozycji przeprowadzają oddziały linjowe wspólne z ludnością cywilną, a oddziały techniczne nadzorują, wzgl. wykonują prace specjalne (wymagające technicznego wykształcenia).

888. Rowy strzeleckie bojowe: W pozycjach na dłuższy czas kopie się wzmocniony rów strzelecki do 2,50 m głębokość. Minimalna szerokość tego rowu 80 cm. Przedpiersie i nasypy nie wyższe niż tego wymaga opanowanie przedpola i ostrzelanie przeskód. Nasypy są konieczne przy wysokim poziomie wody gruntowej. Wszystkie rowy muszą posiadać zaplecze, z wyjątkiem rowów zupełnie wgłębionych. Zakładanie poprzecznic wskazane dla zmniejszenia działania ognia bocznego (Odstępy 8—10 m.) Odziewanie w terenie sytkim konieczne — najlepiej z chróstu lub wikliny. Worki z piaskiem nadają się do szybkiej naprawy zawalonych rowów i do budowy przedpiersia w terenie piaszczystym i skale. Wszystkie rowy muszą być urządzone do odkrytego strzelania ponad przedpiersie. W czasie strzelania żołnierz stoi na stopniu strzeleckim. Dla obserwacji zwykłej rowy posiadają na linii grzbietowej nasypy strzelnicze.

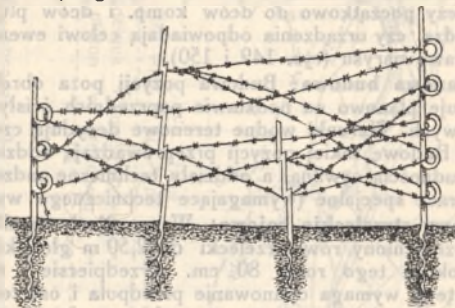
Do przechowania amunicji i granatów ręcznych służą nisze, budowane w dolnej części przedpiersia u wejścia do schronów. Dla szybkiego wydostania się z rowu służą drabiny wypadowe.

889. Rowy łącznikowe: przystosowywać umiejętnie do terenu, wytyczać je wężkowato, a nie w kształcie zygzaka. Między linjami jednej pozycji i między samymi pozycjami liczne rowy łącznikowe. Głębokość rowów łącznikowych 2 m.

W miejscach odpowiednich wzmacniać rowy łącznikowe przez założenie strzelnic bocznych i przeszkód (stanowisko ryglowe). Ruch w rowach łącznikowych i w terenie ukrywać przed wzrokiem npla przez zastosowanie maskowania. Rowy strzeleckie łącznikowe znaczyć dla orientacji tablicami kolorowymi i drogowskazami.

890. Przeszkody: stanowią jedną z najistotniejszych części

każdego umocnienia. Zakładać je na możliwie wielkiej szerokości. Przez wyzyskanie terenu i naturalne maski usuwać je z pod obserwacji npla. Przeszkody muszą być dobrze flankowane; zakładać w kilku pasach o szerokości 5–10 m z takimi odstępami. Między przeszkodami stawiać poprzecznice. Najkorzystniejsza odległość przeszkód od linii ognia 30–40 m.

Rys. 151.

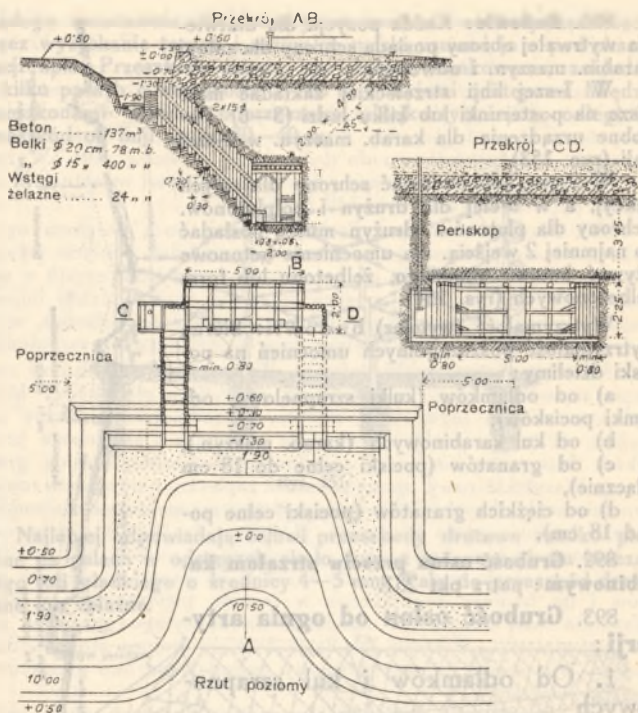
Najlepiej odpowiadają celowi przeszkody drutowe rzadko plecione na palach w odstępach około 4 m, z mocnego drutu kolczastego lub gładkiego o średnicy 4–5 mm. Pale do przeszkód drewniane lub żelazne.

Rys. 152.

Przeszkód przenośnych, materacowych łapaczy i pętlic używać do zamykania przerw i szybkiego zastąpienia zniszczonych. Przeszkody przenośne: walce, zwoje druciane, kozły hiszpańskie sztywne lub składane (ryc. 151 i 152). Zasięki z gałęzi i konarów używane w tych miejscach, gdzie są mało widoczne.

Rys. 154.

Tłuczeń między dylami blachą falistą
 lub żel. . . . . 0,25 „

2. Grubość osłony z ziemi przed pojedyn-
 czym celnym granatem

Armat polowych . . . . . 3,00 m

Lekkich haubic pol., strzał płaski . . 4,00 „

Ciężki kaliber, strzał płaski . . . . 6,00 „

Przy długotrwałym ogniu należy wymiary powiększyć o 50%.

Sciany narażone na ostrzeliwanie wprost muszą posiadać silne osłony ziemne.

Przeciw podjechaniu ciężkich pocisków chroni najlepiej jednostajna płyta fundamentowa 0.50 m gruba.

Zamiast płyty można obniżyć budowę do głębokości: 6 m przeciw ciężkim granatom, a 4,50 m przeciw zwykłym granatom.

Budowle drewniane i żelazne bez betonu chronią tylko od zwykłych (małokalibrowych) granatów.

Grubość stropu (łącznie z ochroną żelazną) ma wynosić przeciw ciężkim granatom 1,25 m, przeciw lekkim granatom 1 m.

Grubość ścian bocznych przeciw ciężkim granatom wynosi 1,50 m, przeciw lekkim granatom 1 m.

Wejścia do schronów wysokie na 1.80 m — szerokie 0,80 m. Przeciw wnikaniu gazów ochraniać wejścia podwójnymi płachtami, nasycenemi wodą wapienną lub potażem.

Schroby leżące obok siebie przegradzać blokiem ziemnym co najmniej 5—6 m szer. Schroby budować tak, aby załoga czuła się w nich dobrze.

894. **Stanowiska karabinów maszynowych:** Dla c. k. m. strzelających ponad przedpiersiem z linii czołowej i terenu leżącego za nią budować w pobliżu nisze, betonowe. Stanowiska przeciwbombowe i przeciwgranatne zakładać tylko dla c. k. m. flankujących i to o ile ich położenie jest usunięte z pod obserwacji npla.

895. **Stanowiska obserwacyjne:** Obserwację bliskiego przedpola urządzić tak, aby jej nie mógł przerwać nawet najsilniejszy ogień npla. Obserwatorom stojącym przy przypiersiu umożliwiają pracę w czasie ognia nplskiego peryskopy (zwierciadła). Betonowe stanowiska obserwacyjne muszą być zresztą dostosowane do terenu i zamaskowane. Obserwacja powinna być możliwą we wszystkich kierunkach.

896. **Pancerze polowe:** Znaczny ciężar i trudności przewozowe ograniczają używanie pancerzy polowych. Pancerze łatwo przenośne

chronią tylko przed kulami lub odłamkami pocisków art. Pancerze przeciwgratanne są tak ciężkie, że można je przewozić tylko na specjalnych wozach. Żadne opancerzenie polowe nie wytrzymuje trwałego ognia ciężkich dział ponad 18 cm.

897. Odwodnienie: całej sieci rowów, starannie założone, ma bardzo wielkie znaczenie. Przedewszystkiem odprowadzić wodę naziemną. Każde zbieranie się wody usunąć. Tam, gdzie teren na to pozwala, odprowadzać wodę w kierunku npla.

Zwykle zdjęcie niwelacyjne ułatwia założenie odwodnienia. Przy wysokim poziomie wody gruntowej i tam, gdzie rowy przechodzą przez głęboko położone niziny, wyrzucać nasypy na ziemi rodzimej.

Suchość rowów zwiększa się znacznie przez posypanie ich miałem węglowym wzgl. ubijanie ziemią smołowcową.

898. Stanowiska artylerji (baterji): zakładać nieregularnie. Stanowiska dla dział budować w odstępach powyżej 20 m nieregularnie, odpowiednio maskować. Teren opadający i miękka ziemia za pozycją ogniową zmniejszają działanie pocisków npla, teren wznoszący się i kamienisty przeciwnie. Dla obsługi i amunicji budować schrony przeciwbombowe, co najmniej zaś przeciwgratanne. Stanowiska obserwacyjne baterji umieszczać zwykle na jednym skrzydle. Amunicję rozdzielić w ten sposób, aby wybuch jednej nie spowodował wybuchu drugiej grupy. Wszystkie składy amunicji troskliwie chronić przed obserwacją lotniczą. Skuteczność zamaskowania stanowisk działowych zbadać przez własną obserwację lotniczą.

Stanowiska miotaczy bomb budować według podobnych zasad jak stanowiska działowe.

899. Maski i budowle pozorne: Szczególną uwagę zwrócić na zmniejszenie możliwości poznania wszystkich urządzeń przez obserwację czyto naziemną, czy powietrzną. W terenie otwartym większe prace przeprowadzić w nocy. Maski naturalne zużytkować jak najstaranniej. Dojścia do schronów, stanowisk kulomiotowych, miotaczy bomb i działowych, schronisk obserwacyjnych starannie ukrywać. Dla ukrycia ruchu na ulicach i drogach stosować sztuczne maski. Stanowiska dla dział i miotaczy bomb zakładać możliwie blisko od istniejących dróg.

Dla wprowadzenia w błąd nplskich wywiadowców i obserwatorów stosować urządzenia i budowle pozorne (pozorne działa, ślady komunikacji, figury żołnierzy z desek i t. p. Wyglądem zewnętrznym nie powinny się one różnić od urządzeń rzeczywistych. Budowle pozorne dostatecznie oddalić od rzeczywistych.

900. Wykonywanie prostych robót betonowych i żelbetonowych.

901. **Ogólne uwagi:** Beton jest to ściśle połączenie wody z mieszaniną cementu, piasku i żwiru (tłucznią), która tężeje w jednolitą kamienistą masę. Żelbet jest to beton wzmocniony wkładkami ze sztab i prętów żelaznych.

Cement portlandzki obecnie używany jako środek wiążący beton. Cementy dające w jak najkrótszym czasie największą wytrzymałość nazywają się cementem specjalnym.

Piasek rozmaitej wielkości (do wielkości grochu włącznie) tworzy w połączeniu z cementem zaprawę, która ma dokładnie otaczać brytki tłuczni (żwiru). Żwir składa się z bryły od wielkości grochu do wielkości jaja kury.

Dla osiągnięcia najwyższej wytrzymałości betonu należy:

- 1) by piasek i żwir pochodziły ze zdrowego i mocnego kamienia (piasek jedrny i ziarnisty),
- 2) wszelkie domieszki roślinne i ziemne szkodliwe,
- 3) najodpowiedniejszym piaskiem jest rzeczny, zaś żwir z kamienia.

902. **Beton ubijany:** Dla betonu ubijanego używa się t. zw. chudej mieszaniny z niedużą domieszką cementu.

Do prostych robót w polu zaleca się stosowanie mieszaniny: z jednej części cementu, trzech części piasku, czterech części żwiru,

do żelbetu używać mieszanin nasasyconych, t. j. z dużą domieszką cementu, mianowicie: co najmniej jedna część cementu, dwie części piasku, trzy części żwiru.

Beton ubijany nakładać w odeskowaniu warstwami nie więcej niż 20 cm. Ubijać tłuczka mi tak długo aż na powierzchni wystąpi woda. Gotowy beton zlewać obficie wodą i o ile możności chronić przed działaniem promieni słonecznych. Budowle z betonu ubijanego i żelbetu wykonywać w drewnianych odeskowaniach (oszalowaniach).

903. **Żelbet:** Wytrzymałość żelbetu jest tem większą, im wkładki żelazne są bliżej zewnętrznych warstw. Jako wkładkę używać kwadratowego lub okrągłego żelaza o średnicy 10—30 mm, jest to gatunek najlepszy. Żelaza równoległe nie powinny się wzajemnie dotykać. W płytach podstawnych lub fundamentowych wkładki układać 5 cm pod powierzchnią betonu. W ścianach bocznych wkładki żelazne są ustawione 5 cm od powierzchni wewnętrznej i 15 cm od zewnętrznej.

904. Obserwatorja.

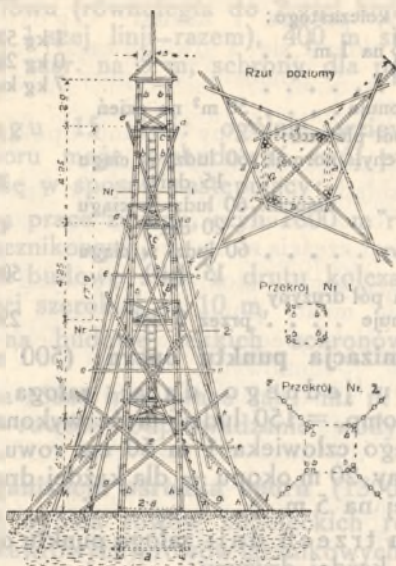
Obserwatorja służyć do wypatrywania działań opla z punktów dominujących nad nim. Obserwatorja zakończone są u góry pomostem nie mniejszym od 3 m w kwadracie. Wysokość obserwatorjów wynosi zwykle 15—20 m. Zaleca się staranne maskowanie i ukrywanie obserwatorjów w terenie. Zależnie od budulca i wymaganej rozległości widnokreśu dzielimy obserwatorja na:

- 1) budowane z żerdzi,
- 2) budowane z bali,
- 3) urządzone na drzewach, dachach, budynkach, dzwonnicach i t. p., Rys. 155.

Rys. 155.

4) obserwatorja składane. Rys. 156.

Rys. 156.

905. **Prace obronne saperskie.**906. **Warunki i czas wykonania robót.**

Prace	Czas
Sąpy:	
Głębokie na 2 m 00 — 1 człowiek wykonuje	2 m na dzień
Trasowanie tylnych równoległych (rowów manewr.) i sap do 0 m 30 cm szerokości wykonuje 1 człowiek	20 m na dzień

Prace	Czas	Waga potrzebnego materiału
Sieci z drutu kolczastego:		
Drut kolczasty } na 1 m ² . .	—	1 kg 500 }
Klamerki }	—	0 kg 200 }
1 kolek na 4 m ²	—	7 kg każdy }
1 człowiek wykonuje	50 m ² na dzień	razem na 1 m ²
Schron na pół plutonu:		
Schron { pochyl. normal. 60 ludzi w ciągu		
podko- { 15 dni ¹⁾		20 tonn
powy { „ umocn. 60 ludzi w ciągu		
20 dni ²⁾		45 „
Schron betonowy	60 ludzi w ciągu	
	15 dni ¹⁾	500 „
Schron lekki na pół drużyny		
6 ludzi wykonuje	przez 3 dni	250 kg

907. **Organizacja punktu oporu:** (500 m frontu).

W ciągu jednego dnia: załoga punktu oporu (1 komp. = 150 ludzi) może wykonać:

dla każdego człowieka 1 m 50 cm rowu, czyli dla każdej drużyny 20 m okopu — dla każdej drużyny 30 m sieci szerokiej na 5 m.

W ciągu trzech dni: załoga punktu oporu może wykonać dla każdej drużyny:

40 m rowu strzeleckiego, 60 m sieci szer. na 5 m, schrony lekkie na 4 ludzi każdy (dla dtwa punkty obserw. i t. p.).

W ciągu 6 dni: załoga punktu oporu może wykonać:

a) dla drużyn 1-szej linii (8 drużyn):

rów strzelecki ciągły łączący między sobą drużyny 1-szej linii, sieć z drutu kolczastego szeroką na 5 m przed tymi drużynami 1-szej linii, schrony dla połowy załogi 1-szej linii,

¹⁾ Praca jest wykonywana bez przerwy na zmiany 15 dni minimum.

²⁾ „ „ „ „ „ „ „ „ 20 „ „

b) dla 4-ch drużyn odwodowych:

400 m rowu (równoległa do 2-giej linii i rowy łącznikowe ku 1-szej linii razem), 400 m sieci z drutu kolczastego szer. na 5 m, schrony dla połowy załogi 2-giej linii.

W ciągu 15 dni: ogólnie wzięwszy załoga punktu oporu może wybudować swój punkt oporu, dzieląc pracę w sposób następujący:

6 dni na prace ziemne, czyli 1800 m rowów strzeleckich i łącznikowych,

3 dni na budowę sieci z drutu kolczastego, czyli 2250 m sieci szerokiej na 10 m,

3 dni na budowę lekkich schronów dla całej załogi,

3 dni na różne inne prace jak: m. p. dcy komp., odziewanie rowów, odprowadzanie wody i rezerwa czasu.

908. Organizacja ośrodka oporu (1300 m frontu):

Długość ogólna rowów strzeleckich równoległych (rowów manewrowych), rowów łącznikowych = 15.000 m.

Długość ogólna sieci z drutu kolcz. (10 m szerokości) = 9000 m.

Schrony lekkie w 1-szej linii dla $1\frac{1}{2}$ załogi (czyli 24 schronów, każdy na 6 ludzi + 2 schrony dla m. p. dcy komp.).

Schrony podkopowe dla odwodów piechoty (czyli 6 schronów na $1\frac{1}{2}$ plutonu każdy + m. p. dcy baonu i dcy komp. odwodowej).

Robotnicy — czas: 22.000 ludzi/dni, czyli właściwa załoga musiałaby pracować sama $1\frac{1}{2}$ do 2 miesięcy.

Waga materiału potrzebnego = 500 tonn.

909. Mosty wojenne.

910. **Mosty polowe i kładki:** Ogólne uwagi: Każdy most składa się z dwóch części zasadniczych:

1) podpór, 2) pomostu. Podpory mogą być stałe lub pływające.

W pomoście rozróżniamy wiązanie i pokład. Wiazanie tworzą belki leżące na podporach.

Pokład składa się z dyli i desek spoczywających na wiązaniu oraz krawężników z poręczami.

Przesło jest częścią mostu między dwiema podporami.

911. **Klasyfikacja mostów polowych i kładek:**

1) Zwykle mosty polowe, szerokość 3 m — wytrzymują przejście piechoty, kawalerji, lekkiej art. oraz samochodów $\frac{1}{2}$ -tonnowych.

2) Ciężkie mosty polowe, szerokość jezdni 3 m — wytrzymują przejazd samochodów 3-tonnowych.

3) Kładki dla pieszych, szerokość 0,50 do 1 m.

4) Kładki dla jezdnych wytrzymują: piechotę w 2-szeregu, jeźdźców prowadzących konie — wyjątkowo lekką artylerję — (bez zaprzęgu) działo i jaszcz oddzielnie, lekkie wózki.

912. **Wybór miejsca na budowę mostu:** zależy od względów strategiczno-taktycznych, a następnie względów technicznych.

Względy taktyczne: własny brzeg zakryty (lasy i t. p.) — nplski czysty pozwalający na rozwinięcie wojsk. — Brzeg własny panuje nad nplskim i t. p.

Względy techniczne: odcinki rzeki proste, łatwy dostęp do rzeki, dogodne brzegi i t. p.

913. **Rozpoznanie rzeki** polega na wybraniu dogodnego miejsca do budowy mostu, określeniu szerokości i głębokości rzeki, rodzaju dna, szybkości prądu i t. p.

Szybkość prądu obliczać na oko lub zapomocą pływaka (lekkiego przedmiotu) rzuconego na wodę. —

(Np. jeżeli pływak potrzebuje jedną minutę 20 sek. do przebycia 50 m — to szybkość prądu = $50 \text{ m}/80 \text{ sek.} = 0,6 \text{ m/sek.}$

914. **Materiał do budowy:** Drzewo: świeżo ścięte mniej wytrzymałe niż suche. Na podpory i belki najlepsze drzewa iglaste, najgorsza topola. Dębina bardzo dobra na pale.

Drut: do wiązania wyżarzony, grubość około 2—3 mm. Liny druciane z drutu stalowego lub żelaznego grubości 2—4 mm.

915. **Oś mostu** wyznaczać prostopadłe do kierunku prądu zapomocą żerdzi wbitych na brzegach (po dwie na każdym brzegu).

Wjazd (wykopy) sporządzać, gdy brzegi są wysokie tak, że nie można podnieść pomostu do poziomu brzegu. Spadek wjazdu nie większy niż $\frac{1}{10}$. Z mostem łączyć wjazd zapomocą poziomej platformy długości około 6 m.

Przyczółek mostowy składa się z progu i deski przyczółkowej. Próg leży od brzegu w odległości 0,6 do 1 m prostopadłe do osi mostu.

916. **Pomost:** Wiązanie pomostu ułożone poziomo. W razie konieczności zbudowania kilku przęseł pochyło, podpory muszą być silniej zbudowane. Najwyższe dopuszczalne nachylenie pomostu = 6%.

Spód belek na podporach stałych 0,50 m ponad najwyższy stan wody.

Pokład składa się z dyli lub desek ułożonych prostopadłe do osi mostu. Wyjątkowo, gdy deski są dłuższe od szerokości mostu, układać je skośnie. Deski łączyć z wiązaniem mostowem zapomocą krawężników przywiązanych drutem lub sznurem.

Krawężniki grube na 10 do 15 cm. Jeźdnię ograniczyć poręczami — wysokość poręczy 1—1,20 m.

Przerzucanie belek: na drugi niedostępny brzeg uskutecznić a) przez opuszczanie, b) przesuwanie na walkach, c) przesuwanie na przodku wozu, d) przesuwanie zapomocą kozła dwunożnego.

917. Podział ludzi do budowy mostu (na palach przy pomocy kładki pomocniczej).

Nr. zastępu	Ilość		Zadanie	Uwagi
	podofic.	saperów		
1	1	4	Przygotowanie pali	
2	1	10	Wbicie do połowy pali środkowych, ułożenie przęsła prowizorycznego	Sporządza kładkę pomocniczą
3	1	14	Wbicie pali skrajnych, dokończenie bicia pali środkowych, wbicie pali skośnych	Buduje przyczółek mostowy
4	1	14	Przymoc. kapturów i tężników	
5	1	10	Ułożenie ostateczn. pomostu	
Odwód			Wyznaczenie osi mostu, dostarczenie materiału, dojazd, oświetlenie i t. p.	

918. Kozły: Kozioł ciesielski składa się z kaptura, 2 par nóg, poprzeczek i tężników.

Ustawienie kozłów:

1) Przez przeoszenie możliwe tylko przy pewnej głębokości i odpowiedniej temperaturze wody.

2) Przy pomocy 2 belek poziomych.

3) Ustawianie przy pomocy pochylni z belek.

4) Ustawianie przy pomocy pojedynczej łódki.

5) Przy pomocy 2 łodzi.

919. Most jednoprzęsłowy: Rozpornice trójkątne budować przy rozpiętości do 10 m. Nogi ram opierać o brzeg. Gdy ramy nie dają się opuścić, budować most rozporowo-wieszarowy. Rozpornice trapezowe używane są do rozpiętości 15 m.

920. Podpory pływające.

921. **Łodzie:** Dopuszczalna linia zanurzenia łodzi 0,40 do 0,50 m poniżej obrzeży. Nośność łodzi określać przez próbną obciążanie albo przez obliczenie ich pojemności. Pojemność obliczać mnożąc przekrój przez długość łodzi. Przykład: Łódź nieobciążona zanurza się do linii AD. Dopuszczalna linia zanurzenia BC leży od AD w odległości 0,40 m. Średnia szerokość łodzi $ca' = \frac{bb' + cc'}{2} = 1,80$ m.

Długość łodzi 8 m. Nośność $= 0,40 \times 1,80 \times 8 = 5,8$ tonn.

Łodzie o niewielkim przekroju poprzecznym ustawiać jako podpory na nurcie rzeki. Wprowadzać łodzie w linię mostu pojedynczo. Na spławnych rzekach sporządzać w razie potrzeby przepusty.

922. **Tratwy:** budować ze smolnych gatunków drzewa (świerk). Belki suche i proste (siła nośna świeżo ściętego drzewa = prawie 0). Długość tratwy 12 m. Szerokość 3–4 m. Tratwy silnie kotwicować. Nos tratwy powinien posiadać ostrą formę.

Tratwy wielowarstwowe budować łącząc między sobą warstwy zbudowane na brzegu lub spokojnej wodzie. Tratwy podwójne wówczas używane, gdy belki nie posiadają odpowiedniej długości.

Tratwy z beczek: Beczki w ramach otworami do góry. Otwory zabijać szpuntami. Długość każdej podpory równa się 3-krotnej szer. mostu. Tratewka składa się z 2 ram i beczek między nimi. Poszczególne tratwy łączyć żerdziami.

923. **Kotwicowanie:** Przy niewielkiej szerokości rzeki podpory pływające przywiązuje się do kotków wbitych na brzegu.

Przy szerokości rzeki ponad 100 m podpory przywiązuje się do liny rozciągniętej w poprzek rzeki.

Kotwice żelazne zarzuca się ze specjalnej łódki o płaskim nosie jak przy pontonach. W braku łódki sporządzić małą tratwę, obydwie (łódka i tratwa) zaopatrzone w beleczkę do nabijania liny kotwicznej.

Odległość kotwic od podpór $= 6-10$ -krotnej głębokości rzeki. Kotwice improwizowane zarzucać z dwóch połączonych łódek lub jednej dużej łodzi. W poprzek łódki kładzie się dwie beleczki przywiązane do jej obrzeży.

924. Mosty pojazdowe.

925. **Materiał mostów pojazdowych:** Mosty stawiane z materiału gotowego i obrobionego nazywamy mostami pojazdowymi. Grupa wozów z materiałem potrzebnym

do stawiania mostu tworzy tabor mostowy. 14 wozów mostowych z naładowanym materiałem mostów pojazdowych przystosowane do samodzielnego użycia tworzy kolumnę pontonową. Skład kolumny: 8 wozów belkowych, 4 kozłowe, 2 wozy pontonowe.

Kolumna pontonowa obejmuje cały sprzęt mostowy i materiał potrzebny na ustawienie mostu zwykłego 53,12 m długości lub mostu wzmocnionego długości 26,56 m.

Kolumna dzieli się na $\frac{1}{2}$ kolumny (4 wozy belkowe, 2 kozłowe, 1 pontonowy) i na $\frac{1}{4}$ kolumny (2 wozy belkowe, 1 kozłowy).

Budowa mostu pontonowego z pojazdów mostowych trwa krótko, np. most 50 m 1—2 godzin.

926. Nośność mostów pojazdowych.

Podział	Szerokość jazdy	Wytrzymałość przęsla	Długość mostu ¹⁾ w m	Uwagi
Most zwykły z podciągami		40 ludzi w pełnym uzbrojeniu. Działa, tabory pol. samochody do 2,500 kg	35,12 (gdy same trojaki jako podpory 36,76)	Przy sprzyjającym wietrze i prądzie wody 2,50 m/sek. Na trojakach do 3,20 m/sek.
Most wzmocniony (z podciągami)	30,5 m	75 ludzi w pełnym uzbrojeniu. Działa obciążenie i wozy, aż do 24 cm moźdz. o zaprzęgu konnym. Samochody do 5500 kg	26,56 m	Ciężar na osi oraz odległość pomiędzy osiami
Most ciężki. Typ I do III		Samochody ciężarowe		
Most zwężony	220 m	20 ludzi w pełnym uzbrojeniu. Działa połowe. Samochody do 2000 kg	66,40 m	

¹⁾ Z jednej kolumny pontonowej.

927. Właściwości różnych typów mostów polowych.

1) Mosty na podporach stałych: zalety: niewiele materiału, pomost w dowolnej wysokości — ujemne cechy: zależność od głębokości rzeki i rodzaju dna większa aniżeli na podporach pływających.

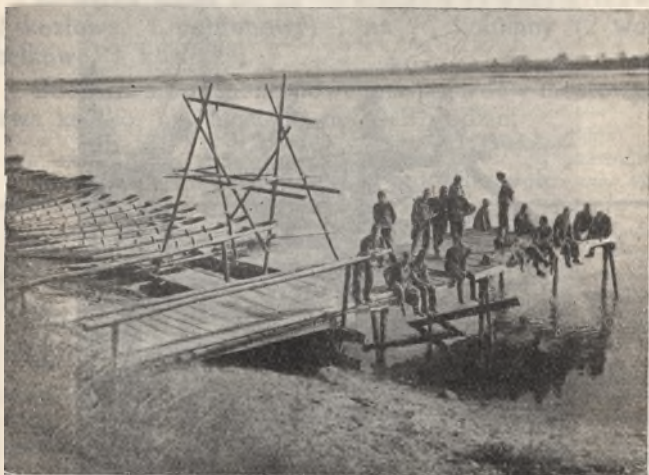
Rys. 157.

2) Mosty na palach: najmocniejszy rodzaj mostów, mogą być obliczone na wszelkie ciężary, nadają się przy rozmaitej szybkości prądu; wielka wytrzymałość.

Ujemne cechy: trudność budowy przy głębokości ponad $3\frac{1}{2}$ m i twardem dnie rzeki.

3) Mosty ramowe: łatwe do zbudowania i ustawienia przy równym dnie, niewielkiej głębokości i szybkości prądu rzeki. Wadą ich jest chwiejność.

4) Mosty na kozłach: nie nadają się na rzekach o głębokości większej niż 2 m i szybkości prądu powyżej $1\frac{1}{2}$ m/sek. Wymagają stałego dozoru i częstych napraw.

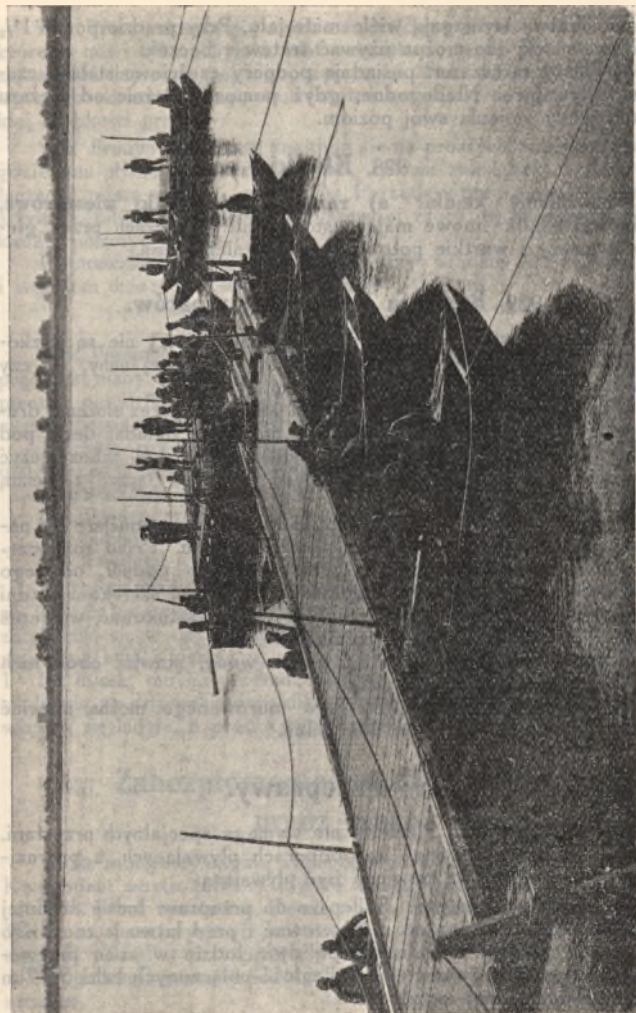

Rys. 158.

5) Mosty rozporowe: budować przy wielkiej głębokości rzeki a nieznacznej rozpiętości. Budowa skomplikowana. Posiadają zastosowanie przy naprawie mostów stałych.

6) Stosy drzewne: używane na rzekach o małej szybkości prądu, przy miękkim dnie. Wymagają wiele materiału.

7) Mosty na podporach pływających: niedogodne przy brzegach wysokich, łodzie i tratwy mogą być łatwo zniszczone przez

Rys. 159.

pociąski. Tratwy wymagają wiele materiału. Przy prądzie ponad $1\frac{1}{2}$ do 2 m na sek. nie można używać tratw z heczek.

8) **Mosty mieszane**: posiadają podpory częściowo stałe a częściowo pływające. Niedogodne, gdyż pomost zależnie od ciężaru i stanu wody zmienia swój poziom.

928. Kładki.

Rozróżniamy kładki: a) **ramowe**, b) **kładki wieszarowe**, c) **linowe**. Kładki linowe mają zastosowanie w górach przez głębokie wąwozy i wartkie potoki. Trwałość nieznaczna.

929. Badania i naprawa mostów.

Badanie mostów: polega na stwierdzeniu, czy nie są uszkodzone w ukryty sposób, — czy nie mają założonej miny, — czy posiadają potrzebną wytrzymałość i t. p.

Wzmacnianie mostów: np. pokład wzmocnić przez ułożenie drugiej warstwy dyli lub desek. W braku materiału układać deski pod kołami równolegle do osi mostu. Zsuwanie się kół zabezpieczyć ustawieniem krawężników. Słabe belki wiązania łączyć z resztą belek zapomocą podciągów.

Naprawa mostów: Wpierw rozważyć, co korzystniejsze — naprawa zniszczonego, czy budowa nowego mostu. Przed rozpoczęciem naprawy określić miejsce projektowanych podpór, od tego uzależniony ich rodzaj. Przy naprawach stosować szerokość jezdni mostów wojennych. Pale poszczególne można sztukować, wówczas należy je łączyć kleszczami i tężnikami.

Gdy pale wystają więcej niż 1 m z wody, stawiać obok nich słupy i przymocowywać do pali.

Na pozostałych częściach filara murowanego można stawiać ramę lub kozioł — o ile są dość silne.

930. Przeprawy.

931. **Przystanie**: Piechota nie wymaga specjalnych przystani. Najlepiej budować przystań na podporach pływających, a przynajmniej podpora czołowa powinna być pływającą.

932. **Łodzie i tratwy**: Najlepsze do przepraw łodzie średniej wielkości. Tratwami trudno manewrować i prąd łatwo je znosi. Do przepraw wozów i koni łączyć po dwie łodzie w człon przewożowy i przykrywać pomostem. Odległość połączonych łodzi 5—7 m (licząc między osiami łodzi).

933. Prom: składa się zwykle z płaskiego prostokątnego statku, którego nos i tył nachylone ułatwiają załadowanie. Prom przeciąga się wzdłuż liny rozpiętej wpoprzek rzeki. Położenie promu równoległe lub skośne do liny; ten ostatni sposób stosowany przy wielkiej szybkości prądu.

934. Brody: zazwyczaj znajdują się na prostych odcinkach rzeki, gdzie ona płynie szerszym korytem, lub na zakrętach wzdłuż linii łączącej niższe brzegi (ryc. 210). Porządek przeprawy: piechota, artylerja, tabory, kawalerja. Na szerszej rzece bród znaczyć palikami i połączyć je liną.

Dopuszczalna głębokość brodu przy prądzie 1,2 m na sek. i twardem dnie: dla piechoty i wozów . . . 1 m
dla kawalerji . . . . . 1,25 m
dla artylerji . . . . . 0,6 m

935. Przeprawa po lodzie: Łód najsilniejsza w miejscu, gdzie prąd jest słaby. Miejsca na przeprawę oznaczyć znakami, niebezpieczne ogrodzić. Do przeprawy ciężkich wozów pokrywać lód deskami, ziemią, słomą lub chróstem.

Piechota przechodzi krokiem dowolnym, konie prowadzić za uzdę — wozy zachowują odstęp 10—15 m.

Grubość lodu powinna wynosić:

dla pojedynczych ludzi (3 kroki jeden za drugim) . . . 4 cm
dla piechoty w luźnych kolumnach . . . . . 10 „
dla kawalerji i lekkiej artylerji . . . . . 15 „

936. Przeprawa wpraw: Piechota składa ubranie i rynsztunek na lekkich trawerkach, deskach i t. p. Ludzie nie umiejący pływać zaopatrują się w deski, beczki i t. p. Jeźdźcy przeprawiają się płynąc obok koni i kierują je skośnie z prądem. Przy szybkości prądu 1—1,2 m/sek. można przymocować na przeciwnym brzegu linę posiadającą na drugim końcu kilka krótszych linek, do których przywiązują się ludzie, a prąd zanosí ich na przeciwny brzeg.

937. Zabezpieczanie mostów i przejście przez most.

Duże mosty wymagają stałego dozoru przez specjalne oddziały. Komendant mostu (oficer) zawsze obecny przy przeprawach.

938. Straż mostowa: Dzieli się na wartę mostową i pogotowie. Warta mostowa wystawia posterunki wartownicze u wylotów mostu, dogląda porządku przy przejściu mniejszych oddziałów i t. p.

Pogotowie mostowe ma za zadanie dozór techniczny i naprawy mostów.

939. Straż rzeczna: Dogląda i strzeże rzeki w okolicy mostu. Zatrzymuje przedmioty na rzece, wylawia lub wysadza miny rzeczne, pilnuje zapór i t. p. Straż składa się i z kilku saperów i kilku dobrych strzelców. Utrzymuje łączność z komendantem mostu.

940. Zapory ochronne: Służą do powstrzymania przedmiotów puszczonej przez npla w celu zniszczenia mostu, np. min. Rozróżniamy zapory pływające, stałe i minowe. Odległość zapory od mostu wynosi od 1 km do $\frac{1}{4}$ km.

Ochronę od lodu stanowią t. zw. izbice, składające się z kilku pali połączonych skośnym kapturem. Dolny koniec kaptura zaburzony w wodzie. Górny sięga powyżej najwyższego stanu wody. Ochrony budować 2—6 m przed podporami mostu.

941. Przejście przez most: Piechota przechodzi krokiem szybkim a dowolnym. Odstępy między kompanjami 10 m, między baonami 40 m. Oddziały czekają na przejście, zatrzymując się daleko od mostu.

Jeźdźcy przechodzą przez most spieszeni, prowadząc konie krótko za uzdy. Konie środkiem mostu, jeźdźcy od strony wody.

Artylerja i wozy przejeżdżają w odstępach 10—12 m. Obaluga prowadzi konie za uzdy z wyjątkiem dyszlowych, którzy pozostają na koniach. Bydło przeprawiać wplaw, o ile to niemożliwe — przepuszczać prowadząc pojedynczo. Przed przeprawą bydło napoić.

Oddziałom idącym bezładnie bronić wstępu na most za wszelką cenę.

942. Przewożenie przez rzeki.

Jeden dwójak (część przednia połączona z częścią środkową pontonu składanego) może przewieźć 20 uzbrojonych ludzi oprócz swojej obsługi (nośność każdej części pontonu = 10 ludzi poza 2 saperami obsługi).

Człon, zbudowany przy pomocy przesła zarzuconego na dwa dwójaki, może przewieźć: 60 uzbrojonych ludzi lub 6 koni.

Przy dobrej organizacji jedna przeprawa, t. j. załadowanie ludzi, przejazd, wyładowanie i powrót, jeśli rzeka jest szeroka np. 70 m, trwa dla dwójaka 5—10 minut, dla członka 10—15 minut, zależnie od charakteru brzegów i chyżości prądu.

943. Organizacja pracy.

Roboty wstępne budowy mostu obejmują:

a) rozpoznanie, b) sporządzenie zapotrzebowania na materiał potrzebny do budowy mostu, c) zebranie materiału, d) podział ludzi według funkcji, e) sporządzenie w razie potrzeby wjazdów.

Ludzi do budowy dzielić na zastępy. Każdy zastęp ma powierzoną specjalną funkcję (cieśle, kowale, wiosłarze i t. p.). Budowę prowadzić w miarę możliwości z obu brzegów.

944. Podział ludzi przy budowie mostów polowych.

Nr. zast.	Ilość		Zadanie	Uwagi
	Pod- ofic.	Saper.		
1	1	6-20	Przygotować podpory.	Ilość ludzi powinna być taka, żeby po ustawieniu pierwszej podpory oddziały ustawiające nie czekały na następne.
2		6-20	Przygotować belki wiązania i pomost.	
3	1	8-22	Ustawić (wbudować) podpory. Pale. Wbić pale.	Należy starać się wbijać jednocześnie pale co najmniej dwóch jarzm. Przy użyciu kłofa zastęp ten buduje człon kłofowy.
	1	6-14	Umocować kaptury i tężniki.	
	1	20	Ramy. Ustawić ramy.	
	1	4-10	Kozły. Przynieść kozły do czoła mostu.	
	1	8-16	Ustawić.	
	1	4-6	Tratwy (łódzie). Zarzucić kotwice.	
	1-2	10-24	Przyholować tratwy do czoła mostu.	

Nr. zast.	Ilość		Zadanie	Uwagi
	Pod- ofic.	Saper		
4	1	10—20	Przynieść i ułożyć belki wiązania, przynieść deskę pokładowe.	Przy budowie mostów, których podpory wymagają wiele czasu do ich ustawienia lub sporządzenia, zastęp Nr. 4 może wykonywać funkcje zastępów Nr. 2, 4 a i 5.
4 a		5	Przymocować belki do podpór.	
		2	Ułożyć pokład.	
5	1	4—10	Przymocować krawężniki i poręcze.	Przygotowuje potrzebny materiał. Buduje zwykle przyczółek mostowy.
6	—	—	Odwód. Naprawa narzędzi, ostrzenie, dostarczanie materiału, roboty ziemne, dyżury w iódkach ratowniczych, oświetlanie i t. p.	

Czas potrzebny na budowę mostu (materiał na miejscu, szybkość prądu do 2 m/sek., wysokość podpór około 4 m) można obliczyć, przyjmując, że most połowy długości do 50 m buduje się z szybkością 5 m bież. na godzinę pracy.

Przy długości mostu ponad 50 m można przyjąć, że każde następne 5—10 m wykonywa się w ciągu godziny.

945. Obliczenie materiałów potrzebnych do zbudowania mostu pal.:

(Most na palach, rozpiętość przęseł = 4 m, 5 belek na przęsło 4 pale w jarzmie; doliczono 20%.)

Na 1 metr bieżący mostu potrzeba:

Rodzaj materiału	Ilość	Ciężar w kg ¹⁾ (drzewo wilgotne) c. wł. 0, 9).
Belki	Razem	200
Kaptury		140
Pale: wysokość	6 m	70
	4 m	
Pokład	pojedynczy	150
	podwójny	180
Krawężniki	2,5	50
Poręcze i palki	4,5	
Tężniki i kleszcze	5	12 m
Klamry	3 szt. ²⁾	
Gwoździe	3 szt.	0,6 kg
Wiązadła	2 szt.	
albo drut	0,6 kg	

948. Forsowanie i obrona rzek.

Ogólne uwagi: Forsowanie i obrona przejścia przez rzekę stanowią jedną z najtrudniejszych operacyj wojennych. Akcja tego rodzaju tylko umiejętnie ujęta i starannie przeprowadzona daje odpowiednie wyniki.

Forsowaniem rzeki nazwiemy operację przejścia przez rzekę, której brzeg przeciwległy obsadził i trzyma nieprzyjacieli.

Najważniejszym momentem pod względem technicznym przy forsowaniu jest profil rzeki (głębokość i szerokość). Szerokość rzeki stanowi większą przeszkodę aniżeli jej głębokość. Przyjęto ogólnie, że rzeka szerokości do 140 m tworzy małą przeszkodę — szersza rzeka uważana jest przeszkodą dużą.

¹⁾ Dodano tylko 10%. Szer. desek 0,25 m.

²⁾ Gwoździe co najmniej 12 cm długości.

³⁾ Ciężar dla lekkiego mostu polowego.

W 1 kg mieści się 36 szt. gwoździ 6-calowych (15 cm).

949. Zasady taktyczne forsowania i techniczne przeprowadzenie:

- 1) Forsować rzekę naraz w kilku miejscach.
- 2) Przeprowadzić na pontonach lub prowizorycznych mostach oddziały piechoty i c. k. m. jako straż przednią, która obsadzi miejsca przeprawy w formie przedmościa.
- 3) Przeprowadzając się, wykorzystać zaskoczenie nieprzyjaciela.
- 4) Po przeprowadzeniu się straży przedniej i pod jej osłoną budować most dla przeprawy gros sił (artylerji i taborów i t. p.).
- 5) Budować przedewszystkiem mosty pojazdowe ze względu na szybkość ukończenia pracy.

Jedną z najważniejszych czynności przy forsowaniu rzeki będzie tutaj wybór miejsca przeprawy, następnie wywiad rzeki, w którym oficer musi podać: a) kształt rzeki i stan wody, b) wyspy, c) szerokość przeszkody, d) ujścia rzek, e) budowle, f) dno, g) brzeg, h) wybrzeża i dojazd, i) place materiałowe i parkowe, k) warunki w górze i w dole miejsca przeprawy.

950. Wpływ warunków technicznych i taktycznych przy wyborze miejsca forsowania:

A) Warunki taktyczne: Forsowanie rzeki przypomina natarcie na pozycję umocnioną. Rzeka zastępuje sieć drutów. Unikać działania ognia z nieprzyjacielskiego brzegu — t. zn. wykorzystać moment zaskoczenia, działając w nocy lub pod osłoną mgły.

Las, krzaki, zabudowania dochodzące do brzegu sprzyjają zaskoczeniu. Niezawsze jednak można wykorzystać zaskoczenie.

Wówczas forsować siłą. Akcję przygotować w takim razie jeszcze bardziej szczegółowo i skrupulatniej. Wszystkie środki techniczne i artyleryjskie muszą działać. Pamiętać, że jeden c. k. m. npla z dobrej pozycji

może wstrzymać lub zniszczyć przeprawę całego eszelonu. Bomby jeszcze większe przedstawiają niebezpieczeństwo.

Budować mosty w znacznej odległości od siebie (do kilku km).

B) Warunki techniczne osiągniemy gdy:

- 1) dostęp do własnego brzegu dla oddziałów i materiału technicznego nie przedstawia trudności;
- 2) przeprawa trwa krótko;
- 3) brzeg npla ułatwia zakryte wylądowanie oddziałów;
- 4) do rzeki prowadzi dobra sieć komunikacyjna;
- 5) brzeg nie jest wysoki (do $1\frac{1}{2}$ m najwyżej) ani urwisty.

Do osiągnięcia celu konieczną jest ścisła współpraca dcy jednostki operacyjnej z dca wojsk technicznych.

951. zarządzenia przygotowawcze i dyspozycje do forsowania:

- 1) Przygotować i wzmocnić artylerię przeciwlotniczą.
- 2) Uniemożliwić nplowi rozpoznanie.
- 3) Przygotować stanowiska artylerji lekkiej i ciężkiej i t. p.

Dyspozycje będą podobne jak do natarcia na umocnioną pozycję.

Przeprawę skutecznieć zawsze w nocy; — w noc ciemną o świcie. Dcy oddziałów muszą wiedzieć, o której godzinie i gdzie mają być oddziały ustawione do przeprawy, jak wsiadać do pontonów i t. p. Baterje rozmieścić możliwie blisko brzegów dla wykorzystania doniosłości.

Użycie saperów: dca baonu dysponuje kom-

panjami, dca kompanji plutonami. Dopiero do budowy mostów dzielić plutony na specjalne zastępy.

952. **Obrona rzeki:** A) Obrona bezpośrednia ma szanse powodzenia tam, gdzie pokrycie terenu (zarośla, las) pozwalają ukryć na brzegu gniazda c. k. m., punkty obserwacyjne artylerji — oraz gdy npl nie posiada przewagi artylerji.

B) Obrona pośrednia: dzięki rozpoznaniu przez lotnictwo i łączność — oraz przeciwnatarcia poparte ogniem artylerji.

Wreszcie trzeci sposób obrony (przy odpowiednich siłach) przez zastosowanie ugrupowania w głab. Oddziały nad brzegiem przesłaniają, — strefa głównego oporu daleko od brzegu, a poza nią strefa odwodów.

SAMOCCHODY PANCERNE.

953. TAKTYCZNE UŻYCIŁ SAMOCCHODÓW PANCERNYCH.

954. **Wiadomości ogólne:** Samochody pancerne jako broń współdziałają z kawalerją — piechotą, ewent. inną bronią, do której są przydzielone. Wykonywając zadania bojowe, działają samodzielnie, pamiętając jednak

Pluton samochodów pancernych.

Sam. panc. z armatą.

Sam. panc. z k. m.

Sam. panc. z k. m.

Pluton samochodów pancernych lekkich.

z k. m.

z k. m.

z k. m.

z k. m.

Rys. 161.

zawsze, że pracują na korzyść oddziału, do którego zostały przydzielone.

Podstawową jednostką taktyczną sam. panc. jest pluton, składający się z części bojowej (4 sam. panc., 1 sam. osob., 1 motocykl) i części taborowej (3 samochodów cięż.).

Sam. panc. dzielą się na ciężkie i lekkie. Ciężkie

uzbrojone są w działko 47 mm i 1 lub 2 c. k. m., lekkie sam. panc. na gąsienicach gumowych (Kegresse) uzbrojone w 1 działko 37 mm lub 1 c. k. m. Te ostatnie mogą się poruszać oo wszelkich drogach, a nawet w terenie.

Samoch. ciężkie osiągają szybkość do 40 km., lekkie do 30 km na godzinę.

955. **Dodatknie właściwości samochodów pancernych:** szybkość, ruchliwość i siła ognia.

956. **Ujemne właściwości:** a) widoczność (wysokość samochodu), b) trudność zabezpieczenia własnymi siłami, c) niemożność włączenia ich do kolumn marszowych innych broni, d) trudność użycia w nocy, e) niemożność opuszczania dróg.

957. **ZASADY TAKTYCZNEGO UŻYCIA SAMOCH. PANC.**

958. **Główne zasady:** a) pluton samoch. panc, jako jednostka taktyczna działa zawsze razem. ugrupowany silnie w głąb (2 samoch. panc. prowadzą walkę — drugie 2 samoch. panc. ubezpieczają tyły, utrzymują łączność i służą jako wsparcie);

b) samoch. panc. działają niespodziewanie — przez zaskoczenie;

c) dla oddziału, do którego samoch. panc. zostały przydzielone, wyznacza ich rolę w walce, podaje cel do osiągnięcia, strefę działania, obiekty i t. p. — jednak pozostawia dcom plutonów zupełną swobodę w środkach i sposobie działania;

d) samoch. panc. mogą zdobyć pewne punkty, lecz nie mogą ich długo utrzymać;

e) samoch. panc. są poważnym współczynnikiem oddziałów rozpoznania (szybkie zwiady).

Zuchwalstwo, ruchliwość i nagle napady poparte siłą ognia są podstawami dla osiągnięcia przez samoch. panc. pełnej wydajności bojowej.

959. **ROZPOZNANIE.**

960. **Zasady ogólne.** Samoch. panc. przydzielone do oddziału rozpoznawczego zwiększają jego siłę zaczepną i odporną — przełamują opór nplskich ubezpieczeń, a tem samem ułatwiają wykonanie zadania włożonego na podjazd. Ujemną ich stroną stanowi to, że są związane z drogami i mogą być łatwo odcięte.

961. **Zwiady samoch. panc. z podjazdem kawalerji:** Zadaniem ich w tym wypadku będzie wzmocnienie siły ognia podjazdu i przełamanie oporu npla.

962. **Technika zwiadów samoch. panc.:** Dca samoch. panc. otrzymuje od dcy całości określone zadanie z podaniem:

a) położenia ogólnego i wiadomości o nplu, b) położenia i zamierzeń własnych, c) celu, który powinien być osiągnięty, d) kierunku, w którym zwiady trzeba przeprowadzić, e) miejsca, dokąd i jaką drogą powinny być wysyłane meldunki, f) kiedy zadanie się kończy.

Po otrzymaniu rozkazu dca samoch. panc. wydaje potrzebne dyspozycje taborowi plut. i wyrusza z częścią bojową.

Dca plut. jedzie w pierwszym samoch. panc., drugi samoch. panc. porusza się w odległości 200 m — pozostałe dwa jak najdalej wtyle, utrzymują jednak łączność wzrokową.

Motocykl porusza się równolegle z pierwszym samoch. panc. i służy do przesyłania meldunków. Samoch. osob. za ostatnim samoch. panc.

Samoch. panc. poruszają się skokami od punktu do punktu. Najdogodniejszymi punktami obserw. dla

nich są wzgórza, skąd dca obserwuje okoliczny teren. Po zatrzymaniu się pierwszego samochodu pozostałe czynią to samo automatycznie.

963. Zwiady dla własnego użytku jednostek samoch. panc.: Zwiady te są dwojakie: dróg i bojowe. Zwiady dróg zapewniają jednostkom samoch. panc. swobodny ruch po wskazanej drodze, wyjaśniają możliwość korzystania z innych dróg, stwierdzają wytrzymałość mostów i t. p.

Zwiady bojowe ustalają: a) charakter i przydatność terenu, w którym będzie przeprowadzone działanie samoch., b) wyjściowe punkty dla jednostek pancernych i ukryte podejścia, c) punkty obserwacyjne, d) miejsca umieszczenia odwodów jednostek panc. (punkty zaopatrywania), e) miejsca, w których jednostkom panc. może być potrzebna współpraca saperów i piechoty w celu przebycia przeszkód, oraz potrzebne do tego środki.

Zwiady te przeprowadza dca lub oficerowie plutonu, używając motocyklu, samoch. osob. ewent. pojedynczych samoch. panc.

964. UBEZPIECZENIE.

Użycie samoch. panc. w ubezpieczeniu możliwe zasadniczo tylko w ciągu dnia.

W ubezpieczeniu marszu samoch. panc. przydziela się do straży przedniej, tylnej, bocznej — zależnie od okoliczności — w wypadkach tych samoch. panc. wysuwają się przed straż.

W czasie alarmu samoch. panc. należy zatrzymać jako odwód — do użycia w najpotrzebniejszym kierunku.

965. MARSZE.

966. Ogólne zasady: Samoch. panc. w marszu nie posuwają się z kolumnami innych broni, lecz oddzielnie

skokami. Średnia szybkość marszu 15 km na godzinę. Przemarsz dzienny 100 km.

967. **Marsze podróże:** Porządek marszu: samoch. osob. dcy — część bojowa plutonu — część taborowa. Po zbiórce dca informuje dców każdego samochodu o marszrucie, daje wskazówki odnośnie postoju, trudnych przepraw i t. p. Drogę bada motocyklista.

968. **Dyscyplina marszu:** Dca plutonu odpowiada za tempo marszu plutonu, dca każdego samoch. za tempo samochodu, każdy uważa na sygnały poprzednika i podaje je dalej. Łączność z tyłu naprzód — odległość wzajemna samochodów 25 m.

969. **Odpoczynki:** Odpoczynki co dwie godziny, nie dłużej jak 30 minut. Pierwszy odpoczynek $\frac{1}{2}$ godz. po wyjeździe (10 min) dla sprawdzenia stanu silników i umocowania materiałów. W miejscu odpoczynków samoch. panc. zbaczając na prawo, zbliżają się na odległość 5 m. Miejsce odpoczynku na płaszczyźnie lub pochyłości, w pobliżu woda (studnia rzeka, staw).

970. **Marsze bojowe:** Część bojowa plutonu posuwa się w znacznej odległości od części taborowej. Podczas dłuższych odpoczynków obydwie części łączą się dla zaopatrzenia i potrzebnych napraw. Szyk bojowy taki sam jak przy rozpoznaniu.

Część taborowa w zwartej kolumnie, odstęp między samochodami 15 m. Przy marszu czołowym dca plutonu w pierwszym samoch. panc., przy marszu odwrotnym w ostatnim.

971. **POSTOJE.**

972. **Postanowienia ogólne:** Samoch. panc. zdala od npla rozlokowane pod dachem — w pobliżu npla zależnie od warunków: na kwaterach lub biwaku. Na postoju samoch. panc. maskuje się przed lotnictwem. Możliwość łatwego wydostania się na drogę musi być

zapewnioną. Ubezpieczenie samoch. panc. zapewnia piechota lub kawalerja.

973. **Postoje na kwaterach:** Na kwaterach najdogodniej umieścić samochody w jednym budynku o kilku wjazdach. W braku takiego budynku w kilku blisko siebie położonych. Bezpieczeństwo i możność natychmiastowego wymarszu muszą być zapewnione.

974. **Postój na biwaku:** Biwak zakłada się na gruncie twardym: place lub podwórza brukowane, posiadające dobre dojazdy do drogi. Najlepszy szlak: część bojowa na przodzie, taborowa z tyłu. Odległość między obu częściami co najmniej 5 m, a pomiędzy poszczególnymi samochodami nie mniej jak $1\frac{1}{2}$ m. Samoch. z mat. pędym dalej od innych samochodów.

W pobliżu npla samoch. ukryte wzdłuż murów, plotów, budynków, drzew — gotowe do natychmiastowego wyruszenia.

975. WALKA.

976. **Rola samoch. panc. i dowodzenie niemi podczas walki:** Samoch. panc. mogą przynieść w walce wielkie korzyści, a nawet ją rozstrzygnąć; taktycznie dowodzi jednostkami samoch. panc. dca oddziału, z którym samoch. współdziałają, dowodzenie pod względem technicznego wykonania zadania należy zawsze do dcy jednostki samoch. panc.

Dca całości podaje dcy plutonu samoch.: a) wiadomości o nplu, jego zamiarach, miejsce i siłę art., b) wiadomości o wojskach własnych, zadanie ogólne i zadanie danej jednostki, c) zadanie danego plutonu samoch. panc., kierunek i rejon działania oraz cel do osiągnięcia, d) czas rozpoczęcia akcji, e) ewent. miejsce postoju części taborowej plutonu, f) składnicę meldunkową.

977. **Ogólne zasady walki:** Odpowiednie co do

czasu wprowadzenie samoch. panc. do walki i zastosowanie zaskoczenia decyduje o powodzeniu natarcia samoch. panc. Czas rozpoczęcia natarcia wyznacza dca całości — wyjątkowo np. podczas szybkich zmian położenia bojowego, braku łączności lub podczas odwrotu dca plutonu może sam zaangażować pluton w walkę.

978. Przygotowanie do walki: Przygotowanie plutonu do walki polega na: a) sprawdzeniu stanu technicznego samoch. panc. i broni, b) zaopatrzeniu samochodów panc. w materiał pędny, amunicję i t. p., c) oddzieleniu części bojowej od taborowej, d) wydaniu dyspozycji co do miejsca postoju taborów oraz ewent. uzupełnienia w mat. i amun., e) orientacji w sytuacji ogólnej poszczególnych samoch. panc. i f) przygotowaniu samoch. panc. do walki.

979. Walka samochodów pancernych: a) Walka samochodów panc. polega najczęściej na szybkim uderzeniu intensywnym ogniem z możliwie bliskiej odległości. Po wykonaniu takiego napadu samoch. panc. odchodzą na ukryte stanowisko. W walce działają solidarnie, wspomagając się wzajemnie ogniem. b) Ogień samoch. panc. jest bardziej skuteczny w postoju aniżeli w ruchu. Przedmiotem ognia są cele żywe, odkryte lub zamaskowane. c) Ogień c. k. m. przeciw nplowi w terenie otwartym, ruchu lub marszu. Armatki 37 mm przeciw c. k. m. npla lub przeciw nplowi ukrytemu za murem ewent. rowem strzeleckim. d) Zwalczanie lotnictwa npla smugowemi pociskami c. k. m. e) Koncentracja ognia plutonu samoch. panc. w razie nagłej potrzeby — dca wskazuje cel pociskami 37 mm lub smugowemi c. k. m.

980. Walka z nplskim samoch. panc.: Najskuteczniej zwalcza się samoch. panc. ogniem art. i przeciwpancernymi kulami c. k. m. Kule przeciwpancerne

c. k. m. przebijają pancierz poniżej 400 m odległości, pocisk armatni na 25—75 m.

Oddziały współdziałające z własnymi samoch. obchodzą samoch. npla — niszczą drogi lub mosty, stawiają barykady, odcinając tem odwrót nplowi.

Wycofanie samoch. panc. z walki przeprowadza się szybko do ukrytego punktu. Wycofuje się planowo i tylko w razie koniecznej potrzeby.

981. **Użycie samoch. panc. w natarciu:** Niszczenie punktów oporu npla (gniazd c. k. m. i armatek piech.), powstrzymanie natarcia npla lub wsparcie własnego natarcia. Walka posiada charakter szybkich a krótkich wypadów wspartych silnym ogniem.

982. **W pościgu:** Dzięki swej szybkości mogą samoch. panc. w pościgu zniszczyć zupełnie i zdeorganizować nieprzyjaciela. W tym wypadku samoch. działają samodzielnie.

983. **W obronie:** Działają samoch. panc. dla wzmocnienia własnego przeciwnatarcia lub powstrzymania natarcia npla. Ochraniają skrzydła; sposób działania taki sam jak w natarciu

984. **W walce opóźniającej:** Działanie samoch. panc. w tej walce będzie trojakie:

- 1) działanie ogniem na znaczne odległości,
- 2) osłona ogniem wycofania własnych oddziałów,
- 3) zmuszenie npla do lokalnego wycofania nagłym wypadem dla oderwania własnej kawalerji lub piechoty zaplątanej w walkę zbliżską.

985. **W odwrocie:** Działanie samoch. panc. prawie identyczne jak w walce opóźniającej. — Osłona oderwania się własnych oddziałów dla organizacji obrony.

W walkach o miejscowości i w terenie zakrytym samoch. panc. używa się tylko w wyjątkowych wypadkach.

Jako środek łączności przedstawiają samoch. panc. wiele dogodności dla dcy — lecz w tym charakterze powinny być używane tylko w ostateczności, — gdy inne środki zawiodą.

986. ŁĄCZNOŚĆ.

Środkami łączności w walce są: motocykle, samoch. osob., samoch. panc. i sygnalizacja optyczna. Pod ogniem npla ważne informacje dca przesyła wtył samoch. panc.

Głównym środkiem wewnętrznej łączności jednostek samochodów panc. jest sygnalizacja wzrokowa i dźwiękowa. Zastosowanie szczególnie podczas walki.

987. Sygnały te są następujące: (na przykład:)

Komendy	Sygnały chorągiewką	Sygnały gwizdkiem
1. Baczność	chorągiewka żółta podniesiona do góry (pionowo)	jeden krótki.
2. Zmniejszyć szybkość	chorągiewka żółta kilkakrotnie opuszczona z pozycji pionowej do pozycji poziomej	kilka krótkich.
3. Stój	chorągiewka żółta opuszczona na bok z pozycji prostopadłej do pozycji poziomej i zatrzymana w tej pozycji	jeden długi.
4. Marsz naprzód	chorągiewka żółta z pozycji pionowej kilkakrotnie opuszczona do pozycji poziomej w kierunku marszu	jeden krótki i jeden długi.
5. Zwiększyć szybkość	chorągiewka żółta — ruch kilka razy wkoło	kilkakrotnie powtórzone jeden krótki i jeden długi.

Komendy	Sygnaly chorągiewką	Sygnaly gwizdkiem
6. Marsz wstecz (cofanie się)	chorągiewka niebieska z pozycji pionowej kilkakrotnie opuszczona do pozycji poziomej w kierunku marszu	kilka długich.
7. Do boju	chorągiewka niebieska podniesiona do góry (pionowo)	dwa krótkie i jeden długi.
8. Rozpocząć ogień	chorągiewka niebieska podniesiona kilkakrotnie do góry i opuszczona na dół.	jeden długi i dwa krótkie.
9. Wezwanie pomocy	chorągiewka podniesiona do góry.	

988. ZAOPATRZENIE.

Zasady ogólne: Troska o zaopatrzenie polega na dcy plut. sam. panc., a następnie na dcy jednostki, z którą sam. panc. współdziała.

Zaopatrzenie w materiały pędne zapewnia służba intendenty — amunicję park uzbrojenia — w materiały techniczne park samochodowy armji.

POCIAŁGI PANCERNE

989. **POCIĄGI PANCERNE (WOJSKA KOLEJOWE).**

990. **TAKTYCZNE UZYCIE POCIĄGÓW PANCERNYCH.**

991. **Ogólne uwagi:** Pociągi pancerne to potężne i ruchliwe jednostki ogniowe; odpowiednio użyte stanowią doskonale narzędzie walki przebojem. Nie są wrażliwe na pociski broni ręcznej, maszynowej i odłamki pocisków artylerji. Użyte mogą być w rozmaitych sytuacjach. Działania ich cechuje: śmiałość, zdecydowanie i szybkość. Pociąg pancerny pierwszy w natarciu — ostatni w odwrocie. Współdziałanie wszystkich broni z pociągami pancernymi jest celowe i pożądane.

992. **Organizacja pociągów pancernych:**

A) Dywizjon pociągów pancernych.

B) Centrum wyszkolenia (w działaniu poc. panc.)

Dywizjon pociągów pancernych:

a) drużyna dcy, b) dwa pociągi pancerne.

Pociąg pancerny:

a) drużyna dcy poc. panc. — tabor,

b) pluton artylerji,

c) pluton c. k. m.,

d) pluton szturmowy,

e) pluton techniczny.

Centrum wyszkolenia:

a) drużyna dcy,

b) personel instruktorski.

993. **MARSZE.**

994. **Podział marszów:** a) podrózne,
b) bojowe.

995. **Marsze podrózne:** polegają na zmianie miejsca postoju na obszarze, gdzie działanie npla wykluczone. Zarządzenia marszowe uzgadniają dcy z Wojsk. Wydz. Kolej. lub przedstawicielami służby transp.-kolej. Rozkład jazdy ściśle określony.

Pociąg pancerny dzieli się na a) część bojową, b) część gospodarczą.

W marszu podróznym na czele pociągu parowóz pancerny i część bojowa, następnie magazyn amunicji i materiałów wybuchowych. Dalej magazyn techniczny i mundurowy, na końcu wagony mieszkalne i kuchnia. Część bojowa i gospodarcza poruszają się razem.

996. Treść rozkazu marszu:

- 1) Kierunek wymarszu pociągu (marszruta).
- 2) Czas wymarszu i osiągnięcie poszczególnych punktów,
- 3) Zorganizowanie łączności.
- 4) Tok służby gospodarczej oraz techniczne wykonanie marszu,
- 5) Tok służby sanitarnej,
- 6) Zaopatrywanie w żywność, amunicję i opał.

Alarm zarządza się na wypadek nagłego wyjazdu pociągu.

997. **Szybkość marszu (jazdy):** Według budowy nawierzchni linji i ruchu na niej koleje dzielą się na: a) główne, b) drugorzędne, c) lokalne.

Koleje główne:	maksymalna szybkość 45 km na godz.
	normalna " 30 " " "
Koleje drugorzędne:	maksymalna szybkość 30 km na godz.
	normalna " 20 " " "
Koleje lokalne:	maksymalna szybkość 20 km na godz.
	normalna " 10—15 " " "

Pociągi poruszają się według rozkładu jazdy i podanej szybkości.

998. **Marsze bojowe:** w pobliżu npla. Część bojowa pociągu osobno naprzędzie.

999. **Szyk części bojowej pociągu:** Parowóz pancerny w środku, wagony pancerne artylerji po obu

stronach parowozu, wagon szturmowy pancerny z jednej strony, następnie po dwie lory na początku i końcu pociągu. Pełna gotowość bojowa w czasie ruchu i postoju.

Szybkość zależna od siły pociągowej parowozu i siły hamulców.

Przy maksymalnej szybkości wziąć pod uwagę:

- 1) stan nawierzchni, jej spadki, łuki i trasę,
- 2) możliwość podminowania i uszkodzenia linii,
- 3) zapewnienie bezpieczeństwa ruchu.

1000. Marsze nocne (bojowe):

Cel marszu nocnego: ukrycie ruchu przed nplem. Pociąg porusza się ostrożnie, drezyna (patrol techniczny) na przodzie bada linię. Światła w pociągu pogaszone, wyłączone głośne hamulce i t. p.

Przemarsz przez obiekty kolejowe, jak mosty, tunele, przepusty następuje na sygnał patrolu technicznego (po zapewnieniu bezpieczeństwa). W razie niepewności puszcza się na próbę lorę przez odepchnięcie.

1001. Marsze w szczególnych warunkach:

Dzielenie pociągu: Względy taktyczne (opanowanie dominujących punktów) powodują niekiedy dzielenie pociągu pancernego.

Stosowanie podziału ma miejsce:

- 1) Gdy pociąg występuje pojedynczo,
- 2) celem zabezpieczenia odwrotu,
- 3) celem wykorzystania dogodnego pola ostrzału,
- 4) celem zabezpieczenia ważnego obiektu kolejowego,
- 5) wyjątkowo jako patrolu bojowego.

Sposób podziału: Parowóz najbliższy npla. Część tylną tworzy jeden wagon pancerny z c. k. m. i artylerią. Dla rozpoznania linii wysłać naprzód patrol techniczny.

1002. POSTOJE.

1003. Podział ze względu na rodzaj:

- a) postoje w marszach podróжных,
- b) postoje w marszach bojowych,
- c) postoje w podstawie operacyjnej.

Podział ze względu na przyczynę: 1) postoje planowe, 2) postoje przymusowe.

Postoje (w marszach podróжных) zarządza się na wydanie strawy, pobór materiałów opalowych, drobne naprawy i t. p. Nieprzewidziane dłuższe postoje po porozumieniu się dcy pociągu z Wojsk. Wydz. Kolej.

1004. **Rozkaz postojn:** w marszu bojowym zawiera:

- 1) Określenie miejsca postoju,
- 2) zadanie oddziału zabezpieczającego i wywiadowczego,
- 3) zachowanie się w razie natarcia npla lub alarmu,
- 4) sposób zaopatrywania w amunicję, żywność i opał,
- 5) stan gotowości bojowej pociągu,
- 6) łączność (zarządzenia),
- 7) sanitarne (zarządzenia).

Część bojowa pociągu stoi na stacji oddzielnie od gospodarczej. Wagonów z magazynami amunicji i technicznymi materiałami nie wolno oznaczać specjalnie.

1005. **Obowiązki dcy na postojn:**

- 1) Łączność z dca, któremu podlega, i z władzami kolej.
- 2) Zapoznanie się z nową marszrutą.
- 3) Rozpoznanie techniczne linii kolej.
- 4) Stwierdzenie stacji i przystanków dogodnych do pobrania wody, opału i remootu.

1006. **Alarm:** ogłasza dca lub najstarszy oficer zapomocą ustalonego sygnału. Warta alarmuje całą załogę. Oprócz warty dca wydziela pogotowie pociągu.

1007. **ŁĄCZNOŚĆ.**

1008. **Cel łączności dla pociągów pancernego:** jako typu broni pomocniczej jest pierwszorzędnej wagi i często decyduje o powodzeniu akcji. Za zorganizowanie i utrzymanie łączności ponosi odpowiedzialność dca pociągu. Jego obowiązkiem jest:

- a) Utrzymanie i konserwacja sprzętu łączności,
- b) zapewnienie gotowości użycia środków łączności,
- c) rozdział środków pomiędzy patrole telefoniczne.

1009. **Środki łączności pociągu:** telefon, radjotelegraf, gońcy na dreźnie motorowej, cykliści, gołębie pocztowe, sygnalizacja optyczna, rakiety.

Łączność wewnętrzna pociągu: a) wzrokowa, t. j. sygnalizacja elektryczno-światlna zapomocą żarówek, b) słuchowa, t. j. sygnalizacja elektryczno-dzwonkowa, tuba i telefon.

Pociąg utrzymuje łączność: a) z właściwym dcą, b) z oddziałami współdziałającymi, c) z drugim pociągiem, o ile działa w składzie dywizjonów.

Zadania osobistej łączności wykonywa oficer łącznikowy. W natarciu używać: radjotelegrafu, gołębi pocztowych i drezny motorowej.

1010. OBSERWACJA.

1011. **Ogólne postanowienia:** Pociągi pancerne pełnią również służbę zwiadowczą i obserwacyjną. Wszelkie wiadomości, szkice, fotografie należy przekazywać w odpowiednim czasie.

1012. **Zadania obserwacji:** Musi być ona pewna — ciągła i stanowcza.

Rodzaje obserwacji:

- 1) Zbieranie i wykorzystanie wiadomości technicznych (stan toru kolejowego, mosty, tunele i t. p.).
- 2) Wstrzeliwanie i kontrola ognia artyleryjskiego i c. k. m.
- 3) Zbieranie wiadomości celem wykorzystania ich przy natarciu.

1013. Punkty obserwacyjne pociągu:

- 1) Wieże pancerne obserwacyjne.
- 2) Strzelnice i wieże dla armat i c. k. m.
- 3) Drezy pancerne.

Obsada punktów obserwacyjnych składa się:

- 1) z personelu obserwacyjnego,
- 2) z personelu łączności.

Wyjątkowo zostają oddane pociągom pancernym

płatowce lub balon na uwięzi — do wykorzystania obserwacji lotniczej.

1014. **MASKOWANIE.**

1015. **Ochrona bierna:** pociągu polega na ukryciu go przed obserwacją powietrzną. W tym celu wybierać jako podstawy operacyjne stacje mniejsze na uboczu, a nie węzły kolejowe i ośrodki ruchu. W czasie postoju część bojową maskować starannie. Parowóz i wozy ukrywać w szopach drewnianych, zbudowanych specjalnie, lub pod płachtami. Na wypadek nalotu płatowców npla pociąg broni się ogniem c. k. m.

1016. **Stanowisko wyjściowe:** zajmuje pociąg o świcie — odbywając przesunięcie w ciągu nocy. Na stanowisku wyjściowym zachować bezwzględną ciszę. Pomoc w maskowaniu pociągu dają przydzieleni saperzy, wykonywując niezbędne prace.

1017. **WALKA.**

1018. **Charakterystyka pociągu pancernego:** Pociągi pancerne współdziałają ściśle z innymi rodzajami wojska. Są one wybitnie bronią ogniową (artylerja i c. k. m.), a poniekąd uderzeniową (plutony szturmowe).

1019. **Cechy dodatnie pociągu pancernego:**

- 1) Wielka siła ogniowa.
- 2) Opancerzenie.
- 3) Znaczna ruchliwość.
- 4) Możliwość szybkiego uzyskania gotowości bojowej.
- 5) Wyposażenie techniczne.

1020. **Cechy ujemne:**

- 1) Całkowita zależność od stanu toru kolejowego.
- 2) Widoczność (dym, para, szum).
- 3) Wrażliwość na ogień artylerji.

Akcja pociągu należycie przygotowana i przeprowadzona da zawsze duże rezultaty.

1021. Sposób użycia pociągów pancernych: Dywizjony pociągów pancernych w walce mogą być użyte:

- a) jako jednostki bojowe współdziałające z piechotą (kawalerją) w natarciu, obronie, pościgu lub odwrocie,
- b) jako jednostki współdziałające z kawalerją w rozpoznaniu,
- c) jako dywizjony artyl. kolejowej.

Wyjątkowo mogą być użyte do zadań bojowych bez współdziału innej broni.

1022. Przygotowanie pociągu pancernego do walki: polega na: a) przeprowadzeniu wywiadu położenia npla i własnego, b) przeprowadzeniu wywiadu terenu oraz wywiadu i naprawy toru kolejowego i urządzeń stacyjnych, c) urządzeniu obserwacji i łączności, d) zajęciu stanowisk, e) przygotowaniu planu działania i planu ognia, f) na topograficznym przygotowaniu ognia (jeśli dyon ma być użyty jako dywizjon artylerji).

Przygotowanie przeprowadzać stopniowo, stale udoskonalać, prace maskować.

1023. Rola dców różnych stopni w walce: Dca dywizjonu pociągu panc. dzieli zadanie dla poszczególnych pociągów. Określa czas i rejony działania, wyznacza postój taboru pociągu. Ustala zużycie amunicji w akcji. Zarządza przeprowadzenie łączności z oddziałami współdziałającymi. Udziela dcom pociągów wiadomości o sytuacji i t. p. Organizuje wywiad, dozoruje akcji i ognia poszczególnych pociągów. Składa meldunki sytuacyjne dcy, któremu podlega.

1024. Oficer techniczny dyonu: wypełnia wskazówki dcy, rozpoznaje stan toru i układa plan robót technicznych.

Opracowuje plan łączności, w czasie walki nadzoruje prawidłowe funkcjonowanie łączności. Zarządza i przeprowadza naprawę uszkodzeń powstałych w czasie walki.

1025. Oficer wywiadowczy dywizjonu: wykonywa prace topograficzne związane z organizacją obserwacji, niezbędne do przy-

gotowania ognia w dywizjonie, sporządza szkic planimetryczny rozmieszczenia dywizjonu. Rozporządza personelem wyznaczonym przez dcę do wykonania powyższych prac.

1026. Dca pociągu pancernego: stosuje się do rozkazów dcy dywizjonu odnośnie do przebiegu akcji, wykonania ognia i t. p.

W nagłych wypadkach wykonywa bez rozkazu czynności, które nie cierpią zwłoki.

Gdy pociąg występuje nie w składzie dywizjonu, lecz samodzielnie, zarządza wszystkim, co należy do obowiązku dcy dywizjonu.

1027. Dca plutonu art.: wybiera punkty obs. art., rozpoznaje stanowiska, przygotowuje dane do strzelania z tych stanowisk i prowadzi ogień art.

1028. Zastępca dcy plutonu art.: znajduje się zasadniczo przy wozach artyleryjskich i współdziała z dcą plutonu art. W czasie walki dozoruje czynności obsługi dział, usuwa błędy i niedokładności i t. p.

1029. Dca plutonu c. k. m.: dokłada starań, by sprzęt utrzymać należycie i by c. k. m. były zaopatrzone odpowiednio w amunicję i wodę. W czasie walki jego miejsce w czołowym lub końcowym wozie bojowym, zależnie od zadania, jakie spełnia pociąg. Utrzymuje łączność z dcą pociągu i drugim wozem posiadającym c. k. m. Daje rozkaz do otwarcia i przerywania ognia. Organizuje obronę przeciwlotniczą.

1030. Dca plutonu techn.: kontroluje i utrzymuje tabor kolejowy i gospodarczy pociągu, zarządza naprawy, reguluje zaopatrzenie w paliwo, wodę, smary i t. p. Przeprowadza wywiad toru kolejowego, przechowuje materiały wybuchowe i t. p.

1031. Dca plutonu szturmowego: zgodnie ze wskazówkami dcy pociągu rozmieszcza swój pluton w wozie szturmowym i artyleryjskim. Porozumiewa się z dcą c. k. m. i dcą art. co do współdziałania w czasie samodzielnej akcji plutonu szturmowego.

1032. Zadania artylerji pociągu w walce: Artylerja pociągów w walce występuje:

a) jako baterje (dyon) wypadowe,

b) jako baterje (dyon) kolejowe.

W wypadku pierwszym głównem zadaniem jest zwalczanie punktów oporu pierwszej linii, fortyfikacyj, karabinów maszyn. i działek piechoty i t. p. W drugim wypadku art. poc. postępuje analogicznie do baterji polowej.

1033. Zadanie c. k. m. pociągu w walce: C. k. m. spełniają zadanie zabezpieczenia pociągu jako baterji, oraz prowadzenia obrony przeciwlotniczej. W bezpośrednim zetknięciu z nplem uwydatnia się ważność c. k. m. w pociągu. (Ostrzeliwują nacierającą piechotę, kawalerję i t. p.) Niekiedy c. k. m. zostają przydzielone do plutonu szturmowego — drużynami.

1034. Zadanie plutonu technicznego w walce: a) naprawianie uszkodzeń linii, b) zakładanie min w zasadzce na pociągi npla, c) niszczenie urządzeń stacyjnych i d) zabezpieczenie własnego pociągu przed najechnianiem przez nplski tabor (dzika maszyna).

1035. Zadanie plutonu szturmowego w walce: ma miejsce, gdy zachodzi potrzeba użycia części załogi poza pociągiem do: a) wywiadu, b) wypadu, c) obsadzenia ważnych punktów, d) ochrony ważnych punktów (stacje, mosty, tunele), e) ochrony pociągów na postoju przed zaskoczeniem, f) do walki podczas bezpośredniego natarcia na pociąg.

1036. Wywiad i jego zadania: Wywiad ustala warunki akcji, w której pociągi wezmą udział. Dca dywizjonu po przybyciu do strefy działania porozumiewa się z dca oddziału, z którym ma współdziałać: o dotychczasowym przebiegu akcji, położeniu własnem, zamiarach dcy piechoty i t. p.

Wywiad dla dcy dywizjonu ustala: a) rejony działania pociągów, b) rejony punktów obserwacyjnych naziemnych, c) miejsce i punkty obs. dla dcy dywizjonu, d) warunki użycia pociągów do bezpośredniego natarcia, e) warunki łączności i zaopatrzenia, f) stan toru kolejowego i konieczne naprawy, g) miejsce postoju taboru gospodarczego pociągu, h) maskowanie.

Personel do przeprowadzenia wywiadu: 1) oficer wywiadowczy dywizjonu (artylerzysta), 2) oficer wywia-

dowczy piechoty (z plutonu szturmowego), 3) oficer techniczny (saper kolejowy).

1037. Plan przeprowadzenia wywiadu dla dcy dywizjonu: Rozkaz wejścia dywizjonu do walki zawiera następujące dane: a) położenie ogólne, nazwę oddziału, z którym dywizjom współdziała, c) marszrutę, d) zadanie dla dywizjonu, e) czas przybycia dywizjonu w strefę działań bojowych.

Sposób wykonania i dokładność wywiadu zależą od posiadanego czasu.

1038. Charakterystyka walki pociągu pancernego: Zdolność pociągów pancernych do prowadzenia ognia z bliskiej odległości zależną jest od rodzaju opancerzenia. Opancerzenie bywa zakryte i otwarte. Pociąg o opancerzeniu zakrytem może być pod ostrzałem ze wszystkich stron. Natomiast pociągi o opancerzeniu otwartem zajmują stanowiska zakryte i bardziej odległe od przeciwnika.

Pociąg pancerny może wycofać się z ognia art. npla przez zmianę swego stanowiska, gdy art. pociągu dokładnie się wstrzelała.

Pociąg pancerny podobny jest do niewielkiego ruchomego fortu. Niekiedy pociągi pancerne działają grupą na jednej lub kilku liniach kol. pod wspólnem dtwem.

W czasie walki należy unikać wycofywania pociągów pancernych, gdyż wywiera to ujemny wpływ na nastrój oddziałów współwalczących.

Po korzystnem zakończeniu walki wycofanie pociągu nie następuje z trudności.

SŁUŻBY

1039. SŁUŻBY.

(Przewozy. — Zaopatrywanie. — Ewakuacja).

TREŚĆ.

Przewozy.

Ogólne pojęcie.

Środki przewozowe:

- a) koleje,
- b) samochody,
- c) wozy konne,
- d) środki wodne,
- e) środki specjalne,
- f) przewozy materiałów.

Organizacja i działanie taborów w dywizji (sam. bryg. kaw.).
i w pułkach.

Przepisy o ruchu i utrzymaniu dróg.

Zaopatrywanie.

Zasady ogólne.

Zaopatrywanie w żywność.

- " w amunicję.
- " w broń.
- " w mat. saperski.
- " " " sanitarny.
- " " " weterynaryjny.
- " w przetwory ropne.
- " w mat. różny i sprzęt.
- " w konie.

Ewakuacja.

Zasady ogólne.

Ewakuacja sanitarna.

- " weterynaryjna.
- " sprzętu i materiału.

1040. **Przewozy.**

Ogólne pojęcie.

Przewóz jest to ogół czynności wykonywanych przy przesunięciu pewnej ilości ludzi, zwierząt lub materiału z jednego miejsca na drugie.

Transport jest to oddział ludzi, zwierząt, materiału, złączonych na czas przewozu w jedną całość pod rozkazami komendanta. Przewóz może składać się z jednego lub kilku transportów.

Środki przewozowe:

Koleje normalnotorowe,

„ wąskotorowe (kolejki),

samochody,

wozy konne,

środki wodne,

„ specjalne (samoloty, czołgi, wozy gąsienicowe, zwierzęta juczne, zaprzęgi wołów, psy, narty, sanki).

1041. **a) Koleje.**

1042. **Koleje normalnotorowe** przechodzą z chwilą mobilizacji pod rozkazy ministra spraw wojskowych przy zatrzymaniu przez ministra kolei, kierownictwa technicznego i administracyjnego.

Sieć kolejowa dzieli się na:

a) **Sieć wewnętrzną:** organem kierowniczym służby transportowo-kolejowej tej sieci jest Generalna Komisja Transportów Kolejowych (G. K. T. Kol.), wykonywująca rozkazy ministra spraw wojskowych.

b) **Sieć frontową:** organem kierowniczym służby transp.-kol. jest Polowa Komisja Transportów kolejowych (P. K. T. Kol.) wykonywująca rozkazy naczelnego wodza.

Organami wykonawczymi na sieci wewnętrznej i frontowej zależnie od położenia są:

1) dyrekcyjne komisje transportów kolejowych (D. K. T. Kol.),

2) oddziałowe komisje transportów kolejowych (D. K. T. Kol.),

3) komisje stacyj kolejowych (K. St. Kol.),

4) komisje regulujące, podległe wprost naczelnemu wodzowi.

Koleje normalnotorowe to środek najważniejszy i najwydatniejszy. Do przewozu wojska używa się pociągów o ustalonych

typach. Zależnie od typu skład pociągów obejmuje zmienną ilość wagonów krytych i platform, 1—2 wagonów oficerskich i 1—2 wagonów służbowych.

Do ładowania na 1 wagon liczy się:

24 oficerów albo 40 szeregowych,

6—8 koni,

1—3 wozów,

10—30 ton materiału (zależnie od typu wagonu).

1043. Koleje wąskotorowe dzielą się na:

a) 60 cm. o trakcji motorowej lub parowej.

b) 75 cm. o trakcji parowej.

Budowane przeważnie jako linie łączące stacje zaopatrywania ze składami armji.

Na terenie armji podlegają dowódcy armji. Budowę i obsługę zapewnia szef służby saperskiej armji przy pomocy saperów kolejowych.

1044. Przewóz kolejami.

Osobom wojskowym z przewożonych transportów bez względu na posiadany stopień służbowy, nie wolno mieszać się do wewnętrznej, techniczno-wykonawczej służby kolejowej.

Przewozy wojska dzielą się na:

przewozy osłonowe,

„ mobilizacyjne,

„ koncentracyjne,

„ operacyjne.

Komendantem transportu jest dea przewożonego oddziału, jest on odpowiedzialny za dyscyplinę oddziałów przewożonych, przestrzeganie przepisów kolejowych, za punktualne przybycie na miejsce załadowania, szybkie załadowanie, wylądowanie i ubezpieczenie transportu.

Rozkaz załadowania wydany przez deę oddziału wyznacza:

1) oficera załadowczego i oficerów (podoficerów) pomocniczych,

2) oddziały dla załadowania koni, wozów i materiału,

3) służbę wartowniczą i policyjną na czas transportu,

4) ilość materiału do zabrania,

5) zaprowiantowanie na czas transportu,

6) godzinę wymarszu, drogę i sposób przewiezienia materiału na stację.

Oficer załadowczy przybywa na stację przed oddziałem, dowiaduje się o szczegółach załadowania, przeprowadza wywiad (ramp, dróg dojazdowych, miejsce zbiórki i t. p.), odbiera skład pociągu

i dzieli go na wagony dla ludzi, koni, wozów, materjału, warty i miejsce komendanta transportu.

Pouczenie szeregowych — o zachowaniu się w czasie przewozu:

- 1) zachować tajemnicę przewozu i oddziału przewożącego (zabronione rozmowy z osobami cywilnymi i wojskowymi dotyczące transportu),
- 2) stosować się do zarządzeń organów kolejowych,
- 3) wysiadanie dozwolone tylko na rozkaz komendanta transportu,
- 4) w czasie ruchu nie wolno wychylać się, wskakiwać i wyskakiwać z wagonów, strzelać na wiat i t. p.
- 5) nie używać znaków, służących jako sygnał dla pociągu,
- 6) unikać ozdabiania wagonów gałęziami,
- 7) nie palić w wagonach, gdzie mieszczą się materiały łatwopalne,
- 8) szeregowy, który przypadkiem pozostanie na stacji ma się zgłosić do komisarza wojskowo o stacji, który zarządzi odesłanie go do miejsca przeznaczenia.

Ładowanie wozów (wozy, samochody, działa i t. p.) pojedynczo, dyszle zdjąć i przywiązać, wozy zahamować i zaklinować.

Ładowanie koni: przeprowadzić podział koni na grupy według wagonów, obejrzeć wnętrze wagonów, usunąć braki, zamknąć drzwi przeciwległe, usunąć latarnię u sufitu. Konie wprowadza się (po 6 lub 8, zależnie od typu) okielzane, osiodlane, z uprzężą, wodze krótkie, jeden za drugim. Konie ruchliwe wprowadzać z zawiązaniem oczami lub tyłem. Krzyki i nawoływania zakazane. Konie ustawia się naprzód po lewej stronie, łbami do środka wagonu, zamyka drążkiem i przywiązuje, potem do części prawej wagonu. Zdjąć potem uprzęż i ułożyć przy drzwiach nawprost wejścia. Jadącym nie wolno palić tytoniu. Konie chore zakaźnie umieścić osobno.

Ładowanie szeregowych odbywa się po podziale na grupy wagonowe, broń rozładować. Każdej grupie wyznaczyć komendanta wagonu.

Wartę umieścić w osobnym wagonie w pobliżu komendanta transportu.

Przeplsy w czasie jazdy: Po załadowaniu odpowiedzialność za utrzymanie porządku obejmuje oficer inspekcyjny. O ukończeniu załadowania powiadomić wojsk. komisarza stacji (względnie ruchu). Opuszczanie wagonów — zabronione bez zezwolenia komendanta transportu. Wysiadanie na dłuższych przystankach na zarządzenie oficera inspekcyjnego. Wydalanie się szeregowych poza obręb stacji zabronione.

Wyżywianie ludzi i koni — zasadniczo z kuchni polowych. W tym celu oddziały zaopatrywane są w potrzebną ilość żywności na czas trwania transportu i na czas po wyladowaniu.

Oddziały nie posiadające kuchni polowych zaprowiantowuje się na stacjach wyżywienia (na ważniejszych stacjach kolejowych).

Konie żywi się furazem, który oddziały wiozą ze sobą.

O **zaginięciu** szeregowego komendant transportu zawiadamia telegraficznie odpowiedni organ stacji, na które nastąpiło zaginięcie.

Chorych — jeżeli niema lekarza w pociągu, odsyła się do szpitala na najbliższym posterunku sanitarnym, ewentualnie zająć lekarza z najbliższego garnizonu lub lekarza cywilnego. Po orzeczeniu następuje przekazanie chorego miejscowym władzom wojskowym lub cywilnym.

Wyladowaniem — kierują ci sami oficerowie co załadowaniem. Opróżnić

szybko wagony, rampy i obszar stacji, sprawdzić stan liczebný, skontrolować wagony. Konie wyprowadzić osiodlane w uprząży.

1045. b) Samochody.

Samochody (osobowe, ciężarowe i sanitarne) zorganizowane są w kolumny po 20 samochodów. Są środkami armji i podlegają przez szefa służby samochodowej dowódcy armji. Kolumny ciężarowe nie są specjalizowane.

Dywizja (sam. bryg. kaw.) nie posiada organizacyjnie własnych kolumn samochodowych.

Na odcinkach, gdzie przewidywany jest większy ruch samochodowy, mogą być utworzone dla organizowania i regulowania ruchu samochodowe komisje regulujące podległe naczelnemu wodzowi.

Samochody przedłużają przewozy kolejowe, ewentualnie zastępują kolej.

Srednia szybkość posuwania się kolumn samochodowych ciężarowych 10–15 km. na godzinę w dzień, mniejsza w nocy.

1. Samochód może przewieźć (zależnie od typu):

15–25 szeregowych uzbrojonych siedzących, albo

20–35 " " stojących,

2 konie z obsługą (samochody specjalne),

3–4 c. k. m. z obsługą,

1 działo z przodkiem,

1 kuchnię polową z żywnością,

1 wóz (amunicyjny, narzędziowy lub bagażowy),

4 biedki,

2–5 ton materiału,

150 plecaków.

1046. Przewóz wojsk samochodami.

Odległość minimalna przewozu 20 km dla oddziałów pieszych, 60 km dla artylerji.

Dzienny przemarsz sam. cięż. około 100 km.

Decja transportu — z punktu tchnicznego jest decja kolumny samochodowej, o ile jednak zachodzi potrzeba (np. możliwość spotkania z nieprzyjacielem) dowódca oddziału przewożonego ma prawo wydać odpowiednie rozkazy komendantowi transportu i zarządzić wyładowanie w czasie drogi.

Organizację przewozu (wyznaczenie placów załadunkowych, dróg, podział kolumn) ustala kierownik przewozu z decją załadunkowej jednostki.

Placze załadunkowe wyznacza się oddzielnie: na bataljon piechoty, na dywizjon artylerji, na kompanje czołgów.

Samochody do przewozu zostają zgrupowane w wybranem miejscu — zwanem punktem 1-go przeznaczenia.

Rozkaz załadowania — wydaje dowódca jednostki, przeznaczonej do przewozu i zawiera:

1) jakie oddziały będą przewiezione,

2) sprzęt i materiał do zabrania.

- 3) jakie zaprzęgi będą przewidziane,
- 4) oddział wyznaczony do załadowania wozów i materiału,
- 5) zaprowiantowanie ludzi i koni,
- 6) zarządzenia do marszu oddziałów na miejsce zbiórki,
- 7) godzinę przybycia i rozpoczęcia ładowania,
- 8) zarządzenia dla oddziałów, które nie będą przewożone samochodami.

Żaładowanie:

Komendant placu załadowczego (wyznaczony przez kierownika przewoźu) kieruje całem przygotowaniem techniczno-m załadowania, reguluje ruch i udziela potrzebnych wskazówek.

Samochody uszykowane w odstępach 5—10 m. Dca oddziału wysyła naprzód oficera załadowczego, celem porozumienia się z komendantem placu załadowczego i udzielenia mu potrzebnych wskazówek.

Oficer załadowczy oddziału dzieli oddział na grupy załadowcze, które ustawiają się za wyznaczonymi samochodami.

Zdejmują rymsztunek i rozładują broń, poczem na sygnał, dany przez komendanta placu załadowczego, poszczególne grupy zajmują samochody.

Wozy, działa i konie ładowane są przy zastosowaniu specjalnych urządzeń i odpowiednio ułożone.

Jazda.

Kolumny samochodowe załadowane na różnych placach załadowczych wyruszają na wyznaczony punkt wyjści wy.

Zatrzymanie samochodów następuje co 2 godziny na 10 minutowy postój. Zepaucie się samochodu nie może wpłynąć na opóźnienie się transportu. Porządek utrzymuje oddział wyznaczony dla każdej kompanji (baterji), umieszczony na samochodzie czołowym i tyłowym.

Wyladowanie — odbywa się na przeznaczonych placach wyladowczych szybko i w największym porządku. Musi być odpowiednio ubezpieczone.

Przewozy nocą — wymagają wcześniejszych, bardzo szczegółowych przygotowań i surowej dyscypliny.

1047. c) Wozy konne.

Zorganizowane są:

1) **W kolumny taborowe**, przydzielone do wielkich jednostek i armji. Składają się z 60 wozów każda (3 plutony po 20 wozów) i nie są specjalizowane.

2) **Tabory oddziałów.**

Średnia szybkość kolumny konnej 4—6 km na godzinę (wyjątkowo na dobrych drogach do 9 km na godz.).

Jeden wóz może pomieścić:

5—7 szeregowych uzbrojonych albo

50 plecaków,

250—450 kg materiału.

1048. Przewóz wojska wozami.

Stosuje się tylko wyjątkowo, na krótkie odległości. Zasadniczo tylko mniejsze oddziały.

Dla przewożenia jednej kompanji strzeleckiej potrzeba 20—35 wozów, dla baterji około dwóch kolumn taborowych. W czasie dłuższych przejazdów przewozi się plecaki.

Żaładowanie, wyruszenie kolumn i wyladowanie według reguł dla przewoźu samochodowych.

1049. d) Środki wodne.

Organami kierowniczymi służby żeglugi śródlądowej są:

1) Generalna Komisja Nawigacyjna — wykonywująca rozkazy M. S. Wojsk na obszarze krajowym.

2) Polowa Komisja Nawigacyjna — wykonywująca rozkazy naczelnego wodza na obszarze wojennym.

1050. Środki wodne posiadają dużą pojemność, zależnie od typu statków, małą szybkość i trudne ukrycie przed lotnikami.

1051. Przewóz wojska drogą wodną.

Stosuje się wyjątkowo, gdy warunki na to pozwalają i nie chodzi o szybkość. Duże kurzyńcy mogą być przy ewakuacji rannych i chorych i zaopatrywaniu w środki ciężkie i niepilne.

1052. e) Środki specjalne.

1053. Środki powietrzne używane są dla przewiezienia łączników, szybkiej ewakuacji rannych, zaopatrzenia jednostek, odciętych od swych linii zaopatr. i t. d.

1054. Wozy gąsienicowe i czołgi.

Wóz gąsienicowy porusza się w każdym terenie płaskim (niebagnistym). Szybkość do kilkudziesięciu km na godz.

Czołgi mogą być wyzyskane dla przewozu środków zaopatrzenia dla oddziałów walczących w trudnych warunkach dowozowych.

1055. Kolumny juczne, używane w górach na bezdrożach, obszarach lesistych i w terenie przyfrontowym zoranym pociskami.

Koń może dźwigać 50—60 kg i więcej.

Szybkość wolniejsza od piechoty „stęp”.

1055 a. Zaprzęgi wołów używane być mogą do przeciągania ciężkiego sprzętu kołowego, w trudnych terenach, na odległości kilku km.

Szybkość 3 km na godzinę.

1055 b. Zaprzęgi psów. W zaprzęgu pojedynczym pies może uciągnąć ładunek 25 kg. Dzienny przemarsz 20 km, tempo posuwania się piechura.

1055 c. Narty i sanki używane w specjalnych warunkach w terenie płaskim lub pagórkowatym silnie zaśnieżonym.

1056. f) Przewóz materiału.

Materiał musi być przygotowany wcześniej na miejscu załadowania.

Jeden człowiek niespecialista może załadować dziennie około 6 ton materiału. Załadowaniem kieruje wyznaczony oficer (podoficer). Do pilnowania przewożonego materiału winien być wyznaczony konwój.

Dla przewozu amunicji i materiałów wybuchowych obowiązują specjalne przepisy.

1057. Organizacja i działanie taborów w dywizji (Sam. Bryg. Kaw.) i w pułkach.

1058. Środki przewozowe dywizji (sam. bryg. kaw.).

1) tabor dywizyjny tworzą parki i formacje należące do różnych służb, przewożące materiał potrzebny w bitwie,

2) kolumny taborowe przewożą różny materiał, bądź dla uzupełnienia taborów pułkowych lub składów, bądź jako zapasy ruchome.

Oprócz tego może otrzymać dywizja dodatkowe środki od armji.

1059. Organizacja ruchu taborów dywizyjnych.

Zależnie od położenia taktycznego tworzy się jedną lub kilka grup marszowych, zależnie od ważności i użycia ich w bitwie,

1060. Środki przewozowe pułku.

Tabor pułkowy dzieli się na:

1) tabor bojowy (T. B.) tworzą jaszczce, wozy amunicyjne, wozy ze sprzętem i materiałem łączności, saperskim, sanitarnym, wozy narzędziowe, bagażowe, kuchnie polowe i wozy przykuchenne,

2) tabor żywnościowy (T. Ż) składa się z dwóch sekcji rozdzielającej, pobierającej i wozów mięsnych. (Użycie ich patrz. pkt. 1068).

1061. Tabor bojowy pułku towarzyszy zawsze pułkowi, formuje się zasadniczo w dwa rzuty:

1) T. B. 1.: zawierający: jaszczce, wozy amunicyjne, wozy ze sprzętem łączności, saperskim, sanitarne i narzędziowe.

2) T. B. 2.: kuchnie polowe, wozy przykuchenne i bagażowe.

Czasem tworzy się trzeci rzut, obejmujący ciężkie wozy bagażowe, kuźnie i t. p.

1062. Umieszczenie taborów w bitwie o ile możliwości jak najbliżej oddziałów, wyzyskać teren, zabezpieczyć przed obserwacją.

T. B. 2. poszczególnych pułków można zgrupować razem pod jednym dtwem. Zmiana miejsca — skokami.

Sekcje rozdzielające wozy mięsne zgrupowane zwykle razem w tyle, w nocy dołączają się do oddziałów, wydają żywność i powracają na tyły.

Sekcje pobierające zgrupowane pod jednym dtwem udają się do miejsca zaopatrzenia (stacje zaopatrzenia, punkt rozdzielczy).

Wozy mięsne próżne po zaopatrzeniu dołączają się do sekcji rozdzielających.

W marszu tabory bojowe posuwają się za swojemi oddziałami (zgrupowane za pułkami lub podzielone za baonami).

Sekcje rozdzielające i wozy mięsne za taborami bojowymi, sekcje pobierające po zaopatrzeniu dołączają się do pułków na postoju.

Na postoju tab. boj. i żywn. kwaterują razem z oddziałami. W odwrócie tabory bojowe maszerują w niedalekiej odległości przed oddziałami, tabory żywnościowe przed taborami bojowymi.

1063. Przepisy o ruchu i utrzymaniu dróg.

1) Rozkazy dotyczące ruchu taborów opracowywać z największą dokładnością.
2) na jednym i tym samym przebiegu puszcząć (o ile możliwości) wozy o jednokowej szybkości:

- 3) tabory podzielić na części po 20 wozów, oddzielone przerwami 50 m.,
- 4) zakazane jest mijanie się wozów o jednej szybkości,
- 5) pojedyncze samochody sanitarne mogą korzystać z praw wozów pasażerskich (tj. mijać wozy mniej szybko).
- 6) przestrzegać bezwzględnie zarządzeń organów nadzoru ruchu.

Nadzór ruchu na głównych arteriach komunikacyjnych pełnią specjalnie wyznaczeni oficerowie z odpowiednim personelem pomocniczym.

Przepisy o utrzymaniu dróg:

- 1) naprawiać stale drogi, usuwając naboje,
- 2) zabronić taborom konnym posuwać się klusom,
- 3) nie puszcząć czołgów (o ile możliwości) po drogach często używanych,
- 4) nie używać łańcuchów przez samochody (z wyjątkiem głębokiego śniegu),
- 5) poczynić specjalne zarządzenia dla ochrony dróg w czasie roztopów i przy dłuższym krążeniu ciężkich kolumn.

1064. Zaopatrywanie.

Zasady ogólne.

Cel zaopatrywania: dostarczyć wojsku wszystkiego, co potrzebne do życia i walki.

Potrzeby są codzienne (żywność) i ewentualne (amunicja, materiał).

Obowiązkiem dcy jest stale troszczyć się o zabezpieczanie potrzeb swoich podwładnych; ustala on zasady planu zaopatrywania określa potrzeby, kieruje zaopatrywaniem i ponosi za nie odpowiedzialność.

Rola służb polega na organizacji i technicznym wykonaniu zaopatrywania.

Zadaniem służb jest stale zaspokajanie potrzeb wojsk walczących (tworzenie, zbieranie, utrzymywanie, rozdzielanie i dostarczanie materiałów zaopatrzenia).

1065. Sposoby zaopatrywania:

Wyzyskanie zasobów miejscowych (niektóre artykuły żywności), dowóz z kraju (amunicja, sprzęt techniczny i pewne środki żywności).

1066. Wyzyskanie zasobów miejscowych odbywa się przez:
zakup środków z wolnej ręki,
rekwizycję, lub ewentualnie
zużytkowanie zapasów zdobytych.

Rekwizycje stosuje się, gdy zawiódł zakup z wolnej ręki.

Prawo zarządzania rekwizycji mają:

Wódz naczelny na całym obszarze wojennym,

dca armji w granicach przydzielonego mu obszaru woj.,

dca okręgu etapu na obszarze etapowym armji,

dca grupy oper. (korpusu) na przydzielonym obszarze przez armję,

dca dywizji (sam. bryg. kaw.) w granicach swej strefy działania,

dca oddziałów walczących w rejonach postojów ich oddziałów.

Rekwizycja musi być przeprowadzona według obowiązujących przepisów, przez oficera, kwity sporządzone w dwóch egzemplarzach przy pomocy władz cywilnych, administracyjnych lub samorządowych (wyjątkowo wprost od ludności), przy zachowaniu surowej dyscypliny i przychylnem traktowaniu słusznych żądań ludności.

1067. Dowóz z kraju przeprowadza się kolejami, środkami armji, wielkich jednostek i oddziałów.

Transporty kolejowe na sieci frontowej regulują komisarze regulujący, z ramienia naczelnego wodza.

Siedzibą ich są stacje regulujące, utworzone na ważnych węzłach kolejowych.

Armja przewozi otrzymane zapasy swojemi środkami (kolejki, kolumny samochod. i konne) do własnych składów, wysuniętych ośrodków zaopatrywania lub do wielkich jednostek.

Wielkie jednostki i oddziały posiadają dla przewozu zaopatrzenia własne środki (kolumny taborowe, tabory pułkowe).

Przy użyciu środków przewozowych samochodowych i konnych obowiązuje zasada niespecjalizowania (wyjątek: wozy mięsne, sanitarne i t. p.

1068. Zaopatrywanie w żywność:

Przeprowadzają organy służby intendentury.

Pokrycie potrzebnych produktów (dla ludzi i koni) otrzymuje się w miarę możliwości przez wyzyskanie zasobów miejscowych. (Szczególnie mięso, tłuszcz, jarzyny świeże, paszę i opał).

Dowóz zapewnia komisarz regulujący, czerpiąc potrzebne środki z magazynów krajowych. Na podstawie zapotrzebowania, otrzymanego od dcy armji, komisarz regulujący wysyła codzienne (albo

N° 1

Ogólny przebieg zaopatrywania
pułki walczące blisko linii kolejowej.

Objaśnienie.

- droga taborów pułkowych
- - - droga wozów mięsnych oddziałów

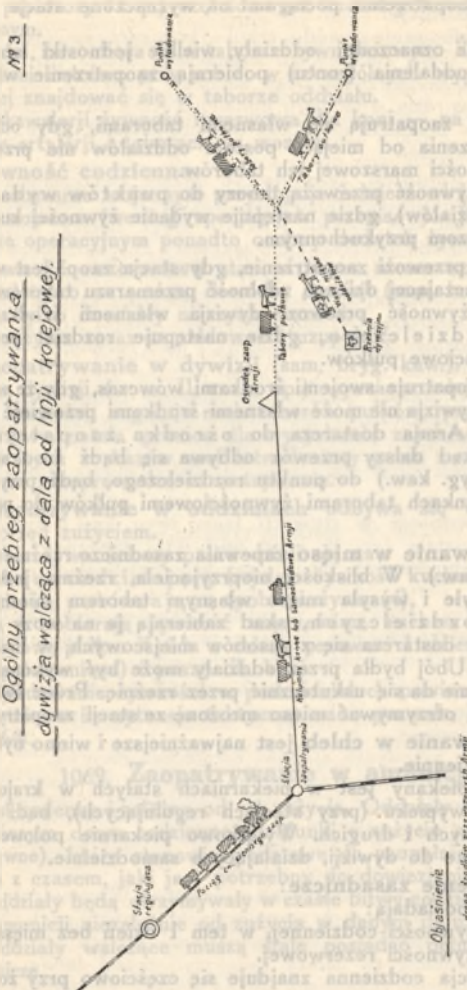
Rys. 162.

Rys. 163.

*Ogólny przebieg zaopatrywania
pułki walczącej z dala od linii kolejowej*

Ogólny przebieg zaopracowania

Rys. 164.

ewentualne) zaopatrzenie pociągami na wyznaczone stacje zaopatrywania.

O godzinie oznaczonej oddziały, wielkie jednostki lub armje (zależnie od oddalenia frontu) pobierają zaopatrzenie własnymi środkami.

Oddziały zaopatrują się własnymi taborami, gdy odległość stacji zaopatrzenia od miejsca postoju oddziałów nie przekracza dziennej zdolności marszowej ich taborów.

Pobraną żywność przewożą taboro do punktów wydawania (w pobliżu oddziałów), gdzie następuje wydanie żywności kuchniom polowym i wozom przykuchennym.

Dywizja przewozi zaopatrzenie, gdy stacja zaop. jest w odległości, przekraczającej dzienną zdolność przemarszu taborów.

Pobraną żywność przewozi dywizja własnymi środkami do punktu rozdzielczego, gdzie następuje rozdział pomiędzy taboro żywnościowe pułków.

Armja zaopatruje swojemi środkami wówczas, gdy ze względu na odległość dywizja nie może własnymi środkami przewieść swego zaopatrzenia. Armja dostarcza do ośrodka zaopatrywania lub składu, skąd dalszy przewóz odbywa się bądź środkami dywizji (sam. bryg. kaw.) do punktu rozdzielczego, bądź przy odpowiednich warunkach taborami żywnościowymi pułków do punktów wydawania.

Zaopatrywanie w mięso zapewnia zasadniczo rzeźnia dywizji (sam. bryg. kaw.). W bliskości nieprzyjaciela, rzeźnia jest poznaczona w tyle i wysyła mięso własnym taboro mięsnym do punktów rozdzielczych, skąd zabierają je na wozy miesne pułków. Bydło dostarcza się z zasobów miejscowych, w braku zaś przez dowóz. Ubój bydła przez oddziały może być wykonany wyjątkowo, gdy nie da się skutecznie przez rzeźnię. Prócz świeżego, oddziały mogą otrzymywać mięso mrożone ze stacji zaopatrywania.

Zaopatrywanie w chleb jest najważniejsze i winno być uskutecznione codziennie.

Chleb wypiekany jest w piekarniach stałych w kraju, albo w ośrodkach wypieku (przy stacjach regulujących), bądź jednocześnie w jednych i drugich. Wyjątkowo piekarnie polowe mogą być przydzielane do dywizji, działających samodzielnie.

Wyposażenie zasadnicze:

Oddziały posiadają:

- a) 2 dni żywności codziennej, w tem 1 dzień bez mięsa,
- b) 2 dni żywności rezerwowej.

Jedna porcja codzienna znajduje się częściowo przy żołnierzu

(chleb, papierosy i t. p.) częściowo na kuchni polowej i wozie przykuchennym.

Druga, bez mięsa — w taborze żywnościowym. Żywność rezerwową nosi żołnierz przy sobie; w szczególnych wypadkach może część jej znajdować się w taborze oddziału.

W kawalerji żywność rezerwowa dla koni — na koniach w jukach, w artylerji i taborach na wozach.

Żywność codzienna:

Na obszarze wojennym przysługuje żołnierzowi i koniowi należność wojenna (według specjalnych przepisów). Jednostkom na obszarze operacyjnym ponadto osobny dodatek żywnościowy.

Żywność rezerwowa stanowi zapas nienaruszalny, naruszyć ją można tylko na rozkaz dowódcy dywizji (sam. bryg. kaw.), wyjątkowo tylko dowódcy niższych szczebli.

O zużyciu zaraz zameldować i uzupełnić.

Zaopatrywanie w dywizji (sam. bryg. kaw.).

Dca dywizji (w cz. II. rozk. op.) wyznacza miejsca i czas pobrania żywności, reguluje ruch taborów pułków, przydziela środki przewozowe, ustala granice dla wyzyskania zasobów miejscowych. W myśl tych rozkazów szef intendentyury przez swoje organa wykonawcze przeprowadza zaopatrywanie.

Zaopatrywanie w oddziałach odbywa się w zasadzie na dzień przed zużyciem.

Tabor żywnościowy pułku dzieli się na:

sekcję rozdzielającą (wydaje żywność kuchniom polowym),

sekcję pobierającą (pobiera żywność),

wydają i pobierają żywność naprzemian, ruchem kieruje oficer żywnościowy pułku. Każda z sekcji przewozi 1 dzień żywności dla ludzi (prócz mięsa) i paszę dla koni.

Wyladowanie żywności w pododdziałach powinno odbywać się trzykrotnie, o ile sytuacja taktyczna na to pozwala, (patrz rys. 162, 163, 164).

1069. Zaopatrywanie w amunicję:

jest zmienne i zależne od jej zużycia. Oddziały muszą nadysłać przełożonym dcom codzienne meldunki o zużyciu amunicji (nawet negatywne), które stanowią podstawę do uzupełnienia. Licząc się jednak z czasem, jaki jest potrzebny do dowiedzenia żądanej amunicji oddziały będą otrzymywały w czasie bitwy codziennie określoną ilość amunicji niezależnie od zużycia w danym dniu.

Oddziały walczące muszą stale posiadać pełne wyposażenie zasadnicze.

Dowóz amunicji:

Na zapotrzebowanie dowódcy armji — komisarz regulujący — wysła potrzebne ilości amunicji na wyznaczoną stację dla amunicji, ewent. na stację zaopatrzenia. Stąd amunicję pobierają bądź wprost oddziały, bądź w razie większego oddalenia stacji od frontu dywizja, bądź też armja własnymi środkami (zasada ta sama jak przy zaopatrywaniu w żywność).

Przewóz amunicji zabezpieczyć przed zniszczeniem przez lotników lub artylerję nieprzyjaciela. Używać o ile możności nocy, w dzień wyzyskać lasy, zarośla i ukryte drogi. Pociągi amunicyjne na stacjach, podzielić na części i zamaskować. Zorganizowane składy armji umieszczać w oddzielnych grupach maskowanych.

W bitwie ruchowej amunicję odwozi się zazwyczaj do ośrodków zaopatrywania, leżących o ile możności blisko frontu. Rozporządzalne kolumny przewozowe zapelnąć amunicją i jako ruchome zapasy posuwać za oddziałami.

W obronie (bitwie pozycyjnej) oddziały będą zaopatrywane przeważnie w wysuniętych składach amunicyjnych, urządzonych przez organa służby artylerji (parki uzbrojenia).

Na wypadek odwrotu zapasy amunicji muszą być zabrane lub zniszczone.

Zaopatrywaniem w dywizji (sam. bryg. kaw.) kieruje dowódca, który ustala (cz. II. rozk. op.) ilość przyznaną, godzinę i miejsce zaopatrzenia lub skład, oraz kto przydziela środki przewozowe.

Dca artylerji dywizyjnej w myśl rozkazów dowódcy dywizji przeprowadza zaopatrywanie, pobiera, przewozi i rozdaje amunicję oddziałom, za pośrednictwem parku uzbrojenia.

Zaopatrywanie w oddziałach artylerji przedewszystkiem z jaszczy, które po opróżnieniu odjeżdżają dla napełnienia przez kolumny dywizjonowe.

Amunicja w przodkach stanowi ostateczną rezerwę.

Kolumny dywizjonowe zaopatrują się bądź na stacji amunicji (lub zaopatrywania), bądź w punkcie rozdzielczym, bądź też w wysuniętym składzie lub ośrodku zaopatrywania.

W czasie dłuższych walk obronnych, baterje mogą posiadać zapasy amunicji, w specjalnych schronach.

Zaopatrywanie w oddziałach piechoty: Wyposażenie zasadnicze znajduje się na wozach amunicyjnych kompanijnych i bataljonowych (tab. boj. pułku). Część przepisanej dotacji nosi żołnierz przy sobie, amunicję tę należy zwiększyć przed bitwą, dodając żołnierzowi amunicję, znajdującą się na wozach kompanijnych.

Wozy amunicyjne zaopatrują się bądź na stacji zaop., bądź w punkcie rozdzielczym, bądź też w wysuniętym składzie lub ośrodku zaopatrywania.

Uzupełnienie w linii bojowej odbywa się przez odbiór amunicji zabitym i rannym. Brak amunicji w czasie bitwy meldować natychmiast na tyły zapomocą umówionych znaków.

W razie potrzeby dla dowozu mogą być użyte czołgi, samochody pancerne i samoloty.

Musi być ścisła łączność między dowódcą wozów amunicyjnych i dowódcą oddziału.

W czasie walk pozycyjnych mogą oddziały posiadać zapasy amunicji na pozycji.

Uzupełnienie broni maszynowej i towarzyszącej jak wyżej.

Zaopatrywanie w oddziałach kawalerji: zasadnicza dotacja częściowo przy żołnierzu, częściowo na wozach amunicyjnych szwadronów, względnie koniach jucznych (szw. k. m.).

Uzupełnienie w hitwie przez zabranie amunicji zabitym i rannym, potem z wozów szwadronowych. Puste wozy zaopatrują się na miejscach w oznaczonych lub najbliższych oddziałach piechoty.

W czasie zagonów wielkie jednostki muszą przewozić zapasy ruchome amunicji.

1070. Zaopatrywanie w broń:

ręczną, maszynową, towarzyszącą, artyleryjską, obrony przeciwgazowej i t. p. odbywa się na zapotrzebowanie oddziałów walczących z następujących źródeł:

- 1) z parków uzbrojenia armji i wielkich jednostek,
- 2) z zapasów komisarza regulującego,
- 3) z zapasów krajowych wodza naczelnego.

1071. Zaopatrywanie w materiał saperski obejmuje:

- a) materiał saperskiej służby lądowej, fortyfikacyjnej, materiał do zamaskowania, elektrotechniczny i t. p.
- b) materiał saperskiej służby wodnej — pontony, materiał pojazdowy, mostowy i t. p.
- c) materiał saperskiej służby minerskiej — amunicja wybuchowa, sprzęt zapalniczy.

Zapotrzebowania są pokrywane:

1. z wyzykowania zasobów miejscowych,
2. z zapasów przewożonych przez parki i kolumny saperskie,
3. z zapasów zdobytych,
4. z zapasów komisarza regulującego,
5. z zapasów wodza naczelnego dowiozionych z kraju.

Zaopatrzenie oddziałów walczących następuje naprzód z posiadanych wozów taboru bojowego, albo z wyzyskania zasobów miejscowych, potem na stacjach zaopatrywania, w punktach rozdzielczych albo składach wysuniętych.

1072. Zaopatrywanie w materiał sanitarny:

Źródła zaopatrywania:

- 1) wozy sanitarne taboru bojowego oddziałów,
- 2) wozy materiałowe kompanii sanitarnych,
- 3) park sanitarny armji,
- 4) zasoby komisarza regulującego.
- 5) zapasy wodza naczelnego w kraju.

Na podstawie raportów okresowych oddziałów, szef sanitarny armji zestawia zapotrzebowanie, które pokrywa komisarz regulujący pociągami zaopatrywania.

Nagle zużycie lub zniszczenie materiału sanitarnego w oddziałach uzupełnia się (na polecenie szefa sanitarnego dywizji) z wozów kompanii sanitarnej. (Uzupełniony potem przez Kom. Reg.).

1073. Zaopatrywanie w materiał weterynaryjny

na tych samych zasadach jak zaopatrywanie sanitarne (zapotrzebowania okresowe i doraźne).

Szpitala koni armji i wielkich jednostek czerpią materiał z własnych aptek. Patrole weterynaryjne i ambulanse koni oddziałów, rozporządzają małemi zapasami mat. weter. Na zapotrzebowanie szefa weter. armji, komisarz regulujący wysyła materiał weterynaryjny na stacje zaopatrywania.

1074. Zaopatrywanie w przetwory ropne

w armji przeprowadzają:

slużba samochodowa — w materiał pędny i smary,

slużba artylerji — w smary do broni.

Jednostka samochodowa, lotnicza i inne o ciągu silnikowym pobierają materiały pędne i smary na stacjach zaopatrywania (dostarczonych przez komisarza regulującego).

W celu ułatwienia zaopatrywania mogą być utworzone ruchome stacje materiałowych pędnych i smarów na samochodach ciężarowych dla wykorzystania przez pojedyncze samochody dowódców i małych jednostek o ciągu silnikowym.

1075. Zaopatrywanie w materiał różny i sprzęt:

Zaopatrywanie w mundury i oporządzenie (tornistry, plecaki, chlebaki, pasy i ładownice) przeprowadzają organa służby intendentury periodycznie lub doraźnie na zapotrzebowanie. Materiału dostarcza komisarz regulujący na stację zaopatrywania, skąd pobiera go intendent dywizji i rozdziela pomiędzy oddziały.

Zaopatrywanie współdzielni żołnierskich, przeprowadza służba intendentury. Pocztę pobierają na stacji zaopatrywania poczty polowe wielkich jednostek

Wydawanie oddziałom i odbieranie odbywa się w kwaterze głównej dywizji (sam. bryg kaw.) codziennie o godzinie oznaczonej

Zaopatrywanie w pieniądze przeprowadza komisarz regulujący na stacji zaopatrywania, skąd pobierają je połowe kasy armji i wielkich jednostek

Zaopatrywanie w materiał i sprzęt łączności, lotniczy, samochodowy, taborowy i t. p. odbywa się na podstawie wyżej podanych zasad ogólnych, oraz przepisów zawartych w instrukcjach tych służb.

1076. Zaopatrywanie w konie:

Kierują szefowie służby remontu armji, ich organami wykonawczymi są: szefy koni armji.

Źródła:

1. konie nadesłane z kraju,
2. wyleczone ze szpitali,
3. z zabójów miejscowych (rekwizycje, zakup),
4. konie zdobyte.

1077. Ewakuacja:

Zasady ogólne:

Ewakuacja jest to odciążenie wojska walczącego przez odesłanie na tyły wszystkiego co może przeszkadzać i wpływać ujemnie na ich ruchliwość.

Ewakuacja może być normalna (chorzy, sprzęt zużyty) i ewentualna (ranni, jeńcy, zdobycz wojenna). Ewakuacja odbywa się specjalnymi środkami przewozowymi, można też używać powracających pustych kolumn zaopatrywania.

1078. Ewakuacja sanitarna:

Dzieli się na trzy okresy:

1) w formacjach broni (pułkach), ewakuację rannych, zagazowanych i chorych z linii bojowej do punktu opatrunkowego oddziału, przeprowadza lekarz formacji (pułku).

2) na szczeblu dywizji (sam. bryg. kaw.), ewakuacją rannych, zagazowanych i chorych z punktów opatrunkowych oddziałów, do stacji ewakuacyjnej lub ośrodka ewakuacyjnego, kieruje szef sanitarny dywizji.

3) na szczeblu armji, ewakuację rannych, zagazowanych i chorych ze stacji lub ośrodka ewakuacyjnego, do szpitala ewakuacyjnego i dalej do szpitala w głębi kraju, przeprowadza szef sanitarny armji w porozumieniu z komisarzem regulującym, który reguluje ruch na kolejach.

Środki przewozowe.

W formacjach broni i służb przy pomocy:

- a) szeregowych sanitarnych względnie specjalnie wyszkolonych innych szeregowych,
- b) etatowych wozów sanitarnych jednostek.

Dywizja (sam. bryg. kaw.) posiada etatowe środki przewożowe i w razie potrzeby przydzielone środki armji (kol. sam. sanit., kol. konne wyspecjalizowane).

Ze stacji ewakuacyjnej do szpitala ewakuacyjnego armji specjalnemi pociągami sanitarnymi.

Przewóz zarządza komisarz regulujący.

Mogą być też użyte specjalne samoloty sanitarne dla potrzebujących szybkiej pomocy, dla jednostek otoczonych przez nieprzyjaciela, zagonów kawalerji.

Ewakuacja w pułku podczas bitwy.

Gdy ranny może iść sam, po załужeniu pierwszego opatrunku, skierowany jest na punkt opatrunkowy oddziału.

Jeżeli iść nie może, szeregowi sanitarni przenoszą go na punkt opatrunkowy oddziału.

Innym szeregowym nie wolno bez specjalnego zezwolenia dowódcy opuszczać linii bojowej celem odprowadzenia ranego na punkt opatrunkowy.

Punkt opatrunkowy oddziału rozwinięć należy normalnie, gdy dana jednostka zajęła podstawę wyjściową do natarcia w miejscu zakrytem, zabezpieczonem przed ogniem karabinowym, w pobliżu wody, na linii komunikacyjnej.

Po skontrolowaniu, albo nałożeniu nowego opatrunku, lekarz oddziału odsyła rannych do głównego lub wysuniętego punktu opatrunkowego dywizji. Lekko rannych odsyła się partjami pod dowództwem podoficera na główny punkt opatrunkowy dywizji, ciężko rannych przewozi się na wozach sanitarnych oddziału, ewentualnie dywizji.

W czasie marszu rannych lub chorych pododdziału odsyła przełożony oficer z kartą na koniec kolumny, gdzie znajduje się lekarz oddziału.

Niezdolni do marszu zabierani są na wozy sanitarne, słabym może lekarz zezwolić na złożenie rysztyunku na tabor, ciężko rannych lub chorych oddaje lekarz do punktu zbornego, urządzonego na drogach przemarszu przez kompanję sanitarną.

W czasie dłuższych postojów urządza się izby chorych.

Ewakuacja w dywizji (sam. bryg. kaw.) podczas bitwy ma za zadanie przyjęcie wszystkich rannych, zagazowanych i chorych z punktów opatrunkowych oddziałów i dokonanie dalszej ewakuacji, względnie leczenie na miejscu niezdolnych do transportu.

Z chwilą rozpoczęcia bitwy kompanja sanitarna dywizji urządza główny punkt opatrunkowy dywizji i zależnie od warunków bojowych i terenowych 1 lub 2 punkty opatrunkowe wysunięte.

Zagazowani są opatrywani oddzielnie.

Środki przewozowe dywizji podjeżdżają do punktów opatrunkowych oddziałów, skąd zbierają rannych z jednostek walczących.

Na punkcie opatrunkowym dywizji odbywa się podział na następujące kategorie:

- 1) umierający,
- 2) ciężko ranni, niezdolni do dalszego transportu,
- 3) zdolni do transportu,
- 4) zagazowani,
- 5) lekko ranni i chorzy.

Umierający pozostają na punkcie opatrunkowym.

Ciężko rannych odsyła się do szpitala polowego dywizji.

Reszta: ewakuowani do stacji ewakuacyjnej.

Podczas marszu urządza kompanja sanitarna punkt zborny chorych dla kolumny marszowej. Gdy dywizja maszeruje kilkoma drogami, punkty zborne organizuje się dla każdej kolumny oddzielnie.

Na postoju kompanja sanitarna przeprowadza ewakuację chorych z oddziałów do urządzonej izby chorych dywizji, wzgl. stacji ewakuacyjnej.

1079. Ewakuacja w armji.

Armja urządza stacje ewakuacyjne, dokąd ewakuują rannych wielkie jednostki. W wypadku znacznej odległości stacji ewakuacyjnej od formacyj sanitarnych dywizji (sam. bryg. kaw.). armja organizuje ośrodek ewakuacyjny, położony o 1 dzień marszu od dywizji.

Szpital ewakuacyjny armji dokonywa dalszej ewakuacji i przeprowadza wczesne operacje rannych.

Rannych, zagazowanych i chorych dzieli się na:

1) ciężko rannych niezdolnych do dalszego przewozu, zostają oni tu poddani zabiegom i leczeniu do uzyskania zdolności dla dalszej ewakuacji.

2) średnio rannych którzy mogą być operowani w szpitalu ewakuacyjnym i rozmieszczeni następnie w szpitalach etapowych.

3) rannych, którzy nie rokują nadziei szybkiego odzyskania zdrowia i których po ewentualnej operacji ewakuuje się do kraju.

4) lekko rannych i chorych, których leczy się na miejscu po wyzdrowieniu odsyła do polowego domu uzdrowieńców.

Ewakuacja w kawalerji z powodu ruchliwości i ciągłej zmienności położenia, nie zawsze będzie mogła być urządzona w ten sposób, jak w jednostkach piechoty. Głównym celem będzie przygotowanie chorego do rychłego odesłania go na tyły.

W czasie zagonu pozostawić tylko zupełnie niezdolnych do przewozu władzom cywilnym, wszystkich innych zabrać ze sobą.

Zbieranie i grzebanie poległych.

Po bitwie jednostki walczące obowiązane są przeszukać pola bitwy, uchronić rannych i zabitych przed rabunkiem i pogrzebać poległych własnych i nieprzyjacielskich. Przed pogrzebaniem stwierdzić tożsamość osoby (jeden znak zostawić przy zwłokach, drugi dla urzędu duszpasterskiego, który sporządza akt zejścia). Rzeczy, pieniądze i przedmioty poległego odsyła się wraz z odpisem protokołu do formacji macierzystej, dla wręczenia rodzinie. W razie szybkiego posuwania się jednostek walczących, zbieranie i grzebanie poległych przeprowadzają władze etapowe.

1080. Ewakuacja jeńców.

Zasady:

- 1) ewakuacji jeńców poświęcić jak najmniej sił własnych,
- 2) postępować szybko, każde dowództwo po wykonaniu przepisanych dla niego czynności przesyła jeńców bezzwłocznie dalej,
- 3) obchodzić się z jeńcami stanowczo i ludzko,
- 4) oficerów oddzielać od szeregowych,
- 5) niepowołanym osobom nie wolno rozmawiać z jeńcami.

Ewakuacja w pułku: odebrać broń i przedmioty oporządzenia, zwrócić uwagę, aby jeńcy nie niszczyli swych dokumentów. Maski przeciwgazowe zostawić aż do opuszczenia strefy zagrożonej.

Konwój pododdziału odprowadza jeńców do dowódcy oddziału, który bada im papiery. Oficer wywiadowczy pułku przeprowadza badanie, poczem odsyła się ich pod eskortą do dywizyjnego punktu przesyłkowego jeńców.

Ewakuacja w dywizji i armji.

Po przesłuchaniu jeńców w dywizyjnym punkcie przesyłkowym odsyła się ich do punktu zbórnego jeńców armji, a następnie do stacji rozdzielczej, stąd zaś do obozów w kraju.

1081. Ewakuacja weterynaryjna:

Dotyczy wszystkich zwierząt chorych i rannych, które obciążają ruchy wojsk, a nie są zabijane na miejscu. Zabija się nieuleczalnie, albo takie, które po wyleczeniu nie będą przedstawiać żadnej wartości. Zasadniczo leczą się zwierzęta na obszarze armii, do kraju odsyła się tylko w razie przepełnienia szpitali armii.

Organa ewakuacji:

Kierują: lekarze weterynaryjni formacji i szefowie służby weter. wielkich jednostek i armii.

Przeprowadzają:

1. personal weterynaryjny jednostek,
2. ambulansy koni formacji kawalerji i artylerji,
3. stacje ewakuacyjne koni,
4. szpitale polowe koni,
5. szpital ewakuacyjny koni.

Sposób ewakuacji: Konie ranne, zezagowane i chore otrzymują pierwszą pomoc na miejscu od szeregowych weterynaryjnych oddziałów, potem odsyła się je do najbliższego ambulansu koni, lub wprost do szpitala polowego koni, względnie stacji ewakuacyjnej.

W ambulansie następuje ponowne opatrzenie i segregacja na:

1. zdolne do marszu, które mogą być wyleczone w ciągu 3 tygodni pozostają w ambulansie,
2. zdolne do powolnego marszu, leczenie wymaga 3—6 tygodni, odsyła się do najbliższego szpitala polowego koni, względnie stacji ewakuacyjnej,
3. ciężko ranne, które mogą być wyleczone do 3 miesięcy, odsyłane są do stacji ewakuacyjnej i dalej do szpitala ewakuacyjnego.

Stację ewakuacyjną (ośrodek) urządza się zazwyczaj obok stacji (ośrodka) zoopatrywania.

Konie wyleczone w ambulansach odsyła się do ich formacji macierzystych. Konie ze szpitali polowych i ewakuacyjnych armii nie wracają zasadniczo do swoich formacji, lecz do zapasu koni.

Konie wybrakowane, które po wyleczeniu nie będą przedstawiały wartości użytkowej dla armii, mogą być jako wybrakowane komisyjnie sprzedane.

Konie chore zakaźne, mają być natychmiast izolowane i eskortowane oddzielnie.

W razie wybuchu zarazy w pewnej formacji, należało zapobiec rozszerzeniu się, przestrzegając ściśle przepisów sanitarno-weterynaryjnych.

Postępowanie z końmi zabitymi określały przepisy służby weterynaryjnej.

1082. Ewakuacja sprzętu i materiału:

Zużytego, zepsutego i zdobytego stanowi ważne źródło zaspokajania potrzeb armii i państwa w czasie wojny. Szczególnie dużą wartość przedstawia sprzęt uzbrojenia i techniczny (lotniczy, samochodowy, łączności i t. p.).

Materiał podlegający ewakuacji dzieli się na:

1. zużyty, wymagający gruntownego przerobienia,
2. zepsuty, wymagający naprawy do dalszego użycia,
3. zdobyty.

Normalną drogą ewakuacji jest: droga codziennego zoopatrywania.

Sprzęt zużyty musi być odesłany do fabryk i wylówni w kraju.

Sprzęt zepsuty, naprawia się na miejscu w oddziałach lub warsztatach wielkich jednostek i armii, albo w kraju.

Sprzęt zdobyty jest własnością państwa i nikomu nie wolno zatrzymywać do użytku osobistego jakichkolwiek przedmiotów zdobytych wojenną.

Cały materiał powinien być ewakuowany przez oddziały do tyłu z wyjątkiem:

1. amunicji i materiału uzbrojenia, o ile oddziały mogą je wyzyskać na zaspokojenie własnych braków, o czym należy meldować dowódcom przelozonym.

2. artykułów żywności, szczególnie ulegających szybkiemu zepsuciu. Zatrzymując ilość żywności meldować dowódcy przelozonemu.

3. sprzętu technicznego, który dowódcy oddziałów walczących muszą zabezpieczyć na miejscu, meldując o tem władzy przelozonej, celem jej przejęcia.

4. większych składów magazynów żywności, broni, amunicji i t. d. które oddziały powinny tylko zabezpieczyć. Ewakuacja należy do dowódcy armji.

ROZKAZODAWSTWO.

1083. Rozkazy.

Rozkaz: przekazanie woli podwładnemu w sposób stanowczy, jasny i krótki.

Prawo rozkazywania ma przełożony w stosunku do swych podwładnych, zachowując zasadniczo drogę służbową; o ile tej nie dotrzymuje, powiadamia pominiętych dców. Rozkaz ma jasno i dobitnie określać zamiar dcy i zadanie podwładnego.

1084. Rodzaje rozkazów:

Ogólne: odnoszą się do ogółu oddziałów i służb.

Szczegółowe: do poszczególnych części oddziałów, służb lub osób.

Terminowe: wyznaczające zgóry termin wykonania.

Pilne: ma się wykonać natychmiast.

Poufne: których ogłoszenie ogólne nie jest wskazane.

Tajne: których treść ma służyć wyłącznie do wiadomości odbiorcy.

Dzienne: odnoszą się do organizacji i służby wewnętrznej danej jednostki, spraw osobistych i t. d.

Operacyjne: określają czynności oddziałów i służb, stojące w bezpośrednim związku z działaniami wojennymi.

Rozkazy operacyjne mogą nosić nazwy dodatkowe według działań jak np.: rozpoznania, marszu, postoju, natarcia, obrony i t. d.

Przygotowawcze lub zapowiedź: o ile zachodzi potrzeba przygotowania oddziału do czynności, które zostaną później rozkazem określone.

1085. Rozkazy operacyjne dzielą się na:

I. Część pierwszą, która dotyczy się działań wojsk i winna zawierać:

- a) wiadomości o położeniu własnem i sąsiadów,
- b) wiadomości o nplu,
- c) zadanie lub zamiar dcy wyższego,
- d) zadanie i zam ar dcy wydającego rozkaz,
- e) sposób wykonania co do rozpoznania zadań poszczególnych wykonawców (kolejność spełnienia zadań, oraz środki oddane do dyspozycji wykonawcom),

- f) udział każdej broni i służby przy spełnianiu zadania (ewentualnie plan użycia danej broni),
- g) łączność taktyczna i techniczna,
- h) miejsca postoju, względnie posterunki bojowe podległych dców i własne,
- i) rozdzielnik.

II. Na część drugą, która odnosi się do zaopatrzenia, uzupełnienia w amunicję, uzbrojenia, służby sanitarnej, taborów i t. d., i którą wydaje się wojskom w tej rozciągłości, jakiej wymaga potrzeba.

1086. Wydawanie rozkazów.

Zasadniczo rozkazy, związane z działaniami wojennymi, wydawać na piśmie, telegramem lub szyfrem. Łączenie szyfru z pismem otwartym w tym samym rozkazie jest niedopuszczalne.

W telegramach jasna treść.

Przy wydawaniu ustnych rozkazów — konieczna bezpośrednia styczność między dcą a wykonawcą.

Ustne rozkazy podwładny powtarza.

Fonogramy natychmiast sprawdzić.

Telefoniczne rozkazy powtórzyć pisemnie.

Każdy rozkaz zaopatrzyć rozdzielnikiem.

1087. Wykonanie rozkazów.

Każdy rozkaz powinien być wykonany ochotczo, z najlepszą wolą, ściśle, z wniknięciem w zamiar dcy, z poczuciem odpowiedzialności, z dołożeniem wszelkich sił i starań i w należyтым czasie.

W razie nieprzewidzianych okoliczności wykonawca, jeśli nie może wykonać rozkazu dosłownie, działa samodzielnie w duchu rozkazu, zmierzając do urzeczywistnienia zamiaru dcy.

Brak rozkazów nie usprawiedliwia bezczynności.

1088. Sprawozdania.

Meldunek: krótkie i zwięzłe zdanie sprawy przelożonemu o pewnem zajściu lub spostrzeżeniu.

Raport: szerzej ujęte sprawozdanie o całokształcie pewnych zdarzeń (zazwyczaj pisemnie).

Zawiadomienia przesyła się dla ułatwienia współpracy.

1089. Sposób informowania.

Wysyłający winien przedstawić sprawę bez jej przesądzania i podać z jakiego źródła zaczerpnął wiadomości, co sam zauważył,

a co przypuszcza lub wnioskuje, a wreszcie co zamierza dalej; przypuszczenia uzasadnić.

W każdym meldunku, raporcie lub zawiadomieniu podać, gdzie, kiedy dane spostrzeżenie uczyniono — dołączyć szkic.

W meldunki i zawiadomienia, skierowane od przodu ku tyłowi, względnie wzdłuż frontu, mogą wglądać wszyscy dcy, stwierdzając przejrzenia meldunków na kopercie, ewentualnie uzupełniając je własnymi spostrzeżeniami.

Każdy dca obowiązany jest informować stale swego przełożonego o położeniu własnym i oplskiem w raportach.

1090. Raporty bojowe.

Każdy dca od komp. (bat., szw.) w górę obowiązany jest po zakończeniu każdego działania bojowego przedłożyć swemu przełożonemu w najkrótszym czasie raport bojowy, który zawiera:

- a) otrzymane rozkazy i własne zarządzenia,
- b) opis przebiegu walki,
- c) stan fizyczny i moralny własnych oddziałów,
- d) własne straty w ludziach, koniach i sprzęcie,
- e) obraz strat npla,
- f) zachowanie się npla i jakie oddziały przeciwnika brały udział w akcji,
- g) wymienić oddziały i osoby, które się wyróżniły w walce.

1091. Sporządzanie raportów, meldunków, szkiców i t. p.

Tylko urzędowo przyjętych skrótów używać.

Skróty taktyczne.

A.

adjutant	adj.
amunicja	am.
artylerja, artyleryjski	art.
„ polowa	„ pol.
„ ciężka	„ c.
„ konna	„ kon.
„ najcięższa	„ nc.
„ górska	„ gór.
„ przeciwlotnicza	„ pl.

B.

balon, balonowa	bal.
---------------------------	------

bataljon, bataljonowy	baon.
baterja, baterjiny	bat.
bezpośrednie wsparcie	bezp. wsp.
bron towarzysząca	bron, tow.
brygada	bryg.

C.

chorąży	chor.
ciężki karabin maszynowy	c. k. m.

D.

dowódca	dca
działo	dz.
działon-owy	dzn.
drużyna	druž.
dywizja, dywizyjny	dyw.
„ piechoty	d. p.
„ kawalerji	d. k.
dywizjon, dywizjonowy	dyon.
„ a. k.	d. a. k.

E.

eskadra	esk
etap-owy	etap.
ewakuacja, ewakuacyjny	ewa.

F.

fonogram	fonogr.
forteczny	fort.
fotografja lotnicza	fot. lot.

G.

gazowy	gaz.
general broni	gen. broni
„ dywizji	„ dyw.
„ brygady	„ br.
godzina	g.
granat	grt.
granat ręczny	grt. r.
„ karabinowy	grt. kb.

H.

haubica	hb.
-------------------	-----

I.

intendant, intendantura . . . . . int.

J.

jednostka . . . . . jedn.

K.

kanonier . . . . . kan.
 kapitan . . . . . kpt.
 kapral . . . . . kpr.
 karabin . . . . . kb.
 karabin maszynowy . . . . . k. m.
 karabinek . . . . . kbk.
 kawalerja, kawaleryjski . . . . . } kaw.
 kawalerzysta . . . . . }
 kilogram . . . . . kg
 kilometr . . . . . km
 komendant . . . . . kmdt
 komisja regulująca . . . . . kom. reg.
 kompanja . . . . . komp.
 kompanja artylerji pieszej . . . . . k. a. p.
 korpus . . . . . korp.
 kwatera . . . . . }
 kwatermistrz . . . . . } kwat.
 kwaterunek, kwaterowanie . . . . . }

L.

lekarz . . . . . lek.
 „ weterynarji . . . . . lek. wet.
 lekki karabin maszynowy . . . . . l. k. m.
 lotnik, lotnictwo, lotniczy . . . . . } lot.
 lotnisko . . . . . }

Ł.

łączność . . . . . łącz.

M.

magazyn . . . . . mzg.
 major . . . . . mjr.
 materiał-owy . . . . . mat.
 meldunek, meldunkowy . . . . . meld.
 meteorologia, meteorologiczny . . . . . mtrlg.
 metr . . . . . m
 miejsce postoju . . . . . m. p.

miotacz	miot.
motocykl, motocyklista	mot.
moździerz	moż.
myśliwski	myśl.

N.

nabój	nb.
nieprzyjaciół	npl.
niszczytelaki	niszcz.

O.

obrona przeciwlotnicza	O. P. L.
obserwacja, obserwator, obserwacyjny	obs.
odcinek	odc.
oddział	oddz.
odwodowy	odw.
oficer	of.
ogniomistrz	ognm.
operacyjny	op.
osłona, osłonowy	osl.
ośrodek	osr.
„ oporu	osr. op.

P.

pancerny	panc.
patrol	patr.
pełniący obowiązki	p. ob.
park uzbrojenia	p. u.
park uzbrojenia dywizji	p. u. d.
„ „ armji	p. u. a.
piechota, piechur	piech.
pionier, -ski	pion.
pluton, plutonowy	plut.
platuwiec	plat.
pociąg	poeg.
podchorąży	podchor.
podoficer	podof.
podporucznik	ppor.
podpułkownik	pplk.
podstuchowy	podst.
polowy	pol.
południe	płd.
pontonowy	pont.
porucznik	por.

pozycja, pozycyjny	poz.
pozycja głównego oporu	poz. gł. op.
„ przesłaniania	poz. przesł.
„ odwodowa	poz. odw.
północ	plac.
przeciwgazowy	pgaz.
przeciwczołgowy	pczłg.
przeciwlotniczy	pl
pulk piechoty	p. p.
„ kawalerji	p. kaw.
„ artylerji polowej	p. a. p.
„ „ ciężkiej	p. a. c.
„ „ górskiej	p. a. g.
„ „ najcięższej	p. a. n.
„ „ przeciwlotniczej	p. a. pl.
pulkownik	płk.
punkt oporu	p. op.
punkt obserwacyjny	p. obs.

R.

radjotelegraficzny	rdtlgr.
radjotelegram	rdtlgrm.
rakieta	rkt.
rezewowy	rez.
ręczny karabin maszynowy	r. k. m.
rotmistrz	rtm.
rozkaz	rozk.

S.

samochód	sam.
sanitariusz, sanitarny	sanit.
saper, saperski	sap.
sekcyjny	sekc.
sierżant	sierż.
składnica meldunkowa	s. zaop.
stacja	st.
„ zaopatrywania	st. m.
„ reg. lująca	st. reg.
„ ewakuacyjna	st. ewa.
stanowisko	stan.
straż przednia	str. prz.
„ boczna	str. bocz.
„ tylna	str. tyl.
strzelec-cki	strz.

sygnał, sygnalizacja, sygnalizować, sygnalizacyjny, sygnalista	sygn.
szeregowiec	szer.
szpital, szpitalny	szpit.
szipnel	szrap.
sztab	szt.
szwadron	szw.
szyfrowy	szyfr.

T.

tabory, taborowy	tab.
tabor bojowy	T. B.
„ dywizyjny	T. D.
„ pułkowy	T. P.
„ żywnościowy	T. Ż.
telegram	tlgm.
telegraf, telegraficzny	tlgr.
telegraf przez ziemię	t. p. z.
telefon, telefoniczny	telef.
transportowy	transp.

U.

ubezpieczenie	ubezp.
ulan, ulani	ul.
uzbrojenie	uzb.
uzupełnienie	uzup.

W.

w zastępstwie	w z.
wachmistrz	wachm.
wartownik, wartowniczy	wart.
weterynarz, weterynaryjny	wet.
wschód	wsch.
wywiadowczy, wywiadowca	wyw.
wysunięta składnica meldunkowa	w. s. m.

Z.

z rozkazu	z r.
za zgodność	z zg.
zachód	zach.
zaopatrzenie, zaopatrywanie	zaop.
zaporowy	zypr.
zastępca	zast.
zwiadowcy	zwiad.

2.

żandarmerja . . . . . żand.
żywność, żywnościowy . . . . . żywn.

Kolumny i grupy oznaczać według nazwisk dców, lub według stron świata, albo według miejscowości.

Nazwy miejscowości pisać według pisowni mapy i podawać w pierwszym przypadku (np. do m. Lwów).

Przy użyciu map podawać na wstępie każdego rozkazu lub meldunku: podziałkę i nazwę mapy.

Przy określeniu odcinków terenu i stanowisk wojsk własnych i npla oznaczać je od własnej prawej strony ku lewemu skrzydłu, względnie od frontu ku tyłowi.

Dzień oznacza się cyfrą arabską, miesiąc — rzymską, rok — ostatniemi dwiema cyframi arabskimi, porę dnia godziną i minutami według czasu 24-godzinnego (np. 5/VII. — 26. g. 23. m. 15).

Niższe dtwa podają codziennie podwładnym jednostkom czas urzędowy.

Każdy szkic zaopatrzyć znakiem orientacyjnym, podziałką, liczbą porządkową, datą, objaśnieniem i podpisem.

Znaki dowództw, oddziałów, zakładów i urządzeń wojskowych stosuje się według przyjętych wzorów.

Znaki konwencjonalne

do oznaczania wojsk na mapach, planach, szkicach i w ordre de bataille graficznym.

Dowództwa.

 WKC	Wielka kwat. Główna	 IX.	Kwat. gł. grupy oper. Nr. IX.
 NW.	Naczelnny Wódz (sztab ścisły)	 Dca IX	Sztab ścisły grupy oper. Nr. IX
 2.	Kwatera główna 2 armji	 10.	Kwat. gł. 18 dyw. piech.
 Dca 2.	Sztab ścisły 2 armji	 Dca 18	Sztab ścisły 18 dyw. piech.

Tenimi znakami oznaczają również kwatery główne w oddziałach specjalnych, których dety bi: dowódcy i sztabów grup operacyjnych, dywizyj, dowodzących tyłami i dywizyjami, np.: „O. W. Kwat. Główna”, „O. E. 2.” i t. p.

Kwat. gł. 3 dyw. kaw.

Tak samo oznacza się kwat. główne, są-
modzielne bryg. kaw., dodając odpowiedni
dopisek np. „5 bryg.”.

Sztab ścisły 3 dyw. kaw.

Dca piech. dyw. 19 d. p.

Analogicznie oznacza się dca bryg. piech.,
z dopiskiem np. „29 bryg.”.

Dca art. dyw. 22 d. p.

Tak samo oznacza się dca bryg. artylerji
z dopiskiem np. „2 bryg.”.

Dca niesamod. bryg. kaw. Nr. 12.

Dca 36 p. p.

21 Dca 1/21 p. p.

Dca 15 p. ul.

8. Dca kaw. dyw. 8 d. p.

1191. Dca 1 p. szwoleżerów

11/8 Dca 11/8 p. a. p.

341 Dca 3 p. strz. kon.

1/9 Dca 1/9 p. a. c.

8. Dca 8 p. a. p.

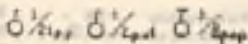

30 Dca baonu sap. Nr. 30.

10. Dca 10 p. a. c.

Dca komp., szwadronu, baterji oznacza się jednakożo dodając, o ile potrzeba, wła-
ściwy dopisek. Np.:

Dowództwa (komendy, szefostwa) poza piech., art., kaw., saperami, których
dowódcy (komendanci, szefowie) są równorzędni dca dyw. i niżej, oznacza się zna-
kami przewidzianymi dla dowództw piechoty z dopiskiem skrótu właściwej nazwy
dowództwa (komendy, szefostwa).

Piechota.

 5 5 pułk piechoty (3-baonowy.

 pułk piech. 4-baonowy

 3/4 3 komp. strzel. 21 p. p.

 1/3 1 kom. c. k. m. 3 p. p.

 25 komp. c. k. m. pl. Nr. 25

 1/21 1 baon 21 p. p.

 12 baon c. k. m. Nr. 12

 8 baon strzelców Nr. 8

 40 baon forteczny Nr. 40

 25 baon etapowy Nr. 25

 60 baon wartowniczy Nr. 60

 41 komp. robocza Nr. 41

 15 komp. cykl. Nr. 15

 3/25 3 komp. baonu etap. Nr. 25

 1/31 1 komp. baonu wart. Nr. 31

 pluton piech. (placówka)

 pluton c. k. m.

 plut. c. k. m. na motocyklach

 pluton pionierów

 pluton łączności

 pluton konnych wywiadowców

 pluton broni tow.

 pluton c. k. m. pl.

 pluton cyklistów

 drużyna

 sekcja, patrol

 drużyna c. k. m.

patrol telef.

moździerz (okopowy)

patrol radjo

moździerz średni

patrol gołębi pocztowych

moździerz ciężki

patrol psów meld.

działko piech.

czujka, posterunek

sekcja prężna tab. żywo. pułku

sekcja pelae tab. żywo. pułku

r. k. m.

wozy amun. bataljonu

c. k. m.

wozy sanit. bataljonu lub pułku

c. k. przeciwlotniczy

kuchnie polowe

c. k. m. przeciwpancerny

biedki kompanji c. k. m.

punkt obs. piech.

Kawalerja.

5 pułk ułanów

(przy pułkach szwoleżerów i strzelców konnych prócz numeru pułku skruty: „szwl.” lub „s. k.”)

samodzielny szwadron kawalerji

1 dyon kaw. dyw. 3 d. p.

2/3

2 szw. 5 p. ułanów

szw. c. k. no. 2 p. szwl.

pluton łączności p. kaw.

szw. pion. 3 dyw. kaw.

pluton c. k. no. kaw.

pluton kaw.

sekcja, patrol

Pojedyncze k. m., czujki, posterunki —
jak w piechocie.

Artylerja.

Kontury zasadnicze.

pułk artylerji

bat. artylerji

dyon art. (komp. artylerji)

plut. artylerji

Działo — znak działu.

Znaki charakterystyczne.

Do powyższych konturów rysuje się znak działu, w które wyposażone są: dyon, bat., pluton, przyczem w artylerji konnej kontur przekreśla się przekątną jak w kawalerji. Dla pułku lub dyonu złożonego z różnych dział wybiera się znak najcharakterystyczniejszy. Znaki dział są następujące:

armata polowa

armata góraska

haubica ciężka

armata ciężka

haubica góraska

haubica najcięższa

armata najcięższa

haubica polowa

działo przeciwlotnicze

Przykłady.

4 d. a. c.

8 d. a. k.

III dyon 5 p. a. p.

2 bat. 9 p. a. c.

plut. haubic pol.

Inne znaki artylerji.

kolumna amuni-
cyjna pusta (bez
względu na rodzaj
dział djonu)

oddział (komp.)
chemiczny

komp. obserwa-
cyjno-podsluch.

kolumna amuni-
cyjna pusta

miotacz mia (po-
cisków) gazowych
(ap. Livens'a)

komp. masko-
wania

kompanje pomia-
rów art.

punkt obserwa-
cyjny art.

pluton masko-
wania

Broń pancerna.

3. pociąg pancerny Nr. 5

1/4 1 komp. czołg. baonu czołg.
Nr. 5

dreazyna pancerna

pluton czołgów

czołg

pluton transp. reperacyjny
czołgów

czołg z k.m.

samochód panc.

czołg z działkiem

szwadron sam. panc.

czołg z radjo

3. baon czołgów Nr. 3

pluton sam. panc.

Uwaga: na szkicach o małej podziale niejednokrotnie znak czołgu lub sam. panc. z dopiskiem nazwy oddziału zastąpi znak plutonu, szwadronu, względnie komp. lub baonu.

Marynarka śródlądowa.

monitor rzeczny

motorówka uzbrojona

statek nieuzbrojony

statek pancerny

berlioka (galer)

Lotnictwo.

3. 3 dyon lot. } ilość kwadra-
obserw. } tów = ilości
(3 eskadry) } eskadr

5. 5 dyon lot. } ilość kwadra-
niszcz. } tów = ilości
(2 eskadry) } eskadr

121 121 eskadra myśliwska

pluton ra- } znak lotniczy
djoyot. } wewnątrzod-

plut. foto } powiarła zna-
kowi dyonu

park (baza) lotnicza 2 armji

port lotniczy
(lotniako
urzędzone)

Na szkiecach o dużej podziałce —
granicie obazaru portu i w środ-
ku znak charakterystyczny.
Na szkiecach o małej podziałce
wystarczy sam znak charakte-
rystyczny:

lub

lotnisko przewo-
żne

warsztat lot.

warsztat lot. sa-
mochodowy

magazyny (skła-
dy) lot.

Balony.

balon balonowy Nr. 3

pluton parkowy balonowy
Nr. 3

1 komp. balonów obs. balonu
Nr. 5 (tak samo oznacza
się balon)

park balonowy

2. 2 komp. balonów zaporowych

szolówka parku bal. z wo-
zem

Służba meteorologiczna.

pluton meteorologiczny

posterunek meteorologiczny stały

posterunek meteorologiczny ruchomy

Saperzy.

 3. baon sap. Nr. 3	 11 kolumna pontonowa Nr. 11
 1/2 1 komp. } Komp. sap. armji 2 baonu } tak samo z dopi- sap. } skiem numeru komp.	 pluton (pojazd) pontonowy
 3. kolumna sap. 3 baonu sap.	 reflektor
 3. komp. mostowa Nr. 3	 pluton reflektorów na samo- chodach
 3 3 komp. miotaczy ognia	 3. 3 komp. reflektorów
 komp. żeglugi śródlądowej	 komp. elektrotechniczna świe:ła
 pluton min rzecznych	 stacja elektroświatlna wagonowa
 pluton hydrotechniczny	 park sapercki 2 armji
 pluton wiertniczy	 skład (ma- gazy) sa- perski 2 armji
 ponton	 Składy sap. innych wielkich jednostek lub krajowo oznacza się tak samo, doda- jąc odpowiedni do- pisek.

Saperzy kolejowi.

 3 komp. kolejowa Nr. 3	 ruchomy } Czołówka warsztatowa warsztat } wo ten sam znak z do- kolejowy } piskiem „czoł.”
 3 komp. kolejowa pomoc- nicza	 pluton eksploatacyjny parowy
 ruchoma komp. kol. parkowa	 pluton eksploatacyjny motcowy
	 5 zapasowa komp. silnikowa

Łączność.

komp. telegra-
ficzna ciężka

komp. telegraficzna

komp. radjotelegraficzna ciężka

komp. radjotelegraficzna

pluton radjotelegraficzny

komp. gołębi pocztowych

pluton gołębi pocztowych

drużyna gołębi pocztowych

3. składnica meldunkowa
3 dywizji piechoty

komp. łączności kawalerji

stacja Hughea'a

2. składnica meldunkowa
2 armji

stacja Morse'a

stacja telefoniczna

park łączności

magazyń (skład) sprzętu łączności

warsztaty łączności

Służba uzbrojenia.

3 park uzbr. 3 dyw. piech.
(p. u. d.)

ośrodek zaopatrywania armji
w amunicję

punkt zaopatrywania w amu-
nicję w obrębie dywizji

2 park uzbr. 2 armji (p. u. a.)

kolumna amunicyjna pełna

worezaty uzbr.

kolumna amunicyjna pusta

pluton parkowy

magazyn (skład) amunicji

Służba pomiarów polowych.

5 oddz. pomiarów pol.

skład map

Służba zdrowia.

3 komp. sanit. 3 dyw. piech.

szpital stały

pluton sanitarny

polowa przychodnia denty-
styczna

2. rez. 2 komp. sanit. rezerwowa

człówek chirurgiczny

41. szpital polowy Nr. 41

kolumna sanitarna konna

2. szpital ewakuacyjny 2 armji

kolumna samochodów sani-
tarych

25 szpital etapowy Nr. 25

kolumna dezynfekcyjno-
kąpielowa

Szpital rozwinięty oznacza się przez
dodanie chorągiewki.

Np.: 41

Specjalności oznacza się dopiskami:

ww — wewnętrzny
ch — chirurgiczny
wo — weteryczny
zh — zakaźny
g — dla zgaszowanych
ok — oczny

główny punkt opatrunkowy

wysunięty punkt opatrunkowy

stacja opatrunkowa lub rewi-
zyjna na kolei żelaznej

pociąg sanitarny

park sanitarny armji

pociąg desyntejyino-
kapielowy

magazy (skład) mat. sani-
tarnejo

Służba weterynaryjna.

polowy szpital koni

Szpital rozwinięty oznacza się
przez dodanie chorągiewki.

stały szpital koni krajowy

Np.:

punkt zborny chorych koni

Służba remontu.

zapas koni

Służba intendenty.

piekarnia polowa

park bydła

obora bydła

rzeźnia

park intendenty dywizji

5. oddział rezerwowý służby
int. Nr, 5

park intendenty armji

skład materjałów pędnych

kolumna żywnościowa pełna

kolumna żywnościowa pusta

samochodowa kol. mięsa

samochodowa kol. żywno-
ściowa (pełna)ośrodek zaopatrywania armji
w żywnośćpunkt zaopatrywania w żywność
dywizji (lub kolejowa
stacja zaopatrywania)

kolejowa stacja wyżywienia

rozlewnia mat. pędnych

punkt styku wozów mięsnych

Samochody.

kolumna sam. cięż. Nr. 5

warztał samochodowy

kolumna sam. osob. Nr. 3

park samochodowy

skład sprzętu samochodowego

Tabory.

kolumna taborowa

3. park tab. 3 armji

12. warsztat tab. 12 dyw. piech.

magazyn sprzętu tab.

kolumna parkowa tab.

Żandarmerja.

pluton żand. piezrej lub mieszany

posterunek żand.

pluton żand. konnej

Sąd polowy.

sąd polowy

wieszenie stałe

areszt polowy

Slużba jeniecka.

obóz jeńców

punkt zborowy jeńców

Slużba poczt polowych.

urząd poczty polowej

Oznaczenie położenia.

Dla jasnego ujęcia *szkiców taktycznych* należy unikać przeladowania ich znakami konwencjonalnymi i napisami. Rodzaje i wielkość znaków winny być dostosowane do celu, dla którego szkic został przeznaczony oraz do przyjętej podziałki szkicu.

Niejednokrotnie szkic taktyczny ograniczy się do oznaczenia linią krzywą rejonów lub frontów, zajętych przez poszczególne większe lub mniejsze jednostki, z oznaczeniem miejsca postoju ważniejszych dowództw. Kierunki frontu lub marszów, o ile sam układ szkicu nie wyraża ich dostatecznie, oznaczamy przy pomocy strzałek, zwróconych we właściwą stronę. O ile okaże się konieczne wrysowanie wojsk przy pomocy znaków konwencjonalnych, unikać należy rysowania poszczególnych części składowych jednostek, gdy możemy wyrazić je zapomocą znaku całości.

Powyższa zasada zastosowana być winna również przy sporządzaniu *szkiców dyslokacyjnych*.

Znaki konwencjonalne dowództw, wojsk i służb, podane wyżej, mają również zastosowanie przy rysowaniu ordre de bataille graficznego.

Dla szkiców taktycznych w pewnych wypadkach korzystne będzie zastosowanie niektórych zmian uzupełnień, które podane są niżej.

Artylerja na stanowiskach.

baterja, dyon 2-baterijny, dyon 3-bat. armat polowych

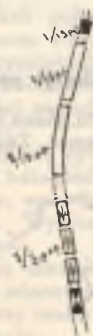
art. konnej

1.			baterja, dyon 2-baterijoy, dyon 3-bat.	haubic pol.
2.			"	armat górskich
3.			"	haubic vórskich
4.			"	art. przeciwłota.
5.			"	armat ciężkich
6.			"	haubic ciężkich
7.			"	armat najcięższ.
8.			"	haubic najcięż.
9.			"	moździerz. okop.

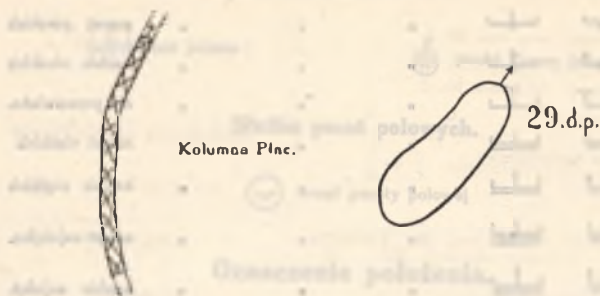
Pojedyncze działa lub plutony dział oznaczają się znakami baterji z dopiskiem „dz.” — działo lub „plut.” — pluton. Dyony o mieszanym sprzęcie oznaczają się znakami sprzętu najliczniejszego.

Oddziały w marszu.

O ile podziałka szkicu lub mapy pozwala na wrysowanie jednostek wojsk, oznaczamy je rysunkiem kolumny w marszu, utrzymanym we właściwej podziałce z oznaczeniem poszczególnych części kolumny znakami charakterystycznymi lub dopiskami. Np.:

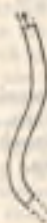

W innych wypadkach zadowolić się należy oznaczeniem prostszem:

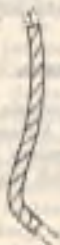

Do oznaczenia kolum, których skład organizacyjny jest niezany (np. kolumna npla) należy używać następujących oznaczeń:

Kolumna
piechoty:

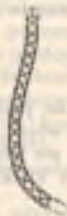
Kolumna
kawalerji:

Kolumna
artylerji:

Kolumna
mieszana:

Fortyfikacje polowe.

Zależnie od podziałki szkicu, planu lub mapy, rysujemy obraz umocnień lub też tylko ich schemat. Znaki:

schroby drewniane

okopy i sapy

schroby betonowe

XXXXXXXXXX przeszkody druciane

V V V V V V V V zasieki

Inne znaki (punkty obserwacyjne, składy i t. p.) podane są powyżej w znakach dla wojsk i służb.

Oznaczenie kierunku ognia i kąta ostrzału

uskućeczniamy przy pomocy strzałek w linjach ciągłych lub przerywanych:

Kolory znaków konwencjonalnych.

Strony walczące dla odróżnienia oznaczać należy kolorami. W wyborze kolorów przyjmuje się zasadę, że oddziały własne oznaczają kolor niebieski, oddziały przeciwnika kolor czerwony. Dla gier wojennych ustala się kolory stron kierownicy gier.

Dopiski.

Napisy i dopiski na szkicach położenia winny być ograniczone do najkonieczniejszego minimum. Przyjąć należy za zasadę, że napisów i dopisków, charakteryzujących daną jednostkę nie należy umieszczać tam, gdzie znak konwencjonalny dostatecznie wyjaśnia rodzaj jednostki. W większości wypadków wystarczy do znaku dopisać jedynie numer jednostki.

Numery jednostek oznacza się cyframi arabskimi, z wyjątkiem numerów grup operacyjnych. bataljonów i dywizjonów, wchodzących w skład pułku oraz plutonów, wchodzących w skład kompanij, baterij, szwadronów i kolumn. Wyszczególnione powyżej jednostki oznacza się cyframi rzymskimi.

Pododdziały numeruje się ułamkiem, w którego liczniku pisze się numer pododdziału, a w mianowniku numer jednostki.

Np. 1/21., umieszczony przy znaku baonu piech., oznacza 1 baon 21. pułku piechoty.

1/21., umieszczony przy znaku dyonu art. pol., oznacza 1 dyon 21. pułku artylerji polowej.

3/21., oznacza 3. komp. 21. pułku piech. wzgl. 3. bat. 21. pułku art. pol., lub 3. szwadron 21. pułku ułanów, w zależności od znaku konwencjonalnego, przy którym to oznaczenie zostało wpisane.

Jeśli szkic wymaga objaśnień, lub jeśli chce się ułatwić orientację korzystającemu ze szkicu, należy umieścić obok szkicu objaśnienie (legendę), w którym, obok wyjaśnień treści, może być podane również oznaczenie przyjętych znaków konwencjonalnych, nawet tych, które są ustalone regulaminem.

W ten sposób można ograniczyć ilość napisów na samym szkicu.

Każde dtwo i każdy żołnierz obowiązany jest do niesienia pomocy gońcom przy przenoszeniu i doręczaniu korespondencji.

O ile zachodzi niebezpieczeństwo, meldunki, rozkazy lub zawiadomienie wysyłać w dwóch egzemplarzach i różnemi drogami.

1092. Dziennik działań.

Wszyscy dcy od dców kompanji (bat., szw.) wzwyż obowiązani są do prowadzenia codziennego dziennika działań, który winien zawierać:

- a) miejsce postoju oddziału i dtwa,
- b) marasze, działania i zdarzenia wojenne,
- c) stan liczebny i zmiany w składzie oddziału,
- d) spostrzeżenia i wiadomości o nplu,
- e) stan fizyczny, moralny i materialny oddziału,
- f) stan pogody i dróg.

Dziennik zamyka się codziennie podpisem dcy; wypełnione zeszyty dzienników odsyłać drogą służbową Nacz. Dtwu.

SŁUŻBA ROZJEMCZA.

1093. O rozjemcach.

(Według instrukcji 0.4./1924. Tymcz.)

Ogólne zadanie służby rozjemców.

I. W stosunku do wykonawców:

- a) określać skutki ognia, zmuszając oddziały do uzależnienia swego zachowania się i ruchów od tych danych,
- b) wglądać we współpracę poszczególnych rodzajów wojska, śledzić ich czynności, przyjmować do wiadomości rozkazy i decyzje dców,
- c) przeciwdziałać i przerywać niewłaściwe oraz niezgodne z rzeczywistością bojową lub intencją kierownika ćwiczeń położenia i czynności oddziałów, nie kępując jednak zbyt wiele decyzji dców oddziałów,
- d) rozstrzygać i regulować wszelkie nieporozumienia.

II. W stosunku do kierownika ćwiczeń:

- a) działać w myśl jego dyrektyw,
- b) informować go o rezultatach obserwacji, kontroli i przebiegu ćwiczeń.

1094. Organizacja systemu rozjemczego.

Przed ćwiczeniem opracować program ćwiczeń i włączyć szczegółową instrukcję dla rozjemców, np.:

Kierownik ćwiczenia		Rozjemca główny	
Strona niebieska			Strona czerwona
1) Położenie.		Szkic 1 : 25.000	Analogiczne wytyczne jak dla strony nieb.
2) Sytuacja wyjśc. i czas.			
3) Zadanie (wymienić odnośnie pktów reg., które mają być przerobione).			
4) Zasady obowiązujące w danym ćwiczeniu.			
5) Instrukcja dla rozjemców.			

Od początku ćwiczenia znajdują się rozjemcy przy oddziałach i podlegają:

- a) główny rozjemca — kierownikowi ćwiczeń,
- b) rozjemcy stron — głównemu rozjemcy,
- c) rozjemcy przy oddziałach — rozjemcom stron,
- d) łącznicy (bez prawa wkraczania ani decyzji) — rozjemcom przy oddziałach.

Służbę przesyłania reguluje kierownik ćwiczenia względnie główny rozjemca.

Służba rozjemcza nosi na prawem ramieniu białą przepaskę szerokości 10 cm, główny rozjemca taką przepaskę na obu ramionach.

1095. Obowiązki rozjemców.

I. Dostarczanie danych, potrzebnych do odtworzenia pojęcia rzeczywistej walki przez:

- a) informowanie o działaniach npla i skuteczności jego ognia,
- b) informowanie strony przeciwnej o skuteczności ognia skierowanego na nią.

Rozjemca jest bezstronnym, zachowuje tajemnicę strony przeciwnej, podaje do wiadomości te dane, które oddziały posiadałyby w rzeczywistości, i zachowuje się bojowo.

1096. II. Obserwacja i kontrola poczynąń dców i oddziałów.

Rozjemcy prowadzą dokładne notatki z następujących czynności:

1) Przy otrzymaniu rozkazu przez oddział:

- a) warunki, w jakich odbyło się wydanie rozkazów,
- b) organizację rozpoznania,
- c) reagowanie dców i oddziałów na otrzymane rozkazy.

2) W marszu:

- a) szyki kolumn, ubezpieczenie i porządek marszu, rozpoznanie, terminy wymarszu, przejścia i osiągnięcia wyznaczonych pktów,
- b) utrzymanie łączności z kolumnami sąsiedziemi i w głąb,
- c) organizacja i terminy zaopatrzenia,
- d) zarządzenia na wypadek ataków kawalerji i lotników,
- e) zachowanie dyscypliny marszowej,
- f) porządek w taborach.

3) Po odbytych marszach:

- a) ilość chorych i pozostawionych ludzi, koni i materiału z podaniem przyczyn.

4) Na postoju:

- a) porządek i sposoby rozmieszczenia oddziałów,
- b) stopień ich gotowości bojowej i sprawności przy przejściu z spoczynku do szyków bojowych i odwrotnie,

c) służba ubezpieczenia i czat, czas, w którym czaty zostały wystawione; środki alarmowe.

5) W walce:

A) Kontrola działań ogólnych:

- a) przejście z marszu do szyków bojowych,
- b) inicjatywa i decyzja dców, ugrupowanie,
- c) umiejętność zastosowania się do terenu,
- d) wybór miejsca postoju.
- e) zorganizowanie łączności oraz utrzymanie łączności z lotnikiem piechoty,
- f) użycie sprzętu sap., czas użyty do ufortyfikowania zdobytego terenu i rodzaje fortyfikacji polowych,
- g) użycie broni i ognia w różnych fazach boju; karność ogniowa; zaopatrzenie w amunicję,
- h) sposoby i terminy przedstawienia pozorowanego ognia artylerji i piechoty obu stron, jako też oddziałów pozorowanych,
- i) użycie środków walki gazowej w różnych fazach boju,
- j) wstrzymać ogień, gdy oddziały znajdują się w odległości 100 m od przeciwnika lub w odległości 300 m od jego artylerji.

B) Kontrola działań w natarciu:

- a) sposoby ukrycia ruchów własnych przed obserwacją lotnictwa nplskiego,
- b) wartość przygotowania natarcia przez artylerję,
- c) przewidywanie i wykonanie zaskoczenia,
- d) zarządzenia, zmierzające do zmniejszenia oporu npla,
- e) przystosowanie środków łączności do działań zaczepnych,
- f) zachowanie się przy niespodziewanych działaniach npla,
- g) sposoby przeciwdziałania natarciu npla,
- h) sposób przeprowadzenia ostatniej fazy boju, szturm,
- i) zachowanie się oddziałów po zajęciu stanowiska nplskiego,
- j) współpraca oddziałów przed i podczas natarcia.

C) Kontrola działań w obronie:

- a) podział sił i ugrupowanie,
- b) sposoby zamaskowania względnie ukrycia przed obserwacją lotnictwa npla; wykorzystanie terenu,
- c) wydajność środków obserwacji,
- d) plan ognia obrony,
- e) organizacja sieci łączności,
- f) zarządzenia i wykonanie przeciwdzierzeń.

1097. III. Decyzja rozjemców:

1) Rozjemca wydaje decyzję:

- a) celem stwierdzenia rezultatów starcia,

- b) w wypadkach rażącego naruszenia regulaminu służby polowej, odnośnej broni i obowiązującej instrukcji,
- c) przy niebojowym zachowaniu się oddziałów,
- d) w razie stwierdzenia odchylen, które mogłyby zmienić zamierzony przebieg lub charakter ćwiczeń.

2) Decydować kategorycznie, krótko i zrozumiale, z taktem i w sposób nie dopuszczający dyskusji.

3) Zarządzenia rozjemców uważać jako rozkaz dcy, który powinien być wykonany natychmiast; może je zmienić tylko rozjemca wyższego szczebla lub kierownik ćwiczeń.

4) Gdzie znajduje się kilku rozjemców, decyduje najstarszy stopniem.

5) Przy decyzji, która może mieć zasadniczy wpływ na zmianę lub przebieg ćwiczenia, rozjemca melduje o niej natychmiast w drodze służbowej głównemu rozjemcy (kierownikowi ćwiczenia).

1098. IV. Interwencja rozjemców i zatrzymanie manewru:

1) Zatrzymanie manewru zarządza kierownik ćwiczenia.

2) Przerwy w celach instrukcyjnych mogą być w ćwiczeniach małych jednostek.

3) Przy regulowaniu ruchu oddziałów rozjemcy muszą zwrócić uwagę na liczebność oddziałów przeciwnych, stopień ufortyfikowania pozycji, istnienie przeszkód sztucznych, naturalnych i t. p.

4) W razie niereagowania na skutki ognia przeciwnika rozjemcy interweniują przez:

a) zwrócenie uwagi na rodzaj i siłę ognia; ewentualnie określa rozjemca odpowiednią ilość strat,

b) wstrzymanie działania oddziału na pewien określony czas.

Uwaga: Żołnierze uznani za rannych lub zabitych mają się kłaść nawznak i można ich użyć do dalszych ćwiczeń jako uzupełnienia lub też do wypełnienia stanów szkieletowo przedstawionych odwodów.

Dla określenia strat rozjemca musi być w stanie określać skuteczność ognia, a więc musi znać dokładny czas rozpoczęcia ognia, dokładne cele, rodzaj ognia, stanowiska artylerji strzelającej i ilości zużytej na ten cel amunicji. To samo zastosować do zgrupowań c. k. m.

Przez przebywanie oddziałów w strefie ognia art. w ciągu 5 minut ponoszą oddziały, nie stosujące żadnych środków zaradczych, straty według poniższej tablicy.

C e l e	Odległość w km od m. p. bat.				
	1	2	3	4	5
Kawalerja, piechota w zwartym szyku	65%	45%	36%	28%	20%
Piechota: male kolumny, kolumnienki	22%	17%	13%	10%	7%
Tyaljera zakryta po pas, strzelająca z kolana . . .	16%	12%	9%	7%	4 $\frac{1}{2}$ %
Tyaljera leżąc	13%	9%	7%	5%	3 $\frac{1}{2}$ %
Tyaljera strzelająca z rowu strzeleckiego	3%	2%	1%	0,75%	0,50%

5) W razie starcia się oddziałów, zdecydować, czy starcie to mogło mieć miejsce i z jakim skutkiem dla tej lub przeciwnej strony. W wypadku wykluczającym starcie wyznaczyć nowe linje wyjściowe i czas, po upływie którego mogą rozpocząć się na nowo działania.

6) Oddział, uznany za nieczynny, odesłać na tyły lub też pozostawić na miejscu.

7) Z jćncami postępuje się jak w pkcie 6.

1099. Prawa rozjemców.

1) Kierownik ćwiczćń ewent. główny rozjemca wtajemnicza wszystkich rozjemców przed rozpoczęciem we wszelkie szczegóły, które należy utrzymać w tajemnicy.

2) Działalność rozjemców opiera się na znajomości położenia, planu ogniowego i celu ćwiczćń.

3) Przed rozpoczęciem ćwiczćń rozjemcy powinni otrzymać:

a) od głównego rozjemcy (kierownika ćwiczćń) założenia, rozkazy (z mapami), zamierzenia kierownika ćwiczćń i zasady, na których dane ćwiczćnie ma być przeprowadzone,

b) od dcy tego oddziału, do którego ich przydzielono, założenia, instrukcje, zarządzenia, mapy i t. p.

4) Rozjemcy mają prawo:

informować się o wszelkich rozkazach, meldunkach danego oddziału, ewent. robić odpisy tychże.

5) W razie potrzeby, mają prawo przekraczać linję czat obu stron.

6) Każdy dca obowiązany jest na żądanie rozjemców obu stron udzielić im szczegółowych wskazówek i umożliwić wgląd we wszystkie czynności danego oddziału.

7) Rozjemcy oddziałów niższych szczebli mogą się zwracać o informacje bezpośrednio do dców oddziałów szczebli wyższych. Od dywizji w górę rozjemcy otrzymują potrzebne informacje od odnośnych sztabów.

8) Przy wykonywaniu swych czynności korzystają rozjemcy ze środków łączności oddziałów (sztabów), do których zostali przydzieleni.

9) Meldunki i decyzje rozjemców mają charakter ściśle tajny.

10) Kwatery rozjemców powinny być w pobliżu dowództw (sztabów).

1100. Służba rozjemców specjalnych.

A) Główny rozjemca:

1) Wyznacza z pomiędzy przydzielonych mu w tym celu oficerów, rozjemców i łączników do ważniejszych oddziałów broni, sztabów i służb, przedstawiając kierownikowi ćwiczeń ich nazwiska do zatwierdzenia.

2) Przy pomocy aparatu rozjemczego wykonywa on ogólny nadzór nad przebiegiem ćwiczeń i czynnościami oddziałów.

3) Orientuje i podaje podległym rozjemcom wytyczne kierownika ćwiczeń.

4) W celu ścisłej łączności, sztab głównego rozjemcy urządza się w pobliżu sztabu kierownika ćwiczeń.

5) Po zakończeniu ćwiczeń główny rozjemca (rozjemca strony) ustala i przedstawia dane kierownikowi ćwiczeń dla omówienia ćwiczenia.

6) Rozjemcy nie wdają się w krytykę i ujmują sprawozdania wyłącznie w formę informacji rzeczowej.

1101. B) Rozjemcy w ćwiczeniach służby ubezpieczenia, czat i zwiadów:

1) Kontrolują przestrzegania przepisów służby polowej.

2) Nie dopuszczają rozpoznania strony przeciwnej zbyt blisko do czat własnych oddziałów (podjazd czy patrol kaw. podjeżdżać może do czat aż do miejsca, w którym według zdania rozjemcy zostaje tak skutecznie ostrzeliwany, że dalsze posuwanie się równałoby się jego zniszczeniu).

3) Zaskoczony oddział nplski ponosi straty stosownie do orzeczenia rozjemcy i przy nieodpowiedniem reagowaniu na skutki

ognia może być przez rozjemcę wycofany z ćwiczenia lub zawrócony.

4) Oddział nplski, który doszedłszy na odległość około 100 m zostanie zaskoczony ogniem oddziałów ubezpieczających (jednakowej lub większej z nim siły), uważa się za niezdolny do dalszego działania; należy go (w kawalerji do 50%) wycofać z ćwiczenia.

5) Wiadomości wycofanych oddziałów muszą być podane rozjemcy i nie mogą być w żadnym wypadku wykorzystane przez oddziały danej strony.

6) Na miejsce wycofanych oddziałów muszą być wysłane nowe, jeżeli jeszcze zachodzi tego potrzeba.

7) Oddział npla, który dostał się na tyły, zostaje (o ile nie został zaskoczony) uznany za nieczynny dopiero w razie trzykrotnej przewagi.

1102. C) Rozjemcy czołgów.

1) Jako głównego rozjemcę czołgów wyznaczyć starszego ranga oficera formacji czołgów, który podlega głównemu rozjemcy.

2) Do jego pomocy przydziela się:
oficerów czołgowych młodszych, a
jako łączników rozjemców, podoficerów, wzgl. szeregowców formacji czołgowych.

3) Działalność rozjemców czołgów polega na kontroli działań czołgów pod względem taktycznym i technicznym.

1103. D) Rozjemcy artylerji.

Zwracają uwagę na:

a) łączność pomiędzy dcą całości a podległą mu artylerją, jak i oddziałami piechoty,

b) szybkość i dokładność wykonywania przez artylerję otrzymanych zadań,

c) rodzaj i skutek ognia nplskiej artylerji (ewent. piechoty),

d) zaobserwowane przesunięcia piechoty nplskiej,

e) dane o stanowiskach baterji nplskich, zachowanie się lotnictwa npla w stosunku do własnych baterji,

f) skuteczność ognia własnej artylerji,

g) sposób przeprowadzenia wywiadu, wybór i zajmowanie pozycji,
h) wybór i urządzenie punktów obserwacyjnych oraz łączności między nimi i baterjami,

i) przygotowania wstępne do strzelania, maskowania, czas i szybkość rozpoczęcia ognia,

- j) rodzaje ognia, intensywność ostrzeliwania celów i dokładność obliczeń,
- k) zużycie i zaopatrzenie w amunicję.

1104. E) Rozjemcy lotnictwa.

Powinni brać pod uwagę: a) zadania lotnictwa, b) techniczne właściwości płatowców, c) wysokość i d) sposób porozumiewania się z ziemią.

I. Organizacja służby.

1) Głównym rozjemcą służby lotnictwa jest jeden ze starszych oficerów lotnictwa.

Do pomocy przydzieleni są:

a) rozjemcy przy poszczególnych oddziałach lotniczych w powietrzu i na ziemi,

b) łącznicy na lotniskach pomocniczych i przy oddziałach obrony przeciwlotniczej (dla podawania rozkazów rozjemcy lotnikom zapomocą płacht lub innych sygnałów).

2) Strefę powietrzną ponad stanowiskiem głównego rozjemcy lotnictwa uważa się za neutralną.

3) Płatowce rozjemców winny być zaopatrzone specjalnymi znakami.

4) Płatowce, biorące udział w ćwiczeniach, zaopatrzone w odpowiednie znaki, mają w oznaczonym czasie przelatywać nad stanowiskiem głównego rozjemcy lotnictwa, celem odbioru rozkazów (zapomocą środków łączności).

II. Działalność.

A) Kontrola czynności technicznych na ziemi.

B) Kontrolowanie działań lotniczych (kontrola taktyczna).

A) Kontrola działań na ziemi jest wspólna dla lotnictwa obserwacyjnego, myśliwskiego, niszczylińskiego, dziennego i nocnego obejmuje:

1) wybór lotniska i przygotowanie terenu wlotu, przygotowanie lotnisk pomocniczych, wybór terenów na wypadek przymusowego lądowania oraz przygotowanie urządzeń, potrzebnych do lądowania dziennego oraz nocnego,

2) celowość pomieszczeń dla płatowców, części zapasowych, warsztatów, zabudowań dla obsługi składów materiałów pędnych, bomb i amun.,

3) sprawność personelu technicznego, stopień wyszkolenia i sposób obsługi płatowców,

- 4) organizację maskowania, zabezpieczenie hangarów, pomieszczeń dla warsztatów, składów amun. i t. p.,
- 5) urządzenie pozornych zabudowań i płatowców,
- 6) organizację służby obserwacyjnej i informacyjnej,
- 7) organizację służby łączności, placówek podsłuchowych na lotniskach, z dowódtwami, sąsiednimi lotniskami i organami obrony przeciwlotniczej,
- 8) przygotowanie k. m. ze specjalną amunicją,
- 9) przygotowania ochronne przeciwgazowe,
- 10) organizację zaopatrywania w materiały pędne, części zapasowe, materiał techniczny, wycofanie materiałów zużytych, konserwowanie sprzętu, broni i amunicji,
- 11) organizację służby meteorologicznej.

B) Kontrola działań lotniczych w powietrzu. Stwierdzać:

- 1) czy płatowiec zastosował odpowiednią wysokość,
- 2) czy zachował należyte środki ostrożności wobec przeciwnika,
- 3) czy reagował na podawane i podawał sygnały,
- 4) celowość rozkazów dowódtw i zadań w stosunku do służby lotniczej z punktu widzenia fachowego, ekonomię przy rozdziale pracy, sposoby wykonywania i ewentualne przeszkody,
- 5) przeprowadzenie przygotowań do lotu, sprawność płatowca, jego uzbrojenie, aparat radio, aparat fotograficzny, ewent. sygnały świetlne, mapy,
- 6) znajomość sytuacji i zadania przez załogę.

III. Decyzja rozjemcza.

1) Wyłączne prawo decyzji w sprawach lotniczych przysługuje głównemu rozjemcy lotnictwa.

2) Orzeczenia swoje główny rozjemca lotnictwa melduje głównemu rozjemcy (kierownikowi ćwiczeń), zawiadamiając równocześnie odpowiedniego rozjemcę (komendanta lotniska).

3) Decyzja głównego rozjemcy i rozjemców znajduje swój wyraz w rozkazach dawanych płatowcom:

- a) w powietrzu — radiotelefonem, radiotelegrafem, przy pomocy płacht, względnie sygnałów świetlnych,
- b) na ziemi, jeżeli wylądował — telefonem.

4) Płatowce uznane za zwalczone i niezdolne do dalszej walki udają się wprost na lotnisko.

5) Płatowce myśliwskie wykonywują swój atak w każdym poszczególnym przypadku tylko jeden raz. Płatowce te winny posiadać karabiny — foto dla sprawdzania na filmie skutków ataku.

1105. Rozjemcy łączności:

I. Organizacja służby.

1) Przy ćwiczeniach większych jednostek głównym rozjemcą łączności jest oficer sztabowy wojska łączności, który podlega głównemu rozjemcy.

2) Do pomocy przydziela mu się oficerów sztabu generalnego, specjalistów i jako łączników podoficerów wzgl. szeregowców wojsk łączności.

3) Rozjemcy muszą być zaopatrzeni w szybkie środki transportowe dla niespodziewanego kontrolowania działania łączności.

II. Działalność.

Pod względem taktycznym sprawdzić, czy:

a) opracowane rozkazy łączności odpowiadają danemu położeniu taktycznemu,

b) zapewniona jest łączność pomiędzy broniąmi współdziałającymi,

c) zorganizowano użycie taktyczne wszystkich możliwych środków łączności,

d) wyzyskano wydajność poszczególnych środków łączności technicznej.

Pod względem technicznym sprawdzić, czy:

a) przestrzegane są w korespondencji obowiązujące przepisy,

b) meldunki są prawidłowo adresowane, radjotelegramy szyfrowane w myśl przepisów,

c) wszelkie urządzenia założone są prawidłowo.

d) służba ruchu prowadzona jest według obowiązujących przepisów, jej sprawność w obsłudze sprzętu.

Kontrola działania łączności pod względem taktycznym należy do obowiązków oficerów szt. gen., kontrola techniczna należy do oficerów łączności.

III. Decyzja rozjemcza.

W stosunku do kontroli służby łączności przysługuje wyłącznie głównemu rozjemcy łączności, który orzeczenie swoje melduje głównemu rozjemcy (kierownikowi ćwiczeń) i komunikuje odnośnym rozjemcom.

1106. H) Rozjemcy oddziałów odwodowych,

bezpośrednio nie biorących udziału w ćwiczeniu, służb i zakładów tyłowych.

I. Dla odtworzenia rzeczywistego obrazu działań wojennych rozjemcy podają:

- a) strefy widziane ze strony npla,
- b) strefy ostrzeliwane przez artylerię nplską i skutki ognia,
- c) wyniki działań lotnictwa nplskiego.

II. Kontrola działań.

Rozjemcy kontrolują w stosunku do:

- 1) odwodów:
  - a) prawidłowy wybór dróg i miejsc postoju,
  - b) osłonięcia ruchów i miejsc postoju (pod obserwacją npla),
  - c) utrzymanie łączności z pierwszą linią,
  - d) zwiady i zarządzenia wydane w przewidywaniu ewent. udziału w walce,
  - e) organizację uzupełnień i zaopatrzenia,
  - f) środki obrony przeciwgazowej,
- 2) służb:
  - a) ochrona przed obserwacją i ogniem npla,
  - b) rozkazy wydane celem zapewnienia prawidłowego funkcjonowania służb,
  - c) organizację i sposoby zaopatrzenia.

III. Decyzja, wpływ i interwencja rozjemców.

Zaznacza się przez:

- a) czasowe zatrzymanie jednostek,
- b) opóźnienie lub zupełne wstrzymanie kolumn zaopatrywania (oprócz kolumn zaopatrywanych w żywność i paszę),
- c) unieruchomienie działalności stacji zaopatrzenia i innych urządzeń tyłowych (z wyjątkiem zaopatrzenia w żywność i paszę).

1107. I) Rozjemcy małych jednostek.

I. Organizacja.

- 1) W ćwiczeniach do drużyny włącznie rozjemcą jest kierownik ćwiczeń (instruktor).
- 2) W ćwiczeniach plutonu — rozjemców przydziela się do każdej drużyny.
- 3) W ćwiczeniu kompanii — do każdego plutonu.
- 4) Przy użyciu co najmniej 2 c. k. m. w jednym miejscu wyznacza się osobnego rozjemcę.

II. Kontrola działań.

- 1) Szyki drużyn i manewr w ogniu nplskiej artylerji i piechoty.
- 2) Kierunek, celownik, cel, siła i skuteczność ognia własnego.
- 3) Reagowanie i zachowanie się dowództw i drużyn w ogniu.
- 4) Zużycie i zaopatrzenie w amunicję poszczególnych sekcji (V. B. r. k. m.) i łączność ogniowa.
- 5) Wykorzystanie środków ogniowych przy osiągnięciu nakazanego zadania. Celowość i sposób rozkazów, wydawanych przez dców drużyn.
- 6) Zachowanie się dców drużyn i sekcji po zajęciu stanowisk npla.

III. Decyzja.

Pozaingerencją i prawami, przewidzianymi w niniejszej instrukcji, czynność rozjemców małych jednostek polega głównie na instruowaniu ćwiczących.

1108. TERENOZNAWSTWO.

I. Podział i nazwy terenu pod względem topograficznym.

Rozróżniamy: rzeźbę i sytuację terenu.

1109. A) Przedstawienie rzeźby terenu z uwzględnieniem wysokości następuje przez:

a) **cechowanie**; jest to sposób wyrażania nierówności terenu przez oznaczenie wprost do każdego określonego punktu jego wysokości względnej lub bezwzględnej,

b) **warstwice lub poziomice**; są to linie, powstałe skutkiem przecięcia form terenu przez szereg płaszczyzn poziomych w równych odstępach od powierzchni oceanu. (Poziomicą zerową będzie powierzchnia samego oceanu.) Warstwice łączą punkty jednakowej wysokości,

c) **kreskowanie (szraflowanie)**; sposób ten polega na przedstawianiu pochyłości przez cieniowanie, uzyskane dzięki zestawieniu kresek różnej grubości. Kreski są zawsze przeprowadzane prostopadle do warstwic.

1110. B) Najważniejsze kształty terenu wyrażone w warstwicach.

1. W każdym wzniesieniu rozróżniamy trzy główne części:

a) **podnóże**, od którego wzniesienie podnosi się nad płaszczyznę,

b) **stok góry** (spadziść),

c) **wierzchołek lub szczyt** — najwyższa część wzniesienia.

Wzniesienie: szereg zamkniętych krzywych zwróconych wypukłą stroną ku dołowi; najniższa warstwica będzie linią podnóża.

Stok: jednostajny, łagodny lub stromy; poznajemy ze zbliżenia się warstwic, a ze względu na rodzaj wygięcia bywa równy, wypukły, wklęsły i terasowaty.

Wierzchołek: najwyższa warstwica odpowiedniego kształtu.

2. **Kotlina** — wklęsnięcie terenu. Rozróżniamy: brzegi, boki i dno. Kotlinę przedstawiamy w warstwicach tak samo jak górę; dla odróżnienia stawia się strzałkę przecinającą najniższą warstwicę i wskazującą kierunek spadu.

3. **Grzbiet** — pasmo największych wzniesień, ciągnące się w określonym kierunku; tworzy ono granicę działu wód; miejsca wgłębień w grzbiecie zwiemy przełęczami. Grzbiet ostry nazywamy **grzebieniem**.

4. **Dolina** — podłużny zespół kształtów wklęsłych, występuje zwykle naprzemianległe z grzbietami. W miejscu połączenia dolin powstają kotliny. Małe wgłębienia na stoku noszą nazwę **wneków**, **wcięć**, **rynien**; bardziej strome — **wąwozów**, **parowów**, **wyryw wodnych**.

Wyrażają się wgłębieniem warstwic; im bardziej strome, tem ostrzejszy kąt tworzą warstvice.

5. **Siodło** — obniżenie terenu między dwoma sąsiednimi wierzchołkami, skąd przeważnie biorą początek doliny i wąwozy.

6. **Linje szkieletowe**. Najwyższe łączące poprzez siodła wierzchołki tworzą linje grzbietowe; linje zaś najniższych punktów biegnące z siodła we wgłębieniach po najkrótszej linii ku dolowi, zwą się linjami ściekowymi lub dolinowymi.

1111. C) Najważniejsze kształty terenu wyrażone w kreskach.

1. **Wzniesienie** oznacza się szeregiem współśrodkowych pasów kresk; w zależności od nachylenia kreski są grubsze i cieńsze.

Wierzchołek góry tworzy miejsce niezakreskowane, otoczone kreskami opadającymi nazewnątrz ku dolowi.

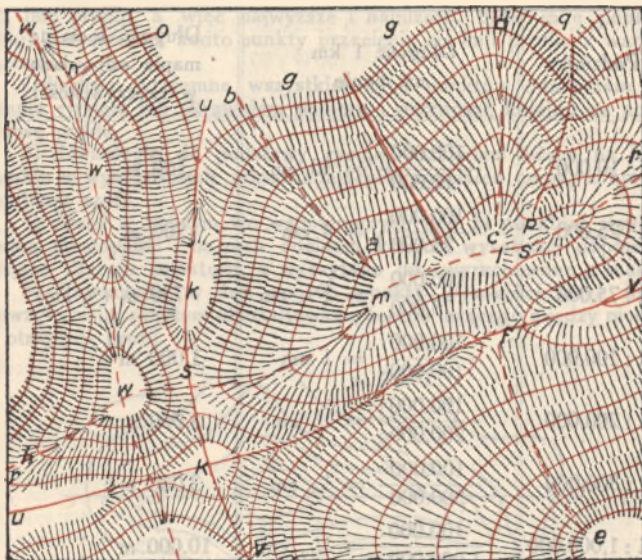
2. **Kotlina** — niezakreskowane miejsce otoczone kreskami biegnącymi wewnątrz ku dolowi.

Wzniesienie od kotliny odróżnia się strzałką, zapomocą cechy lub przez porównanie z sąsiednim terenem.

3. **Grzbiet** — kreski biegną, rozchodząc się nazewnątrz ku dolowi.

4. **Dolina** — kreski z obu spadów zbiegają się ku dołowi i spotykają się pod kątem w linii ściekowej; im bardziej stroma dolina, tem ostrzejszy kąt.

5. **Siodło** — biała przestrzeń, do której dążą rozbiegające się kreski z obydwóch wierzchołków i od której zbiegają się w dolinach.

Rys. 165.

ab = spad jednostajny

cd = „ wypukły

ef = „ wklęsły

g = podnóże

k = kotlina

lm = grzbiet

no = dolina

pq = wąwóz

rmr = linja grzbietowa

s = siodło

uv = linja ściekowa

w = wierzchołek

1112. **D) Sytuację terenu** przedstawia się w rzucie poziomym (teren widziany z lotu ptaka).

Stosunek pomniejszenia wszystkich odległości i długości przedmiotów na mapie do naturalnych odległości i długości w terenie zwiemy podziałką.

Podziałka	Długość 1 km na mapie	Długość 1 cm na mapie odpowiada w rzeczywistości
1 : 10.000	$\frac{100.000}{10.000} = 10 \text{ cm}$	100 m
1 : 25.000	$\frac{100.000}{25.000} = 4 \text{ cm}$	200 m
1 : 75.000	$\frac{100.000}{75.000} = 1\frac{1}{3} \text{ cm}$	730 m ($\frac{3}{4}$ km)
1 : 100.000	$\frac{100.000}{100.000} = 1 \text{ cm}$	1.000 m
1 : 200.000	$\frac{100.000}{200.000} = \frac{1}{2} \text{ cm}$	2.000 m
1 : 300.000	$\frac{100.000}{300.000} = \frac{1}{3} \text{ cm}$	3.000 m
1 : 1.000.000	$\frac{100.000}{1.000.000} = \frac{1}{10} \text{ cm}$	10.000 m

Nie wszystkie szczegóły sytuacji terenu mogą być wykonane w tej podziałce co cała mapa, z powodu zbyt małych rozmiarów rzeczywistości.

Dla ich oznaczenia posługujemy się **znakami topograficznymi lub konwencjonalnymi**. (Podstawa znaku lub środek odpowiada rzeczywistości.)

1113. E) Oznaczenie widocznych punktów i części terenu.

Znaczenie: przy wyznaczaniu punktów obserwacyjnych, stanowisk bojowych i t. p.

Zasadniczo stwierdzamy to przez **profilowanie**.

Dla przykładu:

1) Rysuję linię prostą jako podstawę profilu i na niej odmierzam z mapy tę przestrzeń, z której mam sporządzić przekrój.

2) Następnie oznaczam na mapie najważniejsze punkty leżące

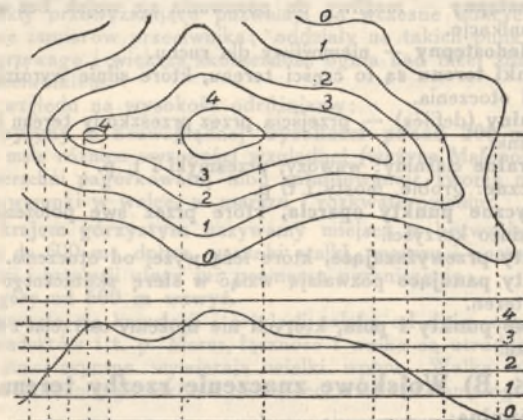
na linii profilu, a więc najwyższe i najniższe, dalej inne punkty charakterystyczne, nadto punkty przecięcia się linii profilu z warstwicami.

Odległości wzajemne wszystkich tych punktów odmierzam na mapie cyrklem lub skrawkiem papieru i przenoszę kolejno na podstawę profilu.

3) Równolegle do podstawy rysuję warstwice leżące na linii profilu w wysokościach odpowiadających podziałce mapy, z której zdejmuję profil.

4) Z kolei w każdym we wspomnianych pod 2) punktów wystawiam prostopadłe i na nich odcinam kolejno wysokości odpowiadające danemu punktowi, a wyczytane lub wyrachowane z mapy.

5) Wyznaczone w ten sposób punkty wysokości łączę linią (uwzględniając przytem ukształtowanie terenu leżącego między nimi) i otrzymuję profil.

Rys. 166.

Kreśląc profile w różnych kierunkach wybiegających promiennie z określonego stanowiska, możemy otrzymać dookoła **pole widzenia** lub też jego część w postaci wycinka wraz z martwymi polami.

Powierzchnię widzenia z danego punktu zwiemy **widnokreślami**, a styk ziemi z niebem **horyzontem**.

1114. II. Podział i nazwy terenu pod względem wojskowym.

A) Rozróżniamy następujące typy terenu:

a) **Otwarty** — brak przeszkód pod względem ogólnej przejrzystości i swobodnego poruszania się.

b) **Pokryty** — znajdują się na nim przeszkody jak lasy, zarośla, domy, które utrudniają posuwanie się i ograniczają skuteczne działanie ognia.

c) **Pocięty** — przez który biegną przeszkody ruchu, jak rowy, rzeki i t. p.

d) **Urozmaicony** — połączenie wymienionych rodzajów.

e) **Komunikacyjny** — o gęstej sieci dróg.

f) **Bezdrożny** — gdzie brak lub mało dróg.

g) **Dostępny** — możliwy do posuwania się wojsk bez względu na komunikację.

h) **Niedostępny** — niemożliwy dla ruchu.

Odcinki terenu są to części terenu, które silnie wyróżniają się z pośród otoczenia.

Ciaśniny (defiles) — przejścia przez przeszkody terenu łączące dwa odcinki.

Naturalne ciaśniny: wąwozy, przesmyki i t. p.

Sztuczne: groble, mosty i t. p.

Taktyczne punkty oparcia, które przez swe położenie dają obronie dużo korzyści.

Punkty przewyższające, które leżą wyżej od otoczenia.

Punkty panujące pozwalają wziąć w sferę skutecznego ognia sąsiedni teren.

Martwe punkty i pola, których nie możemy ostrzelać z danego stanowiska.

1115. B) Wojskowe znaczenie rzeźby terenu.

1) Równina:

a) **otwarta** — niepokryta; obrona zyskuje nieograniczone pole ognia. Dogodna dla kawalerji, lecz rzadko umożliwia zaskoczenie; artylerię zmusza do budowy schronów,

b) **pocięta**; utrudnia marsz, działanie kawalerji ograniczone; mosty i przeprawy nabierają znaczenia ciaśnin,

c) **pokryta**; ogranicza przejrzystość, o ile nie chroni przed ogniem, to zasłania przed wzrokiem npla,

d) **pocięta i pokryta** łączy właściwości dwóch ostatnich typów, rozstrzygnięcie w walce przypada piechocie.

2) Formy terenu:

a) **wierzchowina ze szczytem**; dobre pole widzenia, przydatna dla obserwatorów i wzrokowej sygnalizacji.

b) **stok równy** nie daje schronienia, **falisty** — zależnie od kształtu — tworzy martwe pole.

c) **stopa**; jej znaczenie wiąże się z formą.

d) **grzbiety**, równoległe do stanowisk npla, utrudniają rozpoznanie: — poprzeczne — marsz bardzo uciążliwy.

e) **doliny, kotliny, wcięcia** tworzą najczęściej martwe pola, im głębsze i węższe, tem trudniejsze do marszu i rozwinięcia się do walki. Zawładnąć doliną można tylko przez zdobycie panujących szczytów.

f) **poszczególne wzniesienia lub wgłębienia** dadzą się łatwo obejść lub zniszczyć ogniem art.; całe zespoły, ich związek i położenie do linii frontu, nadają im znaczenie właściwe.

3) Wysokości:

Punkty przewyższające pozwalają na wczesne odkrycie i rozpoznanie zamiarów przeciwnika; oddziały na takich punktach uzyskują przewagę i większą skuteczność ognia nad niżej znajdującym się przeciwnikiem.

Ze względu na wysokość odróżniamy:

a) **wyzyny** o bezwzględnej wysokości **ponad 200 m**, posiadające małe różnice wysokości względnej (wyzyna Małopolska), lub o powierzchni pagórkowatej albo pofalowanej; tworzą najdogodniejsze warunki w walce, w marszu i rozkwaterowaniu;

b) **krajem górzystym** nazywamy miejsca o bezwzględnej wysokości do 600 m; dobre warunki walki, marszu i postoju. Ruch kawalerji i artylerji ulega już pewnemu ograniczeniu;

c) **góry od 600 m wzwyż**.

Posuwanie się kawalerji i artylerji zależy od dróg, mostów, tuneli, wiaduktów i t. p. Marsz, łączność i walka są utrudnione; warunki atmosferyczne wywierają wielki wpływ. Walka chemiczna możliwa zapomocą pocisków z dział; możność strzelania ograniczona.

1116. C) Wojskowe znaczenie sytuacji terenu.

1) Grunty:

a) **lekkie** — piaski lotne i orne — do przejazdu porą wilgotną; ciężkie pojazdy wymagają wzmocnienia. Budowa okopów łatwa, lecz nietrwała.

b) **średnie** — lekkie glinki, jak bielice, lössy, czarnoziemy stepowe — budowa rowów strzeleckich trwalsza; dogodne do przejazdu o każdej porze.

c) ciężkie — tłuste gliny i czarnoziem — w porze mokrej: lekkie błoto; do kopania ciężkie,

d) kamieniste i skaliste; wymagają do robót ziemnych oskardu i dynamitu,

e) mokre — lub podmokłe — do przebycia najczęściej tylko dla piechoty. Uniemożliwiają użycie czołgów.

2) Lasy:

Utrudniają współdziałanie trzech rodzajów broni i łączność; rozstrzyga walka na bagnety.

Las iglasty: sosnowy, świerkowy.

Las liściasty: brzoza, olsza, lipa, dąb.

Duże znaczenie ma wiek, gęstość i podszycie lasu co do ruchów piechoty, kawalerji i artylerji.

3) Komunikacje.

a) Koleje — wartość zależy od ich zdolności przewozowej, ta znów od ilości torów i odstępów szyn (szeroko i wąskotorowe), urządzeń stacyjnych (rampy, zaopatrzenie w wodę, warsztaty) i taboru kolejowego (ilość, jakość, nośność — parowozów i wagonów).

b) Drogi — wielkie znaczenie przy zaopatrzeniu w amunicję, żywność i przy ewakuacji.

Sztuczne — szosy pierwszej i drugiej klasy — o silnej podbudowie; używalne dla wszystkich rodzajów broni o każdej porze.

Naturalne — ulepszone lub utrzymywane przez władze miejscowe — i drogi nieutrzymane — (polne i leśne). Pierwsze do użycia przez wszystkie środki przewozowe w suchej porze roku, w razie deszczu tylko przez lekkie pojazdy. Używalność drugich zależy od gruntu.

Scieżki — dla skrócenia dróg; w terenie górzystym nabierają większego znaczenia.

c) Mosty, tunele, wiadukty; zniszczenie ich powoduje długotrwałą przerwę w komunikacji; przepusty nie przerywają komunikacji.

4) Miejscowości: miasta, miasteczka, osady, wsie i przysiółki. Wywierają wpływ na ruch, walkę i rozkwaterowanie wojska.

Przy zwiadach i walkach ulicznych używać samochodów pancernych.

5) Wody i przeprawy:

a) płynące; znaczenie jako przeszkody przez swą szerokość, stan wody, bystrość prądu, charakter brzegu i rodzaj dna;

b) stojące; dają się łatwo obejść, większe połacie wód można niewielkimi siłami obronić;

c) przeprawy; troska o posiadanie i obronę doprowadziła do budowy osobnych fortyfikacji, t. zw. przedmości.

Promy; o znaczeniu ich rozstrzygają: możliwość przewożenia

wozów, koni, ludzi i czas trwania przeprawy, następnie drogi dojazdowe;

d) **brody**; o wartości rozstrzygają długość, szerokość, głębokość brodu, chyżość prądu, jakość dna oraz stan i używalność dróg dojazdowych.

1117. III. Orientowanie się w terenie.

Oznaczenie stanowiska (t. j. odnalezienie miejsca na mapie, gdzie jesteśmy w terenie):

a) Zapomocą trzech punktów:

W terenie wyszukać trzy punkty orientacyjne (np. wieża kościelna, komin fabryczny, wiatrak), poczem te same punkty odnaleźć na mapie.

Po odnalezieniu ich obracać mapę dopóty, dopóki punkty na mapie nie będą się znajdowały w kierunku odpowiadających mu punktów w terenie.

Przeprowadzając linie na mapie przez punkty w terenie i te same punkty na mapie, otrzymamy na mapie przecięcie tych trzech kierunków jako punkt, oznaczający nasze stanowisko.

Rys. 167.

b) **Zapomocą dwóch punktów**, gdy znajdujemy się na prostej drodze; postępowanie analogiczne jak przy trzech punktach. Przecięcie dwóch kierunków na drodze oznacza nasze stanowisko.

c) Na skrzyżowaniu dróg porównujemy kąty, jakie te drogi tworzą, i odnajdujemy szukaną drogę.

d) W terenie pokrytym zapomocą kompasu. Orientując mapę zapomocą kompasu, przykładamy go do wschodniej lub zachodniej ramki mapy tak, by środkowy punkt kompasu i podziałka w stopniach leżały na ramce.

Rozluźniając sprężynę kompasu, obracamy mapę z kompasem dopóty, dopóki końce strzałki nie ustawią się w kierunku N-S; w ten sposób uzyskamy stronę świata płnc. (N), płd. (S), po lewej ręce zach., po prawej wsch.

Podczas używania kompasu uwzględniać deklinację magnetyczną (odchylenie strzałki magnetycznej od prawdziwego kierunku płnc.). W granicach Polski deklinacja magnetyczna waha się od 6° na zach. do 3° na wsch.

Do kompasu nie przybliżać żelaznych i stalowych przedmiotów.

e) Zapomocą busoli; użycie w lesie.

Obliczamy kąt pomiędzy kierunkiem płnc. a kierunkiem drogi na mapie; poczem ustawiając strzałkę kompasu w kierunku N-S., patrzymy przez środek kompasu w kierunku drogi i porównujemy kąt, który droga tworzy w terenie z tym, który odczytaliśmy na mapie.

O ile te dwie wielkości znacznie się nie różnią, wówczas szukając na mapie kąta tylko co otrzymanego, określamy, na jakiej drodze się znajdujemy.

Przy najbliższym skrzyżowaniu dróg w ten sam sposób skontrolować.

Wśród innych wyróżnia się samoświecąca busola Bezarda, która oddaje nieocenione usługi przy orientowaniu się w terenie i szkicowaniu; szczegółowy opis użycia przy każdym modelu.

f) Zapomocą innych przedmiotów:

1) słońce wschodzi rano na wschodzie, w południe jest na południu, wieczorem znika na zachodzie,

2) gwiazda polarna znajduje się zawsze niedaleko od kierunku północy geograficznej,

3) na drzewach i skałach mech jest gęsty i grubszy od strony północnej. Gałązki i liście pojedynczych drzew są gęste i liczniejsze od południa,

4) ołtarze w cerkwiach wskazują zwykle wschód, w meczetach południe.

1118. IV. Szkice.

A) Topograficzne.

Wykonywa się z pomocą mapy lub bez jej pomocy.

Dwa zasadnicze typy: **ogólne i specjalne.**

Ogólne mają na celu zobrazowanie całokształtu danego odcinka.

Specjalne sporządza się na podstawie:

a) wywiadów dróg,

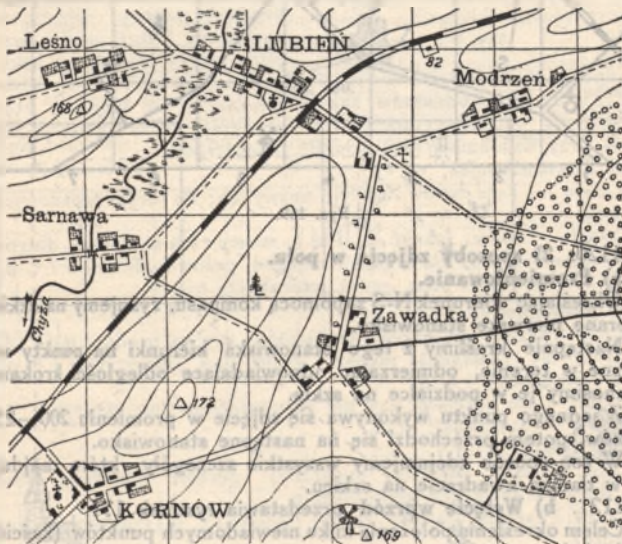
b) pozycji i

c) poszczególnych miejsc (przeprawy i t. p.).

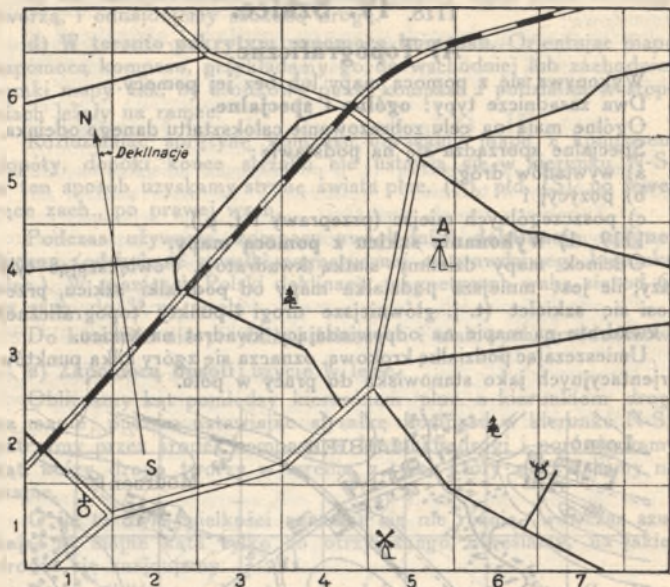
1119. 1) **Wykonanie szkicu z pomocą mapy.**

Odcinek mapy dzielimy siatką kwadratów. Powiększając tyle razy, ile jest mniejsza podziałka mapy od podziałki szkicu, przenosi się szkielec (t. j. główne drogi i punkty topograficzne) z kwadratu na mapie na odpowiadający kwadrat na szkicu.

Umieszczając podziałkę krokową, oznacza się zgóry kilka punktów orientacyjnych jako stanowiska do pracy w polu.

Rys. 168.

Rys. 169.

1120. 2) sposoby zdjęcia w polu.

a) Promieniowanie.

Określając kierunek N-S za pomocą kompasu, rysujemy na szkicu wybrane pierwsze stanowisko.

Następnie kreślimy z tego stanowiska kierunki na punkty widoczne w terenie, odmierzając odpowiadające odległości krokami, przenosimy je w podziałce na szkic.

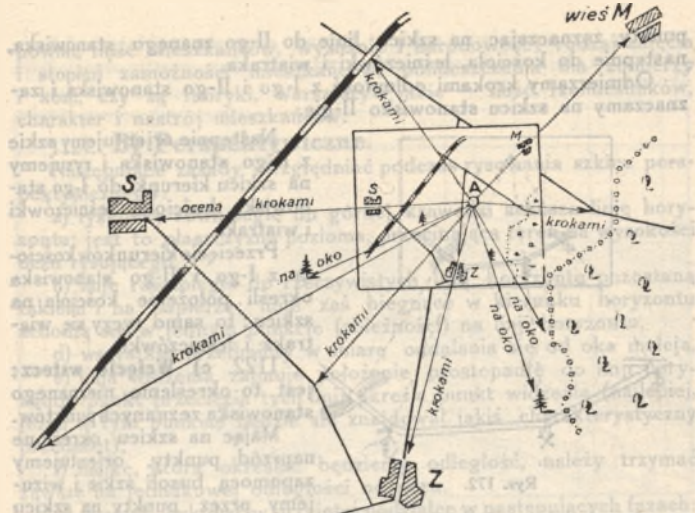
Z jednego punktu wykonywa się zdjęcie w promieniu 200–250 kroków, potem przechodzi się na następne stanowisko.

W ten sposób zdejmujemy wszystkie szczegóły, które znajdują się w danym kwadracie na szkicu.

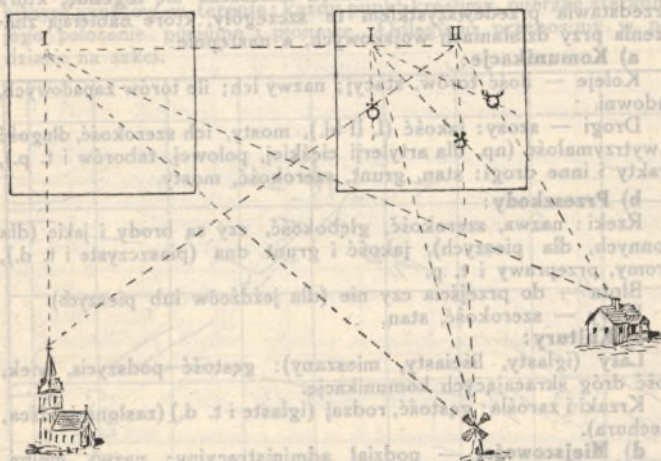
1121. b) Wcięcie wprzód przedstawia rysunek 171.

Celem określenia położenia kilku niewiadomych punktów (kościół, leśniczówka, wiatrak) rysujemy po uprzednim zorjentowaniu szkicu z 1-go znanego stanowiska o dobrym widnokręgu, kierunki na te

Rys. 170.

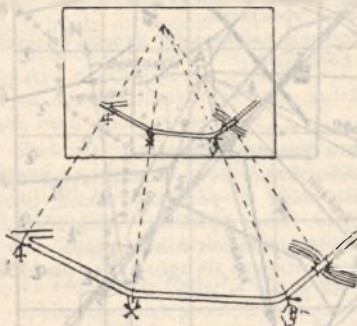

Rys. 171.

punkty, zaznaczając na szkicu linie do II-go znanego stanowiska, następnie do kościoła, leśniczówki i wiatraka.

Odmierzamy krokami odległość z I-go i II-go stanowiska i zaznaczamy na szkicu stanowisko II-gie.

Rys. 172.

Następnie orientujemy szkic z II-go stanowiska i rysujemy na szkicu kierunki do I-go stanowiska, kościoła, leśniczówki i wiatraka.

Przecięcie kierunków kościoła z I-go i II-go stanowiska określi położenie kościoła na szkicu; to samo tyczy się wiatraka i leśniczówki.

1122. c) **Wcięcie wstecz;** jest to określenie nieznanego stanowiska zeznanych punktów.

Mając na szkicu określone naprzód punkty, orientujemy za pomocą busoli szkic i widzimy przez punkty na szkicu

na odpowiadające w terenie. Przecięcie kierunków określa stanowisko.

1123. 3) **Po ukończeniu szkicu** umieszcza się **legendę**, która przedstawia przedewszystkiem te szczegóły, które nabierają znaczenia przy działaniach wojskowych, a następnie:

a) **Komunikacje:**

Koleje — ilość torów, stacyj; nazwy ich; ile torów zapadowych, ładowni.

Drogi — szosy: jakość (I, II kl.), mosty, ich szerokość, długość i wytrzymałość (np. dla artylerji ciężkiej, polowej, taborów i t. p.), trakty i inne drogi: stan, grunt, szerokość, mosty.

b) **Przeszkody:**

Rzeki: nazwa, szerokość, głębokość, czy są brody i jakie (dla konnych, dla pieszych), jakość i grunt dna (piaszczyste i t. d.), promy, przeprawy i t. p.

Blota — do przejścia czy nie (dla jeźdźców lub pieszych).

Rowy — szerokość, stan.

c) **Kultury:**

Lasy (iglasty, liściasty, mieszany): gęstość podszycia, wiek, ilość dróg skracających komunikację.

Krzaki i zarośla: gęstość, rodzaj (iglaste i t. d.) (zasłona jeźdźca, piechura).

d) **Miejscowości** — podział administracyjny: nazwa, gmina,

powiat, ilość mieszkańców, wyznanie i narodowość; rodzaj zajęcia i stopień zamożności mieszkańców, pomieszczenia dla żołnierzy i koni, czy są fabryki, warsztaty i jakie — ilość rzemieślników, charakter i nastrój mieszkańców.

1124. B) Perspektywiczne.

Następujące zasady uwzględnić podczas rysowania szkicu perspektywicznego:

a) rysujemy równolegle do górnej krawędzi arkusza linię horyzontu; jest to płaszczyzna pozioma, przecinająca teren na wysokości oczu rysującego,

b) linie równoległe do rzeczywistych linii horyzontu pozostaną takimi i na papierze; linie zaś biegnące w kierunku horyzontu schodzą się w jednym punkcie (zbieżności) na linii horyzontu,

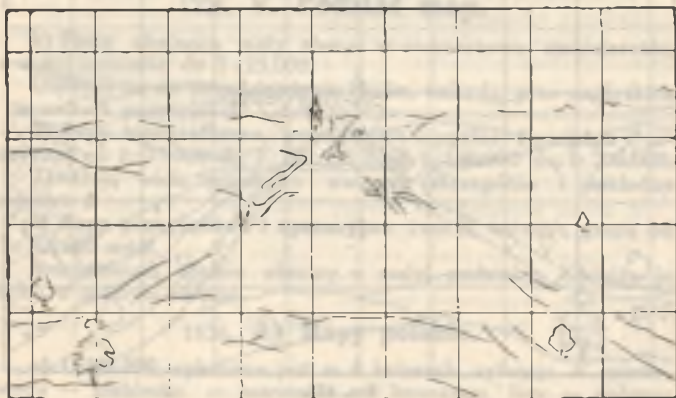
d) wszystkie przedmioty w miarę oddalania się od oka maleją,

e) linia widzenia zajmuje położenie prostopadłe do linii horyzontu; punkt przecięcia tych linii określa punkt widzenia (najlepiej, jeżeli w tym punkcie będzie się znajdował jakiś charakterystyczny przedmiot),

f) linię, którą określać będziemy odległość, należy trzymać zawsze na jednakowej odległości od oczu,

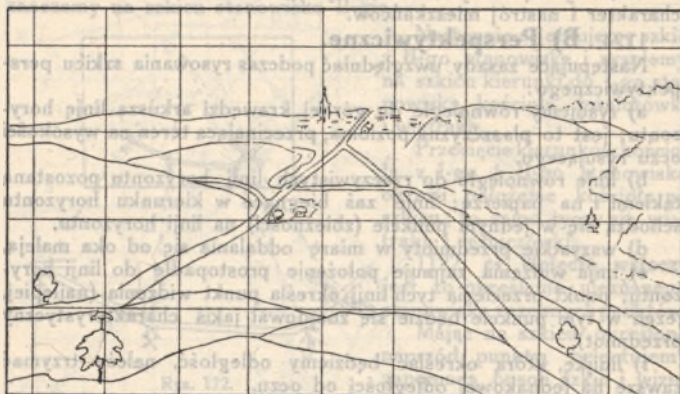
g) rysunek wykonać w przyjętej podziałce w następujących fazach:

1-sza faza: stwarzamy szkieleł przez szczegółowe zdjęcia wybitnych punktów w terenie; każdy punkt kreślimy, mierząc starannie jego położenie poziome i pionowe. Odległość przenosimy w podziałce na szkici.

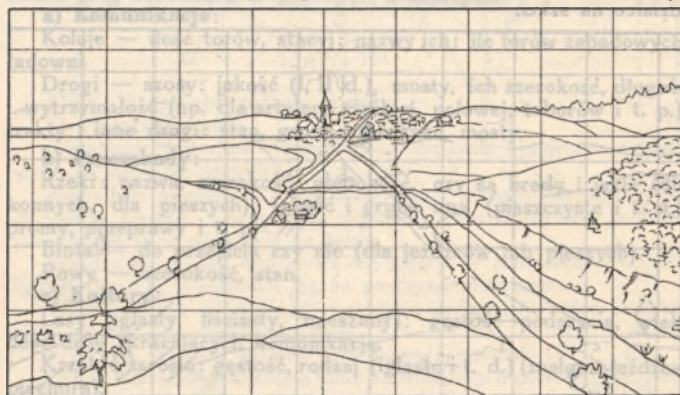
Rys. 173.

2-ga faza: rysujemy szkielet terenu, oraz wszystkie przedmioty po stronie nplskiej (wierzchołki, kontury lasów, mosty, drogi, linie okopów).

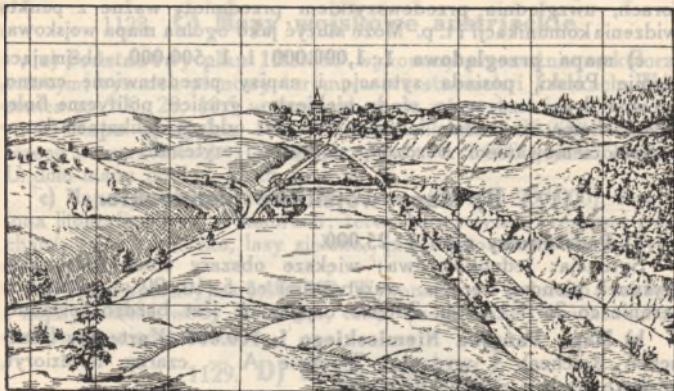
Rys. 174.

3-cia faza: zaznaczamy wszystkie pozostałe szczegóły terenu, nawet słabo widoczne (pojedyncze drzewa, mało widoczne laski).

Rys. 175.

4-ta faza: wykończamy i wzmacniamy linie rysunku, przedstawiamy teren zapomocą długich kresek, zaznaczamy fortyfikacje polowe liniami kolorowymi i umieszczamy objaśniające napisy na górnej ramce (legenda).

Rys. 176.

1125. V. Podział map.

1) **Plany** obejmują mały obszar w nieznacznym zmniejszeniu, o dużej podziałce do 1:25.000.

Używane są do przedstawienia okolic, twierdz, prac saperskich w walkach pozycyjnych.

2) **Mapy topograficzne**, szczegółowe i ogólne (specjalne i generalne) od 1:25.000 do 1:100.000 i od 1:100.000 do 1:200.000.

Zawierają wiele wojskowo ważnych szczegółów i dokładny szkielec.

3) **Mapy przeglądowe i operacyjne** tworzą ostatnią grupę od 1:300.000 w dół.

Przedstawiają wielkie obszary w małej podziałce, oddając je tylko w ogólnym zarysie.

1126. A) Mapy polskie.

a) 1:100.000 wykonana jest w 4 kolorach, sytuacja — czarno, wody — niebiesko, — warstwie — brązowo, lasy — zielono;

różnej wartości warstwiec przedstawiono odmiennymi linjami. Jako szczegółowa mapa odpowiada wszystkim ogólnym wojskowym potrzebom;

b) mapa samochodowa 1 : 300.000 — opracowana w pięciu kolorach, uwzględnia przede wszystkim przedmioty ważne z punktu widzenia komunikacji i t. p. Może służyć jako ogólna mapa wojskowa;

c) mapa przeglądowa 1 : 1,000.000 i 1 : 500.000, obejmująca ziemię Polski, posiada sytuację i napisy przedstawione czarno, główne drogi czerwono, wody niebiesko, granice polityczne fioletowo. Niema oznaczenia lasów, teren jest oddany delikatnem brązowem cieniowaniem. Bardzo przejrzysta i czytelna.

1127. B) Mapy wojskowe niemieckie.

a) Podstawowy plan 1 : 25.000.

Sytuacja: jednokolorowa; większe obszary wodne niebiesko. Rysunek pionowy terenu: warstwicami co 5, 10, 20 m, w płaskim terenie co 2,5 i 12,5 m. Zdjęcie oryginalne jest bardzo dokładne.

b) Mapa Państwa Niemieckiego 1 : 100.000 (Karte des Deutschen Reiches) 4 wydania: Wydanie A — czarny miedzioryt, większe wody i granice barwne.

Wydanie B — trójbarwny miedzioryt, sytuacja czarno, wody niebiesko, rzeźba terenu brązowo.

Wydanie C — o przedruku trójbarwnym.

Wydanie D — o jednobarwnym czarnym przedruku.

Rysunek sytuacji drobny i bardzo przejrzysty, ważniejsze przedmioty wybijają się ostro z pośród otoczenia. Rzeźby terenu: kreskami i cechami.

c) Mapa topograficzna Państwa Niemieckiego 1 : 200.000 — (Topografische Übersichtskarte d. D. R. 1 : 200.000).

Rysunek sytuacji jak poprzedniej mapy; szkielec i napisy w czarnym kolorze, wody — niebiesko. Rzeźba terenu — brązowe warstwiec, doliny i kotliny zielone. Przejrzysta i dokładna.

d) Mapa przeglądowa Europy środkowej 1 : 300.000 — (Übersichtskarte von Mitteleuropa 1 : 300.000).

Wielobarwne wydanie, szkielec i napisy czarno, wody niebiesko, lasy zielono, komunikacje czerwono, granice fioletowo, rzeźba terenu w kreskach, brązowym kolorem.

e) Mapa Rosji zachodniej 1 : 100.000 (Karte des westlichen Russlands).

Opracowana jednolicie, oparta na starszych materiałach rosyjskich, często nie zgadza się z rzeczywistością.

Nazwy miejscowości podane są pisownią niemiecką fonetycznie. Rysunek pionowy terenu przedstawiono brunatnymi warstwicami co 1 sążeń (2,13 m).

Podaną mapę powiększyli częściowo Austriacy na mapę 1:75.000.

1128. C) Mapy wojskowe austriackie.

a) **Podstawowy plan 1:25.000** wykonany przeważnie w kolorze czarnym; rysunek pionowy terenu w warstwicach i kreskach. Warstwica co 100, 20, 10,5 w terenach mało górzystych co 2,5 m.

b) **Mapa specjalna 1:75.000** (Spezialkarte 1:75.000). Rzeźba terenu w warstwicach i kreskach. Mapa 1:75.000 jest dokładną. U dołu mapy podany klucz znaków.

c) **Mapa generalna 1:200.000** (Generalkarte 1:200.000). Powielona litograficznie w 4 kolorach; teren brązowymi kreskami i cechami, wody niebiesko, lasy zielono, piaski brązowo, reszta sytuacji czarno.

d) **Mapa operacyjna 1:400.000**. Wykonana w 5 kolorach; szkielec i napisy czarno, wody niebiesko, teren (cieniowanie) brunatno, lasy zielono, granice czerwono.

1129. D) Mapy rosyjskie.

a) **Zdjęcia wojskowo-topograficzne wykonano w podziale 1:42.000.**

Klucz znaków bardzo szczegółowy, w wykonaniu przeladowany i nieprzejrzysty. Napisy wykonano rosyjskim alfabetem.

Rysunek pionowy terenu wyrażony warstwicami co 2 sąźnie i przerywanymi warstwicami co 1 sążeń.

b) **Nowa mapa topograficzna Rosji zachodniej 1:84.000** w 3 kolorach; szkielec i napisy czarno, teren w warstwicach brązowo, większe wody niebiesko.

Rysunek drobiazgowy i dosyć wyraźny, wielka ilość skrótów. Liczby przy nazwach miejscowości oznaczają ilość domów; zupełny brak oznaczeń względnej wysokości nasypów i wcięć. Warstwice co 2 sąźnie, przerywane pomocnicze co 1 sążeń (2,13 m). Mapa naogół przestarzała.

C Z Ę Ś Ć D R U G A

ORGANIZACJA POKOJOWA.

1131. Dowództwa okręgów korpusów:

I. Warszawa	II. Lublin	III. Grodno	IV. Łódź	V. Kraków	VI. Lwów	VII. Poznań	VIII. Toruń	IX. Brześć w/B.	X. Prze- myśl
Dywizje piechoty:									
8 18 28	3 13 27	1 19 29	7 10 26	6 19 23	5 11 12 14 17 25	4 15 16	9 20 30	2 29 24	
Dywizje kawalerji:									
2 DK.	17 BK. (4 DK.)	1 DK.	—	—	Dtwa 4 DK. i 16 BK.	3 DK.	—	10 BK. (4 DK.)	
Sam. bryg. kawalerji:									
—	2 sam. BK.	3 sam. BK.	—	5 sam. BK.	6 sam. BK.	—	8 sam. BK.	9 sam. BK.	—

1132. Obszary warowne

są jednostkami na prawach instytucji centralnych.

Skład dtwa O. W.: dca, szef sztabu, szefowie broni i służb. organy pomocnicze (komenda miasta, administracja koszar, kancelaria i oddział obsługi).

1133. ORGANIZACJA PRZYSPOSOBIENIA WOJSKOWEGO:

Podział terytorjalny p. w.:

Okręgi korpusów

Rejony dywizyj piechoty

Rejony pułków piechoty

Kierownictwo p. w.:

Szef Depart. I. Piech. (Wydział P. W.)

Dcy korpusów
 Dcy dywizyj piech.
 Dcy pułków piech.

Organy pracy p. w.:

Referat p. w. w sztabie D. O. K.
 Oficer p. w. w sztabie dyw. piech.
 Oficer p. w. i podlegli mu oficerowie instrukcyjni w dtwie
 pułku piechoty.

ORGANIZACJA POKOJOWA BRONI:

1134. Piechota:

Skład pułku:

drużyna dcy pułku,
 pluton łączności,
 pluton pionierów,
 3 baony piech. (a 3 komp. strzeleckie, komp. k. m. i broni
 tow.),
 poza tem niektóre pułki posiadają składnicę wojen.

1135. Korpus Ochrony Pogranicza:

Dowództwo Korpusu
 Brygady ochrony pogranicza

Skład brygady o. p.:

dtwo brygady
 zmienna ilość baonów
 zmienna ilość szwadronów

Skład baonu o. p.:

drużyna dcy baonu
 pluton łączności
 pluton karabinów maszyn. a 2 c. k. m.
 4 kompanje a 12 r. k. m.

Skład szwadronu o. p.:

drużyna dcy
 4 plutony po 2 sekcje.

1136. Czołgi:

Skład pułku:

drużyna dcy pułku
 pluton łączności
 3 baony czołgów (a 3 komp. po 3 plutony)
 pułkowe warsztaty czołgowe.

1137. Kawalerja:

pulki kawalerji — zorganizowane w dywizje i samodzielne brygady kawalerji.

Skład pulku kaw.:

drużyna dcy pulku

pluton łączności

4 szwadrony linjowe (a 4 plutony po 3 sekcje linjowe i jednej r. k. m.,

szwadron k. m. (2 plutony na zwierzętach jucznych po 4 k. m. i pluton na taczankach 4 k. m.)

szwadron zapasowy.

Szwadrony pionierów wchodzią w skład dywizji i sam. bryg. kaw., szwadrony samochodów pancernych w skład dywizji kaw.

1138. Artylerja:

zorganizowana jest w

pulki artylerji polowej,

" " ciężkiej,

" " najcięższej,

" " górskiej,

dyony " konnej

komp. " pieszej

pulk i samodz. baterje art. przeciwlotniczej.

Skład pulku artylerji polowej:

drużyna dcy pulku,

drużyna łączności,

dyon haubic (a 2 lub 3 baterje),

2 dyony armat (a 2 lub 3 baterje),

poza tem niektóre pulki posiadają składnice woj.

Skład pulku artylerji ciężkiej:

drużyna dcy pulku,

drużyna łączności,

kadra pomiarów artyl.

3 dyony art. ciężk. (po 1 lub 2 bat. haubic i 1 bat. armat).

Skład pulku artylerji najcięższej:

drużyna dcy pulku,

drużyna łączności,

3 dyony (a 2 lub 3 baterje armat).

Skład pulku artylerji górskiej:

drużyna dcy pulku,

drużyna łączności,

dyon armat górskich (à 2 lub 3 baterje),
dyon haubic górskich (à 2 lub 3 baterje).

Skład dyonu artylerji konnej:

drużyna dcy dyonu,
drużyna łączności,
2 lub 3 baterje konne.

Skład kompanji artylerji pieszej:

drużyna dcy,
2 lub 3 baterje dział.

Skład pułku artylerji przeciwlotniczej:

drużyna dcy pułku,
pluton łączności,
kompanja karabinów maszynowych,
pluton reflektorów,
pluton podsłuchowy,
dyon o ciągu silnikowym,
dyon o zaprzęgu konnym.

Skład sam. bat. przeciwlotn.:

drużyna dcy baterji,
2 działony armat,
sekcje podsłuchowe,
sekcja pomiarów,
sekcja fumatorów.

1139. Saperzy:

pułki saperskie.

Skład pułku:

drużyna dcy,
pluton łączności,
2 baony (à 3 komp. po 3 plutony).

Baon mostowy, skład:

drużyna dcy,
drużyna łączności,
2 kompanje mostowe (à 4 plutony),
kompanja min rzecznych i żeglugi śródlądowej.

Baon elektrotechniczny, skład:

drużyna dcy,
2 kompanje reflektorów (à 3 plutony),
2 kompanje elektrotechniczne (à 4 plutony),
szkoła mechaników i elektrotechników,
składnica i warsztaty baonu.

1140. Saperzy kolejowi:

pułki sap. kol.

Skład pułku:

drużyna dcy pułku,
3 baony (à 2 komp. po 3 plutony),
ponadto w skład 2 pułku wchodzi,
kompania silnikowa.

Dywizjon szkolny pociągów pancernych
(podległy komendantowi obozu szkol. sap. kol.)

skład:

drużyna dcy,
3 pociągi pancerne.

1141. Łączność:

pułki łączności.

Skład pułku:

drużyna dcy pułku,
3 baony (à 3 kompanje),
kompanja służby łączności.

Pułk radiotelegraficzny, skład:

drużyna dcy pułku,
2 baony (à 4 kompanje po 3 plutony),
kompanja służby radiotelegraficznej.

Samodz. baony łączności, skład:

drużyna dcy baonu z okręgowym składem i warszlatem
sprzętu łączności,
3 kompanje (à 3 plutony).

1142. Lotnictwo:

a) pułki lotnicze:

Skład pułku lotn.:

drużyna dcy pułku,
pluton łączności,
pluton fotograficzny,
eskadra lotnicza treningowa,
park lotniczy,
2 lub 3 dyony lotnicze (à 2 eskadry),
ponadto może wejść:
dyon lotniczy niszczyielski.

Pułk lotniczy myśliwski, skład:

drużyna dcy pułku,
 pluton łączności,
 sekcja fotograficzna,
 eskadra lotnicza treningowa,
 park lotniczy,
 4 dyony lotnicze myśliwskie (a 2 eskadry myśl.).

b) balony:

Baon balonowy, skład:
 drużyna dcy baonu,
 pluton łączności,
 sekcja fotograficzna,
 park balonowy,
 4 kompanje balonowe,
 kompanja balonów zaporowych,
 kompanja służby balonowej.

1143. Wojska samochodowe:

dyony samochodowe.

Skład dyonu:

dtwo dyonu,
 1 kol. sam. osob. i sanit.,
 1 kol. sam. cięż. i półciężarowych,
 kul. szkolna dyonu,
 kol. szkolna samoch. panc.,
 kadra kol. zapasowej,
 dyonowy zakład samochodowy.

1144. Wojska taborowe:

Skadrowane szwadrony taborowe, skład:

skadrowana drużyna dcy szwadronu,
 kolumna przewozowa.

1145. Żandarmerja wojskowa:

Dyony żand., skład:

drużyna dcy dyonu,
 zmienna ilość plutonów.

1146. ORGANIZACJA POKOJ. SŁUŻB.

1147. Służba artylerji.

Zaopatruje siłę zbrojną w materiał uzbrojenia, ustala warunki

technicznej produkcji, zakupna i odbioru powyższych materiałów, administruje kredytami, szkoli oficerów i szereg. służby art.

Organy kierownicze:

a) centralne: szef. dep. art. (z ramienia ministra spr. wojsk.)

b) okręgowe: szef art. o. k. (podległy dcy O. K.)

Formacje centralne: Inspekcja techniczna art., centrala odbiorcza materiałów art., instytut badań art., zbrojownie, zakłady amun., warsztat amunicji specjalnej, tymczasowy warsztat amunic., instytut broni chemicz., zakład przeciwgazowy.

Formacje okręgowe: Okręgowa składnica art.

Oddziały służby art. (w kilku O. K.-ach czasowo skadrowane).

St. art. formacj. broni i służb. Oficerowie materiałowi, rusznikarze, pułkarscy, podoficerowie broni.

1148. Służba intendentury.

Reguluje uposażenie pieniężne, zaopatruje w środki wyżywienia, umundurowania i zakwaterowania, zakupuje i odbiera mat. int., administruje kredytami służby int., prowadzi nadzór fachowy w poszczególnych formacjach, szkoli fachowo oficerów i szereg. służby intend.

Organy kierownicze:

a) centralne: Szef dep. int. (z ramienia ministra spr. wojsk.)

b) okręgowe: Szef intendentury okr. korp. (podleg. dcy OK.)

c) rejonowe: Kierownik intendentury (podleg. szefowi int.)

Formacje centralne: Kadra oficerów korpusu int. (oddział macierzysty oficerów zawod. znajdujących się poza oddziałami służby int.).

Biuro badań technicznych intendentury.

Biuro przetworów ropnych (przejściowo)

Wyższa Szkoła Intendentury.

Formacje okręgowe: Baony administracyjne wzgl. kadry baonów administ. (wyszkolenie rekrutów dla potrzeb int., oraz przydzielonych dla uzupełnienia formacji nieintendenckich swego O. K., ewidencja szereg., uzupełnienia i mob.).

Okręgowy zakład mundurowy.

Filja okręgowego zakładu mundur. (przejściowo)

Komisja nadzoru technicznego.

Formacje rejonowe: Rejonowy zakład żywnościowy.

Filja rejonowego zakładu żywnościowego.

St. int. w formacjach wojsk. Formacje otrzymują zaopatrzenie int. w formie zaliczek lub ryczałtów, gospodarując nimi same. Personel adm. z danej formacji.

1149. Służba zdrowia.

Zadania: Ochrona stanu zdrowotnego wojska, szkolenie ofic. i szereg. sł. zdrowia i gospodarka personelem, zaopatrywanie siły zbroj. w materiał sanit., sprawdzanie funkcjonowania służby zdrowia w formacjach wojsk., przygotowanie mob.

Organy kierownicze:

a) centralne: Szef depart. sanit. (z ramienia M. S. Wojsk.)

b) okręgowe: Szef sanitarny O. K. (podległy dcy O. K.)

c) garnizonowe: Naczelný lekarz garn. (podległy komendantowi garnizonu).

Formacje centralne: Kadra oficerów korpusu sanit. (jednostka macierzysta ofic. zaw. znajdującymi się poza baonami sanit.).

Oficerska Szkoła Sanitarna (przy niej Wojsk. Rada Sanit. jako ciało opiniodawcze i doradcze szefa depart.)

Centralny zakład zaopatrzenia sanit.

Formacje okręgowe: Baony sanitarne (szkolenie rekruta, cwidencja szereg. i ofic. rezerw., uzupełnianie jednostek nieewidenc. mob. służby zdrowia). Część baonów czasowo skadrowana tworzy kadry baonów sanit.

Okręgowa składnica sanitarna.

Szpital okręgowy

Szpitala wojskowe.

Formacje garnizonowe: Garnizonowa izba chorych (gdzie niema szpit. wojsk.). Kąpieliska. Przychodnia dentystyczna.

Służba zdrowia w form. wojsk.: Oficerowie lekarze (mający do pomocy patroli sanit.).

1150. Służba weterynaryjna.

Zadanie: Ochrona stanu zdrowotnego zwierząt używanych w wojsku, celem racjon. ich wykorzystania; gospodarka pers. ofic. sł. weter., nadzór fach. nad wyszkoleniem i działalnością, zaopatrzenie w mat. wet. i mob.

Organy kierownicze:

a) centralne: Szef wydz. weter. przy dep. 11 kaw. z ramienia Min. Spr. Wojsk. (przy wydz. weter. kadra ofic. wet.)

b) okręgowe: Naczelný lekarze weter. okręg. (podlegli dcy O. K.).

Formacje centralne: Wojskowa pracownia weterynaryjna. Centralna Wojskowa Szkoła Podkownicza.

Formacje okręgowe: Okręgowe szkoły weterynaryjne.

Formacje centralne:

Kierownictwa nowych budowli.

Kursy dokształcające budownictwa.

Formacje okręgowe: Garnizonowe administracje koszar (podlegają bezpośrednio kom. garnizonów i wchodzi w skład kmd lok. garniz.).

1153. Służba lotnicza.

Zadanie: Zaopatrywanie sił zbrojnych w materiał lotniczy, balonowy i meteorologiczny, administracja kredytami i prowadzenie gospodarki mater., nadzór nad funkcjonowaniem służby lotniczej w poszczególnych formacjach broni i służb, szkolenie fachowe oficerów i szeregowych lotnictwa, przygotowanie mobilizacyjne.

Organ kierowniczy: szef departamentu lotnictwa (z ramienia Min. Spraw Wojsk.)

Formacje nieewidencyjne:**a) centralne:**

Departament lotnictwa.

Instytut Badań Technicznych Lotnictwa.

Centralna Składnica Lotnicza.

Centralny Zakład Balonowy.

Komisja Nadzoru Technicznego.

Centralny Warsztat Remontu Silników.

Centralny Warsztat Remontu Płatowców.

Centr. Warsztat Rem. Przyrz. Podkładowych.

Centralny Port Lotniczy.

b) garnizonowe: Komendy portów lotniczych.

Wojskowe posterunki meteorologiczne.

Formacje ewidencyjne: Wszystkie formacje broni — patrz org. wojsk. lotn., oraz

Kadra oficerów korpusu lotnictwa (przy dep.)

Oddział Służby Lotnictwa.

Kompania służby meteorologicznej.

Kompania służby balonowej.

1154. Służba łączności.

Zaopatruje siłę zbrojną w materiał łączności, przeprowadza budowę i konserwację wojskowych linii telefonicznych i telegraficznych, utrzymuje wojskową sieć radiotelegraficzną i t., administruje kredytami i personelem służby łączności.

Organ kierowniczy:

Szef Departamentu Wojsk. Techn. (wydział łączności) z ramienia Min. Spr. Wojsk.

Organy wykonawcze:

Centralne zakłady wojsk łączności.

Stacja radiotelegraficzna M. S. Wojsk.

„ telegraficzna M. S. Wojsk.

Centrala telefoniczna M. S. Wojsk. i Sztab Gen.

1155. Służba taborowa.

Zaopatruje w materiał i sprzęt taborowy, przeprowadza zakup i odbiór mater. tabor., administruje kredytami i personelem tabor., szkoli.

Organy kierownicze:

a) centralne: szef Dep. II. (wydz. tabor.) z ramienia M. S. Wojsk.

b) okręgowe: szefowie taborów O. K. (dcy szwadronów tab.), podlegli dcy O. K.

Formacje centralne: Kadra oficerów korp. tabor. (jedn. macierzysta ofic., ofic. zawod. znajdujących się poza szwadr. tabor.). — Centralna składnica taborowa.

Formacje okręgowe: Okręgowe składnice taborowe (wchodzą w skład drużyny dcy szwadronu tab. O. K.).

1156. Służba samochodowa.

Zaopatruje siłę zbrojną w tabor i materiał samochodowy, administruje kredytami i personelem, zajmuje się szkoleniem personelu służby samochodowej.

Organy centralne: Szef Departamentu Wojsk. Techn. (Wydział Samochodowy) z ramienia ministra spraw wojsk.

Organy okręgowe:

a) kierownicze: dowódca dyonu samochod. (podległy dcy O. K.)

b) dyonowy zakład samochodowy.

1157. Służba komunikacyjno-transportowa.

Na czele służby komunikacyjno-transportowej stoi szef komunikacji wojskowych (w Oddz. IV. Sztab. Gen.)

Podlegają mu:

Wojskowi inspektorzy transportowi.

Delegaci Sztabu Generalnego przy Gen. Dyr. i Okr. Dyr. P. K. P.

Delegat Sztabu Generalnego przy Gen. Dyr. Poczt i Telegr. (dla spraw łączności).

Delegat Sztabu Generalnego przy Gen. Dyr. Poczt i Telegr.
(dla spraw poczt.).

Wojskowy inspektor żeglugi śródlądowej.

1158. Służba duszpasterska.

Wyznanie rzymsko-katol.

Organy centralne: biskup polowy.
Kurja Biskupia.
Okręgowe: szef duszpasterstwa O. .
Rejonowe: rejonowi kapelani (po 3 na każde O. K.)
Garnizonowe: kapelani garnizonowi.
Form. wojsk.: kapelani wojskowi.

Wyznanie grecko-katol.

Kapelani, zależni pod względem jurysdykcji kościelnej od biskupa polowego, którego fachowym doradcą do spraw liturgicznych jest dziekan obrządku gr.-kat.

Wyznanie ewang.-augsburskie.

Organy centralne: kierownik wojsk.-administr.: szef Wydziału Wyznań Niekatol.
(z ramienia M. S. Wojsk.)
Kierown. fachowe: wojskowy senior wyzn. ew.-augsb.
Okręgowe: ew.-augsb. proboszcz wojskowy O. K.
Rej. i garniz.: ew.-augsb. kapelani wojskowi (w większych skupieniach).

Wyznanie ewang.-reformowane.

Jak służba duszp. wyznania ewang.-a gsb.

Wyznanie prawosławne.

Organy centralne: kierownik wojsk.-administr.: szef Wydz. Wyzn. Niekat. (z ramienia M. S. Wojsk.).
Kierown. fachowe: proboszcz wyzn. prawosl.
Okręg. i garniz.: Jak w duszpast. ewang.-augsb.

Wyznanie mojżeszowe.

Organy centralne: kierownik wojsk.-administr.: szef Wydz. Wyzn. Niekat. (z ramienia M. S. Wojsk.)
Kierown. fachowe: naczelny rabin W. P.
Okręg. i garniz.: Rabin O. K. i rabini wojsk. garnizonowi i w oddziałach.

1159. Służba sprawiedliwości.

Zadanie: Wykonywanie i współdziałanie przy wymiarze sprawiedliwości według obowiązujących ustaw, kierownictwo i nadzór nad sądownictwem wojsk., wydawanie opinii prawnych, administracja personelem służby sprawiedl.

Organy centralne:

Szef Dep. Sprawiedl. (z ramienia Min. Spr. Wojsk.), który jest równocześnie naczelnym prokuratorem wojsk.

Najwyższy Sąd Wojskowy.

Prokurator przy Najw. Sądzie Wojsk.

Wojskowe więzienie karne.

Okręgowe:

Wojsk. Sąd Okręgowy.

Prokurator przy wojsk. sądzie okręgowym.

Doradca prawny przy D. O. K.

Wojskowe więzienie śledcze.

Rejonowe:

Wojskowe sądy rejonowe (po 3 na każde O. K.)

Oficerowie sądowi przy wojsk. sąd. rej.

1160. Służba remontu.

Zadanie: Rejestracja, przegląd, klasyfikacja i ewidencja koni, mułów i osłów, pobór zwierząt, zakup koni.

Organy centralne:

Szef Dep. II. Kaw. (z ramienia Min. Spr. Wojsk.)

Komisje remontowe.

Zapasy młodych koni.

1161. Służba poborowa.

Uzupełnia personelem siłę zbrojną, prowadzi ewidencję i administrację rezerw.

Organy kierownicze:

a) centralne: Szef Dep. I. (Wydz. Poborowy) z ramienia M. S. Wojsk.)

b) okręgowe: Inspektor poborowy (jako fachowy doradca dcy O. K.)

Organy wykonawcze lokalne: Powiatowe komendy uzupełnień (3 typy).

1162. Służba lok.-garnizonowa.

Zadanie: Utrzymanie zewnętrznej dyscypliny wojsk. na terenie danego garnizonu i zapewnienie porządku i bezpieczeństwa (regulowanie służby wartown. i inspekcyjnej, rozdział placów ćwiczeń, strzelnic, placów alarmowych, budynków wojsk. między oddziały, regulowanie garnizon. służby zdrowia, weter., kult.-oświat., zarząd łaźniami, świetlicami, pralniami, aresztami i t. p.

Organy kierownicze: dcy O. K. (z ramienia M. S. Wojsk.), którzy wyznaczają poszczególnych komendantów garnizonów.

Organy wykonawcze:

Komendy lokalne.

Komendy miast (w siedzibach D. O. K. i większych garnizonach).

Oficerowie placu (we wszystkich innych garnizonach).

1163. **Organizacja pokojowa marynarki wojennej.**

Kierownictwo Marynarki Wojennej (przy M. S. Wojsk.).

Dowództwo Floty z flotą morską, lotnictwem morskiem i służbami nadbrzeżnymi w Gdyni.

Dowództwa flotyl rzecznych z odnośnemi portami.

Kadra Marynarki Wojennej w Świeciu.

Port Wojenny Modlin.

Szkoły marynarki wojennej:

Oficerska Szkoła Mar. Woj.,

Szkoła Marynarzy Specjalistów,

Szkoła Radjotelegrafistów i Radjomechaników Morskich.

U S T A W A O POWSZECHNYM OBOWIĄZKU SŁUŻBY WOJSKOWEJ.

1165. STRESZCZENIE USTAWY O POWSZECHNYM OBOWIĄZKU SŁUŻBY WOJSKOWEJ

z rozporządzeniami wykonawczemi.

1166. Obowiązek służby wojskowej trwa:

1) **W wojsku stałym** — we wszystkich rodzajach służby 2 lata, a wyjątkowo w jeździe i artylerji konnej 2 lata i 1 miesiąc;

2) **w rezerwie** — do końca tego roku kalendarzowego, w którym rezerwista kończy 40 lat;

3) **w pospolitem ruszeniu** — do końca tego roku kalend., w którym zaliczony do posp. rusz. kończy 50 lat.

1167. **Wiek poborowy rozpoczyna się:** z dniem 1 stycznia tego roku, w którym popisowy kończy 21 lat — **w czasie wojny** o dwa lata wcześniej — i trwa do końca 23 roku życia.

Do władz adm. I inst. oraz P. K. U. należą sprawy dotyczące poboru, powołania do służby wojskowej i uzupełnienia wojska.

Zagranicą załatwiają konsulaty polskie względnie urzędy konsularne sprawy popisowych obywateli polskich.

1168. **Pobór ogólny**, który poprzedza rejestracja i spis poborowych w gminach wzgl. konsulatach, przeprowadzają w I inst. komisje poborowe, w II inst. kom. rozpoznawcze corocznie między 1 maja, a 30 czerwca. Zasadniczo staje poborowy przed komisją miejsca dokonanego spisu, mimo późniejszej zmiany miejsca zamieszkania; może jednak prosić władzę adm. o pozwolenie stawiania przed komisją nowego miejsca zamieszkania.

1169. Rodzaje orzeczeń komisji poborowej:

Kategoria A — zdolny do słu. w wojsku stałym (zupełnie zdrow, z zastrzeżeniem);

a) uczniom szkół średnich, równorzędnych i rolniczych do 23 lat (art. 57 a);

b) zwyczajnym słuchaczom i absolwentom wyższych zakładów naukowych i równorz. pryw., nowicjuszom zakonnym i studjującym teologię do 26 lat (art. 57 b). Poborowi w wieku 23 lat, którzy dopiero po ogóln. poborze przedkładają poświadczenie, iż są słuchaczami wyższego zakładu naukow., mogą też uzyskać odroczenie w myśl art. 57 b;

c) uczniom zakładów rabinackich do 26 lat (art. 57 c);

d) uczniom terminującym w rzemiośle do 22 lat (art. 57 d).

Osobom pod a), b) i d) zagranicą udzielają odroczeń urzędy konsularne.

Podania o odroczenie przyjmują władze adm. I inst. od 15 lutego do dnia poprzedzającego stawiennictwo petenta do poboru.

Podania o ponowne odroczenie wnosić najpóźniej do 20 czerwca tego roku, w którym ubiega termin pierwszego odroczenia.

Podania wniesione po terminie (po ogólnym poborze) będą rozpatrywane w wypadku usprawiedliwienia opóźnienia.

Wniesienie odwołania nie odracza wcielenia.

1172 **Jako ochotnik** może być przyjęty do wojska stałego każdy, kto nie został powołany do obowiązk. służby wojsk. Ochotnikom przysługuje prawo wyboru broni, a nie formacji. **Podania** należy wnosić do właściwych P. K. U. od dnia ogłoszenia zaciągu ochotniczego do 1 kwietnia. Ochotników można zwolnić w czasie służby, jeżeli nie odpowiadają wymaganym warunkom; odroczeń nie udziela się.

1173. **Wcielenie poborowych** (ochotników) zdolnych kat. A następuje zapomocą kart powołania między 1 a 7 października, zaś półtorarocznych między 20 a 25 czerwca, najpóźniej do 7 lipca.

Jeżeli poborowy zachoruje, winien najdalej na 5 dni przed terminem powołania zawiadomić o tem P. K. U., dołączając świadectwo lekarza powiatowego; jeżeli do przesuniętego terminu nie wyzdrowiał, postępuje jak wyżej. W razie trwającej choroby poza 1 stycznia następnego roku, P. K. U. odracza termin do dnia wcielenia poborowych następnego rocznika.

1174. **Do służby w rezerwie** obowiązani są zwolnieni z wojska stałego.

Oficerów i szereg. rezerwy powołuje się: do ćwiczeń normalnych i nadzwyczajnych, w razie mobilizacji, oraz gdy Rzeczpospolita jest zagrożona.

W wypadku nieprzyjęcia przez wymienionych karty powołania

(karty mob.-przydziału mob.) uważa się mimo to doręczenie takowych za dokonane.

W razie choroby powołanego do ćwiczeń zwraca on kartę powołania, dołączając świadectwo lekarza powiatowego wzgl. prywatnego; w braku lekarza potwierdzenie naczelnika gminy.

Oficerowie i szereg. rez., których stan zdrowia zmieni się tak, że nie odpowiadają warunkom kat. A, składają do P. K. U. lub przy zebraniach kontrolnych pisemne prośby ze świadectwem lekarza wojsk. lub urzędowego o zmianę pierwotnej kategorii; na tej podstawie wdraża P. K. U. **postępowanie rewizyjne.**

Powołany do ćwiczeń, przebywający w izbie chorych ponad 7 dni, zostaje po wyleczeniu urlopowany i powołany w następnym roku.

Opóźniający się z własnej winy ponad dwa dni, zostaje po ukaraniu zwolniony i powołany na najbliższe ćwiczenia.

1175. Zwolnienia od ćwiczeń oraz przesunięcia okresu ćwiczebnego udzielają w ważnych wypadkach właściwe P. K. U. na podstawie udokumentowanych podań, wniesionych co najmniej na 14 dni przed rozpoczęciem.

Powtórne zwolnienia udziela tylko D. O. K. wzgl. M. S. Wojsk.

1176. Korespondencja oficerów i szereg. rezerwy z władzami wojsk. odbywa się za pośrednictwem P. K. U.

1177. Do służby w pospolitem ruszeniu zobowiązani są: 1) rezerwiści po wyjściu z rezerwy, 2) poborowi do'ni tylko do służby w posp. rusz., 3) zaliczeni do posp. ruszenia.

Powołanie do czynnej służby odbywa się analogicznie jak w rezerwie.

1178. Całkowite zwolnienie od powszech. obow. służby wojskowej następuje:

- 1) a) z ukończeniem 60 lat u oficerów posp. rusz.,
b) z ukończeniem 50 lat u szereg. rezerwy;
- 2) w razie całkowitej niezdolności do służby wojsk.;
- 3) w wypadkach udowodnienia obcej przynależności państw. i w razie uzyskania obcego obywatelstwa albo ubiegania się o takowe;
- 4) wskutek wyroku sąsądzającego na pozbawienie praw obywatelskich.

Zasądzeni prawomocnym wyrokiem sąd. za uchylanie się od powszechn. obowiązku służby wojsk. tracą prawo do zajmowania

stanowisk w służbie państw, i publ. oraz stanowisk obsadzonych z wyboru.

1179. Związki matczeńskie bez zezwolenia władz wojskowych mogą zawierać: oficerowie i szeregowi rezerwy, zawiadamiając o tem właściwe P. K. U.; **za zezwoleniem** P. K. U.:

1) podlegający powsz. obow. sł. wojsk. do chwili ostatecznego określenia ich stosunku do wojska;

2) uznani przy poborze za zdolnych, oraz

3) ponadkontyngensowi do chwili ich wcielenia.

Podania: wnosić za pośrednictwem władz adm. i inst. do P. K. U.; w razie odmowy przysługuje prawo odwołania do dowódcy korp., który rozstrzyga ostatecznie.

1180. Zezwolenie na wyjazd zagranicę udzielają:

1) **Właściwe P. K. U.:** a) szer. rezerwy do ukończenia 26 lat, b) korzystającym z odroczeń z art. 57, c) mężczyznom bez określenia stosunku do wojska;

2) **Dowództwa korpusu:** a) poborowym i przedpoborowym (18 do 20 lat), b) odbywającym czynną służbę, c) korzystającym z odroczeń z innych artykułów ust., czasowo niezdolnym, tudzież urlopowanym, d) oficerom rezerwy.

Podania w jednym i drugim wypadku kierować do P. K. U.; w razie odmowy przysługuje prawo odwołania do bezpośrednio państwowej władzy przez P. K. U.

1181. Przepustki graniczne wydają wszystkim osobom obowiązującym do wojska władze adm. i inst.

1182. Raporty kontrolne dla oficerów rez. i posp. rusz. odbywają się co roku w dniu 4 listopada, **dodatkowe** dnia 18 listopada każdego roku.

1183. Zebrania kontrolne dla szereg. rez. i posp. rusz. co roku między 15 października a 15 grudnia, **dodatkowe** w miarę potrzeby później. W ważnych wypadkach P. K. U. udzielają na wniesione prośby zwolnień od tych zebrań (rap.).

Oficerowie, którzy nie mogli wporę wnieść podania, składają pisemny udokumentowany meldunek komendantowi P. K. U. najpóźniej w dniu raportu kontr.

1184. Do nadzwyczajnych raportów (zebrań) wzywa się imiennie tych oficerów i szereg., którzy nie jawili się w poprzednich terminach.

1185. Na poczet służby w wojsku stałym zalicza się (dzień za dzień) służbę odbytą: 1) w wojskach zaborczych przed 1 listo-

pada 1918; 2) w wojsku polskiem; 3) w polskich formacjach wojskowych (ochotn.) uznanych przez Państwo Polskie.

Półtorarocznym zalicza się z poprzednio odbytej służby najwyżej 3 miesiące.

1186. Nauczyciele publicznych szkół powszechn. kat. A mogą być zaliczeni do rezerwy i odbywają wówczas wyszkolenie wojskowe w miesiącach wakacyjnych. Porzucający zawód nauczycielski oraz uchylający się od wyszkolenia odbywają normalną służbę wojsk. (do 36 lat).

1187. Uczniowie wojskowych szkół ofic. zawod. uważani są za szeregowych — ochotników pełniących czynną służbę wojsk., którą w drodze wyjątku można zaliczyć na poczet obowiązkowej lub ochotniczej służby w wojsku stałym. **Wydaleni lub zwolnieni** przed ukończeniem szkoły wzgl. przed uzyskaniem stopnia oficerskiego muszą odbyć 2-letnią ochotn. służbę w wojsku stałym, którą zalicza się na poczet obow. służby, o ile do niej — w danej chwili z mocy ustawy nie są powołani.

Zgłoszenia kandydatów do powyższych szkół — przyjmują właściwe P. K. U.

1188. Postanowienia karne niniejszej ustawy przewidują kary aresztu i więzienia, a także karę śmierci.

1189. PRAGMATYKA OFICERSKA.

(Wyciąg z ustawy z dnia 23 marca 1922 o podstawowych prawach i obowiązkach oficerów Wojska Polskiego, z uwzględnieniem rozporządzenia wykonawczego M. S. Wojsk. Dz. Roz. Nr. 11/23.

1190. Kto może być oficerem W. P.?

Nieposzlakowany obywatel Państwa Polskiego (mający ustawowe poniżej określone warunki), którego patriotyzm polski nie ulega żadnej wątpliwości.

Cudzoziemiec wyjątkowo za kontraktem i pozwoleniem prezydenta Rzeczypospolitej.

1191. Korpusy oficerskie:

1. Korpus oficerów piechoty,
2. " " kawalerji,
3. " " artylerji,
4. " " inżynierji i saperów,
5. " " lotnictwa i aeron.
6. " " łączności,
7. " " saperów kol.,
8. " " samochodowych,
9. " " taborowych,
10. " " żandarmerji,
11. " " kontrolerów,
12. " " sądowych,
13. " " sanitarnych,
14. " " intendentów,
15. " " uzbrojenia,
16. " " geografów,
17. " " weterynaryjnych,
18. " " administracji.

Uwaga: Osobno korpusy tworzą: generalowie, duchowni i oficerowie marynarki.

Oficerowie sztabu generalnego nie tworzą osobnego korpusu, lecz są w dyspozycji szefa sztabu gener., a prowadzeni w ewidencji departamentów broni, z której pochodzą.

1192. Przeniesienie z jednego korpusu do drugiego:

a) może nastąpić tylko na prośbę oficera, czasowe odkomenderowanie na rozkaz M. S. Wojsk.,

b) ofic. korp. kontrol. w czasie swej służby w korp. kontr. nie może być użyty w innej służbie; jeżeli wraca z rezerwy lub emerytury do czynnej służby, nie może być użyty w służbie kontr.

1193. Mianowanie podporucznikiem: Warunki wymagane (obok kwalifikacyj moralnych i służbowych):

a) w korpusach 1—10

1) egzamin dojrzałości,

2) ukończona szkoła podchorążych i 3 mies. służby,

3) dyplom ukończenia szkoły ofic. — 3 mies. służba,

albo b) 1) 3 lata służby wojskowej (stopień plutonowego),

2) egzamin do szkoły ofic. dla podofic. (2 lata),

3) ukończenie szkoły uproszczonym egzaminem dojrzałości i egzaminem na podporucznika.

Uwaga: Od kandydatów na podporuczników w korpusach 12 i 13 oraz 15 do 18 włącznie wymagany jest albo dyplom ukończenia fakultetu i kurs fachowy, albo tylko kurs fachowy obok warunków wymienionych pod a) i b).

1194. Obowiązki oficera.

Oficerowi **nie wolno:**

1) **należeć do stowarzyszeń politycznych**, ani brać udziału w akcjach politycznych (deklaracja obowiązkowa patrz Reg. sl. wewn. cz. II. p. 2),

2) **należeć do stowarzyszeń cywilnych** bez pozwolenia władzy przełożonej (szczegóły patrz Reg. sl. wewn. cz. I. p. 27),

3) **zajmować się handlem i przemysłem** oraz wykonywać zawód cywilny (z wyj. lekarzy i weter.) (szczegóły patrz Reg. sl. wewn. cz. I.),

4) **wyjeżdżać zagranicę** bez pozwolenia M. S. Wojsk. (podanie o paszport przez Oddz. V. Szt. Gen. — 3 fotografie w ubraniu cywilnem, opłatę paszportową, dane personalne z datą i miejscem urodzenia, cel podróży i rysopis), po powrocie oddać paszport do M. S. Wojsk.

1195. 5) Zawrzeć małżeństwa bez pozwolenia władzy przełożonej.

(Warunki dla uzyskania tegoż zezwolenia:

1) kończonych 24 lat życia,

2) dla ppor. i por. wspólne uposażenie narzeczonych, odpowiadające poborom żonatego kapitana,

3) niepuszczkowa opinia narzeczonej.

Prośbę udokumentowaną rozpatruje omiasa 3, pozwolenia udziela dla oficerów młodszych D. O. K., dla wszystkich innych oraz oficerów szt. gen. i insytl. centralny h — M. S. Wojsk

Oficerowie czerwcy i w stanie spoczynku nie potrzebują zezwoleń na małżeństwo.

Obowiązuje ich tylko meldunek: pierwszych do oddziału macierzystego — drugich do P. K. U.)

1196. Prawa oficerów.

Oficer ma prawo:

- 1) do awansu (o jeden stopień) po przesłużeniu co najmniej: w stopniu ppor. — 2 lat (automatycznie ze starsz.)
- " por. — 4" (4) 5 ze starsz. — 1 (5 z wyboru) (mający ukończone studia akademickie ppor. awansują po 1 roku, porucznicy po 2 latach)
- " kapitana (rtm.) — 4 lat (2) 5 ze starsz. — 3 (5 z wyboru)
- " majora — 3 lat (1) 5 ze starsz. — 4 (5 z wyboru)
- " ppłka — 4 lat (wszyscy z wyboru).

Uwaga: Awanse oficerów m rynek woj — patrz Dz. U. M. S. Wojsk. Nr. 10/26, p. 101

Uwaga: Absolwenci wyższych zakładów naukowych (o ile je ukończyli po I/IV 1919) uzyskują warunki o 1 rok wcześniej przy 1-szym i 2-gim awansie po ukończeniu szkoły.

Podczas wojny ilość awansujących z wyboru na podstawie kwalifikacji zwiększa się na niekorzyść kandydatów, mających tylko warunki starszeństwa. Czas służby frontowej liczy się podwójnie.

1197 Sprawowanie dowództw jako warunek awansu oficerów korpusów 1—10.

a) dla oficerów szt. gen. po każdym awansie 1 rok na stanowisku odpowiadającym stopniowi (na dwie pulku — 2 lata)

b) dla oficerów piech., kaw., art., inż. i sap., łączności 2 lata dowodzenia plutonem — przed awansem na kpt. (rotm.),

2 lata dowodzenia komp. (szwad. bat.) — przed awansem na majora (oprócz tego kurs dla ofic. sztab.) 2 lata dowodzenia baonem (dyonem) — przed awansem na pułk.

Uwaga: W czasie wojny warunki powyższe mogą być przez M. S. Wojsk. zmniejszone lub uchylone.

Przy awansowaniu oficerów korpusu sądowego decyduje wyłącznie starszeństwo.

Przy awansowaniu oficerów korp. kontrol. — wybór. Awansowe warunki oficerów marynarki wojennej — Dz. Rozk. M. S. Wojsk. 10/26.

1198. 2) do uposażenia zapewniającego bez troski byt codzienny dla sumiennego i wyłącznego oddania się swemu zawodowi.

Prócz pensji miesięcznej dodatek: za wysługę lat, żywnościowy, mieszkaniowy, ekwipunkowy, rodzinny.

Dalsze świadczenia: dodatek reprezentacyjny (na odpow. stanowiskach)

dodatek za kierownictwo,

" służbowy,

opieka sanit. dla ofic. i rodzin, należności za podróże służbowe

odkomenderowania, przeniesienia, dodatki na czas ćwiczeń, mob. i wojny, ulgę w podróżach państw. środkami komunikacyjnymi.

3) do urlopu:

urlop **wypoczynkowy** (dla ofic. ml. — 4 tygodnie wyjątk. 6 tygodni)

urlop **wypoczynkowy** dla ofic. sztabowych 6 tygodni,

„ **okolicznościowy** każdorazowo do 7 dni maksym.

„ **służbowy** (przy przeniesieniu do 2 tyg.) — (po powrocie z niewoli do 8 tyg.).

Te trzy rodzaje urlopów **razem** wzięte w **jednym roku kalendarzowym** nie mogą przekraczać **8 tygodni**.

Doliczenie specjalnych dni podróży jest niedopuszczalne (Dz. Rozk. 38/25).

Przedłużyć urlop może tylko przełożony — w wypadkach wyjątkowych najbliższa komenda lokalna do 4 dni.

Urlop kuracyjny na podstawie orzeczenia lekarskiego uzyskują:

- a) oficerowie od pulk. wzwyż, od M. S. Wojsk.,
- b) podpułkownicy i niżsi ponad 6 tygodni od D. O. K. (równorzędni) do 6 tygodni od dcy dyw. Dz. R. 30/26.

1199. Podział oficerów podług stanu służby:

a) **czynni** (zajmujący stanowiska etatowe)

b) **w stanie nieczynnym**; tu należą:

1) długoterminowo urlopowani przez M. S. Wojsk. na własną prośbę. Urlop możliwy od 6 mies. do 3 lat. Czas urlopu tylko wyjątkowo może być zaliczony do czasu służby,

2) oficer wybrany posłem lub senatorem pozostaje w stanie nieczynnym do chwili wygaśnięcia mandatu — nie otrzymuje poborów — nie nosi munduru — jest zwolniony od należności służbowej. Czas sprawowania mandatu zalicza się do awansu,

3) czasowo niezdolni do służby skutkiem choroby i po 6 miesiącach pierwsze badanie superrewizyjne, po określonym przez komisję czasie drugie badanie, poczem albo powrót do służby czynnej, albo przeniesienie w stan spoczynku. Czasowo stanu nieczynnego nie może trwać dłużej jak 3 lata urzędu lub 4 lata w cięgu 6-ciu lat. Czas ten zalicza się do awansu tylko, jeśli służba wojskowa spowodowała utratę zdrowia,

4) przeniesieni w stan nieczynny z powodu redukcji etatów — otrzymują przez 3 lata pełne pobory jak czynni i mają pierwszeństwo do zajmowania opróżnionych stanowisk w służbie czynnej,

5) zaginięci lub wzięci do niewoli — czas stanu nieczynnego zalicza się do awansu (po rehabilitacji).

c) w rezerwie:

1) na własną prośbę przeniesieni przez M. S. Wojsk.

2) na rok i krócej dwukrotnie rocznie kwalifikacji ujemnej i orzeczenia komisji kwalifikacyjnej (przy M. S. Wojsk. i przy D. O. K. patrz Dz. R. 25/25).

Kontrolę są iną własną komisję kwalif., która orzeka o przeniesieniu do rezerwy lub w stan spoczynku. Sędziowie wojskowi mają własną ustawę. O ile skwalifikowany ujemnie oficer nabył prawa do emerytury, zostaje przeniesiony nie do rezerwy, tylko w stan spoczynku,

3) na skutek utraty zdrowia stwierdzonej przez komisję rewizyjną.

d) w stanie spoczynku:

- a) przeniesieni na własną prośbę,
- b) z urzędu jak w ust. poprzednim,
- c) „ po przekroczeniu granicy wieku, a mianowicie:

Oficerowie do majora włącznie po skończeniu 53 lat. Podpułkownicy 55 lat. Pułkownicy 57 lat. Generałowie bryg. 59 lat. Generałowie dyw. i broni 61 lat.

Uwaga: Oficer do generała bryg. włącznie po przekroczeniu granicy wieku otrzymuje tytularny stopień o 1 wyższy, jeśli w poprzednim służył co najmniej 2 lata.

1200. Oficerowie rezerwy dzielą się na 3 grupy:

- a) oficerowie rezerwowi piechoty, kawalerji, artylerji, inż. i sap., lotnictwa, łączności, sap. kol.,
- b) sanitarni i weterynaryjni,
- c) samochodowi, taborowi, żandarmerji, sądowi, intendenci, uzbrojenia, geografowie, oraz administracyjni, o ile w tych rodzajach wojska czynnie służyli.

1201. Podporucznikiem rezerwowym w grupie a) zostaje ten, kto:

- 1) ma maturę (zwykłą lub uproszczoną),
- 2) odbył „jednoroczną“ służbę i zdał egzamin w szkole podch. rezerwy,
- 3) odbył najmniej 1 ćwiczenie, albo b)
- 1) służył 6 lat jako podoficer zawodowy do sierż.
- 2) zdał egzamin ze szkoły powszechnej,
- 3) ukończył 6-mies. kurs szkoły podchorążych rezerwy.

Na wojnie może zostać podporucznikiem każdy szeregowy za waleczność i zostać w służbie czynnej, w której może awansować na porucznika.

1202. Warunki awansu oficerów rezerwy:

- 1) na poruczników po odbyciu najmniej 2 ćwiczeń,
- 2) na kapitanów (rotm.) po odbyciu najmniej 2 ćwiczeń i zdaniu egzaminu.

Stopnie wyższe posiadają tylko ci, którzy je wynieśli ze służby czynnej lub wogóle uzyskali przed przyjęciem do rezerwy.

1203. Czas służby w rezerwie — do 50 roku życia, poczem oficer przechodzi do pospolitego ruszenia, o ile ma kategorię C lub D, t. j. zdolny do służby z bronią lub bez — jeżeli natomiast zostanie załączony do kat. E, to jest zupełnie zwolniony od obowiązku służby wojskowej po 50 roku życia (Dz. Rozk. 36/25). W czasie wojny może minister powołać do 60 roku życia.

1204. Przejście oficera rezerwy do służby czynnej jest możliwe dla mianowanych w grupie a) przed przekroczeniem

25 lat życia przy odpowiednich kwalifikacjach moralnych i służbowych; do innych grup granica wieku 30 lat.

1205. **Oficerowie czasu wojny** są to ochotnicy nieobowiązani do służby, a powołani do świadczeń na stanowiska odpowiednie ich zawodom. Stopnie otrzymane na czas wojny odpowiadają ich kwalifikacjom.

1206. **Duchowni wojskowi** tworzą osobny korpus i dzielą się podług wyznań:

1) **Katolicy** podlegają pod względem duszpasterstwa biskupowi polowemu, który mianuje, przenosi, zwalnia, a pod względem wojskowym dowódcy, który udziela urlopu, kontroluje wykonywanie przepisów wojsk., udziela nagany lub oddaje do dyscypl. postępowania przełożonemu.

Stopnie: biskup pol. (gen. dyw.), dziekan gen. (gen. bryg.), dziekan (plk.), proboszcz (ppłk.), starszy kapelan (mjr.), kapelan (kpt.).

2) **Ewangelicy** — stopnie: senjor (plk.), proboszcz (ppłk.), st. kapelan (mjr.), kapelan (kpt.).

3) **Prawosławni**: stopnie: protoprezbiter (plk.), dziekan (ppłk.), st. kapelan (mjr.), kapelan (kpt.).

4) **Mojżeszowi**: stopnie: naczelny rabin (plk.), st. rabin I kl. (ppłk.), st. rabin II kl. (mjr.), rabin (kpt.).

Dla obsługi religijnej **marjawitów i mahometan** istnieją odnośne urzędy duszpasterskie przy M. S. Wojsk. z kapelanem marjawickim wzgl. mułtą.

1207. **Oficerowie marynarki wojennej** tworzą osobny korpus oficerski, dzielący się pod względem personalnym na korpus morski i techniczny.

Stopnie oficerskie:

podporucznik marynarki	odpowiada	podporucznikowi,
porucznik	"	porucznikowi
kapitan-porucznik marynarki	"	kapitanowi,
komandor ppor. marynarki	"	majorowi,
" por.	"	podpułkownikowi,
" marynarki	"	pułkownikowi,
kontr-admirał (w korpusie technicznym		
generał brygady)	"	generałowi bryg.,
wice-admirał (w korpusie technicznym		
generał dywizji)	"	" dywizji,
admirał (w korpusie technicznym ge-		
nerał broni)	"	" broni.

1208. **Sprawy karne.**

Za zbrodnie wojskowe i występki wojskowe sędzi się oficerów według wojskowych ustaw karnych, za inne przestępstwa według powszechnych ustaw karnych.

Sprawy karne oficerów wojska lądowego rozstrzygają sądy wojskowe okręgowe (w każdym D. O. K.), oficerów marynarki sąd admirałski jako I instancja, a Najwyższy Sąd Wojsk. jako II instancja.

1209. **Oficerski trybunał orzekający** (O. T. O.) w Warszawie rozpatruje:

a) zarzuty postawione oficerom za czyny popełnione przed wstąpieniem do W. P.,

b) sprawy przyjęcia cudzoziemców lub zatrzymania ich w W. P.,

c) pewne sprawy honorowe przekazane przez ministra spraw wojskowych.

Skład: 8 członków i 8 zastępców.

Wyroki zatwierdza minister spraw wojsk. — ostateczną decyzję daje prezydent Rzeczypospolitej.

1210. KODEKS KARNY WOJSKOWY.

1211. A. Rodzaje kar i ich skutki.

§ 1. Zbrodnia wojskowa jest przestępstwo, zagrożone: karą śmierci, domu karnego (ciężkiego więzienia) albo więzienia lub twierdzy na czas powyżej lat pięciu, zaś występkiem przestępstwo, zagrożone karą pozbawienia wolności do lat pięciu.

§ 3. Przestępstwa osób wojskowych, nie będące wojskowymi zbrodniami lub występkami, sądzi się według powszechnych ustaw karnych.

§ 7. Za przestępstwa, popełnione przez wojskowych za granicą w wojsku lub też na innych stanowiskach służbowych — karze się tak, jakgdyby je popełniono w granicach Rzeczypospolitej Polskiej.

§ 10. Ustawom wojennym podlegają 1) osoby w czynnej służbie od dnia ich zmobilizowania do zdemobilizowania;

2) osoby stanu urlopowanych od dnia, na który zostali powołani, aż do ich zwolnienia.

§ 16. Karami pozbawienia wolności są: więzienie, twierdza lub areszt; kara pozbaw. woln. jest albo dożywotnia, albo czasowa. Najwyższy wymiar tej ostatniej wynosi lat 15, najniższy — 1 dzień.

§ 17. Kara pozbawienia wolności, jeżeli czas jej trwania przenosi sześć tygodni, jest karą więzienia lub twierdzy, w razie krótszego czasu trwania — karą aresztu.

§ 18. Na poczet czynnej służby w wojsku lub marynarce nie zalicza się na poczet ustawowy czynnej służby kary pozbawienia wolności ponad sześć tygodni.

§ 20. Areszt domowy stosuje się do oficerów, lekki lub średni do podoficerów i szeregowych, areszt ścisły jedynie do szeregowych.

§ 30. Szczególne kary na czci (dodatkowe) są:

1) wydalenie z wojska lub marynarki (ofic. i podofic.);

2) dla oficerów: zwolnienie ze służby;

3) dla podoficerów i żołn. przeniesienie do II klasy żołnierzy;

4) dla podoficerów: degradacja.

§ 31. Względem podoficerów i szeregowych wydalenie z wojska lub marynarki musi być orzeczone zawsze obok domu karnego (ciężkiego więz.), a obok utraty obywatelskich praw honorowych tylko wówczas, jeśli czas jej trwania przekracza lat 3.

Względem oficerów musi być orzeczone wydalenie:

1) obok kary domu karnego (ciężk. więz.) lub utraty obywatelskich praw honorowych bez względu na czas jej trwania;

2) w wypadkach, w których względem podoficerów lub szeregowych jest nakazane przeniesienie do II klasy żołnierzy.

Wydalenie z wojska lub marynarki można orzec obok więzienia ponad lat pięć, prócz tego względem oficerów we wszystkich wypadkach, w których względem podoficerów i szeregowych dopuszczalne jest przeniesienie do II klasy żołnierzy. (Patrz zmiany w tym § przeprowadzone Rozp. Rady Min. z 10 maja 1920 art. 25 i 45.)

§ 32. Wydalenie z wojska lub marynarki pociąga za sobą z mocy swego prawa:

1) utratę stanowiska służbowego i związanych z niem odznak, również wszystkich praw, nabytych przez służbę wojskową, o ile one mogą być orzeczeniem sędziowskiem odebrane;

2) trwałą utratę orderów i odznaczeń honorowych;

3) niezdolność do ponownego wstąpienia do wojska i marynarki.

§ 34. Zwolnienie ze służby musi być orzeczone:

1) obok orzeczenia niezdolności do piastowania urzędów publicznych;

2) w wypadkach, w których względem podoficerów nakazana jest degradacja.

Zwolnienie ze służby można orzec:

1) obok kary pozbawienia wolności na czas dłuższy niż rok;

2) w wypadkach, w których względem podoficerów degradacja jest dopuszczalna.

§ 35. Zwolnienie ze służby pociąga za sobą, z mocy samego prawa, utratę stanowiska służbowego i wszystkich uprawnień nabytych przez służbę oficerską, o ile je można odebrać orzeczeniem sędziowskiem, tudzież pozbawienie prawa noszenia munduru oficerskiego. Utrata tytułu służbowego nie jest połączona z tą karą.

§ 37. Przeniesienie do II klasy żołnierzy musi być orzeczone

obok utraty honorowych praw obywatelskich, o ile czas jej trwania nie przewyższa lat trzech.

Przeniesienie do II klasy żołnierzy można orzec:

- 1) w razie ponownego powtórzenia przestępstwa;
- 2) w wypadkach skazania za kradzież, sprzeniewierzenie, rabunek, wymuszenie, paserstwo, oszustwo lub fałszowanie dokumentów — nawet, gdy utrata honorowych praw obywatelskich nie ma miejsca.

§ 40. Degradacja musi być orzeczona:

- 1) Obok więzienia na czas dłuższy niż jeden rok;
- 2) obok przeniesienia do II klasy żołnierzy;
- 3) obok pozbawienia zdolności piastowania urzędów publ.

Degradację można orzec:

- 1) Obok więzienia na czas do jednego roku lub krótszy;
- 2) za ponowne powtórzenie przestępstwa;
- 3) za przestępstwa z rodzaju wskazanych w § 37, ust. 2, punkt 2.

§ 41. Degradacja pociąga za sobą z mocy samego prawa, powrót do stopnia szeregowca i utratę uprawnień nabytych przez służbę podoficerską, o ile je można odebrać orzeczeniem sędziowskim.

§ 48. Karalności czynu lub zaniechania nie wyklucza okoliczność, że sprawca uważał swe postępowanie za nakazane przez swe sumienie lub przepisy swej religji.

§ 50. Przy karaniu za wojskowe zbrodnie lub występki orzeczenie przewidzianej w ustawie kary jest niezależne od wieku sprawcy.

§ 2 wojsk. procedury karnej w brzmieniu art. 128 rozp. Rady Min. z 10/V 1920 zmienionej ustawą z 28/X 1925 (Dz. ust. Nr. 119) wylicza taksatywnie przestępstwa karno-sądowe tak wojskowe jak i pospolite, które mogą być ukarane w drodze dyscyplinarnej przez przełożonego dyscyplinarnego albo właściwego dowódcę — w rozumieniu ustawy karnej.

1212. **B. Najważniejsze przestępstwa oraz ich karanie.**

§ 63. Karze śmierci podlega dowódca, który:

- 1) umocnione miejsce oddaje nieprzyjacielowi;
- 2) w polu powierzony mu posterunek opuści lub oddaje nieprzyjac.;
- 3) poddając się w otwartym polu, spowoduje złożenie broni podwładn.;

4) okręt lub jego załogę odda nieprzyjacielowi, o ile nie wykorzystał przedtem wszystkich środków obrony i nie spełnił całkowicie swego obowiązku.

W wypadkach mniejszej wagi pod 2) i 3) stosuje się twierdząc nie niżej lat pięciu lub dożywotnią twierdząc.

§ 69. Winny samowolnego oddalenia się w zamierze trwałego uchylecia się od ustawowego lub dobrowolnie przyjętego obowiązku służby wojskowej ulega karze za dezercję.

§ 70—73. Kara za dezercję: w wypadkach mniejszej wagi do trzech miesięcy — najwyższa: kara śmierci.

§ 80. Oficer osadzony w areszcie domowym, który a) samowolnie mieszkanie opuści lub b) przyjmuje odwiedziny, podlega karze pozbawienia wolności do sześciu miesięcy;

ad a) orzeka się równocześnie **zwolnienie ze służby** ad b) następuje zwolnienie ze służby w ciężkich wypadkach.

§ 84. Kto z tchórzostwa ucieka w potyczce i towarzyszy broni skłania słownie lub znakami do ucieczki, ulega karze śmierci.

§ 85. Ulega karze domu karnego (ciężk. więz.) do lat pięciu, kto z tchórzostwa:

1) w czasie wymarszu do walki, w potyczce lub odwrocie skrycie pozostaje poza oddziałem, wyrzuca swą broń lub amunicję, albo czyni swego konia lub broń niezdatnymi do użycia;

2) udaje ранnego lub cierpiącego, albo przez umyślnie upicie się usiłuje uchylić się od walki lub od innej służby w obliczu nieprzyjaciela.

W wypadkach mniejszej wagi stosuje się więzienie od roku do lat pięciu i przeniesienie do II kl. żołnierzy.

§ 89. Kto w służbie lub w związku z czynnością służbową narusza cześć należną przełożonemu, w szczególności głośno się uskarża lub naganie się sprzeciwia — ulega karze aresztu.

Jeżeli naruszenia czci dopuszczono się pod bronią lub wobec zebranych szeregowych albo, jeżeli ono przedstawia się jako groźba, orzeka się areszt ścisły na czas nie krótszy od dni czterech albo więzienie lub twierdząc do lat trzech.

§ 90. Kto obraża przełożonego lub starszego stopniem, ulega karze pozb. woln. — zależnie od okoliczności — nie wyżej lat dwóch, albo nie wyżej lat pięciu.

§ 92—95. Nieposłuszeństwo, wynikające z niewykonania, samowolnej zmiany lub przekroczenia rozkazu w sprawach służbowych, ulega — zależnie od okoliczności — karze aresztu, twierdzy, więzienia lub karze śmierci.

§ 96. Kto zmierza do tego, aby zapomocą gwałtu lub groźby przeszkodzić przełożonemu w wykonaniu rozkazu służbowego albo

zmusić go do podjęcia lub zaniechania czynności służbowej — ulegnie za opór karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat dziesięciu, w wypadkach mniejszej wagi — karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od miesięcy trzech, w połu — więzienia na czas nie krótszy od lat dwu.

§ 97. Za czynne targnięcie się na przełożonego stosuje się — zależnie od okol. — karę pozbawienia wolności — domu karnego (ciężk. więz.) lub karę śmierci.

§ 101. Kto bez upoważnienia urządza zebranie żołnierzy dla narady nad sprawami lub instytucjami wojskowemi, albo zbiera podpisy w celu wspólnego przedstawienia lub zażalenia w tym kierunku, ulegnie karze pozb. woln. do lat trzech; równocześnie można orzec zwolnienie ze służby.

Uczestnicy ulegają karze do sześciu miesięcy.

§ 103. Jeżeli kilka osób zmówi się do wspólnej odmowy posłuszeństwa, stawienia oporu lub targnięcia się na przełożonego, ulegną one karze za rokosz. Stosuje się w tym wypadku karę przewidzianą w ustawie za czyn, którego spełnienia zmowa dotyczy, i powiększa się ją o czas od miesięcy trzech do lat dwu.

§ 111. Kto narusza cześć należną warcie wojskowej lub dopuści się względem niej obrazy nieposłuszeństwa, oporu lub czynnego targnięcia się na nią, ulegnie karze tak, jakby czyn spełnił względem przełożonego.

§ 112. Kto wyzwie na pojedynek przełożonego lub starszego stopniem z powodów służbowych, ulegnie karze pozb. woln. nie niżej jednego roku, w razie odbycia pojedynku nie niżej lat trzech; jednocześnie orzeka się zwolnienie ze służby.

Takie same kary spotykają przełożonego, który wyzwanie przyjmuje lub staje do pojedynku.

§ 114. Kto nadużywa swej władzy służbowej dla celów prywatnych, żąda od podwładnego podarunków, pożyczka od niego bez wiedzy wspólnego przełożonego pieniądze lub przyjmuje podarunki albo wogóle skłania podwładnego do zobowiązań dlań niekorzystnych lub mogących wywierać szkodliwy wpływ na wzajemny stosunek służbowy, ulega karze więzienia lub twierdzy nie wyżej lat dwu, w wypadkach mniejszej wagi karze aresztu.

W wypadkach cięższych można orzec zwolnienie ze służby lub degradację.

§ 117. Przełożony, który groźbą niekorzystnych następstw lub innemi bezprawnymi środkami usiłuje powstrzymać jednego lub więcej podwładnych od wniesienia lub popierania zażaleń, albo udaremnia lub usiłuje udaremnić zażalenie wniesione doń przepisowo, a które jest on obowiązany dalej przedłożyć lub zbadać,

ulega karze pozb. woln. nie wyżej lat pięciu, równocześnie orzec można zwolnienie ze służby lub degradację

§ 118. Kto świadomie wymierza niezastępowane lub niedozwolne kary, ulega karze nie wyżej lat pięciu; można też orzec zwolnienie ze służby.

§ 121. Kto obraża podwładnego lub się z nim sprzecznie z przepisami obchodzi, ulega karze pozb. woln. do lat dwu; w razie obrazy oszczerczej stosuje się więzienie do lat pięciu.

§ 122. Kto z umyśln podwładnego trąca, bije, lub mu winny sposób wyrządza na ciele krzywdę, albo na zdrowiu szkodę, ulega karze więzienia lub twierdzy do lat trzech; również można — a przy powtórzeniu czynu należy — orzec zwolnienie ze służby lub degradację.

W wypadkach mniejszej wagi można zmniejszyć karę do tygodnia aresztu.

§ 129. Plondrowania dopuszcza się, kto w polu, korzystając z popłochu wojennego lub nadużywając swej przewagi wojskowej:

1) zabiera jawnie lub wymusza w zamiarze bezprawnego przywłaszczenia sobie rzeczy, należące do mieszkańców kraju;

2) bez upoważnienia nakłada kontrybucje wojenne lub przymusowe dostawy, albo przekracza miarę rekwizycji sobie poruczonych, o ile to czyni dla swej korzyści.

§ 130. Nie uważa się za plondrowanie, jeżeli przywłaszczenie obejmuje tylko środki żywnościowe i lecznicze, części odzienia, środki opałowe, furazowce lub transportowe i jeżeli ono odpowiada istniejącej potrzebie.

§ 131—133. Plondrowanie karze się: najniższy wymiar do lat pięciu i przeniesienie do II kl. żołn., najwyższy — kara śmierci.

§ 138. Kto podczas służby lub z naruszeniem wojsk. stosunku służb. dopuszcza się kradzieży albo sprzeniewierzenia przedmiotów dostępnych albo powierzonych mu z powodu służby lub owego stosunku służbowego, ulega karze średniego lub ścisłego aresztu, — albo karze więzienia nie wyżej lat pięciu; można też orzec utratę obywat. praw honor. Tej samej karze ulega, kto popełni kradzież lub sprzeniewierzenie względem przełożonego lub towarzysza broni, względem kwaterodawcy lub jego domowników.

§ 139. Kto umyślnie zdaje fałszywe raporty, meldunki, wystawia nieprawdziwe poświadczenia albo sprawozdania służbowe lub je świadomie dalej przedstawia, ulega karze więzienia od miesięcy sześciu do lat trzech i przeniesienia do II kl. żołn.;

w wypadkach mniejszej wagi stosuje się areszt średni lub ścisły, albo więzienie lub twierdzę do miesiący sześciu.

§ 140. Kto za czyn, stanowiący naruszenie obowiązku służbowego, przyjmie, żąda lub pozwala sobie przyrzec podarunek lub inne korzyści, ulegnie za przekupstwo karze ciężkiego więzienia nie wyżej lat pięciu, w wypadkach mniejszej wagi karze pozb. woln. nie wyżej lat trzech.

§ 147. Kto z własnej winy zaniedba dozoru nad podwładnymi albo umyślnie zaniecha doniesienia lub ścigania przestępstw podwładnych ulegnie karze pozb. woln. do miesiący sześciu. Względem oficerów można równocześnie orzec zwolnienie ze służby.

§ 148. Kto przez nieostrożne obchodzenie się z bronią lub amunicją uszkodzi człowieka na ciele, ulega karze pozb. woln. do lat trzech, w razie śmierci człowieka karze więzienia lub twierdzy do lat pięciu.

§ 149. Kto bezprawnie użyje swej brońi lub wezwie do tego podwładnego ulega karze, więzienia lub twierdzy do roku.

§ 150. Kto ożeni się bez wymaganego zezwolenia, ulegnie karze twierdzy do miesiący trzech; równocześnie można orzec zwolnienie ze służby.

§ 152. Kto w złej wierze wniesie zażalenie oparte na nieprawdziwych twierdzeniach, ulegnie karze pozb. woln. do jednego roku; kto ponownie i lekkomyślnie wnosi takie zażalenie lub z pominięciem drogi służbowej, ulegnie karze aresztu.

Do przestępstw przeciw całości bezpieczeństwa Państwa stosuje się przepisy powszechnych ustaw karnych.

P O R A D N I K

W SPRAWACH HONOROWYCH.

(Według W. Boziewicza, T. Zamojskiego i E. Krzemieniewskiego.)

1214. **Osobami honorowymi** (zdolnemi do żądania i dawania satysfakcji honorowej) są osoby płci męskiej — z wyjątkiem duchownych — które z powodu wykształcenia, inteligencji osobistej, stanowiska społecznego lub urodzenia wznoszą się ponad zwyczajny poziom uczciwego człowieka; **niehonorowymi** natomiast, które dopuściły się pewnego, ściśle kodeksem honorowym określonego czynu niehonorowego.

1215. Rodzaje obrazy.

I stopnia — uchybienie czyjejs godności osobistej, przez lekceważące wyrażenie;

II stopnia — uwłaczanie czyjejs godności osobistej przez pogardliwe lub obelżywe wyrażenie;

III stopnia — każda zniewaga, której towarzyszy uderzenie lub hanbiące posądenie, zdolne skrzywdzić cześć i honor.

Rozgłaszanie nieprawdziwych lub obrażających wieści jest również obrazą.

Za zniewagę **popelnioną drukami** odpowiada autor publikacji; jeżeli autor jest nieznany lub niezdolny honorowo, odpowiada odpowiedzialny redaktor pisma.

Za obrazę **zmarłego** może każda osoba honorowa żądać zadośćuczynienia.

Przy obrazie zbiorowej obowiązują te same przepisy, jak w wypadkach obrazy usobistej.

Czynnie znieważonemu przysługuje prawo reagowania z miejsca każdą bronią lub przedmiotem i zwrócenie go przeciw każdemu, usiłującemu temu przeszkodzić; siła uderzenia nie wpływa na stopień obrazy.

Samo zamierzenie się do uderzenia przeciwnika jest zniewagą.

1216. **Rodzaje zadośćuczynienia honorowego**: wyjaśnienie, zaprzeczenie lub odwołanie obrazy, usprawiedliwienie postępków powodującego zniewagę i oświadczenie honorowe, przeproszenie, pojedynek, wkońcu protokół jednostronny.

Po udzieleniu zadośćuczynienia sekundanci obu stron spisują protokół, zawierający formę i treść tego zadośćuczynienia i stwierdzenie zakończenia sprawy honorowo dla obu stron.

Zadośćuczynienia może odmówić: a) każda osoba urzędowa, skoro urzędując obraża drugą; b) napadnięty ztytu, podstępnie; c) chory, niezdolny do dania satysfakcji z bronią w rękę.

Wolnymi od obowiązku dania satysfakcji są: a) mąż, który znieważył uwodzącego mu żonę; b) głowa rodziny, jeżeli starający się o rękę córki, siostry lub wychowanicy, wyzwie go z powodu odmówienia ręki jednej z wymienionych.

Nieuprawnionymi do dawania i żądania satysfakcji honorowej są: a) mężczyźni poniżej 18 lat; b) mężczyźni powyżej 60 lat; jednakowoż wymienieni pod a), o ile posiadają stopień oficerski, są uprawnieni do dawania i żądania satysfakcji hon., zaś wymienieni pod b) muszą dać satysfakcję, o ile spowodowali zatarg.

Obrażający musi na żądanie obrażonego podać swoje imię, nazwisko i adres.

Sekundantami (zastępcami) winny być: osoby honorowe, obeznane z zasadami postępowania honorowego i władania bronią, pozostające w ścisłych stosunkach ze swym mocodawcą; **nie mogą być:** a) osoby niehonorowe; b) wmieszane w daną sprawę choćby częściowo — pośrednio; c) małoletni i ulomni; d) krewni do czwartego stopnia włącznie.

Prośbie objęcia zastępstwa w zasadzie nie należy odmówić.

Sekundantom można odebrać mandaty, zarówno oni sami mogą je dobrowolnie złożyć. **Nowo mianowani** w ich miejsce mogą prowadzić sprawę wedle własnego uznania — od początku.

Sekundant, który przez opieszałość lub lekkomyślność naraża na szwank honor klienta, staje się niehonorowym. Sekundanci winni na pierwszym posiedzeniu ustalić pisemnie kodeks, który będzie przez nich stosowany, oraz dążyć do pokojowego załatwienia sprawy; z każdego posiedzenia spisują dokładne protokoły w dwóch egzemplarzach (podpisując je).

Miejscem dla pertraktacji honorowej jest miejsce zamieszkania obrażonego.

Zastępcy wyzywającego winni — w przeciągu 24 godzin od chwili obrazy — pokrótce objaśnić obraziiciela o powodzie obrazy ich klienta i wezwać go do mianowania swoich zastępców, pozostawiając adresy celem umożliwienia odbycia dalszych pertraktacji.

Jeżeli obraziiciela niema w domu, zostawiają swoje wizytówki z adresami i zawiadomieniem o celu przybycia, podając godzinę ponownego zgłoszenia się. W takich wypadkach sekundanci są

obowiązani najwyżej do trzykrotnego przychodzenia; nie zastawczy obraźciela i trzecim razem, mogą uważać to za odmowę dania satysfakcji.

Wyzwany mający inną sprawę honorową niezalatwioną, komunikuje to wyzywającym go zastępcom.

Wyzwany będąc w obcej miejscowości, może w braku znajomości prosić — w terminie 24 godz. od wyzwania — sekundantów przeciwnika o wskazanie osób, któreby objęły jego zastępstwo.

Obrażiciela zamieszkałego w innej miejscowości zawiadamiają sekundanci obrażonego telefonicznie o celu przybycia, poczem mianowani przez obraźciela zastępcy winni celem kontynuowania sprawy udać się do miejsca zamieszkania obrażonego. Jeżeli obraźciel w terminie 48 godz. — licząc od wyzwania — nie ustanowi zastępców, wówczas zastępcy wyzywającego załatwiają sprawę przez spisanie protokołu jednostronnego.

1217. Obrażający może odrzucić wyzwanie, jeżeli: 1) sekundanci obrażonego nie wyzwali go w przepisany (24 godz.) terminie, bez usprawiedliwienia opóźnienia;

2) powód wyzwania jest im niejasny, albo wyzywający nie chce go podać;

3) wyzwanie nie jest formalne i

4) stoi w związku z inną toczącą się już sprawą.

Opóźnienie terminu (24 godz.) należy wyzywanemu donieść telegraficznie lub listem ekspres — puleconym.

Obrażającemu nie wolno przyjąć wyzwania, jeżeli takowe nie nastąpi w dalszych 24 godz. chyba, że zwłokę spowodowała siła wyższa, co wyzywający musi niezbicie udowodnić.

Od wyzwanego odmawiającego dania satysfakcji winni zastępcy wyzywającego zażądać pisemnego umotywowania odmowy, a skoro wyzwany i temu odmawia, załatwiają sprawę przez spisanie protokołu jednostronnego.

Jeżeli wyzwany lub wyzywający postępują **wbrew zasadom kodeksu honorowego**, następuje również spisanie protokołu jednostronnego.

Jeżeli powodem obrazy jest zarzut niehonorowości wyzywającego, oddają zastępcy sprawę sądowi honorowemu do rozpatrzenia; w razie stwierdzenia nieprawdziwości zarzutów wyzwany traci prawo do dawania i żądania satysfakcji, co zastępcy stwierdzają w protokole, który należy opublikować.

1218. Protokół jednostronny winien zawierać:

1) powód zatargu; 2) przebieg pertraktacji; 3) powód spisania tego protokołu; 4) powołanie się na złamany przepis kodeksu ho-

norowego; 5) stwierdzenie honorowego załatwienia sprawy; 6) datę, miejsce i podpisy zastępców z adresami.

Jeden egzemplarz przesłać listem poleconym przeciwnikowi, drugi doręczyć klientowi.

Protokół jednostronny w sprawach przeciwko oficerom czynnym i rez. należy przysyłać właściwym oficerskim sądom honorowym do dalszego urzędowania.

Spisanie protokołu jednostronnego jest obrazą i przeciwnik może w przeciągu 24 godz. od otrzymania tegoż wyzwać podpisanych pod nim sekundantów, a wówczas zastępcy wyzwanych muszą się odwołać do orzeczenia sądu honorowego.

Jeżeli sąd honorowy podzieli stanowisko wyzwanych sekundantów, zostaje sprawa po zawiadomieniu klientów i wyzywającego zakończona; w przeciwnym razie dawny klient mianuje nowych zastępców celem dalszych pertraktacji, ponieważ spisany protokół jednostronny zostaje unieważniony.

1219. Sądy honorowe rozstrzygają (w ogólności) kwestje zarzutów niehonorowości jednej ze stron, albo sporne zapatrywania sekundantów, dotyczące postanowień kodeksu honor. Przy odwołaniu się do sądu honor. w kwestji zarzutu niehonorowości zastępcy obu stron odraczają pertraktacje na 24 godz. celem ukonstytuowania sądu honor. (w składzie 2-ch lub 4-ch sędziów), który wybiera z poza siebie **superarbitra**. W braku porozumienia co do osoby superarbitra sędziowie obrażonego proponują trzech kandydatów („terno”), z których sędziowie obrażającego wybierają sobie superarbitra.

Następnie przedkładają zastępcy sądowi honorowemu **zapis**, t. j. podnoszone zarzuty w formie pytań, z prośbą o zawyrokowanie, czy wątpliwości co do zdolności honorowej danego osobnika są słuszne i czy jest on na skutek nich niezdolny honorowo; na tej podstawie sąd wydaje wyrok (w trzech egzemplarzach) z odpowiednim uzasadnieniem. Po jednym egzemplarzu dostają strony, jeden zostaje u superarbitra.

Wyrok sądu honorowego jest bezapelacyjny.

W razie niezgodności zapatrywań zastępcy przedkładają oddzielne zapisy.

Sędzią honorowym nie może być: a) osoba spowinowacona z jedną ze stron; b) która w danej sprawie brała jakikolwiek bądź udział.

Jednostronny sąd honorowy zwolują zastępcy (poza spisaniem protokołu jednostronnego), jeżeli jedna ze stron uchyla się od podtrzymania zarzutu niehonorowości przeciwnika przed sądem honorowym.

Jeżeli strona ta nie jawi się przed sądem jednostronnym mimo wezwania, sąd, przeprowadzając postępowanie, wydaje ostateczne orzeczenie.

W razie niezgodności zapatrywań sekundantów, w sprawach nie należących do kompetencji sądów honorowych, ustanawia się sąd rozjemczy, złożony z sekundantów obu stron oraz z poza ich grona wybranego sędziego rozjemczego.

Sędzią rozjemczym może być tylko człowiek nieskazitelny, uznany ogólnie za wybitnego znawcę spraw i postępowania honorowego, mający zaufanie obu stron.

Podstawę rozstrzygnięcia stanowi zapis, obejmujący kwestię sporną w formie pytań, na podstawie którego sędzia rozjemczy wydaje orzeczenie w formie pisemnej odpowiedzi; orzeczenie to podpisuje sam, zarządzając doręczenie stronom.

1220. Oficerskie sądy honorowe rozpatrują

1) wszystkie postęпки i zaniechania oficerów, nie odpowiadające godności stanu oficerskiego;

2) załargi honorowe między oficerami;

3) wypadki, w których oficerowie dla obrony własnej czci sami zwracają się do sądu honorowego.

W sprawie honorowej między: a) oficerem a osobą nie podlegającą kompetencji ofic. sądu honorowego, mogą oficerowie występować jako zastępcy osoby cywilnej tylko wówczas, jeżeli osoba ta zobowiąże się pisemnie, że podda się bezwarunkowo i z własnej woli orzeczeniu ofic. sądu honorowego;

b) między osobami, nie podlegającymi kompetencji ofic. sądu honorowego, dopuszczalne jest zastępstwo stron przez oficerów tylko wówczas, jeżeli obie strony oświadczą pisemnie, że niekoniecznie tylko z bronią żądają załatwienia sprawy, oraz że w wypadku niemożności załatwienia jej pokojowo poddadzą się wyrokowi cywilnego sądu honorowego, wskazanego przez zastępców.

Oficerowie rezerwy podlegają jurysdykcji ofic. sądów honorowych w czasie noszenia munduru wojskowego; jako obrońcy przed tymi sądami obowiązani są występować w mundurze.

1221. Statut oficerskich sądów honorowych zawiera Dz. Rozk. Nr. 67 z 1919 r., ponadto uzupełnienie i zmiany do tegoż zawierają Dzienniki Rozk. Nr. 4, 16, 48/22—29/23, 2, 7, 9, 13, 21, 24/24, 11, 12, 24/25. W r. 1926 (do połowy czerwca) nie zaszły żadne zmiany i uzupełnienia w tym kierunku.

1222. Pojedynyk.

Ze stanowiska prawa karnego pojedynki są zakazane i wszystkich biorących w nich udział bezpośrednio czy pośrednio spotykają

surowe kary. Ponieważ sprawy załatwiane w drodze pojedynku wymagają gruntownej znajomości przepisów pojedynkowych, przeto przepisy te — ze względu na ich różnorodność — nie będą tu omawiane, a zostaną ujęte ogólnikowo w kilku zasadniczych punktach.

Interesowani winni zatem w konkretnych wypadkach zapoznać się jak najdokładniej z odnośnymi postanowieniami ustalonego przez obie strony kodeksu honorowego i ściśle według niego postępować.

Obowiązkiem sekundantów jest dążyć do pokojowego zakończenia sporu i uważać pojedynek za ostateczne załatwienie.

Sekundantom nie wolno przyjąć mandatu w razie, kiedy ich klient żąda zgóry pojedynku aż do śmierci jednego z walczących.

Wyjątki zastępstwa w pojedynku:

I. W razie obrazy kobiety prawa obrażonego są automatycznie przelane na:

1) najbliższego krewnego z kolejności — mąż, narzeczony, brat i t. d.

2) towarzyszącego jej w chwili obrazy mężczyzny lub

3) tego, który pierwszy stanął w jej obronie.

II. Prawa obrażonego mogą być przelane na:

1) syna — a jeżeli ojciec przekroczy 55 lat; b) jest niezdolny do władania bronią;

2) najbliższego krewnego — jeżeli obrażony nie ma syna, albo jest nieuprawniony do żądania satysfakcji honorowej;

3) przyjaciela — jeżeli a) obrażony jest niezdolny do władania bronią; b) jest nieuprawniony do żądania satysfakcji honorowej.

Obowiązek dania satysfakcji honorowej przez obrażającego nie może być na nikogo przelany.

Jeżeli obrażającą jest kobieta, a obrażony żąda zadośćuczynienia, wówczas odpowiadają osoby wymienione w punkcie I (jak wyżej).

Niezdolność do władania bronią z powodu wieku lub kalectwa, którą należy stwierdzić przy wyzwananiu względnie przy wyzywaniu, winna być stwierdzona przez lekarza.

Ułomny musi stawać do pojedynku, jeżeli dopuścił się czynnej zniewagi.

Jeżeli sekundanci nie dojdą do porozumienia w sprawie zlikwidowania pokojowo albo uznają pokojowe załatwienie za niedopuszczalne, winni to stwierdzić protokolarnie i powziąć uchwałę dotyczącą:

1) odbycia przez strony pojedynku; 2) wyboru broni; 3) warunków pojedynku; 4) wyboru kierownika pojedynku.

Prawo wyboru broni przysługuje zawsze **obrażonemu**; w wypadku sprzeciwu drugiej strony co do oznaczonej broni, sprawę tę rozstrzyga sąd rozjemczy.

Fachowemu szermierzowi zasadniczo nie wolno posługiwać się bronią białą.

Warunki pojedynku ustalają sekundanci swobodnie.

Rodzaje pojedynku są: 1) na szable, 2) na szpady, 3) na pistolety:

a) ze stanowiskiem stałym z dowolnym porządkiem strzałów lub na komendę;

b) z awansem; c) z awansem wzdłuż linii równoległych.

4) pojedynki obostrzone; 5) amerykańskie; 6) wyjątkowe.

Ostatnie dwa rodzaje zakazane są też kodeksem honorowym.

Odbycie pojedynku winno nastąpić nie wcześniej jak w 12 godzin, a nie później jak w 48 godz. po spisaniu warunków pojedynku.

1223. PRAGMATYKA SZEREGOWYCH.

(Wyciąg z ustawy o podstawowych obowiązkach i prawach szeregowych Dz. U. R. P. 77/25 z uwzględnieniem rozporz. wykonawczego M. S. Wojsk. Dz. R. Nr. 34/25.

1224. Podział poborowych: Podstawą podziału jest decyzja komisji poborowej, legenda poborowa i rozdzielnik rekrutów wydawany przez M. S. Wojsk. Komendant P. K. U. wyznacza poborowym rodzaj służby indywidualnie, dzieląc ich na szeregowych:

- 1) piechoty,
- 2) kawalerji — z grupą szeregowych taborowych,
- 3) artylerji,
- 4) wojsk technicznych — z grupami szeregowych saperów, łączności i samochodowych,
- 5) aeronautyki,
- 6) sanitarnych,
- 7) intendenty z grupą podof. zawod. adm.-kanc.,
- 8) żandarmerji.

1225. Szeregowi z cenzusem naukowym (tak zw. dawniej jednoroczni ochotnicy) przechodzą wyszkolenie rekruckie wraz z innymi szeregowymi niezawodowymi, Służba ich trwa 18 miesięcy. Po przejściu szkoły podchorążych rezerwy otrzymują tytuł podchorążego, specjalne odznaki i awansują do stopni podoficerskich. Najwyższy stopień osiągalny w służbie 1½-roczej — podchor. sierżant (wachm. ogniomistrz). Wszystkie stopnie tytularne przy odejściu podchor. stają się rzeczywistemi. Podczas ćwiczeń w rezerwie mogą awansować na st. sierż.

1226. Przysięga: po szkole rekruta jest obowiązkiem. Odmowa przysięgi pociąga za sobą odpowiedzialność sądową.

Rota przysięgi:

1) Chrześcjanie wszystkich wyznań:

„Przysięgam Panu Bogu Wszchemogącemu w Trójcy Świętej Jedynemu być wiernym Ojczyźnie mej, Rzeczypospolitej Polskiej, chorągwi wojskowych nigdy nie odstąpić, stać na straży Konstytucji i honoru żołnierza polskiego, prawu i prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej być uległym, rozkazy dców i przełożonych wiernie wykonywać, tajemnice wojskowych strzec, za sprawę Ojczyzny mej walczyć do ostatniego tchu w pieśniach i wogóle tak postępować, abym mógł żyć i umierać jak prawy żołnierz polski. Tak mi dopomóż Bóg i Święta Syna Jego Młką, Amen“.

2) Niechrześcijanie prócz mahometan:

„Przysięgam Bogu Wszemogącemu być wiernym Ojczyźnie mej, Rzeczypospolitej Polskiej, chorągwi wojskowych nigdy nie odstąpić, stać na straży Konstytucji i honoru żołnierza polskiego, prawu i prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej być uległym, rozkazy dowódców i przełożonych wiernie wykonywać, tajemnic wojskowych strzec, za sprawę Ojczyzny mej walczyć do ostatniego tchu w piersiach i wogóle tak postępować, abym mógł żyć i umierać jak prawy żołnierz polski. Tak mi dopomóż Bóg. Amen”.

3) Mahometanie:

„Przysięgam Panu Bogu Jedynemu być wiernym Ojczyźnie mej, Rzeczypospolitej Polskiej, chorągwi wojskowych nigdy nie odstąpić, stać na straży Konstytucji i honoru żołnierza polskiego, prawu i prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej być uległym, rozkazy dców i przełożonych wiernie wykonywać, tajemnic wojskowych strzec, za sprawę Ojczyzny mej walczyć do ostatniego tchu w piersiach i wogóle tak postępować, abym mógł żyć i umierać jak prawy żołnierz polski. Bereetjum Mine Allahiviy veresulini illeelzine a hetdetum mioel masiurkine Billagi, Watlagi, Tallagi. Amin”.

1227. Obowiązki ogólne: Nie wolno należeć do stowarzyszeń, politycznych ani brać udziału w akcji polit. (zjazdy, wiece, zebrania, odczyty i t. p.).

Nie wolno należeć do cywilnych związków prócz dozwolonych przez M. S. Wojsk. Nie wolno żenić się bez zezwolenia, które udziela dca na skutek prośby popartej zaświadczeniem władzy admin i instancji i świadectwem moralności narzeczonej. O zawartym ślubie melduje szeregowy dcy do dni 14, przedkładając metrykę ślubu.

1228. Wybrany na posła szereg, dostaje urlop bezzwłocznie i przechodzi do rezerwy, nie jest powoływany na ćwiczenia aż po wygaśnięciu mandatu.

1229. Urlopy szeregowych: a) okolicznościowe — do 10 dni w roku, b) zdrowotne — do 3 tygodni daje dca na podstawie świadectwa lekarskiego, do 6 tygodni na podstawie komisijnego świadectwa lekarskiego. Dca szpitala może udzielać 6-tyg. urlopu leczniczego rekonwalescentowi na podstawie komisijnego świadectwa lekarskiego, zawiadamiając jego przełożonego. Urlop zdrowotny lub leczniczy może otrzymać szereg. przed postępowaniem rewizyjnym.

1230. Prawo udzielania urlopów przysługuje:

Dcy kompanji (równorz.) — do 3 dni,

„ baonu — „ 7

„ pułku — „ najwyższego wymiaru.

(Przy udzielaniu urlopów mieć na względzie: a) tok służby, b) zachowanie się szeregu, c) warunki osobiste proszącego. Oględziny lekarskie przed i po urlopie.)

1231. Przedłużenie urlopu: Konieczne podanie pisemne przez najbliższą komendę lokalną albo wprost — świadectwo lekarza wojskowego (w razie braku — powiatowego — w ostatecznym razie prywatnego z potwierdzeniem gminy).

1232. Awans szeregowych: na starszego szereg.: po 4 miesiącach służby przy elementarnej znajomości czytania, pisania i rachunków,

na kaprała: po pomyślnem ukończeniu szkoły podofic. (rzemieślnicy zamiast szkoły podofic. — fachowy kurs i zobowiązanie do 3-letniej służby zawodowej),

szeregowi kanc. — mający 4 klasy szkoły powszechnej zamiast szkoły podofic. — kurs admin.-kancel. i zobowiązanie do 3-letniej służby; **orkiestrancł** po 6 mies. służby w szeregach, o ile mają wykształcenie muzyczne i dadzą zobowiązanie do 3-letniej służby w orkiestrze,

na plutonowego: po 8 mies. służby w stopniu kaprała. Niezawodowi tylko wyjątkowo w dniu odejścia na stały urlop lub do rezerwy. Szeregowi z cenzusem tytularnie po ukończeniu szkoły podchor. rezerwy z wynikiem „bardzo dobrym“.

Na wojnie za waleczność tylko o 1 stopień (awans nadaje **dca dyw.** Za czyn wybitnego męstwa **podporucznikiem bez względu na stopień** (art. 11. i 12. pragmat. ofic.).

1233. Kto ma prawo awansować szeregowych: Przełożony na prawach co najmniej dcy pulku. Warunek — wolny etat. Bez względu na etat może nadawać stopnie **tytularne** wyjątkowo zasługującym do 10% stanu etatowego podoficerów w swej formacji. Stopnie tytularne stają się rzeczywistymi w razie mobilizacji.

1234. Degradacja następuje: a) **na skutek wyroku sądowego** orzekającego tę karę, b) **na skutek orzeczenia dyscyplinarnego** podług norm Reg. sl. wewn. cz. IV. przepisy dyscypl., przyczem **zdegradowany** winien być przez D. O. K. **przeniesiony** do innej formacji.

1235. Przeniesienie do rezerwy następuje po ukończeniu obowiązującej służby, a najpóźniej w 40 r. życia.

1236. Przeniesienie do pospolitego ruszenia: na orzeczenie komisji rewizyjnej.

1237. Awanse rezerwistów i szeregowych posp. ruszenia możliwe w ostatnim tygodniu ćwiczeń do stopnia plutonowego włącznie, w razie wybitnej karności i zdolności dowodzenia.

1238. Podoficerowie zawodowi (t. j. tacy, którzy zostali mianowani na podstawie pisemnej deklaracji zobowiąz. do 3-letniej służby), podział na kategorie:

- 1) podof. zawod. **broni**,
- 2) „ **admin.-kanc.** (oddział macierz. — oddz. sl. int. D. O. K.),
- 3) podof. zawod. **majstrzy wojskowi** (stopnie: **podmajstrzy**,

majster, st. majster. (We wszystkich dokumentach wpisywać obok stopnia — tytuł funkcyjny.)

1239. Warunki mianowania podofic. zawod.: Prócz warunków wymaganych do awansu na stopnie podofic. nieprzekroczony 30 rok życia, kat. A, nie karany za większe przestępstwa, wiadomości z 4 klas powszechn.

1240. Przeniesienia: a) Z jednej kategorii do drugiej (warunek: przeszkolenie i zobowiązanie do 3-letniej służby w nowej kategorii);

b) w obrębie tej samej broni decyduje dca dyw. co do podof. zaw. piech. w swojej dywizji. Szefowie służb co do podofic. formacyj nieewidenc. danego D. O. K. w swoim okręgu albo M. S. Wojsk. jeżeli chodzi o przeniesienie do innego D. O. K.;

c) z jednej broni (służby) do drugiej decyduje M. S. Wojsk. (szef oddanego departamentu).

1241. Deklaracja do 3-letniej służby: — najpóźniej na 3 miesiące przed upływem pierwszego 3-lecia ponowić wraz z prośbą o pozostawienie w st. czynnej.

1242. Szeregowi rezerwy: mogą wnosić podania o mianowanie podofic. zawod. do P. K. U., skąd podanie odchodzi do dcy pułku (równorz.) wymienionego w podaniu wprost lub przez D. O. K. do dcy wskazanego przez D. O. K. Mianuje dca pułku (równorz.)

1243. Awanse: na plutonowego pod warunkiem, że w pierwszych 3 latach ukończy szkołę podofic. zawodowych. Równoznaczny dla podofic. adm.-kanc. jest kurs adm.-kanc.; dla orkiestrantów egzamin muzyczny;

na sierżanta: po 12 mies. służby w stopniu plutonowego.

na st. sierżanta: po 6 latach służby w charakterze podofic. zawod., w czym 24 mies. w stopniu sierżanta.

1244. Urlopy: a) **wypoczynkowy** w I trzechleciu — 2 tyg. na rok,

„ II „ — 3 „ „

„ III „ — i dalszych —

do 4 tygodni na rok;

b) **służbowy:** przy przeniesieniu do innego garnizonu — niezonaci 7 dni, żonaci i wdowcy z dziećmi 14 dni;

c) **okolicznościowy** — do 7 dni w roku;

d) **kuracyjny** jak szereg. niezawod. — maksymalnie do 6 mies. w roku. Wypoczynkowy odpada w tym samym roku,

c) **dla odbycia praktyki cywilnej** — na zaświadczenie urzędu cywilnego, do którego podofic. zawod. ma być przyjęty — udziela dca pod koniec służby urlopu do 6 miesięcy — przenosząc urlopowanego w stan nieczynny z pełnemi poborami.

1245. Przeniesienie w stan nieczynny następuje: a) wskutek

utraty zdolności fizycznej na orzeczenie komisji rewizyjnej. Czas ten liczy się do awansu, o ile choroba była spowodowana służbą, b) skutkiem zredukowania etatów zarządza M. S. Wojsk. na przeciąg $1\frac{1}{2}$ roku, poczem podofic. zawod. albo wraca do służby, albo przechodzi do rezerwy (lub pospol. ruszenia — zależnie od wieku) albo przechodzi w stan spoczynku (o ile ma prawo do emerytury); c) w razie dostania się do niewoli po 30 dniach zaliczony — w razie rehabilitacji czas niewoli liczy się do awansu; d) w razie wyboru na posła lub senatora — jak u oficerów.

1246. Granica wieku: do przejścia w stan spoczynku — 56 lat (wcześniej na skutek orzeczenia komisji rewizyjnej).

1247. Inwalidzi podofic. zawodowi mający ustawowe warunki mogą być pozostawieni w służbie zawod. w kategorii adm.-kanc.

1248. Przeniesienie do rezerwy lub pospol. ruszenia może nastąpić przed ukończeniem okresu służby, do którego się podofic. zawod. zobowiązał, na jego prośbę uzasadnioną stanem zdrowia (konieczne orzeczenie komisji rewizyjnej) lub warunkami rodzinnymi, które dca może (lecz nie musi) uwzględnić.

1249. Poświadczenie służby otrzymują podofic. zawod. po 12 co najmniej latach służby zawodowej dla uzyskania pierwszeństwa przy staraniu się o posady cywilne (nie mogą go otrzymać zwolnieni do rezerwy lub pospol. ruszenia wyrokiem sądowym lub w drodze dyscyplinarnej).

1250. Szeregowi nadtermiowi są tacy, którzy po przesłuzeniu obowiązkowego okresu wnoszą prośbę i mają warunki: zdolności instruowania lub fachowe, nieprzekroczony 28 rok życia, nie karani za cięższe przestępstwa (niepełnoletni pozwolenie ojca lub opiekuna), zobowiązanie na rok służby, kateg. A. Służba może być przedłużona z roku na rok na skutek ponownej prośby i deklaracji. Otrzymują dodatek 50% uposażenia zawod. kaprała samotnego — po każdych 3 latach dodatek o szczebel wyższy.

1251. Zwolnienie do rezerwy lub posp. ruszenia następuje po upływie zobowiązania albo przed, za zgodą decy. O. K. Przymusowo w razie degradacji lub orzeczenia komisji rewizyjnej na kateg. B. Urlopy jak niezawodowi. Awanse jak podofic. zawodowych.

1252. Chorążowie zaliczeni do podofic. Do nich odnoszą się wszystkie przepisy dotyczące podofic. zawodowych.

Dokumenty, wnioski, poświadczenia służby, deklaracje — patrz wzory w Dz. R. 34/25.

UPOSAŻENIE OFICERÓW I SZEREGOWYCH

(w ramach budżetu).

1253. Budżet. Wydatki związane z potrzebami wojska ustala każdego roku ustawa budżetowa, która obejmuje kredyty, przeznaczone na:

- a) utrzymanie wojska,
- b) szkolenie i wyposażenie techniczne,
- c) uzyskanie pogotowia wojennego.

Budżetem wojskowym administruje szef administracji armji, przekazując kredyty podległym sobie departamentom, na zasadzie zapotrzebowań przez nie przedkładanych, względnie zamówień, przewidzianych przez Sztab Generalny.

Służba Intendantury zarządza kredytami dotyczącymi:

- a) należności pieniężnych,
- b) żywienia,
- c) umundurowania i oporządzenia,
- d) zakwaterowania i przyborów kancelaryjnych.

1254. Należności pieniężne składają się: z uposażenia zasadniczego oficerów i szeregowych zawodowych, żołdu szeregowych niezawodowych oraz rozmaitych dodatków ubocznych, wynikających z wykonywania przez osoby wojskowe służby poza obrębem garnizonu lub też z odrębnego charakteru służby.

1255. Uposażenie zasadnicze: Uposażenie zasadnicze określa ustawa z 9. X. 1923 r. o uposażeniu funkcjonarjuszów państwowych i wojska i składa się ono:

- a) z pborów, określonych w punktach według grup i szczebli,
- b) z dodatku regulacyjnego,
- c) z dodatku ekonomicznego, dla utrzymujących rodziny.

1256. Grupy i szczeble uposażenia: Grupy i szczeble uposażenia podaje poniższa tabela:

Stopień	Grupy	Szczegół						
		a	b	c	d	e	f	g
Marszałek Polaki	I	2600						
General broni, admiral	II	2200	2300	2400				
General dywizji, wiceadmiral	III	1800	1900	2000	2100			
General brygady, kontradmiral	V	1400	1500	1600	1700	1800		
Pułkownik, komandor	V	1100	1200	1300	1400	1500	1600	
Pplk. mjr. komand.-por., komand.-pporucznik	VI	800	875	950	1025	1100	1175	
Kapitan, rotmistrz kapiten porucznik	VII	600	660	720	780	840	900	
Porucznik	VIII	480	520	560	600	640	680	
Podporucznik	IX	390	420	450	480	510	540	
St. sierżant, wachmistrz, ogarni- mistrz, losman, majster wojskowy	X	330	350	370	390	410	430	450
Sierżant, wachmistrz, ogarni- mistrz, bosman, majster wojskowy	XI	270	290	310	330	350	370	390
Plutonowy, bosmanmat, starszy żandarm, młodszy majster wojskowy	XII	240	255	270	285	300	315	330
Kapral, mł., żandar., podmajstrzy	XIII	210	225	240	255	270	285	300
Starszy marynarz	XIV	180	195	210	225	240	255	270

Podporucznik i komandor porucznik utrzymują w grupie VI o 75 punktów więcej od majora.

1257. Dodatek regulacyjny: Dodatek regulacyjny przyznany jest na czas sanacji skarbu i wynosi 70 punktów. Dodatek regulacyjny ulegać będzie redukcji w okresach półrocznych, poczynsz od daty, którą ustali Rada Ministrów.

Obecnie dodatek ten wynosi 60 punktów.

1258 Dodatek ekonomiczny: Wynosi 45 punktów na każdego członka rodziny. Powyżej pięciu osób dodatku się nie otrzymuje.

Prawo do pobierania dodatku ekonomicznego mają wyłącznie funkcjonariusze państwowi wzgl. wojskowi zawodowi utrzymujący rodzinę po myśli art 4. Ust. Up. z dnia 9. X. 1923 r. — Do rodziny w rozumieniu tej ustawy należą:

1) żona, o ile nie jest zajęta w instytucji państwowej i nie jest separowaną bez obowiązku alimentacji,

2) dzieci ślubne, uprawnione (adoptowane) pasierby, — do lat 18, dzieci uczęszczające do szkół publicznych i nie mogące zarobkować z powodu ułomności fizycznych — do lat 24.

Dodatek ekonomiczny zmniejsza się wraz z dodatkiem regulacyjnym o 1 punkt, aż do 38 punktów. Obecnie wynosi 44 punktów.

1259. Obliczenie uposażenia: Wysokość uposażenia otrzy-

muje się, mnożąc odpowiednią ilość punktów przez mnożną, ustaloną na podstawie notowań wzrostu drożyzny przez Radę Ministrów do 20 każdego miesiąca. O ile wzrost drożyzny przekracza 15%, zezwala wówczas Rada Ministrów dnia 16-tego danego miesiąca dopłatę odpowiedniej zwwyżki procentowej.

1260. Przejście do szczebla wyższego: Odbywa się automatycznie w obrębie danej grupy co trzy lata: 1 stycznia i 1 lipca.

Jeżeli szczebel uposażenia w dniu nominacji przewyższa pod względem ilości punktów początkowy szczebel grupy wyższej, do której mianowany przechodzi, otrzymuje on uposażenie według najbliższego wyższego szczebla.

Przykład: Kapitan, otrzymujący uposażenie grupy VII, szczebla „f” — przechodzi jako major do grupy VI szczebel „c”.

Do trzechlecia nie wlicza się czasu urlopu bezpłatnego zawieszenia w służbie, osadzenia w areszcie śledczym, o ile nie zapadł wyrok uwalniający, trwania kary więziennej bez degradacji, orzeczonej prawomocnym wyrokiem.

1261. Dodatek stołeczny i kresowy: Oficerowie i szeregowi zawodowi, pełniący służbę w stolicy lub na kresach, otrzymują procentowy dodatek stołeczny, którego wysokość ustala Rada Ministrów. Na Warszawę wynosi obecnie 20%.

1262. Dodatek na umundurowanie: Nowomianowany oficer otrzymuje jednorazowo 1500 punktów, a po dwóch latach po 700 punktów rocznie.

Wszyscy inni oficerowie otrzymują w dniu 1 stycznia każdego roku 700 punktów, pomnożonych przez obowiązującą w dniu wypłaty mnożną.

1263. Dodatek na mieszkanie: Dodatek na mieszkanie ustala ustawa z 12. VI. 1924 w następującej maksymalnej wysokości:

Grupa uposażenia	Warszawa	D. O. K. II, III i IV, IX					D. O. K. V, VI i X bez G. Śląska				D. O. K. VII i VIII z Górn. Śląskiem			
		k l a s y												
		I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	
		k w a t e r o w e w z ł o t y c h												
I i II grupa, oraz utrzymujący rodzinę z III i IV.	200	136	119	102	85	189	132	114	95	56	45	39	34	
utrzymujący rodzinę z V.	14	100	87	75	62	131	92	79	66	44	35	31	26	
samotni z III, V i V oraz utrzymu- jący rodzinę z VI i VII	80	55	48	41	34	74	52	44	37	33	26	23	20	
samotni z VI i VII, oraz utrzymujący ro- dzinę d VIII do XVI.	50	36	31	27	22	42	33	29	25	21	17	15	13	
samotni od VIII do XVI	18	14	12	10	9	16	14	12	12	11	11	9	8	

Miasta liczące ponad 80.000 mieszk. należą do klasy I.

"	"	"	40.000	"	"	"	"	II.
"	"	"	10.000	"	"	"	"	III.
"	"	"	mniej niż 10.000	"	"	"	"	IV.

Wysokość kwaterowego zależy jest od wysokości komornego, określonego w ustawie o ochronie lokatorów, maksymalną swą cyfrę osiągnie w chwili wprowadzenia 100% naliczności za mieszkanie.

1264. Koszta podróży i diety, odkomenderowania.

Wojskowym osobom zawodowym i niezawodowym przysługują następujące diety na czas trwania podróży służbowej:

I. i II.	grupa uposażenia	65 punktów
III. i IV.	" "	50 "
V.	" "	40 "
VI.	" "	32 "
VII.	" "	28 "
VIII.	" "	24 "
IX.	" "	22 "
X—XII.	" "	18 "
XIII—XV.	" "	12 "
podch. i podob. niezaw.	"	5 "
st. szer. i szereg.	"	4 punkty.

Dietę dzienną oblicza się, mnożąc ilość punktów należną danemu oficerowi przez ustaloną dla poborów mnożną na dany miesiąc, w którym następuje likwidacja kosztów.

Jednostkę diet stanowi 24 godz. i liczy się od chwili rozpoczęcia aż do powrotu z podróży.

Za krótszy czasokres niżli 24 godz. należytość wynosi połowę diet. O ile jednak podróż służbowa wgl. czynność służbowa trwała mniej niż 6 godzin, diety za ten czas odpadają, o ile podróż odbywa się w porze nocnej między godz. 21 a 6 i trwa co najmniej 6 godzin, należą się diety pełne.

W wypadku odkomenderowania należą się w pierwszych dwu tygodniach pełne diety, w następnych sześciu diety zmniejszone dla posiadających rodzinę do 80% dla samotnych 60% — po tym okresie dla żonatych 70% — dla samotnych 50% diet normalnych.

Diety za podróże do stolicy wgl. na G. Śląsk zwiększają się o procent dodatk. stołecznego, obowiązującego dla stolicy lub kresów.

Pod miano zwrotu kosztów podróży należy podporządkować — zwrot opłaty przejazdowej kolej, statkiem, podwodę. Osobom wojskowym do płk. włącznie przysługują przjazd w I klasie, wszystkim oficerom niższych stopni i chorążym w II kl. w pociągach osobowych i nąpiesznych.

O ile podróż odbyto końmi lub samochodem bezpłatnie, za podróż tę zalicza się 5 punktów tytułem wydatków ubocznych, o ile podróż odbyto w całości lub częściowo piechotą, to za każdy kilometr zalicza się odszkodowanie w wysokości 1 punktu.

Na pokrycie kosztów dojazdu do dworca i z dworca oraz przeniesienia bagażu przypada w gr. I—IV 8 punktów, V—IX gr. 6 punktów.

Przy podróżach trwających dłużej niżli 6 dni zwraca się koszt przewozu bagażu osobistego do wagi 75 kg, a ponadto koszt przewozu aktów urzędowych i. t. d.

Oficerowie, którzy w czasie pełnienia czynności służbowych poza garnizonem zajmują mieszkanie rządowe, otrzymują diety podróży zmniejszone o 10%. Udającym się w podróż służbową przysługuje prawo do zaliczki, nie przekraczającej wysokości przypuszczalnych kosztów podróży i diet. Należność za koszty podróży służbowej winna być przedstawiona do likwidacji w przeciągu ośmiu dni po ukończeniu podróży służbowej.

Przekroczenie tego terminu bez dostatecznego usprawiedliwienia zwłoki pociąga za sobą utratę prawa do żądania zwrotu kosztów podróży, a w następstwie tego obowiązzek zwrotu pobranej zaliczki.

W wypadku odmówienia przez organa płatnicze realizacji kosztów podróży i diet przysługuje ofic. prawo wniesienia przedstawienia do władzy II instancji, t. j. do D. O. K. w przeciągu dni 14.

Zwrot kosztów podróży nie przysługuje, o ile cel podróży nie jest oddalony ponad 2 km od siedziby stałego miejsca służbowego.

1265. Przesiedlenia.

W razie przesiedlenia otrzymuje oficer zwrot faktycznie poniesionych kosztów przesiedleniowych, a to samotny w wymiarze nie przekraczającym 75% jednomies. uposażenia, obarczeni rodziną utrzymujący 1 lub 2 członków 75% dwumies. uposażenia, żonaci z 3 członkami rodziny 75% trzymiesięcznego uposażenia.

Na koszty te może być wypłaconą zaliczka w wysokości 75% kosztów przesiedlenia, jednak musi ona być rozliczoną do dni 14 po dokonaniem przesiedlenia.

Na rozliczenie tu składają się oryginalne rachunki za przewóz urządzenia domowego do i od dworca kolejowego, ew. kosztu wozu meblowego, opakowania.

Koszty te nie mogą przekraczać norm procentowych określonych powyżej — a tylko w wyjątkowych wypadkach możliwym jest zwrot udokumentowanych kosztów przewyższających te normy za zgodą Ministerstwa Skarbu. Wydatków na ubezpieczenie przewozu rzeczy Skarb Państwa nie zwraca.

O zezwoleniu na użycie wozu meblowego decyduje M. S. Wojsk. O uzyskaniu zezwolenia musi oficer zwrócić się do M. S. Wojsk. przed przewiezieniem swoich ruchomości w wozie meblowym.

Przeniesionym przysługuje ponadto zwrot kosztów przejazdu, kosztów przejazdu rodziny (żony i dzieci), o ile są na ich utrzymaniu, następnie diety określone za podróże służbowe diety dla żony w wysokości 75%, dla dzieci 50% pełnych diet, ponadto zwrot kosztów podróży dla 1 osoby z jego służby.

1266. Dodatki i premje aeronautyczne. Pobiera je personel aeronautyczny o ile wypelni warunki lotnicze, określone przez właściwy departament na dany rok. Szczegóły normuje Dz. Rozk. Wojsk Nr. 27/27 poz. 338.

1267. Dodatki sędziowskie i prokuratorskie. Dodatki te wynoszą dla sędziów rejonowych, kierowników sądów rej., sędziów śledczych i sędziów śledczych dla sprawszczególnej wagi i miesięczny dodatek w wysokości 100 punktów.

Dla sędziów orzekających i podprokuratorów przy sądach okręgowych 150 punktów, dla prokuratorów przy sądach wojsk. okręgowych 200 punktów, dla podprokuratorów Najw. Sądu Wojsk. 250 punktów, dla sędziów prokuratorów, wiceprezydent w tegoż sądu oraz dla szefów sądów okręgowych 300 pkt., wreszcie dla prezydenta Najw. Sądu Wojsk. i nacz. prokuratora wojsk. 500 punktów miesięcznego dodatku.

1268. Opłaty szkolne. Oficerowie zawodowi, których dzieci z braku wolnych miejsc w szkołach średnich uczęszczają do szkół średnich prywatnych, otrzymują zwrot opłat szkolnych w wysokości 30 zł. miesięcznie, o ile dziecko uczęszcza do szkoły średniej ogólnokształcącej, 45 zł., o ile uczęszcza do szkoły średniej zawodowej.

W wypadku, gdy w danym zakładzie naukowym opłaty są niższe niż powyższe wymiary, skarb zwraca tylko te właściwe opłaty.

1269. Pobory zawieszonych w urzędowaniu w czasie śledztwa i odbywania kary sądowej.

Oficer zawieszony w czynnościach służbowych, osadzony w areszcie śledczym, otrzymuje $\frac{3}{4}$ uposażenia posiadanego stopnia, o ile jednak posiada rodzinę otrzymuje dod. ekon. w pełnym wymiarze.

Oficer zasądzony prawomocnym wyrokiem sądowym na karę pozbawienia wolności nie pociągającą za sobą wydalenia z wojska, otrzymuje od chwili uprawnienia się wyroku przez czas trwania kary połowę uposażenia posiadanego stopnia. O ile ma rodzinę, dodatek ekonomiczny w pełnym wymiarze.

Przeniesienie do rezerwy następuje:

wskutek: a) ujemnej 2-krotnej kwalifikacji,

b) zredukowania etatów,

c) wyniku superrewizji z powodu czasowej niezdolności do służby,

d) z urzędu wskutek przekroczenia wieku,

e) na własną prośbę,

f) wyroku sądowego.

W wypadku zredukowania etatów otrzymuje oficer przez 3 lata pełne uposażenie z tem, że w razie wakansu zostaje powołany do czynnej służby. Po upływie 3 lat, o ile nabył prawa emerytalne, otrzymuje uposażenie emerytalne. Czas spędzony w stanie nieczynnym zalicza mu się do emerytury. W wypadku przeniesienia wskutek ujemnej opinii, otrzymuje oficer odprawę w myśl ustawy z 9. X. 1923 art. 94, t. j. po przesłużeniu 2—5 lat w wysokości 6 mies. uposażenia, po przesłużeniu 5 lat — 12 mies. uposażenia. W wypadku czasowej niezdolności przenosi się oficera w stan nieczynny i otrzymuje on przez 1 do 6 mies. pełne uposażenie, po upływie tego czasu, o ile nie nabył prawa do zaopatrzenia emeryt., najniższe uposażenie emerytalne.

O ile choroba (niezdolność) stwierdzoną została przy współu-

dziale delegata Min. Skarbu i ustalono związek przyczynowy ze służbą wojskową, otrzymuje oficer przez cały czas pełne uposażenie.

W wypadku przeniesienia do rezerwy ze względu na przekroczony wiek otrzymuje odprawę, o ile nie nabył praw emerytalnych zgodnie z ustawą z 9. X. 1923 art. 94 ust. a.

Oficer, przeniesiony do rezerwy na własną prośbę, nie otrzymuje odprawy.

Oficer, zasądzony prawomocnym wyrokiem sądowym na wydalenie z wojska i degradację, nie otrzymuje ani odprawy, ani zaopatrzenia emerytalnego.

1270. **Dodatki ćwiczebne:** Wojskowi zawodowi i niezawodowi, biorący udział w ćwiczeniach wojskowych poza garnizonem, otrzymują dziennie dodatek ćwiczebny w wysokości:

oficer zawodowy	żonaty	—	11 punktów
"	"	samotny	5,5 "
Szeregowy	"	żonaty	5,5 "
"	"	samotny	2,75 "

Szeregowi niezawodowi:

St. sierżant i równorzędni	—	0,7 punktów
sierżant	"	0,6 "
plutonowy	"	0,5 "
kapral	"	0,4 "
st. szereg.	"	0,25 "
szereg.	"	0,2 "

Dodatki te na czas sanacji skarbu wypłacane są w 50% wysokości.

1271. **Dodatki wojenne:** W czasie wojny otrzymują wojskowi tak zawodowi jak i niezawodowi dodatek bojowy w wymiarze dziennym:

ofic. młodszy	. . . . .	16 punktów
szereg. zawodowi	. . . . .	8 "
" niezawodowi	. . . . .	4 "

Wojskowi, pełniący służbę na obszarze wojennym, otrzymują

a) **dodatek polowy:**

general.	. . . . .	30 punktów
oficerowie sztab.	. . . . .	16 "
" młodszy	. . . . .	8 "
szereg. zawodowi	. . . . .	4 "
" niezawodowi	. . . . .	2 "

Dodatki te są płatne dekadami zdolu.

b) **Dodatek żywnościowy** w 4 punktach dziennie, płatny dekadami zgóry.

Dodatek na wyekwipowanie połowe w wysokości 700 pkt. należy się tylko oficerom oddziałów zmobilizowanych.

1272. Uposażenie morskie: Oficerowie marynarki pobierają prócz uposażenia dodatki:

Stopień służbowy	Kampanja	Rezerwa
	ilość punktów miesięcznie	
Admiral	1200	600
Wiceadmiral	900	450
Kontradmirał	780	390
Komandor	600	300
Komandor porucznik	480	240
Komandor pporucznik	420	210
Kapitan-porucznik	300	150
Porucznik	240	120
Podporucznik	210	105
St. bosman zawodowy	180	90
Bosman zawodowy	150	75
Bosman-mat zawodowy	120	60
Mat zawodowy	105	52,50
St. marynarz zawodowy	90	45
Mat ochotnik	78	39
St. marynarz ochotnik	60	30
Marynarz ochotnik	54	27
St. Marynarz poborowy	6,50	3,25
Marynarz poborowy	6	3

1273. Konie oficerskie własne. *)

Każdy oficer może mieć konia własnego, o ile ma wolny etat na konia. Koń musi być zgłoszony dcy i komisyjnie przyjęty, oszacowany i wciągnięty do ewidencji.

Nabyć można z wolnej ręki lub od władz wojskowych (raz na 4 lata z zapasu młodych koni lub z komisji remontowej). Na zakup wojskowego konia z instyt. centr. potrzeba zezwolenia od szefa Dep. II. M. S. Wojsk. Na zakup z formacji, potrzebne zezwolenie D. O. K.

Należytość za konia 4-letniego — cena zakupu,

„ „ od 5 lat w górę — cena zakupu mniej
10% za każdy rok służby od 4—10 lat.

*) Uwaga: Podług przepisów służbowych 60—160 § 3 i M. S. Wojsk. Dz. Rozk. 8/26.

Splata może nastąpić ratami (jeżeli oficer nie ma długu skarbowego, a cena konia nie przewyższa 3 mies. poborów).

Pierwsza rata przy zakupie — następna przez kom. gosp.

Przewóz koleją na koszt skarbu. Przed spłaceniem ostatniej raty nie wolno konia własnego sprzedąć.

Sprzedać można za zgłoszeniem dcy.

Odszkodowanie. W razie padnięcia lub zniszczenia konia własnego w służbie należy się odszkodowanie. Wysokość ustala komisja.

Piętnowanie koni. Każdy koń wojskowy (z wyj. ofic. własnych) ma na szyi wypalony numer karty zakupu, a na lewej łopatkę ulamek, którego licznik jest numerem komisji remontowej, a mianownik dwie końcowe cyfry roku zakupna. Wysokość cyfr 5 cm, odstępy 3 cm.

Zarośnięte piętna muszą być odnawiane komisyjnie.

Dodatki powyższe płatne są w chwili zaokręglowania.

Do normalnego dodatku na wyekwipowanie otrzymują oficerowie marynarki roczne uzupełnienie w sumie 350 pktów, a nowomianowani 750 pktów.

Diety zagraniczne zwiększone są o 50%.

Dodatek dla sierżanta szefa.

Etatowy sierżant szef otrzymuje dodatek w wysokości 3 pktów miesięcznie, o ile pododdział liczy mniej niż 100 ludzi, 6 pktów ponad 100 ludzi.

1274. Emerytura: Prawo do emerytury uzyskuje wojskowy po 10 latach efektywnej służby zaborczej i polskiej łącznie.

Za pierwszych 10 lat służby otrzymuje wojskowy przeniesiony na emeryturę 40% uposażenia, za każdy następny rok dolicza się 2,4%.

Czas od 1. VIII. 1914 do 18. X. 1920 zalicza się podwójnie, o ile wojskowi w tym czasie odbywali służbę wojskową.

Wdowa otrzymuje 50% uposażenia emerytalnego męża, dzieci zaś do lat 18 25% emerytury matki.

1275. Postępowanie w razie przypisania jakiejś kwoty do zwrotu.

Prawo do przepisywania do zwrotu przysługuje Dcy O. K. na wniosek szefów służb O. K.

W razie orzeczenia zwrotu, wnieść odwołanie do Dcy O. K. przez właściwego szefa w ciągu dni 30 Na orzeczenie E. W. K. G. rekurować przez nią w tym samym terminie do dcy O. K. Dalszemi instancjami jest M. S. Wojsk. (Szef adm. armji) i Trybunał Adm. Do Trybunału Administracyjnego odwoływać się wprost, zawiadomić jednak M. S. Wojsk. w ciągu dni 14 o wniesieniu odwołania.

1276. System żywienia dzieli się na trzy części:

- 1) w zarządzie wojskowym,
- 2) arendacja,
- 3) ryczałt.

Przez zarząd wojskowy rozumieć należy pobór żywności z magazynu wojskowego, przez arendację zaś pobór artykułów z magazynu dostawcy po uprzednim

komisyjnym odbiorze. Przy systemie **ryczałtowym** formacja otrzymuje równoważnik pieniężny i zakupuje sama żywność.

Przyznany równoważnik jest definitywnym dodatkiem ze skarbu państwa, stają się natomiast należnością żołnierza, której pod żadnym warunkiem uszczuplać nie wolno.

Sposób żywienia ujęty jest w następujących racjach:

„N” — normalna, obowiązuje dla wszystkich żołnierzy.

„S” — szkolna, dla Korpusu Kadetów P. W. w okresie letnim i dla szkół, którym M. S. Wojsk. rację tę przyzna.

„K” — karna, dla więźniów, skazanych prawomocnym wyrokiem.

„P” — podróżna, dla szeregowych odbywających podróż.

„W” — wojenna, obowiązuje na terenie operacyjnym.

Dodatki:

Dodatek dla ciężko pracujących — dla pracujących ciężko umysłowo i fizycznie (szkoły podoficerskie, zakłady przemysłowe, marynarka wojenna, piloci i t. p.).

Dodatek dla walczących — należy się szeregowym w pierwszej linii do dowództwa pułku włącznie.

Dodatek asystencyjny — przy asystencjach poza garnizonem ponad 12 godzin.

Dodatek przeciwepidemiczny — dla wszystkich od 15 czerwca do 15 września.

Chorzy otrzymują żywność leczniczą.

Prawo pobierania strawy z kotła ma szeregowy niezawodowy; oficer i szeregowy zawodowy może podczas ćwiczeń pobierać żywność z kotła za zwrotem strawnego.

1277. Umundurowanie.

Każdy szereg. powinien posiadać:

1) komplet ćwiczebny: 1 furazerkę, 1 kurtkę suk., 1 p. spodni suk., 1 płaszcz, 1 p. obuwia — wszystko kategorii b lub c. Nadto należne przedmioty oporządzenia.

2) Komplet garnizonowy (odświętny): 1 kurtkę suk., 1 p. spodni suk. i rogatywkę, 1 p. obuwia, 1 płaszcz (co 2-gi szereg., czyli 50% stanu) — wszystko kategorii a.

3) Od 1. V. do 15. IX. dwa komplety drelichowe. Jeden „a”, drugi „b”, w zimie 1 komplet drelichowy roboczy b lub c.

4) Trzy zmiany bielizny letniej a, b, c.

W lecie drelichy noszą wszyscy, a więc i podofic. (też zawod.), ci ostatni tylko na ćwiczenia. Sorty sukienne w lecie: na parady, do kościoła, na urlop. Kawalerja do ćwiczeń: spodnie suk., poza tem jak inni drelichy.

Apele mund. (Dz. Wojsk. 32/20 poz. 717) — przeprowadza:

1) oficer dyżurny i sierż. szef. codziennie ilościowo,

2) dca pododdziału — raz na na tydzień — ilościowo i jakościowo,

3) oficer materj. raz na miesiąc ilościowo i jakościowo.

W razie konieczności naprawy sort oddaje za kwitem (wykaz) do warszt. oddziału.

Pododdział prowadzi ks. inwentarzową, w niej zapisuje sorty tylko faktycznie się znajdujące. W razie więc dezerecji szereg. rozchoduje je a of. mat. prowadzi te sorty w zawieszeniu.

Za wszystko, co zginie w rejonie pododdziału odpowiada, materialnie dca i szef. Szereg. niezawod. może straty pokryć tylko dobrowolnie.

1278. Zakwaterowanie.

Oświetlenie:

a) Naftowe (należytość) — regulamin R. A. 235—10695.

Normy wody przy instalacjach wodociagowych podaje „P. S.” 235—10726.

Należytość opalu ustala „R. A.” 235—10680.

Sprzęt kwaterunkowy:

Normy (etat) sprzętu kwat. reguluje Dz. Rozk. 8/24 poz. 114 i 26/24 poz. 404.

Ryczałty na utrzymanie czystości w koszarach określa indywidualnie Dz. Rozk. 5/25 poz. 56.

Ryczałt na remont sprzętu kwat. określa indywidualnie Dz. Rozk. 5/25 poz. 55.

Słoma na ściółkę na rok 1927. — 1 kg na konia zdrowego, 2 kg na konia chorego, na dobie; cena ryczałtowa według równownownika żywnościowego (obowiązująca ceny słomy na karmę), 6 gr. za 1 kg.

Słoma na postanie 12 kg plus uzupełnienie 2 razy po 7 kg rocznie na 1 szeregowego, cena ryczałtowa zmienna, obecnie wynosi 6 gr. za 1 kg.

Pranie bielizny szeregowych osobistej i kaszarowej na r. 1926, 93 gr. miesięcznie na jednego szeregowego, na rok 1927, 1 zł.

Mydło do mycia 150 gr. miesięcznie na szereg.

Mydło do kąpieli — 10 gr. tygodniowo razy 4 kąpiele w miesiącu.

Mydło do golenia — 10 gr. miesięcznie na 1 szereg.

1279. Materiał kancelaryjny.

Ryczałt na mat. piśmienne reguluje Dz. Rozk. 21/25 poz. 228.

Etat maszyn do pisania reguluje Dz. Rozk. 5/24 poz. 62.

Druk intendenckie przydziela Dep. Int. M. S. Wojsk. druki inno, resortowe Dep. M. S. Wojsk.

1280. Przetwory ropne.

Zapopatrywanie wojska w przetwory ropne należy do Dep. Int. M. S. Wojsk. Rozdział przetworów ropnych odbywa się kwartalnie na podstawie rozdziałów M. S. Wojsk. Dep. Int.

SLUŻBA WEWNĘTRZNA.

Zawiera:

Artykuły wojenne. Regulamin służby wewnętrznej. Przepisy dyscyplinarne. Porządek koszarowy. Służba garnizonowa. Przepisy asystencyjne. Oddawanie honorów. Uroczystości kościelne. Czeremonjał chorągwiowy.

1281. Artykuły wojenne.

1) Wstępując w szeregi wojska polskiego, staje się żołnierz całkowicie służąc ojczyźnie. Pomny na awę szczytne powołanie obrońcy całości i niepodległości ojczyzny i stróża praw, poświęca służbie wojskowej wszystkie siły ciała, ducha i umysłu. Pozostając nadal obywatelem Rzeczypospolitej, żołnierz nie korzysta przez czas służby czynnej z pełni praw obywatelskich, wżamian za co cieszy się szczególną opieką Rzeczypospolitej. Wyrazicielem woli narodu, w którego ręce składa żołnierz przysięgę, jest prezydent Rzeczypospolitej.

Ojczyznę uprzyłomniają żołnierzowi chorągwie, sztandary i mundur żołnierski.

2) W przysiędze wojskowej stwierdza żołnierz niezłomną wolę poświęcenia się ojczyźnie, swym przełożonym, podwładnym i kolegom.

Winną go przeto ożywić cnoty żołnierskie, właściwe od wieków żołnierzowi polskiemu, mianowicie miłość ojczyzny i wierność, gotowość do buju i męstwo, w stosunku do przełożonych posłuszeństwo, wobec podwładnych nieustanna troskliwość o ich potrzeby, wobec towarzyszy broni rzetelne koleżeństwo i solidarność. Wszystkimi zaś postępками żołnierza winien kierować honor żołnierski. Wreszcie w granicach rozkazu i przepisów winien żołnierz stale odznaczać się samodzielnnością, zaś w razie potrzeby inicjatywą.

3) Służba żołnierska jest służbą honorową. Ojczyzna nie odwdzięcza się żołnierzowi zapłatą. Negrodami żołnierskimi są sława i wdzięczność ojczyzny. W czasie czynnej służby w szeregach może żołnierz zostać wyróżniony przez powierzenie wyższego stanowiska i przez ulgi w służbie.

Każdemu szeregowcowi stoi otworem droga do najwyższych stopni wojskowych w miarę zdolności i świadomości.

Jeśli żołnierz po dłuższym czasie niezaganniej służby nie może podołać trudom służbowym lub wskutek odniesienia rany w polu stanie się niezdolnym do służby, względnie gdy straci w służbie zdrowie, bierze go państwo w opiekę.

Na placu boju mogą najdzielniejsi otrzymać najwyższą i najzaszczytniejszą nagrodę, mianowicie krzyż wojskowy „virtuti militari”.

4) Kary. Kto natomiast wykracza przeciw cnotom żołnierskim i wylamuje się z pod rozkazów i przepisów, ten dla dobra służby ponosi zasłużoną karę.

Występki mniejszej wagi karzą przełożeni dyscyplinarnie.

Większe występki natomiast karzą sądy wojskowe karami na wolności i na czci, z których może się połączyć jedno z najhambiejszych: t. j. wydalenie z szeregów. Z chwilą mobilizacji kary zostają zaostżone.

5) Czerpiąc siły ducha i hart z miłości do ojczyzny, powinien żołnierz bronić jej całości i niepodległości do ostatniej kropli krwi przeciw wszelkim wrogom. Będąc

zarazem ostoją porządku i praw w państwie, winien stać wiernie zarówno w czasie pokoju jak i w czasie wojny przy prezydencie Rzeczypospolitej i rządzie, natomiast zwalczać wszelkie ruchy wywrotowe.

W największem niebezpieczeństwie powinien żołnierz trwać przy swej chorągwi (szkardze) i dwódcach, pomny o przekazane przez przodków chlubne hasło: „Honor i Ojczyzna”.

Obowiązek wierności nie przestaje trwać, gdy żołnierz dostanie się do niewoli.

6) Zdrada. Kto przez porozumiewanie się z nieprzyjacielem lub w jakikolwiek inny sposób działa na szkodę państwa lub wojska, ten łanie przysięgę wojskową i staje się zdrajcą.

Zdradę karze prawo najcięższymi karami na wolności, na czci wzgl. karą śmierci.

Kto się dowie o zamierzonej zdradzie, winien o tem bezzwłocznie donieść swemu przełożonemu, w przeciwnym bowiem razie czeka go ciężka kara.

7) Wyrazem wierności żołnierskiej jest punktualne zgłoszenie się do służby i na ćwiczenia, jak również sumiennosc w służbie.

Kto się od służby uchyla lub zainierza uchylić przez okaleczenie lub oszustwo, podlega karze pozbawienia wolności i karze na czci. Równa kara czeka wapóło ków występku.

8) Kto opuszcza chorągiew (szkardę) lub od niej się oddala z zamiarem stałego uchylenia się od służby, dopuszcza się hańbiącego występkę zbiegostwa.

Zbiegostwo karze prawo najcięższymi karami, w polu nawet karą śmierci.

Kto do zbiegostwa namawia, dopomaga lub dowiedziawszy się o zamiarze nie doniesie natychmiast swemu przełożonemu, podlega ciężkiej karze.

Przeciw wierności wykracza również ten żołnierz, który wydała się samowolnie z oddziału lub przedłuży urlop. Występki te karane są według prawa.

9) By ojczyźnie poświęcić się rozumnie i za największą cenę oddać swą krew i życie, winien żołnierz rozwijać siły swego ciała i umysłu. Siły te daje wyszkolenie wojskowe; należy mu się przeto uddawać z największą pilnością.

Gotowość do boju polega w równej mierze na utrzymaniu broni, konia, ubioru i rynsztunku, jako też wszelkiego sprzętu wojennego.

10) Powierzony żołnierzowi sprzęt wojenny jest własnością państwa. Stąd też uszkodzenie, zniszczenie lub porzucenie powierzonego sobie sprzętu wojskowego jest działaniem na szkodę wojska i państwa i podlega surowej karze.

Kto zaś, zarządzając sprzętem wojennym, pieniędzmi lub żywnością, sprzeniewierzy je, działa na szkodę wojska i państwa. Występek ten karze prawo wojskowe ciężkimi karami, a nawet karą śmierci.

11) Zarówno w czasie pokoju jak zwłaszcza na wojnie powinien być żołnierz mężnym i odważnym.

W obronie powinien wytrwać do ostatniej kropli krwi, w ataku powinien gardzić śmiercią.

Ponieważ natomiast życie żołnierza nie jest jego wyłączną własnością, nie wolno mu go nierozważnie lub lekkomyślnie parażać.

12) Kto myśląc o swem bezpieczeństwie osobistem, z obawy narażenia się uchyla się od spełnienia obowiązków żołnierskich, dopuszcza się hańbiącego występkę tchórzostwa.

Tchórzostwo jest niestartem piętnem na czci, ponadto kodeks karny wojskowy karze je pozbawieniem wolności, karami na czci, a podczas wojny ciężkim więzieniem lub karą śmierci.

13) Zbio-owa siła wojska tkwi w pomnożeniu wartości poszczególnych żołnierzy przez posłuszeństwo.

Żołnierz podporządkowuje swą wolę przełożonemu i oddaje mu wszystkie swe siły pod rozkazy.

Posłuszeństwo polega na ścisłym i bezwzględny wykonywaniu wszystkich stałych przepisów, rozporządzeń i rozkazów służbowych w każdym położeniu i o każdej porze.

Procz posłuszeństwa winien podwładny przełożonym czcić i szacunek, jak też powinien się do nich odnosić z pełnym zaufaniem, jako do swych bezpośrednich opiekunów.

(14) Wszelkie wykroczenia i występki przeciw posłuszeństwu podlegają surowym karom, ponieważ naruszają siłę i spójność wojska.

Nieposłuszeństwem jest niewykonanie rozkazu lub niestosowanie się do przepisów i rozporządzeń.

Wykroczenie zwiększa się, jeżeli winny trwa w nieposłuszeństwie, zachowuje się zuchwale wobec przełożonego lub na zapytanie przełożonego złoży fałszywy meldunek w sprawie służbowej.

Karę zaostrza się, jeśli wykroczenie popełniono pod bronią lub w obecności grupy żołnierzy.

15) Ciężka kara czeka tego, kto przełożonego obrazi, wystąpi przeciw niemu lub czynnie mu się przeciwstawi. W służbie grozi winnemu kara śmierci.

Każdy przełożony może dla wymuszenia posłuszeństwa lub odparcia czynnego wystąpienia podwładnego użyć broni przeciw winnemu w obliczu groźnego niebezpieczeństwa lub w ostatecznej potrzebie.

16) Podobnie najcięższe kary przewiduje prawo wojskowe za podburzanie do wspólnego odmówienia posłuszeństwa, za zmoowę do wspólnego występu nieposłuszeństwa i za zbiorowe wystąpienie przeciw przełożonemu, czyli hultaj.

O każdym chociażby zamiarze zmoowy powinien żołnierz donieść natychmiast swemu przełożonemu pod groźbą surowej kary.

17) Wszyscy przełożeni wojskowi, którym powierzono pieczę nad oddziałem lub zakładem, powinni z całym oddaniem poświęcić się dobru swych podwładnych, otaczając ich opieką i staraniem.troskliwość o podwładnych powinna się rozciągać w pierwszym rzędzie na pobory i należności skarbowe. Niemożliwej opieką przełożonego powinna obejmować sprawy osobiste żołnierza.

Każdy bez wyjątku przełożony i starszy powinien wszelkimi sposobami podnosić godność i pocucie honoru swych podwładnych i młodszych.

18) Uwielbiamy honorowi obchodzenie się z podwładnym podlega surowym karom. Ciężkiej karze ulegnie ten, kto się do podwładnych odnosi wbrew przepisom, obraża ich, krzywdzi lub nadużywa stanowiska służbowego dla osobistej korzyści.

Każdy podwładny ma prawo wnieść zażalenie, o ile jest przekonany, że mu wyrządzono krzywdę.

Zażalenie fałszywe lub wniesione z pominięciem przepisanej drogi służbowej ulega surowej karze.

19) W każdym położeniu powinien żołnierz w granicach rozkazu działać samodzielnie, mając na względzie dobro ojczyzny, służby i oddziału.

Namodzielnosc jest niezgodna, gdy brak rozkazu, gdy rozkaz jest niezupełny lub gdy okazał się niewykonalny. W tych wypadkach jest żołnierz obowiązany zastąpić lub uzupełnić rozkaz własną inicjatywą.

Bezczyнность i zaniechanie działania jest stokroć większym błędem, niż niekrytyczne odpowiednie postępowanie.

20) Drugim, po miłości ojczyzny, źródłem cnót jest honor żołnierski. Pocucie własnej wartości jako obrońcy ojczyzny i stróża praw powinno przyswajać zachowaniu się żołnierza w służbie i poza służbą.

Każdy żołnierz od najniższego do najwyższego stopnia jest stróżem własnego honoru, swych kolegów i swych podwładnych. Honor armii spoczywa tedy w ręku wszystkich jej żołnierzy.

21) Honor żołnierski wymaga od żołnierza, by się nie wywyższał i nie uważał za coś lepszego od współobywateli. Jako ich obrońca powinien żołnierz postępować wobec nich z godnością i rycerskością. W szczególności powinien być przy każdej sposobności obrońcą słabszych, zwłaszcza kobiet, starców, dzieci i inwalidów.

22) Walcząc w kraju nieprzyjacielskim, żołnierz ma pamiętać, że obywateli wrogiego państwa nie są jego przeciwnikami. Należy wobec nich zachować pełną rycerskość, jak wobec ludności własnego kraju. Mienie mieszkańców kraju nieprzyjacielskiego, ranni — chorzy i jeńcy wojska nieprzyjacielskiego znajdują się pod opieką praw międzynarodowych.

Lupienie i rabunki, uszkodzenie i niszczenie cudzego dobra, gnębienie mieszkańców kraju podlegają najcięższym karom.

Dozwolone jest natomiast zabieranie żywności i materiału wojennego na rozkaz dla rzeczywistej potrzeby.

23) Szczególnie honorową i odpowiedzialną jest służba wartownicza. Należy ją pełnić jak najsumienniejsze.

Żołnierzowi na posterunku nie wolno usiąść lub położyć się, broni z ręki wypuścić, jeść, pić, palić tytoniu, przyjmować podarunków, spać, wychodzić poza obręb swego posterunku, opuszczać go przed zmianą lub w jakikolwiek sposób przekraczać swych przepisów służbowych.

Wysłępku przeciw przepisom służby wartowniczej karane są surowo, niezależnie od ważności służby, w obliczu wroga nawet śmiercią.

24) Kto jako dowódca warty lub oddziału, albo też stojąc na posterunku, zezwala świadomic na czyn karygodny, któremu mógł i był służbowo zobowiązany zapobiec, podlega takiej samej karze, jakgdyby popełnił czyn karygodny.

Wartownik odpowiada za całość osób i rzeczy, które powierzono jego pieczy.

Samowolne opuszczenie warty lub stanowiska przy oddziale, względnie miejsca w marszu podlega karze.

25) Żołnierzowi wolno użyć broni tylko podczas spełniania obowiązków służbowych lub w obronie osobistej.

Bezprawne użycie broni podlega surowej karze zarówno jak nieostrożne obchodzenie się z bronią i amunicją, jeśli się stało przyczyną okaleczenia lub śmierci człowieka.

26) Szczególnie ważną zaletą żołnierza jest zachowanie tajemnicy w sprawach służbowych nawet wobec najbliższego otoczenia.

Za punkt honoru powinien żołnierz uważać prawdę i prawdziwość w meldunkach i raportach.

Falszywe raporty i meldunki, jak również świadome podawanie ich dalej, podlegają surowej karze.

Niedbalstwo w sprawach służbowych jest również czynem karygodnym.

27) Żołnierzowi nie wolno kicrować się w służbie żadnemu względami, zwłaszcza dla osobistych korzyści.

Kto z czynności służbowych czerpie zyski, zostaje karany ciężkim więzieniem lub nawet śmiercią.

28) Honor żołnierski wymaga bezwzględnej rzetelności i uczciwości w służbie i poza służbą.

Kradzieże i sprzeniewierzenia w służbie lub z naruszeniem obowiązku służbowego podlegają karze pozbawienia wolności, karze na czci, a nawet karze śmierci. Taka sama kara czeka tego, kto popełni kradzież lub sprzeniewierzenie na szkodę przełożonego, kolegi lub gospodarza kwatery.

Kara grozi także wtedy, gdy wartość skradzionego lub sprzeniewierzonego przedmiotu jest nieznaczna lub gdy uszkodzono jedynie popełnić podobny używ karygodny.

29) Życie prywatne żołnierza powinno być wzorem moralności, zarówno ze względu na gotowość bojową, jak i na poczucie honoru.

Wzbronione jest przełośc zaciąganie długów, pijaństwo, gry hazardowe i rozpusta.

Żołnierz opuszcza kwaterę tylko w porze dozwolonej.

Stan nietrzeźwy nie stanowi okoliczności łagodzącej w razie popełnienia czynu karygodnego.

Pijaństwo zostanie ciężko karane, jeśli się żołnierz upije w służbie lub będąc wyznaczonym do służby i wskutek tego nie może pełnić swych czynności służbowych.

Służbą i życiem swem daje żołnierz świadectwo wartości armii.

30) Koleżeństwo jest spójnią, łączącą wszystkich żołnierzy wszystkich stopni, jako podwładnych do szczytnej, wspólnej służby.

Każdy żołnierz powinien solidarnie dzielić z swymi kolegami trudy i nie-

bezpieczeństwa, nie cofając się nawet przed osobistym poświęceniem w życiu codziennym, powinien im z całych sił dopomagać w sprawach godziwych i żyć z nimi w zgodzie.

Rójki i obelgi między żołnierzami ulegają surowym karom.

31) Żołnierz rezerwy powinien zachować pełną gotowość bojową i spełniać sumiennie obowiązki przepisane dla rezerwy. Za przekroczenia podlega karze.

1282. Regulamin służby wewnętrznej.

Wyciąg z cz. I i II O. 1/24.

1283. Udział żołnierzy w stowarzyszeniach cywilnych:

W służbie czynnej nie wolno bez pozwolenia M. S. Wojsk. należeć do żadnych cywilnych stowarzyszeń z wyjątkiem apolitycznych ogłoszonych w rozkazach D. O. K.

1284. W przedsiębiorstwach handlowych i przemysłowych nie wolno zarządzać ani brać udziału w prowadzeniu. W wyjątkowych wypadkach wolno wnieść prośbę do M. S. Wojsk.

1285. W życiu politycznym nie wolno brać udziału (żołnierze rezerwy i zawodowi w stanie nieczynnym lub spoczynku nie śmia występować w akcjach polit. w mundurze lub podpisywać artykuły polityczne z podawaniem swego stopnia wojskowego).

1286. Prawo wyborcze: Żołnierze służby czynnej mają tylko bierne prawo wyborcze do Sejmu i Senatu. Wybrani na posłów przechodzą w stan nieczynny.

1287. Prasa i literatura: a) nie wolno redagować i wydawać pism politycznych,

b) apolityczne pisma można wydawać za zezwoleniem M. S. Wojsk. i władz cywilnych,

c) w żadnych pismach nie działać na szkodę armii przez krytykę władz lub uchylanie tajemnic wojskowych,

e) książki treści wojskowej wolno wydawać za aprobatą M. S. Wojsk. (oddz. III szt.) po uzyskaniu kwalifikacji Wojsk. Inst. Nauk.-Wydawn.,

e) artykuły i traktaty naukowe wojskowe należy podpisywać z podaniem swego stopnia wojskowego, inne można podpisywać pseudonimem lub inicjałami bez podania stopnia.

Uzupełnienie podług Dz. R. M. S. Wojsk. 15/26 poz. 154: Na wygłoszenie odczytu musi mieć żołnierz pozwolenie dcy O. K. lub Min. S. Wojsk. W tym celu wnosi podanie wraz z tekstem. Nie odnosi się to do odczytów dla towarzystw wojskowych.

1288. Skład osobowy siły zbrojnej, t. j. wojska lądowego i marynarki:

1) Grupa: oficerowie

A) generałowie i admirałowie:

a) marszałek Polski (i w marynarce),

- b) generał broni, admirał,
- c) generał dywizji, wice-admirał,
- d) generał brygady, kontr-admirał;
- B) oficerowie sztabowi:
  - a) pułkownik, komandor,
  - b) podpułkownik, komandor-porucznik,
  - c) major, komandor-podporucznik;
- C) oficerowie młodszy:
  - a) kapitan (rotmistrz), kapitan-porucznik,
  - b) porucznik (i w marynarce),
  - c) podporucznik (i w marynarce).
- 2) Grupa szeregowych:
  - A) podoficerowie:
    - a) chorąży (i w marynarce),
    - b) starszy sierżant, st. ogniomistrz, st. wachmistrz, st. bosman,
    - c) sierżant, ogniomistrz, wachmistrz, bosman,
    - d) plutonowy, st. żandarm, bosmanmat,
    - e) kapral, żandarm, mat;
  - B) szeregowcy:
    - a) st. szeregowiec, st. strzelec, bombardier, st. ułan, st. szwoleżer, st. saper, st. marynarz,
    - b) szeregowiec, strzelec, kanonier, ułan, szwoleżer, saper marynarz.

Bez względu na różnicę nazw poszczególnych stopni w wojsku lądowym i marynarce wojennej, niema między stopniami równymi żadnego stosunku podrzędności ani odrzędności, wszystkie stopnie równe są między sobą współrzędne.

Prawa i obowiązki oficerów i szeregowych są ujęte w ramy ustaw, odrębnie dla wojska i dla marynarki wojennej.

1289. Uprawnienia żandarma wojskowego w służbie: Żandarm wojskowy w służbie ma prawa wartownika na posterunku.

Rozkazy mogą mu wydawać tylko:

- a) jego własny przełożony żandarm,
- b) jego chwilowy przełożony, t. j. dea oddziału, do którego żandarm jest przydzielony,
- c) dea oddziału współdziałającego chwilowo z żandarmerją.

Żandarm w służbie może wydawać polecenia w ramach swej instrukcji każdemu wojskowemu bez względu na stopień.

1290. Tytułowanie przez przełożonych oficerów i chorążych przez „panie” z dodatkiem stopnia, szeregowych przez „wy”, duchownych chrześcijańskich przez „księżę” z dodaniem stopnia, kapelanów niechrześcijańskich przez „panie” z dodaniem tytułu funkcyjnego.

Tytułowanie przez podwładnych: Szeregowi tytułują wszystkich przełożonych „panie”.

1291. Witanie i żegnanie oddziałów: Oddziały sprawione wita się i żegna słowami „Czołem kompanja” (szwadron, baterja).

1292. Prośby i zażalenia: Szeregowi wnoszą prośby ustnie i drogą służbową. Przełożony pośredni nie śmie prośby zatrzymać lub utrudniać, o ile jest zgodna z przepisami.

Prośbę zbiorową oddziału wnosi dea (kmdant, kierownik, szef). Prośbę zbiorową kilku żołnierzy wnosi 2 najstarszych z pomiędzy proszących.

Zażalenie można wnieść jeżeli:

- a) przełożony przekroczy swój zakres władzy dyscyplinarnej,
- b) żołnierza spotka niezasłużona kara (po odbyciu kary),
- c) żołnierz został poniżony w swojej godności,
- d) przełożony wszedł w uprawnienia służbowe żałącego się (wolno się żalić po wykonaniu rozkazu),
- e) żołnierz został poszkodowany w poborach.

Kiedy się wnosi zażalenie? Nie wcześniej jak w 24 godzin po fakcie dającym powód i nie później jak w 3 dni po nim.

Jak się wnosi: Szeregowi ustnie, jeżeli do wyższego przełożonego, to protokolarnie przed niższym przełożonym. Oficerowie zawsze pisemnie drogą służbową.

1293. Instancje: Pierwszą instancją jest wspólny przełożony żałącego się i tego, na którego się żali; następnie wyżsi przełożeni stanowią kolejne instancje. Najwyższą instancją dla szeregowych jest dea dywizji, o ile się żalą na przełożonego do dcy pułku włącznie, albo D. O. K., o ile się żalą na wyższych od dcy pułku przełożonych. Dla oficerów najwyższą instancją jest M. S. Wojsk.

O ile zażalenie jest skierowane przeciw bezpośredniemu przełożonemu, należy go ominąć, wnosząc zażalenie do bezpośrednio wyższego przełożonego, który uwiadamia ominiętego.

Zbiorowo żalić się nie wolno. Jeżeli kilku ma ten sam powód, wnoszą zażalenie każdy osobno.

1294. Załatwienie zażaleń. O załatwieniu zażalenia, odstąpieniu, przekazaniu wyżej lub skierowaniu do sądu, należy zawiadomić żałącego się i tego przeciw komu je wniesiono. Zażalenie nieuzasadnione pociąga za sobą odpowiedzialność dyscyplinarną, a nawet sądowo-karną, chyba, że zawiera tylko niewłaściwy pogląd na daną sprawę służbową. Zażalenie i załatwienie musi być zaksiązkowane.

Uwaga: Część III. Reg. sl. wewn. jest w opracowaniu szt. gen. Będzie uwzględniona w następnym nakładzie.

1295. Przepisy dyscyplinarne.

(Szczegóły w Regul. sl. wewn. cz. IV.)

1296. Przewinienie karane dyscyplinarnie:

1) przeciw karności, porządkowi i przepisom służbowym nie objęte wojsk. kodeksem karnym,

2) przestępstwa pospolite zagrożone w kodeksach karnych więzieniem do 6 miesięcy (jeśli występuje oskarżyciel prywatny, to dyscyplinarnie tylko za jego zgodą),

3) występki karne przy okolicznościach łagodzących, jak:

a) samowolne oddalenie (przekroczenie urlopu) bez znamion dezercji,

b) głośnie skargi i sprzeciwy,

c) kłamstwo w sprawie służbowej,

d) obraza przełożonego (nie oszczerstwo),

e) nieposłuszeństwo rozkazowi dokonane lub wypowiedziane,

f) samowolne rozkazywanie lub karanie,

g) obraza godności podwładnego,

h) niszczenie lub zbywanie rzeczy służbowych,

i) zaniedbanie na warcie (jeśli nie wynika szkoda),

j) niedbalstwo w pilnowaniu lub ujęciu aresztowanego,

k) opuszczenie posterunku na służbie, w marszu i t. d.

l) upicie się w służbie,

m) nieostrożne obchodzenie się z bronią,

n) zawarcie małżeństwa bez pozwolenia (tylko odnośnie szeregowych),

o) pożyczanie pieniędzy lub branie podarunków od podwładnych,

p) pierwsza kradzież podczas służby wojskowej w granicach do 25 zł. (o ile nie był karany za kradzież).

1297. Osoby podlegające karom dyscyplinarnym:

W pokoju: a) oficerowie i szeregowi służby czynnej,

b) rzeźwiści w czasie ćwiczeń,

c) inwalidzi w zakładach.

Na wojnie: prócz powyższych

a) jeńcy i zakładnicy,

b) powołani do służby pomocniczej,

c) „ lub najęci do świadczeń.

Mogą być nadto karani za przewinienia natury wojskowej przez władze wojskowe:

a) urlopowani czasowo lub stale (sprawy kontrolne),

b) wojskowi w stanie nieczynnym } przewinienia w zetknięciu
i emeryci } z wojskiem lub w mundurze.

1298. Władza dyscyplinarna przysługuje oficerowi — przywiązana jest do funkcji, a nie do stopnia (zastępca przejmuje władzę dyscyplinarną tylko wraz z funkcją). Podoficer zasadniczo nie ma władzy dysc. Wyjątek, jeśli prowadzi oddział wydzielony lub transport (kary porządkowe do 3 dni lub areszt lekki do 2 dni z obowiązkiem meldowania). Starszy nie mający władzy dyscypl. nad winnym musi donieść o winie właściwemu przełożonemu, może kazać aresztować winnego (jeżeli istota czynu tego wymaga).

1299. Karanie z pominięciem przełożonego.

Wyższy przełożony karze bezpośrednio, jeżeli:

- a) czyn popełniono w jego obecności,
- b) wprost mu doniesiono,
- c) niższy przełożony zaniedbał ukarania lub przedłużył sprawę.

Komendant garnizonu karze, jeżeli żołnierz popełnił czyn poza swoim oddziałem lub wykroczył przeciw bezpieczeństwu publicznemu (zawiadomienie właściwego przełożonego obowiązuje).

1300. Zawieszenie w czynnościach.

Tylko w razie zagrożenia interesów służby może zawiesić w czynnościach:

- a) dca kompanji — każdego szeregowego,
- b) dca pułku — każdego oficera do dcy komp. włącznie,
- c) dca dywizji — każdego oficera do dcy baonu włącznie.

Zawieszeniu towarzyszy wszczęcie dochodzenia dyscypl. względnie karnego

1301. Stosowanie kary dyscyplinarnej.

Przed zastosowaniem:

- a) ustalić stan faktyczny,
- b) wymierzyć karę przy raporcie karnym,
- c) jeśli winny aresztowany, z dochodzeniem nie zwlekać poza

48 godzin.

(Przy wymiarze uwzględnić stopień winy, charakter winnego, następstwa kary dla interesów służby).

Darowanie kary.

Nie wolno cofnąć ani zmienić (wyjątkowo w polu, gdy winny zasługuje).

1303. Zawieszenie wykonania kary musi być stosowane (z wyjątkiem degradacji):

- a) jeśli karność nie ucierpi,
- b) winny nie był karany, lub za krótko służył.

Wtedy naznaczyć termin poprawy — nie dłużej nad 3 miesiące — w razie poprawy umorzyć

1304. Rodzaje kar dyscyplinarnych:

- 1) kary porządkowe,

2) areszt,

3) degradacja.

Innych kar stosować nie wolno.

1305. Maksymalne wymiary kar (od najniższej) względem:

szeregowców i starszych	podoficerów i chorążych	oficerów
1. nagana	1. nagana	1. nagana przy raporcie
2. meldowanie się w oporządzeniu codziennie do 7 dni	2. odebranie prawa wyjścia z koszar po capstrzyku do 28 dni	2. nagana pisemna (lub ustna wobec równorzędnych i starszych)
3. roboty poza kolejnością do 14 dni	3. areszt koszarowy do 28 dni	3. areszt domowy do 28 dni
4. areszt koszarowy do 28 dni	4. areszt lekki do 28 dni	4. obostrzony areszt domowy do 21 dni (stosowany tylko wobec ofic. młodszych)
5. areszt lekki do 28 dni	5. areszt średni do 21 dni	
6. areszt średni do 21 dni	6. degradacja po ostrzeżeniu (ew. z inną karą)	
7. areszt ścisły do 14 dni		
8. degradacja starszego ewent. z inną karą		

Uwaga: W szkołach wojskowych zgodnie z zasadami pedagogii i uwzględnieniem właściwości charakteru elewów odnośna instrukcja dla szkół i korpusów kadetów Dz. R. 9/26.

1306. Zakres władzy dyscypl. przełożonych:

1. Dcy komp. (szwadr. bat.)

a) wobec szeregowców:

1) Kary porządkowe do najwyższego wymiaru,

2) areszt lekki do 9 dni,

3) „ średni do 7 dni,

4) „ ścisły do 5 dni,

b) wobec podoficerów: kary porządkowe do najw. wymiaru, areszt lekki do 9 dni, średni do 7 dni.

2. Dcy baonu (równorz.) wobec szereg. — jak dcy komp., a nadto areszty w podwójnej wysokości:

a wobec ofic. młodszych obie nagany, oraz areszt do 9 dni, a obostrz. do 7 dni.

3. Dcy pułku wobec szeregowych, oficerów mł. wszelkie wymiary kar przewidzianych, wobec sztabowych nagana i areszt domowy do 9 dni.

4. Dcy piech. dyw. jak dcy pułku (z tą różnicą, że degradowe tylko podległych mu wprost podofic.).

Wobec sztabowych oficerów (nie dowodzących pułkiem) areszt domowy do 18 dni.

5. Dcy dywizji: wobec szeregowych wszystkie wymiary, wobec oficerów młod. i sztab. (nie dców pułków i piech. dyw. lub bryg.) wszystkie wymiary, wobec dców pułków nagany i areszt domowy do 9 dni, wobec generałów (dca piech. dyw. wzgl. bryg.) nagany.

6. Dcy O. K. i równorzędnym przysługuje prawo wszystkich wymiarów kar dyscypl. wobec podwładnych do generałów wł.

Dca transportu (oddziału wydzielonego) ma o 1 stopień wyższy zakres działania (dca komp. na prawach dcy baonu).

Kmdanci P. K. U. zrównani co do zakresu władzy dyscypl. z dcami pułków.

Degradacji podofic. nie może zarządzić dca baonu wyd. tylko dca pułku wzgl. równorzędnym.

Zakres władzy dyscypl. w czasie wojny może podwyższyć dca armji o 1 stopień.

1307. Ogłaszanie kar: szeregowców — w rozkazie dziennym, podoficerów — w dodatku do rozkazu, odczytanym podoficerom równorzędnym i wyższym, oficerskie — w rozkazie tajnym.

1308. Kary porządkowe nie mogą przerywać toku służby.

1309. Różnice aresztów:

lekki po służbie bez listów i tytoniu,

średni w celi (bez pełnienia służby, ale praca i 1 godzina gimnastyki obowiązuje),

ścisły prócz tego twardo łoże i post (chleb i woda) — co 3 dzień obostrzenia odpadają. Strawne aresztanta idzie na polepszenie wikt pododdziału. Ponawiać karę wolno tylko w odstępach czasu trwania kary poprzedniej. Przed aresztem ścisłym i średnim badanie lekarskie.

1310. Zamiana kar: W polu (manewry, obóz, wojna) wolno zamienić

1 dzień aresztu lekkiego — na godzinę stójki dziennie

1 " " średniego — na 2 godz. stójki z przerwą godz.

1 " " ścisłego — na 2 godz. w pełnym rynsztunku z przerwą godziną.

Stójka podoficerów: niedozwolona.

1311. **Postępowanie ostrzegawcze:** przed degradacją po 3-krotnej karze dyscypl. na wniosek pisemny bezpośredniego przełożonego dca pułku przez komisję dyscypl. (1 sztab. oficer + 2 ofic. ml. + 2 podof.) udziela ostrzeżenia, dając 6-miesięczny termin do poprawy. Komisja sporządza protokół. W polu niepotrzebne ostrzeżenie, tylko zatwierdzenie degradacji przez dcę dyw. (równorz.)

1312 **Naganę oficerską** ogłasza się w rozk. ofic. lub na odprawie równorz. i wyższych.

1313. **Areszt domowy oficera.** Wychodzi tylko do służby, nie chodzi do kasyna, nie przyjmuje odwiedzin.

Obostrzony areszt domowy oficera. Przebywa w pokoju wyznaczonym służbowo, nie pełni służby — dostaje zadanie. Jeżeli skazany ponad 7 dni — pozwolić na 2 godziny dziennie spaceru.

1314. **Rezerwowi szeregowi i oficerowie** odbywają kary po ćwiczeniach albo odsługują czas aresztu.

1315. **Księgi kar:** dla szeregowych w kompanji,

„ oficerów w pułku.

Odpisy wciąga się do dokumentów ukaranego. Wykreślenie kary z urzędu jest możliwe na uzasadnioną prośbę.

Kontrola ksiąg kar kompanijnych — 1 na miesiąc w pułku, pułkowych — 1 na miesiąc w dywizji.

1316. Porządek koszarowy.

Wyciąg z projektu Reg. sł. wewn. cz. V. z uwzględnieniem zmian na podstawie rozporządzeń M. S. Wojsk., wydanych do września 1926.

Porządek koszarowy normuje komendant koszar — podlegają mu oficerowie administracyjni, wyznaczeni przezeń na rejony (baonowe) — organami wykonawczymi są w pododdziałach furjerzy. Zadanie: utrzymanie porządku, bezpieczeństwa, oraz nadzór nad zużyciem sprzętu, światła i opału.

1317. **Izba żołnierska** idealna daje żołnierzowi 15 m³ powietrza; 4—5 m² powierzchni.

1318. **Izba podoficerska** należy się zast. dcy plutonu i funkcyjnym.

1319. **Łóżka żołnierskie** parami, odstęp od ściany 30 cm, odległość 20 cm, między parami 50 cm. Zmiana słomy minimum 1 na 3 mies.

1320. **Oporządzenie:**

a wobec ofic. młodszych obie nagany, oraz areszt do 9 dni, a obostrz. do 7 dni.

3. Dcy pułku wobec szeregowych, oficerów mł. wszelkie wymiary kar przewidzianych, wobec sztabowych nagana i areszt domowy do 9 dni.

4. Dcy piech. dyw. jak dcy pułku (z tą różnicą, że degraduje tylko podległych mu wprost podofic.).

Wobec sztabowych oficerów (nie dowodzących pułkiem) areszt domowy do 18 dni.

5. Dcy dywizji: wobec szeregowych wszystkie wymiary, wobec oficerów młod. i sztab. (nie dców pułków i piech. dyw. lub bryg.) wszystkie wymiary, wobec dców pułków nagany i areszt domowy do 9 dni, wobec generałów (dca piech. dyw. wzgl. bryg.) nagany.

6. Dcy O. K. i równorzędnym przysługuje prawo wszystkich wymiarów kar dyscypl. wobec podwładnych do generałów wł.

Dca transportu (oddziału wydzielonego) ma o 1 stopień wyższy zakres działania (dca komp. na prawach dcy baonu).

Kmdanci P. K. U. zrównani co do zakresu władzy dyscypl. z dcami pułków.

Degradacji podofic. nie może zarządzić dca baonu wydź. tylko dca pułku wzgl. równorzędny.

Zakres władzy dyscypl. w czasie wojny może podwyższyć dca armii o 1 stopień.

1307. Ogłaszanie kar: szeregowców — w rozkazie dziennym, podoficerów — w dodatku do rozkazu, odczytanym podoficerom równorzędnym i wyższym, oficerskie — w rozkazie tajnym.

1308. Kary porządkowe nie mogą przerywać toku służby.

1309. Różnice aresztów:

lekki po służbie bez listów i tytoniu, średni w celi (bez pełnienia służby, ale praca i 1 godzina gimnastyki obowiązuje), ścisły prócz tego twarde łóżko i post (chleb i woda) — co 3 dzień obostrzenia odpadają. Strawne aresztanta idzie na polepszenie wiktów pododdziału. Ponawiać karę wolno tylko w odstępach czasu trwania kary poprzedniej. Przed aresztem ścisłym i średnim badanie lekarskie.

1310. Zamiana kar: W polu (manewry, obóz, wojna) wolno zamienić

1 dzień aresztu lekkiego — na godzinę stójki dziennie

1 " " średniego — na 2 godz. stójki z przerwą godz.

1 " " ścisłego — na 2 godz. w pełnym rykoszety z przerwą godziną.

Stójka podoficerów: niedozwolona.

1311. **Postępowanie ostrzegawcze:** przed degradacją po 3-krotnej karze dyscypl. na wniosek pisemny bezpośredniego przełożonego dca pułku przez komisję dyscypl. (1 sztab. oficer + 2 ofic. ml. + 2 podof.) udziela ostrzeżenia, dając 6-miesięczny termin do poprawy. Komisja sporządza protokół. W polu niepotrzebne ostrzeżenie, tylko zatwierdzenie degradacji przez dcę dyw. (równorz.)

1312 **Naganę oficerską** ogłasza się w rozk. ofic. lub na odprawie równorz. i wyższych.

1313. **Areszt domowy oficera.** Wychodzi tylko do służby, nie chodzi do kasyna, nie przyjmuje odwiedzin.

Obostrzony areszt domowy oficera. Przebywa w pokoju wyznaczonym służbowo, nie pełni służby — dostaje zadanie. Jeżeli skazany ponad 7 dni — pozwolić na 2 godziny dziennie spaceru.

1314. **Rezerwowi szeregowi i oficerowie** odbywają kary po ćwiczeniach albo odsługują czas aresztu.

1315. **Księgi kar:** dla szeregowych w kompanii,

„ oficerów w pułku.

Odpisy wciąga się do dokumentów ukaranego. Wykreślenie kary z urzędu jest możliwe na uzasadnioną prośbę.

Kontrola ksiąg kar kompanijnych — 1 na miesiąc w pułku, pułkowych — 1 na miesiąc w dywizji.

1316. Porządek koszarowy.

Wyciąg z projektu Reg. st. wewn. cz. V. z uwzględnieniem zmian na podstawie rozporządzeń M. S. Wojsk., wydanych do września 1926.

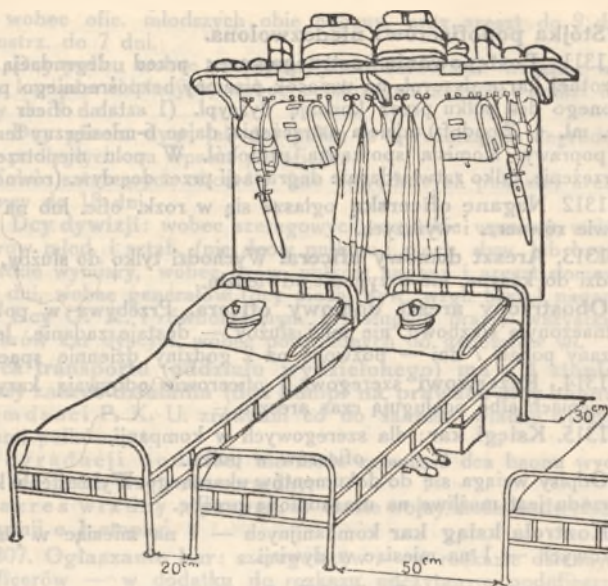
Porządek koszarowy normuje komendant koszar — podlegają mu oficerowie administracyjni, wyznaczeni przezeń na rejony (baonowe) — organami wykonawczymi są w pododdziałach furjerzy. Zadanie: utrzymanie porządku, bezpieczeństwa, oraz nadzór nad zużyciem sprzętu, światła i opalu.

1317. **Izba żołnierska** idealna daje żołnierzowi 15 m³ powietrza; 4—5 m³ powierzchni.

1318. **Izba podoficerska** należy się zast. dcy plutonu i funkcyjnym.

1319. **Łóżka żołnierskie** parami, odstęp od ściany 30 cm, odległość 20 cm, między parami 50 cm. Zmiana słomy minimum 1 na 3 mies.

1320. **Oporządzenie:**

W kaw. i art. zamiast tornistrów, -juczki

Rys. 177.

1321. Służba wewnętrzna w izbie: Kmdant izby i dyżurny (sprzątający).

1322. Sierżant-szef nadzór nad tokiem zajęć.

1323. Stajenna służba jak w izbie.

1324. Weterynaryjne oględziny 2 razy na miesiąc (minimum 1).

1325. Akt zejścia konia — wyciąg z ewidencji, przyczyna i data padnięcia.

1326. Kuchnia żołnierska — zasadniczo baonowa gospodarka pod kierunkiem kwatermistrza. Dla kontroli komisja kuchenna (1 dca komp. — 2 szereg. z baonu, wybieranych kolejno na zmianę.)

Jadłospis i ilość przepisanej racji wisi w kuchni.

Personel kuchenny — 1 podofic. kuchn. (furjer) — kucharz (1 na 100 ludzi.)

1327. Kasyno oficerskie: instytucja samorządowa ze statutem (podlegała kontroli dcy i intendent.). Minimum członków 12.

Przymusowy udział w obiedzie dotyczy kawalerów (żonaci 1 na miesiąc.)

Zarząd kasyna 3 członków (oficer kasynowy od czasu do czasu wolny od zajęć).

Zamknięcie rachunków — 25 każdego miesiąca (szkontrum.)

Ryczałt na założenie kasyna — patrz O. 10.

1328. Gospoda żołnierska (spółdzielnia) prywatne przedsiębiorstwo oddziału (można wydzierżawić.)

Cennik zatwierdzony przez dcę.

Komisja gospody zarządza: Skład: 1 ofic. sztab. — 1 ofic. ml. — 1 podof. — 1 szer., wybór co 3 miesiące.

Czysty zysk na fundusz rezerwowy — pewien $\%$ na cele kulturalne, zamknięcie rachunków 25 każdego miesiąca (szkontrum).

1329. Świetlica żołnierska (dla kursów analfabetów, chóru, odczytów, teatru lub kina).

Nadzór — kierownik oświatowy — 1 podofic. — dyżurny.

1330. Higiena koszarowa wymaga

1. izby chorych 1 na pułk (równorzędny oddział, lub wydzielony),

2. umywalni (1 na pododdział),

3. fryzjerni (1 na pułk); personel wolny od zajęć na czas roboty — dodatek pieniężny z dochodu — cennik ustalony przez dcę — ryczałt na założenie gospody,

4. łaźni — kąpiel obowiązkowa 1 na tydzień albo 2 razy na miesiąc,

4. szkoły pływania,

6. instrukcji o chorobach zakaźnych, wenerycznych (wizyta raz na miesiąc).

Ubiór — przepisowy.

1331. Noszenie broni bocznej — w garnizonie obowiązkowe (w kąpielach nie). (Dz. Rozk. Nr. 15/24.):

na żabce przy stroju polowym i garnizonowym,

na rękach przy stroju codziennym i salonowym. (W lokalu publicznym nie odpinać).

Bez szabli: w podróży, przy sportach, w lokalach klubowych, ofic. na zabawach.

1332. Ubranie cywilne mogą nosić oficerowie poza służbą (przy sportach i podczas kuracji) — zagranicą muszą nosić (na noszenie munduru pozwolenie M. S. Wojsk.).

Rezerwowi mogą nosić mundur tylko podczas uroczystości.

1333. Inspekcja zapowiadzana: Oczekują dcę ze służbą wewnętrzną u wejścia do swoich rejonów, szeregowi przy łózkach.

Inspekcja niezapowiadzana: Niema przerwy w zajęciach (ofic. insp. oprowadza).

1334. Pobudka w lecie (od 1/IV do 30/IX) o 5; w zimie o 6 — w święto o godz. później.

Pobudka uroczysta, z muzyką przed wartą główną i pochodem w dni uroczyste.

Capstrzyk o 21 godz. (trąbiony kilkakrotnie o innym czasie — alarm).

Capstrzyk uroczysty z muzyką i pochodniami w dni uroczyste.

1335. Przepustka z koszar. Plutonowi mogą przebywać poza koszarami do 24 — sierżanci całą noc. Wzorowi szeregowi dostają przepustki zwłaszcza na święto w ilości do $\frac{1}{3}$ stanu.

Przepustki poza garnizon na niedzielę (święto) może wydawać:

a) oficerom — dca formacji samodzielnej — ustnie,

b) podoficerom zawod. — dca od dcy komp. wzwyż — ustnie (adnotować w książce raportów),

c) nie zawodowym szeregowym — dca komp. pisemnie na określony czas do miejsc odległych od garnizonu 30 km drogą kołową lub 50 km koleją.

1336. Program zajęć szczegółowy i minutowy musi mieć oficer przy zajęciach w pododdziale przy sobie.

Zajęcia — początek w $1\frac{1}{2}$ godziny po pobudce — trwają do godz. 11 — popoł. od 14 do 17, lub 15 do 18.

1337. Raport poranny odbiera sierżant-szef od drużynowych, spisuje i oddaje ustnie i pisemnie oficerowi.

Raport służbowy o stałej porze (meldunki służby wewn. — przybycia i odejścia, kary, prośby, zażalenia i t. d.).

1338. Służba inspekcyjna: W pododdziale podoficer służbowy + żołnierz służbowy; w baonie: podoficer inspekcyjny baonu; w pułku (samodzielnym baonie): — oficer insp.; w garnizonie: — ofic. insp. garnizonu.

1339. Poczciwi osobiści (ordynansi).

Ich przydział i odnośne przepisy uregulowane rozkazami M. S. Wojsk. (Dz. R. 15/21, 21/21, 25/21, 1/22, i rozk. M. S. Wojsk. Szt. Gen. oddz. I, L. 14.847 z 22/XII 1925 r.).

Prawo posiadania ordynansa osob. przysługuje wszystkim czynnie służącym generalom i oficerom sztabowym, a z młodszych tylko żonatym i wdowcom z dziećmi.

Wszyscy inni mogą otrzymać 1 szeregowca do obsługi 2 oficerów. Wymiana co miesiąc. Obsługujący nie są wolni od zajęć służbowych.

Oficerowie nie korzystający z ordynansa nie otrzymują żadnego ekwiwalentu pieniężnego.

Wyznaczać tylko niezdolnych lub mało zdolnych do służby frontowej po wyszkoleniu rekruckim.

2 razy w tygodniu odbywają ćwiczenia w oddziale, do którego są oddani w stan wyżywienia, zakwaterowania i opieki sanitarnej.

Oficer zabiera ordynansa w podróż służbową; na studia i urlop nie. Za wyjątkowym zezwoleniem można zabrać ordynansa na urlop. Koszta wyżywienia go ponosi oficer urlopowany. Przy urlopowach poza 14 dni może oddać ordynansa na wyżywienie w miejscowym garnizonie.

Służba w garnizonie.

(Szczegóły w Reg. sl. wewn. ^{Q.L.}₁₉₂₆ cz. VI.)

1340. Kto jest komendantem garnizonu? Najstarszy w garnizonie dca formacji linowej; gdy tej brak, najstarszy oficer ze stałym przydziałem.

W siedzibach DOK. najstarszy dca wielkiej jednostki (dywizji, brygady), o ile jakaś stoi w garnizonie.

W obozach ćwiczebnych komendant obozu względnie dca formacji stojącej w obozie, o ile jest starszy stopniem.

W obszarach warownych — dca obszaru warownego.

1341. Organy wykonawcze kmdanta garnizonu nazywają się komendami lokalnymi (kmdant miasta, oficer placu).

1342. Zależność: Komendanci garnizonu podlegają bezpośrednio DOK.

1343. Zastępstwo: czasowe obejmuje automatycznie najstarszy po kmdcie garnizonu oficer. Na dłuższy czas wyznacza zastępcę DOK.

1344. Zakres władzy: kmdant garnizonu odpowiada za tok służby garniz., bezpieczeństwo, porządek i karność w garnizonie. Jest przełożonym żołnierzy i formacji stałej załogi i przejściowo przebywających w garnizonie. Reguluje służbę garnizonową, nie mieszając się do wewnętrznych spraw formacji.

1345. Obowiązki: a) regulowanie garnizonowej służby inspekcyjnej,

b) ustanowienie przepisów alarmowych dla garnizonu; oraz sprawdzanie gotowości bojowej załogi (rozdział F), opracowanie planów obrony i ochrony przeciwlotniczej i gazowej;

c) zarządzenia co do udzielania pomocy wojskowej władzom cywilnym;

d) opracowanie elaboratów mobilizacyjnych w ramach garnizonu;

e) regulowanie podziału obiektów wojskowych wewnątrz garnizonu między poszczególne formacje;

f) wydanie zarządzeń przeciwpożarowych;

g) wydanie zarządzeń dotyczących: pomieszczenia przejściowych transportów, zakwaterowania pojedynczych żołnierzy oraz w wyjątk-

kowych wypadkach pomieszczenia formacji załogi. Przedłuża względnie wystawia nowe rozkazy wyjazdu, zależnie od obowiązujących przepisów dla żołnierzy, przebywających służbowo w garnizonie, którym wygasł termin użycia rozkazu wyjazdu;

h) nadzór nad urządzeniami, względnie zakładami garnizonowymi (wartownie, areszty garnizonowe, kościoły i kaplice garnizonowe, place ćwiczeń, place sportowe, strzelnice, kąpieliska, pralnie garnizonowe i t. p.). Regulowanie kolejnego wyznaczania tych urządzeń i zakładów do wykorzystania przez poszczególne formacje. Wyznaczanie formacji do utrzymania w nich porządku i czystości. Ewentualne wyznaczanie miejsc kąpielowych i wydawanie przepisów bezpieczeństwa co do kąpeli;

i) ogólny nadzór nad garnizonowymi izbami chorych i garnizonowymi przychodniami oraz wyznaczanie do tych zakładów personelu pomocniczego, tak oficerskiego, jak i szeregowego;

j) ogólny nadzór nad cmentarzami garnizonowymi, pozostającymi w zarządzie wojskowym;

k) regulowanie kwestji dostarczania środków transportowych przez formacje;

l) ustanawianie kolejności i porządku przy odbiorze żywności w garnizonach, w których niema rejonowych kierownictw intendentury. Sprawdzanie środków żywności za pośrednictwem lekarzy i weterynarzy;

ł) wydawanie rozkazów dotyczących służby sanitarnej lub weterynaryjnej w garnizonie;

m) opracowanie przepisów higienicznych i sanitarno-policyjnych w porozumieniu z właściwymi władzami cywilnymi;

n) wydawanie zarządzeń co do konwojowania zbiegów i aresztowanych do miejsc przeznaczenia;

o) dozór nad aresztantami wojskowymi co do wyżywienia, ubioru i czystości, o ile umieszczeni są w aresztach garnizonowych;

p) regulowanie wojskowego ruchu kołowego i samochodowego w porozumieniu z władzami cywilnymi;

r) przeprowadzanie wszelkich spraw miejscowych, wynikających ze stosunków dowództw i żołnierzy z władzami cywilnymi;

s) wydawanie zarządzeń ograniczających lub zabraniających uczęszczania do kawiarni, gospód i t. p. lokali;

ś) przegląd miejscowej prasy i badanie nastroju ludności;

t) otaczanie szczególną pieczęią istniejących w garnizonie garnizonowych instytucji kulturalno-oświatowych (świećlic garnizonowych i t. p.), popieranie poczynąń sportowych w garnizonie;

u) regulowanie udziału wojska w nabożeństwach, uroczysto-

ściach, przyjęciach, obchodach, pogrzebach i t. p. w myśl cz. X niniejszego Regulaminu i osobno wydanych rozkazów;

w) przeprowadzanie aktów zejścia żołnierzy zmarłych w garnizonie w takich okolicznościach, w których właściwe władze nie mogą się tem zająć;

x) ustalenie kolejności wyznaczania orkiestr na występy służbowe;

y) oznaczenie obszaru, w którego obrębie zwarte oddziały oddają honory; oznaczenie miejsc, które należy uważać za spacerowe, oraz wydanie zarządzeń dotyczących się oddawania honorów w myśl postanowień cz. IX niniejszego Regulaminu, określenie granicy, poza którą nie wolno wydalać się bez specjalnego zezwolenia;

z) zwracanie uwagi na koleżeńskie obcowanie wzajemne żołnierzy w garnizonie, oraz poprawne i życzliwe zachowanie się żołnierzy względem ludności cywilnej.

1346. **Kmdant miasta, oficer placu** — ich obowiązki:

a) przedstawienie kmdantowi garnizonu wniosków co do szczegółowego podziału garnizonowej służby wartowniczej pomiędzy formacje garnizonu z uwzględnieniem ich siły liczebnej w stosunku do kontygentu wart;

b) opracowanie przepisów dla poszczególnych wart garnizonowych i posterunków w myśl wytycznych komendanta garnizonu i w porozumieniu z komendantami ochraniających obiektów;

c) dozór co do wyposażenia wartowni garnizonowych we wszelkie środki jak światło, opał, środki przeciwpożarowe, telefoni i t. p., oraz nad utrzymaniem w nich porządku i czystości;

d) prowadzenie dokładnego wykazu jednostek stale znajdujących się w garnizonie, o ile to jest potrzebne ze względu na pełnione przez nie funkcje, prowadzenie dokładnego wykazu mieszkań oficerów i podoficerów zawodowych w budynkach wojskowych i prywatnych poza obrębem koszar;

e) dostarczanie kwater dla żołnierzy przybywających służbowo do garnizonu, w myśl obowiązujących przepisów o kwaterunku wojska, po poprzednim porozumieniu się w razie potrzeby, z rozkazem komendanta garnizonu, z władzami komunalnymi;

f) dozór, ewidencja i przestrzeganie przepisów, dotyczących przemarszów wojska, transportów;

g) prowadzenie ksiąg meldunkowych;

h) interwencja, jeżeli żołnierze, przebywający przejściowo w garnizonie, z jakichkolwiek powodów nie wrócili do swoich formacji;

i) nadzór nad przestrzeganiem przez żołnierzy ogólnych prze-

pisów umundurowania, dyscyplinarnych i zachowania się w miejscach publicznych;

j) utrzymanie porządku podczas uroczystości, obchodów i pogrzebów, w których wojsko bierze udział, w myśl rozkazu komendanta garnizonu i w porozumieniu z właściwymi władzami cywilnymi i komitetami.

Zwracają się do dców formacji tylko „z rozkazu” kmdanta garnizonu.

Posiadają prawa przełożonego tylko w odniesieniu do podległego im personelu oraz szeregowych czasowo przebywających w garnizonie.

1347. Odprawa w garnizonie: czyli wydawanie rozkazów i korespondencji zasadniczo przed wydaniem rozkazów wewnętrznych formacji.

1348. Raporty, meldunki: Dcy formacji przedkładają komendantowi garnizonu „Miesięczny wykaz stanu faktycznego”.

Meldują: a) o nadzwyczajnych wydarzeniach — (natychmiast), b) o większych lub nocnych ćwiczeniach polowych 12 godzin wcześniej,

c) o ćwiczeniach z ostrem strzelaniem tydzień naprzód, celem powiadomienia ludności.

1349. Znaki rozpoznawcze: (hasło — odzew) wydaje komendant garnizonu pisemnie w zapieczętowanej kopercie codziennie lub najwyżej na 1 tydzień.

Odbiera je oficer inspekcyjny przy objęciu służby.

1350. Stosunek do władz cywilnych: polega na zgodnym współdziałaniu w sprawach wspólnie obchodzących wojsko i ludność cywilną.

Władzom cywilnym wolno przedsięwziąć czynności służbowe w budynkach wojskowych tylko za zezwoleniem komendanta garnizonu i w obecności wyznaczonego oficera.

1351. Przepisy meldunkowe: Dcy formacji, eskort, konwojów, zatrzymujących się ponad 6 godzin, składają o tem meldunek (zawiadomienie).

Wszyscy żołnierze służby czynnej przybywający na urlop meldują się w garnizonie.

Odnośne przepisy w pragmatyce szeregowych.

Co do oficerów:

a) meldują oni o swoim przybyciu na urlop tylko wtedy, — gdy ich pobyt w danej miejscowości ma trwać dłużej niż 48 godzin;

b) meldują się osobiście tylko w razie pobytu urlopowego,

dłuższego niż 8 dni, o ile zaś pobyt jest krótszy, mogą meldować się pisemnie;

c) w miejscowościach, w których niema komend garnizonowych, mają obowiązek zgłosić swe przybycie u cywilnych władz administracyjnych, do których należy policja bezpieczeństwa, o ile na podstawie odpowiednich przepisów obowiązek ten mają osoby cywilne.

Przy służbowym przybyciu:

a) oficerowie przybywający do garnizonu służbowo obowiązani są meldować się w komendzie garnizonu osobiście, przyczem

b) oficerowie wyżsi stopniem lub starszeństwem od komendanta garnizonu, tudzież wszyscy bez względu na stopień wojskowy, względnie starszeństwo oficerskie korpusu kontrolerów i oficerowie korpusu kontrolerów awansowani na generałów w razie służbowego przybycia, zawiadamiają go o swem przybyciu (odejściu) pisemnie, telefonicznie lub ustnie. O ile czynności służbowe oficerów korpusu kontrolerów mają mieć charakter niespodziewany, mogą zawiadomić oni komendanta garnizonu o swem przybyciu w ciągu 48 godzin.

Przybywających do garnizonu służbowo obowiązuje przy meldowaniu strój garnizonowy. Oficerowie, przybywający na urlop, mogą meldować się w ubraniu cywilnem.

1352. Życie kulturalno-oświatowe: Komendant garnizonu utrzymuje łączność ze społecznymi towarzystwami opieki nad żołnierzem.

Za pośrednictwem referenta oświatowego (etatowego, lub wyznaczonego):

- a) współdziała przy nauczaniu żołnierzy,
- b) stara się o pomoce szkolne,
- c) organizuje teatry garnizonowe,
- d) ułatwia zbiorowe uczęszczanie na widowiska,
- e) organizuje pogadanki,
- f) „ wycieczki, zwiedzanie zakładów przem. i t. p.
- g) uczestniczy w organizowaniu uroczystych obchodów.

Za pośrednictwem referenta sportowego organizuje zawody, wyznacza boiska i t. d.

1353. Służba zdrowia i weterynaryjna: Regulowanie tejże w garnizonie należy do odnośnych organów wykonawczych kmdy garnizonu, t. j. naczelnego lekarza, względnie naczelnego lekarza weter. garnizonu.

1354. Oficer inspekcyjny garnizonu bywa wyznaczany przy załodze nie mniejszej od 2 baonów, przy mniejszej załodze pełni tę służbę oficer inspekcyjny formacji.

Powołuje się do tej służby oficerów sztabowych wzgl. kapitanów, lub poruczników dców komp. (bat., szwadr.).

Nie powołuje się kwatermistrzów, oficerów służących w sztabach, lekarzy (lek. weter.), oficerów K. K., oficerów K. S., żandarm., intend., oficerów administr. i adjutantów.

1355. Prawa i obowiązki oficera inspekcyjnego garnizonu:

Służba 24 godzin (w dniu oddania wolny od zajęć). Jest przeznaczonym wart garnizonowych, organów kontrolnych i pogotowia.

Strój garnizonowy, czapka z paskiem pod brodą.

Obowiązki:

a) odprawa wart garnizonowych, nadzór nad trybem garnizonowej służby wartowniczej i pogotowia;

b) sprawdzanie siły, składu, oporządzenia i t. p. wart garnizonowych, kontrola dowódców wart i wartowników w zakresie znajomości i spełniania obowiązków służby wartowniczej (do pomocy może mieć przydzielonego oficera rentowego, co reguluje cz. VII niniejszego Regulaminu);

c) sprawdzanie wyposażenia i porządku na wartowniach wart garnizonowych;

d) rozporządzanie pogotowiem i oddziałami ratunkowymi (w zakresie uprawnień komendanta garnizonu), dopóki na miejscu nie zjawia się odpowiednie organy. W razie nadzwyczajnych zdarzeń samorzutnie może zarządzić dostarczenie pomocy przez najbliższą formację, jeżeli zwykle pogotowie nie wystarcza;

e) sprawdzanie przestrzegania przepisów o umundurowaniu oraz zachowania się żołnierzy w miejscach i lokalach publicznych, kontrola szeregowych co do przebywania poza koszarami w czasie niedozwolonym; kontrolę wykonywa bądź osobiście, bądź przez wysyłanie patroli z pogotowia lub z warty głównej w godzinach oznaczonych przez komendanta garnizonu, bądź w szczególnych wypadkach przez oficerów kontrolnych;

f) natychmiastowe meldowanie komendantowi garnizonu o wszelkich nadzwyczajnych wypadkach;

g) stałe przebywanie w miejscu wyznaczonym przez komendanta garnizonu, skąd oddalić się może celem wypełnienia wyżej wymienionych obowiązków, związanych ściśle z jego służbą; w każdym wypadku wydalania się zawiadamia dowódcę warty głównej, względnie warty będącej składnicą meldunkową dla innych wart, dokąd się udaje, i podaje przypuszczalny czas powrotu;

h) zdanie raportu pisemnego ze swych czynności komendantowi garnizonu. Raport ten oficer inspekcji wpisuje do księgi

raportów i przedstawia ją komendantowi garnizonu przy zdawaniu służby.

Raport ma zawierać następujące dane:

- czas objęcia służby i od kogo,
- szczególne rozkazy otrzymane i wydawane,
- szczególne przebiegu służby (kontrola i t. p.),
- nadzwyczajne wypadki (uwagi, wnioski i t. p.),
- czas oddania służby i komu.

1356. Pogotowie garnizonowe: wyznacza się z formacyj liniowych w sile $\frac{1}{8}$ części stanu liczebnego formacji przy stanie najmniej 400 ludzi, w pododdziałach w sile $\frac{1}{12}$ stanu.

Amunicja jak dla wart. Służba normalna 24 godz.

1357. Stany gotowości bojowej: istnieją 3: normalny, czujności i ostrej gotowości.

1358. Stan normalny: pogotowie bierze udział w zajęciach w pobliżu koszar, w nocy wolno spać w spodniach i obuwiu (w formacjach konnych siodła stoczone przy koniach).

1359. Stan czujności: W oddziałach należy:

- a) wstrzymać udzielanie urlopów,
- b) żołnierzom zakazać wydalanie się z koszar bez broni palnej i pojedynczo (oficerowie muszą zawiadamiać o miejscu pobytu w taki sposób, by w każdej chwili możliwe było szybkie znalezienie ich i doręczenie rozkazów),
- c) wzmocnić oddziały pogotowia, które biorą udział w zajęciach wyłącznie w obrębie koszar, w nocy śpią zupełnie ubrane, w oporządzeniu jak warty. Zmiana oddziałów pogotowia odbywa się co 24 godzin,
- d) przeprowadzać zajęcia oddziałów nie objętych służbą pogotowia w bezpośrednim pobliżu koszar,
- e) przeprowadzić kontrolę zapasów amunicji, stanu broni, żywności, oraz wydać zarządzenia, umożliwiające natychmiastowe wydanie tych zapasów w razie ogłoszenia stanu ostrej gotowości oddziału.

1360. Stan ostrej gotowości: a) należy wzmocnić pogotowie, zależnie od położenia, oddziały pogotowia są stale w pełnej gotowości i nie biorą udziału w żadnych zajęciach — w nocy kolejno połowa czuwa, reszta śpi w ubraniu i oporządzeniu jak warty, wydawanie strawy odbywa się również kolejno — oddziałami, oddziały pogotowia zmieniają się co 12 godzin;

b) oddziały należy zaopatrzyć jak do wymarszu, wszyscy żołnierze załogi muszą znajdować się w koszarach, oficerowie przy swych oddziałach;

c) nie wolno wysyłać gońców pojedynczo i bez broni palnej (otrzymują amunicję ostrą w ilości jak wartownicy);

d) należy przygotować wozy, kuchnie, wózki i t. p., gotowość taborów określa się zależnie od położenia;

e) oddziały wychodzące poza obręb koszar mają być uzbrojone i zaopatrzone w amunicję;

f) oddziały nie objęte służbą pogotowia przeprowadzają zajęcia zależnie od położenia w obrębie koszar.

Alarm: jest środkiem do postawienia w stan gotowości bojowej całej załogi lub jej części.

Zarządzenia alarmowe są zgóry przygotowane i zawierają:

a) miejsce alarmowe poszczególnych oddziałów,

b) ogólne miejsce alarmowe, albo miejsca alarmowe większych formacji,

c) rozmiary alarmów, określające, jakie oddziały mają wystąpić,

d) sygnały alarmowe odpowiednie do rodzajów alarmu, podając sygnały: telefoniczny, pisemny, trąbką, biciem w gong, strzelaniem, rakietaми i t. p. (należy przewidzieć sygnały najmniej dwoma sposobami),

e) wyznaczenie dróg, które oddziały zaalarmowane mają przybyć na miejsce alarmu,

f) oznaczenie miejsca, w którym będzie komendant garnizonu (dowódca formacji) w czasie alarmu, podając przypuszczalnie czas jego przybycia na to miejsce,

g) szczególne postanowienia dotyczące się każdego rodzaju alarmu, wzmocnienia wart, zdeponowania amunicji alarmowej i t. p., postanowienia dla kolumn samochodowych (taborowych, amunicyjnych, żywnościowych, sanitarnych), magazynów, oficerów różnych rodzajów służb, kancelaryj, biur i t. p.

Alarm całej załogi zarządza komendant garnizonu lub wyższy przełożony. Częściowy alarm może zarządzić dca samodzielnej jednostki, komendant koszar lub oficer inspekcyjny garnizonu z obowiązkiem bezzwłocznego meldunku do komendy garnizonu.

1361. Zarządzenia przeciwpożarowe: wydaje się jak alarmowe zgóry. Szczegóły w p. 39 Reg. sl. wewn. cz. VI.

1362. Służba bezpieczeństwa i porządku: Organy kontrolne: żandarmerja, służba inspekcyjna, patrole (z warty głównej lub pogotowia) mają prawa wart i wartowników na posterunku.

1363. Oficerowie kontrolni: Wyznacza się ich do pomocy oficera inspekcyjnego garnizonu tylko w większych garnizonach (gdzie jest komenda miasta). Specjalne legitymacje.

Są obowiązani:

a) w razie zatrzymania oficera odrazu okazać swą legitymację oficera kontrolnego,

b) prosić następnie o okazanie legitymacji — wypisując z niej potrzebne dane,

c) we wszystkich wypadkach, natychmiast po wylegitymowaniu danego oficera, ma podać powód interwencji, nie wdając się w szczegółowe wyjaśnienie.

Oficer kontrolny nie nabywa żadnych praw przełożenstwa z powodu wykonywania swej służby.

1364. **Eskorta** (osłona honorowa),

1365. **Konwój** (osłona dla zabezpieczenia transportu materiału wojsk aresztantów jeńców).

Mają prawa wart i wartowników na posterunku.

1366. **Służba wartownicza.**

(Szczegóły w Reg. sl. wewn. ^{D. I.} 1924 cz. VII.)

1367. **Istota służby wartowniczej:** Służba ta, jako przygotowanie żołnierza do służby na czatach w polu jest probierzem jego wartości, t. j.: obowiązkowości, wytrwałości i karności.

1368. **Rodzaje wart:** Warty honorowe i ochronne,
zewnętrzne i wewnętrzne (przed
budynkami i wewnątrz),
garnizonowe i wewnętrzne formacji.

Wartę główną (zarazem składnicę niedunkową dla innych wart) ustala komendant garnizonu. Przy niej areszty dyscyplinarne. W dniu uroczystości oficjalnych przydziela się wartcie głównej chorągiew (sztandar).

1369. **Wyznaczanie do służby wartowniczej:** Żołnierze formacji pieszych powinni odpoczywać co najmniej 2 noce, formacji konnych co najmniej 3 noce po służbie. W dniu powrotu z warty wolni od zajęć (z wyjątkiem rozkazu).

1370. **Siła i skład wart:** Ilość rozprowadzających ustala się odpowiednio do liczby posterunków i ich oddalenia od siebie i od wartowni tak, by:

a) rozprowadzający mogli w pół godziny zmienić wartowników na posterunkach i powrócić do wartowni;

b) ażeby jeden rozprowadzający zmieniał wartowników na nie więcej niż 4 posterunkach.

Liczbę szeregowych do pełnienia służby na posterunkach określa się w ten sposób, by na każdy posterunek, na którym służba trwa

ponad 16 godzin, przypadało 3 szeregowych; do 16 godzin włącznie — po dwóch szeregowych (wartownicy nocni wzgl. dzienni), których po ukończeniu służby nocnej względnie dziennej na danym posterunku odsyła się niezwłocznie do ich formacji.

Do warty głównej i wart wewnętrznych przy oddziałach przydziela się również grajków; do wart z chorągwią (sztandarem) przydziela się poczet chorągwiarzy (sztandarowy), do niektórych wart w miarę potrzeby także gońców.

Warty, które mają dowodzić oficerowie, określa dowódca okręgu korpusu. Warty pełniące służbę na 8-miu posterunkach i wzywać mają być zawsze dowodzone przez oficerów. Na dowódcę warty do siły 6 wartowników, która znajduje się pod okiem organów inspekcyjnych, można w braku podoficerów wyznaczać starszych szeregowców.

Warty formuje się w drużyny, plutony, kompanie (szwadrony i t. d.), zależnie od danego rodzaju wojska i od siły, w jakiej występują.

1371. Ubiór, oporządzenie i uzbrojenie wart: Oddziały wyruszają do służby wartowniczej w ubiorze garnizonowym, w hełmach (wyjątkowo, o ile temperatura wynosi mniej niż -6°C , oddziały wyruszają w rogatywkach) oraz:

a) oficerowie z krótką bronią palną i białą,

b) podoficerowie od sierżanta wzywać jak oficerowie, oraz bez plecaków i chlebaków,

c) szeregowi do plutonowego włącznie występują przepisowo uzbrojeni (z karabinami i karabinkami, bez broni samoczynnej), z plecakami (bez chlebaków), z tem ograniczeniem, że uzbrojeni etatowo w karabinki i szable, a przeznaczeni do pełnienia służby pieszo na:

posterunkach ochronnych występują tylko z karabinkami, zaś na wewnętrznych posterunkach honorowych, tylko z szablami, w innych razach występują z karabinkami i szablami.

Formacje nie posiadające plecaków (np. kawalerja) a występujące pieszo, wyruszają tylko z bronią.

Gońcy i grajkowie występują w ubiorze, oporządzeniu i uzbrojeniu wart.

1372. Amunicja i ładowanie broni: a) W stanie normalnym na kb. i kbk. po 10 naboju, na krótką broń po 2 magazynki.

(Ładowanie broni reguluje komendant garnizonu dla wart garnizonowych, a dowódca formacji dla wart wewnętrznych.)

b) W stanie czujności prócz amunicji normalnej ma być na wartowni amunicja alarmowa w opieczętowanej skrzynce. Ilość i użycie zarządza komendant garnizonu.

1373. Przepisy służby wartowniczej: Komendant garnizonu (względnie dca formacji) zarządza, aby:

a) w każdej wartowni znajdowały się szczegółowe przepisy dla danej warty, zawierające postanowienia:

odnoszące się do ogólnego zakresu i toku służby na danej warcie,

postępowania w wypadkach alarmów (pkt. 27 lit. k),

postępowania na wypadek pożaru w obrębie strzeżonego przedmiotu lub w jego sąsiedztwie (pk. 27 lit. i),

szczególne przepisy dla wartowników na poszczególnych posterunkach, oraz plan posterunków,

przepisy o udzielaniu pierwszej pomocy w nagłych wypadkach.

Przepisy te, spisane bardzo czytelnie na trwałym papierze, przechowuje się w wartowni w osobnej teczce lub zawiesza się na miejscu widocznym, oprawione w ramki ze szkłem.

Poócz tego na każdej warcie głównej oraz na wartach będących składnicami meldunkowymi ma znajdować się egzemplarz części VII Regulaminu służby wewnętrznej;

b) każda formacja, dostarczająca żołnierzy do pełnienia służby wartowniczej, posiadała przepisy wymienione pod a) dla tych wart i posterunków, które ma wystawiać;

c) na podstawie wymagań przepisów wymienionych pod a) oraz indywidualnej znajomości podległych żołnierzy, dowódcy poszczególnych pododdziałów (równorzędnych) wyznaczali odpowiednich żołnierzy na warty (posterunki), ponosząc pełną odpowiedzialność za wybór i pouczenie wyznaczonych o obowiązkach, związanych z pełnieniem służby na danym stanowisku lub posterunku, jak również za ich należyty i przepisowy wygląd oraz wyposażenie (co każdorazowo mają osobiście stwierdzić);

d) o wyznaczeniu do służby wartowniczej zawiadamiano dowódców formacji możliwie na kilka dni przed oznaczonym dniem pełnienia tej służby, najpóźniej w przeddzień jej pełnienia, o ile nie uregulowano tego osobnym rozdzielnikiem. Żołnierze mają być wyznaczeni do służby wartowniczej w przeddzień jej rozpoczęcia. Ma to na celu należyte przygotowanie dowódców i poszczególnych żołnierzy do skrupulatnego wypełnienia przepisów. Żołnierz, przeznaczony do służby wartowniczej, powinien przespać noc poprzedzającą, przyczem szeregowcom nie należy udzielać pozwolenia na przekroczenie czasu capstrzyku.

1374. Oficer rontowy: wyznaczony w miarę potrzeby do pomocy oficerowi inspekcyjnemu, pełni służbę od capstrzyku do pobudki.

Podlega oficerowi inspekcyjnemu, melduje mu pisemnie o porach

sprawdzania wart, wynikach, drogach przemarszu rontu i szczególnych wypadkach.

1375. Tok służby na warcie reguluje dea warty:

a) Warta musi być w każdej chwili (we dnie i w nocy) w takiej gotowości, by mogła natychmiast stanąć pod bronią.

b) Dowódca warty wyznacza zmianę dla każdego posterunku oraz pogotowie warty, które stale czuwa.

c) Pogotowie warty stanowi najmniej $\frac{1}{3}$ część żołnierzy warty z pośród tych, którzy wrócili ze służby na posterunkach. Do służby tej jednakże nie można wyznaczać więcej niż $\frac{1}{3}$ całkowitego stanu warty i na czas dłuższy niż okres jednej zmiany.

Pogotowie wyznacza dowódca warty kolejno po powrocie wartowników z posterunków. Ronty, patrole i gońców wyznacza się z żołnierzy, pełniących służbę pogotowia.

W razie wysłania patrolu, rontu lub gońców, dowódca warty wyznacza do pogotowia natychmiast odpowiednią ilość żołnierzy ze zmiany, która ma odejść na posterunki.

d) Warta występuje pod broń:

do zmiany warty,

w razie pożaru w pobliżu wartowni,

w razie alarmu,

na wypadek zbiegowiska, rozruchów oraz ilekroć bezpieczeństwo warty tego wymaga,

do modlitwy,

do sprawdzania dokonywanego przez przełożonych wart względnie na specjalny ich rozkaz,

do oddania honorów.

e) Do zmiany warty, w razie wybuchu pożaru, alarmu oraz ze względu na bezpieczeństwo, warta występuje w pełnym oporządzeniu (warty konne dosiadają koni).

f) W razie pożaru warta zachowuje się według obowiązujących ją zarządzeń przeciwpożarowych. Zmiana wartowników odbywa się regularnie. Na wypadek pożaru na wartowni dowódca warty umieszcza wartę w bezpiecznym miejscu i dokłada sam wszelkich starań, by ogień stłumić i inwentarz uratować.

g) Zarządzenia komendanta garnizonu (dowódcy formacji) określają zachowanie się danej warty w razie alarmu.

h) Dowódca warty ma prawo wydania warcie rozkazu użycia broni w wypadkach przewidzianych na końcu rozdziału. Gdyby, na wypadek zbiegowiska, rozruchów oraz ze względu na bezpieczeństwo, stan warty okazał się niewystarczający, obowiązkiem dcy warty jest prosić komendanta garnizonu (oficera inspekcyjnego gar-

nizenu) o wzmocnienie, w nagłych wypadkach z pominięciem drogi służbowej.

i) Do modlitwy występują warty na sygnały „capstrzyk“ i „pobudka“, grane w oznaczonym czasie.

j) Warta staje pod broń do kontroli tylko na specjalny rozkaz przełożonego, dokonyującego kontroli. Dowódca warty melduje wówczas po oddaniu honorów o zaszyłych wypadkach.

k) Do oddania honorów warta występuje pod broń tylko w czasie od pobudki do capstrzyku:

- A — przed Przenajświętszym Sakramentem,
- B — przed prezydentem Rzeczypospolitej,
- C — przed naczelnikami obcych państw w czasie pokoju, a sprzymierzonych i neutralnych w czasie wojny,
- D — przed chorągwiami i sztandarami wojskowymi,
- E — przed ministrem spraw wojskowych,
- F — przed generałami,
- G — przed przełożonymi danej warty (patrz pkt. 11),
- H — przed oddziałami, prowadzonymi przez oficerów młodszych z dobytą szablą oraz wszystkimi oddziałami, prowadzonymi przez oficerów sztabowych,
- I — przed pogrzebami wojskowymi.

Chorągwiom, sztandarom, oddziałom oraz pojedynczym żołnierzom państw obcych w czasie pokoju, a sprzymierzonych i neutralnych w czasie wojny, oddaje się honory jak własnym. Warty przy arestach i więzieniach nie występują pod broń do oddania honorów. W czasie modlitwy warty nie oddają nikomu honorów.

Podczas zmiany zmieniające się warty oddają honory w wypadkach wymienionych pod lit. A, B, C, D, E, ale tylko wówczas, gdy obydwie stoją jeszcze zwarte. Dowódca nowej warty komenderuje „Wtył zwrot“, poczem każda warta oddaje honory na komendę swojego dowódcy.

Warty z chorągwiami i sztandarami występują z nimi dla oddania honorów w wypadkach wymienionych pod lit. A, B, C, D, E, w innych wypadkach bez chorągwi względnie sztandaru (przytem poczet chorągwiany pozostaje w wartowni).

W czasie oddawania honorów w wypadkach wymienionych pod lit. B, C, D, E, grajkowie grają raz sygnał „wszyscy“ i „baczność“ następnie trzykrotnie „hasło wojska polskiego“, poczem bezpośrednio „marsz dla generałów“; w wypadku pod lit. F raz sygnał „baczność“, poczem „marsz dla generałów“. Warty garnizonowe i wewnętrzne występują pod broń dla oddania honorów przełożonym formacjom, wystawiającej daną wartę od dowódcy pułku (równorzędnego względnie samodzielnego oddziału) wzwyż. Uwzględniając

miejscowe stosunki, komendant garnizonu zarządza, które warty garnizonowe nie mają występować pod broń dla oddania honorów, w wypadkach wymienionych pod lit. F, H i I.

W razie wystąpienia warty w nocy na rozkaz przełożonego, oddaje ona honory przez przyjęcie tylko postawy zasadniczej na komendę dowódcy warty.

l) Dowódcy warty wolno opuścić wartownię tylko celem obejścia posterunków i przekonania się o całości strzeżonych przedmiotów oraz w nadzwyczajnych i usprawiedliwionych wypadkach służbowych, tudzież celem zaspokojenia naturalnej potrzeby.

W każdym wypadku swojej nieobecności oraz w czasie snu musi zdać dowództwo swemu stałemu zastępcy względnie najstarszemu z podwładnych, znajdujących się na wartowni. Dowódca warty, posiadający stałego zastępcę, śpi na zmianę z nim; nie posiadający zastępcy czuwa przez całą noc. Rozprowadzający śpią za zezwoleniem dowódcy warty.

Szeregowym wolno opuszczać wartownię tylko dla zaspokojenia naturalnych potrzeb pojedynczo i zawsze za każdorazowym pozwoleniem dowódcy warty, w razie jego nieobecności za pozwoleniem zastępcy.

W nocy wolno spać tylko tym szeregowym, którzy stanowią zmianę mającą w najbliższej kolejności odejść na posterunki. W czasie trwania służby żołnierzom warty nie wolno rozbierać się (również zdejmować pasa lub odpinać broni bocznej), w nocy wolno rozpiąć hafty u kołnierza. Poza wartownią pozostają w hełmach.

m) W wartowni i w jej pobliżu musi być zawsze porządek.

- Światło: 1) w wartowniach,
2) na posterunkach wewnętrznych,
3) w celach aresztanckich,
4) w ustępach i na korytarzach.

W wartowni musi panować cisza.

Wskazane jest, by w wartowni znajdowała się biblioteczka.

n) Zmiana wartowników odbywa się zasadniczo co dwie godziny. Podczas silnego mrozu (począwszy od -6°C), szczególnie połączonego z wiatrem, ulewy z wichrem lub zamieci śnieżnej, dowódca warty zarządza samodzielnie zmianę co godzinę, a co 30 minut — dla posterunków, na których wartownicy pełnią służbę stojąc na miejscu, meldując o tem oficerowi inspekcijnemu. Zarządzenie to zapisuje do księgi wart.

Przy odejściu wartowników na zmianę musi być obecny dowódca warty i przypomnieć im w krótkości obowiązki i znaki rozpoznawcze. Wartownikom musi przypomnieć dowódca warty, za każdym razem przed odejściem zmiany na posterunek, przepisy

o użyciu broni. (O ile warta posiada zastępcę dowódcy warty, to może on również dokonać odprawy zmiany.) Dowódca warty dba o przepisowy ubiór ludzi. W razie nagłej niskiej temperatury, względnie deszczu, może on zarządzić na własną odpowiedzialność przywdzianie płaszczy.

o) W razie zachorowania szeregowego na warcie dowódca warty melduje o tem natychmiast przełożonemu oficerowi inspekcyjnemu z prośbą o uzupełnienie.

Jeżeli dca warty zachoruje, wówczas porucza czasowo dowództwo swemu zastępcy względnie najstarszemu z podwładnych i melduje o tem oficerowi inspekcyjnemu oraz swemu dowódcy pododdziału, prosząc o wyznaczenie następcy.

p) Dowódca warty nie posiada prawa karania żołnierza warty, winnego przekroczenia aresztuje, meldując o tem przełożonemu oficerowi inspekcyjnemu oraz swemu dowódcy pododdziału i prosząc o wyznaczenie innego żołnierza.

r) Dowódca warty, będącej składnicą meldunkową dla innych wart, pośredniczy w przesyłaniu rozkazów i meldunków między wartami a ich przełożonymi.

s) Dowódcy wart przy kasach, magazynach i t. p. muszą ściśle stosować się do przepisów, określających postępowanie przy otwieraniu danej kasy lub magazynu; do obowiązku ich należy stwierdzenie tożsamości osób uprawnionych do otwierania. Otworzenie kasy, magazynu i t. p. musi być uskutecznione w obecności dowódcy warty względnie jego zastępcy lub rozprowadzającego. Przepisy powinny zawierać wyczerpujące wskazania tak, by wprowadzenie w błąd było wykluczone. O ile przepisy przewidują ściągnięcie wartownika z chwilą otworzenia danego przedmiotu na czas trwania w nim czynności, dowódca warty ściśle notuje w księdze warty czas ściągnięcia wartownika oraz czas późniejszego wystawienia.

1376. Postępowanie w stosunku do aresztowanych: Obejmujący wartę dca odbiera aresztantów z dokumentami, nowych przyjmuje na rozkaz pisemny przełożonych, melduje oficerowi inspekcyjnemu, jeśli który z aresztantów ponad 48 godzin siedzi bez karty karnej, zwalnia tylko na rozkaz przełożonych, cywilnych aresztantów może przyjąć pod chwilowy dozór na pisemną prośbę organów bezpieczeństwa. Wydaje ich za potwierdzeniem odbioru

1377. Wyposażenie wartowni:

księga warty,

przepisy wartownicze dla danej warty,

przepisy alarmowe oraz przepisy o użyciu amunicji alarmowej,

przepisy przeciwpożarowe,
 plan posterunków warty,
 spis specjalnie wydanych instrukcyj i rozkazów, umiesz-
 czonych w osobnej teczce,
 przepisy o udzielaniu pierwszej pomocy w nagłych
 wypadkach,
 spis inwentarza, znajdującego się w wartowni, spor-
 ządzony przez zarząd koszar, do którego war-
 townia należy,
 pryzce na odpowiednią ilość szeregowych (bez sien-
 ników i bez pościeli),
 stoły, ławki, przybory na wodę do picia i mycia, urzą-
 dzenia do oświetlania wartowni i miejsca przed nią,
 stojaki na karabiny,
 urządzenie do umieszczenia oporządzenia (plecaków),
 amunicja alarmowa,
 biblioteczka.

Ponadto do wyposażenia wartowni należy odpowiednia ilość budek wartowniczych, płaszczy i obuwia ochronnego, ewentualnie przybory do gaszenia pożaru, opatrunki, gwizdki (dla odległych posterunków) i t. p. W razie rozdzielenia tego wyposażenia na posterunki ma to być uwidocznone w spisie inwentarza, a wartownik odbierający służbę na posterunku ma wiedzieć, jakie przedmioty znajdują się na nim.

Dostarczenie wszelkich przedmiotów, oświetlenia, książek i t. p., stanowiących wyposażenie wartowni, dla wart garnizonowych — należy do komendanta garnizonu; dla wart wewnętrznych do dowódcy formacji.

1378. Użycie broni w służbie wartowniczej: Organy służby inspekcyjnej, konwoje, warty, wartownicy na posterunkach, konwojenci, patrole i ronty posiadają prawo użycia broni w następujących wypadkach:

a) w razie napadu lub poważnego zagrożenia napadem względnie w razie napotkania na czynny opór — celem odparcia napadu lub przełamania oporu,

b) w razie nieusłuchania wezwania do natychmiastowego złożenia broni lub niebezpiecznych narzędzi (przedmiotów),

c) w celu wymuszenia należnego sobie posłuszeństwa, jeżeli aresztowany, przytrzymany, więzień, jeńiec ucieka pomimo wezwania do zatrzymania się (po jednorazowym ostrzeżeniu),

d) dla zatrzymania osoby, która, po trzykrotnem wezwaniu „stój” i po zagrożeniu użyciem broni, ucieka, względnie rozkazu zatrzymania się nie usłuchała.

Celem użycia broni powinno być unieszkodliwienie tego, przeciw komu używa się broni. W razie zabicia strzelający nie ponosi odpowiedzialności, o ile działał w myśl przepisów.

Użycie broni w celu rozpedzenia tłumów przez warty, konwoje, patrole może nastąpić dopiero po trzykrotnem wezwaniu do rozejścia się; w razie zaś posiadania trąbki po poprzedzeniu każdego wezwania sygnałem trąbką „szturm” albo „strzelać”. W razie braku trąbki wydaje się głośnie ostrzeżenie. W razie napadu oraz w wypadkach podanych powyżej w pktcie b) można użyć broni bez trzykrotnego wezwania oraz bez podania sygnału ostrzegawczego trąbką.

1379. Przepisy asystencyjne.

(Szczegóły w Regul. służby wewn. cz. VIII).

1380. Przeznaczanie oddziałów asystencyjnych:

- 1) do zapobiegnięcia lub stłumienia rozruchów,
- 2) do pomocy podczas klęsk żywiołowych,
- 3) do wypadków przewidzianych ustawami.

(Dz. Rozk. Nr. 2/25 normuje użycie wojska do egzekucji wyroków śmierci, wydanych na wojskowych i cywilnych przez odpowiednie sądy.)

1381. **Wezwanie pomocy wojska.** Żądać może władza administr. pisemnie (w nagłych wypadkach ustnie, telegraficznie i t. d.).

1382. **Udzielenie pomocy.** Udzielić może dca O. K. (w nagłych wypadkach komendant garnizonu na własną odpowiedzialność. Meldunek do D. O. K. konieczny).

1383. **Zarządzenia przygotowawcze:** przed rozruchami:

- 1) Odczytanie przepisów asystenc.
- 2) Zakaz opuszczania koszar.
- 3) Wzmocnienie wart i patroli.
- 4) Ostre pogotowie oddziału asystenc.
- 5) Zwykłe pogotowie reszty załogi.
- 6) Zamknięcie dostępu cywilnym do koszar.

1384. **Sila oddziałów asystencyjnych:** Zasada główna:

Pomoc wojska tak silna, aby zadanie było spełnione, a honor nie narażony na szwank.

Podstawowa jednostka kompanja (szwadron),

Najwyższa jednostka baon (3 komp. + komp. K. M.) skombinowany z pulku. Oddział mniejszy od kompanji lub kombinowany z różnych broni (spieszona art.) musi mieć prócz dey tylu oficerów, ile plutonów.

Skład oddziału: kompanja asyst. normalna 4 of. + 21 podof. + 66 szer.; 6 r. k. m., 6 garlaczy, amunicja 40

na kb., 250 na r. k. m. 5 granatów V. B.
kompanja asyst. poza garn. 4 of. -|- 20
 podof. + 71 szer.; 6) r. k. m., 6 garlaczy;
 amunic. 120 na kb., 750 r. k. m., 10 gra-
 natów,

1 kuchnia pol., 1 wóz.

szwadron asyst. normalny: 5 ofic. + 21
 podof. + 106 szereg.

4 r. k. m. amun. 40 na kb. 250 na r. k. m.
szwadron poza garnizon: 5 ofic. + 25
 podof. + 111 szereg. (4 r. k. m.)

1 kuchnia polowa, 1 wóz,

amun. 120 na kb., 750 na r. k. m.

Baon asystencyjny uzupełnia się ludźmi kosztem pułku; liczba oficerów w kompanjach może być mniejsza (dca -|- 2 ofic. ml.), ale dla dcy baonu konieczny sztab (adjut., lekarz, gońcy, telefoniści).

Wyższe jednostki asystenc. lub użycie broni pancernych wymaga specjalnego zarządzenia.

Dobór ludzi do oddziałów asystenc. staranny,

dca energiczny i taktowny,

oficerowie doświadczeni,

szeregowi i pewni.

1385. Wymarsz w pełnem oporządzeniu polowem,
 amunicja nałódkowana, broń nabita, bagnet nałożony.

1386. Dodatek asystencyjny otrzymują oddziały na koszt władzy administr., która zażądała pomocy.

1387. Poza garnizon, o ile potrzebny transport, dostarcza władza cywilna środków lokomocji.

O ile niema, dca na koszt tejże.

1388. Kwatery koniecznie zbiorowej dla całego oddziału dostarcza władza cywilna.

1389. Zależność dcy oddziału asystenc. W garnizonie podlega dcy O. K. przez kmdanta garnizonu.

Poza garnizonem bezpośrednio dcy O. K.

1390. Obowiązki dcy oddziału asystencyjnego:

- 1) zapoznać się z zadaniem,
- 2) przyjąć wyjaśnienia przedstawiciela władzy cyw.
- 3) wypełnić jego iadania, o ile go nie krępują jako dcy odpowiedzialnego za powagę oręża,
- 4) skonsygnowany oddział trzymać w ostrem pogotowiu w kwaterze alarmowej,

- 5) wystąpić czynnie tylko na wyraźne oświadczenie władzy cywilnej co do konieczności,
- 6) działać stanowczo, spokojnie i wytrwale (nigdy połowicznie),
- 7) zabronić przyjmowania podarunków, poczęstunków i gościny od ludzi cywilnych,
- 8) taktycznie działać jak w polu (nie dzielić sił na oddziały i kordony, nie dać się obejść, wyznaczyć patrole na rewizje, asysty przy aresztowaniu),
- 9) w razie potrzeby zająć pomocy od przełożonego wysyłającego.

1391. Stosunek do władz cywilnych.

Czynne działanie rozpoczyna się od momentu oświadczenia, że władza cywilna wyczerpała wszystkie środki, lub gdy wojsko jest zmuszone wystąpić we własnej obronie. Odtąd deca oddziału kieruje akcją, policja wojsku podporządkowana, władza administracyjna współdziała.

1392. **Rozszerzenie kompetencji dcy oddziału na wszelkie zarządzenia w danej miejscowości następuje w razie braku lub unieruchomienia władz administracyjnych.**

1393. **Aresztowań, rewizji i t. d.** dokonywa policja, wojsko zabezpiecza asystę, w wyjątkowych wypadkach aresztuje (nazwiska asysty zapisać dla sądu).

1394. **Meldunki i raporty.** Raport o przybyciu, meldunki perjodyczne o przebiegu (użyciu broni), raport końcowy po powrocie.

Powrót do koszar lub garnizonu zarządza ten deca, który pomocy wojskowej udzielił.

1395. **Użycie broni dozwolone jedynie w ostateczności, t. j.:**

- 1) po wyczerpaniu wszystkich środków przez władze administr.,
- 2) gdy oddział zostanie czynnie napadnięty,
- 3) po bezskutecznym wezwaniu demonstrantów do porządku.

Skutek użycia broni - musi być bezwzględne osiągnięcie celu. Nie wolno wchodzić w układy a tem mniej kapitulować.

Użycie środków walki. Dla zapobiegnięcia gromadzeniu się tłumów używać kawalerji. O ile tłum uzbrojony, używać tylko piechoty. Działać zawsze naprzód bronią białą, potem palną. Strzelać tylko salwą.

Szarżę kawalerji, natarcie piechoty bagnetem lub salwą, musi poprzedzać 3-krotny sygnał trąbką lub głośne ostrzeżenie. Bez sygnału użyć broni tylko do obrony lub w razie zbrodni w oczach wojska.

Przerwanie akcji decyduje deca oddziału asystenc. na własną odpowiedzialność.

1396. Klęski żywiołowe, które uzasadniają konieczność pomocy wojska:

- 1) ruszenie kry,
- 2) powódź,
- 3) zamieć śnieżna,
- 4) pożar i t. p.,
- 5) zator kolejowy.

Udziela pomocy w wypadkach nagłych: oficer inspekcyjny garnizonu (meldując wyżej), normalnie dca O. K., na wezwanie władz cywilnych i inst. (starosty).

Większej liczebnie pomocy i na dłuższy czas udziela tylko minister spraw wojsk.

Wysłanie oddziału ratowniczego poza garnizon jest możliwe na skutek zobowiązania władz administracyjnych do poniesienia kosztów.

Inne wypadki ustawą przewidziane:

- 1) sąd powiatowy (okręgowy) może żądać asystencji wojska bezpośrednio,
- 2) inne władze cywilne tylko w drodze przez władze administracyjne.

Wzory meldunków i raportów sytuacyjnych:

patrz Regul. służby wewn. cz. VIII.

1397. Oddawanie honorów.

(Wyciąg z Regul. służby wewn. cz. IX.)

Obowiązek oddawania honorów.

Każdy wojskowy (w mundurze) oddaje honory:

1. prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej (stając frontem na baczność),
2. chorągwi wojskowej (stając frontem na baczność, o ile występuje poczet chorągwiany),
3. grobowi Nieznanego Żołnierza w Warszawie (salutując, gdy przechodzi na 10 x obok, a zdjęciem czapki, gdy staje przy grobie),
4. starszym (także duchownym wojskowym),
5. weteranom umundurowanym,
6. pogrzebom wojskowym,
7. w czasie grania hymnu narodowego.

W wypadku 1 i 2 oraz przed Przenajświętszym Sakramentem wojskowy jadący zwalnia tempo.

Wobec obowiązków religijnych zachowuje się jak nakazuje zwyczaj danego obrządku.

1398. **Salutowanie ręką** (zwrotem głowy, postawą) regulują regulaminy. Salutuje się zawsze prawą ręką. Jeżeli prawa ręka za-

jęta, salutuje szeregowy zwrotem głowy. Jeśli uszkodzona ręka, to oficer salutuje lewą, szeregowy zwrotem głowy. Osobom potrzebującym podpory udziela się wsparcia lewem ramieniem. Na odległość ponad 30 kroków salutowanie nie obowiązuje.

Oficerom państw obcych salutuje przy równym stopniu pierwszy — oficer polski.

W miejscach spacerowych oraz na widowiskach, koncertach i t. d. oddaje się honory raz. W wypadkach nieprzewidzianych decyduje poczucie karności.

1399. Oficerowie równych stopni oddają sobie honory równocześnie, odznaczeni orderem wirtuti militari lub krzyżem wal. są uprzywilejowani przed nieodznaczonymi.

Wobec starszych obowiązuje oficera:

- a) przy spotkaniu w czapce — salutowanie,
- b) w biurze lub lokalu urzędowym powstanie i ukłon,
- c) w lokalu publicznym (tramwaju) powstanie tylko wobec generała lub przełożonego — zresztą ukłon głową. Tamże obowiązuje ukłon przy wejściu i wyjściu,

d) przy prywatnem zetknięciu się bezpośredniem (wagon, wspólny stół i t. d.) obowiązuje młodszego przedstawienie się. Przy zetknięciu się służbowem obowiązuje przedstawienie się słowami: „X. Y. melduje się posłusznie”.

Oddawanie honorów przez oficerów w służbie.

Przy składaniu meldunku salutuje oficer raz przed, raz po meldunku, o ile salutuje szablą, to w czasie meldowania i związanej z tem rozmowy (przeglądu) trzyma szablę opuszczoną. Przy przeglądzie konno towarzyszy przełożonemu jadąc o pół długości konia z tyłu i nazwnątrz. Po przeglądzie salutuje powtórnie i wraca na swoje miejsce.

W pokoju salutuje ukłonem z czapką przepisowo trzymaną, w prawej ręce (orzelek do przodu, denko do góry).

Jadąc konno lub pojazdem, salutuje ręką (o ile nie powozi lub nie prowadzi).

Przy przeglądach i paradach wobec prezydenta R. P. oficerowie na czele oddziałów salutują szablą 3-krotnie.

1440. Oddawanie honorów przez szeregowych.

Szeregowy w czapce bez karabinu salutuje ręką wszędzie i zawsze. Bez czapki w ruchu zwrotem głowy, a stojąc przyjmuje postawę zasadniczą. Wartownik prezentuje broń tylko przed oficerem — przed podoficerem tylko postawa i zwrot głowy. Wojskowy, siedząc, powstaje dla oddania honoru starszemu. Siedząc w lokalu publicznym wstaje tylko dla oddania honoru oficerowi, dla podoficerów obowiązuje go zwrot głowy. Jadąc salutuje, o ile

ma ręce zajęte, wykonuje zwrot głowy. Powożący lub kierujący środkiem lokomocji nie oddaje honorów. W lokalach publicznych, tramwaju, wagonie i t. d. szeregowy wchodząc i wychodząc oddaje honory postawą zasadniczą. Siedząc bez czapki, powstaje dla oddania honorów. W służbie melduje z karabinem „do nogi broń”, bcz karabina salutując, w pokoju z czapką przepisowo w prawej ręce. Konno melduje przełożonemu siedząc na koniu nie zsiadając, a przełożonemu pieszemu składa meldunek po zejściu z konia. W izbie żołnierskiej wszyscy stają na „baczność” przy wejściu oficera. Komenderuje ten, kto pierwszy zobaczył wchodzącego. Od capstrzyku do pobudki nie daje się komendy „baczność”. Chorzy oddają honory w miarę możliwości. Przed grobem Nieznanego Żołnierza: salutuje się przechodząc w odległości 10 x, a stojąc przy grobie zdejmując się czapkę.

1401. Oddawanie honorów przez oddziały zwarte.

Obowiązuje tylko w obrębie garnizonu lub w miejscu postoju. Stojący oddział zwarty prezentuje broń:

1. na paradzie,
2. przy odbieraniu raportu (od komp. w górę), zresztą tylko bacznąć i zwrot głowy.

W marszu z oficerem na czele „równy krok” i zwrot głowy przed

- a) chorągwią wojskową (sztandarem), jeżeli jest poczet,
- b) grobem Nieznanego Żołnierza w Warszawie na 10 x,
- c) generałami, oficerami sztabowymi i przełożonymi,
- d) wartą główną z oficerem stojącą pod bronią (przed inną wartą tylko dca),
- e) przed spotkaniami oddziałami pod dtwem oficerów,
- f) przed pogrzebami wojskowymi.

Przy spotkaniu Przenajświętszego Sakramentu i prezydenta R. P. oddział staje frontem i prezentuje broń, jeżeli bez broni, oddaje zwykle honory.

Oddział zwarty prowadzony przez podoficera oddaje nadto honory wartom.

Oddział z bronią prowadzi oficer w obrębie garnizonu z dobytą szablą.

Cywilnych pozdrawia zwrotem głowy (o ile szabla nie dobytą salutuje).

Szeregowy nie salutuje szablą, tylko zwrotem głowy.

Konwoje, oddziały niosące sprzęt lub ciężary, asysty i aresztowani nie oddają honorów, tylko prowadzący.

Spotykające się oddziały oddają sobie honory; pierwszy z młodszym dca — przy równych stopniach — równocześnie.

Kompanja (szwadron) z chorągwią (sztandarem) oddaje honory:

A) salutując chorągwią:

- a) przed Przenajświętszym Sakramentem,
- b) Przed prezydentem R. P.
- c) przed grobem Nieznanego Żołnierza w Warszawie,
- d) przed naczelnikami państw obcych;

B) przez prezentowanie chorągwią w innych wypadkach, oraz (Dz. Rozk. 11/24)

- a) zawsze, gdy kompanja oddaje honory lub odpowiada prezentowaniem broni,
- b) przy spotkaniu oddziału z chorągwią (sztandarem).

Poza garnizonem oddział zwarty w marszu nie oddaje honorów, tylko dca składa meldunek;

- a) komendantowi garnizonu,
- b) przełożonemu,
- c) każdemu generałowi.

Na ćwiczeniach na asystencji i na wojnie tylko meldunek dcy.

1402. Honory dla dostojników państwowych:

Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej (naczelnemu wodzowi należy się:

a) kompanja honorowa (32 rot, bagniet na karabinie — lub szwadron 48 rot) na dworcu lub przed kwaterą,

b) powitanie przez generalicję i delegacje ofic. wszystkich oddziałów,

c) dca O. K. lub frontu wita na granicy obszaru,

d) posterunek podwójny z bagnietem na broni przed kwaterą,

e) po 1 oficerze ordynansowym z pewną ilością podoficerów z każdego rodzaju broni w garnizonie,

f) przy odjeździe jak pod a) i c).

Jeśli przyjazd nieoficjalny należy się jak pod d) przydział 1 oficera ordynansowego z 2-ma podoficerami.

Ministrowi spraw wojskowych należą się honory jak pod a), c) i f) i pojedynczy posterunek.

Naczelnikom państw sprzymierzonych należą się honory jak prezydentowi R. P.

Prezydentowi ministrów i ministrom należy się posterunek honorowy (tylko przy oficjalnym przyjeździe).

Posłom państw sprzymierzonych i neutralnych i nuncjuszowi papieskiemu — należy się posterunek honorowy przed drzwiami mieszkania.

1403. Uroczystości kościelne.

Wojsko występuje obowiązkowo podczas rezurekcji i na Boże Ciało. (W razie zaproszenia władz duchownych prawosławnych lub grecko-katol. może wystąpić w Wielkanoc i święto Jordanu.) Oficerowie i szeregowi dobrani z danego wyznania. Program za porozumieniem komendanta garnizonu z władzą kościelną. Kompanja występuje z pełnym składem oficerów. Baon po 1 oficerze na komp. — dca kapitan. Pulk — dca oficer sztab. Reszta oficerów z dcą pulku jako delegacja do kościoła na prawą stronę nawy.

1404. Msza święta. Na „Gloria“ i obie Ewangelje św. salwa. Na podniesienie, Komunię św. i błogosławieństwo „Prezentuj broń“. Szpalery „Do nogi broń“, w momentach jak wyżej na „baczość“ (bez komendy). Sygnały trąbką orientują dcę. Zbieranie łusek po salwach wzbronione.

Msza św. polowa — przepisy jak wyżej z tą różnicą, że korpus ofic. zajmuje lewą stronę przed ołtarzem, a prawą zostawia reprezentacji cywilnej.

1405. Konstytucja 3-go maja — państwowa uroczystość obowiązkowa. W przededniu „capstrzyk“, rano pobudka orkiestry. Dzień wolny od zajęć. Budynki wojskowe dekorowane — msza św. regulaminowo.

1406. Święto pułkowe w dzień pamiątkowy zatwierdzony dekretem M. S. Wojsk. — uroczystość nieoficjalna. Program układa dca — zatwierdza dca O. K.

1407. Przysięga rekrutów — uroczyste uzupełnienie ślubowania (po pierwszym wyszkoleniu) — poprzedza msza św. polowa z kazaniem. Jako asysta kompanja z chorągwią (szwadron ze sztandarem) lub baterja z 1 działem + muzyka. Oddziały nie mające chorągwi (sztandaru) dołącza się do mających (z wyjątkiem artylerji).

Program po mszy św.

- a) przemówienie dcy,
- b) rota przysięgi,
- c) oddanie honorów chorągwi (sztandarowi),
- d) defilada rekrutów przed nią (nim).

Przysięgę ponawia się w razie wyruszenia oddziału w pole. W braku przepisanych środków nadaje się aktowi przysięgi jak najuroczystszy charakter.

1408. Nabożeństwo zwykle dla żołnierzy wszelkich wyznań reguluje kmdt garnizonu w porozumieniu z odnośnymi władzami. Na nabożeństwo maszerują zwarte oddziały szeregowych do

plutonowego włącznie — prowadzi oficer lub starszy podoficer. Broń boczna.

Uroczystość przyjęcia dostojników państwowych patrz honory dla dostojników państw. str.

1409. Pogrzeby (szczegółowa instr. w Dz. R. 32/25 z poprawką w Dz. R. 38,25).

Oficjalny udział obowiązuje wojsko w pogrzebach:

- a) prezydenta R. P.,
- b) wojskowych służby czynnej,
- c) oficerów (kapelanów) w stanie nieczynnym, spoczynku i weteranów,
- d) dekorowanych orderem „Virtuti-Militari”,
- e) zasłużonych cywilnych (na osobny rozkaz M. S. Wojsk.).

Wyznanie zmarłego nie gra roli.

1410. Eskorta wojskowa na pogrzebie:

- a) zwarty oddział,
- b) orkiestra,
- c) niosący krzyż (godło innego wyznania): przy większej odległości i w zimie ze zmianą,
- d) niosący odznaczenia,
- e) szpaler,
- f) przeznaczeni do niesienia trumny,
- g) duchowni wojskowi (danego wyznania),
- h) delegacje.

Rozkaz odnośnie do wojsk. czynnych wydaje zasadniczo dca ich formacji.

Zresztą komendant garnizonu 24 godzin przed pogrzebem. Eskorta nie towarzyszy na odległość ponad 5 km (tylko obsługa). Przy przewożeniu zwłok tylko raz. Pogrzeb zbiorowy ma siłę oddziału przepisaną dla najstarszego zmarłego, a obsługi trumien zależnie od stopni. Poza garnizon daje eskortę pogrzebową tylko dca O. K. Oddziały zwarte występują w składzie.

Piechota	kompania a 3 plutony pluton a 2 drużyny drużyna
Kawalerja (pieszo i konno)	szwadron a 3 plutony pluton a 3 sekcje oddział równy drużynie
Artylerja	baterja a 2 plutony pluton a 2 działony działon

Inne bronie i służby podług tego wzoru.

Dca oddziału — równy lub niższy o stopień od zmarłego (najmniej kapral).

Ubiór — oddział i szpaler w uzbrojeniu (helm) — reszta ubiór garnizonowy.

Przy eskorcie od 2 kompanij w górę chorągiew (sztandar), krepą na sztandarze, na trąbkach, przepaski na lewym ramieniu oficerów, szarfa przez prawe ramię na dcy.

Eskorta z chorągwią (sztandarem) należy się:

- a) prezydentowi R. P.,
- b) ministrowi spraw wojsk.,
- c) generałom,
- d) oficerom sztabowym, b. dcom pułków (równorz. form.).

Do przewożenia zwłok służy:

- a) dla generałów i ofic. artyl. — łożo działowe,
- b) dla lotników — kadłub płatowca,
- c) dla wszystkich innych — karawan.

Przy mrozie poniżej 6° C daje się zamiast pełnej eskorty — tylko obsługę.

Ceremonjał: Na trumnie czapka (helm) i broń boczna (u szereg. pas z ładownicami).

Posterunek honorowy przy trumnie:

a) najwyższych dostojników — podwójny oficerski przez wszystkie dnie pogrzebu,

b) generałów czynnych i ionych wojskowych kawalerów „Virtuti Militari” — podwójny posterunek (z szeregowych) w dniu pogrzebu.

Eksportacja: Oddział frontem do trumny — szpaler i obsługa na swoje miejsca, przy wyniesieniu trumny „prezentuj broń” — orkiestra (trębacz) „modlitwa”.

Po wyniesieniu — oddział łamie się na część czołową i zamykającą kondukt. (Przy pogrzebach zasłużonych cywilnych kończy się udział wojska po oddaniu honorów zmarłemu przy eksportacji.)

Uszykowanie eskorty w kondukcje:

1. dowódca,
2. orkiestra,
3. część czołowa oddziału (bronie konne naprzód),
4. wieńce, odznaczenia,
5. krzyż (inne godło),
6. duchowieństwo,
7. trumna (po obu bokach szpaler, nazewnątr obsługa do trumny),
8. rodzina, delegacje,

9. koń zmarłego okryty kirem (tylko na pogrzebie generała),
10. druga część oddziału.

(Przed lub między eskortą wojskową niedopuszczalne jest postępowanie towarzyszt cywilnych prócz kościelnych ze sztandarami.)

Oddanie honorów u celu (nad grobem, przy wagonie) jak przy eksportacji. Odznaczenia u stóp trumny, sygnał trębacza „baczność” — „wszyscy” — eskorta „prezentuj broń”, orkiestra gra: najwyższym dostojnikom „hymn”, generalom „baczność”, 3 razy „hasło W. P.” i marsz dla generalów, — wszystkim innym wojskowym, cyw. i weteranom jak generalom (bez marsza generalskiego).

Po obrzędzie religijnym — sygnał „odtrąbiono”, odmarsz — orkiestra zaczyna grać 1 km od cmentarza zwykle marsze.

1411. Skład eskorty podług stopnia zmarłego w służbie czynnej.

Stopień	Oddział	Niosący ordery	Szpaler	Delegacje
General broni (admiral)	2 komp. + 2 szw. + 2 bat.	podofic.	1 ofic., 8 podof.	podług decyzji kmdta garniz.
General dyw. (wiceadmiral)	2 komp. + 3 szw. + 1 bat.	"	"	"
General bryg. (kontradmiral)	3 komp. + 3 szw. + 3 bat.	"	"	"
Polkownik (komandor)	2 komp. + 2 szw., + 2 bat.	"	1 sierż. 8 podof.	3 ofic. szt., 3 ofic. mł., 3 podofic.
Pptk., mjr. komandor, por. i ppor. do kap (rtm) wł.	1 komp. + 1 szw., + 1 bat.	"	6 podof.	2 ofic. szt., 3 ofic. mł., 3 podofic.
Por., ppor.	1 pluton	"	3 podof. 3 st. szer.	1 ofic. szt., 2 ofic. mł. 3 podof.
Szeregowy	1 drużyna (działon)	szereg.	6 szereg.	1 ofic. mł., 2 podofic. 3 st. szereg.

Dla dostojników wojskowych i wysłużonych cywilnych podług osobnego rozkazu.
Dla nieczynnych i emerytów wojsk. — podług stopnia.

1412. Ceremonjał chorągwiany.

Poczet chorągwiany: Skład: Najmłodszy podporucznik komp. Chor. + chorąży (który nosi chorągiew) + 2 sierżantów (ewent. st. sierż.) jako podoficerów chorągwianych.

W szyku rozwiniętym stanowi poczet 2 pierwsze roty.

W kolumnie czwórkowej pierwszą czwórkę.

1413. Przyrowadzenie chorągwi: odbywa się przy udziale komp. honorowej (zwykle chorągwianej), która przed budynkiem w szyku rozwiniętym prezentuje broń w chwili, gdy poczet z chorągwią wychodzi (orkiestra hymn).

1414. Odprowadzenie chorągwi: również z kompanją.

Rozwinięty — wyrównanie — prezentuj broń — orkiestra hymn — poczet odnosi chorągiew, wraca na swoje miejsce — odmarsz.

Po kilka chorągwi na wspólny plac parady kilku pułków posyła się poczty chorągwiane z jedną kompanją honorową.

Bez kompanji honorowej wynosi poczet chorągiew, gdy parada odbywa się w pobliżu, Wojska przy wyniesieniu oddają honory j. w.

W polu, bez orkiestry, ceremonjał uproszczony.

1415. Ceremonjał sztandarowy.

Poczet sztandarowy: Skład: 1 młodszy oficer + podoficer sztandarowy + podoficer (jeden z najstarszych) podsztandarowy (w 1-ym szeregu) + 3 szeregowców w drugim szeregu; oficer od strony odbierającego defiladę.

Poczet występuje tylko przy marszach i defiladach, zresztą tylko sztandarowy w pierwszym szeregu pierwszego plutonu szwadronu sztandarowego, podsztandarowy w 2-gim szeregu.

1416. Przyrowadzenie sztandaru: adjutant pułku + 3 trębacz, za nimi pluton honorowy z deą, na końcu sztandarowy i podsztandarowy.

Przed budynkiem „rozwinięty”, przeczem adjutant na lewym skrzydle na wysokości dey plutonu, za nim jako ostatnia rota sztandarowy i podsztandarowy, a 3 trębacze na prawym skrzydle w drugim szeregu.

Adjutant komenderuje „Sztandarowy do zsiadania z koni” — obaj zsiadają i idą po sztandar.

Wychodzą (adjutant salutując cały czas ręką) — pluton „prezentuj broń” — trębacze „hasło”.

Przed środkiem plutonu „stój” — „wtył zwrot” „sztandarowy do wsiadania — na koni”.

Dea plutonu „na ramię broń” — „pluton w prawo (w lewo) — marsz”.

Porządek marszu: adjutant, trębacze, sztandarowy z podszandarowym dca i pluton (odległość dwa kroki).

W szyku pieszym analogicznie.

1417. **Przyjmowanie sztandaru przed pulkiem:** na 200 kroków (przed spieszonym na 100 kroków) „baczność — lance szable — w dłoń”; po 100 krokach (przed spieszonym po 50 x) „prezentuj broń — na lewo (prawy) patrz”, kapela hymn (trębacze hasło), adjutant, sztandarowy i podszandarowy jeden za drugim ćwiczebnym klusem odprowadzają sztandar wzdłuż frontu pulku na miejsce (pluton odjeżdża za front pulku na swoje miejsce). Adjutant galopem przed kapelą. Dca pulku „na ramię broń”.

1418. **Odprowadzenie sztandaru:** Dca pulku komenderuje „hasło” — „lance szable w dłoń”. Dca pierwszego plutonu szwadronu sztandarowego podjeżdża do sztandaru, salutuje szablą i prowadzi go ćwiczebnym klusem z podszandarowym przed wyznaczony pluton honorowy (zazwyczaj pierwszy pluton pierwszego szwadronu), poczem wraca galopem na swoje miejsce. Trębacze przestają grać — adjutant z kapelą przed sztandar, dca pulku „prezentuj broń”, puczet odjeżdża z plutonem (adjutant i dca plutonu salutują szablami). Dca pulku „na ramię broń”. Wzniesienie sztandaru j. w., tylko w odwrotnym porządku.

C Z Ę Ś Ć T R Z E C I A

1419. SZKOŁY WOJSKOWE.

(podług statutów na r. 1926/27 i nast.)

A) Przygotowawcze.

1420. 1) Korpus kadetów.

Szkoła wojsk. obejmująca 5 wyższych klas gimn. mat.-przyr. — system wychowania internatowy — wyszkolenie wojsk. w ramach programu szkoły podchor. Kl. I. = 4 kl. gimn., kl. II. = 5 kl. gimn. i t. d.

Siedziba: Korp. Kadet. Nr. 1 Lwów, Nr. 2 Chełmno, Nr. 3 Rawicz (z kl. II. od r. 26/27).

Cel: Wychowanie wojskowe kandydatów na oficerów zawodowych.

Warunki przyjęcia: 1) kolejno pierwszeństwo mają: sieroty po wojskowych, synowie inwalidów wojennych K. P., synowie wojskowych, sieroty pod opieką wojskowych, sieroty po urzędnikach i nauczycielach, sieroty po ofiarach wojennych (cyw.), synowie urzędników i nauczycieli, w końcu inni kandydaci w miarę wolnych miejsc; 2) do kl. I wiek 13—15 lat, do kl. II przyjęcie wyjątkowo możliwe; 3) fizyczna zdolność; 4) egzamin wstępny konkursowy z 3 wzgl. 4 klas gimn. między 20—30 sierpnia.

Podanie do 10/VII. Załączniki: 1) świadectwo szkolne, 2) metryka, 3) wojsk. świadectwo lekarskie, 4) zobowiązanie rodziców do zwrotu pełnych kosztów utrzymania, gdyby kadet nie wstąpił po maturze do służby wojskowej.

Czas trwania: 5 lat z feriami jak w szkołach średn. państw.

Prawa absolwentów: Kadeci po maturze przechodzą do oficerskich szkół zawodowych. Wybór broni dopuszczalny.

1421. Szkoła Podchorążych (Ostrów—Komorowo).

Cel: Wspólne podstawowe wyszkolenie przyszłych oficerów zawod. przed ich specjalizacją w szkołach ofic.

Warunki przyjęcia: 1) wiek 18—24 lat, 2) matura lub 7 kl. i egzamin wstępny (uproszczona matura), 3) fizyczna zdolność.

Podanie: do 10/VIII. Załączniki: 1) metryka, 2) świadectwo matur., lub z 7 kl., 3) życiorys z fotografią i adresem, 4) notarialne

pozwolenie rodziców (opieki), 5) wojskowe świadectwo lekarskie. w razie przyjęcia wyprawa (patrz Dz. Rozk. 14/25).

Czas trwania: 10 miesięcy od 1/IX do 30/VI.

Prawa absolwentów: absolwenci podchorążowie wychodzą na 3-miesięczną praktykę, a potem do szkół ofic. wybranej broni. Prawo wyboru broni zależy od wykazanych postępów i od ilości wolnych miejsc.

B) Oficerskie szkoły zasadnicze.

Do oficerskich szkół zasadniczych: piechoty, kawal., artyl., lotn. i wojsk. techn. są przyjmowani:

a) absolwenci Szkół Podchorążych,

b) absolwenci korpusów kadetów, którzy się zgłaszają do zawodowej służby wojsk.,

c) absolwenci szkół podchor. rezerwy piech., kaw., art., lotn. i wojsk. techn. mający świadectwo dojrzałości i odpowiednie kwalifikacje moralne i służbowe.

Szczegóły dotyczące podania patrz Dz. R. M. S. Wojsk. 6/26 p. 58.

1422. 1) Oficerska szkoła piechoty (czasowo przy Szkole Podchor. Ostrów—Komorowo).

Cel: Wyszukolenie podchorążych po praktyce 3-mies. na zawod. ofic. piech.

Warunki: Ukończony korp. kad., albo szkoła podchor. (także i szkoła podchor. rezerwy z egzaminem dojrzałości).

Czas trwania: 2 lata — absolwenci otrzymują stopień ppor.

1423. 2) Oficerska szkoła kawalerji (przy C. S. Kaw. w Grudziądzu).

Cel: Wyszukolenie podchorążych na zawodowych oficerów kawalerji.

Warunki i czas trwania — jak wyżej.

1424. Oficerska szkoła artylerji (w obozie Szkol. Art. Toruń.)

Cel: Wyszukolenie podchorążych na zawodowych oficerów artylerji.

Warunki jak wyżej. Czas trwania 2 lata.

1425. Oficerska szkoła inżynierji (Warszawa.)

Cel: Wyszukolenie podchorążych po praktyce 3-mies. w pułkach piechoty na zawod. oficerów sap. (łączn. samoch. i sap. kolej.)

Czas trwania: 3 lata, z czego trzeci rok w stopniu podporucznika. Szkoła ma 2-letni kurs unitaroy, a trzeci rok jest poświęcony aplikacji do jednego z rodzajów wojsk technicznych.

1426. Oficerska szkoła lotnictwa (czasowo Grudziądz, potem Dąblin).

Czas trwania: 2 lata.

Na odmiennych zasadach są oparte:

1427. 1) **Oficerska szkoła sanitarna** (Warszawa).

Cel: Wyszakowanie studentów medycyny na lekarzy wojskowych.

Czas trwania: 1 okres 3 lata szkoły podchor.

2 okres 2 lata szkoły oficerskiej.

Warunki: 1) matura, dająca wstęp na wydział lekarski,

2) nieprzekroczony 24 rok życia,

3) zobowiązanie do odsłużenia 2 mies. za każdy miesiąc studjów.

Podanie: do Dep. VIII M. S. Wojsk. Załącz.: świadectwo matur., metryka, 2 fotografie, życiorys, zobowiązanie j. w., dla niepełnoletnich pozwolenie rodziców.

1428. **Oficerska szkoła administr.-funkc.** (Będzie połączona z Ofic. Szk. dla Podof. w Bydgoszczy) dla podoficerów:

Warunki: 1) nieprzekroczony 22 rok życia:

2) 3 lata służby wojskowej,

3) stopień najmniej plut.,

4) kwalifikacje bez zarzutu,

5) pismo kaligraficzne.

Uwaga: Żonaty obowiązuje ponadto zaświadczenie ofic. komisji małżeńskiej co do kwalifikacji w tym kierunku.

Podanie do 1/II (szczegóły patrz Dz. R. 4/26).

1429. **Oficerska Szkoła dla Podoficerów w Bydgoszczy.**

Cel: a) wojskowe przygotowanie na stanowisko dcy pododdziału,

b) wykształcenie w zakresie szkoły średniej.

Warunki przyjęcia: 1) nieprzekroczony 30 rok życia, 2) 3-letnia służba wojskowa, w tem rok w linii bezpośrednio przed wstąpieniem do szkoły, 3) stopień najmniej plutonowego, 4) kwalifikacje moralne i służbowe bez zarzutu (żonaci przedkładają poświadczenie pułkowej komisji małżeńskiej dla ofic., że małżeństwo odpowiada warunkom przewidzianym dla ofic.), 5) zobowiązanie do 3-letniej służby za 1 rok szkoły.

Uwaga: Kandydaci z puza piechoty przed szkołą 2-mies. w piechocie.

Podanie: do 1/II. Załączniki i egzamin patrz Dz. Rozk. 2/26.

Czas trwania: 2 lata.

Prawa absolwentów: Uczniów specjalizuje się w piech., kaw. lub art. Absolwenci wychodzą jako podporucznicy. Absolwenci podoficerowie wojsk techn. otrzymują nominacje na ppor. zasadniczo w piech. Połączeniu Ofic. Szk. Adm. Funkc. z Ofic. Szk. dla Podof. w Bydgoszczy przybędzie tam grupa adm. funk. jako 4-ty rodzaj specjalizacji.

1430. Kursy doszkolenia będą przez M. S. Wojsk. uruchomiane tylko w wyjątkowych wypadkach, gdyż do r. 1927 zostało doszkolenie zasadniczo ukończone.

1431. Kursy specjalizacji wzgl. aplikacji.

Specjalizacja (przewiduje się zasadniczo dla poruczników)

a) fachowa — w dziedzinie związanej z jednym rodzajem wojska (np. pomiary artylerji),

b) ogólna — w dziedzinie obchodzącej wszystkie lub kilka rodzajów wojska (np. wychowanie fizyczne).

Aplikacja ma za zadanie przygotowanie oficera do przejścia do innego rodzaju broni (korpusu osobowego wzgl. innej grupy w tym samym korpusie osobowym).

Rodzaje specjalizacji i aplikacji:

a) Kursy stałe uruchomiane każdego roku.

1) Kurs strzelniczy	— C. S. S. Toruń
2) „ wychowania fizycznego	— C. S. G. i Sp. Poznań
3) „ jazdy konnej	— O. S. K. Grudziądz i — O. S. A. Toruń
4) „ gazowy	— Szkoła Gazowa, Warszawa
5) „ sam. panc.	— Of. Szk. W. Sam. Warszawa- zakończenie
6) „ zwiadowców art.	— O. S. Art. Toruń
7) „ w Of. Szkole Śl. Geogr.	— — Warszawa
8) „ w Szk. Mł. Of. Art.	— O. S. Art. Toruń
9) „ łączności	— O. S. W. Ł. Zegrze

b) Kursy periodyczne uruchomiane stosownie do potrzeb:

1) Kurs obserwatorów lotn.	— Of. Szk. Lotn. Grudziądz
2) „ „ balon.	— Baon. Bal. Toruń
3) „ bomb. i strzelania lotn.	— Of. Szk. Lotn. Grudziądz
4) „ obrony przeciwlotniczej	— 1 p. a. pl. Warszawa
5) „ dla of. mat.	— Szk. Adm. Łobzów
6) „ dla of. żywnoś.	— „ „ „
7) „ czołgów	— Warszawa „
8) „ pom. art.	— O. S. Art. Toruń.

1432. Kursy doskonalące

(przewidziane dla ofic. od starszego por. (wzgl. kpt. lub rotm.) w górę w miarę awansowania na kolejne stopnie w hierarchji wojsk.)

1) Doskonalenie w poszczególnych rodzajach wojska.

1) Kurs dla mł. ofic. kawalerji	— Of. Szk. Kaw. Grudziądz
2) „ „ sztab. ofic. kawalerji	— „ „ „ „
3) „ „ dców baterji	— O. S. „ A. Toruń
4) „ „ „ dyonów	— „ „ „ „
5) „ „ „ „ lotn.	— Of. Szk. San. Warszawa

6) Kurs dla of. techn. lotn. — Of. Szk. Lotn. Grudziądz

7) „ doskonalenia dla of. piech. — Of. Szk. San. Warszawa

8) „ „ „ „ weter. — O. S. K. Grudziądz

9) „ „ „ „ st. uzbr. — Centr. Sz. Zbr. Warszawa.

2) Dla uzyskania warunków awansu na majora — 3-mies. kurs unitarny w D. C. W. A. Rembertów. Studium współdziałania broni. Powołani zostają kapitanowie (wzgl. rotm.): piech., kaw., art., zap., lotn., techn., tab. i żand.

3) W stosunku oficera sztabowego: dla piechoty — kurs strzelnictwa w C. S. S. Toruń;

dla kawal. 3-mies. kurs ofic. sztab. w C. S. K. Grudziądz;

dla artyl. (tylko pułkowników) kurs wyższych dców art. Warszawa.

Uwaga: Przed objęciem dtwa pułku przechodzą ponadto oficerowie sztab. informacyjny kurs unitarny dla kandydatów na dców pułków w D. C. W. A. Rembertów — Dz. R. M. S. Wojsk. Nr. 10/25,

dla ofic. sztab. int. jest wprowadzony specjalny kurs 4-mies. doszkolenia przy Wyższej Szkole Int.,

dla ofic. sztab. sap. i sap. kol. 9-mies. kurs fort. przy ofic. szkole inż.

1433. Wyższe szkoły wojskowe.

1) Wyższa Szkoła Wojenna — Warszawa — Koszykowa 79.

Cel: Wykształcenie oficerów do prac Szt. Gen.

Warunki: O dopuszczeniu do egzaminu ubiegać się mogą oficerowie korpusów osob. 1—10 w stopniu od por. do mjr. włącznie ze starszeństwem najwyżej 1/VII 1923 r., wykazujący następujące dane:

a) zupełną zdadność do służby frontowej,

b) ukończony 26, nieprzekroczony 35 rok życia,

c) 5 lat służby, w tem 4 lata w linii (do r. 1929 tylko 3 lata w linii wymagane),

d) co najmniej maturę,

e) nie mający dochodzeń sąd. lub sąd.-hon.,

f) bardzo dobrą kwalifikację.

Uwaga: Oficerów żand., tab. i samoch. obowiązuje stage 1 rok w jednej z broni głównych.

Oficerów lotn. łączn. sap. i sap. kol. obowiązuje stage 3-mies. w jednej z broni głównych.

Podanie: do szefa Szt. Gen. do 1/X. Załączyć wykaz kwalif.

Egzamin przedwstępny pisemny w styczniu w Warszawie.

Egzamin wstępny w W. S. W. w kwietniu, po egzaminie praktyka 3-mies. w 2 głównych broniach (nie macierzystej).

Czas trwania — 2 lata.

Absolwenci otrzymują tytuł naukowy oficera S. G. (porucznika dyplomo-anego).

Uwaga: Przed egzaminem przedwstępnym może oficer prosić o dopuszczenie go do udziału w kursie korespondencyjnym dla wypróbowania sił. Organizacja tego kursu patrz Dz. R. 32/25.

Szczególności dotyczące egzaminów patrz Dz. R. M. S. Wojsk. 23/26 poz. 235.

1434. 2) **Wyższa Szkoła Intendentury** (przy W. S. W. Warszawa, Koszykowa 79).

Cel: Fachowe wykształcenie oficerów na kierowników służby int. zapomocą panowania nauki adm. wojsk., technologii materiałów z op. intend., prawa, ekonomji, handlu i przemysłu, oraz zapoznanie się z zagadnieniami oper.

Warunki: a) zupełna zdolność do służby frontowej,

b) ukończony 26, nieprzekroczony 36 rok życia,

c) 6 lat służby ofic. (pierwszeństwo mający 3 lub więcej lat w linii),

d) „atura,

e) żadnych dochodzeń sąd. lub hon.,

f) bardzo dobre kwalifikacje.

Podanie do 1/X.

Egzamin przedwstępny pisemny w D. O. K. w grudniu,

„ wstępny w W. S. I. w czerwcu.

Czas trwania — 2 lata.

Prawa absolwentów: Po ukończeniu szkoły z wynikiem dodatnim i 6-mies. praktyce przeimianowanie na intendentów.

Warunki awansu: jak oficerów S. G.

1435. 3) **Centrum Wyższych Studiów Wojskowych** (C. W. S. W.) — Warszawa.

Ostateczni szczebel szkolenia — kurs kandydatów na wyższych oficerów o zmienionym czasie trwania.

1436. Szkoły francuskie.

Studia we Francji, na które szef Szt. Gen. przeznacza oficerów polskich, mają na celu uzyskanie dla armji instruktorów, wykładowców i konstruktorów, a nie nabywanie kwalifikacji dla ich osobistego służbowego użytku po powrocie do kraju.

Wnioski na wysłanie stawiają szefowie Dep. M. S. Wojsk. w porozumieniu z Francuską Misją Wojskową.

Warunek wspólny wymagany od wszystkich kandydatów:

1) Zupełna znajomość języka francuskiego w mowie i piśmie,

2) Zapoznanie się z terminologią techniczną.

Dostępni dla oficerów polskich są:

1) Ecole Supérieure de Guerre.

Warunki: 1) stan fizyczny dodatni, 2) stopień od kpt. wzgl. rtm. do ppulk., 3) ukończony 26, nieprzekroczony 35 rok, 4) 5 lat służby, w tem 2 lata w linii, 1 na froncie polskim, rok w D. O. K. lub M. S. Wojsk., albo jako instruktor w szkole, 5) wybitne wzgl. dobre kwalifikacje. Szczegóły patrz Dz. R. M. S. Wojsk. 46/23, z poprawką zawartą w Dz. R. 9/26.

2) Ecole Sup. Technique d'Artillerie,

3) „ de Poudre,

4) „ Sup. d'Aeronautique,

5) „ de Genie,

6) „ Sup. d'Electricite,

7) „ d'Aplication du Service de Santé,

8) „ d'Aplication de Cavallerie (Saumur).

U w a g a 1. Do szkół nie wymienionych powyżej oraz na kursy, hospitantury, ćwiczenia i praktyki w zakładach przemysłowych franc., warunki wysłania są: podane pod 1), 3), 5), a nadto zobowiązanie do 6-mies. służby za każdy miesiąc studjów (o ile studjum daje fachowe kwalifikacje mogące być użytkowane poza wojskiem), albo zobowiązanie do 3 mies. za każdy miesiąc studjów (o ile studjujący zyskuje tylko wiadomości dla swej służby). Egzamin, wyjazd, paszport, stosunek do attache, uposażenie i t. d. patrz Dz. Rozk. 11/26.

U w a g a 2. Do Wyższej Szkoły Wojennej i Wyższej Szkoły Intendentury oraz na manewry zagraniczne przeznacza oficerów szef Szł. Gen.

Do innych szkół i kursów praktycznych II wiceminister (Dz. Rozk. M. S. Wojsk. 24).

Szkoły podoficerskie.

1437. A) Szkoły zasadnicze na podoficerów zawod., podoficerskie szkoły prowadzone przy oddziałach (pulkowe, dyonowe, baonowe i t. d.).

Do tej kategorii należy ponadto szkoła kreślarska, jako przygotowawcza dla kandydatów na majstrów kreślarzy, rytowników i t. d.

Kurs 4-letni przy W. I. G. w Warszawie

1438. B) Szkoły doskonalące dla podofic. zawod.:

piechoty — 5 mies. kurs dosk. w baonie szk. (istnieją 3, a mianowicie: Nr. VI — Zaleszczyki, Nr. VIII — Grudziądz, Nr. IX — Bereza Kartuska),
czołgów — 6-mies. kurs dosk. w Szkole Czołgów i Samob.

Warszawa,

żandarm. — 7-mies. kurs dosk. w C. S. Z. Grudziądz,

kawal.	—		w szwadr. szkół. kaw. Lwów,
piech., kaw., art. i tab.	8-mies.	kurs majstrów podkuwaczy	— Warszawa,
artyl.	—	5-mies kurs doszkol. w O. S. A.	Toruń
sl. uzbr. i majstrów w broniach	—	10-mies. kurs rusznikarski	w C. S. Zbrojm. — Warszawa
	—	8. mies kurs pirotechn. w C. S. Zbrojm.	"
	—	6- " " puszkarski " " "	"
sap.	—	5 $\frac{1}{2}$ " " w baonie szk. sap.	— Modlin "
sap. kol.	—	5 $\frac{1}{2}$ " " " sap. kol.	— Jabłonna
łączn.	—	5 $\frac{1}{2}$ " " Hughesistów w O. S. Ł.	— Zegrze
samoch.	—	8- " " majstrów samoch. w Obozie Samoch.	Warszawa
samoch.	—	5 $\frac{1}{2}$ " " doskonal. samoch. w Szkole Czołg.	i Samoch. — Warszawa
intendent.	—	4 $\frac{1}{2}$ " " w Szkole Adm.	— Łobzów.

1439. C) Szkoły specjalizacji podofic. zawod.:

wszystkich rodzajów broni i służb	—	3-mies. kurs normalny w C. S. S.	— Toruń
	—	6-mies. kurs wychowania fiz. w C. W. S. G. i Sp.	Poznań
	—	10 " "	dla instruktorów szermierki Poznań
dla podof. kaw.	10	" "	ujeżdźczy koni w O. S. Kaw. — Grudziądz
" " art.	—	2 " "	pomiarowy w O. S. A. — Toruń
lotn.	—	6 " "	balon. — Jabłonna
	—	8 " "	mechaników lotn. — Bydgoszcz
dla podof. lotn.	2	" "	instr. mech. lotn.
" " "	2	" "	fotolaborantów przy 2 p. lotn. Kraków
" " "	3	" "	meteorolog. przy Gl. St Meteorolog. Warszawa
" " "	2	" "	rusznikarzy i zbr. lotn. — Bydgoszcz
" " "	1 $\frac{1}{2}$	" "	instruktorów piliotazu — Dęblin
" " "	5	" "	mechaników dźwigarkowych przy kom. balon. — Jabłonna
" " "	2	" "	sprzętowych łączn. w komp. szk. D. O. K.
" " "	6	" "	praktyka na Pol. Kol. Państw.

(Ilość miejsc i terminy oznaczy każdorazowo Dep. V M. S. W.)

1440. D) Kursy aplikacyjne:

wszystkich broni i służb — 7-mies. kurs pilotów w szkole pilotów Bydgoszcz (a w przyszłości Dęblin) i przy 1 p. l. Warszawa.

1441. PRACA OŚWIATOWO-WYCHOWAWCZA NAD ŻOŁNIERZEM.

Unormowana rozkazami i instrukcjami ministra spraw wojskowych i ustawą sejmową z dnia 21 lipca 1919 r. „O przymusowym nauczaniu w W. P.”)

Zasada: Służbowy charakter pracy oświatowo-wychowawczej.

Cel: Podniesienie żołnierza pod względem kulturalnym i obywatelskim.

Znaczenie: a) dla wojska: ma zwiększyć ideową i bojową wartość żołnierza, przyletem stworzyć bliższą łączność między oficerem i szeregowym,

b) dla społeczeństwa: większa rękojmia bezpieczeństwa oraz otrzymanie z wojska obywateli o rozszerzonym horyzoncie umysłowym i ideowym, c) dla samej jednostki: ułatwienie egzystencji.

Ideał: Wyszukolony w wojennem rzemiośle obrońca Rzeczypospolitej, karny, umiejący żyć i pracować, światły w rzeczach ojczyźnych i społecznych.

Podstawą do prowadzenia pracy oświat.-wychowawczej jest „Instrukcja o przymusowym nauczaniu żołnierzy O. 20/1921”.

Instrukcja wyszczególnia:

- 1) przedmioty nauki, które obejmuje program przymusowego nauczania,
- 2) organizację kursu z podziałem na 4 stopnie,
- 3) organizację nauczania,
- 4) obowiązki uczniów żołnierzy, odpowiedzialność dowódców kompanij i plutonów (jednostek równorzędnych), oraz wyższych dowódców,
- 5) programy nauczania,
- 6) wykazy podręczników,
- 7) urządzenie szkoły żołnierskiej,
- 8) wzory świadectw.

Instrukcję o przymusowym nauczaniu żołnierzy O. 20/1921” uzupełnia „Program przymusowego nauczania w wojsku” z r. 1923.

Program ten:

1) przewiduje prowadzenie dwustopniowego kursu przymusowego nauczania,

2) dzieli rekrutów, przez poddanie ich wstępnemu egzaminowi, na:

- a) analfabetów,
- b) półanalfabetów i
- c) umiejących biegle czytać i pisać po polsku.

Wszyscy rekruci analfabeci — w ciągu pierwszego roku służby — uczęszczają na pierwszy stopień nauczania.

Wszyscy rekruci półanalfabeci — w ciągu pierwszego roku służby — uczęszczają na drugi stopień nauczania.

W drugim roku służby szeregowi i starsi szeregowi, którzy ukończyli pierwszy stopień nauczania, uczęszczają na II stopień nauczania. Szeregowi i starsi szeregowi, którzy w pierwszym roku ukończyli drugi stopień nauczania, traktowani są jako półinteligenci.

Analfabeci więc i półanalfabeci przez cały czas służby w wojsku przechodzą I i II stopień nauczania. Materiał tych stopni powinien być należycie przerobiony tak, by żaden żołnierz nie opuszczał szeregu jako analfabeta.

1442. A. Organizacja.

I stopień nauczania obejmuje:

- 1) analfabetów pierwszego rocznika,
- 2) analfabetów drugiego rocznika, którzy z różnych przyczyn w pierwszym roku służby nie ukończyli I stopnia nauczania.

II stopień nauczania:

- 1) półanalfabeci pierwszego rocznika,
- 2) półanalfabeci drugiego rocznika, którzy w pierwszym roku służby ukończyli pierwszy stopień nauczania.
- 3) półanalfabeci drugiego rocznika, którzy z różnych przyczyn w pierwszym roku nie skończyli II stopnia nauczania.

I i II stopień nauczania organizowany jest poczynając od kompanji (jednostki równorzędnej).

1443. B. Czas i program nauczania.

Początek nauki od drugiego tygodnia po przyjęciu rekrutów. Przez pierwszy tydzień należy:

- 1) przeprowadzić wstępny egzamin celem podziału na analfabetów, półanalfabetów i umiejących biegle czytać i pisać po polsku;
- 2) nauczanie ograniczyć do pogadanek, które prowadzi się łącznie z wszystkimi rekrutami. Tematy pogadanek wziąć z „Instrukcji o przymusowym nauczaniu” — stopień II, pogadanki: 1, 2 i 4, str. 37 — i należy je rozwinąć. Systematyczne nauczanie rozpoczyna się od drugiego tygodnia.

1444. I stopień nauczania (analfabeci).

Okres pierwszy — służby po 10 godz. tygodniowo.

- 1) Język polski — 6 godz. tygodniowo.

Naukę czytania i pisania według elementarza („Instrukcja o przymusowym nauczaniu” — str. 13) doprowadzić do tego, by uczniowie opanowali wszystkie litery, mogli czytać tekst z elementarza, układać z liter nowe wyrazy, pisać je na tablicy i w zeszytach.

- 2) Arytmetyka — 4 godz. tygodniowo.

Omówienie 4-ch działań w zakresie 100, tabliczka mnożenia. System metryczny („Instrukcja — str. 28”).

Jako podręcznika używać: „Arytmetyka dla żołnierzy” Stettlerówny, uwzględniając: „Wskazówki metodyczne” do tegoż podręcznika (wydanie W. i N. W. rok 1923).

- 3) Pogadanki. — Zawadniczo pogadanki przeniesione są na okres 2gi służby. Ze względu jednak na konieczność urzeczywistnienia w poborowych ducha żołnierskiego i obywatelskiego, należałoby przeprowadzić z nimi już w okresie I-ym pogadanki, objęte stopniem I nauczania („Instr. o przymusowym nauczaniu” — str. 36), tak również na tematy: obowiązki wszystkich obywateli wobec wspólnego Państwa — tolerancja w dawnej Polsce względem narodów i wyznań, — obecnie konstytucyjne równouprawnienie. Pogadanki te mogą być wyłączone również w dni świąteczne. Jako pomocniczy podręcznik dla prelegenta, traktować należy: „Pogadanki o Polsce i żołnierzu obywatelu”.

Okres drugi służby.

Prowadzenie systematycznej nauki w tym okresie utrudnione. Prowadzić należy tylko pogadanki ze wszystkimi szeregowymi, tak analfabetami jak i półanalfabetami, uwzględniając tematy objęte „Instrukcją” — na stopień II, III i IV. Z powyższych tematów wybierać stosownie do uznania przy uwzględnieniu poziomu umysłowego żołnierzy.

- a) historyczne:
- krajoznawczo-historyczne (stopień II), historia Polski (stopień IV),
- b) o Polsce współczesnej (stopień IV) ze szczególnym uwzględnieniem tematów: wiadomości o państwie, obowiązki i prawa obywatela, Sejm i Senat — jako władze ustawodawcze, prezydent Rzeczypospolitej, Rząd, władze administracyjne, samorząd (gmina, powiat, wojew.) sąd.
- c) przyrodniczo-geograficzne:
- geografia i przyroda (stopień III).

1445. II stopień nauczania (półanalfabeci).

Okres pierwszy — czas 5 miesięcy — po 10 godz. tygodniowo.

1) Język polski — 4 godzin tygodniowo.

W pierwszych dwóch tygodniach nauczania — krótkie powtórzenie i przypomnienie wiadomości otrzymanych na I stopniu nauczania. Czytanie urywków, opowiadanie, najprostsze wiadomości z gramatyki, przepisywanie tekstu, dyktanta objaśnianie i aprowdziejające, łatwe opisy, kładące nacisk na umiejętność planowego i jasnego wyrażania myśli („Instrukcja” — stop. II nauczania str. 13 do 18). Jako podręcznik — wybrać z wykazu podręczników „Instrukcja” — str. 81.

2) Arytmetyka — 4 godz. tygodniowo.

4 działania w zakresie 1000. System metryczny i dziesiętny w zakresie 1000, łatwe wypadki 4-ch działań z ułamkami dziesiętnymi. Mierzenie pól kwadratowych i prostokątów. Pojęcie procentu. Pokwitowanie, rachunek, książeczka rachunkowa. Podręcznik „Arytmetyka dla żołnierzy” Statlerówny, poczynając od C. Zakr. 9 1000 str. 70.

Uwaga:

Dla każdego kompletu I i II stopnia prowadzić dziennik lekcyjny i dziennik uczęszczania. W dziennikach wypełniać rubryki aramentem szczegółowo: w dzienniku lekcyjnym zapisywać wyłącznie przerobiony z szeregowcami na lekcji materiał naukowy z języka polskiego i rachunków oraz tematy opracowanych pogadarek, a w dzienniku uczęszczania wprowadzić ewidencję obecnych.

Nauczę prowadzić ogólnie, programowo poglądowo, urozmaicać, w rzeczach nieznanych nawiązać do rzeczy znanych, przez częste pytania naprowadzać szeregowców do zrozumienia i samodzielnego udzielania prawidłowych — poprawnych językowo — odpowiedzi, przez powtarzanie przerobionego materiału — ugruntowywać nabyte wiadomości.

Określony na dany stopień materiał naukowy musi być należycie przerobiony, opracowany przez szeregowców i całkowicie wyczerpany w ciągu okresu wyszkoleniowego.

Przed ukończeniem okresu wyszkoleniowego należy analfabetów (I st.) i półanalfabetów (II stop.) poddąć egzaminowi. Dodatni wynik egzaminu wpisać do list ewidencyjnych, a szeregowcom rozdać świadectwo na przepisanych blankietach.

Ważną rzeczą jest umiowanie całokształtu pewnego okresu pracy pisemnie w sprawozdania i prowadzenie statystyki.

Przy nauce i pracy wskazaniem jest używanie następujących podręczników:

- 1) *Falski*: „Elementarz powiatkowy dla żołnierzy”,
- 2) *Statlerówna*: „Arytmetyka dla żołnierzy”,
- 3) — „Żołńska i Zdeleka” — czytanka,
- 4) — „Sto czytańek dla dorosłych”,
- 5) — „Instrukcja o przymusowym nauczaniu żołnierzy O. 20/1921”,
- 6) — „Program przymusowego nauczania żołnierzy” — MSWojsk. Szl. Gen. O. III. L. 14380/Keg.23,
- 7) *Falski*: „Wskazówki metodyczne do elementarza dla żołnierzy”,
- 8) *Statlerówna*: „Wskazówki metodyczne dla nauczania arytmetyki”,
- 9) — „Pogadanki, dyspozycje o Polsce i żołnierzu-obywatelu”,
- 10) *Gebert*: „Opowiadania z dziejów ojczystych”,
- 11) *Bujak-Pazdro-Próchnicki-Soblański*: „Polska współczesna”,
- 12) *Galle*: „Pisarze polscy” zyciorysy, streszczenia, wyjątki,

- 13) *Rogucka-Niewiadomska-Warnkówna*: „Podręcznik do ćwiczeń ortograficznych”.
- 14) *Dr. Paszkudzki*: „Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 17/III 1921 r.”.
- 15) *Mjr. Porwit*: „Nauka o powinnościach żołnierza”.
- 16) *Rosowski*: „Żołnierskie to i owo”.
- 17) *Rogusztawska*: „Rocznice narodowe”.
- 18) „Przepisy i regulaminy służby ośw.” (Nr. 5, Biblj. Ref. Oświat. 1921, Ol. Księgarnia Wojsk.).

1446. III. Wytyczne dla nauczania półinteligentów szeregu i podoficerów zawod.

Półinteligenci tak szeregowi, jak i podoficerowie zasadniczo powinni przechodzić systematycznie III i IV stopień nauczania. O ile jednak warunki miejscowe na to nie pozwalają, dla pułku (jednostki równorzędnej lub samodzielnej) w swoim zakresie ogranicza nauczanie do czytania utworów literackich o charakterze patriotycznym i wojskowym z położeniem nacisku na opisy czynów bohaterów, oraz wygłaszania pogadek z historii, geografii, przyrody i nauki o Polsce współczesnej. Tematy do pogadek czerpać należy z programu III i IV stopni nauczania.

Uwaga:

Wszystkich żołnierzy w wojsku tak polskiej, jak i niepolskiej narodowości należy traktować narówni, kierując się przy podziale na analfabetów i półanalfabetów ogólnymi wytycznymi, podanymi w załączniku do „Instrukcji wykształcenia”. Przyczem żołnierzy, którzy nie są analfabetami w obcym języku, ale nie umieją czytać i pisać po polsku, należy traktować narówni z analfabetami. Posługiwanie się przez żołnierzy narodowości nieuolskiej ich ojczystym językiem — o ile nie władają jeszcze językiem polskim — dopuszczać można przy nauce arytmetyki i w pogadankach. Najważniejszym, głównym celem jest wychowanie na dobrych obywateli i wiernych żołnierzy Rzeczypospolitej.

Całokształt rozkazów w sprawie prowadzenia pracy ośw.-wych. — dopełniają wydane przez MSWojsk. instrukcje i wskazówki, dotyczące sposobu organizowania i prowadzenia teatrów żołnierskich, świetlic, gospód, bibliotek żołnierskich.

„Instrukcja dla teatrów żołnierskich” — (Dziennik Rozk. Nr. 49 z r. 1922).

„Tymczasowy repertuar teatrów żołnierskich” — (Dziennik Rozk. Nr. 28 z r. 1922).

„Wykaz pieśni obowiązujących i zakazanych” — Rozkaz MSWojsk. L. 4216 O. K./III Szt. Gen. z r. 1922.

Obowiązek kompletowania czasopisma „Żołnierz Polski” — (Dziennik Rozk. Nr. 21 z r. 1922).

Zaopatrywanie wojska w czasopismo „Żołnierz Polski” — (Dziennik Rozk. Nr. 31 z r. 1924).

Szczegółowe dyspozycje do pogadek o Polsce i żołnierzu chwałetu, szczegółowe programy różnych kursów ośw. zawarte są również w „Komunikacie Oświatowym” na rok 1920, Wydawn. urzędowe MSWojsk. Szt. Gen. Oddział III. Naukowo-Szkolny, Sekcja Oświaty i Kultury. — Warszawa, Główna Księgarnia Wojskowa).

1447. Rok żołnierza polskiego.

(Obchody narodowe.)

Historia jest mistrzynią życia — w jej wielkich naukach szukać musimy wskazań, jak trzeba odnosić się do chwili obecnej, jak jej służyć. Męczeństwo lat niewoli i bohaterstwo okresu wyzwolenia — powinny hartować współczesne pokolenie, zachęcać do czynu i uległować w niem miłość ojczyzny. Jednym ze środków, osiagających ten cel, jest urządzenie obchodów narodowych.

9/I Epoka legionów J. H. Dąbrowskiego i Królestwa Warszawskiego — w tym dniu 1797 r. nastąpiło podpisanie umowy między Dąbrowskim a Lombardją — która pozwoliła na formowanie polskich korpusów. Można ją także obchodzić 6 czerwca jako rocznicę zgonu 1818 r. J. H. Dąbrowskiego.

- 22/I Powstanie styczniowe z r. 1863/64
- 18/I-23/I Odzyskanie Pomorza (192" r.)
- 10/II Uroczystość zaślubin morza (1920 r.)
- 17/III Uchwalenie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (1921 r.)
- 24/III Wiekopomna przysięga Tadeusza Kościuszki w Krakowie (1794 r.)
- 4/IV Bitwa pod Racławicami (1794 r.)
- 14/IV Wyzwolenie Wilna (1919 r.)
- 3/V Święto narodowe — Konstytucja 3-go Maja
- 20/VI Odzyskanie Śląska (1922 r.)
- 1/VII Unja lubelska (1569 r.)
- 6/VIII Wejście legionów polskich pod wodzą Józefa Piłsudskiego do Królestwa Polskiego (1914 r.)
- 15/VIII Święto żołnierza (Cud Wisty)
- 16/X Zgon Tadeusza Kościuszki (1817 r.)
- 19/X Zgon Kr. Józefa Poniatowskiego (1813 r.)
- 31/X Rozpoczęcie bojów o Lwów i Małopolskę Wsch. (1918 r.)
- 11/XI Wyrugowanie okupantów z Polski (1918 r.)
- 22/XI Oswobodzenie Lwowa (1918 r.)
- 24/XI Powstanie listopadowe 1830/31 r.)
- 27/XI Rozpoczęcie boju o wyswobodzenie Wielkopolski. Święto putkowe.

1448. **W Y C H O W A N I E   F I Z Y C Z N E .**

Powszechne wychowanie fizyczne w Polsce:

a) We wszystkich szkołach państwowych i prywatnych jest wychowanie fizyczne nakazane rozporządzeniem odnośnych władz i prowadzone przez kwalifikowanych nauczycieli.

b) Wychowaniem fizycznym młodzieży pozaszkolnej zajmują się stowarzyszenia jak „Sokół” i t. p.

c) Ponadto grupuje się młodzież uprawiająca różne sporty w związkach i klubach sportowych.

d) Racjonalne wychowanie fizyczne, dostosowane do potrzeb obrony państwa, prowadzone jest przez „Przysposobienie Wojskowe”, które obejmuje szersze kręgi obywateli wszystkich warstw społecznych.

1449. **Wychowanie fizyczne w wojsku.**

A) Rekruci.

Ze względów na różną wartość fizyczną wcielonych do wojska wylania się konieczność indywidualnego traktowania ćwiczeń wychowania fizycznego.

W tym celu przeprowadza się z rekrutami egzamin sprawności fizycznej, poczem, zależnie od wyniku egzaminu, dzieli się rekrutów na grupy.

1450. **B) Egzamin sprawności fizycznej.**

Każdy z rekrutów wykonywa 5 ćwiczeń, a mianowicie: skok wdal, skok wzwyż, bieg 100 m, rzut granatem wagi 800 gr i wspinanie się po linie 5 m długiej.

Wykonanie każdego z tych ćwiczeń daje pewną ilość punktów, których suma daje przybliżony obraz sprawności danego rekruta.

Obliczanie punktów uskutecznia się na podstawie niżej podanej tabeli:

TABELA
oceny sprawności fizycznej

Punkty	Skok w zwyż m	Skok w dal m	Biegi		Rzut granatem 800 gr m	Wspinanie się po linie 6 m długości 1-5 cm grubości	U W A G A
			100 m	800 m			
1	0,50	1,80	20"	6,00"	12	30"	Sumę rzutów granatem prawą i lewą ręką dzie- lić przez 2.
2	0,60	2,15	19" ¹ / ₃	5,42"	14	25"	
3	0,70	2,25	19"	5,30"	16	23"	
4	0,75	2,35	18" ² / ₃	5,15"	18	22"	
5	0,80	2,50	18"	5,00"	20	20"	Jeżeli osiągnięty wynik jest na granicy dwóch po sobie następujących punktów, notować niż- szą punktację.
6	0,85	2,65	17" ¹ / ₃	4,45"	22	18"	
7	0,90	2,80	17"	4,30"	24	16"	
8	0,95	3,00	16" ¹ / ₂	4,15"	26	14"	
8	1,00	3,10	16"	4,00"	29	13"	Przy egzaminie spraw- ności fizycznej rekrutów wykluczyć bieg na 800 metrów.
10	1,10	3,25	15" ¹ / ₂	3,45"	32	12"	
11	1,15	3,75	15"	3,30"	35	11"	
12	1,20	4,00	14" ¹ / ₂	3,00"	38	10"	
13	1,25	4,25	14"	2,45"	41	9"	
14	1,30	4,50	13" ¹ / ₂	2,30"	44	8"	
15	1,35	4,75	13"	2,15"	47	7"	

Suma uzyskanych punktów decyduje o przydzieleniu danego szeregowca do pewnej grupy według następującego przydziału:

- Grupa słabych od 1 do 42 punktów
- średnich od 43 do 60 punktów
- silnych od 60 do 90 punktów.

1451. C) Badanie lekarskie i pomiary.

Niezależnie od egzaminu sprawności fizycznej każdy rekrut zostaje poddany specjalnemu badaniu lekarskiemu i pomiarom, które następnie zostają powtarzane co 80 lekcji ćwiczeń z wychowania fizycznego.

Badanie lekarskie i pomiary dają obraz wartości wpływu ćwiczeń na rozwój organizmu danego żołnierza.

Pomiary te są następujące: wzrost, ciężar, (nago), obwód klatki piersiowej przy największym oddechu i wydechu, obwód w pasie.

1452. Podział na grupy i programy ćwiczeń.

Po egzaminie sprawności fizycznej następują ćwiczenia w grupach, odpowiednio dobrane na podstawie regulaminu wychowania fizycznego.

Program lekcyjny ćwiczeń (codziennie 45 minut):

1. ćwiczenia wstępne, 2. prostujące, 3. wspinanie się, 4. ćwiczenia równoważne, 5. pelzanie, podnoszenie i dźwiganie, 6. biegi, 7. rzuty, 8. skoki, 9. walka wręcz.

1453. Powtórny egzamin sprawności fizycznej.

Po 80 lekcjach następuje ponowne badanie lekarskie i pomiary oraz egzamin sprawności fizycznej. Zależnie od nich, przeniesienie do innej grupy o zwiększonym natężeniu.

1454. Sport w wojsku.

Zależnie od wyżej podanych systematycznie prowadzonych ćwiczeń uprawiają żołnierze sport w czasie na ten cel specjalnie przeznaczonym i na odpowiednio wybudowanych boiskach.

Do najpopularniejszych sportów w wojsku należą: strzelanie, lekka atletyka, piłka nożna, pływanie, konna jazda.

1455. Zawody.

Celem obudzenia szlachetnej rywalizacji w doskonaleniu się w sprawności fizycznej urządza się zawody jednostkowe i zbiorowe zarówno w oddziałach jak i między oddziałami.

Najczęściej w wojsku są stosowane zawody w t. zw. wielobojach, gdzie poszczególne zawodnik musi wykonać kilka ćwiczeń np. skok, bieg, rzut, marsz i strzelanie. Zaletą zawodów w wieloboju jest to, że pobudza żołnierza do ćwiczeń wszechstronnych.

Wszelkie zawody sportowe w wojsku odbywają się według istniejących przepisów dla poszczególnych gier, ułożonych przez odnośne polskie związki sportowe lub własnych regulaminów.

1456. PRZYSPOSOBIENIE WOJSKOWE.

Zadanie: Przygotowanie wszystkich obywateli do pełnienia obowiązku służby wojskowej na wypadek wojny.

Cel: a) rozwinąć najbardziej odporność organizmu ludzkiego przez planowe wychowanie fizyczne,

b) przysposobić wojskowo najszersze warstwy społeczeństwa,

c) wyrabiać zalety duchowe i moralne obywatela, obrońcy ojczyzny.

Stosownie do tego dzielimy przysposobienie wojskowe na:

1. przysp. wojsk. młodzieży przedpoborowej,
2. " " nadkontyngensowych i rezerwistów
3. " " kobiet.

Do czasu wprowadzenia ustawowo przymusowego przysp. wojsk. pracę w tym kierunku prowadzą dobrowolnie różne stowarzyszenia, jak: „Sokół“, „Strzelec“, „Zw. Młodzieży Wiejskiej“, „Harcerz“ i t. p. na mocy umowy centralnych zarządów tych stowarzyszeń z M. S. Wojsk., szkoły średnie, zawodowe i seminarja na mocy rozporządzenia Ministra W. R. i O. P. z 1 grudnia 1922 L. 1824/H. i z dnia 5 stycznia 1923 L. 43/H.

Pracę przysp. wojsk. kobiet prowadzi „Komitet Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju“.

1457. Przysposobienie wojskowe w stowarzyszeniach.

Przy gniazdach, drużynach i kołach stowarzyszeń, uprawnionych przez M. S. Wojsk. do przeprowadzenia prac przysp. wojsk., zostają organizowane oddziały przysp. wojsk., które ćwiczą według programów, danych przez wojsko.

Zajęcia odbywają się przeciętnie 2—4 godzin tygodniowo.

Program przysp. wojsk. dla młodzieży przedpoborowej i dla nadkontyngensowych jest przerabiany w trzech fazach, z których każda trwa 1 rok.

Zakres wyszkolenia całego programu obejmuje oprócz wychowania fizycznego wojskowe wyszkolenie bojowe do drużyny włącznie.

Program przysp. wojsk. dla rezerwistów, członków stowarzyszeń przewiduje utrzymanie wiadomości wojsk. nabytych w czasie służby wojsk., oraz doszkolenie sprawności fizycznej. Oprócz tego rezer-

wiści są pociągani do pracy instruktorskiej w ćwiczeniach przysp. wojsk. młodzieży przedpoborowej i nadkontyngensowych.

Stowarzyszenia są w pracy tej czynnie popierane przez przydział broni i amunicji do ćwiczeń i strzelań ostrych, przyborów do wychowania fizycznego i wyszkolenia, oraz przez udzielanie pomocy przy budowie boisk, strzelnic pokojowych i sal do ćwiczeń, oraz przez szkolenie instruktorów przysp. wojsk. na koszt M. S. Wojsk.

1458. Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej.

P. W. w szkołach prowadzi się w „hufcach szkolnych“.

Hufiec szkolny tworzy się w tej szkole, gdzie zgłosi pewna ilość uczniów chęć brania udziału w ćwiczeniach przysp. wojsk.

Organizuje go kierownik hufca, wyznaczony przez dyrektora danej szkoły z grona nauczycielskiego.

Do hufca szkolnego są przyjmowani uczniowie w wieku ukończ. 16 lat po przychylnem zaopiniowaniu lekarza.

Hufiec danej szkoły tworzy odrębną jednostkę organizacyjną niezależnie od przynależności ucznia do klasy.

Hufiec nosi nazwę szkoły względnie imię wybranego patrona.

W braku odpowiedniego nauczyciela, instruktorem przysp. wojsk. może być oficer czynny względnie oficer rezerwy.

Instruktor hufca szkolnego prowadzi swą pracę na podstawie programów M. S. Wojsk., a zatwierdzonych przez Min. W. R. i O. P.

Pod względem porządku i karności wewnętrznej kierownik hufca jest podporządkowany całkowicie władzy szkolnej.

Kierownik hufca szkolnego wchodzi do rady pedagogicznej na prawach równorzędnych z innymi nauczycielami szkoły odnośnie do wychowania fizycznego i wojskowego przysposobienia.

Kierownik hufca szkolnego względnie instruktor cywilny pobiera za swe zajęcia placę od władz szkolnych według norm nauczycielskich; oficerowie czynni, instruktorzy w hufcach szkolnych nie pobierają żadnej placę.

1459. Program przysp. wojsk. obejmuje:

- a) wychowanie fizyczne w ścisłym związku z lekcjami objętemi programem szkolnym,
- b) wyszkolenie strzeleckie i naukę o broni,
- c) ćwiczenia polowe i wiadomości z tem związane,
- d) szczególne sprawności techniczne,
- e) wiadomości wojskowe włączone do programów poszczególnych przedmiotów szkolnych.

Program ten jest podzielony na trzy fazy i przerabiany w trzech okresach.

1-sza faza wyszkolenia przysp. wojsk. w klasie VI

2-ga " " " w obozie letnim (patrz obozy letnie), zorganizowanym w czasie wakacyjnym.

3-cia faza wyszkolenia przysp. wojsk. w klasie VII i $\frac{1}{2}$ VIII
przyczem zdolniejszych uczniów pociąga się do pracy instruk-torskiej w wyszk. fazy 1-szej.

Zajęcia w fazie 1-szej i 3-ciej składają się tygodniowo

z a) 2—4 godzin ćwiczeń w obrębie gmachu i boiska szkoły,

b) jednego ćwiczenia polowego lub strzelania,

c) jednego wykładu z poszczególnych przedmiotów wojsk.

Poza powyższym programem przewidziane jest wprowadzenie pewnych wiadomości zwi-zanych z wyszkoleniem wojskowym do programów przedmiotów ogólno-kształcących, jak np.

a) do fizyki: zasad balistyki, znajomość silników spalinowych, telefonów radjotelegrafji,

b) do chemji: wiadomości z pirotechniki i o gazach bojowych,

c) do historii: historia wojskowości i wojen z naciskiem na jej stronę wychowawczą z podkreśleniem momentu poświęcenia i bohaterstwa,

d) do geografji: wiadomości o terenoznawstwie i karto-grafji wojskowej i t. d.

Członkowie hufca szkolnego, którzy odbyli przynajmniej $\frac{2}{3}$ wszystkich wykładów i ćwiczeń oraz odbyli kurs w obozie letnim, zostają dopuszczeni do egzaminu z wyszkolenia przysp. wojsk. w szkołach.

Uczniowie, którzy odbyli ćwiczenia i wykłady w 1-szej fazie wyszk. przysp. wojsk. otrzymują odpowiednie zaświadczenia.

Egzaminy odbywają się przed komisją egzaminacyjną, w skład której wchodzi przedstawiciele wojska i władz szkolnych.

Na podstawie zaświadczeń z odbycia przysp. wojsk. zostają przyznane pewne ulgi w służbie wojskowej jak: kilkotygodniowy urlop, wyznaczenie do szkoły podofic., zwolnienie z niektórych ćwiczeń i t. d. (Ulgi w szerszym zakresie, jak skrócenie służby wojskowej dla wyszkolonych absolwentów przysp. wojsk. zostaną określone po wprowadzeniu ustawowo przymusowego przysp. woj-skowego.)

Szeregowych z prawem służby półtorarocznej, którzy komisji poborowej przedstawiają zaświadczenie oficera przysposobienia woj-skowego właściwego rejonu pułkowego, że najmniej przez 2 lata bezpośrednio przed powołaniem wzgl. wstąpieniem ochotniczem do służby w wojsku stałem należeli i brali udział w ćwiczeniach hufców szkolnych lub innych organizacyj P. W. oraz uzyskali świadectwo z wynikiem najmniej dostatecznym, z pierwszego odbytego kursu

P. W. w obozie letnim, należy stale urlopować już po odbyciu 12-miesięcznej służby wojskowej.

Kontrolę nad porządkiem wewnętrznym i prawa dyscyplinarne w hufcach szkolnych sprawują władze szkolne. Władze wojskowe mają wgląd w tok wykształcenia przysp. wojsk, przez upoważnionych delegatów za uprzednim zawiadomieniem władz szkolnych.

1460. Obozy letnie przysposobienia wojskowego.

W miesiącach letnich, w czasie feryj szkolnych organizują co-roczenie dtwa korpusów, w miejscach specjalnie wybieranych, obozy letnie przysp. wojsk. trwające przez 6 tygodni.

Obozy te dzielą się na:

1. obozy dla młodzieży szkolnej,
2. „ dla młodzieży stowarzyszeniowej,
3. „ akademickie,
4. „ dla nauczycieli szkół średnich,
5. „ dla nauczycieli szkół powszechnych,
6. instruktorskie obozy wyższych stopni stowarzyszeń P. W.

Stosownie do zadań stanowią one dwie grupy: a) obozy, w których programy zajęć są częścią ogólnego programu wykształcenia przysp. wojsk. (II faza), i b) obozy instruktorskie.

Do pierwszej grupy zaliczają się obozy dla młodzieży szkolnej i akademickiej, zaś do drugiej grupy wszystkie inne obozy.

Do obozów szkolnych przyjmowani są uczniowie, którzy ukończyli 1-szą fazę wykształcenia przysp. wojsk. i odpowiadają wymogom pod względem fizycznym i moralnym.

Obozy dla młodzieży stowarzyszeniowej mają za zadanie przygotowanie młodszych instruktorów dla oddziałów p. w. stowarzyszeń upoważnionych do prowadzenia prac p. w.

W obozach dla nauczycieli szkół średnich przygotowuje się ich do prowadzenia hufców szkolnych. Jest to wynikiem dążności, aby w hufcach szkolnych tak wychowanie fizyczne jak wykształcenie wojskowe było prowadzone przez samych nauczycieli danej szkoły z ograniczeniem pracy w tym kierunku oficerów służby czynnej.

Obozy dla nauczycieli szkół powszechnych mają na celu przygotować tych nauczycieli do podjęcia prac przysp. wojsk. w ośrodkach stworzonych na wsi.

Obozy instruktorskie wyższych stopni, mające na celu przygotowanie ich uczestników na komendantów (kierowników)

oddziałów p. w., są organizowane przez same stowarzyszenia; wojsko udziela im tylko pomocy technicznej, a częściowo i materialnej.

Oboz jest jednostką organizacyjną i składa się z wojskowej katedry instruktorskiej i 100 uczestników.

Do każdego obozu szkolnego przydziela kuratorjum jednego nauczyciela szkół średnich, wychowawcę pedagog., zaś do obozów młodzieży stowarzyszeniowej mają prawo stowarzyszenia („Sokół”, „Strzelec” i t. d.) wysyłać swych delegatów.

Wyżywienie w obozach jak w korpusie kadetów. Umundurowanie wojskowe otrzymują uczestnicy obozów pozaszkolnych — młodzież szkolna ma przybywać do obozów we własnych mundurkach ćwiczebnych — (harcerskich).

Sprzęt, potrzebny do uruchomienia obozów, broń i amunicję oraz przybory do wyszkolenia dostarcza obozom wojsko według ustalonych norm.

Pomieszczenie uczestników obozów jest pod namiotami; pod dachem umieszcza się jedynie kancelarję, magazyny, izbę chorych i ewent. salę wykładową dla zajęć w czasie sluty.

Życie wewnętrzne w obozach jest uregulowane statutem obozów, wydanym przez M. S. Wojsk.

Zajęcia odbywają się na podstawie programów, opracowanych dla każdego typu obozów, przyczem podstawą tych programów jest wychowanie fizyczne łącznie ze sportem i ćwiczeniami polowemi.

1461. Kursy zimowe.

Niektóre stowarzyszenia przysp. wojsk., a szczególnie te, których członkowie rekrutują się z młodzieży wiejskiej, nie mogą wysyłać swych członków do obozów letnich p. w. ze względu na intensywniejszą pracę w tym czasie w polu. Celem przygotowania i dla tych stowarzyszeń pomocniczych sił instruktorskich, organizuje się instruktorskie kursy zimowe względnie jesienne przy pułkach piechoty.

Kursy takie trwają przez 6 tygodni.

Całkowite utrzymanie uczestników tych kursów, przejazd z miejsca zamieszkania uczestn. do miejsca organizacji kursu i zpowrotem na koszt M. S. Wojsk.

Umundurowanie i wyekwipowanie uczestników kursu wojskowe. Kandydaci na te kursy muszą posiadać kwalifikacje na instruktora i dawać gwarancję, że wiadomości uzyskane na kursie wykorzystają później w pracy instruktorskiej w oddziałach p. w. swych stowarzyszeń.

1462. Przysposobienie wojskowe kobiet.

Powołanie w czasie wojny kobiet do służby pomocniczej jest bardzo korzystne, biorąc pod uwagę, że wielu żołnierzy na tyłach można zastąpić w tej służbie kobietami, zwiększając odpowiednio liczbę walczących. Przysposobienie wojskowe kobiet w czasie pokoju będzie więc miało za zadanie wyszkolenie sił fachowych w zakresie służb pomocniczych. Pracę w tym kierunku prowadzą w Polsce „Komitety przysp. Wojsk. Kobiet do Obrony Kraju“, które organizują kobiece kursy sanitarne, łączności, gospodarcze, oraz specjalne instruktorskie żeńskie obozy letnie. Wykładowcami na tych kursach są oficerowie służby czynnej, względnie fachowe siły cywilne. Obozy letnie dla kobiet są organizowane narówni z obozami dla młodzieży męskiej. Wyszukolenie na kursach i w obozach żeńskich odbywa się według programów M. S. Wojsk.

1463. Naczelna Rada i komitety W. F. i P. W.

Celem skonsolidowania pracy na polu przysp. wojsk. wszystkich stowarzyszeń, szkół i uregulowania współpracy na tym polu władz rządowych, samorządowych i społeczeństwa zostały rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 1925 r. ustanowiona Naczelna Rada W. F. i P. W., oraz wojewódzkie i powiatowe komitety W. F. i P. W.

RÓŻNE.

M i a r y

A. D ł u g o ś c i

metryczne:

kilometr (km) = 1000 metrów,

metr (m) = 10 decymetrom (dm) = 100 centymetrom,

centymetr (cm) = 10 milimetrom (mm),

inne:

mila polska	8,534 m	arszyn	71,1 cm
„ austriacka	7,586 „	łokieć polski	57,6 „
„ niemiecka lądowa	7,500 „	„ małopolski	59,4 „
„ angielska	1,609 „	„ krakowski	59,6 „
„ niemiecka morska	1,852 „	„ wiedeński	77,8 „
„ morska amerykań.	1,855 „	stopa polska	28,8 „
wiorsta	1,067 „	„ angielska	30,5 „
sążen polski	1,72 „	„ rosyjska	30,5 „
„ rosyjski	2,13 „	cal polski	24 mm
jard	0,91 „	„ rosyjski	25,4 mm

B. P o w i e r z c h n i e

metryczne:

kilometr kwadratowy (km²) = 1000.000 metrów kw.

metr kw. (m²) = 100 dm² = 10.000 cm²

centymetr kw. (cm²) = 100 milimetrom kw. (mm²);

w pomiarach rolnych używane:

hektar (ha) = 100 aom = 10.000 m

ar (a) = 100 m²;

inne

włoka = 30 morgom nowopol. = 16.796 ha

dzieścina	10,925 m ²	sążen kwadrat. rosyjski	4,55 m ²
morg nowopolski	5,599 „	łokieć „ polski	0,33 „
„ austriacki	5,755 „	stopa „ polska	0,08 „
„ pruski	2,553 „	cal „ polski	5,76 cm ²
akr	4,047 „	„ „ austriacki	6,93 „
sążen kwadr. polski	2,99 „		

C. O b j ę t o ś c i

metryczne:

metr sześcienny (m^3) = 1000 decymetrów sześć. (dm^3) =
 milionowi cm^3 = miliardowi milimetrów sześć (mm^3), centymetr
 sześcienny (cm^3) = 1000 mm^3 ,

inne:

sążeń sześcienny polski	= 2 sągom drzewa	= 5.16 m^3
„ „ austriacki		= 6.82 „
„ „ rosyjski		= 9.71 „
„ drzewa (pruski)		= 3.34 „
lokcieć sześcienny		= 0.19 „
arszyn		= 0.36 „
cal		= 13.82 cm^3 .

D. C i a ł p ł y n n y c h i s y p k i c h

metryczne:

hektolitr (hl) = 100 litrom,

litr (l) = 10 decylitrom (dl) = 100 centylitrom,

centylitr (cl) = 10 mililitrom (ml),

inne:

korzec nowopolski	= 4 ćwierciom = 32 garncom	= 128 l.
garniec	= 4 kwartom	= 4 „
kwarta	= 4 kwaterkom = 8 półkwat.	= 1 „
buszel		= 3.63 „
galon		= 4.55 „

E. W a g i

metryczne:

tonna (t) = 10 centnarom metrycznym = 1000 kilogramów,

centnar metryczny, kwintal (q) = 100 kilogramom,

kilogram (kg) = 10 dekagramom = 100 gramom,

dekagram (dkg) = 10 gramom,

gram (g) = 10 decygramom (dg) = 100 centygramom (cg) =
 1000 miligramów (mg);

inne:

łaszt	= 2025	kg
centnar nowopolski = 100 funtom	= 40,55	„
pud = 40 funtom ros.	= 16,38	„
oko	= 1,23	„
funt nowopolski = 16 uncjom	= 40,55	g
„ rosyjski = 32 łutom	= 40,95	„
uncja	= 2,53	„
łut (ros.)	= 1,28	„

Statystyka geograficzna.

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

Rys. 178.

Obszar Państwa Polskiego wynosi 388,390 km²

Długość linii kolejowych normalnotorowych

16,847

" " "

wąskotorowych

2,435

Razem 19,282 km.

Długość granic wynosi:

z Rosją	1,412 km
z Rumunją	336 „
z Czechosłowacją	917 „
z Rzeszą Niemiecką	1,662 „
z W. M. Gdańskiem	150 „
z Łotwą	124 „
z Litwą	410 „

Długość granic lądowych . . . . . 5,011 km.

„ granicy morskiej . . . . . 105 „

Użytkowanie gruntów.

Cała powierzchnia wynosi . . .	37,661,300 ha —
Z czego wypada na grunty orne	18,307,800 „ — 48,3%
„ łąki	3,838,000 „ — 10,5%
„ pastwiska	2,528,600 „ — 6,7%
„ lasy	9,061,100 „ — 24,0%
„ na inne grunty i nieużytki	3,924,800 „ — 10,5%

L u d n o ś ć

(według spisu z dnia 30/IX 1921).

Ludność wynosi ogółem . . . 27,176,713 — na 1 km² 70 m

z tego wypada w/g. narodowości na:

polską	18,814,239	— 69,2 %
rusińską	3,898,431	— 14,4 %
żydowską	2,110,448	— 7,75 %
bialoruską	1,060,237	— 3,9 %
niemiecką	1,059,194	— 3,9 %
litewską	68,667	— 0,25 %
rosyjską	56,239	— 0,2 %
czeską	30,628	— 0,1 %
inną	15,780	— 0,05 %
niewiadomą	13,413	— 0,05 %

według wyznań:

rzym. kat. i orm.-kat.	17,365,350
grecko-kat.	3,031,059
inne katolickie	33,013
prawosławne	2,846 855
inne kościoła wschodniego	27,751
ewangelicko-augsburskie reform. i unijne	1,002,216
inne ewangelickie	12,416
mojżeszowe	2,845,364

inne niechrześcijańskie	4,822
bezwyznaniowi	5,973
niewiadomi	1,898

Według województw na:

M. st. Warszawa	1,015,000	m. na 1 km ²	7,735,7	m
Województwo warszawskie	2,112,798	„ „ „	72,1	„
„ łódzkie	2,252,669	„ „ „	118,2	„
„ kieleckie	2,535,781	„ „ „	98,5	„
„ lubelskie	2,087,950	„ „ „	67	„
„ białostockie	1,307,826	„ „ „	30,9	„
„ wileńskie	973,404	„ „ „	34,6	„
„ nowogrodzkie	825,028	„ „ „	35,7	„
„ poleskie	881,005	„ „ „	20,8	„
„ wołyńskie	1,437,907	„ „ „	47,4	„
„ poznańskie	1,967,865	„ „ „	74,2	„
„ pomorskie	935,643	„ „ „	57,3	„
„ śląskie	1,124,967	„ „ „	265,8	„
„ krakowskie	1,992,810	„ „ „	114,1	„
„ lwowskie	2,718,014	„ „ „	100,6	„
„ stanisławowski	1,339,191	„ „ „	73,4	„
„ tarnopolskie	1,428,520	„ „ „	88	„

1465. Kalendarz historyczny.

Ważniejsze daty historyczne Polski.

096. Chrzest Polski, pierwsze biskupstwo w Poznaniu.
 1000. Uznanie niepodległości Polski przez cesarza Ottona III. Utworzenie metropolii gnieźnieńskiej.
 1025. Pierwsza koronacja Bolesława Chrobrego w Gnieźnie.
 1226. Sprawienie krzyżaków do Polski.
 1241. Pierwszy napad Tatarów. Bitwa pod Lignicą.
 1331. Zwycięstwo pod Płowcami.
 1384. Pierwszy uniwersytet polski w Krakowie.
 1386. Unja Litwy z Polską.
 1410. Bitwa pod Grunwaldem.
 1412. Zajęcie Spiszu.
 1413. Unja horodelska.
 1440. Władysław Warneńczyk królem węgierskim.
 1466. Pokój w Toruniu. Odzyskanie Pomorza z ziemią chełmińską i częścią Prus Zachodnich z Malborkiem i Warmią.
 1471. Władysław Jagiełłończyk królem czeskim.
 1480. Władysław Jagiełłończyk królem węgierskim.
 1525. Hołd pruski.
 1561. Wcielenie Inflant. Kurlandja lennem Polski.
 1669. Unja lubelska.

1574. Pierwsza wolna elekcja w Polsce.
1582. Koniec wojen Batoiego z Moskwą. Pokój w Jamie Zapolskim. Odyskание Inflant, Wielża, Polucka.
1596. Unja brzeska.
1606. Bitwa pod Kirchholmem (Karol Chodkiewicz).
1610. Zwycęstwo pod Kłuszynem. Powołanie królewicza Władysława na tron carski.
1648. Runt kozaków pod Chmielnickim.
1651. Zwycęstwo pod Beresteczkiem.
1655. Najazd Szwedów na Polskę.
1660. Pokój w Oliwie.
1667. Zwycęstwo pod Podhajcami.
1673. Bitwa pod Chocimem.
1676. Zwycęstwo Subieskiego pod Lwowem.
1683. Zwycęstwo pod Wiednem.
1772. I rozbiór Polski.
1791. Konstytucja 3 maja.
1793. II rozbiór Polski.
1794. Zwycęstwo Kościuszki pod Racławicami dnia 4 kwietnia.
1795. III rozbiór Polski.
1807. Utworzenie Królestwa Warszawskiego przez Napoleona.
1813. Śmierć ks. Józefa Poniatowskiego w Elsterze.
1815. Utworzenie Królestwa Kongresowego i Rzeczypospolitej Krakowskiej.
1830. Wybuch powstania 29 listopada.
1846. Rzeź galicyjska, wcielenie Rzeczypospolitej Krakowskiej do Austrii.
1863. Wybuch powstania 24 stycznia.
1914. Wybuch wojny światowej dnia 2 sierpnia.
1914. 6 sierpnia — wkroczenie legionów polskich do Królestwa.
1916. Proklamacja niepodległości Polski przez państwa centralne dnia 5 listopada.
1917. Utworzenie Tymczasowej Rady Stanu i Rady Regencyjnej.
1918. 4 października Manifest Rady Regencyjnej oraz 11 listopada przekazanie władzy wojskowej i nac. dow. Wojsk Polskich w ręce brygady J. Piłsudskiego.
1919. 7 maja. Przyznanie Polsce Górnego Śląska bez plebiscytu (Conditions de Poix).
1919. 28 czerwca. Podpisanie traktatu w Wersalu, gdzie postanowiono również plebiscyt na Górnym Śląsku.
1920. 19 stycznia. Objęcie Pomorza przez Polskę.
1921. 18 marca. Podpisanie pokoju w Rydze.
1921. 20 marca. Plebiscyt górnośląski.
1922. 20 czerwca. Objęcie Górnego Śląska.
1923. 15 lutego. Objęcie przyznanego nam pasa neutralnego między Polską a Litwą.
1923. 15 marca. Uznanie granic wschodnich Polski przez główne mocarstwa (decyzja Rady Ambasadorów w Paryżu).

1466. **Kalendarz wojny polskiej 1918—1920.**

1918.

Rozbrojenie zaborców w Kongresówce i w Małopolsce. Początek walk z Ukraińcami, oswobodzenie Lwowa. Początek ewakuacji Niemców z Ukrainy i Białorusi. Wybuch rewolucji i powstania w Wielkopolsce.

1 listopada.	Początek walk lwowskich.
11 "	Objęcie władzy przez naczelnika państwa i naczelnego woźną Józefa Piłsudskiego. — Ukończenie rozbrajania okupantów.
13 "	Wybuch rewolucji w Poznaniu, na Pomorzu i Górnym Śląsku. Początek organizowania oddziałów polskich.
22 "	Całkowite opanowanie Lwowa przez Polaków.
21—24 grudnia.	Starcie z Czechami na Spiszu. Przyjęcie zawieszenia broni.
27 "	Wybuch powstania w Wielkopolsce. — Oswobodzenie Poznania.

1919.

7 styczeń 1919 — 23 styczeń 1919.

Polska kontrofensywa z Rawy Ruskiej na Lwów i boje lwowskie. Oswobodzenie kresowych powiatów wielkopolskich.

23 styczeń 1919 — 5 luty 1919.

Natarcie czeskie na Śląsk Cieszyński; bój o Lwów. Przeciwnatarcie w Wielkopolsce.

23 stycznia — 5 lutego.	Natarcie czeskie na Śląsk Cieszyński.
27—28 stycznia.	Bolszewicy zajęli Koszedary, Orany, posuwając się od Lidy i Słonima.
30 "	Walki pod Nakłem.
4 lutego "	Zwycięskie odparcie ofensywy niemieckiej na Kocynę. Zdobyte Łaszczyna, Konarzewa i Szubina. Zajęcie Kowla.

5 luty 1919 — 23 luty 1919.

Walki z Ukraińcami na Wołyniu i w Małopolsce. Objęcie po Niemcach frontu przeciwbolszewickiego. Pierwsze starcie z bolszewikami. Interwencja koalicji i wyzoczenie linii demarkacyjnej w Poznaniu.

23 luty 1919 — 8 marzec 1919.

Zawieszenie broni na froncie galicyjskim; początek walk z bolszewikami nad Szczarą i na Polesiu. Objęcie Cieszyna. Stopniowe słabnięcie działalności bojowej w Poznańskim.

25 lutego — 1 marca.	Zawieszenie broni na froncie galicyjskim.
26 "	W myśl umowy, wojska polskie wkroczyły do Cieszyna.
2 marca.	Zdobyte Słonima. Silne boje na Wołyniu.
6 "	Zdobyte Pińska.

8 marzec 1919 — 16 kwiecień 1919.

Generalne natarcie Ukraińców na Lwów. Odsiecz Lwowa.

8—11 marca.	Ogólne natarcie Ukraińców w Galicji. Ukraińcy prze- rywają połączenie kolejowe Lwowa z Przemyśłem.
14—17 "	Koncentryczne natarcie na Lwów. Odsiecz Lwowa.

16 kwiecień 1919 — 16 maj 1919.

Wyprawa wileńska. Odrzucenie Ukraińców z pod Lwowa.

17 kwietnia.	Zdobycie Lidy.
18 „	Zdobycie Nowogródka.
19 „	Zdobycie Wilna i Baranowicz.
19—22 „	Zwycięskie odrzucenie Ukraińców z pod Lwowa.

16 maj 1919 — 12 czerwiec 1919.

Polska ofensywa majowa na Wołyniu i w Małopolsce, oswobodzenie Galicji, nawiązanie łączności z wojskiem rumuńskim; obrona Wileńszczyzny. Wzmoczona działalność bojowa wzdłuż poznańskiej linii demarkacyjnej. Wybuch pierwszego powstania na Górnym Śląsku.

16—30 maja.	Ofensywa polska na Wołyniu i w Małopolsce.
16 „	Zdobycie Bukala, Kryatynopola, Żółkwi i Sambora. Zajęcie Nowo-Święcian.
17 „	Zdobycie Łucka.
25—29 „	Wojska polskie dotarły do Gnilej Lipy; nawiązano łączność samochodową z dywizją gen. Zellgowskiego z pod Odessy.
26—27 „	Zdobycie Hrodów i Radziwiłłowa, Kałusza i Halicza. Nawiązanie łączności bojowej z wojskiem rumuńskim.
12 czerwca.	Zwycięski bój z bolszewikami pod Wołozynem. Niemcy ewakuują Suwalszczyznę i Augustowskie.

13 czerwiec 1919 — 26 czerwiec 1919.

Ukraińskie przeciwnatarcie w Galicji wschodniej, odwrót polski na zachód od linii Brody—Brzeżany. Wzmoczona działalność bojowa wzdłuż poznańskiej linii demarkacyjnej. Dalszy rozwój powstania na G. Śląsku.

27 czerwiec 1919 — 1 sierpień 1919.

Polska kontrofensywa w Galicji wschodniej; walki na Polesiu i pod Mołodecznem. Objęcie Augustowa.

28 czerwca — 17 lipca.	Kontrofensywa polska w Galicji wschodniej aż po Zbrucz.
17 lipca.	Wojska polskie osiągnęły Zbrucz. Zajęcie Husiatyna.
26 „	Objęcie Augustowa po odejściu Niemców.

1 sierpień 1919 — 16 październik 1919.

Ofensywa polska na Mińsk, Bobrujsk i na Wołyniu. Objęcie Pokucia. Objęcie Suwalszczyzny. Wyparcie bolszewików za Dźwinę. Podporządkowanie wojsk wielkopolskich Nacz. Dttwu.

1—8 sierpnia.	Ofensywa polska na Mińsk, odwrót bolszewików na Bobrujsk i Borysów.
10 „	Zdobycie Krzemieńca i Dubna.
12 sierpnia	Zdobycie Równego, Zdobunowa i Szumska. Odwrót bolszewików na Korzec.
14 „	Wojska polskie osiągnęły w całości linię kolejową Wilno—Baranowicze—Łuniniec—Sarny—Równe.
16—24 „	Objęcie Pokucia.

1 września.
6-15 „

Podpisanie umowy o zawieszeniu broni z Ukraińcami.
Walki pod Dynaburgiem i Krasławką, osiągnięcie Dźwiny.

18 październik 1919 — 3 listopad 1919.

Ofensywa bolszewicka w rejonie Połock—Głębokie.

23 października
1 listopada.

Zdobycie Szepietówki.
Zdobycie Zwiąhła.

3 listopad 1919 — 31 grudzień 1919.

Polska kontrofensywa w rejonie Połock—Głębokie. Lokalne walki na całym froncie wschodnim.

16 listopada.
1-31 grudnia.

Objęcie Kamienica Podolskiego.
Lokalne walki nad Dźwiną i na Wołyniu.

1920.

1 styczeń 1920 — 1 marzec 1920.

Polsko-łotewska ofensywa w Inflantach polskich. Rewindykacja Pomorza.

3 stycznia.

Zdobycie Dynaburga przy współudziale wojska łotewskiego. Osiągnięcie bezpośredniej łączności bojowej z Łotwą.

17 „

Początek rewindykacji przyznanych Polsem, a nieoswobodzonych dotychczas części Poznańskiego i Pomorza. Starcie pod Gniezkowem.

18 „

Obładowanie Torunia, Brodnicy, Lidzbarska, Łowicza, Kępna, Zbąkzyna i Margonina.

1 marzec 1920 — 25 kwiecień 1920.

Boje na Polesiu, początek bolszewickiej, wiosennej ofensywy na południu od Prypeci. Przegrupowanie do obronnego natarcia na południowym odcinku frontu wschodniego.

3 marca.

Początek ofensywy bolszewickiej na Polesiu.

8 „

Przeciwnatarcie polskie na Polesiu, zdobycie Kalenkowicz i Mozyrza.

19 „

Początek ofensywy bolszewickiej na Polesiu, Wołyniu i Podolu.

8-11 kwiecień.

Bitwa na Podolu.

25 kwiecień 1920 — 14 maj 1920.

Obronne natarcie na Ukrainie i na Podolu.

25 kwietnia.

Początek polskiej ofensywy na Ukrainie i na Podolu.

26 „

Zdobycie Żytomierza.

27 „

Zdobycie Malina (Korostenia), Herdyczowa, Koziatyna, Chmielnika i Baru.

29 „

Zdobycie Zmierzynki i Wionicy.

7 „

Zdobycie Kijowa.

8 „

Zdobycie Ręczycy. Wojska polskie opanowały Dniepr, zajęcie Braclawia, Tulczyna i Jampola.

10-14 „

Walka na przyczółku mostowym Kijowa.

14 maj 1920 - 1 czerwiec 1920.

Bolszewicka kontrofensywa na Białorusi: natarcie na Kijów, wejście w bój armii konnej Budiennego

14 maja - 1 czerwca. Ofensywa bolszewicka na Białorusi między Dźwiną a Prypiecią.

28 maja. Wejście w bój armii konnej Budiennego.

30 „ Początek bitwy między Dniestrem a Dnieprem.

1 czerwiec 1920 - 9 czerwiec 1920.

Kontrofensywa polska na froncie północnym, walki obronne na Ukrainie przeciw armii konnej.

2 czerwca Kontrofensywa polska między Dźwiną a Borysowem.

9 czerwiec 1920 - 3 lipiec 1920.

Odwrót polski z Ukrainy i Podola.

10 czerwca. Ewakuacja Kijowa; początek odwrotu z Ukrainy.

2 lipca. Walki z Budiennym na linii Horynia i koło Starokonstantynowa.

3 lipiec 1920 - 16 sierpień 1920.

Przerwanie polskiego frontu północnego, ogólny odwrot polski na Wisłę i Wieprz. Bitwa pod Warszawą.

4 lipca. Początek ofensywy bolszewickiej w rejonie Wołodeczno-Połock. Odwrot Polaki na Wilno i Lidę.

6 „ Natarcie bolszewickie wzdłuż Berezyny. Wojska polskie opuszczają Równie.

9 „ Walki pod Mińskiem. Bolszewicy zajęli Sarny. Udany wypad polski na Równie.

10-20 „ Bitwa pod Dubnem.

15 „ Wojska polskie opuszczają Wilno.

18 „ Nowe natarcie bolszewickie na linii Styru.

21 „ Walka nad Zbruczem.

22 „ Stosowanie Szczary. Natarcie na Różany.

23 „ Natarcie bolszewickie na linii Niemna.

26 lipca - 9 sierpnia. Bitwa pod Brodami.

1 „ Walki nad Bugiem.

5 „ Bój o linję Seretu.

11 „ Bolszewicy zajmują Mławę i Pułtusk.

13-16 „ Bitwa pod Warszawą.

16 sierpień 1920 - 25 sierpień 1920.

Polska ofensywa sierpniowa. Ogólny odwrot bolszewicki frontu północnego. Marsz Budiennego z pod Lwowa na Lublin.

16 sierpnia. Początek polskiej kontrofensywy. Zdobyte Ciechanowa.

17 „ Bolszewicy docierają do Lidzbarku i Działdowa i maszerują na Toruń; zdobycie Łukowa i Mińska Maz.

18 „ Zdobyte Pułtusk; bolszewicy posuwają się na Lwów.

21 „ Początek przeciwdzierzenia polskiego pod Lwowem. Wojska polskie zajmują Przasnysz, Szumsk, Działtowo i Mławę.

25 sierpnia. Zjęcie Grajewa; koniec kontrofensywy sierpniowej.

25 sierpień 1920 — 20 wrzesień 1920.

Polska ofensywa na Wołyniu i w Małopolsce. Rozgromienie armji konnej Budiennego. Odwrót bolszewickiego frontu południowego. Przegrupowanie północnego frontu bolszewickiego do nowego natarcia.

29 — 1 września.	Bitwa pod Zamościem. Budienny rozpoczyna odwrót.
3—24 „	Na wschód od Lwowa odrzucono bolszewików za Bug.
15 „	Polyczki z Litwinami w Suwalszczyźnie.
17 „	Zdobycie Łucka.
17 „	Wojska polskie przekraczają Strypę.
20 „	Wojska polskie osiągnęły Zbrucz.

20 wrzesień 1920 — 15 października 1920.

Polska ofensywa niemieńska. Ogólny pościg armij bolszewickich i ich ostateczne rozgromienie.

20 września	Początek ofensywy niemieckiej.
24 „	Zdobycie Szepietówki.
25 „	Zdobycie Grodna.
28 „	Zdobycie Lidy, Stomina i Pińska.
30 „	Zdobycie Baranowicz, Nowogródka i Zwihta.
7—12 października.	Wypad jazdy polskiej na Korosten.
9 „	General Żeligowski zajmuje Wilno.
18 „	Wstrzymanie działań wojennych na zasadzie podpisanego w Rydze rozejmu.

209852

16175

45

Wojewódzka Biblioteka
Publiczna w Opolu

CM 314684

000-314684-00-0

